DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

ANADOLU TÜRK BEYLİKLERİ

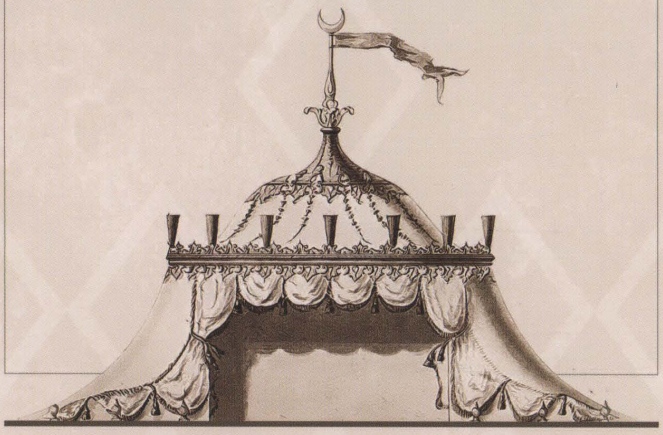

MUHARREM KESİK

Bilge

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Anadolu Beylikleri Dönemi, 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında başlayıp Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da birliği sağladığı yıllara kadar devam eden uzun bir tarihî süreçtir.

Bu süreçte Anadolu'daki şehirler siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmiştir. Anadolu'da kurulan Türkmen Beylikleri sayesinde Türkçeye önem verilmiş ve Türkçenin gelişmesine katkı sağlanmıştır. Denizlerde ve deniz ticaretinde büyük gelişmeler yaşanmış ve böylece ilk denizcilik faaliyetleri de bu dönemde başlamıştır. Ahî teşkilatı yaygınlaşmış zanaatın ve sosyal hayatın gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu dönemde Selçuklular zamanında fethedilemeyen Anadolu şehir ve kasabalarının fethi sağlanmış ayrıca imar faaliyetleri hız kazanmış ve çok sayıda medrese, cami, mescid, çeşme, köprü, külliye vs. sosyal yapılar inşa edilmiştir.

Şu an üniversitelerimizin ilgili bölümlerinde okutulan Anadolu Türk Beylikleri Tarihi dersi için uygun bir kitap bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu dönemin tarihi ile ilgili olarak tarih meraklılarına, tarih öğretmenlerine, üniversite öğrencilerine yetebilecek nitelikte bir eser mevcut değildir. Özellikle son yıllarda bu konuda bize ulaşan talepleri de dikkate alarak böyle bir eseri hazırlamaya karar verdik. Sonucunda da elinizdeki bu kitap ortaya çıkmış oldu. Burada görsel malzemelerle sunulmuş toplam 30 Anadolu Türk Beyliği'nin tarihini bulacaksınız. Kitap, ayrıca dönemin kaynaklarını tanıtıp bunlar üzerinde yapılan çalışmalardan bahsederken bu zamana kadar Anadolu Beylikleri Tarihi ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi vermektedir. Bunun dışında kitapta, kültürel ve sosyal hayat, ekonomik hayat, askerî teşkilat ve siyasî teşkilat hakkında da bilgiler bulacaksınız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YAYIN NO: 881

ANADOLU TÜRK BEYLİKLERİ
Muharrem Kesik

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

ISBN: 978 - 605 - 9521 - 81 - 9

Genel Yayın Yönetmeni: *Ahmet Nuri Yüksel*
Kapak: *Kenan Özcan*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Kapak Baskı: *Azra Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT
Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ANADOLU TÜRK BEYLİKLERİ

MUHARREM KESİK

Bilge
Kültür·Sanat

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi – https://rantey.org

Muharrem Kesik

1969 yılında Giresun'da doğdu. 1979 yılında ilkokulu, 1987 yılında liseyi İstanbul'da bitirdi. Lisans öğrenimini 1987-1991 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı. 1991-1993 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak, İstanbul'da Ahmet Çuhadaroğlu İlköğretim Okulu'nda tarih öğretmenliği yaptı. 1993 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1994'te *Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-zâhir fî ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri* adlı teziyle yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Programı'na kayıt oldu. 27 Temmuz 1999'da *Sultan I. Mesud Devri Türkiye Selçukluları Tarihi (1116-1155)* adlı teziyle doktor unvanını aldı. 4 Haziran 2003 tarihinde de yardımcı doçentlik kadrosuna atandı. 2 Mart 2012 tarihinde doçent unvanı aldı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde 22 Haziran 2017 tarihinde Profesör unvanı alan Muharrem KESİK, halen profesörlük kadrosunda görevini sürdürmekte olup İngilizce ve Arapça bilmektedir.

Yayımlanmış Kitapları

Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi, Ankara 2003.

Son Dönem Bizans İmparatorluğu Tarihi Bibliyografyası, İstanbul 2003. (müşterek yazarlı)

At Üstünde Selçuklular, Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş, İstanbul 2011.

1071 Malazgirt, Zafere Giden Yol, İstanbul 2013.

Türkiye Selçukluları -Makaleler-, İstanbul 2015.

Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri, İstanbul 2017.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çok kıymetli arkadaşım ve kadîm dostum
Abdurrahim Atasoy'a

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

KISALTMALAR 11

ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİ SİYASÎ, TEŞKİLAT VE KÜLTÜR TARİHİ 13

ANADOLU TÜRK BEYLİKLERİ TARİHİNE GİRİŞ 29

BİRİNCİ DÖNEM BEYLİKLER 37

1. ANADOLU'DA KURULAN İLK TÜRK BEYLİKLERİ 37

a) MENGÜCÜKOĞULLARI 37

b) SALTUKOĞULLARI 48

c) ÇAKA BEYLİĞİ 56

d) DÂNİŞMENDOĞULLARI 60

e) ÇUBUKOĞULLARI 96

f) DİLMAÇOĞULLARI 99

g) YINALOĞULLARI (İNALOĞULLARI) 107

h) AHLATŞAHLAR (SÖKMENLİLER/ERMENŞAHLAR) 114

ı) ARTUKOĞULLARI 129

İKİNCİ DÖNEM BEYLİKLER 157

2. KARADENİZ BÖLGESİNDE KURULAN TÜRK BEYLİKLERİ 157

a) ÇOBANOĞULLARI 157

b) PERVÂNEOĞULLARI 169

c) CANDÂROĞULLARI 176

d) TÂCEDDİNOĞULLARI 191

3. BATI ANADOLU'DA KURULAN TÜRK BEYLİKLERİ 203

a) İNANÇOĞULLARI 203

b) SÂHİB-ATAOĞULLARI 208

c) MENTEŞEOĞULLARI 213

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

d) GERMİYANOĞULLARI 224
e) KARASİOĞULLARI 236
f) SARUHANOĞULLARI 243
g) AYDINOĞULLARI 258
4. AKDENİZ BÖLGESİ'NDE KURULAN TÜRK BEYLİKLERİ 276
a) ALÂİYE BEYLİĞİ 276
b) HAMİDOĞULLARI 279
c) TEKEOĞULLARI 290
d) DULKADIROĞULLARI 301
e) RAMAZANOĞULLARI 321

5. ORTA ANADOLU'DA KURULAN TÜRK BEYLİKLERİ 348
a) KARAMANOĞULLARI 348
b) EŞREFOĞULLARI 372
c) ERATNA BEYLİĞİ 380
d) KADI BURHANEDDİN DEVLETİ 389
e) MUTAHHARTEN BEYLİĞİ 398

ANADOLU BEYLİKLERİ'NDE İDARÎ TEŞKİLAT, ORDU ve DONANMA 413
DİZİN 419

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Selçuklular 26 Ağustos 1071 tarihinde kazandıkları Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'da ilk devlet ve beylikleri kurmak suretiyle bu kıymetli ve stratejik yarımadayı vatan edindiler.

Türk tarihinde önemli bir yer işgal eden Anadolu Beylikleri Dönemi, 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında başlayıp Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da birliği sağladığı yıllara kadar devam eden uzun bir tarihî süreçtir. Ancak Beylikler dönemi denilince akla daha çok Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecinde ortaya çıkan ve Osmanoğulları Beyliği'nin de içinde bulunduğu ikinci dönem Anadolu Beylikleri geliyor.

Bu yüzden ikinci dönem Anadolu Türk Beylikleri, Selçuklular ile Osmanlı Devleti arasında yer alan ve Türk-İslâm tarihinde bu iki büyük dönemi birbirine bağlayan çok önemli bir köprüdür.

Anadolu'da beylikler kuran Türkmen liderlerinin, kendi aralarındaki siyasî çekişmeleri bir yana bırakırsak Türkmen beyliklerinin Anadolu'nun fethinde ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecinde Anadolu'nun düşman istilasından korunmasında ve özellikle Moğollara karşı mücadelede çok önemli roller üstlenmiş oldukları bir gerçektir.

Buna karşın Beylikler dönemi tarihi, Türkiye tarihinin en karanlık safhalarından biridir. Bu dönemin tarihiyle ilgilenmek zevkli olduğu kadar da sıkıntılı bir konudur. Çağdaş kaynakların azlığı, var olan kaynaklardaki bilgilerin çoğu kere yetersizliği ve sonradan yapılan bazı yanlış değerlendirmeler sıkıntının odağında yer almaktadır. Tarih kitaplarını incelediğimizde, bu döneme ait tutarsız birçok bilginin yer aldığı görülmektedir. Çoğu zaman hükümdarların cülûs yılları ve ne kadar süreyle iktidarda kaldıkları kesin olarak tespit edilememektedir. Hatta hükümdarların iktidara geliş süreleri dahi yanlışlıklarla doludur.

Yurdumuzda bu konunun önemine binâen pek çok çalışma yapılmıştır ancak yine de eksiklikler olduğunu söylemek icap eder. Meselâ Artuklular Beyliği'nin hâlâ müstakil bir kitabı yoktur. Saltukoğulları konusunda yapılmış tez olmasına rağmen yayımlanmış bir kitap yoktur. Dânişmendliler gibi önemli bir dönemin tarihi ise daha henüz tarafımızdan kitaplaştırılabilmiştir.

Denizci bazı beyliklerin Avrupalı denizci devletlerle ticarî ve siyasî ilişkileri halen bilimsel olarak çalışılmış değildir. Ders kitabı özelliği taşıyan bir

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

iki kitapta da bazı önemli beyliklerin tarihine yer verilmediği, görsel malzeme ve harita kullanılmadığı görülmektedir. Kitabe, mimari eserler ve sikke çalışmaları konusunda da çok sayıda problem ve eksiklikler bulunmaktadır. Şu an üniversitelerimizde ilgili bölümlerde okutulan Anadolu Türk Beylikleri Tarihi dersi için uygun bir kitap bulunmamaktadır.

Dolayısıyla bu dönemin tarihi ile ilgili olarak tarih meraklılarına, tarih öğretmenlerine, üniversite öğrencilerine yetebilecek nitelikte bir eser mevcut değildir. Özellikle son yıllarda bu konuda bize ulaşan talepleri de dikkate alarak böyle bir eseri hazırlamaya karar verdik. Sonucunda da elinizdeki bu kitap ortaya çıkmış oldu. Bu kitabı hazırlarken, Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Dr. Faruk Sümer, Prof. Dr. Yaşar Yücel, Prof. Dr. Paul Wittek, Prof. Dr. Erdoğan Merçil, Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık, Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın, Prof. Dr. Fahameddin Başar, Prof. Dr. İdris Bostan, Prof. Dr. Feridun M. Emecen, Prof. Dr. Gülay Öğün Bezer, Prof. Dr. Kemal Göde, Doç. Dr. Adnan Çevik, Doç. Dr. Yahya Başkan, Yrd. Doç. Dr. Sait Kofoğlu gibi çok değerli ilim adamlarının çalışmalarından diğer akademisyenlere göre daha çok istifade ettik.

Kitabımızın başında hem bu değerli akademisyenlerimizin çalışmalarını hem de Anadolu Türk Beylikleri Tarihi konusunda çalışmalar yapmış diğer ilim adamlarını ve araştırmalarını zikrederek listeledik. Ayrıca Beylikler Tarihi'nin önemli kaynakları hakkında bilgi verdik. Böylece bu konular üzerinde ödev, seminer, yüksek lisans ve doktora tezi hazırlayacak öğrenciler ile lisans düzeyinde eğitim almakta olan öğrencilere ve tarih araştırmacıları ile entelektüellere önemli bir bibliyografik bilgi sunmuş olduk.

Eserimizi beş bölüm olarak ele aldık. Birinci bölümde Anadolu'da kurulan ilk Türk Beylikleri, ikinci bölümde Karadeniz'de kurulan Türk Beylikleri, üçüncü bölümde Batı Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri, dördüncü bölümde Akdeniz bölgesinde kurulan Türk Beylikleri, beşinci ve son bölümde ise Orta Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri olmak üzere toplam 30 beyliğin tarihi anlatılmış oldu. Ayrıca her bir beyliği anlattığımız başlıkların sonuna, yeterince bilgi bulunuyorsa Sosyal Hayat, Ekonomik Hayat, Kültürel Hayat ve İmar Faaliyetleri hakkında bilgiler verdiğimiz alt başlıklar da ekledik. Kitabın sonuna da Anadolu Beylikleri Döneminde İdarî Teşkilat, Ordu ve Donanma hakkında bilgi verdiğimiz bir başlığı ekledik.

Bu kitabın hazırlanmasında bana destek olan kıymetli öğrencilerim Şeyhmus Nayır, Uğur Vardarlı, Burak Sarıcı ve Ozan Soyer'e teşekkür ederim. Ayrıca kitabı gözden geçirip tashihatı konusunda bana yardımcı olan Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'ndaki arkadaşlarıma teşekkür ederim. Son olarak eserin basımı ve yayımında emek sarf eden Bilge Kültür Sanat Yayınevi'nin tüm çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Muharrem Kesik
Vezneciler 2018

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale / madde
a.mlf.	: Aynı müellif
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Bk. / bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
CSHB	: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
der.	: Derleyen
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCFD	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
ed.	: Editör
EI²	: Encyclopadia of Islam, Second Edition (İng.)
Frs.	: Fransızca
FY	: Farsça Yazmalar
h.	: Hicri
hak.	: Hakkında
haz.	: Hazırlayan
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İng.	: İngilizce
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
JRAS	: Journal of Royal Asiatic Society
krş.	: Karşılaştırınız

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ktp.	: Kütüphane, Kütüphanesi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
n.	: Not
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
RHC Occ.	: Recueil des Historiens des Crosades, Occidentaux
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TD	: Tarih Dergisi
TED	: Tarih Enstitüsü Dergisi
THİTM	: Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası
TM	: Türkiyat Mecmuası
TOEM	: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
trc.	: Tercüme, tercüme eden
TTEM	: Türk Tarih Encümeni Mecmuası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzerleri
VD	: Vakıflar Dergisi
vd.	: ve devamı, ve diğerleri
vr.	: Varak
vs.	: Vesaire
yay.	: Yayımlayan, yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİ SİYASÎ, TEŞKİLAT VE KÜLTÜR TARİHİ

KAYNAKLAR VE MODERN ÇALIŞMALAR (ARAŞTIRMA ESERLERİ)

Anadolu Beylikleri'nin siyasî, kültür ve teşkilat tarihi için yararlanabileceğimiz kaynakları Kitabeler, Meskûkât, Vakfiyeler, Vekayinâmeler, Seyahatnâmeler, Coğrafî Eserler, Menâkıbnâmeler ve Münşeâtlar olarak sınıflandırabiliriz.

Kitabeler:

Beylikler dönemine ait epigrafik malzeme (kitabeler); sanat, imar faaliyetleri geneologie'nin (jeneoloji: genetik bilimi) tespiti, sosyo-ekonomik durum ve hâkimiyet sahalarını tayin yönünden müracaat edilebilecek kaynakların başında gelmektedir. Bugün Anadolu'da birçok yerde Beylikler dönemine ait cami, medrese, imaret, yol, kale ve sur gibi yapıların inşa ve imar edildiğine dair kitabeler mevcuttur. Bunların büyük bir kısmı Anadolu Türk mimarisi hakkında yapılmış olan çalışmalarda toplanmış ve neşredilmiştir. Kitabeler hakkında yapılan ilk çalışmalardan birisi Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya aittir. Uzunçarşılı, 1920'li yıllarda Anadolu şehirlerinde bulunan kitabeleri incelemiş ve bunları *Kitâbeler I-II* (İstanbul 1927-1929) adıyla neşretmiştir. M. Şakir Ülkütaşır'ın "Sinop Kitabeleri" *Türk Arkeologya ve Etnografya Dergisi I* (İstanbul 1933) ve *Sinop'ta Candar Oğulları Zamanına Âit Tarihi Eserler* adlı çalışması da İstanbul'da 1934 senesinde basılmıştır. Diğer bazı önemli çalışmalar ise şunlardır:

Halil Edhem, "Anadolu'da İslâmî Kitâbeler", *TOEM*, V/27, s. 139-141.

Yusuf Akyurt, "Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, sy. 4, İstanbul 1940, s. 91-129.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi: Ermenek ve Mut Âbideleri*, İstanbul 1967.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Kilis Tarihi*, İstanbul 1968.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli Tarihi*, İstanbul 1970.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Şereflikoçhisar Tarihi*, İstanbul 1971.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, İstanbul 1974.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Beyşehir Tarihi*, (haz. Ahmet Savran), Erzurum 1991.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Manavgat Tarihi*, (haz. Ali Yıldız), Antalya 2010.

Ali Yardım, *Alanya Kitabeleri: Tesbit Tescil Tasnif ve Değerlendirme*, İstanbul 2002.

Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi: Başlangıçtan Akkoyunlular'a Kadar*, Diyarbakır 1987.

Mübarek Galib, *Ankara: Kitabeler*, İstanbul 1928.

Murat Yüksel, *Çukurova'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, Adana 1990.

Basri Konyar, *Diyarbekir: Tarihi, Kitabeleri, Yıllığı*, I-III, Ankara 1936.

Abdürrahim Şerif Beygu, *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932.

Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum: Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul 1936.

Halil Edhem, *Kayseriyye Şehri: Mebani-i İslamiye ve Kitabeleri: Selçuki Tarihinden Bir Kıt'a*, İstanbul 1334.

Halit Erkiletlioğlu, *Kayseri Kitabeleri*, Kayseri 2001.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet, Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler: Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından*, Ankara 1927.

Keşfi Karadanışman, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Ankara 1977.

Kâtib Ferdi, *Mardin Müluk-ı Artukiye Tarihi ve Kitabeleri ve Sair Vesaik-i Mühimme*, (haz. Ali Emiri), İstanbul 1331.

Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)*, Ankara 2001.

Hüseyin Hilmi, *Sinop Kitabeleri*, Sinop 1339/1341.

Leyla Yılmaz - Kemal Tuzcu, *Antalya'da Türk Dönemi Kitabeleri*, Harlem 2010.

Mustafa Cavit, *Akşehir Kitabeleri ve Tetkikat: Kitabeler, Türbeler, Mezarlar Akşehir'de Gömülü Ünlü İnsanlar*, Muğla 1934.

Erkan Kaya, *Ayasuluğ Bölgesinde Bulunan Beylikler Devri Mezar Taşları ve Kitabeleri*, İstanbul 2012.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Hüseyin Karaçam, *Artuklu Kitabeleri (1102-1409)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

Nizamettin Arslan, *Eskişehir Kitabeleri*, Eskişehir 2014.

İsmail Ulus, *Açıklamalı Sinop Kitabeleri*, Sinop 2014.

Nureddin Ardıç, "Harput Artukoğulları'na Ait Kitabeler", *Türkiyat Mecmuası*, c. VI, İstanbul 1936-1939, s. 41-48.

Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1972.

Seyfi Başkan, *Karamanoğulları Dönemi Konya Mezar Taşları*, Ankara 1996.

Suat Kaymak, *Türkiye Selçukluları ve Erken Beylikler Epigrafisine Giriş (1065-1350)*, İstanbul 2013.

Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, Şanlıurfa 1996.

Halil Çal - Özlem Ataoğuz Çal, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, Kastamonu 2008.

Zeki Başar, *Erzurum'da Eski Mezarlıklar ve Resimli Mezar Taşları*, Ankara 1973.

Aslı Sağıroğlu Arslan, *Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları*, Kayseri 2005.

Süleyman Savcı, *Silvan Tarihi (Mafarkın Âbide ve Kitabeleri)*, Diyarbakır 1956.

Erkan Kaya, *Ayasuluğ Bölgesinde Bulunan Beylikler Devri Mezar Taşları ve Kitabeleri*, İstanbul 2012.

Meskûkât (Sikkeler):

Beylikler dönemine ait çağdaş yazılı kaynakların azlığı sikkelerin önemini daha da arttırmaktadır. Bu durumda, gün ışığına çıkacak tek bir sikke dahi tarihî olayları anlatmada büyük fayda sağlayabilir.

Meskûkât, yani madenî paralar iktisadî durumu, bazı jeneoloji (genetik bilimi) meselelerini ve hâkimiyet sahalarını aydınlatmaya yardım eden önemli belgelerdir. Anadolu Beylikleri'ne ait sikkelerin değerlendirilmesiyle bu döneme dair pek çok bilgi elde edilmektedir. Bugün müzelerimizde korunan ve sergilenen sikkelerin bulundukları yerleri ve tasniflerini gösteren kataloglar, çalışmalar mevcuttur. Bu eserlerin en önemlileri şunlardır:

İsmâil Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçûkıyye*, İstanbul 1309.

Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1321.

Behzad Butak, *XI., XII. ve XIII. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları*, İstanbul 1947.

İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmi Sikkeler Kataloğu*, , I-II, Ankara 1970, 1974.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Cüneyt Ölçer, *Aydınoğulları Beyliği Paraları*, İstanbul 1985.

Cüneyt Ölçer, *Karaman Oğulları Beyliği Madeni Paraları*, İstanbul 1982.

Karamanoğulları Beyliği Sikkeleri-Karamanid Coins, Anadolu Sikkeleri Serisi, IV, c. 2, vol 2 (h. 741-805/1341-1402), İstanbul 2013.

Celil Ender, *Lâdik (Denizli) Sikkeleri / Coinage of Ladik (Denizli)*, İstanbul 1994.

Celil Ender, *Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe Beylik Paraları*, İstanbul 2000.

Celil Ender, *Candaroğulları Beyliği Paraları Kataloğu*, İstanbul 2003.

Yılmaz İzmirliler, *Aydınoğulları Beyliği Paraları*, İstanbul 2005.

Halûk Perk - Hüsnü Öztürk, *İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han Adına Kesilmiş Olan Candaroğulları Beyliği Sikke Definesi*, İstanbul 2003.

Halûk Perk - Hüsnü Öztürk, "Eretna, Kadı Burhaneddin ve Erzincan Emirliği Sikkeleri", *Anadolu Sikkeleri Serisi II*, İstanbul 2008.

Halûk Perk - Hüsnü Öztürk, "Alaiye Beyliği Sikkeleri XIV. Yüzyıl", *Anadolu Sikkeleri Serisi V*, İstanbul 2015.

Halûk Perk - Hüsnü Öztürk, "Eşrefoğulları Beyliği Sikkeleri", *Anadolu Sikkeleri Serisi VI*, İstanbul 2015.

Halûk Perk - Hüsnü Öztürk, *Anadolu Sikke Monografileri 1*, İstanbul 2007.

Halûk Perk - Hüsnü Öztürk, *Anadolu Sikke Monografileri 2*, İstanbul 2011.

Vakfiyeler:

Anadolu Beylikleri dönemine ait olup günümüze kadar ulaşmış olan ve tarihî kaynak bakımından çok büyük öneme sahip vakfiyeler bulunmaktadır. Türk kültüründe hayatın her alanında önemli bir yeri olan vakıf kurumunun tüzükleri olan bu vakfiyeler, düzenlenmiş oldukları dönemin tarihi, ekonomisi, sosyal hayatı hakkında bilgi verirler. Selçuklular döneminde ülkenin her tarafında yaygın olarak kurulan vakıflar Anadolu Beylikleri döneminde de devam ettirilmiştir. Bölge tarihleri ile ilgili olarak birçok meseleyi, meselâ jeneoloji (genetik bilimi), tarihî topografya, şehir tarihi, sosyal ve iktisadî tarih gibi konularda vakfiyeler Anadolu Türk Beylikleri tarihine ışık tutmaktadır. Anadolu Beylikleri için önemli bir kaynak grubunu teşkil eden bu vesikalar *Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivi*'nde bulunmakta olup bunların bir kısmı neşredilmiştir.

Vekayinâmeler:

Türkiye Selçukluları Dönemine Ait Vekayinâmeler

Vekayinâmeler, olayların tasviri ve sağlam bir kronolojinin tespiti için birinci derecede önemli eserlerdir. Türkiye Selçukluları dönemine ait en önemli vekayinâmelerden birisi İbn Bîbî'nin *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye adlı Farsça kaleme almış olduğu eserdir. XIII. yüzyıl tarihçilerinden olan İbn Bîbî'nin Selçuklu tarihine ait yazmış olduğu bu eserinde Anadolu Beylikleri hakkında da bilgiler vardır. Bu eserin farklı zamanlarda neşir ve tercümeleri farklı akademisyen ve yazarlar tarafından yapılmıştır:

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye,* (Tıpkıbasım), Önsöz ve Fihristi haz. Adnan Sadık Erzi, Ankara 1956; Aynı eserin I. cildi tenkitli neşir olarak Necati Lugal-Adnan Sadık Erzi tarafından Ankara'da 1957 senesinde yayımlanmıştır. Eser Türkçeye iki cilt hâlinde tercüme edilmiştir: İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye: Selçukname*, trc. Mürsel Öztürk, I-II, Ankara 1996.

İbn Bîbî'nin eseri Osmanlı tarihçilerinden Yazıcızâde Ali tarafından ilâveler yapılarak Türkçeye tercüme edilmiş ve Sultan II. Murad'a sunulmuştur. Bu eser Martijn Theodoor Houtsma tarafından neşredilmiştir: İbn Bîbî, *Tevârîh-i Âl-i Selcûḳ Muḫtaṣar-ı Selcûḳname: Histoire des Seldjoucides d'Asiemineure d'après l'abrégé du Seldjouknameh d'Ibn-Bībī texte persan publié d'arès le ms. De Paris*, Leiden 1902. Yazıcızâde'nin bu önemli kroniği önce M. Nuri Gençosman tarafından tercüme edilmiş: *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi* / Nasırüddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Rugadî İbn Bîbî, 670/1272, Ankara 1941. Yeni bir neşri 2009 yılında yapılmıştır: Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi*), haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009.

Bu döneme ait başka bir kaynak Aksaraylı Kerimüddin Mahmud b. Muhammed'in *Müsâmeretü'l-ahbâr* isimli Farsça eseridir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin son zamanları ve daha ziyade İlhanlılar dönemi Anadolu tarihi için birinci derecede önemli bir kaynak olan bu eserde Anadolu Beylikleri hakkında da bilgiler bulmak mümkündür. Eserin Türkçe tercümesi Mehmet Nuri Gençosman tarafından yapılmış ve *Selçukî Devletleri Tarihi* adıyla Ankara'da 1943 yılında basılmıştır. Eserin ayrıca özet bir Almanca çevirisi Prof. Dr. Fikret Işıltan tarafından tercüme edilmiştir: *Die Seltschukengeschichte des Aksarayî*, Leipzig 1943. Prof. Dr. Osman Turan eseri neşretmiş ve çalışma Ankara'da 1944 yılında basılmıştır. Eserin bir diğer Türkçe tercümesinin künyesi şöyledir: Kerimüddîn Mahmud Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

Ayrıca *Anonim Selçuk-nâme* de Anadolu Beylikleri için vazgeçilmez kaynaklardan biridir. Feridun Nafiz Uzluk tarafından neşredilmiştir: *Anonim Selçuk-nâme* veya *Târîh-i Âl-i Selçuk* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, Ankara 1952. Aynı isimli çalışmanın yeni baskısı Ankara'da 2014 yılında Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner neşriyle yayımlanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Anadolu Beylikleri Devrine Ait Vekayinâmeler

Bu döneme dair en önemli kaynak Aziz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî'nin Sivas hükümdarı Kadı Burhâneddin (1381-1398) adına yazmış olduğu *Bezm u Rezm* adlı vekayinâmesidir. Anadolu Beylikleri dönemi Türkiye tarihinin ana kaynaklarından olan bu eser XIV. yüzyılın ikinci yarısından günümüze ulaşmış olan önemli bir kaynak eserdir: Aziz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, nşr. Kilisli Muallim Rifat, İstanbul 1928. Eser Türkçeye tercüme edilmiştir: Aziz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)*, (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1990.

Bu dönem için bir diğer kaynak, Beylikler döneminde Anadolu'da kendi adıyla anılan bir devlet kurmuş olan Kadı Burhâneddin'in yazmış olduğu *Divan*'dır. Kadı Burhâneddin, Aziz Esterâbâdî'nin *Bezm u Rezm* adlı eserinden yararlanarak döneminde meydana gelen ve kendisinin de katılmış olduğu siyasî olayları anlatan bir divan yazmıştır. Onun eseri Prof. Dr. Yaşar Yücel tarafından 1970 yılında Ankara'da *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti: 1344-1398* adıyla yayımlanmıştır. Eserin Muharrem Ergin tarafından hazırlanan bir sonraki baskısı *Kadı Burhaneddin Divanı* adıyla İstanbul'da 1980 senesinde basılmıştır.

Anadolu Beylikleri dönemine ait bir başka kaynak ise XV. yüzyılda Karamanoğulları ülkesinde yaşayan Şikârî'nin *Karaman-nâme*'sidir. Müellif bu eserinde Karamanoğulları için olduğu kadar Anadolu'daki diğer beylikler hakkında da bilgiler vermektedir: Şikârî, *Karaman-oğulları Tarihi* (nşr. Mesud Koman), Konya 1946. Çalışmanın yeni neşrinin künyesi şöyledir: *Karamannâme (Zamanın Kahramanı Karamanîler'in Tarihi)*, (haz. Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu), İstanbul 2005.

Beylikler dönemine dair kaynakların en önemlisi ise Aydınoğulları hakkında bilgi veren *Düstûrnâme-i Enverî*'dir. (*Düsturname-i Enveri (19-22. Kitaplar)*, Osmanlı Tarihi [1299-1465], haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2013). XIV-XV. yüzyıllar Türkiye tarihi için önemli bilgi içeren bu eserde özellikle Aydınoğlu Umur Bey'in deniz savaşlarından bahsedilmiş ve Saruhanoğulları hakkında da bilgi verilmiştir. Enverî aslında Fâtih Sultan Mehmed devrinde yaşamış olan bir Osmanlı tarihçisidir. *Düstûrnâme*'yi Fâtih'in vezirlerinden Mahmud Paşa'ya takdim eden Enverî, eserini üç ana bölüme ayırmıştır. Mahmud Paşa'ya ithaf ve fihrist kısmının yer aldığı giriş kısmından sonra birinci bölümde Peygamberler ve İslâm Tarihi, ikinci ve en uzun bölümde Aydınoğulları Beyliği'nin tarihi, üçüncü bölümünde de Fâtih devrine kadar gelen Osmanlı tarihi anlatılmıştır. Eserin kaynak değeri bakımından en önemli kısmı ikinci bölümü ihtiva eden Aydınoğulları bölümüdür. Enverî'nin bu önemli eseri ilk defa Mükrimin Halil Yinanç tarafından önsöz ve giriş olmadan eski harflerle *Düstûrnâme-i Enverî* adıyla 1928 yılında

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yayımlanmıştır. Bununla birlikte Mükrimin Halil Yinanç eser hakkında değerlendirmeler ve Aydınoğulları ile ilgili kısmın tarihî kıymetine dair 1930 yılında *Medhal* adı altında ayrı bir çalışma daha hazırlamıştır. Öte taraftan, uzun bir süre *Düstûrnâme*'nin yalnızca Paris nüshası bilinmekte iken, Himmet Akın bu eserin İzmir Millî Kütüphanesi'nde bir nüshası daha olduğunu tespit etmiş ve bu eseri *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma* (Ankara 1968) adını verdiği çalışmasında tanıtmıştır.

Enverî'nin eserinin Aydınoğulları ile ilgili kısmı üzerine daha sonra Avrupa'da da çalışılmış; eser Paris ve İzmir nüshası karşılaştırılmak suretiyle Irène Melikoff tarafından yayımlanmış ve Fransızcaya tercüme edilmiştir: *Le Destân d'Umur Pacha*, Paris 1954. Ayrıca Paul Lemerle tarafından, *Düstûrnâme*'de geçen olaylar Bizans ve Batı kaynakları ile karşılaştırılarak eser hakkında bir değerlendirme daha yapılmıştır: *L'émirat d'Aydin: Byzance et l'occident*, Paris 1957.

Osmanlı Dönemine Ait Vekayinâmeler

Osmanlı Devleti hakkında yazılmış olan ilk vekayinâmeler de Anadolu Beylikleri için önemli bilgiler verirler. İlk Osmanlı tarihçilerinden Şükrullah, Enverî, Hacı Halil Konevî, Tevkiî (Nişancı) Karamanî Mehmed Paşa, Oruç b. Âdil, Ruhi Çelebi, Âşıkpaşazâde, Tursun Bey, Mehmed Neşrî, Kemal Paşazâde, İdris-i Bitlisî, Hoca Sadeddin Efendi, Cenâbî ve Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi gibi müverrihlerin eserlerinde Anadolu Beylikleri hakkında bilgiler bulmak mümkündür. Ayrıca *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserler ile *Takvimler*'de de Osmanlı Devleti tarihi yanında *Anadolu Beylikleri* tarihinden de bahsedilmektedir.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah'ın Arapça olarak kaleme almış olduğu *Câmiü'd-Düvel* adlı eser (daha çok müellifin adına nispetle *Müneccimbaşı Târihi*) genel bir İslâm ve Türk tarihi hakkındadır. XVII. yüzyılda yaşamış olan Müneccimbaşı, eserinde genel dünya tarihi yanında İslâm ve Türk tarihi hakkında geniş bilgi vermiş, Selçuklular ve ilk Anadolu Beylikleri ile 1688 yılına kadar gelen Osmanlı Devleti tarihini kaleme almıştır. Birçok kütüphanede yazma nüshası bulunan *Müneccimbaşı Tarihi*'nin Osmanlılar döneminde şair Nedim tarafından *Sahaifü'l-ahbâr* adıyla yapılmış üç ciltlik Türkçe tercümesi vardır. Osmanlılar kısmı önce İsmail Erünsal tarafından Türkçeye tercüme edilerek Tercüman 1001 Temel Eser kitapları arasında iki cilt olarak yayımlanmış (İstanbul, ts.); daha sonra Ahmet Ağırakça tarafından Arapça metniyle birlikte bir tercümesi daha yapılmıştır: Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel. Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, (haz. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1995. *Müneccimbaşı Tarihi*'nin Selçuklular ve Beylikler dönemine dair kısmı ise Ali Öngül tarafından Türkçeye tercüme

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

edilerek iki cilt halinde basılmıştır: Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-düvel. Selçuklular Tarihi I: Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, II: Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (haz. Ali Öngül), İzmir 2000.

Timur Devri Vekayinâmeleri

Timurlu kaynaklarından Şerefeddin Ali Yezdî ve Nizâmeddin-i Şâmî'nin eserlerinde de Anadolu Beylikleri hakkında bilgi vardır. Özellikle Ankara Savaşı öncesinde Anadolu beylerinin Timur'a sığınması ve savaştan sonra da Timur'un himayesiyle eski topraklarını elde etmeleri ve Timur'la olan münasebetleri bu kaynaklarda anlatılmıştır.

Şerefeddin Ali Yezdî'nin *Zafernâme* isimli çalışması ilk defa Mevlevî Muhammed İlâhdâd tarafından Kalküta'da 1885-1888 yılları arasında neşredildi; daha sonra aynı çalışma Muhammed Abbasî tarafından iki cilt hâlinde Tahran'da 1336 hş./1958 yılında basılmıştır. Eserin Türkçe tercümesi Ahsen Batur tarafından *Emir Timur (Zafername)* adıyla İstanbul'da 2013 yılında yayımlanmıştır.

Nizâmeddin-i Şâmî'nin *Zafernâme*'si Felix Tauer tarafından Prag'da 1937 yılında neşredilmiş ve Türkçeye Necati Lugal tarafından tercüme edilen eser Ankara'da 1949 yılında basılmıştır.

Timur dönemi tarihçilerinden İbn Arabşah'ın *'Acâ'ibü'l-maḳdûr* isimli çalışması Ahmed Fâyiz el-Hımsî tarafından Beyrut'ta 1987 yılında neşredilmiştir. Türkçe tercümesi Ahsen Batur tarafından 2012 yılında İstanbul'da yapılmıştır.

Arap Vekayinâmeleri

Arap tarihçilerinden İbnü'l-Ezrâk el-Fârikī, *Târîḫu Meyyâfârikīn ve Âmid*, (nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Beyrut 1974; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (nşr. Johann Carl Tornberg), Beyrut 1979, I-XIII [Türkçe trc. Ahmed Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, İstanbul 1985-1987, I-XII]; Ebü'l-Fidâ, *Taḳvîmü'l-büldân*, (nşr. Joseph Toussaint Reinaud - William Mac Guckin de Slane), Paris 1840 [Türkçe trc. Ramazan Şeşen, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, İstanbul 2017]; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ fî sınâ'ati'l inşâ*, (nşr. Muhammed Abdürresûl İbrahim), Kahire 1913-1922, I-XIV; Makrîzî, *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, (nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde-Saîd Abdülfettah Âşûr), I-IV, Kahire 1934-1973; *İbn Hacer el-Askalânî, İnbâ'ü'l-ġumr bi ebnâi'l-'umr*, (nşr. Seyyid Abdullah b. Ahmed el-Alevî), Haydarâbâd 1967-1976/Beyrut 1986; Bedreddin Aynî, *'Ikdü'l-cümân fî târîh-i ehli'z-zamân* (Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi, nr. 239/6) isimli eserlerde ve İbn Tagrîberdî'nin birçok neşri bulunan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mıṣr ve'l-Ḳāhire adlı eserde de Anadolu Beylikleri hakkında bilgiler bulmak mümkündür.

Bizans Vekayinâmeleri

Bizans tarih yazarlarından Anna Komnene, Pachymeres, Gregoras, Kantakuzenos, Kritovulos, Dukas, Phrantzes ve Chalkokondyles'in eserlerinde XIV-XV. yüzyıllar Türkiye Tarihi ile Anadolu Beylikleri hakkında bilgiler vardır:

Anna Komnene, *The Alexiad*, (İngilizce trc. Elizabeth Anna Sophia Dawes), London 1967; aynı eser, (Türkçe trc. Bilge Umar), *Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi*, İstanbul 1996.

Georgios Pachymeres, *Georgii Pachymeris de Michaele et Andronico Palaeologis Libri*, (ed. Immanuel Bekker), Bonnae 1835; *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (çev. İlcan Bihter Barlas), İstanbul 2016.

Nikephoros Gregoras, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, (ed. Ludwig Schopen), Bonnae 1829-1855.

Kantakuzenos, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, (ed. Ludwig Schopen), Bonnae 1828-1832.

Kritovulos, *Târîh-i Sultân Mehmed Hân-ı Sânî*, (Türkçe trc. Karolidi), İstanbul 1328 [1912-13]; *Kritovulos Tarihi, 1451-1467*, (haz. ve çev. Ari Çokona), İstanbul 2012.

Dukas, *Bizans Tarihi*, (trc. Vladimir Mirmiroğlu), İstanbul 1956; (çev. Bilge Umar), İstanbul 2012.

G. Phrantzes, *Chronicon*, nşr. Immauel Bekker, Bonnae 1838. (Vladimir Mirmiroğlu çevirisi TTK'da hâlihazırda mevcuttur fakat basılmamıştır.); *İstanbul'un Fethinin Bizanslı Son Tanığı Yorgios Sfrancis'in Anıları - Chronicon Minus*, (çev. ve not. Levent Kayapınar), İstanbul 2009.

Laonikos Chalkokondyles, *Laonici Chalcocondylae Athenieusis Historiarum Libri X*, (ed. Immauel Bekker), Bonnae 1843; *The Histories*, (trans by. Anthony Kalledis), Volume I, Book 1-5, Volume II, Book 6-10, Dumbarton Oaks Medieval Library, London 2014.

Laonikos Chalkokondyles, *L'Historie de la decandence de l'Empire Grec*, (trc. Blaise de Vigenere Bourbonnois), I-II, Paris 1920-1632.

Ermeni, Süryanî ve Farsça Kaynak Eserler:

Özellikle ilk dönem Türk Beylikleri hakkında bilgi veren bazı Ermeni, Süryanî ve Farsça kaynaklarımız ise sırasıyla şunlardır:

Günümüze ulaşan ve Türkçe tercümesi yapılmış olan Ermeni kaynağı: *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (nşr. ve trc. Hrant der Andreasyan), Ankara 1962.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Süryanî asıllı tarihçilerin yazmış oldukları eserler: Süryani Mikhail, *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199)*, nşr. ve trc. Jean-Baptiste Chabot, Paris 1899-1924 (trc. Hrant der Andreasyan), *Suryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195*, Ankara 1944, II, (TTK'da henüz yayımlanmamış tercüme); Ebu'l-Ferec (İbnü'l-İbrî), *Abû'l-Farac Tarihi*, (İngilizceden Türkçeye trc. Ömer Rıza Doğrul), I-II, Ankara 1999.

İlk dönem beylikleri açısından önemli bir eser de İlhanlı vezirlerinden Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî'nin Farsça kaleme almış olduğu *Câmi'u't-tevârîh* adlı eseridir. Eser Ahmed Ateş tarafından Ankara'da 1960 yılında neşredilmiştir. Aynı eser *Selçuklu Devleti = Cami'ü't-tevarih* adıyla Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş tarafından tercüme edilmiştir (İstanbul 2010). Ayrıca 2014'te de yeni bir tercümesi yapılmıştır; *Cami'ü't-tevârih (Zikr-i Tarih-i Al-i Selçuk)*. / Reşidü'd-din Fazlullah, 718/1318; (trc. ve not. Erkan Göksu-Hasan Hüseyin Güneş), İstanbul 2014.

Farsça telif edilmiş bir diğer eser Zahîrüddin Nîşâbûrî'nin *Selçûknâme* adlı, Tahran'da 1332 hş.'de basılan çalışmasıdır.

Seyahatnâmeler ve Coğrafî Eserler:

Anadolu Beylikleri dönemi için XIV. yüzyılda Anadolu'yu gezmiş olan seyyahların eserlerinde de bilgiler bulunmaktadır. Bunların en önemlisi 1331-1332 yıllarında Anadolu'yu gezmiş olan Arap seyyah İbn Battûta'nın yazmış olduğu seyahatnâmedir. Fas'ın Tanca şehrinde doğmuş olan İbn Battûta (ö. 770/1368-69), Ortaçağ'ın en önemli Müslüman seyyahıdır. Üç kıtayı dolaşmış, önemli kültür merkezlerine gitmiş ve pek çok Türk hükümdarı ile görüşmüştür.

1325'te Tanca'dan hac ziyareti için yola çıktığında İbn Battûta 22 yaşında idi. Kuzey Afrika sahillerini takip ederek İskenderiye'ye ulaştı. Oradan Kahire'ye, ardından Suriye'ye doğru yola çıktı. Kudüs, Aclun, Akkâ, Sûr, Sayda, Taberiye ve Antakya gibi şehirleri gördü. Sonra Dımaşk'a ve oradan da Hicaz'a giderek ilk haccını ifa etti. Mekke'den Irak'a yönelerek Kadisiye, Necef, Bağdat, Basra yoluyla Isfahan'a vardı. Oradan Şirâz'a geçti ve sonra tekrar Bağdat'a dönüp Kuzey Irak'a yöneldi. Sâmerrâ ve Tikrit üzerinden Cezîre-i İbn Ömer'e ardından Nusaybin, Sincâr ve Mardin'e gitti. Sonra tekrar Bağdat'a döndü. 1330'da Cidde'den Kızıldeniz'e açılan seyyah, Yemen'e kadar ilerledi. Doğu Afrika sahillerini dolaştı. Akabinde Basra Körfezi'nin İran kıyısındaki bölgeleri gezerek tekrar Arabistan'a döndükten sonra Hindistan'a gitmek üzere Kızıldeniz'e açıldı ise de fırtınaya yakalanınca Kahire'ye vardı. Oradan Gazze'ye giderek Kudüs, Remle, Akkâ yoluyla Lazkiye'ye ulaştı ve bir Ceneviz gemisine binerek Türkiye'ye doğru hareket etti. Alâiyye (Alanya)'ye vardıktan sonra Anadolu'yu gezmeye başladı. Antalya, Isparta,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Eğridir, Denizli, Tavas, Muğla, Milas ve Beçin (Peçin)'e uğradı. Konya-Erzurum arasındaki seyahatlerinden sonra Erzurum üzerinden tekrar batıya döndü ve Birgi'ye geldi. Buradan Ayasuluk, İzmir, Manisa, Bursa üzerinden İznik'e gitti. Daha sonra Mekece üzerinden Sakarya vadisine geçerek Geyve, Göynük, Bolu, Kastamonu yoluyla vardığı Sinop'tan denize açıldı ve Kırım'a ulaştı. Uzun bir süre yollarda ömür geçiren İbn Battûta, 25 yıl sonra 1349'da ülkesine dönmüştür.

İbn Battûta seyahatlerini tamamlayıp ülkesine döndüğünde ülkenin hâkimi Merînî hükümdarlarından Ebu İnan Fâris'e intisap etmiş ve bu hükümdarın arzusu üzerine seyahat hatıraları Muhammed b. Cuzzey el-Kelbî tarafından kaleme alınmıştır. *Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâ'ibi'l-ensâr ve'aca'ibi'l-esfâr* adını taşıyan eseri kısaca *Rıhle (Seyahatnâme)* olarak bilinir. Bu eserde İbn Battûta'nın anlattıklarının dışında İbn Cuzeyy'in diğer coğrafî eserlerden yaptığı ilâveler de bulunmaktadır. *Seyahatnâme*'nin Arapça metni birkaç defa neşredildiği gibi Fransızca, İngilizce ve Urducaya da tercüme edilmiştir. *Seyahatnâme*'nin tam metni Damad Mehmed Şerif Paşa tarafından Türkçeye çevirilmiş ve İstanbul'da 1333-1335'te iki cilt halinde basılmıştır.

Osmanlı Hükümdarı Orhan Bey zamanında Anadolu'yu gezerek 25'ten fazla şehre uğramış olan İbn Battûta olayların bir görgü tanığı olarak Anadolu şehirleri ile yöneticileri hakkında bilgi vermiştir. *Seyahatnâme*'sinde, Anadolu'daki yolculuğu sırasında uğradığı şehirlerin siyasî durumu ile ticarî kapasitesi, Ahîlik müessesesi ve Hanefîliğin yaygın ve hâkim mezhep oluşuna dair geniş bilgiler vermektedir. Eserin muhtelif baskıları bulunmaktadır:

İbn Battûta (Muhammed b. Abdullah b. Battûta), *Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâ'ibi'l-ensâr ve'aca'ibi'l-esfâr, Rıhletü ibn Battûta*, Beyrut ts.

İbn Battûta, *The Travels of Ibn Battuta*, (İngilizce trc. Hamilton Alexander Rosskeen Gibb), Londra 1962.

Seyahatnâme-i İbn Battûta, I-II, (Türkçe trc. Mehmed Şerif), İstanbul 1333-35.

İsmet Parmaksızoğlu, *İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İstanbul 1971.

Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyo-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*, Ankara 1993.

Mehmet Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, İstanbul 2006.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), İstanbul 2004.

İbn Battuta Seyahatnâmesi, (Türkçe trc. Mümin Çevik), İstanbul 2016.

Beylikler dönemi için bir diğer önemli seyyah Clavijo'dur. Eseri *Embassy of Tamerlane*, Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye tercüme edilerek

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

(İstanbul 1993) *Anadolu Orta Asya ve Timur: Timur Nezdine Gönderilen İspanyol* adıyla yayımlanmıştır. Eserin güncel baskısı *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat* adıyla İstanbul'da 2016 senesinde tekrar yapılmıştır. Bu eserde de *Ankara Savaşı*'ndan sonra Timur'un Anadolu beyleriyle olan münasebetlerinden bahseden kayıtlar vardır.

Anadolu Beylikleri hakkında bilgi veren başka bir seyyah Şihâbüddin el-Ömerî'dir. XIV. yüzyıl Memlûk müelliflerinden olan Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr* adını vermiş olduğu eserinde biri Cenevizli, diğeri Sivrihisarlı olan iki canlı şahidin ağzından olayları anlatır. Onun eserinde Anadolu Beylikleri'ne dair de bir bölüm ayrılmış ve Anadolu Türk tarihi hakkında bilgi verilmiştir. F. Taeschner tarafından Leipzig'de 1929'da neşredilmiş olan bu eserin Anadolu Beylikleri'ne ait kısmının Türkçe tercümesi Yaşar Yücel'in *XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri* (Ankara 1980) adlı kitabının ekleri arasında bulunmaktadır. Eserin tercümesi Ahsen Batur tarafından *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, Mesâliku'l Ebsâr* (İstanbul 2014) adıyla tercüme edilmiştir.

Menâkıbnâmeler:

Şemseddîn Ahmed el-Eflâkî el-Ârifî'nin *Menâkıbü'l-ârifîn* isimli eseri *Ariflerin Menkıbeleri* adıyla tercüme edilerek Tahsin Yazıcı tarafından iki cilt hâlinde İstanbul'da 1973 yılında yayımlanmıştır.

Münşeâtlar:

Feridun Ahmet Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, İstanbul 1274.

Takvimler:

Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, Ankara 1954.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİ HAKKINDA MODERN ÇALIŞMALAR:

Beylikler devri Türkiye tarihine dair araştırmalar Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın çalışmaları ile başlamış, daha sonra müstakil ve kolektif olarak hazırlanmış olan eserlerle devam etmiştir. Bu çalışmaların en önemlilerini aşağıda gösterdik:

Nafiz Rıdvan-İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Sivas Şehri*, İstanbul 1928; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1984; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 1971; a.mlf., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973; Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1984; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985; Yaşar Yücel, *XII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara, 1980; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1989; Yaşar Yücel, *Eratna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Ankara 1989, II; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara, 1990; Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (trc. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1992; Feridun Mustafa Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001; Hasan Basri Karadeniz, *Osmanlılar ile Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi (XIV-XVI. Yüzyıllar)*, İstanbul 2008; Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Ankara 2012; Mehmet Ersan-Mustafa Alican, *Türklerin Kayıp Yüzyılı Beylikler Devri Türkiye Tarihi*, İstanbul 2014; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi*, II, İstanbul 2014; *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), İstanbul 2016; A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie Kayseri-Niğde*, İstanbul ts.; Martijn Theodoor Houtsma, "La dynastie des benu Mengucek", *Keleti Szemle*, Budapest 1904, V, 277-282; Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *TM*, II (1928), s. 4-9; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantev.org

2007; *TOEM* (Beyliklere dair makaleler = Olcay Kahraman, *Anadolu Beylikler (Ahmed Tevhid)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010); *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu: Bildiriler, 18-20 Ekim 2004*, (haz. Nahide Şimşir-Necdet Hacıoğlu), Balıkesir 2005; *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu: Bildiriler: Çobanoğulları, Candaroğulları, Pervaneoğulları, 3-8 Ekim 2011, Kastamonu-Sinop-Çankırı*, (haz. Halil Çetin), Çankırı 2012.

Anadolu Beylikleri ile ilgili ansiklopedik yayınlar içerisindeki mevcut çalışmalar şunlardır:

Abdülkerim Özaydın - İdris Bostan - Fahameddin Başar, "Fetihten Sonra Anadolu'da Kurulan İlk Türk Devletleri", "Anadolu Beylikleri", "Anadolu Beylikleri'nde Teşkilât ve Kültür", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 21-483; Mustafa Çetin Varlık, "Anadolu Beylikleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, X, İstanbul 1992; *Türkler Ansiklopedisi*, VI-VII, Ankara 2002; Abdülkerim Özaydın, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1992; *Encyclopedia of Islam, The Second Edition*, ilgili maddeler; *İslâm Ansiklopedisi*, ilgili maddeler; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ilgili maddeler.

Anadolu Beylikleri hakkında şimdiye kadar yazılan tekil (yalnızca bir beylik hakkında) çalışmalar ise şunlardır:

Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücükoğulları*, İstanbul 1971; Faruk Sümer, "*Saltuklular*", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971; Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi*, Ankara 1966; Muharrem Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, İstanbul 2016; Adnan, Çevik, "Selçuklular Zamanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Hüküm Sürmüş Bir Türkmen Beyliği, Dilmaçoğulları", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Muğla 2002; İbrahim Artuk, *Mardin Artukoğulları Tarihi*, İstanbul 1944; Oğuz Mevlûd, "Taceddinoğulları", *DTCFD*, VI/5 (1948); Ali, "İnançoğulları", *TTEM*, sy. 10/87 (1341); Mehmet Ferit Uğur - Mahmut Mesut Koman, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1934; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1986; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi: 1300-1429*, Ankara 1974; Zerrin Günal Öden, *Karası Beyliği*, Ankara 1999; Mustafa Eravcı - Mehmet Çelik - Mustafa Korkmaz, *Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Klasik İzleri*, Manisa 1999; Feridun Mustafa Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989; Himmet Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968; *Aydınoğulları Tarihi*, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-1*, (ed. Mehmet Ersan - Mehmet Şeker - Cüneyt

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kanat), Ankara 2013; Sait Kofoğlu, *XIII-XV. Yüzyıllarda Güney-Batı Anadolu Tarihi: Hamid Oğulları Beyliği*, Ankara 2006; Gülay Öğün Bezer, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", *TTK Belleten*, LXI/230 (1997), s. 67-90; Nermin Şaman Doğan, *Isparta'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisi*, Isparta 2008; Şehabeddin Tekindağ, "Teke-Eli ve Teke-Oğulları", *TED*, sy. 7-8 (1977), s. 55-94; a.mlf., *Karaman Beyliği*, İstanbul 1947; Refet Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, Ankara 1989; Memduh Yavuz, *Eşrefoğulları Tarihi*, Konya 1934; Kemal, Göde, *Eratnalılar*, Ankara 1994; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970; *Menteşeoğulları Tarihi 25-27 Nisan 2012 - Muğla Bildiriler* (ed. Adnan Çevik - Murat Keçiş), Ankara 2016; *Karamanoğulları Beyliği, Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II*, (ed. Mehmet Şeker - Mehmet Mercan - Yakup Kaya - Cem Uncu), Konya 2016; *Ramazanoğulları Beyliği, Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu- III*, (ed. Mehmet Şeker - Fatih Yahya Ayaz - Yakup Kaya - Abdulvahap Alıcı), Konya 2017; *Uluslararası Batı Anadolu Beyliklileri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-III Germiyanoğulları Beyliği Bildiriler* (haz. Mehmet Ersan - Mehmet Şeker), TTK, Ankara 2017.

Buna ilâveten Anadolu Beylikleri hakkında olup henüz yayımlanmamış tez çalışmaları da mevcuttur.[1]

1 Abdullah Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2006.

Osman Gürbüz, *Saltuklular*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2002.

Şeyhmus Nayır, *Artukluların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Sefer Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2001.

Süleyman Haluk Yakut, *Saruhan Oğulları Beyliği*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2002.

Eminalp Malkoç, *Teke-Oğulları Beyliği*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1997.

Ayşegül Çalı, *Ramazanoğulları Beyliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

A. İstemi Saylam, *Vakfiyelere Göre Anadolu Beyliklerinde Sosyal ve Kültürel Hayat*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

Filiz Yıldız Topçu, *Sahib Ata Fahrü'd-din Ali ve Sahib Ata Oğulları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2005.

Kürşat Solak, *Memlûk Devleti'nin Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2011.

Sait Kofoğlu, *Tâceddinoğulları Beyliği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tarihtey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ANADOLU TÜRK BEYLİKLERİ TARİHİNE GİRİŞ

Türkiye Tarihinde Beylikler Dönemi'ni Hazırlayan Koşullar

Anadolu, Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın (1063-1072) Bizans'a karşı kazanmış olduğu Malazgirt Savaşı'ndan sonra başlamış olan planlı bir hareket sonucunda kısa bir sürede fethedilmiş ve bu yarımadada Saltuklular, Mengücükler, Dânişmendliler, Artuklular, Dilmaçoğulları, Ahlatşahlar (Sökmenliler), Yınaloğulları ve Çaka Beyliği gibi ilk Türk beylikleri kurulmuştu. Bu dönemde Anadolu'da faaliyet gösteren en güçlü siyasî teşekkül ise Türkiye Selçuklu Devleti idi (Bk. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993). Nitekim Türkiye Selçuklu hükümdarları zaman içinde bu beylikleri hâkimiyet altına alıp Anadolu'nun büyük bir kısmına sahip olmuş ve bu yarımadada Türk birliğini sağlamışlardır. Ancak Anadolu'da Selçuklular idaresinde oluşturulan bu Türk hâkimiyeti XIII. yüzyıl ortalarına doğru sarsıldı. Bu sırada hem Selçuklu melikleri (şehzadeleri) arasında taht mücadelesi ve hem de İran Moğolları (İlhanlılar)'nın (Bk. Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, çev. Cemal Köprülü, Ankara 1987) Anadolu içlerine kadar gelerek Selçuklu hükümdarlarını tahakküm altına alması ile Selçuklu Devleti çöküş sürecine girerken, Moğol baskısından uzak olan Selçuklu-Bizans sınırındaki Türkmenler, başlarında bulunan reislerin idaresinde beylikler kurmaya başladılar. Böylece Türkiye tarihinde, XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Orta ve Batı Anadolu'da kurulmuş olan ve eski kaynaklarda Tavâif-i Mülûk denilen yeni bir dönem, Beylikler Devri başlamış oldu.

Beyliklerin Ortaya Çıkışı ve Anadolu Türk Beylikleri Dönemi'nin Türk Tarihindeki Yeri

Türkiye tarihinin Selçuklular ile Osmanlılar arasındaki ara dönemi meydana getiren Anadolu Beylikleri'nin ortaya çıkışı Anadolu'nun XIII. yüzyıldaki siyasî, sosyal ve ekonomik durumu ile yakından ilgilidir. Zira bu dönemde Anadolu'nun batı kesimine sahip olan Bizans İmparatorluğu ile Konya merkez olmak üzere Orta Anadolu'da hüküm süren Türkiye Selçuklu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî, sosyal ve ekonomik durumu Anadolu Beylikleri'nin hangi şartlar altında ortaya çıkmış olduğunu anlamamız bakımından oldukça önemlidir.

XII. yüzyılın sonlarına doğru Ege ve Marmara bölgeleri dışında kalan bütün Anadolu toprakları Selçuklu Türklerinin eline geçmiş, Anadolu büyük oranda Türk yurdu olmuştur. Bu sırada Selçuklular süratle Batı Anadolu sahillerine doğru ilerlemekte idiler. Anadolu'daki bu Türk fetihleri karşısında çaresiz kalan Bizans, Türkleri Küçük Asya'dan çıkarmak için daha önce de olduğu gibi, Avrupa devletlerinden yardım istemek zorunda kalmıştı. Bizans'ın bu isteği üzerine Avrupa devletlerinin düzenledikleri Haçlı Seferleri, Türklerin Anadolu'ya tamamen yerleşmelerine bir süre engel olduysa da, bu seferler Bizans için de pek faydalı olmadı. Nitekim ilk Haçlı Seferleri İstanbul'un ve diğer bazı Bizans şehirlerinin tahrip edilmesine sebep olduğu gibi, Dördüncü Haçlı Seferi Bizans için çok daha tehlikeli oldu (Bk. Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, İstanbul 1997; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, I-III, Ankara 1989-1992). 1204 yılında düzenlenen bu sefer, öncekiler gibi Kudüs'ü Müslümanların elinden almak için düzenlenmişse de sefere katılan Latinler, İstanbul'a geldikleri zaman Bizans'ın iç karışıklıklarından da yararlanarak şehri yağmalayıp ele geçirdiler (13 Nisan 1204) ve burada Bizans İmparatorluğu'nun yerine bir Latin devleti kurdular. Bu işgal sırasında İstanbul'dan kaçan Bizans erkânı ise İznik ve Epiros'ta (Yunanistan'ın kuzeybatısı) olmak üzere Bizans'ın devamı olan iki devlet kurmuşlardı (Işın Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI, 230-244).

Ortaçağ'ın en güçlü devleti olan Bizans İmparatorluğu'nun bu şekilde parçalanması, Türkiye Selçuklu Devleti'nin faaliyetlerini kolaylaştırmış gibi göründüyse de bu sırada doğudan gelen Moğollar (İlhanlılar) Anadolu tarihinde yeni bir dönemin başlamasına sebep oldular. XIII. yüzyılın ilk yarısında, ticarî ve iktisadî hayat itibariyle olduğu kadar; ilim, kültür ve sanat bakımından da zirveye ulaşmış olan Anadolu, bu yüzyılın ortalarında meydana gelen iç karışıklıklar ve arkasından Moğol istilasının başlaması ile gerileme dönemine girmiş oldu. Bu sırada Selçuklu şehzadeleri arasında başlamış olan saltanat mücadeleleri de Anadolu'nun siyasî otoritesinin bozulmasına sebep oldu. Türkiye Selçuklu Devleti'nde Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden (1237) sonra, veliahdı olan ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan ile büyük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev arasında yaşanan taht krizini, Sadeddin Köpek adlı bir kumandanın yardımıyla aşan Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) Selçuklu sultanı olmayı başarmıştı. Ancak bu zayıf şahsiyetli hükümdar, Sadeddin Köpek'in tahakküm ve nüfuzu altına girmişti. Diktatör bir kumandan olan Sadeddin, kendisine rakip olarak gördüğü bütün tecrübeli ve ileri gelen devlet adamlarını bertaraf ederek Selçuklu Devleti'ni başsız bir hale getirmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Sadeddin Köpek'in de telkiniyle II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in birçok değerli ve tecrübeli devlet adamını ortadan kaldırması ise devlet için büyük kayıp olmuştu. Ancak daha sonra Sadeddin Köpek'in Selçuklu tahtına geçmek arzusunda olduğu anlaşılınca 1238 yılında o da ortadan kaldırıldı (Bk. Muharrem Kesik, "Sâdeddin Köpek", *DİA*, XXXV, 392-393). Bu olayların yanı sıra, zayıf ve kabiliyetsiz bir hükümdar olan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in genç ve tecrübesiz kişilerle iş birliği yapması da devletin idarî mekanizmasının zayıflamasına yol açmıştı. Nitekim devletin bu zayıf durumu, çok büyük bir Türkmen kitlesinin yer aldığı Babaîler İsyanı'nın patlak vermesine yol açtı (Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı*, İstanbul 2017).

1240 yılında meydana gelen ve güçlükle bastırılan bu isyan, Selçuklu Devleti'ni oldukça zayıf düşürdü. Bu isyanı fırsat bilen İran'daki Moğollar Anadolu'ya girdiler, Ani ve Kars şehirlerini işgal ettikten sonra Erzurum'u da ele geçirerek surlarını yıkıp şehri ateşe verdiler. Buradan batıya doğru ilerleyen Moğolların bu saldırılarına son vermek için harekete geçen Selçuklular, tâbi devletlerin göndermiş olduğu yardımcı kuvvetlerin de bulunduğu kalabalık bir ordu ile onları durdurmak istediler. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti 1243 yılında Sivas'a 80 km. mesafede bulunan Kösedağ'da Moğollar karşısında uğradığı hezimetin ardından hızlı bir çöküş devresine girdi ve Moğollara tâbi oldu. Bundan sonra Anadolu'da hâkimiyet Moğolların eline geçti. Malî kaynakların azlığı, suistimaller ve iktisadî çöküntü yüzünden perişan bir durumda bulunan Anadolu'da hüküm süren Selçuklu Devleti bu tarihten sonra kendini toparlayıp tekrar eski gücüne kavuşamadı.

Anadolu, XIII. yüzyılın ikinci yarısında artık Moğol valileri tarafından idare edilmekteydi. Bu dönemde İlhanlı Moğol Devleti (1256-1335) hükümdarları, istedikleri şehzadeyi Selçuklu tahtına çıkartıyor, beğenmedikleri zaman azledebiliyorlardı. Tahta çıkmak isteyen şehzade ve iktidarı ele geçirmek isteyen devlet adamlarının ilk başvurdukları kişi Moğol hükümdarları oluyor, böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin otoritesi ortadan kalkıyordu (Abdülkerim Özaydın, "Anadolu Selçukluları", *Siyasî-Dinî-Sosyal-Kültürel İslâm Tarihi*, İstanbul 2006, VIII, 86-241).

Anadolu'daki bu Moğol baskısı daha çok Orta Anadolu'da kendini gösteriyor; uçlarda, yani Selçuklu-Bizans sınırlarında fazla hissedilmiyordu. Bu durum, İran ve Azerbaycan'dan Moğol istilası yüzünden Anadolu'ya göç ederek Selçuklu sultanları tarafından batı uç bölgelerine yerleştirilmiş olan Türkmen beylerinin faaliyetlerini kolaylaştırıyordu.

XIII. yüzyıl sonlarına doğru Türkiye Selçuklu Devleti Moğol baskısı altında çökerken, Bizans sınırındaki uç bölgelerine kaçıp sığınan Selçuklu yöneticilerinin bir kısmı gaza için Türkmenleri teşkilatlandırıp bağımsız beylikler kurmalarını sağladılar. Uç Beylikleri adı verilen bu küçük siyasî topluluklar,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

daha çok Bizans sınırında ve kıyı bölgelerinde kurulmuşlardı. Türk-İslâm devletlerinde sınırları korumak ve duruma göre düşman topraklarında fetihlerde bulunmak üzere, uc (uç) adı verilen bir teşkilat vardı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınır bölgeleri Güney, Kuzey ve Batı ucu olarak üç yönde teşkilatlandırılmıştı. Güney ucu, Çukurova'daki Ermenilere ve Kıbrıs Krallığı'na, Kuzey ucu Trabzon Rum İmparatorluğu'na, Batı ucu da Bizans'a karşı kurulmuştu. Bunların en önemlisi Batı ucu idi. Her bölgenin başında merkezden tayin edilen uç beyi bulunuyordu. Bu beyler genellikle irsî olarak bu makamı ellerinde tutuyorlardı. Moğol istilası sebebiyle, Azerbaycan ve İran'dan Anadolu'ya gelen Türkmenler ve yine Anadolu'ya daha önce gelmiş olan ve Moğol baskısından kurtulmak isteyen halkın, uç bölgelerine sığınmaları ile uç beyleri daha güçlü hale geldiler. Bu uç beyleri yavaş yavaş Selçuklularla ilişkilerini keserek bağımsız siyasî kuruluşlar meydana getirdiler (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 213-216, 505-522).

Selçukluların hâkimiyetindeki topraklarda kurulmuş olan bu beyliklere eski kaynaklarda "**Tavâif-i Mülûk**" adı verilir. Modern tarih literatüründe ise **Anadolu Beylikleri** olarak adlandırılan bu Türk beyliklerinin büyük bir kısmı Bizans İmparatorluğu'na yakın uçlarda ve kıyı bölgelerinde teşekkül etmişti. Selçuklu-Moğol idaresinin daha kuvvetli bir şekilde hissedildiği Orta Anadolu'da kurulan beylik sayısı ise daha azdı (Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", *DİA*, III, 138).

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu'da, Selçuklu Devleti'nin bu uç boylarında Türkmen topluluklarının meydana getirdiği yeni bir Türkiye ortaya çıkmıştı. Bu durum, Moğol baskısı altındaki Anadolu'da meydana gelen yeni şartların bir neticesi idi. Özellikle Kızılırmak Vadisi'nin batısında kalan uç bölgeleri, 1260-1300 yılları arasında çok kalabalık bir Türkmen nüfusuna sahipti ve bu bölgeler Anadolu Türkleri için yeni bir hayat ve faaliyet sahası halini almıştı (Halil İnalcık, "Türkler -Osmanlılar-", *İA*, XII/2, s. 286-287).

Türkiye Selçuklu hükümdarları, Asya içlerinden, İran ve Azerbaycan'dan gelen karışık siyasî ortamdan etkilenen ve gerekse yeni fethedilen veya fethedilecek topraklarda birtakım imkânlar elde etmeyi ümit eden kalabalık Türkmen toplulukları Bizans sınırlarındaki uç bölgelere yerleştiriyorlardı. Türkiye Selçuklu sultanlarının izledikleri bu siyasetin sonucu olarak XIII. yüzyılda Batı Anadolu'da, özellikle Bizans sınır bölgelerinde kalabalık bir Türk nüfusu meydana gelmiştir. Selçuklu uç bölgelerindeki bu Türkmen nüfusu, Moğol kuvvetlerinin Orta Anadolu'yu istilasından sonra daha da arttı. Çünkü Orta Anadolu yaylalarında yaşayan Türkmen grupları, kalabalık Moğol atlı askerlerinin bu bölgelere gelmesi üzerine, sürülerine yeni otlaklar bulmak amacıyla uçlardaki dağlık arazilere göç etmek zorunda

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

kalmışlardı. Böylece Kastamonu'dan Antalya'ya kadar uzanan dağlık bölgeler ile Karadeniz'in yüksek yaylalarında yaşamaya çalışan Türkmenler, eski hayat tarzlarını sürdürüyor, zaman zaman Bizans topraklarına akınlar yapıyor ve savaşlarda elde ettikleri geliri siyasî kudret için gerekli olan iktisadî gücün kaynağı olarak kullanıyorlardı (Feridun Emecen, "Osmanlı Siyasî Tarihi: Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi*, İstanbul 1994, I, 5-6).

Orta Anadolu'daki bu Moğol baskısı, XIII. yüzyılın sonlarına doğru daha fazla hissedilmeye başladı. Artık Anadolu'nun şehir ve kırsal bölgelerinde yaşayan Türkmenler Moğolların yaptıkları zulümlere dayanamaz hale geldiler. Doğu ve Orta Anadolu yaylalarında kalabalık gruplar halinde yaşayan bu Türkmen boyları kurtuluşlarını batıya gitmekle elde edeceklerini düşünerek harekete geçtiler. Nitekim Moğol korkusu yüzünden batıya göç eden bu Türkmenler, Selçuklu-Bizans sınırlarına daha önce gelmiş olan Türkmenlere katılmaya başladılar. Böylece, Batı Anadolu'daki uç beyleri, sonu gelmeyen bu göç hareketleri neticesinde her geçen gün daha da kalabalıklaşıyor ve kuvvetleniyordu.

Uç bölgelerine gelen bu göçebe Türkmenlerin yanında, Orta Anadolu'da yoğun olarak hissedilmekte olan Moğol zulmünden usanan yerleşik halk arasından da çok sayıda insan olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu göç hareketleri sırasında, Orta ve Doğu Anadolu'da yerleşik olarak yaşayan tüccar ve esnaf grupları ile sanatkâr ve çiftçilerin bir kısmı da batıya göç ederek oradaki şehir, kasaba ve köylere yerleşiyorlardı. Böylece Batı Anadolu'daki Türkmen Beyliklerinin iktisadî yapısı da teşekkül ediyordu (Feridun Emecen, "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi*, I, 6).

Orta Anadolu'daki bu tüccar, sanatkâr ve esnaf gruplarının Batı Anadolu uç bölgelerine giderek faaliyet göstermelerinde, Anadolu'da büyük bir dinî ve siyasî nüfuza sahip olan Ahîlik teşkilatı da oldukça önemli bir rol oynamıştır. İlk Osmanlı tarihçilerinden Âşıkpaşazâde'nin "Ahîyân-ı Rum" olarak ifade etmiş olduğu bu Ahîlik teşkilatının yanı sıra yine aynı eserde yer alan Gaziyân-ı Rum, Bâciyan-ı Rum ve Abdâlân-ı Rum gibi zümrelerin de uçlardaki Türkmenlerin siyasî ve iktisadî hayatında çok etkili oldukları bilinmektedir (Âşıkpaşaoğlu Ahmed Aşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, düzenleyen: Nihal Atsız Çiftçioğlu, *Osmanlı Tarihleri I* içinde, İstanbul 1949, s. 137-238; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1974; Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?", *TTK Belleten*, Ekim 1960, c. XXIV, sy. 96, s. 567-594).

Batı Anadolu'ya gelen bu göçebe ve yerleşik unsurların arasında çok sayıda ulemâ ile şeyh, derviş ve babalar da bulunuyordu. Böylece askerî ve iktisadî gücün yanında bu şeyhler, dervişler ve babalar, Türklerdeki eski "alperenlik" geleneğini "gazi"liğe dönüştürerek sınırlardaki savaşçıları gazaya

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

teşvik ediyorlardı. Böylece uç bölgelerinde bulunan Hristiyan Bizans topraklarına karşı düzenlenen seferlerde gaza ve cihad ruhu ön plana çıkıyordu (Gaza ve cihad için bk. P. Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu* [trc. F. Arık], İstanbul 1947, s. 43-65; Şinasi Tekin, "Türk Dünyasındaki Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler", *Tarih ve Toplum*, sy. 109, Ocak 1993, s. 9-18; Abdülkadir Özcan, "Türklerde Gazâ Geleneği", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 362-368; Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1*, İstanbul 2009, s. 9-15; Halil İnalcık, "Batı Anadolu'da Yükselen Gazi Beylikler, Bizans ve Haçlılar", *I. Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23-25 Haziran 1997)*, Ankara 1999; David Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, İstanbul 1999; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul 2014; Şerif Baştav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir [1261-1461]*, İstanbul 2015).

XIII. yüzyılın Anadolu'sunun bu siyasî ortamı içerisinde, Moğolların zulümleri ve Selçuklu devlet adamlarının basiretsizliği karşısında, bazı Selçuklu asker ve idarecilerinin de uçlara gelerek buralardaki Türkmen emîrleriyle beraber Rumlara karşı çarpıştıkları bilinmektedir. Bütün bu göç hareketlerinin sonucunda, her geçen gün daha da kuvvetlenen uç beyleri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin İlhanlı baskısı karşısında dağılmaya yüz tuttuğu bu sırada, yavaş yavaş bağımsız veya yarı bağımsız bir şekilde hareket etmeye başladılar. Görünüşte Selçuklulara bağlı olan bu uç beyleri, merkezî otoritesi zayıflayan Bizans Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî bunalımdan da istifade ederek yarı bağımsız bir şekilde örgütleniyorlardı.

Bu sırada Bizans İmparatorluğu'nun merkezi İznik'ten İstanbul'a taşınmış, Bizanslılar Latinlerle yaptığı mücadeleyi kazanarak eski başkentlerine tekrar sahip olmuşlardı. Ancak Latin hâkimiyeti dönemi Bizans'ı ticarî ve iktisadî yönden oldukça zayıf düşürdüğü gibi devlet merkezinin İznik'ten İstanbul'a taşınması Anadolu'da Bizans şehirlerinin savunmasını zorlaştırıyordu. Bizans'ın içinde bulunduğu bu durumundan da yararlanmasını bilen uç beyleri, özellikle Karamanoğlu Mehmed Bey'in Konya'yı ele geçirdiği Cimri Olayı'ndan (1277) da cesaretlenerek, Türkiye Selçuklu Devleti'nin hiçbir otoritesinin kalmadığı bu sırada bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar.

Anadolu'da, Türkiye Selçuklu Devleti'nin İlhanlı nüfuzu altında hayatının son yıllarını geçirmeye çalıştığı XIII. yüzyılın ikinci yarısında kurulan beyliklerin birincisi, Ermenek'te faaliyet gösteren Karamanoğulları Beyliği idi (yaklaşık 1256-1483). Konya'da oturan Selçuklu hükümdarlarının İlhanlı hâkimiyeti altına girmesini kabul etmeyen Karamanoğulları, İlhanlılarla müşterek hareket eden Selçuklulara karşı mücadele ediyorlardı. Her ne kadar onlar da Selçuklu-Moğol müşterek kuvvetleri karşısında birkaç defa

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bozguna uğratılmış ise de Karamanoğlu Mehmed Bey zamanında tekrar güçlenmişlerdi (Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015, s. 160-195; Abdülkerim Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 294-295).

Karamanoğulları'ndan sonra Batı Anadolu'da bulunan diğer Türkmen beyleri de bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. İlk önce Batı Anadolu'da Lâdik (Denizli), Honaz ve Dalaman bölgesinde İnançoğulları Beyliği (1261-1368) kuruldu. Bunu Karahisar (Afyon), Kütahya, Sandıklı, Akşehir ve Beyşehir'i içine alan uç bölgesinde Selçuklu veziri Sâhib-Ata Fahreddin Ali'nin oğulları ve torunları tarafından kurulmuş olan Sâhib-Ataoğulları Beyliği (yaklaşık 1275-1342) takip etti. Yine aynı dönemde Batı Anadolu'da Milas, Muğla ve çevresinde Menteşeoğulları Beyliği (yaklaşık 1280-1451) kurulmuştur. Batı Anadolu'da teşekkül eden bir başka beylik de merkezi Balıkesir olan Karesi/Karası Beyliği (yaklaşık 1302-1345) idi. Germiyanoğulları Beyliği (1300-1429) Kütahya ve çevresinde, Saruhanoğulları Beyliği (1290-1412) ise Manisa ve civarında kurulmuştu. Batı Anadolu'da kurulan güçlü beyliklerden biri de Aydınoğulları Beyliği (1308-1426) idi. Anadolu'nun güney sahilinde Alâiye Beyliği (1293-1471); Isparta, Eğirdir ve yöresinde ise Hamidoğulları Beyliği (yaklaşık 1297-1391) vardı. Kuzey Anadolu'da Karadeniz bölgesinde görülen ilk beylik ise Çobanoğulları Beyliği (yaklaşık 1227-1309) idi. Kastamonu'da uç beyi olarak bulunan, Oğuzların Kayı boyuna mensup Hüsâmeddin Çoban tarafından kurulmuş olan bu beylik yerini daha sonra Candâroğulları Beyliği'ne (1292-1461) bıraktı. Yine Karadeniz bölgesinde Sinop merkez olmak üzere Pervâneoğulları (1277-1322) ve Bafra ile Ordu arasındaki arazide Tâceddinoğulları (yaklaşık 1348-1428) gibi beylikler hüküm sürüyordu. Orta Anadolu'da ise Eratnaoğulları Beyliği (1327-1381) vardı (Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", *DİA*, III, 138-139).

Böylece Anadolu Türk tarihinde Selçuklulardan sonra Beylikler Dönemi başlamış oldu. Bu dönemde Orta ve Batı Anadolu'da yirmiden fazla beylik kurulduğu için Anadolu siyasî bakımdan parçalanmış bir durumda idi. Bu Türkmen beyliklerinin her biri hâkimiyet alanlarını genişletmek için birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Özellikle Karamanoğulları, Germiyanoğulları, Aydınoğulları ve Saruhanoğulları gibi beylikler güçlü beyliklerdi ve bunların hepsi Anadolu'nun tamamına sahip olmak istiyorlardı. İlhanlıların Anadolu Valisi Çoban Bey ve oğlu Timurtaş (Demirtaş /Temürtaş) Anadolu'yu tamamen Moğol idaresi altına sokmak amacıyla bu beylikleri ortadan kaldırmak istemiş ve bunda kısmen başarılı olmuşlardı. Ancak 1327'de Emîr Çoban'ın İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han tarafından öldürülmesi üzerine oğlu Timurtaş'ın Memlûklere sığınması ile Anadolu Beylikleri biraz olsun rahatlamıştı. Fakat Anadolu Beylikleri için asıl tehlike, başlangıçta küçük bir beylik olan Osmanlı Beyliği'nin gelişerek büyük bir devlet haline

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

gelmesi ve Anadolu'nun siyasî birliğini sağlamak için harekete geçmesi olmuştur. Özellikle 1402 yılında Yıldırım Bâyezid'i mağlup etmesinden sonra Timur'un Anadolu beylerini teşvik etmesi ve Osmanlı Devleti'nde Fetret Devri olarak adlandırılan, karışıklıklarla geçen ve saltanat mücadelelerinin yaşandığı bir dönemin başlaması bu beyliklerin tekrar canlanmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte, Bâyezid'in oğulları arasında yaşanan saltanat mücadelesinden sonra Osmanlı Devleti'nin hızla eski kuvvetini kazanması Anadolu'daki beyliklere hayat hakkı tanımamış ve sonunda Osmanlılar bu beylikleri birer birer ortadan kaldırarak Anadolu'da siyasî birliği yeniden sağlamayı başarmışlardır.

Sonuç olarak Beylikler Dönemi Anadolu'nun fethi ve İslâmlaşmasını sağlayan önemli bir süreçtir, bu dönemde Anadolu'daki şehirler siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmiştir. Anadolu'da kurulan Türkmen Beylikleri sayesinde Türkçeye, Türk diline önem verilmiş ve Türkçenin gelişmesine katkı sağlanmıştır. Denizlerde ve deniz ticaretinde büyük gelişmeler yaşanmış ve böylece ilk denizcilik faaliyetleri de bu dönemde başlamıştır. Dolayısıyla Beylikler Dönemi Türk denizciliğinin başlaması ve gelişmesi açısından önemli bir dönem olmuştur. Ahîlik teşkilatı yaygınlaşmış, zanaatın ve sosyal hayatın gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu dönemde Selçuklular zamanında fethedilemeyen Anadolu şehir ve kasabalarının fethi sağlandı ayrıca Selçuklular tarafından fethedildiği halde sonradan elden çıkmış Anadolu topraklarının yeniden fethi sağlanmıştır. İmar faaliyetleri hız kazanmış ve çok sayıda medrese, cami, mescid, çeşme, köprü, külliye vs. sosyal yapılar inşa edilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ DÖNEM BEYLİKLER

1. ANADOLU'DA KURULAN İLK TÜRK BEYLİKLERİ

a) MENGÜCÜKOĞULLARI

Mengücük Gazi, Doğu Anadolu'da fetihlerde bulunmuş önemli Türk beylerinden biridir. Hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Mengücük Gazi'nin isminin Türkçe Mengü ve -cük (-cek) küçültme veya sevgi ekinden meydana geldiği anlaşılmaktadır. Mengü; ebedî, sonsuz manasına gelmektedir. Türkçede Mengü ile kurulmuş çok sayıda isim yer almaktadır. Mengü Çor, Mengü Bars (Mengü Pars), Mengü Birti, Mengü Timur bunlardan bazılarıdır.

Câmi'u't-tevârih adlı eserini XIV. yüzyılın başlarında yazmış olan Reşîdüddîn'e göre, Mengücük, Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı'nda bulunmuş Artuk, Saltuk, Dânişmend, Çavuldur gibi beylerinden biri olup zaferden sonra Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar (Kögonya) şehirlerini fethetmiştir.

XII. yüzyıl müelliflerinden olan Zahîrüddin Nîşâbûrî, (Mengücük) Ahmed Gazi'nin Sultan Alp Arslan tarafından Anadolu'nun fethine gönderilen kumandanlar arasında bulunduğunu ve sultanın, Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar şehirlerini kendisine ikta ettiğini kaydederek bu durumu teyit eder.

XVII. yüzyılın tanınmış Osmanlı tarihçisi Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel* adlı Arapça eserinde, Sultan Alp Arslan'ın Erzincan, Kemah, Şebinkarahisar ve havalisini 464 (1071-72) yılında Mengücük Gazi'ye temlik (mülk olarak vermek) ettiğini kaydeder. Müneccimbaşı kaydının devamında Mengücük Gazi'nin çok akıllı, cesur ve tedbirli bir bey olduğunu ve ölünceye kadar Rumlara, Abhaz (Abaza) ve Gürcülere karşı cihad yaptığını, bu savaşlarda bazen Dânişmend Gazi ile birlikte hareket ettiğini yazar. Türkiye Selçuklu tarihinin meşhur kaynaklarından *Müsâmeretü'l-ahbâr* adlı eserin müellifi Aksarayî'nin 1101 yılında Anadolu'ya giren Haçlı ordularına karşı, Dânişmend Gazi'nin Erzincan ve Divriği melikinden de yardım istediğini belirtmesi Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin kaydının doğru olduğunu göstermektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mengücük Gazi'nin nerede, nasıl ve hangi tarihte öldüğünü bilmiyoruz. 1118 yılında hayatta olmadığına göre bu tarihten önceki bir yılda vefat ettiği anlaşılıyor. Divriği'de bulunan ve Mengücükoğulları beylerinden olan Şahinşah (Şâhânşâh)'ın türbe kitabesinde Mengücük Bey, "el-Gazi" ve "eş-Şehîd" sıfatları ile anılır ve hanedanın ilk şahsiyeti (atası) olarak gösterilir. Bu durum da gösteriyor ki, Mengücük Gazi, muhtemelen Anadolu'da gayri müslimlerle mücadele ederken şehit düşmüştür. Meşhur Selçuklu tarihçisi İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l-Alâiyye* adlı eserinde Mengücük'ü "Gazi" unvanı ile kaydetmiştir.

Nitekim Arapça kaynaklarda Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşâh'ın 1085 yılında Antakya seferine giderken yanında götürdüğü Türk beyleri arasında İbn Mencik adlı bir Türk beyinin 300 süvari ile bulunduğu kaydedilmiştir. Türkçe olan "Mengücük" kelimesinin Arap kaynağında Arapça olarak "Mencik" şekline bürünmesi son derece doğaldır. Kelimenin "İbn Mencik" şeklinde yazılması (Mencikoğlu) gösteriyor ki, bu sefere Mengücük Gazi'nin kendisi değil oğlu katılmıştır.[2]

Kemah'ta Karasu kıyısında bulunan Melik Gazi Türbesi, Mengücük Gazi'ye atfedilir. Ancak türbedeki kitabede hem Mengücük Gazi'den hem de

2 Burada "İbn Mencik" ile Mengücük Ahmed Gazi kastedilmişse, Mengücük onun değil babasının adı da olabilir (Bk. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 56, n. 4).

Ücretsiz İSAM Kitap Arşivi - https://tarihtr.org

torunu Behramşah'ın oğlu Selçukşah'tan söz edilmektedir. Selçukşah, babası Behramşah henüz hayatta iken 587 (1191) yılında müstakil bir beydi. Ölüm tarihi kesin olarak belli değilse de XIII. yüzyılın başlarında vefat ettiği kabul edilebilir. Bu durumda Mengücük Gazi Türbesi'ni yakın benzerleri ile karşılaştırarak tarihlendirmek daha doğru olur. Mengücük Gazi'nin vefat yılları, Türklerin Anadolu'da tutunma devresinde kaldığından bu zamanda böyle bir yapının inşa edilmesi zayıf bir olasılık olacağından, türbenin XII. yüzyılın sonları ile XIII. yüzyılın başlarından kalma ve Selçukşah'a ait olabileceği düşüncesi ağır basmaktadır. Evliya Çelebi de türbeyi "Melik Gazi Sultan" adı ile anar ve burasının bir ziyaret yeri olduğundan bahseder.

Faruk Sümer, bu türbenin alt katında bir mumya ile içinde kemikler bulunan dört tabutun mevcudiyetinden söz etmektedir.

Kemah'ın kuzeybatısında Karasu kıyısında Melik Gazi'ye atfedilen bir kümbetin Farsça kitabesinde Mengücük Gazi hakkında şu ifadelere yer verilmiştir; "Âlim, âdil, ülkeler fetheden, halkın sığınağı; Erzurum, Erzincan, Kemah, Diyarbekir ve bunların kalelerini alan, dinsizlerin ciğerlerini dağlayan, boyunlarını kılıçla vuran Mengücük Gazi... Allah rûhunu şâd eylesin, kabrini nurlandırsın, günahlarını bağışlasın..." Kitabede Mengücük Gazi'nin Erzurum ve Diyarbekir bölgelerini fethettiğine dair bilgi, herhalde onun Malazgirt Zaferi'nden önce giriştiği akınlara ait hatıraların bir ifadesi olmalıdır.

Mengücük Gazi ve evladına ait türbelerin Kemah'ta bulunması Mengücük Gazi'nin başkentinin burası olduğunu gösterir ve aynı zamanda Mengücükoğulları Beyliği'nin ilk merkezine de işaret eder.

İshak Bey

Mengücük Gazi'nin yerine oğlu İshak Bey hükümdar oldu. Artuklu Hükümdarı Belek Gazi, Mengücüklü topraklarına saldırarak Dersim ve Palu'yu ele geçirdi. İshak Bey de Belek Gazi'nin Haçlılar üzerine düzenlediği bir seferden yararlanarak 1118 yılında Malatya bölgesini yağmaladı. Belek Gazi ona karşı 1120 yılında harekete geçti, tek başına Belek Gazi ile baş edemeyeceğini anlayan İshak Bey, Bizans'ın Trabzon Dukası Konstantin Gabras'tan yardım istedi. Belek Gazi ise Dânişmendli Emîr Gazi ile bir ittifak yaptı. İki taraf arasındaki mücadele Gümüşhane'nin Şiran ilçesinde meydana geldi. Bu savaş sonunda İshak Bey ve Konstantin Gabras hem mağlup hem de tutsak düştüler (1120). İshak Bey Dânişmendli Hükümdarı Emîr Gazi'nin damadı idi. Bu yüzden İshak Bey'i serbest bıraktı. Onun bu davranışı Belek Gazi ile arasının açılmasına neden oldu. Bu yenilgi sonrasında İshak Bey, muhtemelen Dânişmendlilerin egemenliği altında hüküm sürdü ve 1142 yılında ölümü üzerine Dânişmendliler Kemah'ı ele geçirdiler. Ancak aynı yılın

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

6 Aralık'ında da Dânişmendli Hükümdarı Melik Muhammed'in vefatı üzerine Mengücükler başkentleri Kemah'ı geri almayı başardılar.

İshak Bey'den sonra Mengücüklü Beyliği, Erzincan-Kemah ve Divriği olmak üzere iki kola ayrıldı.

Erzincan-Kemah Kolu

Bu kolun ilk hükümdarının kim olduğu bilinmediği gibi aynı zamanda merkezin Kemah'tan Erzincan'a ne zaman taşındığı kesin olarak bilinmiyor. Belki de 1142 yılında şehir Dânişmendlilerin eline geçince bu iş gerçekleşti. Mengücüklerin Erzincan koluna hükmeden Davud Bey, 1151 yılında karısı tarafından yayının kirişi ile boğdurulmuş ve bu sırada Divriği'de hüküm süren kayınbiraderi Süleyman Bey'i yanına çağırarak onunla evlenmişti.[3] Böylece Süleyman'ın, beyliğin her iki kolunu da bir süre idare ettiği anlaşılıyor. Bir Süryanî kaynağı, Dânişmendlilerden Sivas Meliki Yağıbasan'ın 1163 yılında Kemah'a giderek burada bulunan âsi emîri öldürdüğünü kaydeder. Muhtemelen Dânişmendliler tarafından öldürülen bu emîr, Süleyman Bey'dir. Bu olaydan sonra Erzincan koluna Davud'un oğlu Fahreddin Behramşah (1164-1225)'ın hâkim olduğunu görmekteyiz.

Fahreddin Behramşah

Behramşah çok uzun yıllar burada hüküm sürmüş ve ülkesini gayet güzel idare etmiştir. Erzincan onun devrinde önemli bir kültür ve ticaret merkezi haline gelmişti. Behramşah, Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'a tâbi olarak hüküm sürdü. Türkiye Selçukluları ile iyi ilişkiler kurdu ve Sultan II. Kılıç Arslan'ın kızlarından biriyle evlenerek sıhriyet yoluyla Selçuklu ailesine akraba oldu. Hatta Sultan II. Kılıç Arslan'ı arasının açık olduğu oğlu Kutbeddin Melikşah ile barıştırmaya çalışmıştı. Bunu başardıysa da baba ile oğlun arası yeniden açıldı. Behramşah 1202 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleymanşah'ın Gürcüler üzerine düzenlediği sefere katıldı. Ancak bu sefer sonunda meydana gelen savaşta Selçuklu ordusu ağır bir yenilgi aldı ve kahramanca savaşmasına rağmen sonucu değiştiremeyen Behramşah da Gürcülerin eline esir düştü. Gürcü Kraliçesi Thamara ona iyi davrandı ve fidye karşılığı serbest bıraktı. Behramşah bu seferdeki başarılarından dolayı "Gazi" unvanına layık görüldü. Daha sonraki dönemlerde de Behramşah'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlılığı devam etti ve kızı Selçuk Hatun'u Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus ile evlendirdi. Behramşah uzun bir saltanat dönemi (yaklaşık 60 yıl) yaşadıktan sonra 1225 yılında vefat etti. Kesin bir bilgi olmamakla birlikte Erzincan yakınlarındaki Aşağı Ula köyünde defnedilmiş ve burada bulunan kitabesiz türbe "Melik

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3 Süryani Mikhail'e göre (s. 163), kızı tarafından öldürülmüştür.

Fahreddin Türbesi" olarak bilinmektedir. O, akıllı, dürüst, ahlâk sahibi, âdil, cömert, şefkatli, ilim adamları ve ediblere değer veren ve eğitim müesseseleri kuran tarihî bir şahsiyetti. Behramşah'ın Erzincan'da yaptırdığı bir medrese bugüne ulaşamamış olsa bile XVI. yüzyılda da varlığını sürdürmekteydi. Doğu'nun meşhur şairi Nizamî-i Gencevî, *Mahzenü'l-esrâr* adlı eserini ona ithaf etmiş ve buna karşılık Behramşah da 5.000 dinar, beş at, beş katır ve çeşitli elbiseler hediye etmiştir.

Rivayete göre Belh'ten Anadolu'ya gelen Sultanü'l-ulemâ Bahâeddin Veled, Erzincan'dan geçerken Behramşah ve karısı İsmetiye Hatun'un misafiri olmuş ve bu şehirde kendisi için yaptırılan medresede üç-dört yıl ders vermiştir.

Fahreddin Behramşah'ın üç oğlu bulunuyordu. Bunlardan Selçukşah, babasının zamanında Kemah'ı idare ediyordu. Onun ne zaman öldüğü bilinmiyor. Muzaffereddin Muhammed, Şebinkarahisar hâkimi idi. Behramşah'ın ölümünden sonra beyliğin başına bir başka oğlu Dâvudşah geçti.

Dâvudşah

Bu hükümdar ilim ve kültürle uğraşan ve âlimleri koruyan biriydi. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı babasının siyasetini sürdürmedi ve Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a karşı bazı gizli oluşumların içine girerek bu devletin egemenliğinden kurtulmak istedi. Tecrübeli bazı devlet adamları kendisini uyardılarsa da onları dinlemedi ve bazılarını öldürttü, bazılarını da hapse attırdı. Bu beylerden bir kısmı da kaçarak Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın yanına sığındılar ve ona durumu anlattılar. Sultan da hemen Mengücüklü emîrine mektup yazarak tutuklu bulunan beylerin serbest bırakılmasını, mallarının iade olunarak kendisine gönderilmelerini istedi. Dâvudşah çaresiz kalarak sultanın talebini yerine getirdi ve güven tazelemek için yanına değerli hediyeler alarak Kayseri'de bulunan Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın yanına gitti. Selçuklu sultanı, Dâvudşah'ı son derece iyi karşıladı ve aralarında antlaşma yaptılar. Sultan bir ahidnâme yazdırarak Dâvudşah'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlı kalması halinde kendisine dokunulmayacağına ve yardımda bulunulacağına dair söz verdi. Ancak Dâvudşah, ülkesine döndükten kısa bir süre sonra yeniden sultan aleyhine faaliyetlerde bulunmaya başlayarak Selçuklulardan Erzurum Meliki Cihânşah'a bir mektup yazarak ona Sultan Alâeddin Keykubâd'a karşı birleşmek teklifinde bulundu. Bunun dışında Eyyûbîlerden Melik Eşref ve Sultan Celâleddin Hârezmşah'tan yardım istedi. Ancak bu girişimlerinden bir sonuç elde edemeyince yeniden Sultan Alâeddin ile anlaşmanın yollarını aramış hatta oğullarını rehine olarak Türkiye Selçuklu sultanına göndermiş ancak bütün bunlara rağmen Sultan Alâeddin Keykubâd bu defa onun bu yaptıklarını cezasız bırakmayarak Erzurum Selçuklu Meliki

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Cihanşah'ın üzerine bir sefere çıktığını belirterek gerçek niyetini gizlemiş ve bu seferde yardım için yanına gelip sultanın ordusuna katılan Dâvudşah tutuklanarak Erzincan ve Kemah ele geçirmek suretiyle Ekim 1228 tarihinde Mengücüklerin bu bölgedeki egemenliklerine son vermiştir. Dâvudşah'a Akşehir ve Ilgın ikta olarak verildi. Kardeşi Muzaffereddin Muhammed'in elindeki Şebinkarahisar da Sultan Alâeddin Keykubâd'ın ileri gelen kumandanlarından Mübârizeddin Ertokuş tarafından kuşatıldı. Muzaffereddin Muhammed bir ikta karşılığında kaleyi Selçuklulara teslim etmeye razı oldu. Böylece Mengücüklerin Erzincan-Kemah kolu yıkılmış oldu.

Sözlü tarihçiliğin verilerine göre,[4] bugün Giresun ilimizin Çamoluk ilçesine bağlı Kutluca köyünde yaşamakta olan ve kendilerine "Melikliler" ya da "Melikgil" denilen bir ailenin aslının Mengücüklü meliklerinden geldiğini, Selçuklular tarafından bölgeye sürgün edildiklerini, kendilerine bu yüzden "Melikli" tanımlamasının yapıldığını öğreniyoruz. Yazılı kaynağı olmayan bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini düşünmekle birlikte ailenin erkek fertlerinin İshak, Süleyman vb. gibi Mengücüklü hükümdar isimlerini taşıması ve antropolojik bakımdan yüz ve kafa yapılarının Uygur tipini yansıtması karşısında bizde bu bilginin iyice araştırılması gerektiği kanaatini uyandırdı.

Divriği Kolu

Divriği kolunun ilk hükümdarı Süleyman Bey'di. Süleyman Bey muhtemelen 1162 yılında ölmüş ve yerine de oğlu Şahinşah geçmiştir. Şahinşah'a ait sikkelerden anlaşıldığı kadarıyla Divriği kolu, Türkiye Selçuklu Sultanları II. Kılıç Arslan (1155-1192) ve Rükneddin II. Süleymanşah (1197-1204)'a bağlı idi. Yine bu sikkelerden ve Divriği'de yaptırdığı türbesinin kitabesinden ölüm tarihinin 593 (1197) yılından sonraki bir tarihte olduğu anlaşılıyor. Kitabesinde Arapça unvanlardan başka Alp, Kutluk, Tuğrul ve Tegin gibi Türkçe unvan ve lakaplar da bulunmaktadır. Şahinşah'tan sonra yerine Süleyman adındaki oğlu hükümdar oldu ve bunun yerine de oğlu Ahmedşah geçti. Ahmedşah, Divriği'de bulunan ve Mengücükler Dönemi'nin en meşhur eseri Divriği Ulucamii'ni yaptıran Türk beyidir. 626 (1228-29) yılında inşa olunan bu caminin hemen bitişiğinde yer alan Divriği Darüşşifası'nı da Ahmedşah'ın karısı ve aynı zamanda Fahreddin Behramşah'ın kızı Turan Melek Hatun yaptırmıştır. Divriği Kalesi'nin de Ahmedşah ve oğlu Melikşah tarafından yeniden inşa ettirildiği ve zaman zaman da tamir olunduğu bu kaleye ait kitabelerden anlaşılıyor. Ahmedşah 641 (1243-44) yılında öldü ve yerine Melik Salih geçti. Melik Salih'in ne zaman öldüğü ve bu beyliğin hangi tarihte son bulduğu bilinmiyor. İlhanlı Sultanı Abaka Han'ın 1277 yılında Anadolu'ya

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

4 Kaynak kişi: İshak Doğanay, Kutluca köyü sakini ve Melikli ailesi mensubu.

geldiği zaman Divriği'ye uğradığında, kaynaklar Mengücük hanedanından bahsetmezler, buna göre Mengücüklerin bu kolu adı geçen bu tarihten önceki bir yılda yıkılmış olmalıdır.

Mengücüklerde Kültür ve Mimari

Bu beyliğin en tanınmış ve en uzun saltanatta kalan hükümdarı Fahreddin Behramşah (1164-1225) zamanında Mengücüklü ülkesinin geniş ölçüde imar gördüğü ve halkın refah seviyesinin çok yükselmiş olduğu anlaşılıyor. Bu dönemde Erzincan, büyük bir gelişme göstererek Anadolu'nun her bakımdan başta gelen şehirlerinden biri oldu.

Behramşah'ın ilim adamları ile şair ve ediplere değer verdiği de bilinmektedir. Şair Nizamî-i Gencevî, *Mahzenü'l-esrâr* isimli meşhur eserini Fahreddin Behramşah adına yazmıştır. Mengücük beyi de ona armağan olarak 5000 altın, 5 katır, 5 donatımlı at, hilat ve elbise göndermiştir.

Behramşah'tan sonra yerine geçen oğlu Alâeddin Dâvudşah dinî ilimlere, tabîiyyat, matematik ve astroloji ilmine ilgisi olup bunlarda öğrenim görmüş bir hükümdardı.

Dönemin en tanınmış âlimlerinden Abdüllatif el-Bağdadî 1228 yılında Halep'ten Erzincan'a gelmiş ve Mengücük ilini dolaştıktan sonra 1230 yılında Malatya üzerinden Halep'e dönmüştür. Mengücük ilinde bulunduğu sırada büyük ilgi ve saygı görmüştür. Alâeddin Dâvudşah, bu meşhur hekime maaş bağlatmış el-Bağdadî de yazdığı birkaç eseri Mengücük hükümdarına ithaf etmiştir.

Fahreddin Behramşah ile karısı İsmetiye Hatun, Bahâeddin Veled ile oğlu Celâleddin'i Erzincan'da misafir etmiş ve onun Erzincan'da kalıp ders vermesi için Erzincan Akşehir'de kendisi için medrese yaptırmışlardır. Ancak onlar burada kalmayıp Konya'ya dönmüşlerdir.

Edebiyat ve tasavvuf alanında meşhur bir kişi olan Sirâceddin Ahmed, aynı zamanda iyi bir müzisyendi. Eyyûbî Hükümdarı Melik Eşref onun şöhretini duymuş ve kendisini Şam'a davet ederek dinlemiştir.

Mengücüklerden kalan en eski yapı 576 (1180-81) yılında Şahinşah b. Süleyman tarafından Merâğalı usta Hasan b. Fîrûz'a yaptırılan Divriği Kale Camii'dir.

592 (1196)'de yaptırılan Divriği Sitti Melik Kümbeti Mengücükoğlu Emîr Seyfeddin Şahinşah için yapılmış olup, hanımının ölümünden sonra buraya gömülmesi üzerine halk arasında Sitti Melik (Melike) Kümbeti olarak anılmıştır.

Mengücükler dönemine ait 592 (1196) yılına tarihlenen bir diğer kümbet de Hâcib Kamerüddin Türbesi olup Mengücüklü hazinedarı Hâcib Kamerüddin'e aittir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kemah'ta yer alan Melik Mengücük Gazi Kümbeti XIII. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir. Bunun hemen yanı başında yer alan bir diğer kümbet ise, XIII. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmekte olup Behramşah oğlu Selçukşah'a ait olduğu bilinmektedir.

Divriği'de bulunan ve yanındaki mescidin adından dolayı Kemankeş olarak da bilinen Nureddin Salih Türbesi 638 (1240-41)'de hâciblerden Salih b. Siraceddîn Dündar adına yapılmıştır.

Mengücüklü döneminin günümüze kadar gelebilen en muhteşem eseri 626 (1229)'da yaptırılan Divriği Ulu Camii ve Şifâhanesi'dir. Şahinşah'ın torunu Ahmedşah tarafından şifâhane ile birlikte külliye olarak Ahlatlı Hürremşâh'a yaptırılan bina; camisi, şifâhanesi türbesi, mimarisi, mekân, taş işçiliği ve minberinin ağaç işçiliği bakımından Anadolu Türk mimarisinde çok önemli bir yere sahiptir.

Şifâhane, Fahreddin Behramşah'ın kızı ve Ahmedşah'ın hanımı olan Melike Turan Melek tarafından yaptırılmıştır. İçinde Süleymanşâh, Fatma Hatun, Ahmedşah ve Turan Melek'in dışında 12 kabir daha mevcuttur. Ahmedşah ve Turan Melek'in lahidleri çinilidir. Bu külliyenin 4 muhteşem taç kapısı bulunmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası

Divriği Ulu Camii'nden bir detay

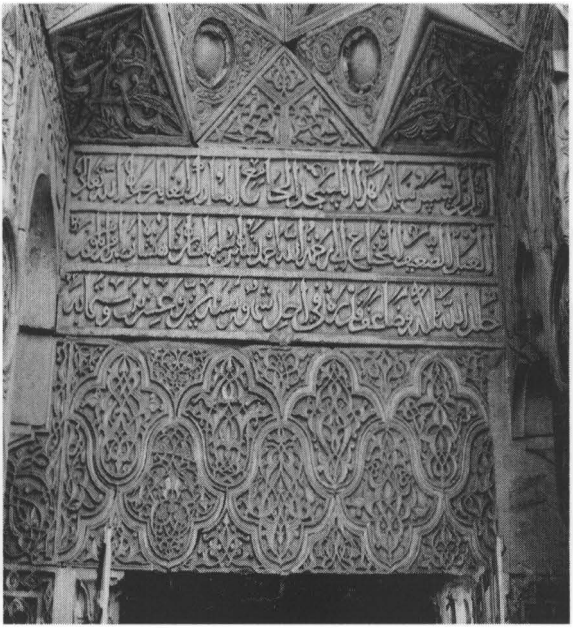

Divriği Ulu Camii'ne ait bir kitabe detayı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Divriği Darüşşifası'nda Selçuklu kartalı

Divriği Darüssifası (Anıtsal Kapı)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ranley.org

Kaynaklar

Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1321.

Aksarayî, Kerîmüddîn, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944, (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

Azîmî, *Azimî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler*, (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988.

Ebu'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), II, Ankara 1987.

Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, (nşr. Tahsin Yazıcı), I, Ankara 1959-1960.

İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, (nşr. Sâmi ed-Dehhân), II, Dımaşk 1954.

İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (nşr. Adnan S. Erzi), Ankara 1956.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (trc. Abdülkerim Özaydın), X-XII, İstanbul 1987.

İbnü'l-Kalânisî, *Zeylü târîhi Dımaşk*, (nşr. Henry Frederick Amedroz), Beyrut 1908.

Müneccimbaşı, *Câmiü'd-düvel*, (trc. Ali Öngül), İzmir 2001.

Râvendî, *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, (trc. Ahmet Ateş), II, Ankara 1960.

Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu't-tevârih*, (nşr. Ahmet Ateş), Ankara 1960.

Süryani Mikhail, *Vekayinâme* (trc. Hrant der Andreasyan), *Süryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi* (TTK'da henüz basılmamış nüsha).

Zahîreddin Nîşâbûrî, *Selçuknâme*, (nşr. Mirza İsmâil Han Afşâr), Tahran 1332.

Araştırma Eserleri

Ali Kemalî, *Erzincan Tarihi*, İstanbul 1932.

Kaya, Abdullah, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2006.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.

Öngül, Ali, "Mengücekler", *Türkler*, VI, 452-460.

_____, *Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İstanbul 2014.

Önkal, Hakkı, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996.

Özaydın, Abdülkerim, "Mengücükler", *DGBİT*, VIII, 141-154.

_____, "Mengücüklüler", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 35-48.

_____, "Mengücüklüler", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 101-114.

Sakaoğlu, Necdet, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul 2005.

Sümer, Faruk, "Mengücükler", *DİA*, XXIX, 138-142.

_____, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.

Tarım, Cevat Hakkı, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar*, Kırşehir 1938.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1984.

_____, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969.

_____, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri: III. Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *TTK Belleten*, XLV, (1948), s. 17-169.

_____, "Süleymanşah II", *İA*, XI, 219-231.

_____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973.

Yinanç, Mükrimin Halil, "Belek", *İA*, II, 468-473.

_____, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Mengücükoğulları Şeceresi*

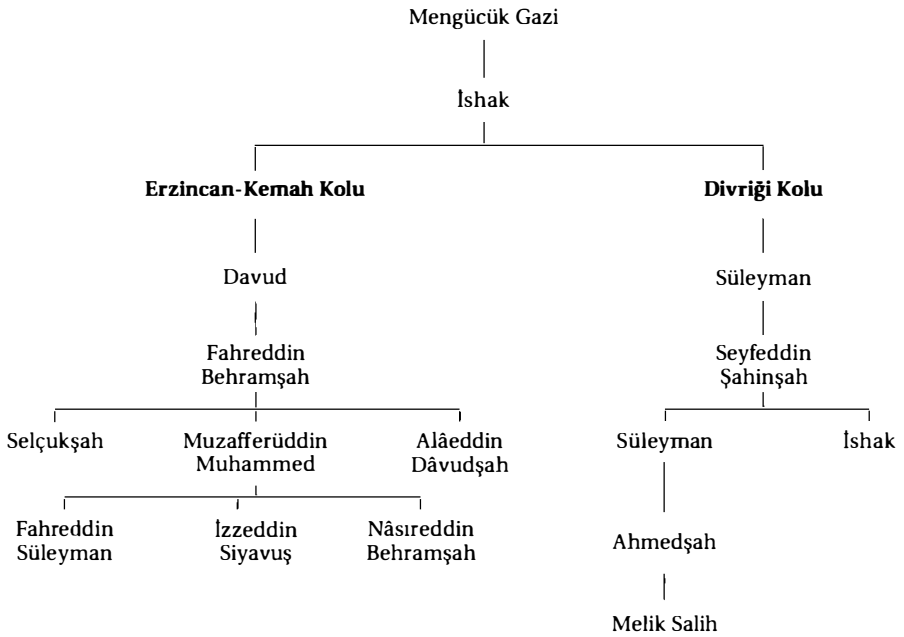

b) SALTUKOĞULLARI

Sultan Tuğrul Bey zamanında (1040-1063), 1057 ve 1059 yıllarında Erzurum, Erzincan ve Kemah'tan sonra Sivas'a kadar akınlar yapan çok kalabalık bir Türkmen kitlesinin başında Ermeni kaynaklarının "Samukh" ve Bizans kaynaklarının "Samuk" olarak adlandırdıkları bir kumandan bulunuyordu. İslâm kaynakları ve özellikle İbnü'l-Adîm, Anadolu'daki akın ve fetih hareketlerinde önemli rol oynayan Afşin, Ahmedşah, Dilmaçoğlu Muhammed, Tutuoğlu (Duduoğlu veya Tutı oğlu) gibi kumandanların isimlerini sayarken 1069 (462) yılı olayları ile ilgili beyler arasında Sanduk adlı bir Türkmen beyinin de bulunduğunu kaydeder. Ermeni, Bizans ve Arap kaynaklarınca birbirine yakın ama farklı farklı kaydedilen bu adın Saltuk (Salduk) olduğu anlaşılıyor.[5] İbnü'l-Esîr, ondan Ebu'l-Kasım olarak bahsediyor. Bu da onun

* Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 2015, s. 19.

5 Turan, *Doğu Anadolu*, s. 3-6. Faruk Sümer (*Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1998, s. 22, n. 15), bu görüşe katılmaz. Bu ismin yazılışı ve okunuşu hakkında kaynak ve araştırma eserlere dayalı geniş bir yorum için bk. Süleyman Tülücü,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rahtey.org

asıl adının Saltuk, künyesinin ise Ebu'l-Kasım olduğunu gösteriyor. Saltuk, Türkçe bir isim olup "bırakmak", "salıvermek" manasına geliyor. Saltuk, Malazgirt Zaferi'nden önce de Anadolu'da faaliyet göstermiş Malazgirt Savaşı'nın hemen öncesinde Bizans öncü kuvvetlerini mağlup etmiş ve Malazgirt Savaşı'na katılan beyler arasında yer alarak zaferin kazanılmasının ardından muhtemelen savaştan önce de faaliyet gösterdiği Erzurum, İspir, Oltu, Tercan, Micingerd, Bayburt ve Kaçmaz gibi şehir ve kalelere hâkimiyet sağlayarak bu bölgede ilk Türk beyliklerinden biri olan Saltuklu Beyliği'ni kurmuştur.

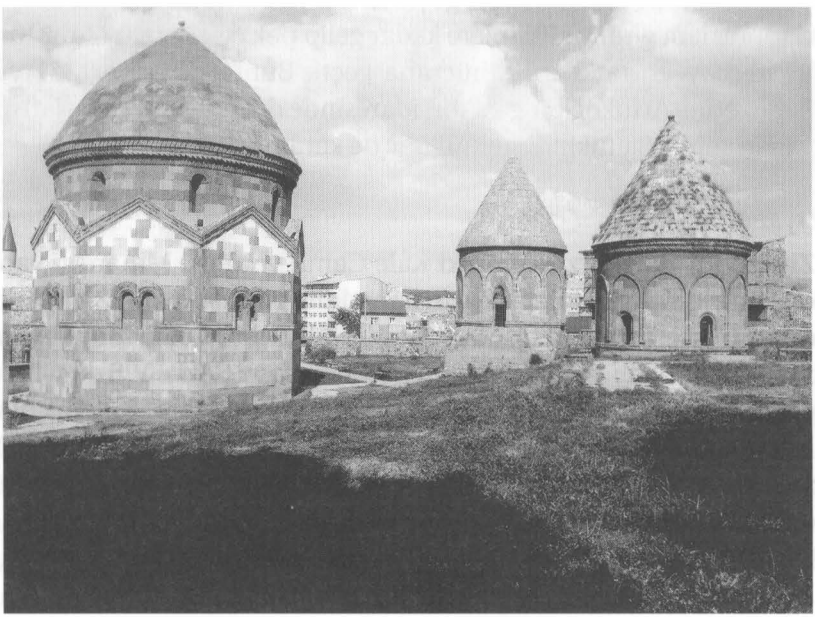

Erzurum'da Saltuklulardan kalma Üç Kümbetler

Saltuklu Beyliği'nin kuruluşundan yaklaşık yüz yıl sonra eserini kaleme alan Zahîrüddin Nîşâbûrî, Malazgirt Zaferi'nden sonra Sultan Alp Arslan'ın Anadolu'nun fethiyle görevlendirdiği beyler arasında Emîr Saltuk'u da zikreder ve Erzurum ile çevresinin kendisine ikta edildiğini ve bu bölgenin Saltuk tarafından fethedildiğini kaydeder. Saltuklu hanedanının 1123 yılından itibaren Saltukoğulları adı ile tanındığını görüyoruz. Abbasî Halifesi Müsterşid Billah'ın Hille Arap emîri Dübeys b. Sadaka'ya karşı yardım istemesi üzerine Zengî b. Aksungur ve Togan Arslan ile beraber Saltukoğulları da Bağdat'a gitmişti.

"Malazgirt Savaşı'na Katılan Türk Beylerinden Sundukbey", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (Erzurum 1999), sy. 13, s. 271, n. 8.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://kanlitey.org

Ali b. Ebu'l-Kasım Bey

Saltuk Bey'den sonra yerine Ali adındaki oğlu geçti. Büyük Selçuklu Sultanı ile kardeşi Muhammed Tapar arasında Mart-Nisan 1103'te Azerbaycan'daki Hoy şehri önünde saltanat için yapılan savaşın sonunda mağlup olan Melik Muhammed Tapar Ahlat'a çekilince Saltuklu Emîri Ali Bey de ona katıldı. Muhammed Tapar ile Sultan Berkyaruk aralarında bir antlaşma yaparak hâkimiyet alanlarını belirlediler. Böylece Erzurum ve civarı da Melik Muhammed Tapar'ın egemenlik alanı içinde kaldı (1104). Gürcü Kralı David Türklere karşı saldırı hazırlıklarına başlamıştı. 1115 yılında Rostof'u aldıktan sonra Çoruh Nehri vadisinde ileri harekâta geçti. Ertesi yıl Saltukluların hâkimiyeti altındaki topraklara girdi ve Pasinlere kadar gelip pek çok Türk'ü öldürdü. 1118 yılında Azerbaycan taraflarına hücuma geçti. Bunun üzerine 1121 yılında Gürcüler üzerine Artukoğlu İlgazi'nin idaresinde düzenlenen ve başarısızlıkla sonuçlanan sefere Saltuklu Emîri Ali Bey de katılmıştı.

Ziyâeddin Gazi

Ziyâeddin Gazi, Erzurum'daki Kale Camii ve Tepsi Minare'yi yaptıran Saltuklu emîridir. Artuklulardan Hüsâmeddin Timurtaş (1122-1154)'ın kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten Necmeddin Alpı ve Cemâleddin Sevti adlarında iki erkek çocuk dünyaya gelmişti. Ziyâeddin Gazi 1126'da Gürcülere karşı yapılan sefere katıldığı gibi, 1131 yılında da Kral İvani'yi büyük bir bozguna uğrattı. Gürcüler onun zamanında İspir ve Pasinler'i geçerek Oltu'ya kadar gelmişlerdir. Ziyâeddin Gazi 1132 yılında ölünce yerine Ali Bey'in oğlu İzzeddin Saltuk geçti.

II. İzzeddin Saltuk

İzzeddin Saltuk'un kızlarından biri Ahlatşahlardan II. Sökmen, diğer bir kızı da Dilmaçoğulları'ndan Togan Arslan'ın oğlu Fahreddin Devletşah ile evlenmişlerdi.

1154 veya 1153 yılında Ani Emîri Fahreddin Şeddâd, Gürcülere karşı şehri savunamayacağını bildirerek şehri satın alması için İzzeddin Saltuk'a haber gönderdi. Gerçekte bu, Fahreddin Şeddâd'ın İzzeddin için hazırladığı bir tuzaktı. Fahreddin Şeddâd, daha önce İzzeddin Saltuk'un kızıyla evlenmek istemiş ancak reddedilmişti, o da intikam almak için bu yola başvurarak bir taraftan İzzeddin'e şehri sana vereceğim derken diğer taraftan da bir günlük uzaklıkta bulunan Gürcü Kralı Dimitri'yi de Ani'ye davet etmişti. Saltuklu emîri şehri teslim almak için Ani'ye geldiği zaman Kral Dimitri ani bir baskın vererek Türklerden pek çok kişiyi şehit etmiş ve pek çoğunu da esir olarak almıştı. Bu tutsaklar arasında İz-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Erzurum Kale Camii

zeddin Saltuk Bey de bulunmaktaydı. Saltuklu emîri, damadı Ahlat Şahı II. Sökmen ve Artuklu hükümdarlarının girişimleri sonucunda 100.000 dinar fidye ödemek koşuluyla esaretten kurtarılabildi. Bu paranın toplanmasında Şahbânû da önemli rol oynadı. Ülkesine dönen İzzeddin Saltuk da diğer Türk esirlerini kurtarmak için büyük meblağlar ödemek zorunda kaldı. Bu başarıya rağmen Ani'yi işgal edemeyen Gürcüler 1155 yılında Fahreddin'i yakalayıp şehri kardeşi Fazlun'a verdiler. Fakat papazlar 1161 yılında Fazlun'u bozguna uğrattılar. Gürcü Kralı Giorgi Şeddâdîlerin topraklarını yağmaladıktan sonra Ani'yi ele geçirdi.

Gürcülerin 1161 yılında Ani'yi zapt etmeleri sonucu İzzeddin Saltuk ve Saltuklu emîrinin damatları Fahreddin Devletşah, II. Sökmen, Kars ve Sürmeri beyleri ile birleşerek Temmuz 1161 tarihinde Gürcülere karşı harekete geçtiler. Artuklulardan Necmeddin Alpı da onların peşinden yola çıktı. Ancak bu birleşik Türk ordusu Necmeddin Alpı'nın yetişmesini beklemeden Ağustos 1161'de Ani'yi kuşattı. Durumdan haberdar olan Gürcü Kralı III. Giorgi, kumandası altındaki orduyla Türklere hücum etti. Bu arada önceden Gürcülere esir düştüğünde bir daha onlara karşı savaşmayacağına dair sözünü hatırlayan İzzeddin Saltuk ani bir karar ile askerini alarak hemen geri döndü. Onun bu hareketi ve Necmeddin Alpı'nın gelmesi beklenilmeden saldırıya geçilmesi yüzünden Türk ordusu Gürcüler karşısında ağır bir yenilgi aldı. Gürcülerin eline sayılamayacak kadar çok ganimet ve

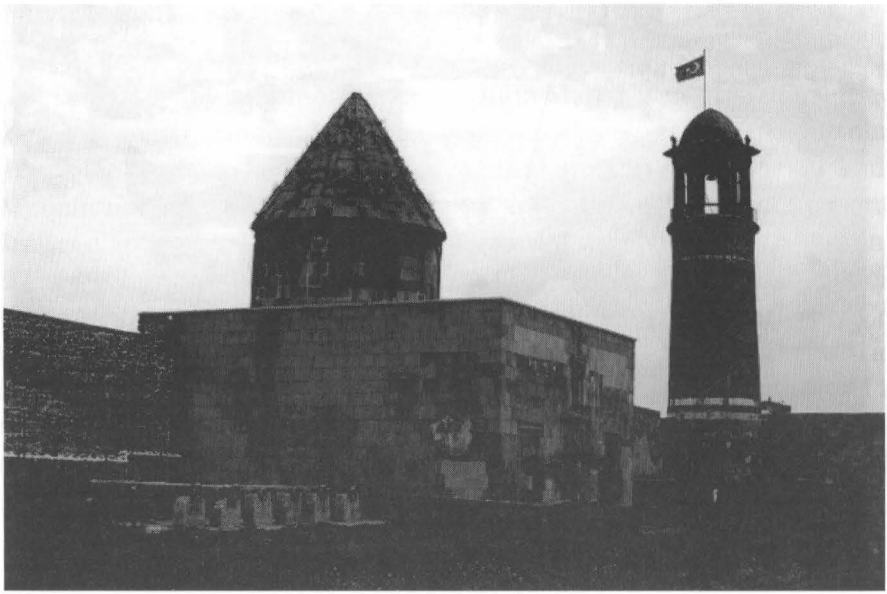

Önemli Saltuklu eserlerinden Erzurum'daki Tepsi Minare

9.000 esir geçti. Esirler arasında Saltuk'un üvey oğlu Bedreddin de bulunuyordu. Mağlubiyet haberini duyan Necmeddin Alpı da Malazgirt'ten ülkesi Meyyâfârikîn'e geri döndü. 1162 yılında Gürcülerin Dovin'i ele gecirmeleri sonucunda harekete geçen Türk ordusu içinde İzzeddin Saltuk'un da bulunduğu rivayet edilmektedir. Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah, Azerbaycan Atabegi İldeniz, Ahlatşahlı II. Sökmen, Dilmaçoğlu Fahreddin Devletşah ve Emîr Arslan-Apa b. Aksungur Ahmedilî'nin katılımlarıyla oluşturulan bu müttefik ordu 1163 yılında Gürcistan'ı istila ederek Kral III. Giorgi'yi ağır bir yenilgiye uğrattı.

Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, İzzeddin Saltuk'un kızı ile evlenmek istemiş, Saltuklu emîri de bunu kabul etmişti. II. Kılıç Arslan ile nikâhı kıyılan gelin hanım zengin bir çeyiz ile Erzurum'dan, Konya'ya yola çıkmış; ancak sultan II. Kılıç Arslan'ın bu sıradaki en azılı rakibi Dânişmendli Yağıbasan gelin alayının yolunu kesmiş, gelini kaçırarak yeğeni Kayseri Meliki Dânişmendli Zünnûn ile evlendirmişti. Bu iş dinen câiz olmadığı için gelin hanım önce zorla dinden çıkartıldı böylece nikâhı düştüğü için Melik Zünnûn ile evlendirildi. Bu olay Sultan II. Kılıç Arslan ile Melik Yağıbasan arasındaki mücadelenin daha da alevlenmesine neden oldu. İzzeddin Saltuk'un bu olay karşısında nasıl davrandığı kaynaklarda belirtilmemiştir.

Nâsıreddin Muhammed

Nisan 1168 tarihinde ölen II. İzzeddin Saltuk'un yerine oğlu Nâsıreddin Muhammed geçti. Onun devrinde Saltuklu sınırları Tercan'dan başlayıp Tahir Gediği'ne kadar uzanmakta olup, Erzurum, Bayburt, Avnik, Micingerd (Micingird), İspir, Oltu gibi şehir ve kasabalar bu sınırlar içinde yer almaktaydı. 1189 yılında basılmış bir sikkesinden Nâsıreddin'in Irak Selçuklu Sultanı III. Tuğrul ve asıl iktidarı elinde tutan Atabey Kızıl Arslan'a tâbi olduğu anlaşılmaktadır. 1183-84 veya 1193 yıllarında gerçekleştirildiği tahmin edilen Gürcülerle Saltuklular arasında Erzurum önünde meydana gelen savaşı, Kraliçe Thamara'nın kocası David'in kumandası altındaki Gürcü kuvvetleri kazandılar. İki gün süren çetin mücadelenin ardından mağlup olan Saltuklular Erzurum'a kapandılar. Gürcüler de şehri kuşatmayıp aldıkları ganimetleri yeterli bulup geri döndüler. Nâsıreddin 1190 veya 1191'de öldü.

Erzurum'daki Ulu Cami Nâsıreddin Muhammed tarafından yaptırılmıştır. Yerine kardeşi Mama Hatun geçti. Salâhaddin Eyyûbî'nin yeğeni Takiyyüddin Ömer Ahlat'ı ele geçirdiği ve Malazgirt Kalesi'ni kuşattığı sırada Mama Hatun askerleri ile onun yardımına gelmişti (Ekim 1191). Daha sonra Mama Hatun, Eyyûbîlerden Mısır ve Suriye hükümdarı Melik I. Âdil (1200-1218)'e müracaat ederek evlenmek istediğini ve bu konuda aracılık yapmasını istedi. Nablus emîri Fâriseddin Meymûn el-Kasrî onunla evlenmek istediyse de, bu sırada (1200-1201) Mama Hatun tutuklandığı için bu evlilik gerçekleşmedi. Mama Hatun'un Tercan'da kervansaray ve Türbesi bulunmaktadır.

Mama Hatun'dan sonra Saltuklu Beyliği'ni Nâsıreddin Muhammed'in oğlu Alâeddin Melikşah yönetti. Türkiye Selçuklu Sultanı Rükneddin II. Süleymanşâh, 1202 yılında Gürcistan Kraliçesi Thamara üzerine bir sefer düzenledi ve Erzurum'a doğru yürüdü. Alâeddin Melikşah onu karşılamaya çıktıysa da, Süleymanşâh kendisini kusurlu karşıladığı bahanesiyle 25 Mayıs 1202 tarihinde onu yakalatıp hapsettirdi. Saltuklu Beyliği böylece bu tarihte sona ermiş oldu. Selçuklu Sultanı bu bölgenin idaresini Muğîseddin Tuğrulşâh'a verdi. Saltuklu ailesinden bazı emîrlerin sonraki yıllarında Erzurum-Kars arasında Micingerd (Micingird) köyünde ve ayrıca Çemişkezek'te hüküm sürdükleri rivayeti de vardır.

Saltukoğulları'nda Mimari

Saltuklulardan günümüze kadar gelen eserler; Erzurum'da Kale Mescidi, Tepsi Minare, Ulu Cami ve bazı türbelerdir.

Erzurum Ulu Camii 1179 yılında İzzeddin Saltuk'un oğlu Melik Nâsırüddin Muhammed tarafından yaptırılmıştır. Mimarı Ebu'l-Feth Mehmed adlı bir ustadır.

Erzurum iç kaledeki Kale Camii ile Tepsi Minare ise Gazi b. Ebu'l-Kasım tarafından yaptırılmıştır.

Üç Kümbetler denilen türbelerden birinin İzzeddin Saltuk'a ait olduğu tahmin ediliyor. Muhtemelen, 1189-1190 yıllarında yaptırılmıştır.

16. yüzyıla ait tahrir defterlerine göre türbenin yakınında Saltuk'un yaptırdığı bir de zaviye bulunmaktaydı.

Bu eserler dışında Tercan (Erzincan)'da II. İzzeddin Saltuk'un kızı Mama Hatun tarafından, 1191 yılında yaptırılmış olan bir kervansaray vardır. Bu kervansarayın yanında Mama Hatun'un türbesi bulunmaktadır.

630 (1232-33) yılında Ebû Mansur tarafından yaptırılmış olan Micingerd[6] Kalesi (Becen Kalesi: İnkaya köyü) ve surları Saltuklulara ait eserlerdendir. Yine burada bulunan Micingerd Kümbeti de bu zamandan kalan bir yapıdır.

Kaynaklar

Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1321.
Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, (trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987.
Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, (trc. Kıvameddin Burslan), İstanbul 1943.
Ebu'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), II, Ankara 1950.
Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, II, İstanbul 1286.
Gaffârî, *Târîh-i Cihan-ârâ*, Tahran 1343.
Hamdullah Kazvînî, *Târih-i Güzîde*, Tahran 1339.
Hüseynî, *Ahbâru'd-devleti's-Selcûkiyye*, (trc. Necati Lügal), Ankara 1943.
İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (nşr. Adnan S. Erzi), Ankara 1956.
İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, IX, Haydarabad 1359.
İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (trc. Abdülkerim Özaydın), X-XII, İstanbul 1987.
İbnü'l-Kalânisî, *Zeylü târîhi Dımaşk*, (nşr. Henry Frederick Amedroz), Beyrut 1908.
Ravendî, *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, (trc. Ahmet Ateş), II, Ankara 1960.
Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu't-tevârih*, (nşr. Ahmet Ateş), Ankara 1960.
Sıbt b. el-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*, Haydarabad 1951.
Zahîreddin Nîşâbûrî, *Selçuknâme*, (nşr. Mirza İsmâil Han Afşâr), Tahran 1332.

Araştırma Eserleri

Akçıl, N. Çiçek, "Saltuklular (Mimari)", *DİA*, XXXVI, 56-57.
Alptekin, Coşkun, "Saltuklu Sikkeleri", *Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, XIII/1, (Erzurum 1985), s. 293-296.
Beygu, Abdürrahim Şerif, *Erzurum Tarihi*, İstanbul 1936.

6 Micingerd, bugün İnkaya köyüdür. Micingerd Kalesi'ne Becen Kalesi de denir. (N. Çiçek Akçıl, "Saltuklular (Mimari)", *DİA*, XXXVI, 56)

Cahen, Claude, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979.
Kırzıoğlu, Mehmet Fahreddin, *Kars Tarihi*, İstanbul 1953.
Konyalı, İbrahim Hakkı, *Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Öngül, Ali, "Saltuklular", *Türkler*, VI, 792-809.
Özaydın, Abdülkerim, "Saltuklular", *DİA*, XXXVI, 54-56.
_____, "Saltuklular", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 21-34.
_____, "Saltuklular", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 89-100.
Sümer, Faruk, "Saltuklular", *Selçuklu Araştırmaları*, III, Ankara 1971.
_____, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
_____, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1993.
_____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993.
Tülücü, Süleyman, "Malazgirt Savaşı'na Katılan Türk Beylerinden Sunduk Bey", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (Erzurum 1999), sy. 13, s. 269-276.
Vardan, *Türk Futûhâtı Tarihi (889-1269)*, (trc. Hrant der Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, I (İstanbul 1937).
Yinanç, Mükrimin Halil, "Erzurum", *İA*, IV, 345-353.
_____, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944.

Saltukoğulları Şeceresi

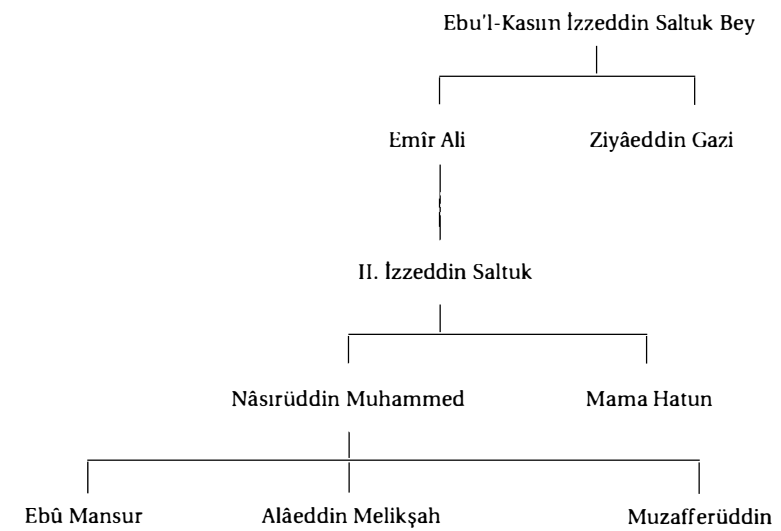

c) ÇAKA BEYLİĞİ

İzmir ve çevresi ile Ege sahilindeki adalarda egemenlik tesis ederek Bizans İmparatorluğu'nu tehdit eden Çaka (Çakan) Bey,[7] hem bu bölgeye hâkim olan Türk beyi hem de ilk Türk deniz savaşçısıdır. Ne yazık ki, hakkında pek fazla bilgi yoktur. Onun varlığından ancak meşhur Bizans tarihçisi Anna Komnene'nin yine kendisi kadar meşhur eseri *Alexiad* (*Aleksiad*)'da kaydettiği bilgiler sayesinde haberdar olabiliyoruz. Ondan bahseden bir başka kaynak da *Dânişmendnâme*'dir. Bu kaynağa göre Çaka Bey, Oğuzların "Çavuldur" boyuna mensup bir Türk beyidir.

Çaka Bey, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın Anadolu'nun fethiyle görevlendirdiği beylerden biri idi ve *Dânişmendnâme* adlı esere göre, Sultan Turasan'ın maiyetinde bulunuyordu. Sultan Turasan, emrindeki 20.000 kişilik askerî kuvvetle Dânişmend Gazi'den ayrılıp yanında Çaka, Kara Tona ve Hasan Hoşâvendî olduğu halde Kayseri'den İstanbul'a kadar akınlar düzenledi. Ancak onların bu faaliyetleri bir deniz savaşında son buldu. Muhtemelen Çaka Bey bu sıralarda Bizanslı Kumandan Kabalika Aleksandr'a esir düştü (1078). Bizans İmparatoru Nikephoros Botaneiates ona "protonobilissimos" unvanıyla bazı imtiyazlar tanıdı ve hediyeler verdi. Anna Komnene'ye göre Çaka Bey, sarayda *Homeros*'u okuyup anlayacak kadar Bizans dilini ve Bizans savaş metodlarını öğrendi. Dahası Bizans tahtına göz diktiği belirtilen Çaka Bey'in denizciliğe önem vermesinin sebebi İstanbul'u ele geçirme planına dayandırılmaktadır. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un tahta çıkışından sonra Çaka Bey'in İzmir'i ele geçirdiğini görmekteyiz. Ancak onun İstanbul'dan neden ve hangi şartlar altında ayrıldığını ve hangi tarihte İzmir'e egemen olduğunu bilemiyoruz. Anna'nın kayıtlarından Aleksios'un tahta çıkışından sonra onun elinden rütbe ve imtiyazlarının alındığı ve bu nedenle İstanbul'dan ayrılarak Ege kıyılarına geldiği anlaşılıyor. Çaka Bey, İzmir'de gemi yapımından anlayan birinin de yardımıyla 40 adet gemi inşa edip ilk Türk deniz donanmasını oluşturarak Bizans'a karşı fetihlere başladı. Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşâh'ın Büyük Selçuklularla Halep önlerinde giriştiği mücadelede 1086 yılında ölümü üzerine İznik'te yerine vekil olarak bıraktığı Ebu'l-Kasım ile birlikte Bizans'a karşı hareket etti. 1086 yılında İzmit'e yaptığı saldırıya donanmasıyla katıldı ve Balkanlar'da yaşayan Peçenek Türklerini

7 *Dânişmendnâme*'de Çaka, *Aleksiad*'da ise, Tzakhas (Çakhas, Çakas) olarak kaydedilmiştir. Bu ismin Çaka mı, yoksa Çakan mı, olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bu isim üzerinde çalışma yapan İbrahim Kafesoğlu, bu adın doğru telaffuzunun Çakan olması gerektiği sonucuna varmıştır (bk. "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi'nin Adı: Çağa mı, Çakan mı?", *TD*, XXXIV, 55-60; Lazslo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, (çev. Hamit Zübeyr Koşay - Türkan Andaç - Nurer Uğurlu), İstanbul 2007, s. 133; Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey*, Ankara 1987, s. 39-40).

de kendi yanına çekerek onlarla ittifak kurup Bizans'ı ele geçirmek için ortak bir plan tasarladı. Fakat merkeziyetçi bir politika izleyen Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Porsuk adlı bir emîrin idaresinde İznik'e gönderdiği ordu Çaka'nın planlarını alt üst etti. Ebu'l-Kasım, Bizans ile anlaşmak zorunda kaldı. Çaka Bey yine de mücadelesinden vazgeçmeyerek Urla ve Foça'yı ele geçirdi. Sonra Midilli ve Sakız adalarını fethederek Sisam ve Rodos'a kadar hâkimiyetini genişletti. Bizans tarafından adaları kurtarmak üzere Niketas Kastamonites komutasında gönderilen bir donanmayı mağlubiyete uğrattı. Çaka Bizans'ın yolladığı filoda yer alan gemilerin çoğunu ele geçirdi. Bu Çaka Bey'in ilk deniz galibiyetidir. Bizans, ona karşı bu kez daha güçlü bir donanma yolladı. Konstantinos Dalassenos kumandasında ilerleyen Bizans donanması Sakız adasında meydana gelen kara savaşında Çaka Bey tarafından mağlup edildi. Çaka, savaştan sonra Konstantinos Dalassenos ile yaptığı görüşmede, İstanbul'da iken kendisine verilen imtiyaz ve rütbeleri geri istediğini kızının da imparatorun oğlu ile evlenmesini ve önceden Bizans İmparatorluğu'ndan almış olduğu imtiyaz ve rütbelerini geri istedi. Şayet, bu talebi gerçekleştirilirse adaları imparatorluğa iade edeceğini de bildirdi. Fakat iki taraf arasında bir anlaşma gerçekleşmediği için, Çaka Bey kuvvet toplamak üzere İzmir'e döndü. Konstantinos Dalassenos ise, taze kuvvetlerle Sakız Kalesi'ne saldırıp burayı geri aldı. Ancak Midilli'de başarısız oldu.

Çaka Bey, Balkanlar'da Bizans'ın rakibi olan Peçeneklerle yeniden temasa geçerek bir ittifak arayışı içine girmiş, öte yandan Bizans'ın hizmetinde bulunan Anadolu Türklerini de kendi hizmetine davet etmişti. O muhtemelen 1090 yılında Sakız adasını geri aldı. Bizans'ın Sicilya ile savaş halinde olmasından istifade ederek Sisam adası ile Rodos'u geri aldı. Onun Peçeneklerle oluşturduğu ittifaka İznik'teki Ebu'l-Kasım da katılmıştı. Bu üçlü ittifak karşısında sıkışıp kalan Bizans İmparatoru Aleksios, Kumanlarla anlaştı. Çaka Bey ise bilinmeyen bir sebeple Bizans'a karşı girişilecek ortak mücadeleye katılmaktan vazgeçti. Yalnız kalan Peçenekler, Kumanların saldırısı sonucu çok büyük kayıplar verdiler (29 Nisan 1091). Çaka Bey, kendini "İmparator" (Basileios) ilan ederek donanmasını güçlendirdi ve kızını Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ile evlendirdi. Amacı iyi bir asker olan Sultan I. Kılıç Arslan'ın desteğini sağlamaktı. Ancak İmparator Aleksios'un Çaka Bey'in tüm faaliyetlerinden haberi oluyordu. Çaka'nın daha fazla güçlenmesini istemediği için 1092 yılı baharında Midilli'yi geri almak üzere karadan Ioannes Dukas idaresinde bir ordu, denizden ise Kostantinos Dalassenos komutasında bir büyük donanmayı Çaka Bey'in üzerine yolladı. Çaka Bey, Midilli adasının savunmasını kardeşi Yalvaç (Galabatzès)'a bırakıp kendisi de mücadele etmek üzere adanın dışında hazırlık yaptı. Bizans ordu ve donanmasının üç ay süreyle devam eden kuşatması başarılı olamamıştı ama Çaka Bey, askerlerinin

adayı sağ salim terk etmeleri şartıyla Midilli'yi Bizans'a bıraktı. Ancak Bizanslı kumandanlar verdikleri söze uymayarak Türkler adayı boşaltırken aniden hücuma geçip Çaka'nın donanmasını tahrip ettiler. Kısa süre sonra Sisam adası da Bizans'ın eline geçti.

Bizans İmparatoru Aleksios'un yaptığı son müdahaleye rağmen pes etmeyen Çaka Bey kısa zamanda "Dromon" adı verilen hücum gemileriyle çifte kürekli ve üç kürekli gemilerden oluşan yeni bir donanma hazırlamaya başladı. Bu arada Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos'ta tekrar egemenlik sağladı. Çaka Bey'in fetihleri Çanakkale Boğazı yönünde gelişme kaydetti. Çaka, karadan sefere giriştiği Edremit'i ele geçirip Abydos'u kuşattı. O, muhtemelen Trakya üzerinden İstanbul'a ulaşmaya çalışıyordu.

Çaka Bey hızla nüfuz ve kudret kazanmakta idi. Artık İzmir ve civarı ile adalarda sıkıca tutunmuş kuzeye doğru yani Bizans arazisine doğru hızla yayılmaktaydı. Onun bu hızlı ilerleyişi damadı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ı da kaygılandırmaktaydı. Türkiye Selçukluları, Anadolu'da kendilerinden daha güçlü bir devlet istemiyorlardı. Zaten devletlerinin doğusunda Dânişmendliler Beyliği hızla güç kazanmakta ve I. Kılıç Arslan'ı tedirgin etmekteydi. Aynı oluşumun bir benzerinin Batı'da boy vermesini istemiyordu.

I. Kılıç Arslan, Çaka Bey'in ülkesini kendi yayılma alanı olarak görüyordu. Bu durumun farkında olan İmparator Aleksios, Çaka Bey ile I. Kılıç Arslan'ın arasını bozarak kayınpeder ile damadın Bizans'a karşı birlikte hareket etme ihtimalini ortadan kaldırmaya ve bu iki rakibin birinden kurtulmaya ya da bunların birbirini zayıflatmasını sağlamaya yönelik faaliyete geçti. İmparator, nispeten daha iyi ilişkiler içinde olduğu Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'a yazdığı mektupta şu sözlere yer veriyordu: "*Şanı büyük Sultan Kılıç Arslan! Biliyorsun ki, sultanlık sana baba mirası olarak geçmiştir. Oysa senin kayınpederin Çaka görünüşte Roma (Bizans) Devleti'ne karşı silahlanıyor ve kendisine İmparator (Basileus) dedirtiyor. Ama besbelli ki, bu bir aldatmacadır. Aslında öylesine büyük deneyim sahibi bulunan ve son derece bilgili bir kişi olan Çaka, kendisinin Rumlar üzerinde Basileus'luğa hiçbir hakkının bulunmadığını ve bu kadar büyük bir devletin başına geçmesinin imkânsız olduğunu biliyor, kurduğu bütün tezgâh sana yönelmiştir. Bu durum karşısında sen ne onu başıboş bırakmalısın ne de cesaretini yitirmelisin; yapman gereken, tahtından (hâkimiyetinden) yoksun bırakılmamak için uyanık durmaktır. Bana gelince, ben Tanrı'nın yardımıyla onu Rum ülkesinin sınırlarından kovarım; seni de kendi çıkarın için, ülkelerini ve egemenliğini uyanıklıkla korumaya ve olabilirse barışçı yollardan, o bunu istemezse silahla, onu yeniden kendi buyruğuna almaya davet ederim*".

İmparatorun kışkırtmaları kısa sürede meyvelerini verdi. İki Türk hükümdarı arasındaki akrabalık ilişkilerine rağmen birbirine düşman oldu. I. Kılıç Arslan ordusu ile Çaka Bey'e karşı harekete geçerken bir Bizans

donanması denize açıldı. Abydos'ta bulunan Çaka Bey bu gelişme üzerine damadı I. Kılıç Arslan ile konuşmaya karar verdi. Çaka'nın görüşme teklifini kabul eden I. Kılıç Arslan, tertip ettiği bir ziyafet sırasında Çaka'yı öldürttü (muhtemelen 1095). Böylece İmparator Aleksios, çok önemli bir düşmandan kurtulmuş oldu. Sultan I. Kılıç Arslan ise daha henüz emekleme devresinde olan Türk denizciliğine büyük bir darbe indirmiş oldu. Ayrıca hem Bizans'ın ömrünün biraz daha uzamasına neden oldu hem de 1097 yılında Haçlılara karşı girişmek zorunda kalacağı büyük mücadelede önemli bir müttefikini kendi elleri ile yok etmiş oldu.

Çaka Bey'in temsilî büstü
(http://msckruvaziyerturkiye.com/pages/arkas_news/ocak_2011/oc_h7.jpg)

Kaynaklar

Anna Komnene, *Alexiad*, (İng. Elizabeth Anna Sophia Dawes), *The Alexiad*, London 1928; (trc. Bilge Umar), *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996.

Dânişmendnâme; Irene Mélikoff, *La Geste de Melik Danismend: Etude Danişmendnâme*, I-II, Paris 1960.

Ioannes Zonaras, *Kronik*, (çev. Bilge Umar), *Tarihlerin Özeti*, İstanbul 2008.

Araştırma Eserleri

Altan, Ebru, "Çaka Bey'in Peçeneklerle Beraber İstanbul'u Kuşatma Girişimi", *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, ed. M. Arslan - T. Kaçar, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü 2017, s. 299-310.

Ayönü, Yusuf, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, IX/1 (2009), 1-8.
Baykara, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974.
Daş, Mustafa, "Türklerin Bizans ve Venedik'le Denizlerdeki İlişki ve Mücadeleleri (XI-XIV. Yüzyıllar)", (ed. İdris Bostan), I, *Türk Denizcilik Tarihi*, İstanbul 2009.
Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.
İlgürel, Mücteba, "Çaka Bey", *DİA*, VIII, 186-188.
Kafesoğlu, İbrahim, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi'nin Adı: Çağa mı, Çakan mı?", *TD*, XXXIV, 55-60.
Kurat, Akdes Nimet, *Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi*, Ankara 1966.
Rasonyi, Lazslo, *Tarihte Türklük*, (çev. Hamit Zübeyr Koşay, Türkan Andaç, Nurer Uğurlu), İstanbul 2007.
Şahin, Haşim, "Çaka Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 131-142.
_____, *Orta Zaman Türkleri*, İstanbul 2011, s. 89-98.
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996.
Zeren, Mehmet, "Türklerin Ege Denizi'ne İlk Çıkış Süreci", *I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu (Bodrum 27-28 Mayıs 2011)*, Ankara 2013, s.148-152.

d) DÂNİŞMENDOĞULLARI

Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi

Dânişmend Gazi'nin Kimliği

Dânişmend Gazi'nin hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Kaynaklarda adı Melik-i Muazzam Dânişmend Ahmed Gazi (Taylu) b. Ali et-Türkmânî olarak geçmektedir. Fetih menkıbelerinden oluşan ve tarihî kaynak olmaktan ziyade destanî bir roman özelliği gösteren *Dânişmend-nâme*'de Malatya Emîri Ömer'in kızıyla evlenen Ali b. Mızrab'ın oğlu olarak dünyaya geldiği ve asıl adının Ahmed olduğu, Battal Gazi'nin torunu Sultan Turasan ile arkadaşlık ettiği, ondan gündüzleri savaşçılık öğrendiği, geceleri de dinî ilimler tahsil ederek âlimlik mertebesine ulaştığı ve bundan dolayı da kendisine "Dânişmend" denildiği ifade edilmektedir.

Ortaçağ'ın en güvenilir tarihçilerinden İbnü'l-Esîr, Dânişmend'in asıl adının Taylu olduğunu, Türkmenlere öğretmenlik yaptığını ve zamanla hükümdarlığa kadar yükseldiğini; Aksarayî, Dânişmend'in Malazgirt Zaferi'nden sonra Niksar, Tokat, Sivas, Elbistan ve civarını ele geçirdiğini; Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî de onun Malazgirt Savaşı'na katılan ve zaferin kazanılmasında önemli rol oynayan kumandanlardan biri olduğunu söyler. Diğer Farsça eserlerde de Malazgirt Zaferi'nden sonra Kayseri, Tokat, Sivas, Amasya ve Niksar'ın Dânişmend Gazi'ye tahsis edildiği, onun bu bölgeyi fethederek oraya yerleştiği belirtilmektedir. Birinci Haçlı Seferi hakkında bilgi veren kaynaklar Dânişmend Gazi'den "Türk Hükümdarı Donimannus" ve "Kudretli

Türk Emîri Dânişmend" diye söz ederek Dânişmendlilerin Türk asıllı bir hanedan olduğunu ortaya koymaktadırlar. Süryani Mikhail'in *Vekayinâme*'sinin Ermenice nüshasında ise, "Alp Arslan zamanında Danışman adlı bir emîr, Türklerin arasından çıkıp Kapadokya memleketine geldi; Sivas ve Kayseri'yi zapt edip memlekette hâkimiyet kurdu; Danışman hânedânının başlangıcı böyle oldu" diyerek onun Türk asıllı bir emîr olduğunu ifade etmektedir. İbn Hamdûn, İzzeddin İbn Şeddâd ve İbn Şıhne ise Dânişmend Gazi'nin Türkiye Selçukluları'nın ilk hükümdarı Süleyman Şâh'ın dayısı olduğunu söylerler.

Dânişmend Gazi'nin Türk adı "Gümüştegin", İslâmî adı da Ahmed'dir. Taylu ise Gümüştegin Ahmed Gazi'nin babasının Türk adıdır. *Dânişmendnâme*'de kaydedilen "Ali" de Gümüştegin Ahmed Gazi'nin babasının İslâmî adıdır. Yani bir isim olmadığını söylediğimiz "Dânişmend" lakabını Gümüştegin Ahmed Gazi'nin babası Taylu Ali de taşımaktadır. Dânişmendliler tarihinin daha sonraki olay ve kaynak kayıtlarını da dikkate alarak söyleyebiriz ki, buradan bu ailenin "Dânişmend" lakabıyla meşhur olup bu adla anılageldiği anlaşılıyor. Arapça kaynaklardaki İbn Dânişmend (Dânişmendoğlu) ifadesi de yerini tam olarak bulmaktadır. Kaynaklar hükümdarların isimlerinden çok ailenin adını zikretmişler, yani bu hanedan Gümüştegin Ahmed Gazi'nin babasının lakabından dolayı Dânişmend ya da Dânişmendoğulları olarak anılmıştır.

Dânişmendliler Beyliği'nin kurucusu ve ilk hükümdarı "Dânişmend" lakaplı Gümüştegin Ahmed Gazi'dir. Haçlılarla mücadele eden, Malatya'yı fetheden, Bohemund'u yakalayıp sonra da fidye karşılığı serbest bırakan ve Sultan I. Kılıç Arslan ile savaştıktan sonra 1104 yılında vefat eden, Dânişmendli Hükümdarı Dânişmend Taylu Ali'nin oğlu Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi'dir.

Dânişmendlilere ait olup Niksar'da bulunan Yağıbasan Medresesi kitabesinde Dânişmendli Hükümdarı Yağıbasan'ın kendi adıyla birlikte baba ve dede adı "el-Melikü'l-Âdil Nizâmü'd-dünyâ ve'd-dîn ebû'l-Muzaffer Yağıbasan b. Melik Gazi b. Melik Dânişmend Gazi" olarak sıralanıyor. Görüldüğü gibi bu kitabe herhangi bir şüpheye mahal bırakmayacak kadar açık bir şekilde meseleye ışık tutmaktadır. Kitabeden kesin olarak 1142-1164 yılları arasında Dânişmendli hükümdarı olan Yağıbasan'ın babasının adının Melik Gazi (Emîr Gazi), dedesinin adının da Melik Dânişmend olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklardaki bilgilerden anlaşıldığına göre Azerbaycan'da Arran ve civarında yaşayan bir Türkmen ailesine mensup olan Dânişmend Gazi, hem Türkmenlere muallimlik yapıyor hem de Türkmen emîrleriyle beraber kâfirlere karşı cihad ediyordu. Sultan Alp Arslan'ın 1064 yılında çıktığı Kafkasya Seferi sırasında diğer Türkmen beyleriyle ordugâha giderek Selçuklu ordusuna yol gösterdi. Bu tarihten itibaren Sultan Alp Arslan'ın hizmetine girdi. Bilgeliği, cesareti, yiğitliğiyle onun dikkatini çekti ve en güvenilir emîrleri arasına girdi. Muhtemelen Malazgirt Savaşı'na da katıldı.

Sultan Alp Arslan savaşa katılan emîrlerinden Anadolu'da fetihlerde bulunmalarını istemiş ve fethedecekleri yerlerin kendilerine ikta edileceğini bildirmişti. Zaferin ardından fetihlere girişen beyler, Anadolu'nun muhtelif şehirlerini fethederek buralarda kendi adlarıyla anılan beylikler kurmuşlardı. Bunlar arasında Dânişmend Ahmed Gazi de bulunmakta idi. XII. yüzyıl müelliflerinden Zahîrüddin Nîşâbûrî, Malazgirt Zaferi'nin ardından Sultan Alp Arslan'ın Erzurum ve civarını Saltuk Bey'e, Mardin ve Harput yörelerini Artuk Bey'e, Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar'ı Mengücük Gazi'ye, Maraş ve civarını Emîr Çavuldur'a, Sivas, Tokat, Amasya ve Kayseri'yi de Dânişmend Gazi'ye ikta ettiğini söyler.

Dânişmend Ahmed Gazi Malazgirt Zaferi'nden sonra Sivas'a geldiğinde şehri harap halde bulmuştu. Çünkü imparator Malazgirt Seferi sırasında burayı tahrip etmişti. Dânişmend Gazi fazla bir mukavemetle karşılaşmadan Sivas'a girdi ve Dânişmendli hanedanını kurdu. Daha sonra Sivas'ı bir üs olarak kullanarak Çavuldur, Tursan (Turasan), Kara Doğan, Osmancık, İltegin ve Kara Tegin adlı emîrleriyle Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi ve Çorum'u zapt ederek Dânişmendli topraklarına kattı.

Dânişmend Gazi'nin Antakya Prinkepsi Bohemund'u Esir Edişi (1100)

Sultan I. Kılıç Arslan'ın, Haçlıların başkent İznik'e gelmesi nedeniyle kuşatmakta olduğu Malatya'dan geri çekilmesi üzerine bu defa da 1098 yılında Dânişmendli Hükümdarı Gümüştegin Sivas'tan hareket ederek, yaz aylarında Malatya'yı yağma ve tahribata uğrattıktan sonra Sivas'a geri dönmüştü.

Dânişmendliler, muhtemelen Sivas'ı fethettiği yıldan itibaren Malatya'yı da fethetmek için uğraşmış ancak muvaffak olamamışlardı. Dânişmendlilerin Malatya'yı zapt etmek istemelerinin sebebi belki de Sultan Melikşah'ın Anadolu'yu kendi hâkimiyeti altına almak üzere Porsuk ve Bozan'ı bu bölgeye sevk etmesi, ayrıca Malatya Hâkimi Gabriel'in Bağdat'a giderek Sultan Melikşah'ın himayesini elde etmiş olmasıydı.

Üç yıl devam eden kuşatma sonunda Gümüştegin Gazi'ye mukavemet edemeyeceğini anlayan Gabriel, Ermenilere karşı anlayışlı davranan Antakya Prinkepsi Bohemund'dan yardım istedi. Yardıma geldiği takdirde şehri ona teslim edeceğini ve kızı Morphia'yı kendisine eş olarak vereceğini bildirdi.

Antakya Prinkepsi Bohemund, aldığı bu haber üzerine Malatya'yı ele geçirme gayesiyle 1100 yılı Ağustos ayında harekete geçti. Yanında kuzeni Richard de Salerno da vardı.

Fakat Ermeniler, Frankların Malatya'ya yerleştikten sonra kendilerini buradan uzaklaştıracaklarından korkarak Gümüştegin Ahmed Gazi'ye Bohemund'un yardıma geldiğini gizlice haber verdiler. Ayrıca Gabriel de,

Bohemund'u davet ettiğine pişman olmuştu. Bu yüzden onu hemen şehre sokmayıp Gümüştegin Gazi gelinceye kadar oyalamak istiyordu.

Dânişmend Gazi, Haçlılara karşı, Malatya Ovası civarında adamlarının bir bölümünü pusuya yatırdı ve kalan kısmı ile birlikte, durumdan habersiz, güven içinde ilerleyen Bohemund'un kuvvetlerine Aksu Vadisi yakınındaki dağlık bölgede (Gafina) aniden saldırdı. Şiddetli bir savaşın sonunda Haçlılar ve Ermeniler kılıçtan geçirildiler. Her şeyden önemlisi de Haçlıların efsanevî lideri Bohemund ile onun kuzeni Richard de Salerno esir edildi.

Gümüştegin Gazi'nin Bohemund karşısında kazandığı zafer ve Bohemund'un esir edildiği haberi Müslüman belde ve ülkelerde özellikle Horasan bölgesinde büyük bir sevinçle karşılanırken Hristiyanlarda büyük bir üzüntüye yol açtı.

Haçlı liderlerinin başına gelenler savaş meydanından kaçmayı başaran bir şövalye tarafından Urfa Kontu Baudouin'e haber verilince, Baudouin yanındaki az sayıda kuvvetle ve ayrıca Antakya'daki Haçlılar, Bohemund'u kurtarmak için yola koyuldu. Durumdan haberdar olan ve elindeki kıymetli esirleri kaybetmek istemeyen Gümüştegin Gazi ise Malatya kuşatmasını kaldırarak Sivas'a geri dönmüştü. Gabriel, Türk kuşatmasından kurtulmanın sevinci içinde şehrin idaresini Baudouin'e teslim etti. Baudouin de Gabriel ile anlaşarak şehrin savunmasına yardımcı olmak üzere adamlarından 50 şövalyeyi Malatya'da bırakarak Urfa'ya döndü.

Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi, Bohemund ve Richard'ı zincirle bağlayarak önce Sivas'a sonra da Niksar'a götürdü ve burada hapsetti (Ağustos 1100).

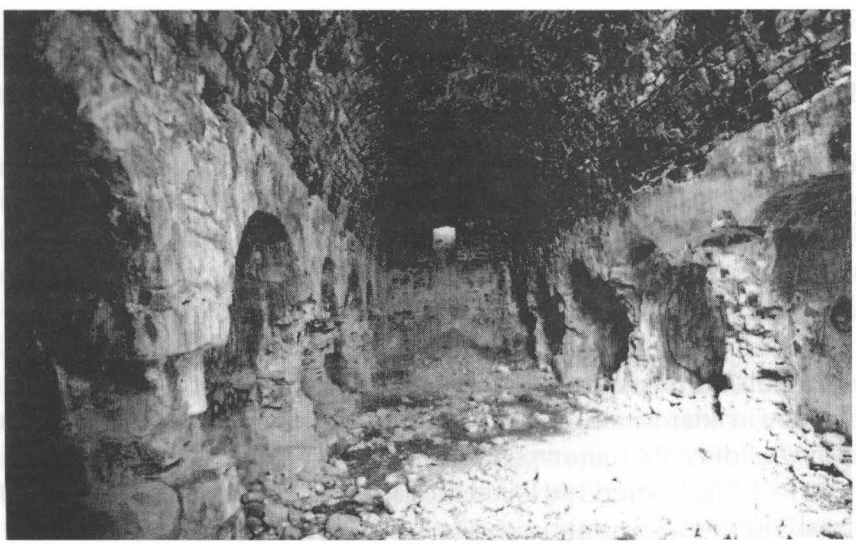

Bohemund'un esir olarak tutulduğu Niksar Kalesi

1101 Yılı Haçlı Seferleri ve Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi

1096 yılında Avrupalı Hristiyan topluluklarının gerçekleştirdiği Birinci Haçlı Seferi'nin başarıya ulaşması nedeniyle ve aynı zamanda Doğu'da kurulan Haçlı devletçiklerinin idarecilerinin sürekli Avrupa'dan yardım istemeleri ve yine ilk Haçlı Seferi'ne katılıp geri dönen kimselerin Doğu'daki zenginlikleri anlatmaları gibi nedenlerle Avrupa Hristiyan Dünyası Papa'nın teşvikleriyle yeni ordular hazırlayarak bunları Anadolu üzerinden Doğu'ya göndermeyi kararlaştırdılar.

1101 Yılı Haçlı Seferleri'nin birleşik birinci ordusu Dânişmendli başkentine doğru harekete hazırlanırken Dânişmend Gazi de Haçlıların hareketinden zamanında haberdar olmuş ve Artukluların Mardin, Meyyâfârikîn (Silvan), Âmid (Diyarbakır) ve Harput beyleri ile Mengüceklilerden Erzincan ve Divriği meliklerine bir haberci göndererek "Büyük bir düşman Müslümanların üzerine gelmektedir. Eğer hep birlikte yardıma gelmezseniz, bu fitne uzaklaştırılamadığı gibi artar. İslâm'a büyük zarar ve ziyan verir. Bu zarar ve ziyan her tarafa yayılır." diyerek onları Anadolu'ya doğru gelmekte olan düşmana karşı uyardı.

Dânişmend Gazi aynı zamanda Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan'a da haberci gönderip onu bu durumdan haberdar ederek Haçlılara karşı birlikte hareket etmeyi teklif ediyordu.

Dânişmend Gazi'nin Türkiye Selçuklu sultanını ikna edebilmek için ona çeşitli vaatlerde bulunduğunu görmekteyiz: Aksarayî'nin kaydına göre; Dânişmend Gazi yüce Tanrı'nın kendine zafer bahşetmesi halinde yardımlarının karşılığında ona ganimetin beşte birinden başka 100 bin dinar (altın para) ödeyeceğini ve ayrıca Elbistan'la birlikte kızını ona vereceğini vaat ediyordu. Dânişmend Gazi'nin Sultan I. Kılıç Arslan'ın desteğini çok önemsediği anlaşılıyor. Haçlıların çok kalabalık olması nedeniyle I. Kılıç Arslan'ın yardımı önemli idi.

Dânişmend Gazi Suriye ve Horasan'daki tüm Türk hükümdar ve beyleri de durumdan haberdar ederek yardıma gelmelerini istemişti. Sultan I. Kılıç Arslan Dânişmend Gazi'nin çağrısına olumlu cevap verdi. Sonra da bu ittifaka Harran Emîri Karaca dâhil oldu. Demirkent *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan Kılıç Arslan* adlı eserinde Haçlılara karşı yardım çağrısını yapanın Sultan I. Kılıç Arslan olduğunu belirtir.

Haçlılar, 5 Ağustos sabahı Türklere saldırdılar. Sultan I. Kılıç Arslan, Dânişmendli Gümüştegin Ahmed Gazi, Artuklu Belek Gazi ve Harran Emîri Karaca Bey'in idaresi altındaki Türk ordusuna sayıca kalabalık olmalarına rağmen yenildiler.

1101 Yılı Haçlı Seferi'nin ikinci ordusu Konya'ya ulaşıncaya kadar aralıksız olarak Türklerin hücumuna uğradı. Konya'ya gelen Haçlılar şehrin çok sağlam surlara sahip olduğunu ve kuvvetli bir Türk garnizonunca korunduğunu

gördüler. Ancak buna rağmen yine de surlara saldırdılar. Ağustos ayında cereyan eden şiddetli savaşta Türkler karşısında yenilgiye uğrayarak kaçmaya başladılar.

1101 Yılı Haçlı ordularının üçüncüsü ise, Haziran ayı başında İstanbul'a ulaştı. Haçlı ordusu İzmit-İznik üzerinden Konya yolunu tuttu. Selçuklu topraklarına girildikten sonra yiyecek ve su bulmak mümkün olmuyordu, çünkü onların gelişini zamanında haber alan Türkler bütün su kaynaklarını kullanılmaz hale getirmişlerdi.

5 Eylül günü Ereğli'ye ulaşan Haçlı ordusu Türklerin hücumuna uğradı. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, Dânişmendli Hükümdarı Gümüştegin Ahmed Gazi, Harran Emîri Karaca ve kaynaklarda adı Agimith olarak geçen bir Türk beyinin idaresi altındaki birleşik Türk ordusu saatlerce süren çetin mücadelenin ardından Haçlıların büyük bir bölümünü imha etti. Kalanlar da savaş meydanından hızla kaçmaya başladı.

Türkler 1101 yılı içinde Anadolu'ya gelen üç büyük Haçlı ordusuna karşı büyük bir mücadele vermiş, 1097'de uğranılan başarısızlığın aksine yapılan mücadelelerden zaferle çıkmışlar, Anadolu'daki Türk beyleri düşmana karşı millî birlik ve beraberlik şuuru içinde hareket ederek kendilerinden sayıca çok üstün bu üç orduyu da bozguna uğratmasını bilmişlerdir. Yapılan mücadele Anadolu'nun Türk yurdu olarak kalmasını sağlayan önemli mücadelelerden biridir. Burada uğranılabilecek bir mağlubiyet Orta Anadolu'nun, Dânişmendli yurdunun ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'nın kaybedilmesine neden olabilirdi. Yani 1097'deki I. Haçlı Seferi'nin bir devamı niteliğinde olan 1101 Yılı Haçlı orduları ile yapılan mücadele Dânişmend Gazi ve Kılıç Arslan için Anadolu'da var olma mücadelesiydi.

Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi'nin Malatya'yı Fethi

Dânişmend Gümüştegin Gazi, 1101 yılında Anadolu'ya giren Haçlı ordularına Sultan I. Kılıç Arslan ile birlikte başarıyla karşı koyup bu tehlikeyi savuşturduktan sonra Malatya'yı muhasara etti. Malatya halkına karşı daha merhametsizce davranan Gabriel'in zulmü dayanılmaz hale geldiğinden iki asker, şehri Dânişmendlilere teslim ettiler ve Gümüştegin Gazi de 18 Eylül 1102 Çarşamba günü Malatya'ya girdi.

Sultan Kılıç Arslan ve Gümüştegin Gazi tarafından art arda düzenlenen kuşatmalar ve Ermeni Hâkimi Gabriel'in kötü idaresi sonucu büyük ızdıraplar çeken, açlık ve yokluğun pençesinde kıvranan Malatya halkı, şehrin Gümüştegin Gazi'nin eline geçmesi sonucu rahat bir nefes alabildi. Gümüştegin Ahmed Gazi'nin emri uyarınca, askerler şehre girdiklerinde halka dokunmadılar, sadece şehirde değerli gördükleri şeylere el koydular.

Dânişmend Gümüştegin Gazi, halka gayet iyi davrandı ve onların evlerine dönmelerini sağladı. Sonra kendi ülkesinden gıda maddeleri, tohumluk bitki, damızlık hayvan ve Malatya halkı için gerekli olan diğer şeyleri getirterek halka dağıttı. Zindanlarda mahkûm olarak tutulan kimseleri serbest bıraktı ve onlara topraklarını geri verdi.

Fakat bu olaydan sonra iki Türk hükümdarı; Dânişmend Gazi ve Sultan I. Kılıç Arslan'ın arası açıldı ve birbirlerine karşı mücadeleye girdiler. Meşhur Selçuklu tarihçisi Aksarayî, bu mücadelenin sebebini şöyle anlatıyor: 1101 Yılı Haçlı ordularına karşı girişilen mücadelelerden önce Dânişmend Gazi'nin Sultan I. Kılıç Arslan'a Haçlıların mağlup edilerek Anadolu'dan uzaklaştırılması halinde yerine getireceğini taahhüt ettiği sözleri tutmaması Sultan Kılıç Arslan'ı kızdırdı. Sultan I. Kılıç Arslan kendisine yollanan 100.000 dirhemi Dânişmend Gazi'ye geri göndererek, "Benim onun dirhemine ya da dinarına ihtiyacım yok. Ben para için değil İslâm'ı korumak için yardım ettim." diyerek kırgınlığını dile getirmiş ve bu olaydan sonra Sultan Kılıç Arslan, Dânişmend Gazi'ye saldırmak için sürekli fırsat kollamaya başlamıştı. Dânişmend Gazi'nin hasta olduğunu duyunca Elbistan ve Zıbatra'yı zapt ederek Malatya üzerine yürüdü. Dânişmend Gazi sağlığına kavuşunca savaş meydanına çıktı. Fakat Sultan Kılıç Arslan, Dânişmend Gazi'ye karşı koyamayacağını anladığından derhal geri çekildi. Daha sonra Maraş yakınlarında sultan I. Kılıç Arslan'a karşı uğradığı mağlubiyet Gümüştegin Gazi'nin itibarını çok sarstı. Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra 1104 yılında Gümüştegin Gazi, Sivas'ta öldü. Niksar'da ona atfedilen türbenin kitabesi yoktur. Bu yüzden türbenin ona ait olduğunu söylemek mümkün değildir. Gerçekte onun mezarını vefat ettiği Dânişmendli merkezi Sivas'ta aramak gerekir. Tokat'ta Garipler Camii olarak bilinen caminin de onun tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. On iki oğlu vardı. Gümüştegin Gazi dindar ve iyi bir insandı. Halka çok iyi davranırdı. Hristiyanlar bile ondan övgü ile söz ederlerdi. Örnek vermek gerekirse, dönemin çağdaş kaynağı Ermeni müellif Urfalı Mateos, Dânişmend Gazi için; "o, iyi bir adam, memleketi imâr edici ve Hristiyanlara karşı çok merhametli bir kişi idi. Onun tâbiiyyetinde bulunan Hristiyanlar onun ölümü için büyük mâtem tuttular. Ülkesini ma'mûr ve yaşanılır hale getirmek için çok çalıştı." demektedir.

Gümüştegin Gazi'nin ölümü üzerine, Kılıç Arslan yıllar önce göz diktiği Malatya'yı ele geçirmek için seferber oldu. 28 Haziran 1105 (veya 1106) tarihinde başlattığı muhasarayı şehri zapt edinceye kadar sürdürdü. Şehrin kuzeydoğusunda kurduğu muhasara aletleri ve mancınıklarla birkaç şiddetli hücumda bulunduktan sonra Dânişmend Gazi'nin oğlu Yağısıyan (başka bir rivayete göre İsmâil b. Dânişmend'in oğlu Sungur) şehri teslim etmek zorunda kaldı (2 Eylül 1105 veya 1106).

Emîr Gazi

Urfalı Mateos'un kaydına göre, Dânişmendlilerin başına, Dânişmend Gazi'nin oğulları arasından bütün kardeşlerini öldürten Emîr Gazi (1105-1134) geçti. Emîr Gazi'nin hükümdarlık öncesindeki hayatına dair bir bilgimiz yoktur. Ancak Dânişmendliler tarihinin kaynakları arasında yer almasına rağmen daha çok bir destan özelliği gösteren ama zaman zaman tarihî olayları destekler ve doğrular mahiyette bilgiler sunan *Dânişmendnâme*'ye göre Emîr Gazi, Çorum şehrinin o zamanki adı olduğu iddia edilen Yankoniye'nin fethedildiği gün dünyaya gelmiştir. *Dânişmendnâme*'yi bir kaynak olarak kullanan XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Cenâbî de *el-Aylemü'z-zâhir* adlı eserinde bu kayıttan faydalanarak "Melik Dânişmend bugün Çorum olarak adlandırılan Yankûniye'yi fethetmek üzere hareket etti. Burada karargâh kurarak muhasaraya başladı. Ancak şehri büyük gayret ve uğraşlardan ve şiddetli savaşlardan sonra fethedebildiler. Bir hayli esir ve ganimet aldılar. Fetih günü bir elçi gelerek Melik Dânişmend'e bir oğlunun doğduğunu haber verdi. Melik Dânişmend, fetih ve doğumdan (dolayı) sevindi ve oğluna 'Gazi' adını verdi." mealindeki bilgiyi kaydeder.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında Habur Nehri kıyısında Büyük Selçuklulara karşı giriştiği savaşta ölümü Anadolu'daki güç dengesini bozdu. Emîr Gazi başlangıçta Türkiye Selçukluları'nı metbu tanıdıysa da I. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine Selçuklu Devleti'nde meydana gelen iktidar boşluğundan ve sultanın oğulları arasında başlayan taht kavgalarından faydalanarak hâkimiyet sahasını genişletmeye ve Dânişmendlileri eski gücüne kavuşturmaya çalıştı. I. Kılıç Arslan'ın oğulları arasındaki taht mücadeleleri sırasında, aynı zamanda damadı olan Mesud'u destekledi. Nitekim Mesud onun sayesinde Türkiye Selçuklu tahtına çıktı. Böylece Dânişmendliler, Anadolu'da çok önemli bir güç haline geldiler. Bunda en büyük etken Sultan I. Kılıç Arslan'ın genç yaşta ve beklenmedik bir andaki ölümüdür.

Emîr Gazi'nin Yardımıyla Mesud'un Türkiye Selçuklu Sultanı Olması

Sultan I. Kılıç Arslan, Habur Suyu kıyısında Büyük Selçuklular ile giriştiği mücadele sonunda hayatını kaybedince Musul Seferi'ne çıkarken Konya'da yerine vekil bıraktığı oğlu Mesud Türkiye Selçuklu tahtına çıktı. Sultan I. Kılıç Arslan'ın karısı Ayşe Hatun ve en küçük oğlu Tuğrul Arslan Malatya'ya gelerek şehrin idaresini ele aldılar. Musul'da vekil bırakılmış olan Melikşah (Şahinşah) ise Emîr Çavlı tarafından Büyük Selçuklu başkenti Isfahan'a gönderilmişti. O burada bir süre tutuklu kaldıktan sonra muhtemelen Büyük Selçukluların ve babası I. Kılıç Arslan'ın bazı emîrlerinin desteğiyle Konya tahtını ele geçirerek Sultan Mesud'u ve diğer bir kardeşi Melik Arab'ı hapse attı.

Dânişmendli Emîr Gazi, Kılıç Arslan'ın oğulları arasındaki taht mücadeleleri sırasında damadı Mesud'u destekliyordu. Mesud'un hapisten kurtulması ile ilgili olarak biri Süryani Mikhail diğeri de Ebu'l-Ferec'e ait olmak üzere birbirine yakın iki ayrı bilgi mevcuttur. Süryani Mikhail, Melikşah (Şahinşah)'ın bir generalinin (emîrinin) ona isyan ederek Mesud'u hapisten çıkardığını ve onu Dânişmendli Emîr Gazi'nin yanına götürdüğünü, burada Mesud'un sultan ilan edildiğini, Melikşah (Şahinşah)'ın birçok altınla beraber İstanbul'dan (gerçekte Afyonkarahisar'dan) dönerken onu tuzağa düşürüp, önce esir ettiklerini sonra da gözlerini kör ettiklerini kaydeder. Ebu'l-Ferec ise, Bizans İmparatoru'nun yanından dönmekte olan Melikşah (Şahinşah)'ı, Dânişmendli Emîr Gazi'nin pusuya düşürdüğünü ve onu yakalayıp gözlerini kör ettirdiğini, bunun üzerine de Malatya'daki emîrlerin Mesud'u hapisten çıkarıp sultan ilan ettiklerini kaydeder.

Bu iki bilgiden çıkardığımız ortak noktalar şunlardır: Mesud'un sultan olmasında en büyük rolü kayınpederi Dânişmendli Emîr Gazi'nin üstlenmiş olduğu, Mesud'un hapisten kurtarılmasında ona bazı Selçuklu emîrlerinin yardım ettiği ve nihayet Melikşah (Şahinşah)'ın yakalanıp gözlerine mil çekildiğidir. Ancak Ebu'l-Ferec'in verdiği bilgiye karşılık devrin çağdaş müellifi Anna Komnene'nin kaydından da anlaşıldığına göre, Mesud önce hapisten kurtarılmış, daha sonra Emîr Gazi'nin askerî desteği ile Melikşah (Şahinşah)'ı yakalayıp esir etmeye muvaffak olabilmiştir.

1119 yılında Bizanslılar, Batı Karadeniz'deki Dânişmendli sınır bölgesinde askerlerini teşkilatlandırmalarına rağmen savaş yapmaksızın iki ay hazır kıta bekledikten sonra geri döndüler. Süryani Mikhail bu konu hakkında daha fazla bilgi vermiyor. Niketas ise bu yılda İmparator Ioannes'in Anadolu'nun batısında Türkiye Selçuklu Devleti sınırında bulunan Laoidikeia (Denizli)'yı ele geçirmekle meşgul olduğunu kaydediyor. Anlaşılan İmparator Ioannes, Selçuklu topraklarına saldırırken Batı Karadeniz'de Dânişmendli sınırlarından gelebilecek muhtemel bir saldırıya karşı askerî birliklerinin bir bölümünü burada mevzilendirmiştir.

Dânişmendli Emîr Gazi-Artuklu Belek Gazi İttifakı ve Mengücükoğulları ile İlişkiler

Mengücükoğulları'ndan Kemah Hâkimi İshak Bey, 15 Mart 1118 tarihinde Malatya bölgesine bir yağma hareketi düzenledi. Bunun üzerine oğlu Tuğrul Arslan adına Malatya'yı idare etmekte olan Ayşe Hatun, Urfa Kontu Joscelin'e elçi göndererek yardımına gelmesi konusunda onunla bir ittifak anlaşması yaptı. 1113 yılında I. Kılıç Arslan'ın dul karısı Ayşe Hatun ile evlenmiş olan Belek Gazi, üvey oğlu Tuğrul Arslan'ı da yanına alarak Mengücüklülere ait Kemah'ı istila etti. Belek Gazi ile İshak Bey arasında bir husumet vardı. Herhalde

bu husumetin kaynağı sınır ihlalleri olsa gerek, nitekim Osman Turan, Belek Gazi'nin himayesi altında hareket eden Ayşe Hatun ile oğlu Tuğrul Arslan'ın Mengücüklülere ait olan Dersim ve Palu havalisini işgal ettiklerinden bahseder.

Daha sonra Belek'in Haçlılarla mücadele etmesini fırsat bilen Mengücük oğlu İshak Bey, Kemah'ı geri aldı. Belek Haçlılara karşı düzenlediği seferlerden döner dönmez Mengücüklülerin üzerine yürüdü (1119). Mengücüklü İshak Bey, Belek Gazi'ye mukavemet edemeyeceğini bildiği için Bizans'ın Trabzon Dükü Konstantin Gabras'a sığındı ve onunla ittifak yaptı. Bunun üzerine Belek Gazi de, İshak Bey'in kayınpederi olan Dânişmendli Emîr Gazi ile iş birliği yaptı. Anlaşılan bu sıralarda kayınpeder ile damadın arası pek iyi değildi.

İki taraf 514 (1120) yılında Erzincan yakınlarında ve bugün Gümüşhane ili sınırları içinde yer alan Serman (Şirvan, Şiran) denilen yerde karşı karşıya geldi ve Mengücüklü İshak ile müttefiki Konstantin Gabras'ın kuvvetleri büyük ölçüde imha edildi. Binlerce kişi esir alındı. Gabras ile İshak da esirler arasındaydı. Gabras 30.000 altın (dinar) fidye ödeyerek kurtulurken İshak Bey de Dânişmendli Emîr Gazi'nin damadı olduğu için serbest bırakıldı. Ancak bu serbest bırakılma olayı Belek Gazi ile Emîr Gazi'nin arasının bozulmasına neden oldu. Mengücüklü İshak Bey, uzun süre Dânişmendlilerin nüfuzu altında kaldı. Aynı şekilde Gabras da Bizans'a karşı Dânişmendlilere sığınmış ve onların hizmetine girmiştir.

Emîr Gazi-Sultan Mesud İttifakı ve Malatya'nın Dânişmendlilerin Eline Geçmesi (1124)

Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra karısı Ayşe Hatun ile küçük oğlu Tuğrul Arslan'ın hâkimiyeti altında bulunan Malatya, kısa bir süre de Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Melikşah (Şahinşah)'ın idaresi altına girmişti. Bundan sonra şehre Ayşe Hatun ile evlenen Artuklu Belek Gazi hâkim oldu. Onun hâkimiyeti devrinde de Malatya üzerindeki emellerini sürdüren Dânişmendliler, Belek Gazi'den çekindikleri için onun vefatına kadar şehir üzerinde herhangi bir girişimde bulunmadılar. Haçlılar ile yaptığı savaşlardaki başarısıyla ün kazanan bu Türk beyi 19 Rebî'ulevvel 518 (6 Mayıs 1124)'de şehit edilince onun hâkimiyeti altındaki yerler bazı emîrler tarafından paylaşıldı. Bunlardan Artuklu Hüsâmeddin Timurtaş Halep'i; onun kardeşi Süleyman Hısn-ı Ziyad'ı (Harput); Malatya Sultanı Tuğrul Arslan Masara (Minşar) ve Gerger'i (Gargar) aldı. Tuğrul Arslan'ın bu yerleri alması üzerine Hısn-ı Ziyad ve Malatya emîrleri arasında bir mücadele oldu. Dânişmendli Emîr Gazi de bu mücadeleden istifade ile Malatya'yı zapt etti. Ancak Malatya'nın zaptı o kadar da kolay olmamıştır:

Belek Gazi'nin ölümü ile beklediği fırsatı yakalayan Emîr Gazi, damadı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud ile bir ittifak yaptı. Malatya ve Hısn-ı Ziyad emîrleri arasında süren mücadelelerden de faydalanarak büyük bir ordu ile 27 Rebî'ulâhir 518 (13 Haziran 1124) Cuma günü Malatya üzerine hücum etti. Malatya civarını yağmalayıp buraya bağlı yerleri zapt ettikten sonra şehri bir ay süreyle kuşattı. Bu kısa süreli kuşatmadan bir netice alamayan Emîr Gazi, oğlu Muhammed'i büyük bir ordu ile şehrin yakınında bulunan Saman köyünde bıraktı ve ona her gün şehrin kapılarına kadar hücum ederek hiç kimsenin Malatya'ya girip çıkmasına imkân vermemesini emretti. Sonra kendisi geri döndü. Bu kuşatma sırasında Malatya'da bulunmayan Melik Arab, Dânişmendli topraklarına saldırmakta idi. Bu nedenle Emîr Gazi, oğlu Muhammed'i kuşatmaya devam etmekle görevlendirerek ülkesine geri döndü.

Kuşatma altında bulunan şehir halkı acılar içinde kıvranırken, Malatya Sultanı Tuğrul Arslan, muhtemelen daha önce anlaştığı Haçlılardan yardımcı kuvvetler almak üzere bir gece şehrin dışına çıktı. Ancak Haçlılar bu sırada Halep'in muhasarası ile meşgul olduklarından söz verdikleri halde Tuğrul Arslan'a yardıma gelmediler. Şayet bunun aksi olsaydı, yani 30.000 kişilik ücretli Haçlı kuvveti Malatya'nın yardımına gelseydi, şehirdeki Türkler ve civardaki hükümdarlar açısından durum hiç de iyi olmayacaktı. Planladığı yardımı alamayan Tuğrul Arslan şehre eli boş dönünce annesi Ayşe Hatun, bütün asilzâdeleri ve servet sahibi olanları toplayıp hapsettirdi. Bunlar, altınları ellerinden alınmak için merhametsizce işkencelere tâbi tutuldular. Ayşe Hatun'un gayesi bu serveti toplayıp şehirden kaçmaktı. Zaten o, bu yaptıklarıyla bütün şehir halkını gözden çıkardığını belli ediyordu.

Sonunda tüm ümitlerini kaybeden Ayşe Hatun ile oğlu Tuğrul Arslan 1 Zilka'de 518 (10 Aralık 1124) Çarşamba günü sabahı şehirden çıkarak Malatya'yı Dânişmendlilere teslim ettiler ve civarda bulunan Minşar Kalesi'ne çekildiler. Böylece altı aylık bir muhasaradan sonra şehre giren Emîr Gazi, bitkin bir vaziyette bulunan halka moral verdi. Onları teselli edip, şehirde kalan ve oraya gelmek isteyen insanların serbest olduklarını ilan etti. Çiftçilere tohumluk buğday dağıttı. Şehre koyun ve öküz sürüleri getirtti. Malatya yeniden refaha kavuşmaya başladı.

Emîr Gazi - Artuklu Dâvud Mücadelesi (1125)

Emîr Gazi, Malatya'yı ele geçirince Artuklular ile olan ilişkileri daha da gerilmişti. Emîr Gazi, Artuklulardan Şemsüddevle Süleymân'ın Meyyâfârikîn'de ölmesi nedeniyle ona ait olan Harput (Hısn-ı Ziyad)'u ele geçirmek için hareket etti. Ancak Artuklu Sökmenoğlu Dâvud, daha çabuk hareket ederek adı geçen yeri ele geçirmişti. Bu yüzden Emîr Gazi Harput'ta yağma

yaparak ele geçirdiği malları ve esirleri Malatya'ya taşıdı. Emîr Gazi bölgeye ikinci defa yağma akını düzenleyerek bu kez kaldırdığı mal ve esirler dışında müstahkem bir kale olan Minşar (Masara)'ı da ele geçirdi. Artuklu Dâvud, Emîr Gazi'nin üzerine doğru yürüdü. Fakat onunla baş edemeyeceğini anladığından bölgede bulunan köyleri ateşe vererek kaçtı.

Melik Arab'ın Sultan Mesud ve Emîr Gazi'ye Karşı Mücadelesi

1) Sultan Mesud - Melik Arab Mücadelesi

Sultan Mesud'un, Türkiye Selçukluları ile Dânişmendliler arasında çekişme mevzuu olan Malatya şehrinin Emîr Gazi tarafından alınması sırasında ona yardım edip bir ittifak oluşturması ve babası I. Kılıç Arslan'ın siyasetine ters düşmesini bir ihanet olarak değerlendiren kardeşi Ankara ve Kumana Meliki Arab, 30.000 kişilik bir ordu toplayarak, bu sırada Emîr Gazi'nin de Artuklular ile mücadele etmesinden faydalanıp kardeşi Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'un üzerine yürüdü. O, muhtemelen Mesud'un Dânişmendlilerle ittifak kurmasını ve Malatya'yı onlara teslim etmesini bahane ederek Türkiye Selçuklu tahtını ele geçirme gayreti içine girmişti. Kaynaklardaki bilgilerin yetersiz oluşu nedeniyle nerede yapıldığını bilemediğimiz iki kardeş arasındaki bu ilk savaşı kazanan Melik Arab oldu. Mesud ise, yardım almak ümidiyle İstanbul'a Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un yanına gitti. Mesud, İstanbul'da imparator tarafından son derece iyi karşılandı. Ioannes ona bir askerî birlik ile yüklü miktarda altın verdi. İmparator Ioannes'ten istediği yardımı alan sultan önce kayınpederi Emîr Gazi'nin yanına gitti. Sonra iki hükümdar kuvvetlerini birleştirerek bu arada Mesud'un yokluğundan faydalanarak Konya'yı kuşatmış olan Melik Arab'ın üzerine yürüdüler. İki taraf arasında yapılan savaşı, bu defa Melik Arab kaybetti ve Kilikya Ermeni Hâkimi I. Toros (Thoros)'un (1100-1129) yanına kaçtı (1126).

2) Emîr Gazi ile Melik Arab Arasındaki Savaş

Kilikya'ya kaçan Melik Arab, Toros'tan aldığı yardımcı kuvvetlerle Anadolu'ya dönerek 1127 yılı yazında Dânişmendli Emîr Gazi'nin oğlu Muhammed'i tuzağa düşürerek esir etti. Melik Muhammed'in oğlu Masara Hâkimi Yunus, bu olay üzerine babasını kurtarmak gayesiyle Melik Arab'a karşı yürüdüyse de o da yenilgiye uğrayarak esir düştü. Bundan sonra vakit kaybetmeden Emîr Gazi'nin üzerine yürüyen Arab, onu da mağlubiyete uğrattı. Fakat Emîr Gazi savaşı kaybetmiş olmasına rağmen bir hileye başvurup yüksek bir mevkiye çıkıp çadırını kurdurdu ve güya Melik Arab mağlup olmuş gibi davullar çaldırdı. Davul seslerini işiten ve Emîr Gazi'nin çadırını gören Dânişmendli kuvvetleri yeniden toplandılar ve bu defa Melik Arab'ın

ordusunu mağlup ettiler. Ayrıca bu sırada bastıran yoğun sis de Melik Arab'ın askerlerinin dağılmasında etkili oldu. Emîr Gazi onları takip ederek çadırlarını ve atlarını ele geçirdi. Sonra da onun hâkimiyeti altında bulunan Ankara ve Kumana üzerine yürüyerek burada yaptığı şiddetli muharebelerden sonra bu iki şehri zapt etti. Melik Arab tarafından hapiste tutulan oğlu Muhammed'i de kurtardı.

Melik Arab bu yenilgiye rağmen Dânişmendlilere karşı mücadeleden vazgeçmedi ve onlara ait bulunan birçok yeri işgal ettiği gibi Emîr Gazi'nin oğlu Yağan'ın idaresinde bulunan bir kaleyi de ele geçirdi. Bu durum Emîr Gazi'yi son derece öfkelendirdi. Hemen ordusuyla Arab'ın üzerine yürüdü ve onu mağlup etti. Melik Arab savaş meydanından kaçmayı başardı. Emîr Gazi de ona ait köy ve şehirleri tahrip etti. Melik Arab yeniden Emîr Gazi'nin karşısına çıkmış, bu defa da yenilmiş ve Bizans'a İmparator Ioannes'in yanına sığınmak zorunda kalmıştı.

1127 yılında Melik Arab ve Emîr Gazi arasında yapılan mücadeleyi ayrıntılı bir şekilde veren Süryani Mikhail ne yazık ki, bu tarihten sonra ona ait hiçbir bilgi kaydetmemektedir. Buna göre Melik Arab, 1127 yılında tarih sahnesinden çekilmiş olmalıdır. Süryani Mikhail, Sultan I. Kılıç Arslan'ın Habur Suyu kenarında Emîr Çavlı ile giriştiği savaş sonucunda öldüğünü anlattıktan sonra sultanın oğullarının isimlerini sıralar ve Melik Arab'ın Dânişmendli Meliki Emîr Gazi tarafından öldürüldüğünü kaydederse de, daha sonra onun Sultan I. Mesud ve Emîr Gazi ile mücadelesini anlatması ve onun nasıl öldüğünden bahsetmemesi bu bilgiye şüphe ile yaklaşmamızı gerektiriyor. Yine de onun Emîr Gazi tarafından öldürülmüş olabileceği düşünülebilir.

Sultan Mesud, kayınpederi Emîr Gazi'nin yardımıyla elde ettiği tahtını yine onun yardımıyla koruyabilmiş ve birlikte hareket etmeleri sonucu rakipleri ve aynı zamanda kardeşleri Melikşah (Şahinşah), Arab ve Tuğrul Arslan'dan kurtulmuş oluyordu. Ancak bu yardımlara karşılık Malatya'nın zaptına sesini çıkarmamış, hatta yardımda bulunmuş ve Dânişmendli Emîr Gazi'nin üstünlüğünü kabul etmişti. Aslında o, Malatya'nın zaptına şimdilik sesini çıkarmıyordu. Çünkü buranın Emîr Gazi tarafından alınması ile kendisine ileride rakip olabilecek Tuğrul Arslan'ın da gücü kırılmış oluyordu. Fakat o, öyle görünse de babası I. Kılıç Arslan'ın Malatya üzerindeki siyasetini sürdürmeye devam edecektir.

I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Anadolu'daki Selçuklu topraklarını bir bir kendi sınırları içine alan Emîr Gazi, artık Anadolu'da en önemli güç haline geldi. Damadı Sultan Mesud'a bıraktığı Konya ve çevresi hariç Malatya'dan Sakarya'ya kadar uzanan topraklar üzerinde hâkimiyet sağladı. 1129

yılında Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Karadeniz sahillerini kontrol altına aldı. Karadeniz sahillerine akınlarda bulunan Emîr Gazi, Kasianus (Casianus) adlı Bizanslı bir vali idaresinde bulunan yerleri ele geçirdi. Aslında bu vali emri altındaki bu sahil şeridini kendi isteğiyle, Emîr Gazi'nin yanına giderek ona teslim etti. Emîr Gazi de Kasianus'a kendi memleketinde bir yer vererek hizmetine aldı.

Emîr Gazi 1130 yılında da Çukurova'ya inip Anazarba'yı (Anazarva, Dilekkaya Kalesi) işgal eden Antakya Prinkepsi II. Bohemund'u mağlup etti. Ebu'l-Ferec Türklerle Haçlıların ansızın karşılaşarak savaşa tutuştuklarını, savaş sonunda Dânişmendlilerin galip geldiklerini, Türklerin II. Bohemund'u onun kral olduğunun farkına varamadıkları için öldürdüklerini, Ermeni Prensi I. Leon'un ise iki taraf arasındaki savaşa müdahalede bulunmadığını, Türklerin mücadeleyi kazanmaları üzerine de kalelerine kapanarak Türklerden birçoklarını öldürdüğünü kaydeder.

Emîr Gazi - Bizans İmparatorluğu İlişkileri

Emîr Gazi'nin Çukurova bölgesinde bulunmasından istifade eden Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos, Kastamonu'yu istila etti. İmparatorun çok kalabalık bir ordu ve ağır kuşatma makineleri ile üzerine geldiğini haber alan şehrin askerî valisi mücadeleye girmeden şehri terk etmeyi tercih etmişti. Bu nedenle imparator hiç zorlanmadan sulh yolu ile şehri istila etti. Buna rağmen beraberinde çok sayıda esir de götürdü. Süryani Mikhail, İmparator Ioannes'in bu seferi sırasında Kastamonu dışında yine aynı bölgede bulunan iki kaleyi daha zapt ettiğini kaydediyor; ancak bu kalelerin adlarını zikretmiyor. Yine Süryani Mikhail'in kaydına göre söz konusu kaleler imparatorluk kuvvetleri karşısında savunma yaparak direndikleri için zapt edilmelerinin ardından tahrip edildiler.

İmparator Ioannes, başkentine döndüğü zaman, Kastamonu'nun zaptını İstanbul kamuoyunun nazarında abartmak için bir de zafer alayı düzenlemiştir ki, bu Bizans imparatorlarının çok sık başvurdukları bir uygulamadır. Niketas, eserinde oldukça şaşaalı bu töreni uzun uzadıya anlatmaktadır.

Ioannes, 1131 yılında Türkler üzerine tekrar sefere çıkarak sahilde bir kale inşa ettirdi. Ancak tam Türklerle savaşacağı sırada kardeşi Isaakios tahtı ele geçirme teşebbüsünde bulununca derhal İstanbul'a döndü. Isaakios ise başarılı olamayarak önce Sultan Mesud'a sonra da Emîr Gazi'ye sığındı. Dânişmendli hükümdarı ise bu durumdan dolayı çok memnun olarak ona gereken itibarı gösterdi ve daha sonra Isaakios'u Trabzon Rum Dukası Konstantin Gabras'ın yanına gönderdi.

Emîr Gazi'nin Ermeni ve Haçlılar ile İlişkileri

Kilikya Ermeni Prensi I. Thoros (Toros)'un ölümünden (1129) istifade etmek isteyen Emîr Gazi, 1130 yılında kendisi gibi Ermeniler üzerine yürümekte olan Antakya Prinkepsliğine bağlı Haçlılar ile Anazarba'da karşılaştı. İki taraf arasında meydana gelen savaşta Haçlılar mağlubiyete ve büyük kayıplara uğradılar. Haçlı Prinkepsi II. Bohemund da ölüler arasında idi. Emîr Gazi, Bohemund'un kellesini bazı hediyelerle birlikte 1130 yılında Abbasî hilâfet merkezi Bağdat'a ve Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e yollayarak zaferini müjdeledi. *Anonim Süryanî Vekâyinâmesi*'nin ifadesine göre, Bohemund'un babası Gümüştegin Gazi tarafından mağlup ve esir edilmiş ve oğlu Emîr Gazi de ilginç bir tesadüf sonucu onun oğlunu aynı akıbete uğratarak öldürmüştü.

1131 yılında Dânişmendli Emîr Gazi, kız kardeşine ait olan Zamantı (Symnada veya Simnadu) şehrini kuşattı ve burayı zor kullanarak ele geçirdi.

Haçlıların mağlup edilmesinden sonra Misis, Tarsus ve Adana'yı ele geçirmiş olan Ermeni Prensi I. Leon, Dânişmendliler için tehlike arz etmeye başlamıştı; ayrıca Ermeniler kazanılan başarılardan sonra Türk bölgelerine de yağma amacıyla saldırılar düzenleyerek halka zarar vermekteydi. Bu yüzden I. Leon'u cezalandırmak için harekete geçen Emîr Gazi, Ermeniler üzerine sefere çıkarak 1131 yılında Kilikya topraklarına girdi ve bazı kaleleri ele geçirdi. Bu sırada Kilikya Ermeni Prensi Thoros'un yerine geçen oğlu I. Leon, Dânişmendliler ile bir savaşı göze alamayarak Emîr Gazi'ye bağlılığını arz edip, Dânişmendli topraklarına saldırmayacağına dair söz verdi ve yıllık haraç vermeyi de kabul etti. Ancak Emîr Gazi ülkesine döner dönmez verdiği yemini ve yaptığı antlaşmayı unutarak Dânişmendlilere haraç göndermedi.

Leon ile antlaşma yapan Emîr Gazi, Urfa Haçlı Kontluğu topraklarına da bir akın düzenlemek niyetinde idi. Bu durumu haber alan Urfa Haçlı Kontu I. Joscelin, bu esnada çok hasta olmasına rağmen sedyede olduğu halde Türkler üzerine yürürken yolda ölmüştü. Haçlı kontunun öldüğünü haber alan Emîr Gazi, bu durumdan faydalanmak yerine savaşı durdurup ölen Haçlı kontunun yerine geçen oğlu II. Joscelin'e bir taziyenâme (başsağlığı mektubu) göndererek "Hükümdarınızın ölümü sayesinde sizi yendiğimi söyletmemek için bugün sizinle savaşmayacağım. Bu nedenle rahatça işlerinize bakın. Âdetlerinize göre kendinize bir hükümdar seçin ve ülkenizi selametle idare edin! Benden ve askerlerimden korkmayınız!" diyerek büyük bir mertlik ve âlicenaplık örneği sergiler.

Emîr Gazi - Bizans İmparatorluğu İlişkileri

Dânişmendli hükümdarı Malatya'ya dönünce, Sultan Mesud ile Trabzon'da bulunan Isaakios da oraya gelip kışı beraber Malatya'da geçirdiler. Sonra Emîr Gazi 1132'de Kastamonu'yu Bizanslılardan savaş yoluyla geri aldı. Muhtemelen onun bu seferinde yanında damadı I. Mesud da bulunuyordu. Kinnamos, Kastamonu, Emîr Gazi tarafından kuşatıldığında Ioannes'in karısı İmparatoriçe Eirene'nin henüz öldüğünü ve kendisinin de hasta olduğunu belirtir. Buna karşın Süryani Mikhail, İmparator Ioannes'in, Kastamonu'nun yeniden Dânişmendlilerin eline geçtiğini haber alınca Batı Karadeniz bölgesi üzerine yeni bir sefere çıktığını ancak henüz yolda iken karısının ölümü ve tahtının vârisi olan oğlunun hasta olduğuna dair aldığı haber üzerine derhal İstanbul'a geri dönmek zorunda kaldığını kaydeder.

Emîr Gazi ve Sultan Mesud, sahil civarında yaptıkları akınlar sırasında Zinin adlı bir kaleyi kuşattılar, ancak zaptına muvaffak olamayınca kaledeki Haçlılardan 4.000 dinar alıp onlarla sulh aktettiler.

Emîr Gazi 1133 yılında Bizans Devleti'ne ait Albara adlı bir kaleyi kuşatmış, mukavemet gösteren kale bir süre sonra kılıç zoruyla ele geçirilmiş ve bu nedenle kale yıktırılarak halkı da esir olarak alınmıştır.

Emîr Gazi'nin Ermeniler, Haçlılar ve Bizans İmparatorluğu'na karşı elde ettiği başarılardan sonra Abbasî Halifesi Müsterşid (1118-1135) ile Büyük Selçuklu Sultanı Sencer (1118-1157), ona "Melik" unvanının tevcih edildiğini gösteren bir menşurla birlikte davullar, bir altın gerdanlık, bir altın âsâ ve dört siyah sancak göndererek bölgedeki hâkimiyetini tasdik ettiler. Ancak elçilik heyeti geldiğinde Emîr Gazi ölüm döşeğinde idi ve birkaç gün sonra 528 (1134) yılında öldü. Bu yüzden merasim oğlu Melik Muhammed'e yapıldı. Elçiler merasimden sonra geri döndüler.

Süryanî müellifi onun hakkında "Emîr Gazi, cesur, kuvvetli ve hilekâr bir adamdı. Bizans Devleti'ne akınlar düzenleyip burada bulunan Türk âsîleri kılıçdan geçirmiştir. Bundan dolayı devletinin sınırları içinde sürekli bir âsâyiş hüküm sürmüştür. Hırsızları ve yağmacıları fena halde sindirmişti. O, askerleri çok severdi. Emîr Gazi, öldüğü esnada bir arslan gibi kükremişti." demektedir.

Süryani Mikhail eserinin bir başka yerinde, Malatya Meliki Nâsırüddin Muhammed'den bahsederken Emîr Gazi'nin Mar Bar Çauma Manastırı'ndan alınan vergileri çok fazla arttırdığını kaydeder.

Emîr Gazi'nin Hristiyanların inançlarına karşı saygılı olduğu anlaşılıyor. Süryani Mikhail'in kayıtlarında yer alan bir bilgiye göre, 1132 yılında Malatya'da bir İranlı, Hristiyanları aşağılamak için Hristiyanlarca kutsal sayılan haçı tenasül uzvunun (erkeklik organının) ucuna takmıştı. Bu durum karşısında galeyana gelen Hristiyan ahali derhal bu adamı şehrin valisine

şikâyet ettiler. Vali de bu adamı Hristiyanlara teslim ederek, ona uygun buldukları cezayı vermelerini istedi. Hristiyan halk bu adamın yüzünü siyaha boyayıp onu bir eşeğin üstünde Malatya şehrinin sokaklarında dolaştırdılar. Dânişmendli Hükümdarı Emîr Gazi, bu adamın yaptıklarını duyunca ona dayak attırdıktan sonra kendi ülkesinden kovarak sınır dışı etmiştir.

Emîr Gazi'nin, oğlu Muhammed'i sağlığında yerine hazırladığı anlaşılıyor. Böylece o, ölmeden önce yerine güçlü bir hükümdar bırakmayı başarmış, devri her bakımdan Dânişmendlilerin en parlak zamanı olmuştur. Emîr Gazi, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında ölümünden itibaren Anadolu'da en güçlü Türk hükümdarı haline gelmiş ve Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı da üstünlük kurarak Dânişmendli Beyliği'ni devlet olma seviyesine ulaştırmış, Bizans'a, Haçlılara, Ermenilere karşı da başarıyla mücadele etmiş değerli bir hükümdar ve kumandan olmuştur. O, 1120 yılından itibaren Mengücüklü Beyliği'ni de egemenlik altına almayı başarmıştı. Emîr Gazi, Anadolu'da sadece Belek Gazi ile karşı karşıya gelmekten çekinmiş ve Ayşe Hatun ile evli olan bu Türk beyinden çekindiği için çok istediği halde Malatya'ya karşı harekete geçememiştir. Emîr Gazi'nin bu sebeple Belek Gazi'nin gücünü sınamak bile istemediği anlaşılıyor. Bu yüzden Belek Gazi'nin ölümünden sonra Malatya'yı kuşatarak ele geçirmeyi başarabilmiştir. Böylece Emîr Gazi, Artuklu Belek Gazi'nin ölümünden sonra Anadolu'daki en kudretli Türk beyi haline gelmiştir.

Melik Muhammed (1134-1142)

Emîr Gazi'nin Muhammed, Yağıbasan, Yağan ve Aynüddevle isimlerinde dört oğlu vardı. O ölünce yerine Muhammed geçti. Ekim 1135 tarihinde Malatya'ya girdi ve burada hâkimiyetini sağladı. Malatyalıların, babası Emîr Gazi'nin koyduğu vergileri azaltması teklifini kabul etmeyerek şehrin kendisine olan bağlılığının bir teminatı olarak Malatya ileri gelenlerini rehin alarak Kasım 1135 tarihinde Sivas'a geri döndü.

Bu sırada Melik Muhammed'in kardeşlerinden Aynüddevle ile Yağan ona karşı isyan ettiler. Melik Muhammed, Yağan'ı 1135'te öldürttü, fakat diğer kardeşi Aynüddevle, onun elinden kurtularak Malatya'ya kaçmayı başardı ve burada talan icra etti. Aynüddevle daha sonra Elbistan ve Ceyhan'a egemen oldu. Ancak Melik Muhammed 1137 yılında Elbistan ve Ceyhan bölgesine gelip burayı kardeşi Aynüddevle'nin elinden alarak onu bu topraklardan ve Malatya'dan uzaklaştırdı. Aynüddevle, Melik Muhammed'in eline esir düşmemek için süratle kaçarak Hısn-ı Ziyad'a geldi ve burada da fazla durmayarak güvendiği kimselerin evinde kalarak gizlenip Amid'e ulaştı ve sonunda Urfa Kontu Joscelin'e sığındı. Ebu'l-Ferec'in kaydından burada da fazla kalmayıp sürekli yer değiştirdiği anlaşılıyor.

Süryani Mikhail'in kaydına göre, Melik Muhammed uzun süredir harap bir durumda bulunan Kayseri Kalesi'ni tamir ettirerek korunaklı bir yer haline getirdi ve burayı kendisi için bir üs yaptı. Emîr Gazi'nin ölümü ve onun oğulları arasında çıkan taht mücadeleleri sonucu Dânişmendlilerin düştükleri bu zor durumdan istifade ile Emîr Gazi'nin damadı olarak Sultan Mesud da Dânişmendli topraklarından pay almaya çalışıyordu. Bu durumdan yararlanmak isteyen bir başka kişi de Bizans İmparatoru Ioannes idi. O, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud ile bir ittifak akdetti ve ondan aldığı kuvvetlerin yardımı ile Dânişmendlilerin hâkimiyeti altındaki Çankırı'ya taarruzda bulundu. İsyan eden kardeşleri, Bizans İmparatoru Ioannes ve onu destekleyerek Dânişmendlileri zayıflatmaya çalışan eniştesi Mesud üçgeninde sıkışan Melik Muhammed, çareyi Sultan Mesud'u Bizans ile yaptığı ittifaktan koparmakta buldu. Bu nedenle eniştesine yazdığı bir mektupta diğer bazı hususların yanı sıra özellikle Bizans imparatoru ile yapılan ittifak yüzünden Türk çıkarlarının zarar gördüğüne işaret ediyordu. Aynı milletten oldukları için aslında birbirleriyle savaşmak değil ittifak yapmak gerektiğine dikkat çekiyor ve onu Bizans'ın yanından ayrılarak kendi tarafına geçmekle en doğrusunu yapacağına inandırmaya çalışıyordu. Muhammed için Mesud'u ikna etmek kolay olmadı ama yine de bunu başardı. Bir gece Sultan Mesud imparatorun yanında bulunan kuvvetlerini geri çekti ve Bizanslılar bu yüzden güç durumda kaldılar. Onlar kuşatmayı kaldırarak Rhyndakos (Kirmastı Çayı) kıyısına çekilmek zorunda kaldılar. İmparator kışı burada geçirdikten sonra Dânişmendli hâkimiyeti altındaki Kastamonu ve Çankırı şehirlerini kuşattı. Sonuçta Çankırı'yı zapt eden Ioannes, burada ele geçirdiği Türk esirleri de İstanbul'a gönderdi. Ancak imparatorun geri çekilmesinden sonra Türk kuvvetleri kısa sürede zapt edilen yerleri yeniden ele geçirdi. Ioannes'in 531 (1137)'deki Kilikya Seferi sırasında Melik Muhammed ile Sultan Mesud da bu durumdan istifade ile Bizans topraklarında fetihlere devam etmişlerdir. Onlar bu arada Karadeniz sahillerine ve Sakarya boylarına kadar ilerlediler.

Dânişmendli Hükümdarı Melik Muhammed 1136-37 yılında büyük bir ordu ile Maraş bölgesine gelerek Keysun'u kuşattı. O, bağbozumu zamanında (22-23 Ekim) köyleri ve manastırları tahrip etti. Keysun (Göksun)'u altı gün süre ile kuşattı. Ancak şehre karşı istihkâm yaptırmadı. Mancınık da kurdurmadı ve herhangi bir saldırıda bulunmadı. Altı gün boyunca Göksün Çayı'nın suyunu kestirdi, bahçeleri bozdurttu ve kalenin çevresinden ganimet toplattırdı. Surların içinde kalan şehir halkı ise onun bir türlü saldırıya geçmemesinden dolayı sinirli ve gergin bir bekleyiş içine girdi. Hatta canlarından ümidi kesen pek çok kişi şehrin savunması için bulundukları dış surları terk edip kaçtılar. İdareciler ve din adamları

kaçmaya ve canını kurtarmaya çalışan halkı güçlükle ikna edebildiler. Onlar okudukları ilâhilerle, kendilerine yardım edeceğini vaat ettikleri haçlarla ve dualarla halkı dayanmaya ve şehri savunmak konusunda motive etmeye çalıştılar. Nedendir bilinmez ama Melik Muhammed, askerlerine şehre hücum etmeleri konusunda emir vermedi. Zaten onun Keysun önüne geldiğinde istihkâm yaptırmaması ve mancınıklar kurdurmaması Keysun'u kesinlikle ele geçirmek amacıyla oraya gelmediğini göstermektedir. Herhalde onun amacı biraz yağma ve talan yaparak düşmanlarına zarar ve gözdağı vermek idi. Belki de Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos bölgeye yaklaşmakta olmasaydı, Melik Muhammed'in tutumu farklı olabilirdi. Daha uzun bir süre Keysun önünde bekleyip halkın bıkkınlıktan ve korkudan teslim olmasını sağlayabilirdi.

Melik Muhammed sonunda altı gündür kuşatmakta olduğu Keysun'u İmparator Ioannes Komnenos'un kalabalık bir ordu ile yaklaşmakta olduğu haberinin gelmesi üzerine cuma günü terk ederek geri döndü.

Urfalı Mateos, İmparator Ioannes Komnenos'un Keysun'a gelişini, Melik Muhammed'e karşı şehrin yardımına geliyormuş gibi anlatmaktadır. Oysaki İmparator Ioannes, Keysun'a Melik Muhammed'i buradan uzaklaştırmak amacıyla gelmiyordu. Onun asıl amacı bu şehirdeki Ermenileri cezalandırmaktı. Buraya girişinden sonra yaptığı icraatlar açıkça bunu göstermektedir. Çünkü Urfalı Mateos'un da kaydettiği gibi, Bizans imparatoru, Ermeni Prensi Leon'un hâkimiyetine son vermiş ve onun topraklarını zapt etmiştir. Leon'u esir ederek İstanbul'a göndermiştir. İmparator Ioannes Komnenos, Keysun'u zapt ettikten sonra Bizaa'yı kuşatmış (Nisan 1138) bu sırada Keysun (Maraş) Senyörü Baudoin kuvvetlerinin büyük bir kısmı ile birlikte imparatorun yardımına gidince şehrin boşalması ve ve savunmasız kalması nedeniyle Halk Ra'ban, Besni (Behisni) ve Rumkale'ye kaçtığından Keysun şehri bomboş bir hale düşmüştü. Bu sırada Artuklu Kara Arslan, imparatorun önünden kaçıyormuş gibi yaparak çok sayıda askeriyle Ra'ban'a geldi. Keysun şehrinde bulunanlar, onun Melik Muhammed ve adamları zannederek büyük bir korku içine düşerek geceleyin şehri terk ettiler. Ertesi sabah Türk askerleri Keysun'dan kaçmakta olan bir kişiyi tutarak ondan şehrin savunmasız olduğunu öğrendiler. Bunun üzerine 30 Türk askeri buraya gelerek şehri ve kapılarını ateşe verdiler ve derhal oradan uzaklaştılar.

Urfalı Mateos, Dânişmendlilerin Garmir-Vank manastırını, kiliseyi, rahiplerin hücrelerini yaktığını, tahta ve taştan yapılmış haçları kırdığını, demir ve bakır haçları ise ganimet olarak aldıklarını, mabedde bulunan minberleri devirip paramparça ettiklerini, güzel işlemeli kapısını ve değerli saydıkları şeyleri ganimet olarak aldıklarını kaydeder.

532 (1137) yılında Melik Muhammed kardeşi Aynüddevle'yi yanından kovdu ve onun hâkimiyeti altında bulunan Elbistan ile Ceyhan civarındaki toprakları elinden aldı. Aynüddevle de önce Hısn-ı Ziyad'a (Hanzid/Harput) sonra Âmid (Diyarbakır)'e gitti ve sonra da Haçlı Kontu Joscelin'in yanına gitti. O belli bir yerde durmayarak sürekli yer değiştiriyordu.

534 (1139) yılında Melik Muhammed Kilikya bölgesinde akınlarda bulunarak Bizans hâkimiyetindeki Bahgai (Vahka=Feke) ve Gabnoupert veya Gabnupirath (Geben, Gobon= Keban) adındaki kaleleri ele geçirdi. Melik Muhammed güneydeki faaliyetlerini tamamladıktan sonra yine aynı yıl içerisinde Karadeniz sahilinde bulunan Kasianus ülkesini fethetti. Burada bulunan serveti yağma ederek halkını esir etti ve hepsini köle olarak sattı.

Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un Niksar Kuşatması (1139-1140)

Bizans İmparatoru Ioannes, Suriye Seferi'nde iken Dânişmendli Melik Muhammed ile Sultan Mesud Bizans arazisinde fetih hareketlerine devam etmişlerdi. İmparator İstanbul'a döndükten sonra 1139 yılı ilkbahar sonunda ordusuyla Ulubat'tan harekete geçti. Onun hedefi Anadolu'da kendisi için daha tehlikeli gördüğü Dânişmendliler idi. İmparator bir süre sonra Dânişmendli topraklarına girdi. Bu sıralarda artık kış mevsiminin etkileri yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştı. Özellikle bu sene kışın sert geçmesi imparator ve ordusunu güç durumda bıraktı. Onlar yolda ilerlerken yiyecek maddeleri tükendi ve binek hayvanlarının bir kısmı da telef oldu. Onları gizlice takip eden ve durumun farkına varan Türk birlikleri, Bizanslılar üzerine saldırarak mallarını yağmalıyorlardı. Bu baskınlar sırasında iş sık sık açık savaşa da dönüşüyor ve her seferinde Bizans ordusu bozuluyordu. Niketas'ın şu ifadesi bize Türklerin bu tarz savaşta ne kadar usta olduklarını göstermektedir: "Türkler atlarının süratine güvenerek yoğun bir bulut gibi ansızın Bizanslıların üzerine çöküyor ve onlar daha mızraklarını kullanamadan rüzgâr gibi ortadan kayboluyorlardı." İmparator savaş atlarının kaybını telafi etmek için bütün orduyu dolaşarak en iyi durumdaki atları toplayıp bunları mızrakla savaşmayı bilen Bizanslılara ve Latinlere dağıttı. Böylece adamlarına, Türklere karşı biraz daha etkili olma imkânını sağladı. Bundan sonraki çarpışma sırasında yayalar da, atlıların arkasında sayılarını olduğundan fazla göstermek amacıyla savaş flamalarını yükseğe kaldırdılar. Türkler bu mızraklı saldırı karşısında düşmanlarına fazla zarar veremeyeceklerini anladıklarından geri çekildiler. İmparator bundan sonra Dânişmendlilerin eski merkezi olan Niksar'ın önüne kadar gelerek burayı kuşatma altına aldı (1140). Burada ve civar şehirlerde bulunan Hristiyanların ihanetinden endişe duyan Türkler, böyle zor bir anda onları sürekli kontrol

altında tutmaya çalıştılar. Süryani Mikhail'in, "İki ordu altı ay birbirine karşı karargâh kurmuş vaziyette kaldı." kaydından imparatorun herhangi bir saldırıda bulunmadan Niksar'ı altı ay muhasara ettiği anlaşılmaktadır. Ioannes bundan sonra şehre saldırdı ve iki taraf arasında birçok çarpışma vuku buldu. Uzun süren kuşatma ve savaşlar nedeniyle Bizans ordusunda yorgunluk, hayvan ve yiyecek madde sıkıntısı çekilmeye başlandı. Bir çarpışma öncesi imparator, İtalya'dan gelmiş ünlü bir şövalyenin savaşa atsız katıldığını görünce, yanında at süren yeğeni Ioannes'e üstünde bulunduğu Arap atını bu İtalyan'a vermesini emretti. Ancak emre uymayan yeğen, imparatora itiraz ederek İtalyan şövalyeyi düelloya davet etti. Fakat imparator kararında dayatınca Ioannes de atını şövalyeye vermek zorunda kaldı ve hışımla başka bir ata binerek, süratle Türklerin tarafına yöneldi. Onların yanına geldiğinde mızrağını ters çevirdi, miğferini çıkardı ve Türklerin safına geçti. Ioannes daha sonra da Konya'ya giderek Müslüman oldu ve Sultan Mesud'un kızı ile evlenerek Konya'da yerleşti.

İşte kuşatmanın en sıcak anında imparatorun yeğeninin karşı saflara geçmesi, Bizans ordusunun maneviyatını bozarken Türklerin morallerinin ve dayanma gücünün artmasına neden oldu. İmparator bu olaydan sonra yeğeninin Türklere Bizans ordusunun kötü durumu hakkında bilgi vereceğini, kuşatmanın aleyhine dönebileceğini ve artık bir netice elde edemeyeceğini anlayarak muhasaraya son verdi ve 2 Cemâziyelâhir 535 (13 Ocak 1141) günü İstanbul'a ulaştı. O, geri çekilişini karşı tarafa hissettirmemeye çalıştı ise de bu fayda vermedi. Geri dönüş yolunda Türkler, Bizans ordusunun artçılarına devamlı saldırmak suretiyle uzun süre onların peşini bırakmadılar. Kaynaklarda, İmparator Ioannes'in Niksar kuşatması sırasında Sultan Mesud'un Dânişmendlilere yardım ettiğine dair açık bir bilgi yoktur. Ancak imparatorun yeğeninin Bizans saflarını terk ederek Sultan Mesud'a sığınması bize onun bu kuşatmada Melik Muhammed'e destek verdiğini göstermektedir.

1141 yılı Ekim ayında Dânişmendliler Bet Zabar (Zabar Manastırı, Bat Kayna, Beit Qenayê) manastırlarına hücum ettiler ve buraları yağma ettiler. Mayıs ayında ise bunun intikamını almak isteyen Haçlılar harekete geçtiler Zobatra (Zubtara) ve Arka'ya gelerek, birçok Türk'ü öldürüp çocuklarını ve kadınlarını esir aldılar. Bu durumu haber alan Türkler süratle Hısn-ı Ziyad (Hanzid)'dan hareket ederek Haçlı topraklarına saldırdılar. Abhdahar (Abdaher) Dağı'nda ilerleyen bir Hristiyan kafilesi ile karşılaşan Türkler bunların mallarına el koyarak kendilerini de esir almaya çalışırlarken Haçlı ordusunun çok yakınlarda olması üzerine bunları serbest bırakarak acele ile geri dönmek zorunda kaldılar.

Azîmî'nin kaydına göre, Melik Muhammed, Şevval 535 (Mayıs-Haziran 1141) tarihinde Maraş bölgesine girerek burada ismi kaydedilmemiş bir kaleyi fethetmiş ve Haçlıların Dânişmedli topraklarına karşı yaptıkları tecavüzün bir cevabı olarak bu kale halkını tutsak edip beraberinde götürmüştür.

Sultan Mesud, Ioannes'in başarısızlıkla sona eren Niksar kuşatmasından sonra Uluborlu'yu kuşattı. Türk akıncıları Antalya civarına kadar ilerledi.

Sultan Mesud, özellikle Emîr Gazi'nin ölümü sırasında meydana gelen karışıklıklardan yararlanmaya çalışmış ancak Muhammed'in kendisini ikna etmesi ile iki devlet arasında yeniden ittifak ortamı oluşmuş, bu dönemde Ermeni ve Haçlılar ile başarılı mücadeleler yapılmış, özellikle de Bizans'a karşı birlik ve beraberliklerini koruyarak İmparator Ioannes'in emellerine set çekilmiştir. Mesud'un bu dönemde bağımsızlığını kazandığı ve artık Anadolu'da Dânişmendli hükümdarı ile eşit bir siyasî kudrete sahip olduğu görülmektedir. Bütün bunlara rağmen Mesud, yine de Türkiye Selçuklularının dedesi Süleymanşah ve babası I. Kılıç Arslan devirlerinde olduğu gibi Anadolu'nun en güçlü devleti haline getirmek için uygun ortamı beklemekteydi. Onun beklediği bu fırsat ancak Melik Muhammed'in 15 Cemâziyelevvel 537 (6 Aralık 1142) tarihinde Kayseri'de ölümüyle geldi.

Muhammed, babası Emîr Gazi ve dedesi Gümüştekin kadar olmasa bile yine de çok başarılı bir hükümdar idi. Çünkü babasının ölümü ile ortaya çıkan karışıklıklara son vermiş Bizans İmparatorluğu'nun zapt ettiği Batı Karadeniz topraklarını geri almış, imparatorun Niksar önünden eli boş olarak dönmesini sağlamış, Ermeni ve Haçlılara karşı başarı ile mücadele etmiştir. Süryani Mikhail'in kayıtlarından anlaşıldığına göre Melik Muhammed, İslâm hukukunu uygulayan, içki içmeyen, Müslüman halka saygı gösteren, adaletle hükmeden, tedbirli ve ileri görüşlü bir hükümdar idi. Bu yüzden Melik Muhammed dindarlığı ve hayırseverliği ile ün salmıştı. Kayseri şehrini imar ettikten sonra devamlı bu şehirde yaşamış yani burayı başkent olarak kullanmıştır. Süryani Mikhail'in Melik Muhammed'in bu şehri imar edişi hakkında bilgi verirken şehrin bir kısmını ayırdığını ve burada binalar yaptırdığını ve bu binalar yapılırken eski kiliselerin mermerlerinin kullanıldığını ifade eder. Bu kayıttan onun burada Kayseri Ulu Camii yanında bazı devlet daireleri ve hükümet konağı (saray) yaptırmış olabileceği anlaşılıyor.

Melik Muhammed'den sonra gelenlerin hiçbirinin iktidarı, karışıklıkları tam anlamıyla durdurmaya ve devletin eski sınırlarına hâkim olmasına yetmemiştir. Aksine Dânişmendliler bu dönemde üç kola ayrılmışlardır.

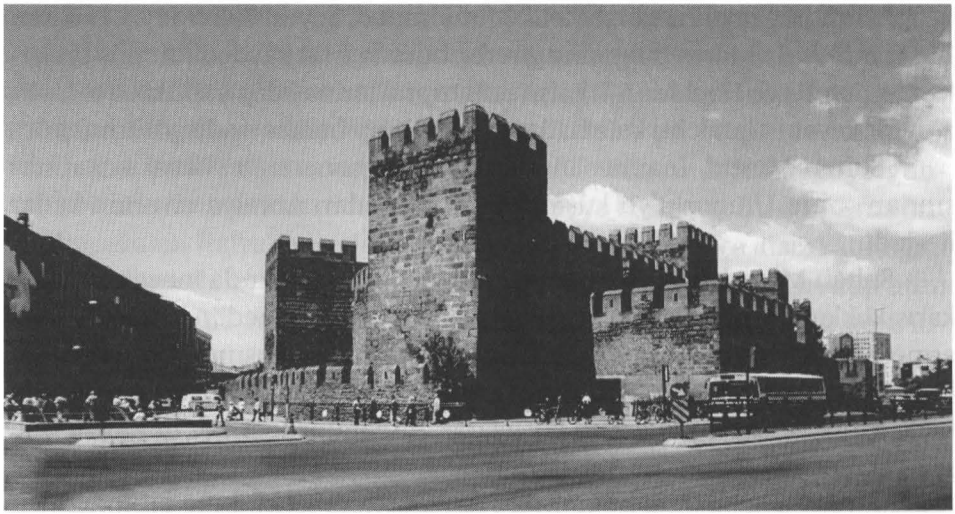

Kayseri Kalesi

Melik Zünnûn ve Melik Yağıbasan

Melik İmâdeddin Zünnûn, Dânişmendli Beyliği'nin kudretli hükümdarlarından Melik Muhammed'in oğlu ve Dânişmendlilerin Kayseri kolunun kurucusudur. Babası Melik Muhammed ölmeden önce onu veliaht ilan etti ise de Sivas meliki olan amcası Nizâmeddin Yağıbasan, Muhammed'in karısı ile evlenerek Kayseri'yi ele geçirdi. Zünnûn da Kayseri'den Zamantı'ya kaçmak zorunda kaldı. Zünnûn'un diğer amcası Melik Aynüddevle, Muhammed'in oğullarından Masara hâkimi olan Yunus ile anlaşarak Malatya'yı ele geçirmeye çalıştı ve bir süre sonra da buna muvaffak oldu. Dânişmendli Beyliği üzerinde egemenlik kurmaya çalışan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud, damadı Melik Zünnûn'un bütün Dânişmendli coğrafyasının hükümdarı olmasını istiyordu. Bu nedenle planını bozan Sivas Meliki Yağıbasan'ın üzerine yürüdü (1143). Yağıbasan, Mesud'dan korkarak dağlara çekildi. Sultan Sivas'ı zapt ve tahrip ettikten sonra hemen Malatya üzerine yürüdü. Bu arada Zamantı'ya kaçmış olan Zünnûn kayınpederi ve hâmisi I. Mesud'un desteği ile Kayseri'ye gelerek buraya yeniden hâkim oldu. Böylece 1143 yılından itibaren Dânişmendli Beyliği, Sivas, Malatya ve Kayseri olmak üzere üç kola ayrıldı. Mevcut durum daha çok Sultan I. Mesud'un işine yaramıştı. Bu gelişmeler birbirine rakip olan iki kardeşi, yani Aynüddevle ile Yağıbasan'ı ittifak yapmaya mecbur etti.

Sultan I. Mesud'un 1155 yılında ölümü üzerine yerine oğlu II. Kılıç Arslan hükümdar oldu. Bu durumu fırsat bilen Sivas Meliki Yağıbasan, kaybettiği toprakları geri almak için harekete geçti. Yağıbasan, Sultan II. Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah, yeğenleri Melik Zünnûn ve İbrahim ile Malatya Meliki

Zülkarneyn'in desteğini de sağlayarak büyük bir kuvvetle Kayseri üzerine yürüdü ve burayı ele geçirdi. Din âlimlerinin araya girmesi savaşı önledi. İki taraf arasında yapılan ateşkese rağmen Dânişmendli Yağıbasan, Zengîlerden Nûreddin Mahmûd'un teşvikiyle yeniden Selçuklu topraklarına saldırdı. Selçuklu ve Dânişmendli kuvvetleri Şaban 550 (Ekim 1155) tarihinde Aksaray'da karşı karşıya geldiler. Savaşı kaybeden Yağıbasan, Sultan II. Kılıç Arslan'a barış teklif etmek zorunda kaldı. Sultan Kılıç Arslan, Kayseri Meliki Zünnûn ile de bir dostluk anlaşması yapıp onu amcası Yağıbasan'a karşı kışkırttı.

Bizans İmparatoru Manuel, Selçukluların Anadolu'daki genç hükümdarına ağır bir darbe indirmek maksadıyla yeni bir ittifak oluşturdu. 1157'de Bafra ve Ünye'yi topraklarına katmış olan Yağıbasan, bu yerleri Bizans'a iade edip ittifaka dâhil oldu. Sultan II. Kılıç Arslan'ın eniştesi Melik Zünnûn ve Dânişmendlilerin Malatya Hâkimi Zülkarneyn'in de yer aldığı bu ittifak karşısında Kılıç Arslan Bitinya Emîri Süleyman'ı imparatora göndererek antlaşma teklifinde bulundu. Malatya Meliki Zülkarneyn 555 (1160) yılında ölünce yerine oğlu Muhammed geçti ve Kılıç Arslan'a tâbi olarak Malatya'yı idare etti. Sultan II. Kılıç Arslan, Erzurum Saltuklu Hükümdarı İzzeddin Saltuk'un kızı ile nikâhlandı. Sultan'ın eşi kayınpederi İzzeddin Saltuk tarafından zengin çeyizlerle Erzurum'dan Konya'ya yola çıkarıldı. Bunu haber alan Yağıbasan gelin alayının yolu üzerinde pusu kurdu. Kafile pusu yerine ulaşınca aniden saldırıya geçerek gelini ve onun çeyizi olan malları ele geçirdi. Kılıç Arslan'ın hanımı olan bu gelini, yeğeni Kayseri Meliki Zünnûn ile evlendirmeye karar verdi. Ancak gelinin Kılıç Arslan'a nikâhlı olması ve İslâm dinine göre başka biri ile evlenmesi câiz olmadığından din adamlarından buna bir çözüm bulunmasını istedi. Din adamları da gelinin dininden dönmesi halinde nikâhın düşeceğini söylediler. Bunun üzerine gelin hanım zorla dininden çıkarıldı sonra da yeniden İslâmiyet'e döndürüldü. İşte bu hile-i şer'iyye sonucunda Zünnûn ile evlendirildi. Sultan Kılıç Arslan ise büyük bir hiddetle Yağıbasan üzerine yürüdü ancak Bizans ordusu tarafından desteklenen Dânişmendli kuvvetleri karşısında mağlup olmaktan kurtulamadı (1162). Bu durumda Yağıbasan ile bir mütareke imzalayarak hemen yardım almak üzere İstanbul'a gitti. Burada iyi karşılanan ve imparatorla bir de anlaşma imzalayan Sultan II. Kılıç Arslan umduğu yardımı almış olarak Konya'ya döndü ve nikâhlı karısını elinden aldığından dolayı Melik Yağıbasan ve Melik Zünnûn'u cezalandırmak için harekete geçti. Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarı Kara Arslan, Mardin Artuklu Hükümdarı Necmeddin Alpı, Erzen ve Bitlis Emîri Fahreddin Devletşah da onunla birlikte Yağıbasan'a karşı Sivas üzerine yürüdüler. Bu nedenle Yağıbasan Sivas'tan kaçarak yardım sağlamak amacıyla damadı Çankırı Selçuklu Meliki Şahinşah'ın yanına gitti. Bu arada Kılıç Arslan da Yağıbasan'ın merkezi Sivas'ı işgal etmişti. Ancak o, Yağıbasan ile savaşma imkânı bulamadı. Çünkü Şahinşah'ın yanına gitmiş olan Yağıbasan 4 Ağustos 1164 tarihinde orada öldü.

Yağıbasan'ın ölümü ile hanedan mensupları arasında mücadele başladı. II. Kılıç Arslan bu fırsattan istifade ederek Dânişmendli topraklarına saldırdı. Sultan ilk olarak Elbistan, Tohma Vadisi, Darende ve Gedük yöresini zapt etti. 1168'de Zünnûn'un üzerine yürüyerek Kayseri ve Zamantı'da Dânişmendli hâkimiyetine son verdi. Bu gelişmeler karşısında Kayseri Meliki Zünnûn, Sultan'ın kardeşi Şahinşah ve Dânişmendlilerin Malatya Meliki Feridun (Efridun), Atabeg Nûreddin Mahmûd b. Zengî'ye sığındılar. Kılıç Arslan'ın giderek güçlenmesinden rahatsızlık duyan Nûreddin Mahmûd, Kılıç Arslan'a haber göndererek Zünnûn'a, ülkesini iade etmesini istedi. Sultan Kılıç Arslan bu teklifi reddedince Nûreddin Mahmûd derhal harekete geçerek Türkiye Selçukluları'na ait Maraş, Göksun, Besni gibi şehir ve kaleleri ele geçirdi ve buradan Sivas'a yöneldi (1172).

Bu sırada Dânişmendli hâkimiyetinde bulunan Sivas şehrinde de kış mevsimi çok ağır şartlar altında geçmekte idi. Şehirde şiddetli bir kıtlık yaşandığından ileri gelenler toplanarak Dânişmendli Meliki İsmâil'den kendilerine ve adamlarına buğday vermesini rica ettiler ve ancak bu yardım ile hayatta kalarak yaz mevsimini görebileceklerini ifade ettiler. İsmâil'in eli altında buğday ile dolu çok sayıda büyük ambar vardı. Buna rağmen kendisine yalvaran bu insanların isteklerini geri çevirdi. Böylece kendi hükümdarları tarafından kaderlerine terk edilen Sivas halkı toplanarak bir ayaklanma çıkardılar. Şehirde çok büyük karışıklıklar yaşandı. Ayaklanma sonunda Dânişmendli Emîri İsmâil, evli olduğu Sultan II. Kılıç Arslan'ın kız kardeşi olan karısı ve 500 adamı öldürüldü. Bundan sonra tahıl ambarları yağma edildi. İsyancılar İsmâil'in yerine geçmesi için Suriye'de bulunan amcası Zünnûn'u şehre davet ettiler. Zünnûn, bu davet üzerine daha önce Sultan II. Kılıç Arslan'dan kaçarak yanına gittiği kayınpederi Nûreddin'in yardımıyla Sivas'a ulaşıp Dânişmendli tahtına çıktı (567/1172). Fakat kısa bir süre sonra Sultan II. Kılıç Arslan onun üzerine yürüyünce Niksar'a kaçtı ve tekrar Nûreddin Mahmûd'dan yardım istemek zorunda kaldı. Sultan Kılıç Arslan, Nûreddin'den çekiniyordu, bu nedenle onunla bir antlaşma yaparak Nûreddin tarafından işgal edilen Selçuklu topraklarını geri almak karşılığında Zünnûn'un Sivas'ta kalmasına razı oldu. Nûreddin Mahmûd, Zünnûn'u himaye etmek için emîrlerinden Fahreddin Abdülmesih'i de 3000 kişilik bir kuvvet ile Sivas'a gönderdi. Ancak 569 (1174) yılında Nûreddin'in ölümü üzerine Sivas'ta bırakılan garnizon Suriye'ye dönünce Sultan II. Kılıç Arslan antlaşma şartlarını bozarak Sivas, Niksar, Komana, Tokat ve diğer Dânişmendli topraklarını 1175 yazında ele geçirdi. Zünnûn ise Bizans'a sığındı. Böylece Dânişmendlilerin Sivas kolu sona ermiş oldu. Nûreddin'in ölümü ile hâmisini kaybeden ve uzun süredir Sultan II. Kılıç

Arslan'a karşı saltanat mücadelesi veren kardeşi Şahinşah da aynı yolu tercih edip Bizans İmparatoru Manuel'e sığındı.

Bizans imparatoru Türkiye Selçukluları'na karşı önemli bir denge unsuru oldukları için Dânişmendlilerin kaybettikleri topraklara yeniden hâkim olmalarını istiyordu. Ancak bir taraftan da artık Sultan Kılıç Arslan'a karşı kışkırtacağı ve savaş meydanına süreceği bir güç kalmadığından bizzat kendisi hazırlıklara girişiyordu. Güçlü bir ordu oluştururken Selçuklu sultanından kardeşi Şahinşah'a ve Dânişmendlilere ait toprakların iadesini istiyordu.

Sultan 17 Eylül 1176 tarihindeki büyük karşılaşma (Miryokefalon / Myriokephalon) öncesinde defalarca barış talebinde bulunmuş ancak o, her defasında Dânişmendli topraklarının iadesini talep ettiğinden anlaşma sağlanamamıştı.

İmparator, Mikhail Gabras kumandasındaki bir orduyu Paphlagonia'ya gönderdi. Bu sırada Amasya Bizans'a katılmak istiyordu. Mikhail, imparatorun emri uyarınca yanındaki birliklere ek olarak Trabzon ve Ünye etrafındaki köylerden de asker toplayacak ondan sonra Amasya üzerine gidecekti. Gabras Amasya'ya varınca şehirdekiler onu içeri davet ettiler ancak o, şehre girmeye cesaret edemedi. Çünkü II. Kılıç Arslan tarafından gönderilmiş ordu da Amasya yakınlarında ordugâh kurmuştu. Gabras bu işte bir hile sezinlediğinden şehirdekilere güvenmiyordu. Bu nedenle bir türlü şehre girmek konusunda cesaret gösteremedi. Şehir halkı ise Bizanslı kumandanın kendilerine sahip çıkmayacağını ve şehrin II. Kılıç Arslan tarafından zapt edilme ihtimaline karşı Türk askerleri ile irtibata geçerek şehri Selçuklulara teslim ettiler.

Amasya halkının şehre Selçukluların hâkim olmasını istedikleri ve buna karşın Yağıbasan'ın karısı olan hatunun ise şehri Zünnûn'a teslim etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Zira imparator, Zünnûn'u Bizanslı Kumandan Gabras ile beraber bu bölgeye göndermiş olmalıdır. Ancak şehir halkı Zünnûn ile birlikte Bizans birliklerinin bölgeye ulaşması neticesinde Yağıbasan'ın hanımının bu işleri ayarladığını düşündükleri ve iyi bir idareci olmadığını bildikleri için Zünnûn'u şehre sokmadılar. İşte bütün bu olaylardan dolayı şehre karşı herhangi bir harekete girişemeyen Gabras savaşmadan ordusunu alarak geri döndü.

İmparator bu durumu haber aldığında Mikhail Gabras'ı Amasya'nın kaybından ve gösterdiği korkaklıktan dolayı suçlu bularak ayaklarına zincir vurmak suretiyle saraydaki hapishanede hapsetti. Ancak bir süre sonra da onu affederek eski görevine iade etti. Diğer taraftan imparator artık II. Kılıç Arslan ile savaş yapmak konusunda kesin kararını vermiş olduğundan Konya üzerine yürümekteydi. O, bir taraftan da 30.000 kişilik bir kuvveti kız kardeşi Euodokia'nın oğlu Andronikos Batatzes'in komutasında Dânişmendli

Zünnûn ile birlikte Niksar'a gönderdi. Bu hareketle imparatorun Selçuklular için yeni bir cephe açmak istediği ve iki koldan saldırıya geçerek Selçukluların gücünün bölünmesini sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bizans ordusu şehir önünde karargâhını kurduğu sırada Selçuklular bir hileye başvurarak Hristiyanlar tarafından yazılmış izlenimi verdikleri bir mektubu bir okun ucuna geçirerek Batatzes'in karargâhına fırlattılar. Mektupta "Beraberinizde getirdiğiniz Zünnûn adlı bu emîr gerçekte size ihanet ediyor. O, ırkdaşları olan Türklerle haberleşmektedir. Sizi mahvetmeye hazırlanıyor." denilmekteydi. Bu hileye kanan Bizanslılar korku içinde geri dönmeye kalkıştılar. Ancak onları takip eden Türkler, "İmparator Manuel öldü" diyerek onların morallerini bir kat daha bozdular ve iki taraf arasında gerçekleşen çarpışmalar sonunda çok sayıda Bizans askeri öldürüldü. Bu mücadeleler sırasında imparatorun yeğeni olan Bizanslı kumandan Batatzes de öldürüldü (1176). Onun kesik başı Miryokefalon (Myriokephalon) Savaşı'nın cereyan ettiği sırada bir mızrağın ucuna takılarak gösterilmek suretiyle imparator ve Bizans ordusunun moralinin bozulması sağlanmaya çalışıldı. Melik Zünnûn ise, Selçukluların elinden kurtulmayı başararak kuzeye doğru kaçtı ve daha sonra İmparator Manuel ile buluştu.

Aksarayî, Nûreddin Mahmûd'un ölümünden sonra ülkesi Sultan II. Kılıç Arslan tarafından işgal edilen Zünnûn'un buna çok üzüldüğünü ve Niksar'a gidip orada vefat ettiğini kaydeder. Ahmed b. Mahmud, Nûreddin ile Kılıç Arslan arasında yapılan 1172 antlaşmasının üzerinden çok zaman geçmeden Nûreddin ile Melik Zünnûn'un öldüğünü söyler.

Cenâbî ise, Zünnûn'un ülkesini kaybedince buradan kızgın bir şekilde ayrıldığını kaydeder. Ancak akıbetine dair bir bilgi vermez. Müneccimbaşı ise Aksarayî'ye dayandırdığı kaydında Kılıç Arslan, Sivas'ı alınca Zünnûn'un öfke ve hiddet içerisinde Niksar'a gittiğini, burada hastalanıp öldüğünü ve ecdadının yanına defnedildiğini söyler. Zünnûn'un 570 (1175) yılında Kılıç Arslan'ın emriyle Bizans hapishanelerinden birinde zehirlenerek öldürüldüğüne dair bir rivayet de vardır. Aksarayî'ye göre, o felçli olup sakat bir durumda idi.

Ona ait sikkelerden "İmâdeddîn, Emîrü'l-isfehsalâr el-ecell es-seyyid İmâdeddîn, el-melikü'l-ecelli's-seyyidi'l-kebîr el-âlim el-âdil, el-melikü'l-âlim el-âdil ebû'l-muzaffer, el-Melikü'r-Rûm ve'l-Ermen" gibi unvan ve lakaplar taşıdığı anlaşılmaktadır.

Sultan II. Kılıç Arslan, son olarak 25 Ekim 1178'de Malatya'yı teslim alarak Dânişmendlilerin bu şubesine de son verdi. Bu son olay ile Dânişmendiler Beyliği tamamen ortadan kalkmış oldu. Dânişmendlilerin yıkılışından sonra bu hanedana bağlı çeşitli boylar Anadolu'ya dağılmışlar, bazıları da Rumeli'de yerleşmişlerdir.

Kültürel ve Sosyal Hayat

Anadolu'da ilk medreseler Dânişmendliler zamanında Niksar, Tokat, Amasya ve Kayseri gibi şehirlerde inşa edilmiştir.

Prof. Dr. Mikail Bayram'a göre, Anadolu'da telif edilen ilk eser, Dânişmendlilerin Kayseri şehir muhafızı olan "Kayserili İbnü'l-Kemal" diye ünlenen İlyas b. Ahmed adlı bir kişi tarafından Farsça olarak kaleme alınmış *Keşfü'l-akabe* adındaki astronomi ve felsefeye dair eserdir. Yine Bayram'a göre yazar, eserini Dânişmendliler Devleti'nin kurucusu Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi'ye sunmuştur.

Dânişmendliler zamanında telif edilen eserlerin hemen tamamı tıp, astronomi, matematik ve felsefe gibi aklî ve tabiî ilimlere aittir.

Melik Yağıbasan'ı Sivas'ta ziyaret eden *Târîhu Meyyâfârikîn* adlı meşhur eserin müellifi İbnü'l-Azrak'a Melik Yağıbasan, Sivas'ta yanında kalmasını teklif etmiş ancak İbnü'l-Azrak, bu teklifi kabul etmeyerek ülkesine dönmüştür. Bu kayıt bize, pek çok ilim ve hayır eseri inşa ettiren Melik Yağıbasan'ın ilme ve ilim adamına verdiği değeri göstermektedir.

Şehir ve köylerde yaşayan halk buraların düşman tarafından kuşatılması sırasında açlık, susuzluk ve yağmaya uğramak gibi savaşın getirdiği diğer felaketlere uğruyorlardı. Genelde kuşatma zamanlarında köylünün ekip biçtiği ürün yağma ediliyordu. Kıtlık, ağır geçen kış şartları, kuraklık gibi doğal afetler fiyatların artışına halkın alım gücünün düşmesine neden oluyordu.

Bu dönemde halkın başına gelen sıkıntılardan biri de devletlerarası siyasî çekişmeler sonucu zaman zaman sürgüne tâbi tutulmalarıdır. Genellikle ekip biçen ve ülke ekonomisine katkı sağlayan köylüler bu sürgünlere maruz kalmaktaydılar. Bu sürgünler sırasında mutlaka halkın maddî ve manevî zararları söz konusu olmakla birlikte sürgün edilen ahaliye kötü davranılmaz ve zulmedilmezdi ve iki hükümdar arasında yaşanan kriz sona erdiğinde halkın topraklarına salimen dönmesine izin verilirdi.

Ekonomik Hayat

Dânişmendli Beyliği'nin gelirlerinin diğer Türk-İslâm devlet ve beyliklerinin gelir kaynaklarından çok farklı olduğu düşünülemez. En başta idaresi altında bulunan Müslüman ve gayri müslim tebaasından aldığı vergiler gelir. Bunu ticaretten alınan gümrük vs. vergiler takip eder. Savaşlarda elde edilen zaferler sayesinde kazanılan ganimet ve yağma malları, yine elde edilen zaferler sonucu hâkimiyet altına alınan hükümdar ve beylerden sağlanan yıllık vergi ve haraçlar da devlet gelirleri içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Yine savaşlarda kazanılan zaferler sonunda ele geçirilen esirler, esir ve köle pazarlarında satılması suretiyle elde edilen kazanç da önemli bir gelir oluşturmaktaydı.

Mimari

Dânişmendliler hüküm sürdükleri Amasya, Tokat, Niksar, Sivas ve Kayseri civarında birçok mimari eser meydana getirmişlerdir. Anadolu Türk mimarisinin doğuş evresinde kendi kimliğini belirlemeye yönelik ilk örneklerini teşkil etmeleri bakımından önemli olan bu eserler daha sonra Selçuklu ve Osmanlı mimarilerinde gelişecek birtakım tasarım şemalarının öncüleri olarak değerlendirilebilmektedir.

Evliya Çelebi'de Melik Gazi Camii adı ile geçen Niksar Ulu Camii, sözlü geleneğin verilerine göre 540 (1145) yılına tarihlendirilse de kitabesi yoktur. Nizâmeddin Yağıbasan'ın saltanatı sırasında (1143-1164) ve bizzat onun tarafından yaptırılmış olması gereken camiyi, Çepnizâde Hasan Bey adında bir kişinin inşa ettirdiği yolunda mahallî bir rivayet de vardır.

Diğer bir Dânişmendli eseri olan Kayseri Ulu Camii'nin ön duvarına gömülü, çatıya yakın kitabesinde, Yağıbasan'ın oğlu Muzafferüddin Mahmud tarafından Keyhüsrev b. Kılıç Arslan zamanında 602 (1205) yılında yaptırıldığı yazılıdır. Anadolu'da XII. yüzyıl camilerinden biri de Dânişmendlilerin merkezi, Sivas'ta yapılan Ulu Cami'dir.

Niksar'da Yağıbasan Mescidi, günümüzde kısmen ayakta olmakla birlikte mimari özelliklerini büyük ölçüde yitirmiş bulunan Dânişmendli eserleri arasında zikredilebilir.

Kölük Cami-Medresesi, Anadolu Türk mimarisi tarihinde cami ve medrese fonksiyonlarının aynı mimari bünye içinde müşterek bir avlunun çevresinde çözümlendiği ikinci örnektir.

Tokat ve Niksar'daki Yağıbasan medreseleri, Orta Anadolu'da Dânişmendlilerin tesis ettiği en erken tarihli eğitim yapılarındandır.

Dânişmendli eseri olan mezar anıtlarının en eskisi Dânişmend Gazi'ye ait Niksar Melik Gazi Kümbeti'dir.

Günümüzdeki Amasya-Çorum devlet yolunun Amasya bitiminde, şehre 6 km. uzaklıkta Yeşilırmak'ın üzerinde yer alan Çağlayan Köprüsü'nün XII. yüzyılın birinci yarısı içinde, Melik Nizâmeddin Yağıbasan'ın emîrlerinden İltegin Gazi oğlu Hüsâmüddevle Hasan tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Çağlayan Köprüsü, erken dönem Anadolu Türk mimarisinde pek görülmeyen, ancak XIV. yüzyılda Batı Anadolu Beylikleri'nin yapılarında yaygınlaşan almaşık örtüsü özel bir mahiyet gösterir.

Dânişmendlilere Ait Mevcut Mimari Eserler:

1. Ulu Camiler

Niksar Ulu Camii
Kayseri Ulu Camii
Sivas Ulu Camii

2. Camiler

Garipler Camii
Cin Camii
Kayseri Battal Camii

3. Mescidler

Yağıbasan Mescidi

4. Medreseler

Kölük Cami Medresesi
Kayseri Melik Gazi Medresesi
Yağıbasan Medreseleri

5. Külliyeler

Küçük Ağa Külliyesi

6. Kümbetler

Niksar Melik Gazi Kümbeti
Kulak Kümbeti
Melik Gazi Kümbeti
Yağıbasan Kümbeti
Sungur Bey (Sunguriye) ve Çepni Bey kümbetleri
Hacı Çıkrık Türbesi

7. Köprüler

Çağlayan Köprüsü

Mevcut Olmayan Ancak Kaynaklardan Tespit Edilen Eserler

Amasya'daki Yağıbasan Hanı ve Dânişmend Gazi Sarayı, Gümenek Ribatı, Gümüş'teki Süleyman Ribatı, Kayseri'deki Melik Gazi Medresesi, Sivas'taki Battal Gazi Mescidi, Yağıbasan Hankâhı ve Zahîrüddin İli Hanı varlıkları kaynaklardan tespit edilen, fakat günümüze gelmemiş olan Dânişmendli eserlerini teşkil etmektedir.

Sivas Ulu Camii minaresi

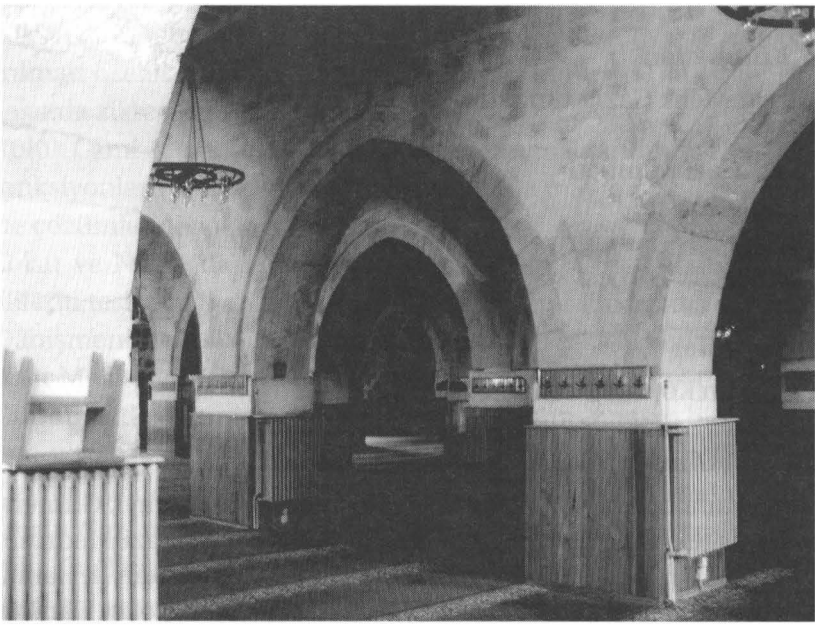

Sivas Ulu Camii iç görünüm

Kayseri Kölük Camii

Kaynaklar

Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, (haz. Erdoğan Merçil), II, İstanbul 1977.

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944, (trc. M. Nuri Gençosman) *Selçukî Devletleri Tarihi*, Ankara 1943.

Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae, RHC occ.*, IV, s. 265-713; trc. Hefele, H. Albert von Aachen. *Geschichte des ersten Kreuzzuges*, I-II, Jena 1923.

Anna Komnene, *Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène (1081-1118)*, (nşr. ve trc. Bernard Leib), Paris 1937-45, I-III, (İng. Elizabeth Anna Sophia Dawes), *The Alexiad*, London 1928, (trc. Bilge Umar) *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996.

Anonim Selçuknâme, (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.

Anonim Süryani Vekayinâmesi, (nşr. Jean-Baptiste Chabot), *Chronicon (syriacum) ad annum chr. 1203/4 pertinens, Corpus Scriptorum Christianorum Oriantalium*, Paris 1918, (trc. Arthur Stanley Tritton), "The First and Second Crusades from an Anonymos Syriac Chronicle", *JRAS*, January s. 69-101, April s. 273-305, (London 1993).

Azîmî, *Azimî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler*, (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988.

Cenâbî, *el-Aylemü'z-zâhir (Cenâbî Tarihi)*, Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 831, (nşr. ve trc. Muharrem Kesik, "Cenâbî'ye Göre Dânişmendliler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (İstanbul 2001), sy. 4, s. 243-266).

Dânişmendnâme, (nşr. Irene Mélikoff), *La Geste de Melik Danismend: Etude Danişmendnâme*, I-II, Paris 1960.

Ebu'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), II, Ankara 1987.

_____, *Târîhu muhtasari'd-düvel*, (nşr. Antun Salihanî el-Yesû'î), Beyrut 1890.

Ekkehardus Uraugiensis, *Hierosolymita, RHC occ.*, V.

Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem pregrinantium, RHC occ.*, III, s. 311-485; (trc. Martha Evelyn McGiny), *Fulcher of Chartes. Chronicle of the first crusade*,

Oxford 1941; (trc. Frances R. Ryan), *Fulcher of Chartes. A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*, Knoxville 1969.

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (trc. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996.

İbn Hamdûn, Ebu'l-Me'âli Muhammed b. Hasan, *Kitabu't-Tezkire*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., III. Ahmed, nr. 2948/XII.

İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min târîhî Haleb*, (nşr. Sâmi ed-Dehhân), Dımaşk 1954.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (nşr. Carl Johan Tornberg), Beyrut 1979, (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987, X-XI.

İbnü'l-Kalânisî, *Zeylü târîhi Dımaşk*, (nşr. Henry Frederick Amedroz), Beyrut 1908.

Kadı Ahmed Negîdî, *el-Veledü'ş-şefîk*, Süleymaniye Ktp., Fatih nr. 4518.

Kinnamos, Ioannes, *Epitome Historiarum, CSHB*, (nşr. Ingmar Meinecke), Bonn 1836, (Frs., Jacqueline Rosenblum), *Chronique*, Paris 1972; (trc. Işın Demirkent), *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Ankara 2001.

Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmi'u'd-düvel*, (nşr. ve trc. Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*), II, İzmir 2001.

Niketas Khoniates, *Historia*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995.

Ordericus Vitalis, *Historia ecclesiastica*, (nşr. ve trc. Marjorie Chibnall), *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis*, Oxford 1980, V.

Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu't-tevârih*, (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, IX, 114, Haydarabad 1359.

Süryani Mikhail, *Khronik*, (nşr. ve trc. J.B. Chabot), *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche (1116-99)*, Paris 1899-1924, (trc. Hrant der Andreasyan), *Suryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195*, Ankara 1944, II, (TTK'da henüz yayımlanmamış tercüme).

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, (trc. Hrant der Andreasyan), Ankara 1987.

Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, (trc. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Denizaşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XVI. XVII. ve XVIII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi*), İstanbul 1994, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Vardan Vardabet, *Cihan Tarihi*, (trc. Hrant der Andreasyan), "Türk Fütuhatı Tarihi", *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul 1937, I/2, s. 180.

Araştırma Eserleri

Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1321, IV, 88-103.

Alptekin, Coşkun, "Türkiye Selçukluları", *DGBİT*, İstanbul 1992, VIII, 209-382.

Artuk, İbrahim-Artuk, Cevriye, "Danişmend Sikkelerine Genel Bir Bakış", *Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri, (Niksar, 8 Haziran 1996)*, Tokat 1996, s. 100-102.

Cahen, Claude, *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968; (çev. Yıldız Moran), *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1984.

_____, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1988, (*TTK Belleten*, sy. 201'den ayrı basım).

Chalandon, Ferdinand, *Alexis Comnène. Les Comnène, Jean II Comnène et Manuel I Comnène*, I-II, Paris 1910-1912.

Çay, Abdülhâluk, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası*, İstanbul 1984.
_____, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987.
Darkot, Besim, "Malatya", *İA*, VII, 225-232.
Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, Ankara 1987.
_____, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.
_____, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, 17-56.
_____, "Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Alınması Niksar'da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması (1100-1103)", *Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri*, Niksar 1996.
_____, "1101 Yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu'da Takip Ettikleri Yollar Hakkında", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu, (İstanbul, 23-25 Haziran 1997)*, Ankara 1999, s. 115-122.
_____, "1101 Yılı Haçlı Ordularına Karşı Mücadelede Selçuklu-Dânişmendli İşbirliği", *Dânişmendli Döneminde Niksar'da Tıp, Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Niksar 2001, s. 79-89.
_____, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *TD*, sy. 35, İstanbul 1994, s. 65-78.
Eldem, Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İstanbul 1334.
el-Gâmidî, Ali Muhammed, *el Mücâhidü'lmüslim Gümüştekin b. Dânişmend, Batalü'l intisârâti'l ûlâ ale's-sâlîbiyyîn*, Taif 1411.
Honingmann, Ernest, "Malatya (İslâm devri)", *İA*, VII, 232-239.
İpşirli, Mehmet, "Dânişmend", *DİA*, VIII, 464-465.
Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.
_____, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, İstanbul 2017.
_____, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", *TD*, (İstanbul 2000), sy. 36, s. 241-242.
_____, "Sultan II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti ve Türklerin Tarihteki İlk Uçuş Denemesi", *TTK Belleten*, (Aralık 2002), Ankara 2003, LXVI, sy. 247, s. 839-848.
_____, "Cenâbî'ye Göre Dânişmendliler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (İstanbul 2001), sy. 4, s. 243-266.
_____, "Yağıbasan Devrinde Dânişmendliler-Türkiye Selçukluları İlişkileri", *TD*, (İstanbul 2002), 37, s. 137-147.
_____, "Türkiye Selçukluları ile Dânişmendliler Arasındaki İlişkiler", *Türkler*, Ankara 2002, c. VI, s. 537-546.
_____, "Danishmend Beylik-Byzantine Empire Relations (1071-1178)", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, İstanbul 2008, s. 497-511.
_____, "Danişmendliler Zamanında Sivas (1071-1175)", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, (29 Eylül-1 Ekim 2005)*, Sivas 2006, s. 108-120.
_____, "Türkiye Selçukluları-Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdaredeki Rolleri", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, İstanbul 2013, s. 183-199.
_____, "Dânişmendliler", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016.
Magdalino, Paul, *The empire of Manuel I Komnenos 1143-1180*, Cambridge 1993.
Mélikoff, Irene, *La Geste de Melik Danismend: Etude Danişmendnâme*, I-II, Paris 1960.
_____, "Danishmendids", *EI*, II, London 1965, 110-111.

_____, "Dânishmendides", *EI*, II, Paris 1977, 112-114.
_____, "Gazi Melik Danişmend et La Conquéte de Sivas", *SAD*, IV, Ankara 1973, s. 187-195.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 257-259.
el-Muhaymid, Ali b. Salih, *ed-Dânişmendiyyûn ve cihâduhum fi'l-bilâdi'l-Anadol*, İskenderiye 1414/1994.
Ocak, Ahmet, Danişmendli-Büyük Selçuklu İlişkileri", *Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri, (Niksar, 8 Haziran 1996)*, Tokat 1996, s. 44-48.
_____, "Dânişmendnâme", *DİA*, VIII, 478-480.
Oikonomides, Nicolas, "Les Danishmendites entre Byzance et Bagdat et le Sultanat d'Iconium", *Revue Numismatique*, XXV, (1983).
Özaydın, Abdülkerim, "Dânişmendliler" *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII.
_____, "Dânişmendliler", *DİA*, VIII, 471-473.
_____, "Dânişmend Gazi", *DİA*, VIII, 467-469.
_____, "Danişmendliler", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992, s. 121-140.
Ramsay, William. M., *The Historical Geography of Asia Minor*, (çev. Mihri Pektaş), *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, İstanbul 1961.
Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), II, Ankara 1992.
_____, *A History of the Crusades*, I-III, Cambridge, 1951-1955; (trc. Fikret Işıltan), *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-III, Ankara, 1986-1992.
Solmaz, Sefer, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2001.
_____, "Dânişmendliler", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), VI, Ankara 2002, s. 725-774.
Stevenson, William Barron, *The Crusaders in The East*, Cambridge 1907.
Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1988.
Şahin, Kâmil, *Danişmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, Niksar 1999.
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
_____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Târihi*, İstanbul 1993.
_____, "Kılıç Arslan II", *İA*, VI, 688-692.
_____, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *DTCFD*, IX/4, Ankara 1951, s. 447-457.
Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, I, İstanbul 1345/1927.
_____, *Sivas Şehri*, İstanbul 1928.
_____, "Karasi-oğulları", *İA*, VI, 331-335.
Üner, Mehmet Emin, "Danişmend Ahmed Gazi ve Niksar'ın Fethi", *Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri, (Niksar 8 Haziran 1996)*, Tokat 1996, s. 86-91.
Vryonis, Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Eleventh Through the Fifteenth Century*, London 1971.
Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944.
_____, "Onikinci Asır Tarihçileri ve Muhammed bin Ali-el-Azimî", *II. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri (Ankara 20-25 Eylül 1937)*, İstanbul 1943, s. 673-690.
_____, "Dânişmendliler", *İA*, III, 468-479.

Dânişmendoğulları Şeceresi*

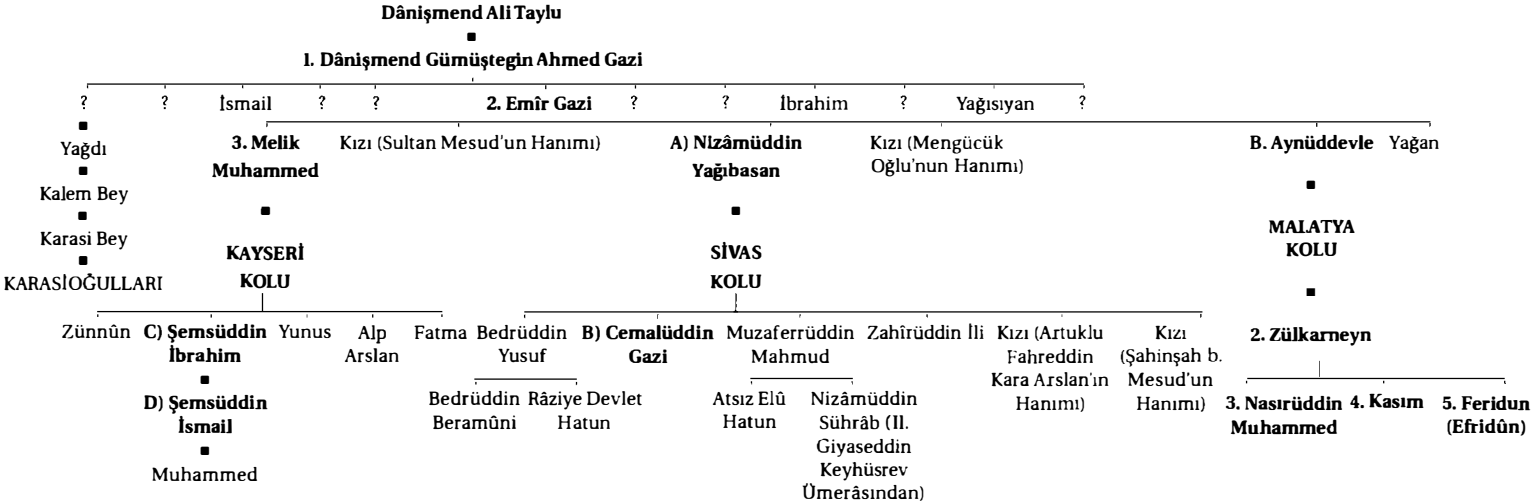

NOT: Kayseri Meliki Zünnûn 567-570 (1172-1175) yılları arasında Dânişmendlilerin Sivas Kolu Hükümdarı olarak görev yapmıştır. Dânişmendlilerin Malatya Kolu hükümdarlarından Nâsıruddin Muhammed 557-565 (1162-1170) ve 570-573 (1175-1178) yılları arasında olmak üzere iki kez tahta çıkmıştır.

* Muharrem Kesik, *Dânişmendliler: Orta Anadolu'nun Fatihleri*, İstanbul 2017, s. 195.

e) ÇUBUKOĞULLARI

Harput merkez olmak üzere, Palu, Mazgirt, Çemişkezek, Eğin, Arapgir, Genç ve Dersim'in güneyinde hüküm süren bir Türkmen beyliğidir.

Beyliğin kurucusu Çubuk Bey'dir. Bazı kaynaklarda Emirü't-Türkman veya Türkmani nisbetiyle anılan Çubuk Bey'in, gulâm kökenli değil, Türkmen asıllı bir komutan olduğu anlaşılmaktadır.

Çubuk Bey, Selçuklu emîrlerinden olan Artuk Bey'in maiyetinde Anadolu'nun fethine katıldı. Daha sonra Amid (Diyarbakır) ve Meyyâfârikîn (Silvan)'in fethedilmesinde görev aldı. Bu fetihlerden sonra Meyyâfârikîn şıhneliğine tayin edildi. Ayrıca Harput ve havalisi ikta edildi.

Çubuk Bey, Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşah ile Şerefüddevle Müslim arasında 24 Haziran 1085 tarihinde yapılan Kurzahil Savaşı'na katıldı. Önce Şerefüddevle Müslim'in tarafında yer alan Çubuk Bey savaş sırasında Türkiye Selçuklu tarafına geçerek savaşın Türkiye Selçukluları tarafından kazanılmasında önemli rol oynadı.

Süleymanşah'ın Halep'i kuşatması üzerine harekete geçen Selçuklu Meliki Tutuş'un Süleymanşah ile savaşa girmesi üzerine bir kez daha taraf değiştirerek Tutuş'un emrine girdi ve Türkiye Selçuklu kuvvetlerinin yenilmesine yardımcı oldu.

Çubuk Bey 1085 yılındaki bu savaşlardan sonra kendisine ikta edilen Harput ve havalisinde Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi bir beylik olarak Çubukoğulları Beyliği'ni kurdu.

Sultan Melikşah'ın 485 (1092) yılında, ikinci Bağdat ziyareti vesilesiyle hilafet merkezinde huzuruna çağırılan beyler arasında Tutuş, Aksungur, Bozan ve Gevherayin'in yanında Çubuk Bey de bulunuyordu.

Sultan Melikşah'ın emriyle Sâdüddevle Gevherayin'in maiyetinde Fatımî hâkimiyetini kırmak için düzenlenen Yemen ve Hicaz seferlerine katıldı. Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Berkyaruk ile Tutuş arasında başlayan taht mücadelesinde Tutuş'a tâbi oldu.

Çubuk Bey'in ne zaman ve nerede öldüğü bilinmemektedir. Onun ölümünden sonra yerine oğlu Muhammed geçti. Muhammed devrine ait bilgi yok denecek kadar azdır.

Harput Emîri Çubukoğlu Muhammed'in yönettiği topraklar, 1104 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin Sultan Berkyaruk ile Melik Muhammed Tapar arasında bölünmesi sonrasında Muhammed Tapar'a tâbi bulunan ve onun adına hutbe okutulan topraklar içerisinde kaldı.

Daha sonra Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın maiyetinde Musul seferine katıldı. Savaşı Sultan I. Kılıç Arslan'ın kaybetmesi üzerine birlikleriyle onun yanından ayrılarak Harput'a geri döndü.

Çubukoğlu Muhammed 1112 yılında vefat etti. Yerine kimin geçtiği bilinmemektedir.

Harput beyi Muhammed'in öldüğünü haber alan Artuk Bey'in torunu Belek Gazi, Ahlatşah'ın elinden hapisten kurtulduğu bu tarihte el-Cezire'den topladığı Türkmen kuvvetleri ile Çubukoğulları topraklarını zapt etmeye başladı. Öncelikle, beyliğin Harput'tan sonraki önemli merkezi olan Palu ile çevresini ele geçirdi. Belek'in güçlenmesinden korkan Harput beyi, 1114 yılında şehri başka yerler karşılığında Malatya Emîri Tuğrul Arslan'a sattı.

Böylece Çubukoğulları 1114-15'te tamamen yıkıldı.

Kaynaklar

Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, (haz. Erdoğan Merçil), II, İstanbul 1977.

Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944, (trc. M. Nuri Gençosman) *Selçukî Devletleri Tarihi*, Ankara 1943.

Anna Komnene, *Alexiad*, (nşr. A. Reifferscheid), Leipzig 1884, I-II; *Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène (1081-1118)*, (nşr. ve trc. Bernard Leib), Paris 1937-45, I-III; (İng. Elizabeth Anna Sophia Dawes), *The Alexiad*, London 1928, (trc. Bilge Umar) *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996.

Azîmî, *Azimî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler*, (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988.

Bundârî, *Zübdetü'n-nusrâ ve nuhbetü'l-usrâ*, (nşr. Martijn Theodoor Houtsma, *Histoire des Seldjoucides de l'Iraq*), Leiden 1889; (trc. Kıvâmüddin Burslan), *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul 1943.

İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîre fî zikri ümerâi'ş-Şâm ve'l-Cezîre*, (nşr. Yahya Zekeriyyâ Abbâre), I/2, Dımaşk 1991.

Ebu'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), II, Ankara 1987.

İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb*, (nşr. Sâmi ed-Dehhân), Dımaşk 1954.

İbnü'l-Azrak el-Fârıkî, *Târîhu Meyyâfârikîn*, British Museum, Or. nr. 5803; *Târîhu Meyyâfârikîn*, (nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Kahire 1959; *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid (Artuklular Kısmı)*, (nşr. Ahmet Savran), Erzurum 1987.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (nşr. Carl Johan Tornberg), Beyrut 1979, (trc. Abdülkerim Özaydın), X, İstanbul 1987.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Muntehabât min Mir'ati'z Zamân*, *Recueil des Historiens des Croisades Historiens Orientaux*, Paris 1884, Tome III/2; *Mir'âtü'z-Zamân fî Târihi'l-A'yân*, (nşr. Ali Sevim), AÜDTCF Yay., Ankara 1968; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *a.e.*, (VIII. cüz, I. kısım), Haydarabad 1370/1951; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *a.e.*, (nşr. Cinan Celil Muhammed el-Hamavundî), Bağdat 1990.

Süryani Mikhail, *Khronik*, (nşr. ve trc. Jean-Baptiste Chabot), *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche (1116-99)*, Paris 1899-1924, (trc. Hrant der Andreasyan), *Süryanî Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195*, II, Ankara 1944, (TTK'da henüz yayımlanmamış tercüme).

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, (trc. Hrant der Andreasyan), Ankara 1987.

Araştırma Eserleri

Bezer, Gülay Öğün, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", *TTK Belleten*, LXI/230 (1997), s. 67-90.

Cahen, Claude, *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968; (çev. Yıldız Moran), *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1984.

Darkot, Besim, "Harput", *İA*, VI, 296-299.

_____, "Meyyâfârikîn", *İA*, VIII, 195-196.

Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, Ankara 1987.

Hillenbrand, Carole, "Mayyāfāriḳīn", *EI²*, VI, 930-932.

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, I, İstanbul 1330-1332.

Honingmann, Ernest, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970.

Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953.

Köprülü, Mehmet Fuad, "Artuk Oğulları", *İA*, I, 617-625.

Minorsky, Vladimir, "Meyyâfârikîn", *İA*, VIII, 196-201.

Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990.

_____, *İslâm Tarihi, İbnü'l-Esîr El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, İstanbul 1987, XI.

Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983.

_____, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, Ankara 1988.

_____, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi, İbnü'l Adîm Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, Ankara 1989.

_____, "Tarihü Meyyâfârikîn ve Âmid'in Mervanlılar Bölümü'nün Yayını Münasebetiyle", *VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 1967, s. 172-196.

_____, "Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *TTK Belleten*, XXXVI/101 (1962), s. 121-146.

Sunguroğlu, İshak, *Harput Yollarında*, I, İstanbul 1958.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1980.

_____, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.

_____, "Diyarbakır Şehri Yönetimi ve Yöresinde İnaloğulları Beyliği", *II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1993.

_____, "Mengücükler", *İA*, VII, 713-718.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.

_____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980.

_____, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980.

Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944.

_____, "Belek", *İA*, II, 468-473.

_____, "Diyarbekir", *İA*, III, 605-626.

f) DİLMAÇOĞULLARI

Dilmaçoğulları Beyliği 1079-1080 yılı civarında Vestân ve çevresinde Dilmaçoğlu Muhammed tarafından kurulmuş olup onun ölümünden sonra da oğlu ya da kardeşi olabilecek Hüsâmüddevle Alptekin'in idaresine girmiş, Hüsâmüddevle de önce Bitlis'i sonra da Erzen'i ele geçirerek hâkimiyet alanını genişletmek suretiyle beyliğe asıl merkezlerini kavuşturmuştur. Kaynaklar XII. yüzyıl boyunca Dilmaçoğulları beylerini Erzen ve Bitlis hâkimi olarak zikrederler, bu asrın sonlarında Bitlis elden çıktığı için Erzen beyleri olarak tanımlanırlar.

Güneydoğu Anadolu'nun Artuklulardan sonra en uzun ömürlü Türkmen beyliği olan Dilmaçoğulları, kaynaklarda Dilmaç, Dimlaç, Togan Arslan ve el-Ahdab (Kambur) oğulları olarak da geçmektedir. XII. yüzyıl boyunca daha çok Bitlis ve Erzen'i merkez edinen Dilmaçoğulları yüzyılın sonlarına doğru sadece Erzen'den oluşan bir egemenlik sahasına sahiptiler. Kısa bir süre de Van Gölü'nün güney kıyısında bulunan Vestân (Gevaş) ve Aras Nehri'nin doğusunda yer alan Duvin'e hâkim oldular. Kaynak bilgilerinin yetersiz oluşu nedeniyle bu beyliğin kim tarafından, ne zaman ve nasıl kurulduğunu bilemiyoruz. Beyliğin kurucusu olarak kabul edilen Dilmaçoğlu Muhammed Bey'in Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın kumandanlarından biri olduğu ve bu hükümdar zamanında (1063-1072) Anadolu'ya akınlar yapan Afşin, Sanduk, Ahmedşah ve Türkman et-Türkî gibi beylerle birlikte bulunduğu, Malazgirt Savaşı'na katıldığı ve zaferden sonra Anadolu'nun güneydoğusunda fetihlere devam ettiği, konunun uzmanı tarihçiler tarafından ifade edilir. Ancak kaynaklarda bu bilgileri doğrulayacak bir kayıt mevcut değildir.

Dilmaçoğlu Muhammed Bey, 1076 yılında Ahmedşah'la birlikte Halep Mirdasî Emîri Sâbık'ın kardeşiyle giriştiği iktidar mücadelesinde Sâbık'a yardımcı olmak için Suriye'ye geçmiş ve Sâbık'ın kardeşi Vessâb mağlup edilmişti. Bundan sonra Dilmaçoğlu Muhammed'in Suriye Selçuklu Melikliği'ne tayin edilen Tâcüddevle Tutuş'un hizmetine girdiğini görmekteyiz. Ancak Tutuş'un o sıralarda Türkmen emîrlerinin en nüfuzlularından biri olan Emîr Atsız'ı öldürtmesi, diğer Türkmen beylerinin Tutuş'a olan güvenini sarstığından başta Afşin Bey olmak üzere Türkmen beylerinin Tutuş'un hizmetini ve Suriye bölgesini terkiyle sonuçlanmıştır. Bu Türkmen beyleri Suriye'den hareketle yolları üzerindeki bölgeleri yağmalayarak Diyâr-ı Bekr bölgesine gelmişlerdi. Muhtemelen bunların içinde Dilmaçoğlu Muhammed de bulunmaktaydı. XI. yüzyılın sonlarına doğru Muhammed'in halefi Hüsâmüddevle'nin Erzen, Bitlis ve Vestân şehirlerinin hâkimi olarak görülmesi Dilmaçoğlu Muhammed'in Diyâr-ı Bekr bölgesine giden Türkmen beyleriyle birlikte olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Mervânoğulları'nın ve Abbasî Halifesi el-Kâim bi-Emrillâh'ın vezirliğini yapmış olan Fahrüddevle Muhammed b. Muhammed b. Cüheyr, oğlunu Selçuklu Veziri Nizâmülmülk ile evlendirmek suretiyle Selçuklu sarayında kendine önemli bir yer edinmişti. Bu İbn Cüheyr daha sonra Diyâr-ı Bekr'de hüküm süren Mervânoğulları'nın zenginliğinden bahsederek Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın burayı ele geçirmesini tavsiye etmekteydi. Onun teşvikiyle Diyâr-ı Bekr bölgesini hâkimiyeti altına almaya karar veren Sultan Melikşah, Fahrüddevle Muhammed'i Cemâziyelevvel 476 (Eylül 1083)'da Diyâr-ı Bekr ve Ahlat bölgesi emîrliğine tayin etti. Sultan onun emrine Gevherayîn idaresinde bir miktar askerî kuvvet de verdi. Bundan başka Artuk Bey'e de Türkmenleri toplayarak kuvvetlerini Fahrüddevle ile birleştirmesi emredildi. Büyük Selçuklu sultanından gelen bu buyruk üzerine Artuk Bey'in emrine giren Türkmen beyleri arasında Dilmaçoğlu Muhammed Bey de bulunuyordu. Toplanan Selçuklu kuvvetleri, Temmuz 1084 tarihinde önce Âmid'i sonra da Meyyâfârikîn'i kuşattı. Yine Selçukluların ana ordusundan gönderilmiş olan kuvvetler, Mardin, Siirt ve Erzen şehirlerini ele geçirdiler. Selçuklu ordusu, 1085 yılı Mayıs ayının ilk haftasında Diyâr-ı Bekr bölgesinin merkezi olan Âmid şehrine hâkim oldu. Fahrüddevle, yanında Emîr Sanduk ve Dilmaçoğlu Muhammed gibi beyler olduğu halde Bitlis şehrine hareket etti ve önce burayı sonrasında da Ahlat'ı ele geçirdi. Bitlis ve çevresinde bulunan yerleri Dilmaçoğlu Muhammed Bey'in idaresine bırakıp bu toprakları ona ikta etti. İşte bu olay ile birlikte Dilmaçoğulları Beyliği'nin temellerinin atılmış olduğu düşünülmektedir. Ancak son yapılan bir çalışmaya göre ölüm tarihini kesin olarak bilemediğimiz Dilmaçoğlu Muhammed Bey'den sonra yerine geçen oğlu ya da kardeşi Hüsâmüddevle Alptekin önce Bitlis ardından da Erzen'i ele geçirmek suretiyle beyliğe asıl merkezlerini kazandırmıştır. Bu son anlatılanlardan hareketle beyliğin asıl kurucusunun Hüsâmüddevle Alptekin olduğu da düşünülebilir. Kaynaklar Dilmaçoğlu beylerini XII. yüzyıl boyunca Erzen ve Bitlis hâkimi olarak tanımlarlar. Aynı kaynaklar XII. yüzyıl sonlarında da Bitlis'in kaybıyla birlikte Dilmaçoğulları'ndan "Erzen Beyleri" olarak bahsederler.

Hüsâmüddevle Alptekin (Yeltigin)

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kardeşi ve Suriye Selçuklu Meliki bulunan Tâcüddevle Tutuş'un saltanat mücadelesi sonucu 488 (1095) yılında öldürülmesinin ardından Diyâr-ı Bekr bölgesinde Suriye Selçuklu Melikliği'nin egemenliği zayıflamıştı. Bölge bu tarihte Tutuş'un oğullarından Melik Dukak'a bağlıydı. Dukak'ın Diyâr-ı Bekr valisi olan Atabeg Tuğtekin'in Dukak'ın hükümet işlerini görmek üzere bölgeden ayrılarak Dımaşk'a gitmesi üzerine bölgede bir otorite boşluğu meydana geldi ve burada bulunan Türkmen

ümerâsı Diyâr-ı Bekr'i parça parça ele geçirdiler. Bu durumdan yararlanan Hüsâmüddevle Alptekin, Bitlis ile Erzen'e hâkim olmayı başardı. Dukak'ın elinde sadece Meyyâfârikîn kalmıştı. Diyâr-ı Bekr'in bu şekilde parçalanarak elinden çıktığını gören Dukak, burada hâkimiyet sağlayan beylere hiç olmazsa yüksek hâkimiyetini kabul ettirmek maksadıyla 493 (1099-1100) yılında veziri Ziyâeddin Muhammed'i yanında bir miktar kuvvetle bölgede elinde kalan son kale olan Meyyâfârikîn'e gönderdi. Bölgede bulunan Türkmen beyleri Dukak'a itaatlerini bildirdiler. Bu beyler arasında Bitlis ve Erzen Hâkimi Hüsâmüddevle de bulunuyordu. Dukak'ın aynı zamanda Meyyâfârikîn valisi olan Vezir Ziyâeddin, 1104 yılında efendisinin ölümü üzerine bu sırada Malatya'da bulunan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ı Meyyâfârikîn'e davet etmiş, sultan da bu teklifi Güneydoğu Anadolu'ya ilerlemek için güzel bir fırsat olarak değerlendirip olumlu cevap vermişti. 27 Cemâziyelevvel 498 (14 Şubat 1105) tarihinde Meyyâfârikîn'e gelen sultan, Ziyâeddin Muhammed'e Elbistan'ı ikta ederek onu kendine vezir tayin etti. Atabeg Humartaş'ı da Meyyâfârikîn valiliğine tayin etti. İşte bu gelişmeler üzerine tüm Diyâr-ı Bekr beyleri huzura gelerek Kılıç Arslan'a itaatlerini bildirdiler. Dilmaçoğlu Hüsâmüddevle de bu beyler arasında yer almaktaydı.

Hüsâmüddevle, Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında vefatından sonra Ahlatşahlardan Sökmen el-Kutbî'nin hizmetine girmiştir. O, muhtemelen Halep Meliki Rıdvan'ın hizmetinde bulunduğu sırada 507 (1113) yılında Rakka'da vefat etti.

Şemsüddevle Togan Arslan (507-528/ 1113-1134)

Hüsâmüddevle Alptekin'in ölümünden sonra yerine oğlu Şemsüddevle Togan Arslan geçti. Togan Arslan'ın iktidarının ilk yıllarına ait herhangi bir bilgi mevcut değildir. Onun döneminde Dilmaçoğulları Beyliği, Artukluların Mardin koluna tâbi bir beylik haline gelmişti. Ahlatşahlardan Sökmen el-Kutbî'nin ölümü ve yerine zayıf bir şahsiyet olan oğlu İbrahim'in hükümdar olmasıyla birlikte güç kaybına uğrayan Ahlatşahların yerini Artuklular almıştı.

Togan Arslan Artukoğlu İlgazi'nin 17 Rebî'ulevvel 513 (28 Haziran 1119) tarihinde Haçlılara karşı kazandığı Tell-Afrin Savaşı'nda emrindeki askeriyle onun ordusunda yer almıştı. Bu savaşta Antakya Haçlı Prinkepsi Roger'ın kumandasındaki Haçlı ordusu hemen hemen bütünüyle yok edilmiş ve adı geçen Haçlı reisi de öldürülmüştü. Dilmaçoğlu Togan Arslan, Haçlılara karşı yapılan bu savaşta büyük yararlılıklar göstererek zaferin elde edilmesinde büyük pay sahibi olmuştu. Bu savaştan kısa bir süre sonra 14 Ağustos 1119'da Haçlılar ile Tell-Danis'te yeniden karşılaşan İlgazi, bu defa başarılı olamadı. Togan Arslan bu ikinci müdalede de İlgazi'ye yardım etmişti.

Togan Arslan 515 (1121) yılında Azerbaycan şehirlerinden Duvin'i ele geçirdi. Burası Togan Arslan'ın iktidarının son yıllarına doğru oğlu Kurtî tarafından idare ediliyordu. Togan Arslan, Artuklu İlgazi'nin Gürcülere karşı giriştiği mücadelelerde de onun yanında yer aldı. Nitekim 1121 yılında İlgazi'nin kumandası altında düzenlenen Gürcü seferine Togan Arslan da katıldı. Gürcü Kralı David (1089-1125), Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın 1118 yılında ölümünden sonra Kür Irmağı çevresinde kışlamakta olan Türkmenlere ve Tiflis'teki Müslümanlara saldırılar düzenleyip onları baskı altında tutmaktaydı. İşte bu nedenle bölgeden gelen yardım çağrıları üzerine Artuklu İlgazi Diyâr-ı Bekr'den Tiflis üzerine hareket etmiş ve bu tarihte Duvin'de bulunduğu anlaşılan Togan Arslan'a da haber göndererek Tiflis'te ana orduya katılmasını istemişti. Gürcülere karşı Cemâziyelevvel 515 (Ağustos 1121) tarihinde yapılan savaşta Müslüman ordusu hezimete uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmıştı.

Mardin Artuklu Hükümdarı İlgazi'nin 1122 yılında ölümü üzerine Meyyâfârikîn'e hâkim olan oğlu Şemsüddevle Süleyman, Hüsâmüddevle Alptekin döneminden beri Dilmaçoğulları'nın elinde bulunan Meyyâfârikîn (Silvan)'e bağlı 25 köyü kendi hâkimiyet sahası içine kattı. Togan Arslan 1122 yılı sonlarına doğru Hille Emîri Dübeys b. Sadaka'nın saldırılarından Abbasî Halifesi el-Müsterşid'i korumak üzere oluşturulan orduya da katıldı.

517 (1123) yılında Dımaşk Hâkimi Atabeg Tuğtekin ile Humus Hâkimi Hayır Han arasında yaşanan mücadelede Hayır Han'ın yardım çağrısı üzerine Humus'ta kuşatılmakta olan Hayır Han'a yardıma giden Togan Arslan, iki tarafın arasını bulmak suretiyle Tuğtekin'i Humus'tan uzaklaştırmayı başarmıştır.

Horasan'da Selçuklu Sultanı Sencer'in yanında bulunan Şeddâdîlerden Emîr Fazlun b. Menuçehr, Azerbaycan bölgesine gelerek önce Ani'yi sonra da Dilmaçoğulları'nın elinde bulunan Duvin'i ele geçirmiştir. Tarihi tespit edilemeyen bu olay muhtemelen 1125 yılı sonrasında gerçekleşmiştir.

Güçlü kişiliği, cesur şahsiyeti ve dirayetli yönetimiyle Dilmaçoğulları'nın en meşhur beylerinden biri olan Togan Arslan, yirmi yılı aşkın bir hâkimiyet devresinden sonra 1134 yılında vefat etmiştir.

Hüsâmüddevle Kurtî (528-538/1134-1143)

Şemsüddevle Togan Arslan öldüğünde ardında Kurtî, Yakut Arslan ve Devletşah adlarında üç erkek çocuk bırakmıştı. Bunlar arasından en büyük oğlu Kurtî, Dilmaçoğulları Beyliği'nin başına geçti. Kurtî, babasının devrinde Sökmenli emîrleriyle beraber Gürcülere karşı düzenlenen seferlere katılmış ve başarılı da olmuştu. 1130 yılında Duvin'i ele geçiren Kurtî, 525 (1131) yılında Saltuklu ülkesine saldıran Gürcü Kralı İvane'yi mağlubiyete

uğratmıştı. Onun bu savaşlarda ölen Gürcülerin kafataslarından minare yüksekliğinde bir kule yaptırdığı söylenir. Saltukluların ünlü hükümdarı II. İzzeddin Saltuk (1132-1168) herhalde Gürcülere karşı elde ettiği bu başarılarından dolayı kızını Kurtî ile evlendirmiştir.

Irak Selçuklu Sultanı Mesud, 532 (1137-38) yılında kardeşi Selçukşah'a Ahlatşahlar ülkesi ile Dilmaçoğulları'na ait toprakları ikta etmişti. Yeni ikta bölgesine gelen Melik Selçukşah, bölgeyi tahrip ederek halkına kötü muamelede bulundu. Ancak beylik arazisini koruyan Kurtî başarıyla mücadele ederek Selçukşah'ı mağlup etti.

Bu olay atlatıldıktan sonra bu defa 533 (1138) yılında Hısn-ı Keyfâ Artuklu Beyi Rükneddin Dâvud'un saldırılarına maruz kalan Kurtî, yine Artuklulardan Mardin Beyi Timurtaş'a sığındı ve onun himayesini kabul etmek zorunda kaldı.

Hüsâmüddevle Kurtî, yaklaşık olarak on yıl hüküm sürdükten sonra 538 (1143) yılında öldü.

Şemseddin Yakut Arslan (538-540/ 1143-1146)

Hüsâmüddevle Kurtî'nin ölümünden sonra yerine kardeşi Şemseddin Yakut Arslan geçti. O, Hısn-ı Keyfâ Artuklu Beyi Rükneddin Dâvud'un tehditkâr hareketleri üzerine, kardeşi Devletşah'ı İmâdeddin Zengî'ye göndererek ondan yardım istedi. Ancak kardeşi Zengî'nin yanından dönmeden Ramazan 540 (Şubat 1146) tarihinde vefat etmiştir.

Fahreddin Devletşah (1146-1193/540-589)

Yakut Arslan'ın yerine kardeşi Fahreddin Devletşah geçti. O, Mardin Artuklu Beyliği'nden Timurtaş ile iyi ilişkiler geliştirerek adı geçen hükümdarın Nura Hatun adlı kızı ile evlenmiştir. Timurtaş Bey bu evliliğe 50.000 dinar mihir karşılığında razı olmuştu. Devletşah daha sonraki dönemde Timurtaş'ın ölümünden hemen sonra 549 (1154) yılında Saltuklu beyi İzzeddin Saltuk'un kızı ile evlenerek Saltukoğulları ile de akrabalık ilişkileri kurmuştur.

Gürcülerin 556 (1161) yılı baharında Şeddâdîlerin hâkimiyetindeki Ani'yi zapt etmeleri üzerine Ahlatşah II. Sökmen ve Saltuklu beyleri tarafından düzenlenen sefere Dilmaçoğlu Devletşah da katıldı. II. Sökmen ile İzzeddin Saltuk'un önderliğindeki birleşik Türk ordusu Haziran 1161 tarihinde Ani'yi kuşattılarsa da şehrin yardımına gelen Gürcü Kralı III. Giorgi karşısında ağır bir mağlubiyet aldı. Gürcüler çok sayıda ganimet elde ettiler ve 9000 kişiyi esir olarak götürdüler. Bu savaşta Gürcüler tarafından çok sayıda Türk öldürüldü. Savaşın İzzeddin Saltuk'un kimseye haber vermeden muharebe meydanını terk etmesi nedeniyle kaybedildiği rivayet edilir.

Uğranılan bu mağlubiyete rağmen Fahreddin Devletşah ertesi yıl (1162) tekrar Gürcüler üzerine sefere çıkmıştır. Gürcüler Ağustos Şaban 557 (1162) tarihinde Duvin'e saldırmışlar, yağma yaparak pek çok Müslüman'ı kılıçtan geçirmişlerdi. Bu mücadelede 10.000'e yakın insan öldürülmüştü. İşte bu kötü haberler üzerine Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah ile Azerbaycan Atabegi Şemseddin İldeniz emrinde Gürcülere karşı yeni bir sefer tertip edildi. Fahreddin Devletşah ve diğer Türk beylerinin de katıldığı büyük bir ordu hazırlanarak 1163 yazında (558) Gürcistan'a hareket eden birleşik Müslüman ordusu 9 Şaban 558 (13 Temmuz 1163) tarihinde Lukri Kalesi yakınında yapılan savaşta düşmana ağır bir hezimet tattırmıştı. Bu zaferin ardından Bitlis'e dönen Devletşah burada büyük sevinçle karşılandı. Bu seferin hemen öncesinde Şubat-Mart 1162 tarihinde Artuklu Hükümdarı Fahrettin Kara Arslan'ın oğlu Nâsırüddin ile Fahreddin Devletşah'ın kızı evlendirildi. Böylece Dilmaçoğulları Beyliği ile Hısn-ı Keyfâ Artuklu Beyliği arasında ilk kez bir evlilik bağı kurulmuş oldu. İki Türk beyliği arasındaki iyi ilişkiler, Artukluların bu sıralarda arasının iyi olmadığı Dânişmendliler üzerine düzenlenen seferde ittifaka dönüşmüş ve Dilmaçoğulları, Dânişmendliler-Artuklular anlaşmazlığında, Artukluların tarafını tutmuşlardır.

564 (1168) yılında bilinmeyen bir nedenle Devletşah ile Mardin Artuklu Emîri Necmeddin Alpı'nın arası açılmış ve Artuklu hükümdarı tam sefer hazırlıklarına giriştiği sırada onunla başa çıkamayacağını anlayan Devletşah, bizzat Necmeddin Alpı'nın huzuruna çıkarak itaatini bildirmek suretiyle onu kendi topraklarına karşı girişeceği bu seferden vazgeçirmişti. Daha sonraları bu bölgelerde beliren Salâhaddin Eyyûbî tehlikesi karşısında Devletşah'ın Ahlatşahlarla ittifak sağladığını görmekteyiz (1183). Devletşah, Ahlat Şahı II. Sökmen'in 1185 yılında ölümünden sonra Salâhaddin Eyyûbî'ye tâbi oldu. Devletşah 589 (1193) yılında vefat etti.

Hüsâmeddin Tuğrul (589-628?/1193-1231?)

Devletşah'ın ölümü üzerine Ahlat Emîri Bektimur hemen Bitlis'i zapt etmiş ve bu olaydan sonra da Dilmaçoğulları Beyliği, Erzen ve çevresinde varlığını devam ettirmiştir. Devletşah'ın oğlu Tuğrul babasının ölümü üzerine Erzen'de hüküm sürmeye başladı. Celâleddin Hârezmşah, Ahlat'ı kuşattığı zaman Erzen'i de almak istemiş (1229) ve meşhur tarihçi Muhammed Nesevî'yi elçi olarak Hüsâmeddin Tuğrul'a göndermişti. Dilmaçoğlu beyi elçiye "Eğer Sultan Celâleddin Hârezmşah, Erzen ve çevresini bir menşur ile bana bırakırsa ona tâbi olurum" dedi. Celâleddin Hârezmşah da bu sözler üzerine Erzen Beyliği'ni Tuğrul'a bıraktı ise de Tuğrul'u uzun bir süre yanında alıkoydu.

Erzen'deki Dilmaçoğulları kolu bir süre sonra Moğollara tâbi olarak varlıklarını sürdürebildiler. Ancak Moğolların egemenlik döneminde hangi

emîrlerin beyliği idare ettikleri bilinmiyor. İlhanlı Hükümdarı Hülâgu (1256-1265), 657 (1259) yılında Şehzade Yaşmut kumandasında Mardin ve Meyyâfârikîn'in zaptı için bir Moğol ordusu göndermişti. Meyyâfârikîn'i ele geçiren bu Moğol ordusu Mardin'i sekiz ay kuşatmasına rağmen zapt edemeyeceğini anlayınca Mardin, Düneysir (Koçhisar) ve Erzen'i yağmalamıştı.

1310 yılında Erzen Bey'i Melik Salih idi. Daha sonra Dilmaçoğulları Beyliği'nde sırasıyla Melik Kâhir (Kebîr) unvanlı İmâdeddin Devletşah ile İzzeddin Muhammed'in hüküm sürdüğünü anlıyoruz. İzzeddin Muhammed 734 (1333-34) yılında ölmüş ve yerine Melik Celâleddin geçmişti.

1336 yılında İlhanlı Devleti'nin çöküşünden sonra Anadolu'daki beyler birbirlerine karşı üstünlük mücadelesine girdiler. Bu zamanda Artuklular ile Eyyûbîler arasında Siirt'e hâkim olmak üzerinden yaşanan mücadelelerden bıkan şehir halkı, Dilmaçoğulları'ndan Celâleddin'i buraya davet ettiler. Celâleddin ise bu şehre kardeşini gönderdi. Daha sonra Celâleddin kız kardeşini Eyyûbîlere vererek onlarla akrabalık kurdu.

Timur'un Doğu Anadolu seferi sırasında Dilmaçoğulları Beyliği'nin başında Melik Ali'nin bulunduğu anlaşılıyor (Şubat 1394). Melik Ali, Timur'u hediyelerle karşılayarak ona bağlılığını bildirmiş ve bu şekilde ülkesini muhafaza altında tutabilmişti. Üç yüz yıl gibi uzun bir süre Erzen ve Bitlis'te hüküm süren Dilmaçoğulları Beyliği'nin nasıl yıkıldığını ve yıkılış tarihini bilemiyoruz, ancak Akkoyunlular döneminde (1378-1508) tarihe karışmış olabileceği kuvvetle muhtemeldir.

545 (1150) tarihli Bitlis Ulu Camii dışında Dilmaçoğulları Beyliği'nden günümüze kadar gelen herhangi bir eser mevcut değildir. Elimizde onlardan bugüne ulaşabilmiş bir sikke dahi yoktur. Erzen, bağları ve meyve bahçeleri bol ve diğer bölgelere tekstil ürünleri ihraç edebilen zengin bir şehirdi. XIV. yüzyılın ilk yarısında Erzen, Diyâr-ı Bekr bölgesinin en fazla gelire sahip olan şehriydi.

Kaynaklar

Azimî, *Azîmî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler*, (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988.
Ebû Bekr-i Tihrânî, *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2001.
Ebu'l-Fidâ, *Târîhu Ebi'l Fidâ*, (nşr. M. Eyyub), Beyrut 1997.
Ebû Şâme, *el-Ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn*, (nşr, A. Beysumî), II, Dımaşk 1992.
İbn Münkiz, *Kitâbu'l-İtibâr*, (trc. Yusuf Ziya Cömert), *İbretler Kitabı*, İstanbul 1992.
İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatıra fi zikri umerâ-i Şâm ve'l-Cezîre*, (nşr. Y. Abbare), Dımaşk 1978.
İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb fi tarihi Haleb*, (nşr. Sami ed-Dehhan), Dımaşk 1954.
_____, *Buğyetü't-taleb fî Târîhi Haleb*, (çev. Ali Sevim), *Biyografilerle Selçuklular Tarihi -Seçmeler-*, Ankara 1982.
İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987.

İbnü'l-Ezrâk, *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid*, (nşr. B. A. Avad), Kahire 1959.
İbnü'l-Kalânisî, *Zeylü târîhi Dımaşk*, (nşr. H.F. Amedroz), Beyrut 1908.
İmâdeddin İsfahânî, *Berku'ş-Şâmî*, (nşr. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979, (trc. Ramazan Şeşen), "İmad al-Din al-katib el-İsfahâni'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *SAD*, III, 1971.
Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, (trc. A. Tarzî), Ankara 1985.
Nizâmeddin-i Şâmî, *Zafernâme*, (trc. Necati Lugal), Ankara 1987.
Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*, (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968.
Süryani Mikhail, *Khronik*, (nşr. ve trc. Jean-Baptiste Chabot), *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche (1116-99)*, Paris 1899-1924, (trc. Hrant der Andreasyan), *Suryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195*, Ankara 1944, II, (TTK'da henüz yayımlanmamış tercüme).

Araştırma Eserleri

Başar, Fahameddin, "Dilmaçoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 267-273.
Becker, Carl Heinrich, "Eyyûbîler", *İA*, IV, 424-429
Bosworth, Clifford Edmund, *İslam Devletleri Tarihi*, (çev. Erdoğan Merçil - Mehmet İpşirli), İstanbul 1980.
Çevik, Adnan, "Dilmaçoğulları", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2002, sy. 12, s. 115-120.
Darkot, Besim, "Bitlis", *İA*, II, 657-661.
Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, Ankara 1996.
Erdem, İlhan, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), VI, 417-419.
Frye, Richard Nelson, "Arzan", *EI²*, I, 679.
Hillenbrand, Carole, *A Muslim Principality in Crusder Times -The Early Artuqid State-*, İstanbul 1990.
Honigmann, Ernst, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2015.
Sevim, Ali, "Dilmaçoğulları", *DİA*, IX, 301-302.
_____, "Artukoğlu İlgazi", *TTK Belleten*, XXVI/104, (1962), s. 649-691.
_____, *Ünlü Selçuklu Komutanları: Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara 1990.
Streck, M., "Arzan", *EI*, II, 411-412.
Sümer, Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, II, İstanbul 1999.
_____, *Selçuklular Devrinde Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.
_____, "Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Âdil ve Komşu Türk Hanedanları, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 72 (Haziran 1991), s. 11-21.
Şeşen, Ramazan, "Eyyûbîler", *DİA*, XII, 20-31.
Tuncel, Metin, "Bitlis", *DİA*, VI, 225-226.
Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993.
Turan, Rahmi, *Tarihte Türk Devletleri*, II, Ankara 1987.
Vardan, "Türk Fütûhatı Tarihi (889-1296)", (trc. Hrant der Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, I, 1937.
Yinanç, Mükrimin Halil, "Bitlis", *İA*, VI, 662-663.
_____, "Diyarbekir", *İA*, III, 613.

Dilmaçoğulları Şeceresi*

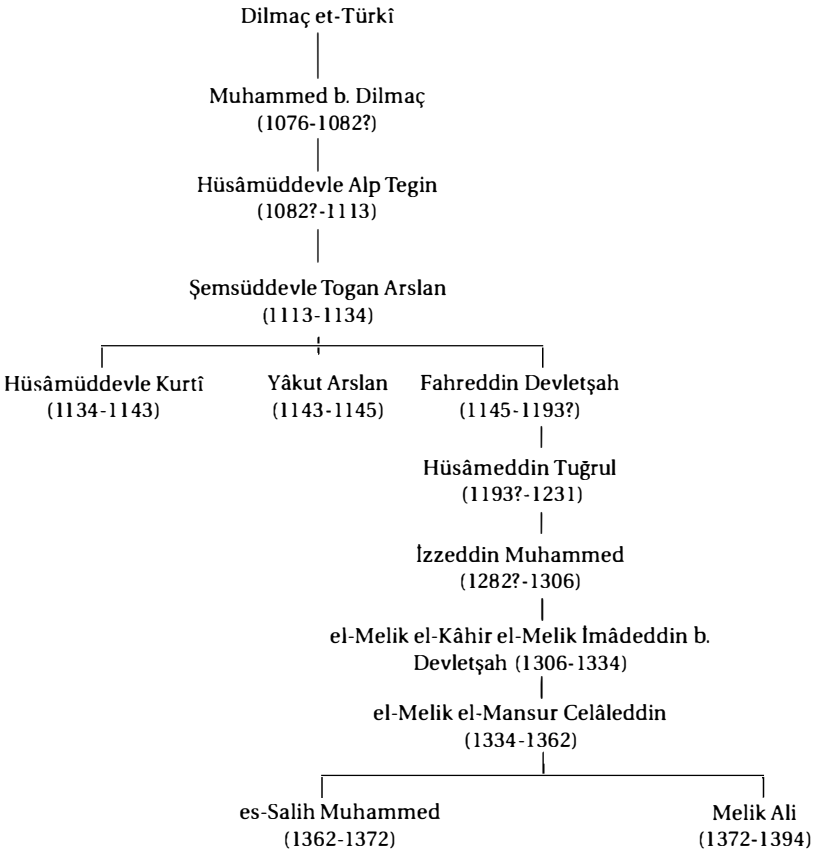

g) YINALOĞULLARI (İNALOĞULLARI)

Yınaloğulları, Diyarbakır (Âmid)'da yaklaşık bir asır (yüzyıl) hüküm sürmüş bir Türk hanedanıdır.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümü (1092) sonrasında ortaya çıkan taht kavgaları sırasında Mervânîler hanedanından Nâsirüddevle Mansur Meyyâfârikîn (Silvan)'i ele geçirerek Diyarbekir bölgesindeki emîrliği yeniden kurmaya çabalamışsa da Suriye Selçuklu Meliki Tutuş ondan önce

* Fahameddin Başar, "Dilmaçoğulları", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 273.

davranarak Diyarbekir'e egemen olmuştu (1093). Tutuş, Emîr Tuğtekin'i oğlu Dukak'a atabeg ve aynı zamanda bu bölgeye vali tayin etmişti. Emîr Tuğtekin, büyük Selçuklu tahtı için mücadele eden Melik Tutuş ile birlikte Berkyaruk'a karşı savaşmış ve Rey civarında 26 Şubat 1095 tarihinde yapılan savaşta Tutuş ölmüş, Tuğtekin de esir düşmüştü.

Emîr Tuğtekin'in esareti sırasında Diyarbekir bölgesi bazı Türk emîrleri arasında paylaşılmıştı. Bu sırada Sadr adlı bir Türk emîri de Diyarbekir'e hâkim olmuş ve sonrasında Emîr Kürboğa'nın bu şehri ele geçirmesine engel olmuştu.

Sadr ölünce yerine Yınaloğulları (İnaloğulları) sülalesinin kurucusu olarak kabul edilen Türkmen emîrlerinden Yınal (İnal) Bey geçti. Ancak bu beyliğin kurucusu olarak kabul edilen Yınal da çok fazla yaşamadan ölünce yerine oğlu İbrahim Bey Yınaloğulları'nın başına geçti (1098).

İbrahim Bey (1098-1110)

Emîr İbrahim, Tutuş'un ölümünden sonra ikiye ayrılan Suriye Selçuklu Devleti'nden Dımaşk kolunun başında bulunan Dukak Bey'e tâbi idi. Birinci Haçlı Seferi ordularının Anadolu'yu istilaya kalkıştığı sırada Antakya'yı işgal etmeye çalışan Haçlı ordusuna karşı Emîr Kürboğa kumandasında düzenlenen sefere Yınaloğulları da katılmıştı (1098). Bu seferin ardından Musul Emîri Kürboğa, yanında İmâdüddin Zengî b. Aksungur olduğu halde Âmid şehrini ele geçirmek için 494 (1100-1101) yılında kuşattı. Emîr İbrahim b. Yınal bu kuşatma karşısında Artuklulardan Emîr Sökmen'den yardım istedi. Sökmen yanına yeğeni Yakutî'yi de alarak İbrahim'in yardımına geldi. İki taraf arasında çok çetin bir mücadele yaşandı. Başlarda İbrahim ve Sökmen savaşı önde götürürken Emîr Kürboğa'nın teşvik ve gayretleriyle İbrahim b. Yınal mağlubiyete uğradı. Emîr Kürboğa savaşı kazanmış olsa da Diyarbekir'i ele geçiremedi. Çünkü bu şehir çok sağlam ve korunaklı surlara sahipti. Ele geçirilmesi çok zor müstahkem bir şehirdi. Bu yüzden Emîr Kürboğa kuşatmayı kaldırarak geri döndü. Bundan sonra İbrahim Bey'in, Gence Melik'i Muhammed Tapar'a tâbi olduğu ve onun 1105 Şubat'ında Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek üzere harekete geçtiği sırada onunla birlikte hareket edip destek olan beyler arasından Yınaloğlu İbrahim de bulunuyordu.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan 1105 yılında Meyyâfârikîn'e geldiği sırada Yınaloğlu İbrahim de ona tâbi olmuştu. İbrahim b. Yınal bu sırada Sultan I. Kılıç Arslan'ın yanında onun Musul Seferi'ne katıldı. 13 Haziran 1107'de Sultan I. Kılıç Arsalan'ın Habur Nehri kıyısında Büyük Selçuklu Emîri Çavlı Bey'e karşı mağlup olması ve Habur Nehri'nde boğulması sonucunda Yınaloğulları bir süre kimseye tâbi olmadan varlığını sürdürdü. Ahlatşahlar Beyliği'nin kurucusu Emîr Sökmen el-Kutbî 1108-1109 yılında

Meyyâfârikîn'i ele geçirince Diyarbekir bölgesi emîrleri onun vasılı olmuştu. Bu emîrler arasında Yınaloğlu İbrahim Bey de bulunuyordu. İbrahim Bey 503 (1109-10) yılında öldü.

Sa'düddevle Ebû Mansûr İl-Aldı (1110-1142)

Yınaloğlu İbrahim Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Sa'düddevle Ebû Mansûr İl-Aldı geçti. Bu sıralarda Sökmenlilerin hâkimiyetindeki Meyyâfârikîn şehrinin valisi Ebû Mansûr ayaklanmış ve Selçuklu emîrlerinden Karaca es-Sâkî ile birleşmişti. Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar Karaca'yı İran'a çağırınca Ebû Mansûr yalnız kaldığı için buradaki gücü zayıflamıştı. Bu gelişme üzerine diğer emîrler gözlerini üzerine diktiler. Bu sıralarda Yınaloğlu İl-Aldı, Cur Nehri'nin doğusunda bulunan Meyyâfârikîn'e bağlı 40 köyü ele geçirdi (509/1115). İl-Aldı'nın beyliği döneminde Âmid'de bulunan Ulu Cami yanmış ve o, bu nedenle adı geçen camiyi tamir ettirmiştir.

Temmuz 1122 tarihinde Tuğtekin, yeğeni Belek ile Türkmenlerin yoğun olarak bulunduğu Diyarbekir bölgesinden Haçlılara karşı savaşmak için askerî kuvvet sağlamışlardı. Muhtemelen Yınaloğulları da bu faaliyete katıldılar. Âmid şehrinde İsmâilîlerin sayıları günden güne artınca 1124 yılında Âmid halkı bunların üzerine hücum ederek 700 kadar İsmâilî'yi öldürdüler ve geri kalanları da ölüm korkusuyla bölgeyi terk etmek zorunda kaldılar. Böylece Âmid şehri İsmâilî faaliyetlerinden temizlenmiş oldu.

1127 yılında Emîr Aksungur'un yerine Musul valisi olan İmâdüddin Zengî sürekli olarak sınırlarını genişletmeye çalışıyordu. Nitekim O, Mardin Artukluları'nın elinde bulunan Nusaybin'i işgal ettikten sonra Mardin ile Nusaybin arasında yer alan Sercî kasabasını kuşattı (524/1129-30). Bu tarihte Mardin Artuklu Emîri Timurtaş, yeğeni Dâvud ve Yınaloğulları'ndan İl-Aldı askerî güçlerini birleştirerek Türkmenlerden 20.000 kişi ile Zengî'nin karşısına dikilmişlerse de Musul valisini durduramamışlardı. Böylece Zengî, Sercî'yi işgal etmişti. Bundan sonra ise, izlediği siyaseti değiştiren Timurtaş, Zengî ile birleşerek eski müttefiki İl-Aldı'nın hâkimiyetindeki Âmid şehrini 1133 yılında kuşattı. Zor durumda kalan İl-Aldı, Artukluların Hısn-ı Keyfâ ve Harput Emîri Dâvud Bey'den yardım istedi. Artuklu Dâvud beraberinde oğlu Kara Arslan olduğu halde Yınaloğulları'nın yardımına geldi. Nisan 1134 tarihinde Âmid şehri önlerinde yapılan savaşı Zengî-Timurtaş müttefik kuvvetleri kazandı. Buna karşın Âmid'in kuvvetli surları karşısında şehri ele geçirmeye muvaffak olamadılar ve civarda tahribat yaparak geri çekildiler. Bundan sonra İl-Aldı'nın 1142 yılında ölümüne kadar kaynaklarda Yınaloğulları tarihini ilgilendiren önemli bir olaya rastlamıyoruz.

Cemâleddin Şemsülmülûk Mahmûd (1142-1183)

İl-Aldı'nın ölümünden sonra yerine oğlu Cemâleddin Şemsülmülûk Mahmûd geçti. Bu dönemde Yınaloğulları Beyliği idaresindeki Vezir Nisanoğlu Müeyyedüddin ve çocuklarının önemli rol oynadıkları ve beyliğin idaresine hâkim oldukları görülür. Vezir Nisanoğlu, İl-Aldı ölünce onun oğlu Şemsülmülûk Mahmûd'u emîrlik makamına geçirdi. Mahmûd'un annesi Artuklulardan Necmeddin İlgazi'nin kızı Yanınâ Hatun idi. 1144 yılında Atabeg Zengî'nin yeniden Diyarbekir bölgesine girmek suretiyle Yınaloğulları'na ait Arkanayn (Ergani?), Hâlâr, Tulhum ve Çermük adlarındaki kale ve kasabaları ele geçirdiğini görüyoruz. İmâdüddin Zengî 1146 yılında öldürülünce adı geçen bu kale ve kasabalar bu defa da Artukluların Hısn-ı Keyfâ Emîri Fahreddin Kara Arslan'ın eline geçti.

Yınaloğulları Beyliği'nden Mahmûd 1148 yılında Mardin Artuklu Hükümdarı Timurtaş'ın kızı ile evlenmek suretiyle beyliğini güvence altına almaya çalıştı. Bu evlilik için Vezir Müeyyedüddin'in oğullarından İzzüddevle Ebû Nasr, Meyyâfârikîn'e gitmiş ve Timurtaş Bey'in kızı Safiye Hatun'un 50.000 altın karşılığında Yınaloğlu Mahmûd ile nikâhlanmasını sağlamıştı. Âmid'e götürülen Safiye Hatun çok yaşamadı ve ertesi yıl öldü. Emîr Mahmûd eşinin ölümü üzerine ağırlık olarak kararlaştırılan altını ödemedi. Emîr Timurtaş defalarca bu meblağı Mahmûd'dan talep etti. Ancak Yınaloğlu adı geçen altınları göndermeyince Mart 1151 tarihinde Timurtaş Bey Âmid'i kuşatarak civarda yağma ve tahribatta bulunduktan sonra Mardin'e geri döndü. Yınaloğulları Beyliği'nin veziri Nisanoğlu Müeyyedüddin, Timurtaş'ı bu kuşatma ve yağma seferine teşvik ve tahrik eden Artuklu hükümdarının veziri Zeynüddin'den intikam almaya karar verdi ve bu maksatla Mardin'e iki fedai göndererek Timurtaş'ın veziri Zeynüddin'i öldürttü. Bu olay üzerine Mardin hükümdarı Âmid'i yeniden kuşattı. Sonunda Ahlatşahlardan II. Sökmen'in veziri Bahâüddin Evs, Âmid'e gelerek iki taraf arasında uzlaştırıcı bir rol oynayarak onları barıştırdı. Her iki taraf arasında yapılan sulh sonucu Emîr Mahmûd, karısı ve oğulları, Vezir Müeyyedüddin ve oğulları ile Âmid şehrinin ileri gelenleri Timurtaş Bey'e itaat gösterecek onun isteklerini kabul ettiler. Böylece Yınaloğulları ve bu beyliği gerçek anlamda idare eden Nisanoğulları ailesi, Mardin Artuklu Beyliği'ne tâbi oldular.

1156 yılında Vezir Müeyyedüddin Âmid'de ölünce yerine oğlu Cemâlüddevle Kemâleddin Ebu'l-Kasım Ali vezir oldu. Bunun kardeşi İzzüddevle Ebû Nasr ise Eğil Kalesi'nde hâkimiyet kurmuştu. Âmid'i ele geçirmek niyetinde olan bazı beyler Nisanoğulları'nın Emîr Mahmûd'a ve Âmid halkına fazla baskı yaptıklarını ileri sürerek bu şehre saldırdılar. 1163 yılında Artukluların Hısn-ı Keyfâ Hükümdarı Fahreddin Kara Arslan ile

Mardin Hükümdarı Necmeddin Alpı'nın Şemseddin Sevinç kumandasında gönderdiği kuvvetler Âmid'i kuşatma altına aldılar. Dört ay süren kuşatma sırasında ihanet etmelerinden korkulan şehrin Hristiyan ve Yahudi halkı Âmid'in dışına çıkartılınca Kara Arslan onları esir etti. Kuşatma uzadıkça zor duruma düşen Emîr Mahmûd ve veziri Cemâlüddevle Kemâleddin, Dânişmendlilerin Sivas Meliki Yağıbasan'dan yardım istediler. Bu isteğe olumlu cevap veren Melik Yağıbasan, damadı olmasına rağmen Kara Arslan'ın ülkesine saldırarak Harput ve Çemişkezek taraflarını yağmaladıktan sonra geri döndü. Bu durumu haber alan Artuklu Kara Arslan Şaban 558 (5 Temmuz-2 Ağustos 1163) tarihinde Âmid kuşatmasına son vermek zorunda kaldı. O, 1164 yılında Âmid'i yeniden kuşattıysa da başarılı olamayıp sulh yapmak suretiyle ülkesine döndü. 1164 yılı sonunda Kara Arslan'ın kızı ile Necmeddin Alp'nın oğlu Meyyâfârikîn'de yapılan görkemli bir düğün ile evlendiler. Nisanoğulları'ndan Vezir Cemâlüddevle ve kardeşi Eğil Hâkimi İzzüddevle yanlarında getirdikleri çok değerli hediyelerle bu düğüne katıldılar. Artukoğulları, düğünlerine iştirak eden bu iki kardeşe hil'at giydirmişler onlar da Mardin Artuklu hükümdarına bağlılıklarını arz etmişlerdi. Bundan başka 1165 yılında Âmid kadısı Nasihüddin, Hısn-ı Keyfâ'ya giderek Kara Arslan ile Yınaloğulları arasında da bir antlaşma yapmayı başardı.

Muhtemelen 575 (1179) yılında Yınaloğulları veziri Cemâlüddevle öldü ve yerine de Bahâüddevle Mes'ûd vezir oldu. Adı geçen bu vezir Yınaloğulları Beyliği'nin idaresini tamamen elinde tutmaktaydı.

Salâhaddin Eyyûbî'nin Âmid'i Zaptı ve Beyliğe Son Vermesi

Artukluların Hısn-ı Keyfâ Hükümdarı Fahreddin Kara Arslan 23 yıl süren hükümdarlığının ardından 12 Temmuz 1167'de vefat etti. Yerine oğlu Nûreddin Muhammed geçti.

Nûreddin Muhammed, Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın kızı ile evli olmasına rağmen Selçuklu hükümdarı ile arası açıktı. Sultan II. Kılıç Arslan damadının üzerine asker çekince Nûreddin Muhammed de Salâhaddin Eyyûbî'ye sığınmak zorunda kaldı.

Nûreddin Muhammed b. Kara Arslan, aralarındaki anlaşmaya bağlı olarak Salâhaddin'den devamlı olarak Âmid'e gitmesini ve şehri zapt edip kendisine teslim etmesini istiyordu. Bu yüzden Salâhaddin 17 Zilhicce 578 (13 Nisan 1183) tarihinde Âmid'e varıp şehri muhasara etmeye başladı.

Salâhaddin Âmid'i muhasaraya başlayınca Nisanoğlu Bahâüddevle Mes'ûd çok kötü bir idare ortaya koydu. Halka ne bir dirhem ve ne de bir günlük azık verdi. Şehir halkına: "Kendiniz için savaşın" demesi üzerine adamlarından biri: "Düşman kâfir değil ki onlar kendilerini müdafaa için savaşsınlar!"

diye karşılık verdi, fakat o hiçbir şey yapmadı. Salâhaddin onlarla savaşa devam ederek mancınıklar kurup hücuma geçti. Âmid çok müstahkem bir şehirdi, şehir ve şehrin surları darbımesel olmuştu. Nisanoğlu hâlâ cimrilikte devam ediyordu. Parayı ve malı âdeta talihi ters dönmüş ve devleti yıkılmak, elinden çıkmak üzere olan bir adam gibi harcıyordu. Halk onun bu tutumunu görünce savaşa önem vermeyip kurtulmaya baktı.

Nisanoğlu'nun tahakkümü uzun sürmüş, halk kendilerine kötü davranılması ve kazandıkları mallar sebebiyle sıkıntıya düşürülmelerinden dolayı bu yönetime artık tahammül edemeyecek hale gelmişti; bu yüzden onun idaresinden nefret ediyor ve hâkimiyetinin sona ermesini istiyordu. Salâhaddin, itaat ettikleri takdirde kendilerine iyi davranılacağını ve ihsanda bulunulacağını, eğer savaşa devam ederlerse haklarından geleceğini ifade eden yazıların oklara sarılarak atılmasını emretti. Bu onları daha da tembelliğe ve işi bırakmaya sevk etti. Salâhaddin'in şehre hâkim olmasını isteyip savaşı bıraktılar. Lağımcılar surların yanına yaklaşıp delmeye başladılar ve surları askıya aldılar. Halk ve asker bunu görünce Nisanoğlu'nu hedef alıp aşırı isteklerde bulundu.

Mesele bu hale gelince Nisanoğlu, hanımlarını Salâhaddin'in veziri Kadı Fâzıl'a gönderip kendisi, aile efradı ve malları için eman almasını istedi, şehirdeki mallarını taşımak için de üç gün süre istedi. Kadı Fâzıl bu hususta çalışmaya başladı ve Salâhaddin onun eman talebini kabul etti. 4 Muharrem 579 (29 Nisan 1183) tarihinde Âmid'i Salâhaddin'e teslim eden Nisanoğlu, çadırlarını şehrin dışına çıkardı ve mallarını nakletmeye çalıştı, fakat adamları üzerinde nüfuzu kalmadığından eşyasını nakletmekte büyük güçlüklerle karşılaştı. Artık onun emir ve yasaklarını dinlemiyorlardı. Salâhaddin'e haber gönderip bu durumu bildirdi ve bu konuda kendisine yardım etmesini istedi, o da hayvan ve adam göndererek yardım etti. Bazı eşyaları nakledildi, bazıları da çalındı. Eşyalarının hepsini nakletmeden üç günlük süre doldu ve geri kalanları götürmesine izin verilmedi. O da toplayabildiği kadar servetiyle birlikte şehri terk ederek Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın yanına gitti.

Şehrin burçları her çeşit zahireyle doluydu. Hepsini olduğu gibi bıraktı. Eğer bunların bir kısmını halka verseydi hem şehri hem de diğer mal ve servetini koruyabilirdi. Salâhaddin Âmid'i teslim alıp Hısn-ı Keyfâ hâkiminin idaresine verdi. Şehrin, Artuklu hükümdarına tesliminden önce Salâhaddin'e: "Bu şehirde bir milyon dinar değerinden fazla zahire var. Onları alıp da askerlerine ve adamlarına dağıtsan ve şehri boş vaziyette ona teslim etsen o yine razı olurdu, çünkü onun başka şeyde gözü yoktur." denildi; fakat Salâhaddin kabul etmedi: "Ben asıl önemli şeyi (şehri) verip de basit şeylerde (zahire konusunda) cimrilik edecek adam değilim." dedi.

Nûreddin Muhammed, Âmid'i teslim alınca büyük bir ziyafet verdi. Salâhaddin ve emîrlerini çağırdı, fakat o şehre girmedi. Nûreddin Muhammed de ona ve adamlarına pek çok hediye ve armağan takdim etti.

Âmid şehrinde bulunan kütüphanede 1.040.000 kitap bulunduğu rivayet edilmiştir. Salâhaddin Eyyûbî, bu kütüphaneyi Kadı Fâzıl'a hediye etti. Bu sırada artık çok yaşlanmış bir durumda olan Yınaloğlu Mahmud'a da iyi davranarak ona maaş tahsis ettirdi. Böylece Âmid'in idaresinin Artukoğulları'nın eline geçmesiyle birlikte Yınaloğulları Beyliği dönemi sona ermiş oldu.

Kültür ve Ekonomi

Yınaloğulları döneminde Âmid, ekonomik ve kültürel bakımdan ilerleme kaydetmiş, şehirde önemli imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Emîr İl-Aldı döneminde 1116 yılında yanan Ulu Cami kapsamlı bir tamir görmüştür. Diyarbakır suru üzerinde İl-Aldı'ya ait bir kitabe de bulunmaktadır. Bundan başka Emîr Mahmûd'un sur üzerinde ve Ulu Cami'de kitabeleri vardır. Bu beylik zamanında Âmid'de dokuma sanayii çok gelişmişti. Bu durumun bir sonucu olarak şehirde halı, kumaş ve çadır bezleri imal edilmişti.1122 yılında ise Diyarbakır'a bağlı Zulkarneyn ve Ergani kaleleri yakınında bakır madeni çıkarılmış ve işletilmiştir.

Kaynaklar

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (nşr. Carl Johan Tornberg), Beyrut 1979, (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987, X.

İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikin ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Beyrut 1974.

Urfalı Mateos Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (nşr. ve trc. Hrant der Andreasyan), Ankara 1962.

Araştırma Eserleri

Başar, Fahameddin, "İnaloğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 274-278.

Cahen, Claude, "Inal", *EI²*, III, 1197-1198.

Çevik, Adnan, "XIII. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bir Türkmen Beyliği Yınaloğulları", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca) VI, Ankara 2002, s. 491-499.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.

Sevim, Ali, "Timurtaş", *İA*, XII/1, s. 370-372.

_____, "Tuğtekin", *İA*, XII/2, s. 44-47.

_____, "İnaloğulları", *DİA*, XXVII, 257-258.

Sümer, Faruk, "Diyarbakır Şehri Yönetimi ve Yöresinde İnaloğulları Beyliği", *I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1993, s. 111-117.

Şeşen, Ramazan, "İmâd Al-Din Al-Kâtib Al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *SAD*, III, Ankara 1971, s. 275-303.
Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993.
Yinanç, Mükrimin Halil, "Diyarbekir", *İA*, III, 613-616.

Yınaloğulları Şeceresi

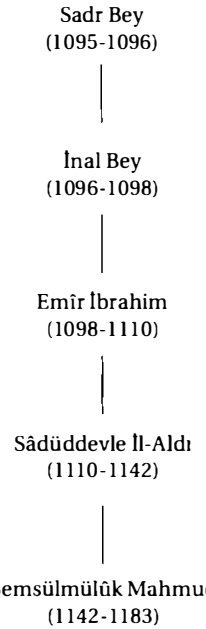

h) AHLATŞAHLAR (SÖKMENLİLER/ERMENŞAHLAR)

Ahlatşahlar, 1100-1208 yılları arasında Ahlat ve civarında hüküm sürmüş bir Türk İslâm beyliğidir. Beyliğin merkezi durumundaki Ahlat kentinin isminin Urartulardan geldiği, onların bu şehre "Halads" dedikleri kabul edilmektedir. Ermenilerce Şalent, Süryanîler tarafından Keloth olarak adlandırılan bu şehir, Arapça İslâm kaynaklarında Hılât şeklinde kaydedilmiştir. Türklerin fethinden sonra şehre Ahlat denilmeye başlanmış ve günümüze kadar da bu isimle gelmiştir. Van Gölü'nün kuzeybatısında yer alan Ahlat şehri Müslümanlar tarafından ilk defa Hz. Ömer'in hilafeti döneminde ve 20 (640-41) yılında, el-Cezîre fâtihi İyaz b. Ganm tarafından Bitlis ve diğer bazı şehirlerle birlikte fethedilmiştir. Burada yapılan anlaşmayla Ahlat ve Bitlis beylerinin İslâm devletinin egemenliğinde kalması ve yıllık belirli bir miktar vergi ödemeleri kararlaştırılmıştır.

Selçukluların bu bölgeye ilk akınları Çağrı Bey'in 1015-1021 yılları arasında düzenlediği Doğu Anadolu seferi sırasında gerçekleşmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk sultanları Tuğrul Bey ve Alp Arslan, Anadolu'yu fethetmek ve İslâm ülkelerini güvence altına almak gayesiyle Bizans'ın doğu sınırlarına akınlar düzenlemişlerdir. Sultan Tuğrul Bey, 1054 yılında çıktığı Anadolu Seferi sırasında Bargiri ve Erciş kalelerini ele geçirmişti. Sultan Alp Arslan'ın saltanatı döneminde Selçuklular tarafından fethedilen Ahlat, Anadolu'ya düzenlenen akınların bir üssü durumundaydı. Şehrin Malazgirt Zaferi'nden önceki bir tarihte Türk hâkimiyetine girmiş olduğu tahmin edilmektedir. Ahlat, Selçuklu sultanlarının tayin ettiği valiler tarafından yönetiliyordu. Malazgirt Savaşı'na katılan Ahlatlılar, elde ettikleri ganimetler sayesinde zengin olmuşlardı. Daha sonra Mervânîlerin kontrolüne geçen Ahlat, 1100 yılına kadar bu hanedanın idaresinde kaldı.

Ahlatşahlar Beyliği'nin Kuruluşu ve Sökmen el-Kutbî

Ahlatşahlar Beyliği'nin kurucusu Selçuklu emîrlerinden Sökmen el-Kutbî adlı bir beydir. O, aynı zamanda Ahlatşahlar hanedanının kurucusu olarak kabul edilir. Selçukluların Azerbaycan Valisi Kutbeddin İsmail b. Alp Sungur Yâkutî'nin kölesi olmasından dolayı kendisine el-Kutbî lakabı verilmiştir. Kutbeddin İsmail, Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra onun oğulları ve diğer hanedan mensupları arasında başlayan taht kavgaları sırasında öldürülmüştür. Bu nedenle Sökmen el-Kutbî de onun oğlu Mevdûd'un hizmetine girdi. Bu dönemde Ahlat'a hâkim olan Mervânî emîrlerinin zulüm ve işkencelerinden bıkan halk, 493 (1100) yılında, adaletiyle meşhur Sökmen el-Kutbî'ye haber göndererek onu şehre davet ettiler. Sökmen Ahlatlıların bu davetini büyük bir memnuniyetle karşılayarak şehre geldi ve halk tarafından büyük sevinç gösterileriyle karşılandı. Sökmen hemen Mervânîleri Ahlat'tan uzaklaştırmak suretiyle buradaki hâkimiyetini sağlama aldı. Sultan Melikşah'ın oğlu Melik Muhammed Tapar, kardeşi Sultan Berkyaruk'a karşı giriştiği taht mücadeleleri sırasında daima kendisini destekleyen ve başarılı hizmetlerde bulunan Sökmen el-Kutbî'ye Ahlat ve Van Gölü havzasını ikta ederek onun Ahlat ve çevresindeki hâkimiyetini onayladı. Böylece merkezi Ahlat olan Ahlatşahlar Beyliği resmen kurulmuş oldu. Beyliğe kurulduğu yerin adından dolayı Ahlatşahlar denildiği gibi, kurucusunun adına nispetle Sökmeniyye, Sokmaniyya veya Sökmenîler de denilmiştir.

Sökmen el-Kutbî, Ahlat'a hâkim olduğu tarihten itibaren Melik Muhammed Tapar'a bağlı kalarak Büyük Selçuklulara olan hizmetini sürdürdü. Nitekim 496 (1103) yılında Hoy'da Muhammed Tapar ile kardeşi Berkyaruk arasında meydana gelen saltanat mücadelesinde Yağısıyan'ın oğlu Muhammed ve Siirt emîri Kızıl Arslan ile birlikte Sökmen de Muhammed Tapar'ın yanında yer almıştır. Muhammed Tapar giriştiği saltanat mücadelesi

sırasında bu savaşta mağlubiyete uğrayınca yanında bulunan adamlarıyla beraber önce Erciş'e, sonra da Ahlat'a gitti. Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında 1104 yılında anlaşma yapılınca, Selçuklu toprakları ikiye bölündü. Sepidrud (Kızılözen) sınır olmak üzere Derbend'den Diyarbekir ve Suriye'ye kadar uzanan saha Muhammed Tapar'ın hâkimiyet sahası olarak kararlaştırıldı. Ahlat da Muhammed Tapar'ın hâkimiyet sahası içinde kaldığından burada onun adına hutbe okunmaya başlandı.

Sökmen el-Kutbî, Sultan Muhammed Tapar'ın saltanatı döneminde onun en sadık emîrlerinden biri oldu. Sultan Muhammed Tapar, 1105 yılında Musul'da Emîr Çökürmüş'ü kuşatırken Sökmen de ona destek vermişti. Büyük Selçuklu sultanı, Eylül-Ekim 1108 tarihinde, Porsukoğlu Porsuk, Aksungur Porsukî ve Sökmen el-Kutbî gibi güvendiği kumandanlarını, başkumandanı Emîr Mevdûd'un idaresinde görevlendirmek suretiyle Musul'u almak üzere Emîr Çavlı'nın üzerine göndermişti. Sökmen el-Kutbî, 1110 yılında Selçuklu Kumandanı Mevdûd'un Haçlılar üzerine düzenlediği birinci Urfa seferine katılmıştı. Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın emriyle Haçlılara karşı bir sefere çıkan Emîr Mevdûd, Artukoğlu İlgazi ve Sökmen el-Kutbî'nin de yer aldığı büyük bir orduyla Urfa üzerine yürüdü. Ceziret İbni Ömer (Cizre)'de karargâh kuran Selçuklu ordusu, burada bir müddet diğer unsurların katılımını bekledi. Selçuklu Ordusu, 2-11 Mayıs 1110 tarihleri arasında Urfa'yı kuşattı ise de bir sonuç alamadı. Mevdûd, 1111 yılında Sultan Muhammed Tapar'ın emriyle Haçlılar üzerine yeni bir sefer daha düzenledi. Bu sefere; İlgazi'nin oğlu Ayaz, Meraga emîri Ahmedîl, Hemedan emîri Porsukoğlu Porsuk ve Ahlatşah Sökmen el- Kutbî de katıldı. Birleşik Selçuklu ordusu Tellbâşir'i kuşattı. Fakat Halep Selçuklu Meliki Rıdvan'ın güven vermeyen tutumu ve Ahmedîl'in Tellbâşir Kontu Joscelin ile anlaşıp Mevdûd'u kuşatmayı kaldırmaya ikna etmesi gibi sebepler yüzünden bir sonuç alınamadı. Sultan Muhammed Tapar, sergilediği başarılı hizmetlerden dolayı Sökmen el-Kutbî'ye Tebriz, Ahlat ve Meyyâfârikîn gibi önemli şehirleri ikta etti. Sökmen el-Kutbî, 505 (1111) yılında çıktığı bir sefer sırasında Bâlis'te aniden hastalanarak öldü. Sökmen'in adamları, efendilerinin cenazesini alarak Meyyâfârikîn'e doğru üzgün bir şekilde yola çıktılar, ancak yolda Sökmen'in hazinelerini ele geçirmek isteyen İlgazi'nin saldırısına uğradılar. Sökmen'in askerleri efendilerinin tabutunu da koruyarak büyük bir cesaretle karşılık verdiler. Çetin geçen bir mücadelenin ardından İlgazi'yi mağlup ederek Ahlat'a ulaşmayı başardılar. Sökmen el-Kutbî'nin cenazesi burada toprağa verildi. Onun döneminde Ahlatşahlar Beyliği'nin sınırları Tebriz, Ahlat, Erciş, Adilcevaz, Meyyâfârikîn, Malazgirt, Muş, Van, Bargiri ve Vestan şehirlerini içine almaktaydı. Sökmen'in ölümü üzerine Meraga Emîri Ahmedîl, Sultan Muhammed Tapar'ın yanına giderek Sökmen ilini kendisine ikta etmesini istedi. Fakat diğer emîrler bunu kabul etmeyince

Ahmedîl bu amacına ulaşamadı. Hoy'un batısında yer alan Sökmenâbâd şehrinin Sökmen el-Kutbî ya da onun torunlarından II. Sökmen tarafından kurulmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Sökmen el-Kutbî döneminde, beylik ve çevresindeki ticarî hayat büyük gelişme göstermişti. Bu durumu Ahlat ticaret gemilerinin Karadeniz sahillerinde de ticarî faaliyetlerde bulunmalarından anlamaktayız. Dönemin tarihçileri böyle bir ticaret gemisinin Kostantiniyye denizinde (muhtemelen Karadeniz) battığını ve gemideki tacirlerin boğulduğunu ifade etmişlerdir.

Zahîreddin İbrahim Devri (1111-1127)

Sökmen'den sonra beyliğin başına zayıf bir şahsiyet olan oğlu Zahîreddin İbrahim geçti. İbrahim babasından güçlü bir beylik devralmıştı. İbrahim Meyyâfârikîn'e giderek Oğuzoğlu (Kızoğlu)'nu azledip yerine Ebû Mansur el-Muîn'i vali tayin etti. İbrahim'in 507 (1113-1114) yılında veziri Ebû Sa'd es-Sedîd'i idam ettirmesi üzerine bu sırada Meyyâfârikîn'de vali olan kardeşi Ebû Mansur ona karşı isyan etti. Bu isyan ve karışıklıklar sırasında Meyyâfârikîn harap olduğu gibi, son gelişmelerden rahatsız olan halk da şehri terk etmeye başladı. Bölgedeki huzursuzluğu gidermek isteyen Sultan Muhammed Tapar, Meyyâfârikîn'i 508 (1115) yılında, önde gelen emîrlerinden Karaca es-Sâkî'ye ikta etti. Böylece Ahlatşahlar, şehir üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş oldu. Meyyâfârikîn, 515 (1121) yılında Artukluların eline geçti. Ahlatşahlar Beyliği, Sökmen'in ölümünden sonra büyük sarsıntılar geçirdi. İbrahim'in iyi bir idareci olmaması, annesi İnanç Hatun'un ihtirasları ve devleti ele geçirme arzusu yüzünden Ahlatşahlar iyice zayıfladı. Daha önce Ahlatşahlara bağlı olan Erzen ve Bitlis beyi Hüsâmeddin Togan Arslan, beyliğin bu durumundan yararlanarak bağımsız hareket etmeye başladı. Onu cezalandırmak isteyen İbrahim 518 (1124) yılında Togan Arslan üzerine yürüyerek Bitlis'i kuşattıysa da başarılı olmadı. İbrahim Bey, ertesi yıl Artuklulardan Davud Bey ile birlikte Gürcistan seferine çıktı ise de buradan da eli boş döndü. Zahîreddin İbrahim Bey, 1126 veya 1127 yılında öldü ve yerine de kardeşi Ahmed geçti. Bu hükümdar on ay iktidarda kalabildi. Ahmed'in dönemine dair pek bilgi yoktur. Onun kızı Zeyneb Hatun, Artuklulardan Necmeddin Alpı ile evlenmiş ve 1166 yılında vefat etmiştir.

Devletşah Nâsıreddin Muhammed Sökmen (II. Sökmen) Devri (1128-1185)

Son derece ihtiraslı bir kadın olan İbrahim'in annesi İnanç Hatun'un, Ahmed'in kısa süre içerisinde tahttan uzaklaştırılmasında etkili olduğu anlaşılıyor. İnanç Hatun, torunu Nâsıreddin Muhammed Sökmen'in tahta çıkmasını sağlayarak onun üzerinde kurduğu nüfuz ile devleti tek başına idare etmeye çalışmıştır. Ancak bu durumu onaylamayan devlet ileri gelenleri

İnanç Hatun'u bir tertip ile ortadan kaldırarak II. Sökmen'i büyük annesinin baskısından kurtararak ona saltanatında serbestçe hareket etme imkânı vermişlerdir. Hükümdarlığının ilk döneminin babaannesinin baskısı ve birtakım siyasî karışıklıklarla geçtiği anlaşılan Nâsıreddin Muhammed Sökmen, bu sıkıntılı süreci atlattıktan sonra Ahlatşahlar Beyliği'nin en kudretli hükümdarlarından biri olmayı başardı.

II. Sökmen 522 (1128) yılında tahta oturduğunda beyliğin içinde bulunduğu siyasî karışıklık ve istikrarsızlık ortamından yararlanmak isteyen beylerin baskısıyla karşılaşmıştı. Irak Selçuklu Sultanı Mesud, Ahlat, Malazgirt ve çevresini kardeşi Selçukşah'a ikta edince, Selçukşah Ahlat'ı ele geçirmek üzere şehri muhasara etmiş, fakat onun bu kuşatması başarıya ulaşamamıştı. Bu yüzden Selçukşah buradan eli boş olarak geri çekilmek zorunda kalmıştı. Musul Atabegi İmâdeddin Zengî 1133 yılında Ahlat'a bir sefer düzenlemişse de Sökmen'in kızıyla evlenince bu şehir üzerindeki planlarından vazgeçmişti. II. Sökmen daha ziyade bölgedeki beylerle evlilik ilişkileri kurmak suretiyle siyasî konumunu güçlendirmeye çalıştı. Nitekim bu amaç doğrultusunda 540 (1145)'ta Artuklular ile evlilik yoluyla bir akrabalık kuruldu. Ayrıca II. Sökmen Erzurum meliki İzzeddin Saltuk'un kızı Şahbânû ile evlenerek Saltuklu hanedanı ile ilişkilerini güçlendirdi. Böylece bölgesindeki durumunu güçlendiren Ahlatşahı II. Sökmen, Musul Atabegi İmâdeddin Zengî'nin ölümü üzerine Hızan, Maden ve diğer bazı bölgeleri ele geçirdi. Ancak bölgede kendisi gibi topraklarını ve hâkimiyet alanını genişletmeye çalışan bir başka Türk beyi, Artuklulardan Hısn-ı Keyfâ Hükümdarı Kara Arslan ile bozuştu. Çünkü Kara Arslan Ahlatşahlara ait Malazgirt'i işgal edip yağmalamıştı. İki beylik arasındaki mücadele 549 (1154) yılında Mardin Artuklu Hükümdarı Necmeddin Alpı'nın araya girmesi ve tarafları uzlaştırması ile sona erdi.

Türk hükümdarlarının birbirleriyle ve Haçlılarla mücadelesini fırsat bilen Gürcüler, bu sıralarda Azerbaycan ve Doğu Anadolu'daki bazı yerleri işgal etmişler, Ani'deki mücadele sırasında Erzurum meliki İzzeddin Saltuk'u esir almışlardı. İzzeddin Saltuk, ancak Ahlatşahı II. Sökmen ile Artuklu hükümdarı Necmeddin Alpı'nın Gürcü Kralı Dimitri'ye 100.000 dinar fidye ödemesiyle kurtarılabilmişti. Bu arada Gürcülerin Ani'yi işgal etmesi üzerine II. Sökmen, İzzeddin Saltuk, Bitlis Emîri Togan Arslan'ın oğlu Devletşah ve Artuklulardan Necmeddin Alpı, kuvvetlerini birleştirerek 1161 yılında Gürcistan seferine çıktılar. Ancak Necmeddin Alpı'nın kararlaştırılan zaman diliminde ana orduya katılamaması, İzzeddin Saltuk'un da haber vermeden ordudan ayrılması yüzünden II. Sökmen Gürcüler karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Sökmen bu savaşta çok sayıda askerini de kaybetti ve yalnızca dört yüz süvari ile ülkesine geri dönebildi. II. Sökmen, esir olan adamlarını kurtarmak için yüklü miktarda para ödemek zorunda kaldı. Gürcüler bu zaferden kuvvet ve cesaret alarak 1162 yılında Duvin'i işgal ve yağma ettiler. Ayrıca şehirde ve civar

köylerde yaşayan on bin Müslümanı kılıçtan geçirdiler. Gürcüler, kadın-erkek pek çok kişiyi esir aldılar, kadınları çırılçıplak soyup yalınayak yanlarında götürdüler, cami ve mescidleri yakıp yıktılar. Ortaçağ'ın en güvenilir tarih yazarlarından İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil Fi't-tarih* adlı eserinde Müslüman kadınlara yapılan zulüm ve işkenceyi gören Gürcü kadınların bile bu durumu tasvip etmeyip: "*Siz Müslümanları, onların kadınlarına yaptığınız şeylerin aynısını bize yapmaya mecbur ettiniz*" diyerek karşılık verdikleri bilgisi kayıtlıdır. Müslüman kadınlara giysiler vererek örtünmelerini sağladıkları da yine aynı kaynakta ifade edilmiştir. Gürcü ordusu tarafından gerçekleştirilen bu vahim olaylar, zulüm ve işkenceler, Müslümanlar arasında büyük bir infiale yol açtı. II. Sökmen, Devletşah, Azerbaycan Atabegi İldeniz ve Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah, 1163 tarihinde elli bini aşkın bir orduyla sefere çıkarak Gürcistan topraklarına girdiler. İslâm ordusu, Gürcülerin şehirlerini yağma edip kadın ve çocuklarını esir aldılar. Yaklaşık bir ay süren savaşlar neticesinde Gürcüler ağır kayıplara uğratıldı. Türk kuvvetleri ihtida eden (Müslüman olan), fakat bunu gizleyen bir Gürcü askerin yardımıyla büyük bir zafer kazandılar ve zengin ganimetlerle ülkelerine döndüler. Kazanılan bu başarı nedeniyle II. Sökmen, Ahlat'ta büyük bir sevinçle ve muhteşem bir törenle karşılandı. Bu zafer dolayısıyla Türk şehirlerinde bir bayram sevinci yaşandı ve kutlamalar yapıldı. Gürcüler ertesi yıl (1164) Ani'ye bir kez daha saldırdılarsa da bu defa Atabeg İldeniz vaktinde yetişerek şehri kurtardı. Atabeg İldeniz, Ani'nin imarıyla meşgulken Gürcüler bu defa onun hâkimiyetindeki Gence'yi işgale kalkıştılar. Fakat Ahlatşahlara tâbi olan Surmari emîri İbrahim, şehri onların elinden kurtarmayı başardı. Bu arada saldırı haberini alan İldeniz, bölgeye doğru harekete geçmişti. O, yolda şehrin kurtarıldığını öğrenince rahat bir nefes aldı. Bundan sonraki dönemde de Türklerle Gürcüler arasındaki savaşlar aralıklarla devam etti. 1175'te Aras Ovası'nda Gürcülerle savaşa tutuşan İldeniz, mağlup olunca yeni bir sefer için II. Sökmen'den yardım istedi. Onun bu yardım çağrısına Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah, Emîr Pehlivan Muhammed, Emîr Kızıl Arslan Osman ve II. Sökmen olumlu cevap verdiler. Böylece müttefik kuvvetler Akhalkelek ve Trialith'i yağma ettikten sonra Duvin'e kadar ilerlediler. Gürcü kralı bu İslâm ordusunun karşısına çıkmaya cesaret edemeyerek ormanlık bölgeye çekildi. Böylece müttefik Türk ordusu etrafı yağma ve tahrip ederek geri döndü. II. Sökmen bu seferden dönüşünde de ülkesinde parlak bir merasimle karşılandı (28 Eylül 1175).

Halep ve Musul Atabegi Nûreddin Mahmûd'un 1174 yılında ölümü üzerine Salâhaddin Eyyûbî, bağımsızca hareket ederek Eyyûbî Devleti'ni kurmuş ve ülkesinin topraklarını genişletmeye başlamıştı. Onun bu genişleme siyaseti Musul Atabegliği ve Artuklular için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Nitekim bir süre sonra Salâhaddin Eyyûbî Urfa, Seruc ve Nusaybin'i ele geçirdi ve Musul'a doğru ilerlemeye başladı. Bunun üzerine Ahlatşahı II. Sökmen,

hem Musul Atabegi İzzeddin Mesud'un, hem de Artuklu Kutbeddin İlgazi'nin akrabası olması nedeniyle Salâhaddin Eyyûbî'yi Musul kuşatmasından vazgeçirmek amacıyla elçiler gönderdi. Sultan Salâhaddin, Abbasî Halifesi Nâsır Lidinillah, Azerbaycan Atabegi Kızıl Arslan ve şeyhu'ş-şüyuh (şeyhler şeyhi) Sadreddin'in de araya girmesi üzerine Musul kuşatmasını iptal etti. Ancak Salâhaddin bu defa da dönüş yolu üzerindeki Sincar Kalesi'ni kuşattı. Bu yüzden Atabeg İzzeddin Mesud bir kez daha Ahlat Şahı Sökmen ve Artuklu İlgazi'den yardım istedi. II. Sökmen önde gelen adamlarından Seyfeddin Bektimur'u muhasaraya mâni olması maksadıyla bölgeye gönderdi.

Eyyûbîler ile görüşmeler yapan Seyfeddin Bektimur, ileri sürülen şartlara öfkelenerek geri döndü. Gayretlerinin neticesiz kaldığını gören II. Sökmen, Mardin-Koçhisar arasındaki Harzem köyünde Kutbeddin İlgazi ve Atabeg İzzeddin Mesud ile bir araya geldi (Zilhicce 578/Mart-Nisan 1183). Her üç hükümdar da askerlerini toplamışlar ve Sultan Salâhaddin ile savaşma kararı almışlardı. Bu arada Salâhaddin Eyyûbî, Sincar'ı zapt edip (30 Aralık 1182) Harran'a geçmiş ve burada askerlerini dağıtmıştı. Bu nedenle kendisi aleyhinde yapılan ittifakı öğrenir öğrenmez derhal Hama'da bulunan yeğeni Takıyyüddin'e haber gönderip yardımına çağırdı. Hızla bölgeye gelen Takıyyüddin amcasına derhal bölgeden ayrılması tavsiyesinde bulundu. Salâhaddin Eyyûbî yanındaki diğer emîrlerin muhalefetine rağmen buradan uzaklaşıp Ra'su'l-Ayn'a gitti. Onun bölgeden çekildiğini öğrenen birleşik kuvvetler ayrılıp ülkelerine geri döndüler. Atabeg Cihan Pehlivan, Salâhaddin Eyyûbî, yeğeni Takıyyüddin Ömer, Eyyûbî meliki Mevdud b. Âdil ve Selçuklu Tuğrulşah gibi hükümdar ve beyler Ahlat'ın zenginliği ve gelirinin yüksek olmasından dolayı bu şehri ele geçirmeye çalışmışlardır. II. Sökmen'in 10 Temmuz 1185 tarihinde ölümü bu hükümdarların Ahlat üzerindeki emellerinin daha da artmasına neden oldu. Çünkü ne Sökmen'in yerine geçebilecek bir oğlu ne de kendinden sonra devletin başına geçecek bir hanedan mensubu vardı.

II. Sökmen uzun yıllar hüküm sürmüş ve yaklaşık seksen yaşlarında ölmüştür. Çevredeki bütün hükümdarlar ona saygı gösterirlerdi. Akıllı, ileri görüşlü ve güzel ahlâklı bir hükümdardı. Halk da onu çok severdi. Cesareti ve Gürcülere karşı cihadı, halkın gönlünde taht kurmasına sebep olmuştu. Bundan dolayı hatırası uzun müddet halkın gönlünde yaşadı. Gerçekten de Ahlat, en parlak dönemine onun devrinde ulaştı. Ermeni tarihçi Vardan onun on iki şehre sahip olduğunu ve Hristiyan halk tarafından da çok sevildiğini yazmaktadır.

Seyfeddin Bektimur (1185-1193)

Ahlat Şahı II. Sökmen, oğlu olmadığı ve hanedan mensuplarından da bu görevi üstlenecek kimse bulunmadığı için halkın ve devlet erkânının arzusu

üzerine memlûklerinden Bektimur, beyliğin idaresini ele aldı. Sökmen, oğlu olmadığı için ölümünden sonra hanedanın başına Bektimur'un geçmesini vasiyet etmişti. Bektimur devri, bölgedeki diğer beyliklerin Ahlatşah Devleti üzerinde egemenlik kurma gayretlerine karşı mücadele ile geçti. Onun başa geçtiği dönemde Sultan Salâhaddin devlet adamlarını toplayıp Ahlat'ı ele geçirmek konusunu görüştü. Bunlardan bazıları: *"Ahlat çok muazzam ve zengin bir vilayettir. Şu anda sahipsizdir."* diyerek onu Musul'u almaktan vazgeçip Ahlat'a gitmeye teşvik ediyorlardı. Ne yapacağına tam anlamıyla karar veremeyen Sultan Salâhaddin, Ahlat ileri gelenleri, emîrler ve halktan gelen davet mektupları üzerine bölgeye gitmeye karar verdi. Ancak bu mektuplar taktik icabı gönderilmişti. Çünkü o sırada Azerbaycan ve Hemedan Hâkimi Atabeg Cihan Pehlivan da Ahlat iline göz dikmişti. Ahlatlıların niyeti Sultan Salâhaddin ile Atabeg Cihan Pehlivan'ı birbirine düşürerek ülkelerini ellerinde tutabilmekti. Salâhaddin Eyyûbî, adamlarının teşvikiyle Nâsıreddin Muhammed, Muzaffereddin ve diğer bazı emîrlerini Ahlat'a gönderdi. Bu sıralarda Cihan Pehlivan, ordusuyla Ahlat yakınlarına kadar gelerek karargâh kurmuştu. Ahlat halkı ve Emîr Bektimur, Eyyûbîlere karşı Atabeg Pehlivan ile iş birliği yapmaya karar verdiler. Bu arada Sultan Salâhaddin 29 Ağustos 1185'te Meyyâfârikîn'i ele geçirdi. Ardından halifeye haber gönderip Ahlat, Diyarbekir ve Musul'a hâkimiyetinin tasdik edilmesini istedi. Ancak Bektimur, Cihan Pehlivan ile anlaşarak Ahlat'ın Eyyûbîler tarafından istila edilmesine engel olmayı başardı. II. Sökmen'in ölümünden sonra dağılmak tehlikesi ile karşı karşıya kalan beyliği, Bektimur'un ülke yönetimine hâkim olması kurtarmıştı. Halkın desteğini ve sevgisini kazanan Bektimur, Eyyûbîlerin en kudretli oldukları bir dönemde onların Ahlat'ı istila etmelerine engel olmuştu. Eyyûbîlerin bu girişimden sonra, onun hutbeyi Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul ve Atabeg Cihan Pehlivan adına okuttuğu anlaşılmaktadır.

Bektimur'un bu başarısı Eyyûbîler ile Ahlatşahlar arasındaki siyasî mücadelelerin sona erdirmeye yetmemişti. Sultan Salâhaddin'in yeğeni ve Eyyûbîlerin başarılı kumandanı Takıyyüddin Ömer, 1191 yılında bu beyliğin hâkimiyetindeki Hani'yi ele geçirdikten sonra Ahlat üzerine yürüdü. Ahlat'ı bir süre kuşatmasına rağmen ele geçiremedi ve buradan ayrılarak Malazgirt'e saldırdı. Fakat Erzurum meliki Saltuk Bey'in kızı Mama Hatun Ahlatşahların imdadına yetişti. Bu yüzden şehrin muhasarası bir hayli uzun sürdü. Bektimur, Takıyyüddin'in Ekim 1191'de ölümü üzerine rahat bir nefes alabildi. Eyyûbîlerin Ahlat'ı istila emelleri ancak 1193 yılında Salâhaddin Eyyûbî'nin ölümü ile sona erdi. Bektimur, Salâhaddin Eyyûbî'nin ölümünü haber alınca çok sevinmiş ve kendisine el-Melikü'l-Muazzam Salâhaddin Abdülaziz adını vermişti. Bektimur, bu davranışından dolayı dönemin tarihçileri tarafından eleştirilmişti. Seyfeddin Bektimur, Salâhaddin

Eyyûbî'nin ölümü üzerine Meyyâfârikîn şehrini Eyyûbîlerden kurtarmak düşüncesiyle, Artuklu Yavlak Arslan ve Musul Atabegi İzzeddin Mesud ile anlaştı. Ancak Seyfeddin Bektimur'un 5 Mayıs 1193 tarihinde vefatı üzerine onun Meyyâfârikîn'i geri almaya teşebbüsü sonuçsuz kaldı. Kaynaklarda onun Batınîler tarafından öldürüldüğüne veya yerine göz diken damadı Bedreddin Aksungur Hezar Dinarî tarafından öldürüldüğüne dair farklı iki rivayet yer almaktadır. Ancak bu dönemin en önemli tarihçilerinden biri olan İbnü'l-Esîr, onun Hezar Dinarî tarafından öldürüldüğü kaydetmiştir. Bektimur adaletli, dindar, hayır işlerini seven, âlimleri, sûfîleri ve yoksulları koruyup gözeten, cömert, cesur ve güzel ahlâklı bir hükümdardı. Çok miktarda sadaka verir, halka da çok iyi davranırdı. Nitekim Ermeni tarihçi Vardan, Bektimur'un Sasun bölgesini fethettiği zaman buradaki Hristiyanlara karşı da oldukça iyi davrandığını yazmaktadır.

Bedreddin Aksungur Hezar Dinarî Devri (1193-1198)

Seyfeddin Bektimur'un öldürülmesi üzerine beyliğin idaresini, II. Sökmen'in memlûklerinden Aksungur Hezar Dinarî ele geçirdi. Ahlatşah tarafından Cürcanlı bir tüccardan 1000 dinara satın alındığı için kendisine Hezar Dinarî lakabı verilmişti. Daha sonra Bektimur'un kızı Ayna Hatun ile evlenmek suretiyle önemli bir mevki elde etmişti. İhtiraslı bir emîr olduğu anlaşılan Hezar Dinarî, bu yüzden Bektimur'u öldürüp onun karısı ve oğlunu da hapse atmıştı. O, beyliği döneminde Selçuklulardan Erzurum Meliki Tuğrulşah ile birleşerek Gürcü kuvvetlerini mağlup etti ve pek çok ganimet ele geçirdi. Hezar Dinarî'nin ölümü ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Ebu'l-Fidâ onun 594 (1197-98)'te öldüğünü söylerken, Sıbt İbnü'l-Cevzî ve Süryanî yazar Ebu'l-Ferec ise 604 (1207-1208) yılında Bektimur'un bir diğer oğlu tarafından öldürüldüğünü ileri sürerler. Aksungur'un ölümünden sonra Ahlatşahlar Beyliği'nin başına Kutluğ adlı bir köle geçti. Kutluğ tahta çıkar çıkmaz Bektimur'un küçük yaştaki oğlu Muhammed'i de ortak hükümdar ilan etti ise de bir süre sonra anlaşmazlığa düşerek onu saltanattan uzaklaştırdı. Muhammed de bu harekete karşılık Kutluğ'un Ermeni asıllı olduğunu söyleyerek halkı ona karşı isyana teşvik etti. Tahrike kapılan Ahlat halkı, sığındığı kalede Kutluğ'u yakalayıp öldürdüler (1198). Tarihçi İbnü'l-Esîr ve ondan naklen Müneccimbaşı, Kutluğ'un ileri görüşlü, adaletli ve halka iyi davranan bir hükümdar olduğunu, buna karşılık Bektimur'un oğlu Muhammed'in ise sefih bir insan olduğunu kaydetmişlerdir.

el-Melikü'l-Mansur Muhammed Devri (1198-1207)

Kutluğ'un öldürülmesi, Ahlat'ta büyük karışıklıklar çıkmasına neden oldu. Sonunda Bektimur'un oğlu Muhammed, 1198 yılında "el-Melikü'l-Mansur" unvanıyla tek başına tahta çıkmayı başardı. Ancak onun yaşının küçük

olması ve tecrübesizliği nedeniyle Gürcüler yeniden saldırıya geçerek birçok şehri işgal ettiler. 1204'te Erciş'e kadar gelerek şehri yağmaladılar ve çok sayıda Müslümanı esir aldılar. Sonra Erzurum yakınlarındaki Samankale'ye kadar geldilerse de burada Ahlat ve Erzurum askerleri tarafından yenilgiye uğratıldılar. Savaş sonucunda pek çok Gürcü askeri esir alındı. Gürcüler 1205 yılında bir kez daha Ahlat'a saldırdılar. Muhammed henüz çok genç yaşta olduğundan asker ve halk üzerinde tam anlamıyla bir otorite kuramamıştı. Bu nedenle Gürcüler ciddi bir dirençle karşılaşmadan Müslüman toprakları içinde ilerlemeye devam ettiler. Bu tehlikeli durum üzerine âlimler, sûfîler ve gönüllülerin etrafında toplanan halk, Erzurum Selçuklu Meliki Tuğrulşah'ın da desteğiyle Gürcüleri bozguna uğrattılar. Ancak el-Melikü'l-Mansur Muhammed, içki ve eğlence âlemlerine dalarak beylik işlerini ihmal ediyordu. Onun bu durumu kamuoyu desteğini yitirmesine ve bir süre sonra da askerlerin ona karşı ayaklanmalarına neden oldu. Bu gelişmeler üzerine Ahlat halkından bir grup vaktiyle II. Sökmen'in, oğlu olmadığı için kendine halef tayin ettiği yeğeni Nâsıreddin Artuk Arslan'a haber gönderip ülkelerine davet ettiler. Bu arada II. Sökmen'in gulam kökenli emîrlerinden Balaban da el-Melikü'l-Mansur Muhammed'e isyan ederek Malazgirt'i ele geçirdi ve yanındaki kuvvetlerle Ahlat üzerine yürüdü. Artuklu Meliki Nâsıreddin Artuk Arslan, davet sebebiyle hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Ahlat'a hâkim olacağını düşündüğünden savaş için hazırlık yapmadan gelmişti. Ancak Balaban önce bazı sözlerle onu oyaladı. Daha sonra da Artuk Arslan'a : *"Ülkene dön, yoksa gelir seni de maiyetini de perişan ederim"* diye bir haber yolladı. Bu arada Eyyûbîlerin el-Cezîre ve Harran Meliki el-Melikü'l Eşref, Artuk Arslan'ın Ahlat'a gittiğini öğrenince onun hâkimiyeti altındaki Mardin'e yürümüş, şehrin mahsulünü alıp Düneysir'e gelmişti. Böylece bir yandan Balaban'ın diğer taraftan da Melik Eşref'in tehdidi ile karşı karşıya kalan Artuk Arslan, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmuş, Mardin'e geri dönmek zorunda kalmıştı. Nâsıreddin Artuk'un Ahlat'tan uzaklaşması üzerine Balaban, şehri daha şiddetli bir şekilde kuşattı. Ancak Bektimur'un oğlu Muhammed, askerleri ve halkı toplayarak Balaban'ın üzerine saldırıp onu buradan uzaklaştırmaya muvaffak oldu. Balaban ise kendi hâkimiyetindeki kalelere çekilmek zorunda kaldı. O, daha sonra Malazgirt, Erciş ve diğer kalelerden topladığı askerlerle bir kez daha Ahlat üzerine yürüdü. Bu arada devlet büyüklerine haber gönderip, çeşitli vaatlerle onları yanına çekmeye çalıştı. Emîrler Ahlatşah Muhammed'in beyliği idare edecek kapasitede olmadığını, içki ve eğlenceye düşkün olduğunu bildikleri için Balaban'ın bu teklifini kabul etmek zorunda kaldılar. Beylik önde gelenleri ile Balaban arasında belli şartlar dahilinde anlaşma sağlandı ve kendisinden söz alındı. Bunun üzerine Ahlatşah Muhammed'i ona teslim ettiler. Anlaşma yoluyla şehre hâkim olan Balaban, ilk başta Muhammed'i bir kaleye hapsetti ise

de bir süre sonra onu boğdurtarak kaleden aşağı attı. Fakat herkese kaleden düştüğü söylenildi (1206-1207). Bir müddet sonra Meyyâfârikîn Hâkimi Necmeddin Eyyûb, Ahlat üzerine yürüdü, bazı kaleleri ele geçirip şehri kuşatma altına aldı. Bunun üzerine Balaban onu aldatmak için hileye başvurarak şehri müdafaa etmekten âciz olduğu yönünde bazı oyalayıcı ve düşmana gevşeklik verecek sözler söyledi. Sonunda hiç beklemediği bir anda Necmeddin Eyyûb'a saldırarak onu mağlup etmeyi başardı. Necmeddin Eyyûb bu yenilgiden sonra çok az sayıda askerle Meyyâfârikîn'e dönebildi.

Doğu Anadolu'da bu karışıklıklar yaşanırken Gürcüler de boş durmuyordu. Onlar Kars şehrine gelerek burayı kuşattılar. Kars valisi birkaç defa elçi gönderip Ahlat'tan yardım talebinde bulunduysa da bir sonuç elde edemedi. Durumun daha da kötüye gittiğini gören ve beklediği yardımın da gelmeyeceğini anlayan vali, sonunda Gürcülerden alacağı iktalar ve para karşılığında şehri teslim etmeye razı oldu. Dönemin hükümdar ve beylerinin birbirleriyle mücadele etmeleri, zulüm, içki ve eğlenceyle meşgul olmaları yüzünden Kars şehri düşman eline geçti. Onların gaflet ve vurdumduymazlıkları sebebiyle Kars, bir İslâm beldesi olmaktan çıkıp bir küffar ve şirk beldesi haline gelmiş oldu.

Ahlatşahların iç ve dış müdahaleler sebebiyle giderek zayıflamaya başlaması üzerine Eyyûbîlerden Melik Âdil'in oğlu ve Meyyâfârikîn hâkimi Necmeddin Eyyûb, büyük bir orduyla yeniden Ahlat'a saldırdı. Balaban yine bu saldırıya karşılık verdi ise de bu kez başarılı olamadı ve Ahlat'a kapanıp Erzurum Meliki Muğiseddin Tuğrulşah'tan yardım istedi. Güçlü bir orduyla Ahlat'ın yardımına koşan Tuğrulşah, Balaban ile birleşip Necmeddin Eyyûb'u mağlup etti. Müttefik ordu, Eyyûbîlerin ele geçirdiği Muş Kalesi'ni de geri almak üzere harekete geçti. Şehrin ele geçirilmesi çok yakınken Tuğrulşah, Balaban'a ihanet ederek, onu öldürdü (604/1206-1207). Çünkü Ahlat'ı onun elinden almak istiyordu. Ahlatşahların son hükümdarını öldüren Tuğrulşah, süratle hareket ederek Ahlat'a gitti ise de halk, yaptıklarını onaylamadığı için onu şehre sokmadı. Tuğrulşah eli boş, fakat bu cinayet sebebiyle günahkâr olarak ülkesine dönerken Ahlat halkı da Eyyûbîlerden Melik Necmeddin Eyyûb'a haber gönderip onu şehre davet etti. Daveti kabul eden Necmeddin Eyyûb, yanında kardeşi el-Melikü'l-Eşref olduğu halde Ahlat'a girerek, bir asrı aşkın zamandan beri bölgeye hâkim olan Ahlatşahlar Beyliği'ne son verdi. Bu şekilde Ahlat'ı ele geçiren Eyyûbîler şehre hâkim olduktan sonra pek çok kişiyi öldürdüler, ileri gelenleri de Meyyâfârikîn'e sürdüler. Onların bu hareketi Ahlat şehri için çok ağır bir darbe oldu. Eyyûbî Hükümdarı el-Melîkü'l-Âdil, Abbasî Halifesi Nâsır Lidinillah'a haber gönderip Ahlat ve Meyyâfârikîn'deki hâkimiyetinin onaylanmasını istedi. Halifeden bu teklifi onaylayan menşuru aldıktan sonra da, bu iki şehrin idaresini oğlu Necmeddin Eyyûb'a verdi. Fakat bu durumu kabul etmeyen bazı

askerler, Van Kalesi'ne çekilerek bir süre sonra Erciş'i hâkimiyetleri altına aldılar. Bunlara güç yetiremeyen Necmeddin Eyyûb, babasından yardım istedi. O da diğer oğlu el-Melikü'l-Eşref'i yardıma gönderdi. İki kardeş Van'ı ele geçirip Malazgirt üzerine yürüdükleri sırada, Ahlat halkı da Sökmen'in bayrağını açarak halkı bu bayrak altında toplanmaya ve Eyyûbîlere karşı ayaklanmaya çağırdı. Bunun üzerine el-Melikü'l-Eşref bir kez daha bölgeye gelerek isyanı bastırdı, şehri ele geçirip pek çok kişiyi öldürdü.

Ahlat halkı ile Eyyûbîler arasındaki karışıklıklardan faydalanan Gürcüler, 1208 yılında Erciş'i işgal ve yağma ettiler. Halkın isyan etmesinden korkan Necmeddin Eyyûb Ahlat'tan ayrılamadığı için, Gürcüler, şehri istedikleri gibi yağmalayıp, yakıp yıktıktan sonra geri döndüler. Gürcüler iki yıl sonra tekrar saldırıya geçtilerse de bu defa Ahlatlılar köprüyü yıkarak yolu kapattılar. Sarhoş olan İvani, köprüden geçmek isterken atından düştü ve esir alındı. İvani'den alınan fidyeyle Ahlat'ın surları tamir edildi ve Gürcülerle üç yıllık bir mütareke imzalandı.

Eyyûbîler adına Ahlat'ı idare eden Necmeddin Eyyûb ölünce kardeşi el-Melikü'l-Eşref Ahlat'a hâkim olmuştu. Onun bölgeye geldiği sıralarda Moğol istilası İslâm dünyasının hemen her tarafını kasıp kavurmaktaydı. Moğollar karşısında kahramanca mücadele veren Hârezmşah Hükümdarı Celâleddin Mengübirtî, Gürcülerin Azerbaycan, Ahlat, Erzurum ve Şirvan'da yaptıkları zulüm ve işkenceleri duyunca, 1225 yılında bu devlet üzerine yürüyerek Tiflis'e girdi ve şehri yeniden İslâm topraklarına dâhil etti. Ayrıca Ani ve Kars şehirlerini de Gürcülerden temizledi. Kazandığı başarılar bölgede Celâleddin Hârezmşah'a karşı büyük bir sevginin beslenmesine neden oldu. Ancak onun daha sonra Ahlat'ı kuşatması bir anda durumu tersine çevirdi. Celâleddin Hârezmşah'ın 1229'da Ahlat'ı muhasara etmesi üzerine, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd, ona haber gönderip âlim, zahid ve din adamlarıyla dolu olan, bu sebeple Kubbetü'l-İslâm adıyla anılan bu şehri muhasaradan vazgeçmesini istedi. Ancak Celâleddin Hârezmşah, kuşatmayı kış boyunca sürdürüp, halkın büyük sıkıntılar çekmesine neden oldu. Şehirden dışarı çıkan halk uzun süre aç ve susuz kalmaktan kaynaklanan bazı rahatsızlıklara yakalanmış ve birbirini tanıyamayacak bir hale gelmişti. Nihayet 14 Nisan 1229'da Ahlat'a giren Celâleddin Hârezmşah'ın askerleri üç gün boyunca şehri yağmaladılar. Halkın sakladıkları malları, altın, gümüş ve değerli eşyayı ellerinden almak için onlara işkence ettiler. Celâleddin Hârezmşah bölgedeki bu başına buyruk hareketinin cezasını önce 1230 yılında Yassıçimen Savaşı'nda Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykûbad'a mağlup olarak sonra da buradan kaçarken Meyyâfârikîn yakınlarında eşkıya tarafından öldürülerek ödedi.

Türkiye Selçuklu Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Yassıçimen Savaşı'nı kazandıktan sonra Ahlat, Van, Bitlis, Malazgirt ve civarını Selçuklu topraklarına

kattı, bu bölgede ziraat ve ticaretin gelişmesi için çaba sarf etti. Ancak onun 1237 yılında öldürülmesinden kısa bir süre sonra Selçuklular, 1243 yılındaki Kösedağ Savaşı'nda ağır bir yenilgi alınca, savaşı kazanan Moğollar bölgede büyük bir tahribat gerçekleştirdiler. Ahlat şehri ilerleyen zaman içerisinde önce İlhanlıların, sonra Karakoyunluların ve en sonunda da Osmanlı hâkimiyetine girdi.

Osmanlıların atası Ertuğrul Bey'in ecdadı ve bağlı bulunduğu boy, XI. yüzyılın ikinci yarısında, Selçukluların Anadolu'yu fethe çalıştıkları bir sırada, Sultan Tuğrul Bey ve Alp Arslan'ın emîrlerinin idaresi altında Ahlat bölgesine gelmişlerdi. Anadolu'daki gaza ve fetihlere katılan bu aile mensupları Ahlat bölgesinde yurt tuttukları gibi Muş, Malazgirt, Eleşkirt ve Sürmari (Sürme-Çukuru) ovalarında ve dağlarında kışlak ve yaylak hayatı yaşamışlar, daha sonra Ahlat emîrlerine yani Sökmenlilere tâbi olmuşlar ve onların maiyetinde olmak üzere bazen Gürcüler, bazen de Erzurum ve Erzincan emîrleriyle birlikte Trabzon Dukalığı'na ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı yapılan gazalara katılmışlardı. XIII. yüzyıl başlarında Ahlat'ın Eyyûbîlerin eline geçmesi veyahut daha sonra Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat bölgesini istila etmesi üzerine Ertuğrul Bey'in babası, maiyetindeki boy ile birlikte kendisi gibi Kayı boyuna mensup olan Artukluların hâkimiyetine girmişti.

Ahlatşahlarda Sosyal ve Kültürel Hayat

Van Gölü havzasının merkezinde yer alan Ahlat, ilim, kültür, medeniyet ve ticaret bakımından Ortaçağ'ın önde gelen şehirlerinden biriydi. Ahlatşahlar, şehrin imarı için çok çaba harcadılar. Örneğin 1164 yılında Ahlat'ta meydana gelen bir yangın sırasında pek çok ev ve dükkân kül olmuştu. II. Sökmen'in karısı Şahbânû bu zararı gidermek için seferber olmuş, çok sayıda köprü ve yolu yeniden yaptırmış, Bitlis Kapısı önünde güzel hanlar inşa ettirmişti. Ayrıca kale ve surları da onartmıştı. Tarım ve ticaret alanındaki gelişmelerle Ahlat, şehri çevreleyen surların dışına çıkmış, halk çok zengin olmuştu. Ahlatlı tüccarların denizaşırı ülkelerle de ticaret yaptıkları bilinmektedir. Ahlat'ta demir-çelik ve çilingirlik çok ilerlemişti.

Ahlat ilim, kültür ve din adamlarıyla; zahid, mutasavvıf ve sanatkârlarıyla meşhur bir şehirdi. Bundan dolayı şehre "Kubbetü'l-İslâm" denilirdi. O dönemde Anadolu'da çeşitli şehirlerde inşa edilen pek çok eserin Ahlatlı mimarlar tarafından yapılmış olması da buranın nasıl bir medeniyet merkezi olduğunu gösterir. Ahlatşahlar; ilim, din, sanat ve tarikat adamlarını himaye ederek ilim ve kültürün gelişmesine hizmet etmişlerdir.

Ahlatlı meşhur sanatkâr ve âlimlerden bazıları şunlardır: Hacı el-Ahlatî, Mufaddal el-Ahlatî, Hurremşah el-Ahlatî (mimar), Fahreddin el-Ahlatî (astronomi bilgini), Ebû Ali el-Ahlatî (filozof), İbrahim b. Abdullah, Hüseyin el-Ahlatî (kimyager), Safiyüddin Ebu'l-Berekât, Ebdüssamed b.

Abdurrahman, Ali b. Muhammed, Şeyh Mü'min ed-Darîr, Yahya b. Ahmed, Muhammed b. Melikdâd, Muhammed b. Ali, Ali b. Ömer (âlim).

Ahlatşahların bir medeniyet ve kültür merkezi olan başkentleri Ahlat, Hârezmşah Celâleddin'in muhasara ve yağması, Moğol istilası ve Moğol-Memlûk savaşları sırasında büyük çapta tahrip edilmiş, iktisadî ve ticarî hayat gerilemiş ve halk bölgeyi terk etmeye başlamıştır.

Bazı tarihçiler, esnaf ve sanatkâr birliklerinin (fityan) de ilk defa Ahlat'ta göründüğünü söylerler. Bu teşkilat mensupları Ahlat'ın siyasî hayatında önemli rol oynuyor ve şehrin kuşatılması durumunda savunmaya destek veriyorlardı.

Ahlatşahlardan kalma cami, medrese, zaviye, kervansaray gibi eserlerin günümüze kadar gelmemesi de dikkate değer. Bunun, başta zelzeleler olmak üzere, tabii afetler ve istilacı orduların yaptıkları tahriplerle yakından ilgisi vardır. Ahlatşahlar devrinden günümüze, sadece, bazıları kitabeli mezar taşları intikal etmiştir. Ahlatşahlar zamanında Ahlat halkı Türkçe ve Farsça konuşuyordu. Çok canlı bir ticaret şehri olan Ahlat aynı zamanda, Bağdat'ı aratmayacak derecede bir eğlence merkezi idi. Sık sık yapılan şenliklere bütün halk katılırdı. Halkın yabancılardan hoşlanmadığı da kaynaklarda ifade edilmektedir. Esnaf ve sanatkârının çokluğundan şehirde içtimaî ve siyasî hayatta da tesirini kuvvetle hissettiren bir Ahî teşkilatı meydana gelmişti. Şeref Ebü'l-Mutahhar'ın *Tarihü'l-Ahlat* adlı eserinin günümüze gelemeyişini de önemli bir kayıp olarak belirtmek gerekir.

Ahlat Mezar Taşları
(http://kayaarif.com/uploads/images/b6lgzz20160623165857.jpg)

Kaynaklar

Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1321.
Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, (trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987.
Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, (trc. Kıvameddin Burslan), İstanbul 1943.
Ebu'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), II, Ankara 1950.
Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-Beşer*, II, İstanbul 1286.
Hüseynî, *Ahbâru'd-devleti's-Selcûkıyye*, (trc. Necati Lügal), Ankara 1943.
İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (nşr. Adnan S. Erzi), Ankara 1956; trc. *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye: Selçuk-nâme*, (Mürsel Öztürk), I-II, Ankara 1996.
İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb*, III, (nşr. Sâmî ed-Dehhân), Dımaşk 1954.
İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, IX, Haydarabad 1359.
İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, X-XII, (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987.
İbnü'l-Ezrâk, *Târîhu Meyyâfârikîn*, (nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Kahire 1959.
İbnü'l-Kalânisî, *Zeylü târîhi Dımaşk*, (nşr. Henry Frederick Amedroz), Beyrut 1908.
Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, II, (trc. Ali Öngül), İzmir 2001.
Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*, Haydarabad 1951.
Vardan, *Türk Futûhâtı Tarihi (889-1269)*, (trc. Hrant der Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, c. I (İstanbul 1937), s. 153-255.
Zahîreddin Nîşâbûrî, *Selçuknâme*, (nşr. Mirza İsmâil Han Afşâr), Tahran 1332.

Araştırma Eserleri

Beygu, Abdürrahim Şerif, *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932.
Cahen, Claude, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979.
Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, İstanbul 1974.
Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927.
Karamağaralı, Beyhan, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1972.
Kırzıoğlu, M. Fahreddin, *Kars Tarihi*, İstanbul 1953.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Öngül, Ali, "Saltuklular", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca), VI, Ankara 2002, s. 792-809.
Özaydın, Abdülkerim, "Ahlatşahlar", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 71-85.
_____, "Ahlatşahlar", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s.115-130.
Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (trc. Fikret Işıltan), II, İstanbul 1987.
Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.
_____, "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *TTK Belleten*, sy. 197 (Ankara 1986), s. 447-470.
_____, "Ahlatşahlar", *DİA*, II, 24-28.
Şeşen, Ramazan, "İmad al-din al-Kâtib al-Isfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarih ile İlgili Bahisler", *SAD*, III, Ankara 1971, s. 249-369.
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1984.
_____, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969.
_____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973.
Yaşa, Recep, "Ahlatşahlar", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel-Salim Koca), VI, Ankara 2002, 484-488.
Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944.
_____, "Arslanşah", *İA*, I, 610-615.
_____, "Ertuğrul Gazi", *İA*, IV, 328-337.

Ahlatşahlar Şeceresi*

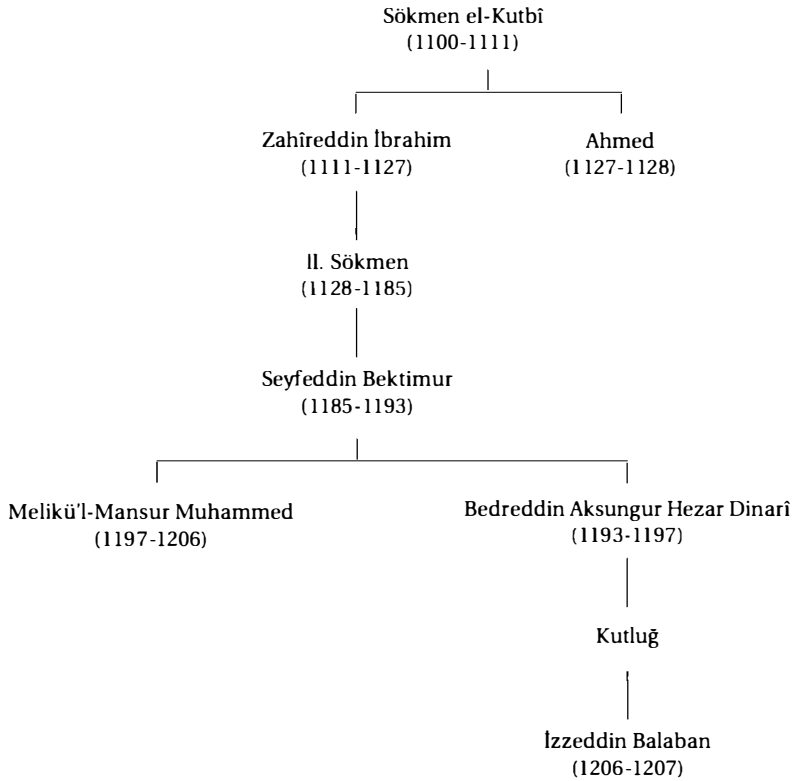

1) ARTUKOĞULLARI

Artukoğlu Beylikleri

Emîr Artuk b. Eksük'ün Anadolu'daki Faaliyetleri

Oğuzların Döger boyuna mensup olan Zahîrüddin Artuk Bey, 1063 yılında kendisine bağlı Türkmenlerle Sultan Alp Arslan'ın hizmetine girdi. Muhtemelen Malazgirt Savaşı'nda da sultanın ordusunda kumandanlık görevinde bulundu. Savaştan sonra Bizans İmparatoru Romanos ile imzalanan antlaşmanın hükmünü yitirmesi üzerine Alp Arslan'ın emriyle Orta Anadolu'da Yeşilırmak ve Kızılırmak havzalarında fetihler yaptıktan sonra Sakarya Irmağı'nı geçerek İzmit'e kadar ulaştı. Alp Arslan'ın ölümü ve kardeşi Kara Arslan Kavurd'un saltanat iddiasıyla harekete geçmesi üzerine

* Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 2015, s. 116.

merkeze çağrıldı ve Kavurd'un isyanının bastırılıp Melikşah'ın tahta geçmesinde önemli rol oynadı. Daha sonra tekrar Anadolu'ya dönen Artuk Bey, Kutalmışoğulları, Tutak, Afşin, Dilmaçoğlu, Muhammed, Duduoğlu gibi Selçuklu melik ve emîrleriyle birlikte Anadolu'da akınlarda bulundu. Bizans'a karşı isyan edip İstanbul'a hücuma hazırlanan ücretli Norman askerleri kumandanı Roussel (Urselius)'ın yakalanması konusunda Bizans'ın yardım isteğini kabul ederek Roussel'ı mağlup edip esir almayı başardı. Ancak Artuk, bir süre sonra Anadolu'daki fetih görevinden alınıp İran-Irak sınır bölgesindeki Hulvan'a tayin edildi (1076) ve ayrıca Ahsâ ve Bahreyn'de isyan eden Karmatîleri takiple görevlendirildi. Her nereye gönderildiyse hep başarılı oldu. Artuk Bey, Haziran 1083'te Sultan Melikşah'ın emriyle Mervânoğulları ailesinin yönetimindeki Diyarbekir bölgesinin fethiyle görevlendirilen Fahrüddevle Muhammed b. Cehîr'in maiyetinde sefere katıldı; fakat Fahrüddevle ile anlaşmazlığa düştüğü için emrindeki kuvvetlerle onun yanından ayrılarak Sincar'a çekildi.

Ebu'l-Ferec'e göre; Sultan Melikşah, Emîr Artuk'a haber göndererek Türkmen ordularını toplamasını ve savaşa hazırlamasını emretti. Mervânî Reisi Nâsırüddevle Mansûr, durumdan haberdar olup Sultan Melikşah'ın, üzerine bir ordu göndermeye hazırlandığını anlayınca Arap Emîr Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'ten yardım istedi. Emîr Artuk Bey, Âmid (Diyarbakır) yakınlarına gelince Müslim b. Kureyş de emrindeki ordu ile ona yaklaştı. Şerefüddevle, Emîr Artuk'un ordusunun çok güçlü olduğunu görünce Artuk'a bir adamını göndererek "Ben de, Mervanoğlu Nâsırüddevle Mansûr da sultanın bendeleri (köleleri) olduğumuza göre bu savaş niçin yapılıyor? Siz geri dönün biz de geri dönelim ve aramızda sulh olsun." dedi. Emîr Artuk bu teklifi olumlu karşıladıysa da beraberindeki Türkmenler, savaş ve sonunda elde edilecek ganimet uğruna o kadar yol teperek ve hazırlık yaparak bölgeye geldikten sonra hiçbir kazanç elde etmeden geri dönmeyi mantıklı bulmayarak Emîr Artuk'un kararını dinlemediler. Artuk savaşa mecbur oldu ve sabahın erken saatlerinde Şerefüddevle Müslim'in adamlarına saldırdılar. Türkmenler, Araplardan çok sayıda askeri öldürdüler. Şerefüddevle, bunlarla başa çıkamayarak Âmid şehrine Mervanoğlu Nâsırüddevle'nin yanına kaçtı. Türkmenler çok sayıda ganimet elde ettiler. Sonra aralarında bazı ayrılıklar çıktı ve Âmid surları önünden çekilip gittiler.

Sultan Melikşah tarafından Diyarbakır'ın zaptına gönderildiği halde Şerefüddevle ile anlaşmak suretiyle bölgeyi terke kalkıştığından dolayı sultanı kızdıran Emîr Artuk, Melikşah'tan uzak durmayı tercih ederek Suriye Selçuklu Meliki Tutuş'un yanına doğru yola koyuldu. Musul'a vardığı zaman Sultan Melikşah iki asilzâde ile şahane bir hil'at, bir at, bir ferman

ve 5.000 dinar göndererek gönlünü almak ve yeniden hizmetine girmesini sağlamak istedi. Emîr Artuk, Melikşah'ın gönderdiği asilzâdelere: "Siz sultanın hizmetinde bulunan birtakım düşmanlarımsınız ve siz sultanın bana karşı samimiyet göstermesine imkân vermezsiniz. Ben Kutalmışoğlu Süleyman'a karşı hareket ediyorum. Onun sultana ait memleketleri tahrip etmesine imkân vermeyeceğim." diyerek cevap verdi. Bu olay Sultan Melikşah ile arasının iyice açılmasına neden oldu. Bu yüzden Emîr Artuk, Selçukluların Suriye Meliki Tâcüddevle Tutuş'un emrine girerek onun Halep yüzünden Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşâh ile Aynü Seylem denilen yerdeki savaşında Tutuş'un yanında yer alarak savaşın kazanılmasında önemli rol oynadı.

Artuklular, Hısn-ı Keyfâ (Hasankeyf), Mardin ve Harput kolu olmak üç kol halinde hüküm sürdüler.

Hısn-ı Keyfâ Artukoğulları (1102-1232)

Artuk Bey'in oğlu Muîneddin Sökmen, Emîr Çökürmüş tarafından kuşatılan Musul Hâkimi Musa'ya yardım etmesi karşılığında 10.000 dinar ve Hısn-ı Keyfâ Kalesi'ni almıştı. Bu şekilde Sökmen'in burada hüküm sürmeye başlaması ile Artukoğulları'nın Hısn-ı Keyfâ ya da "Sökmeniyye" adı verilen kolu kurulmuş oldu (1102). Sökmen 1104 yılında Artuklu ailesinden Ali'nin idaresi altındaki Mardin'i ele geçirdi. 7 Mayıs 1104 tarihinde Çökürmüş ile birlikte Haçlılara karşı mücadele ettiği Harran Savaşı'nı kazandı. Bu savaşta Haçlılar ağır bir yenilgiye uğratılırken Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin ile yeğeni Joscelin de esir edildi. Bu olaydan kısa bir süre sonra Sökmen Dımaşk Hâkimi Tuğtekin'den aldığı davet üzerine bu şehre doğru giderken Ekim 1104'te yolda hastalanarak öldü. Yerine önce oğullarından İbrahim geçti ancak onun 1108'de ölümü üzerine diğer bir oğlu Rükneddin Dâvud geçti.

Dâvud önce Harput ve Palu'yu (1122-23) sonra da Siirt ve çevresini (1131) ele geçirdi. Dâvud'un bu yayılmacı siyaseti ve aynı zamanda Türkmenler üzerindeki nüfuzu Mardin Artukluları'ndan Timurtaş'ın Atabeg İmâdeddin Zengî ile güç birliği yapmasına neden oldu. Bu ikili karşısında tutunamayan Dâvud mağlup oldu ve 22 Temmuz 1144 günü öldü. Yerine de oğlu Fahreddin Kara Arslan geçti. Atabeg Zengî Kara Arslan'ın kardeşi Arslandoğmuş'u destekleyince o da Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'dan yardım istedi. O, Atabeg Zengî'ye karşı Urfa Kontu II. Joscelin ile anlaştı ve daha sonra Gerger ve Harput'u ele geçirdi (1150). Zengî'nin oğlu Nûreddin Mahmûd ile dostluk kurmaya çalıştı ve onunla birlikte Haçlılara karşı başarı ile mücadele etti (1164). 23 yıl süren hükümdarlığının ardından 12 Temmuz 1167'de vefat etti. Yerine oğlu Nûreddin Muhammed geçti.

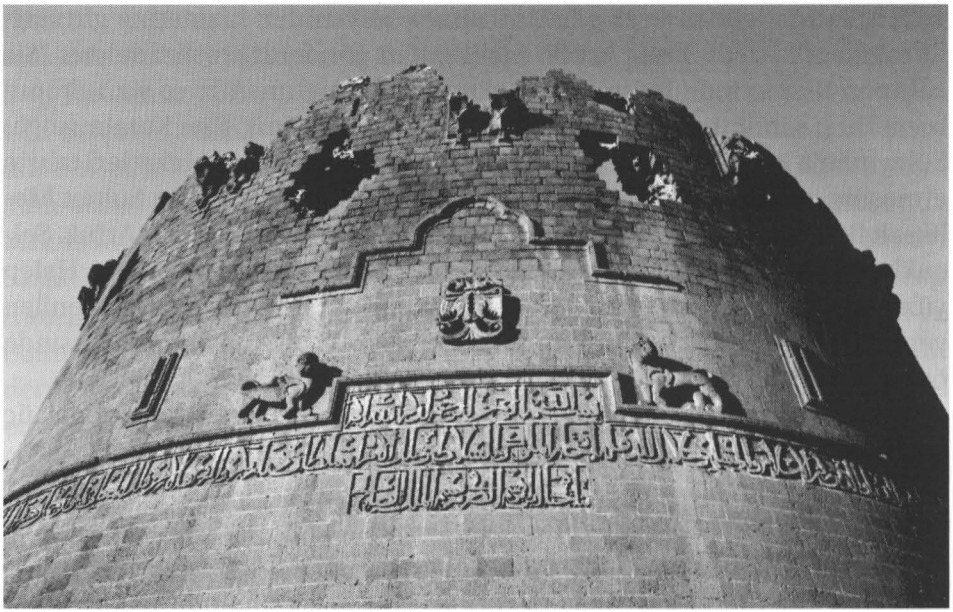

Artuklu Kartalı'nın yer aldığı Diyarbakır Kalesi Yedi Kardeş Burcu

Nûreddin Muhammed'in, Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın kızı ile evli olmasına rağmen bir şarkıcı kadına âşık olarak eşine kötü davranması adı geçen Selçuklu hükümdarı ile arasının açılmasına neden oldu (1181). Sultan II. Kılıç Arslan damadının üzerine asker çekince Nûreddin Muhammed de Salâhaddin Eyyûbî'ye sığınmak zorunda kaldı. Bundan sonra Nûreddin Muhammed Salâhaddin ile birlikte önce Musul'u kuşattılar sonra da Âmid üzerine yürüdüler. Salâhaddin Eyyûbî 29 Nisan 1183 günü Âmid'i ele geçirerek burayı Nûreddin Muhammed'in idaresine bıraktı. Nûreddin Muhammed 1185 yılında öldü. Yerine geçen oğlu Kutbeddin II. Sökmen de Eyyûbîlere bağlı olarak hüküm sürdü ve Eyyûbîlerden Melik Âdil'in kızı ile evlenmek suretiyle aradaki bağları daha da kuvvetlendirdi. II. Sökmen 1200 yılında genç yaşta öldü. O, kardeşi Nâsıreddin Mahmud'u sevmediği için Ayaz adındaki bir memlûkünü kız kardeşiyle evlendirip veliaht tayin etmişti. Bu yüzden yerine Ayaz geçti ancak o, birkaç gün hüküm sürebildi. Bu durumu onaylamayan ileri gelen emîrler Nâsıreddin Mahmud'u beyliğin başına geçirdiler. Nâsıreddin Mahmud bazen Türkiye Selçukluları'na bazen de Eyyûbîlere bağlı olarak ölüm tarihi olan 1222 yılına kadar hüküm sürdü. Yerine oğlu Melik Mesud geçtiyse de Eyyûbî Hükümdarı Melik Kâmil önce Âmid'i sonra da Hısn-ı Keyfâ'yı zapt ederek Artukluların bu kolunu ortadan kaldırdı (1232). Melik Mesud Moğollar tarafından öldürüldü.

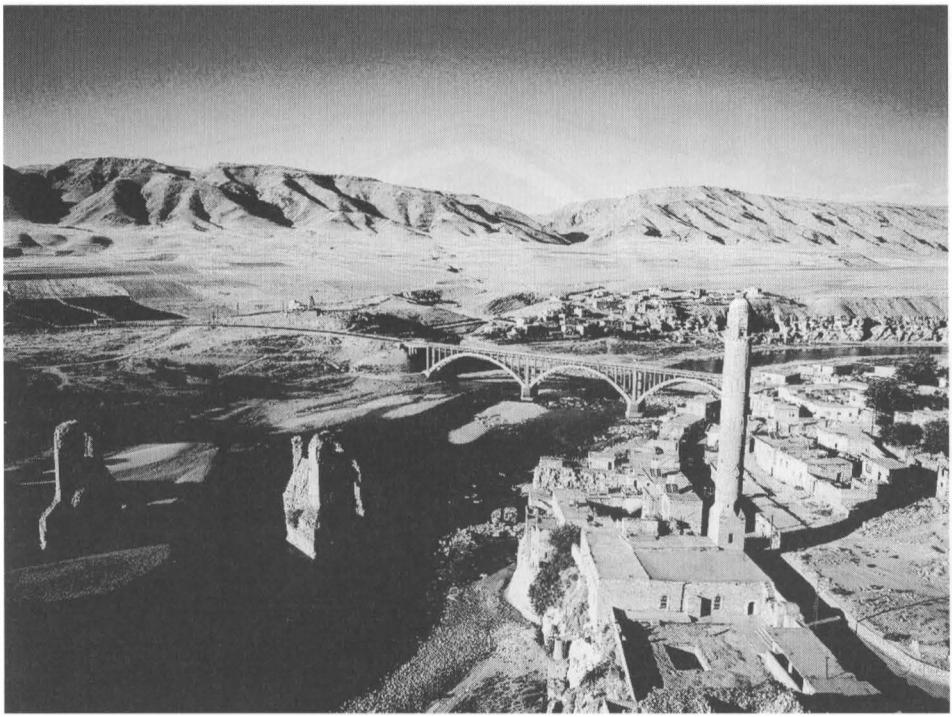

Artuklıların önemli merkezlerinden Hasankeyf (Hısn-ı Keyfâ) Artuklu Köprüsü'nden ayakta kalanlar

Mardin Artukoğulları (1106-1409)

Artuk Bey'in oğullarından Necmeddin İlgazi Nisan 1105 yılında Bağdat Şahneliği görevinden azledildikten sonra yeğeni İbrahim'in elinden Mardin'i alarak burada Mardin Artuklu Beyliği'ni kurdu. Büyük Selçuklu Devleti'nin Musul Emîri Mevdûd da İlgazi'ye Harran şehrini verdi. Ancak Musul Emîri Mevdûd kumandasında Haçlılara karşı düzenlenen sefere davet edilen İlgazi, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a kırgın olduğu için sefere bizzat katılmayıp oğlu Ayaz'ı bir miktar askerle gönderdi (1111-13).

Emîr Mevdûd'un 1113 yılında ölümünden sonra yerine tayin edilen Aksungur el-Borsukî, Mardin'e uğrayarak İlgazi'den Haçlılara karşı yapılacak sefere katılmasını istedi. İlgazi de daha önce yaptığı gibi oğlu Ayaz kumandasında bir birliği yardıma gönderdi. Aksungur Urfa Haçlı Kontluğu'na karşı giriştiği mücadelenin ardından İlgazi'nin oğlu Ayaz'ı hapsederek Mardin ve çevresini yağmaladı. Bu durum üzerine İlgazi, Sultan Muhammed Tapar'ın oğlu Mahmud'un da yer aldığı Aksungur'un ordusuna saldırarak oğlu Ayaz'ı kurtardı. Bu yenilgi üzerine Sultan Muhammed Tapar, İlgazi'yi tehdit

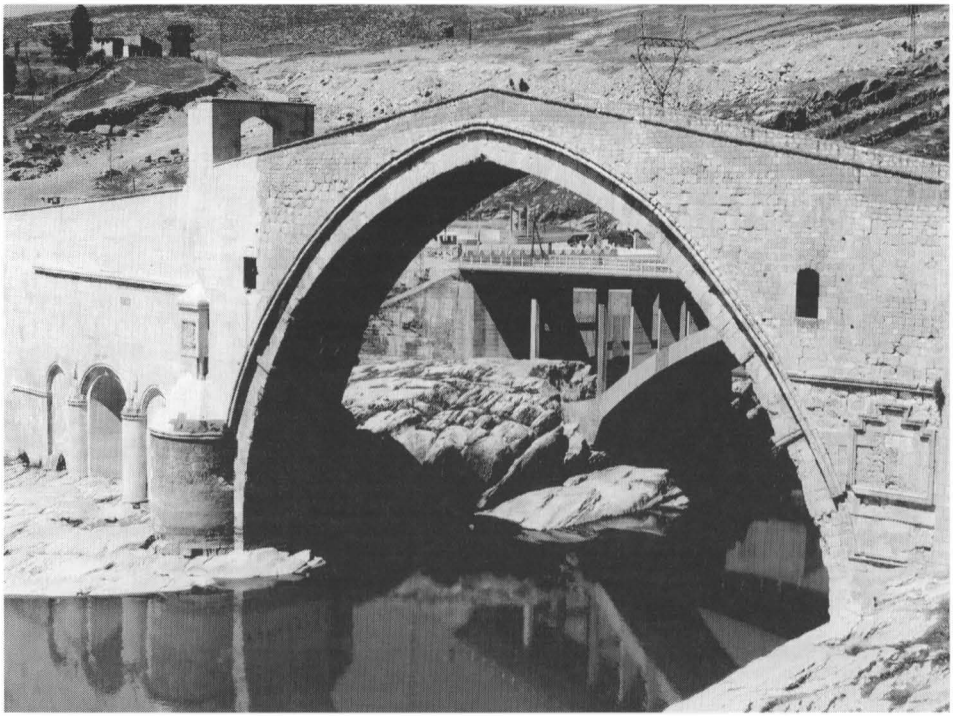

Diyarbakır Silvan ilçesinde bulunan Artuklu yapısı Malabadi Köprüsü

etti, o da Dımaşk Hâkimi Tuğtekin ile anlaştı. İlgazi bir ara Humus Hâkimi Hayır Han'ın eline esir düştüyse de bu durumdan çabuk kurtuldu (1115). Halep Emîri Lü'lü öldürülünce, şehir halkı İlgazi'ye haber göndererek ondan Haçlıların işgali tehlikesine karşı şehri korumasını istediler. İlgazi bu isteği olumlu karşılayarak 1117 yılında Halep şehrine egemen oldu. Böylece Suriye Selçuklu Devleti'nin Halep Kolu yıkılmış oldu.

İlgazi Halep'in idaresini oğlu Timurtaş'a vererek Mardin'e döndü. Bundan sonra Haçlılara karşı mücadeleye başlayan İlgazi beraberinde Dilmaçoğulları'ndan Togan Arslan'ın da bulunduğu 20.000 kişilik bir orduyla hareket ederek Tell-Afrin'de 28 Haziran 1119 tarihinde Antakya Prensi Roger'in kumandası altındaki Haçlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Bundan sonra ise, 14 Ağustos 1119 günü Tell-Danis'te Haçlı Kralı II. Baudouin'in idare ettiği orduyu mağlup etti. Ancak Burc-ı Hab'da yapılan üçüncü savaşta Haçlılara karşı tam bir üstünlük sağlayamayarak Mardin'e döndü.

Gürcü Kralı IV. David, Kıpçak kuvvetleriyle birleşerek Tiflis şehrini sıkıştırmaya başlamıştı. Tiflis'teki Müslümanlardan gelen yardım çağrıları üzerine 1121 yılında Selçuklu Sultanı Mahmud, İlgazi'yi Gürcüler üzerine

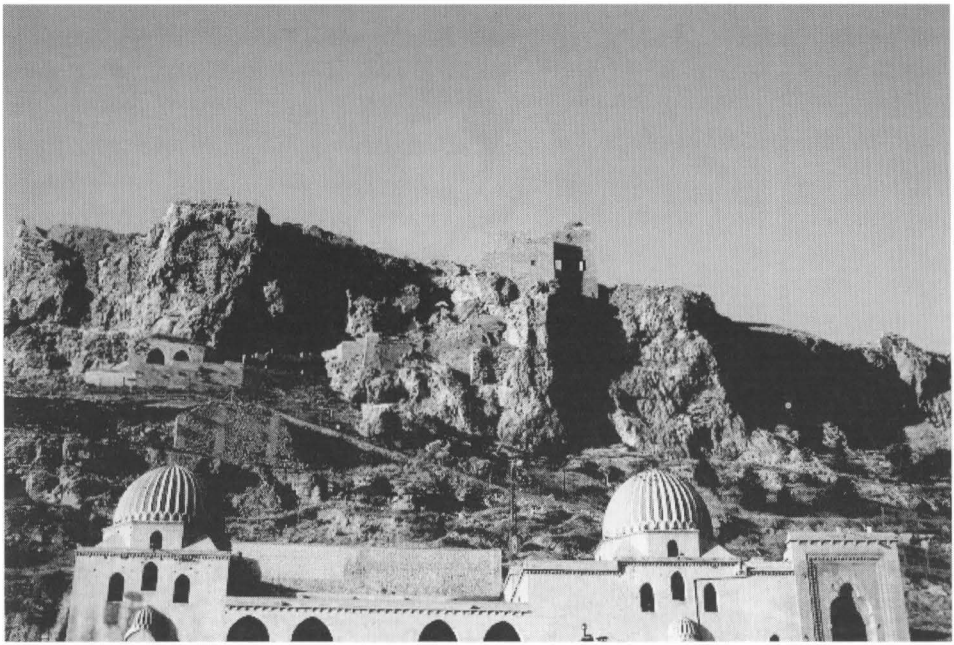

Mardin Kalesi ve Zinciriye Medresesi

düzenlenecek bir seferle görevlendirdi. Haçlılar karşısında gösterdiği başarıyı burada tekrarlayamayan İlgazi, Ağustos 1121 tarihinde Gürcüler karşısında ağır bir yenilgi aldı. Buna rağmen sultan bu desteğinden dolayı kendisine Meyyâfârikîn (Silvan)'i ikta olarak verdi. İlgazi, Gürcü seferinden döndükten sonra Halep'teki oğlu Süleyman'ın isyanı ile karşılaştı ve burayı kontrol altına alan İlgazi, şehrin idaresini bu defa yeğeni Bedrüddevle Süleyman'a verdi. Kısa bir süre sonra Haçlılar Halep'i kuşatınca onlarla geçici bir barış yaptı. Sonra Haçlılara karşı hazırlık yapmaya başladı ve yanında yeğeni Belek b. Behrâm ve Dımaşk Atabegi Tuğtekin olduğu halde Haçlıların elindeki Zerdana Kalesi üzerine yürüdü ancak yolda hastalandı ve 19 Kasım 1122 tarihinde öldü.

Belek Gazi

İlgazi'nin ölümünden sonra oğullarından Timurtaş Mardin'e, Süleyman ise Meyyâfârikîn'e, yeğeni Bedrüddevle Süleyman ise Halep'e hâkim olmuştu. Ancak bu dönemde Artukoğulları'nın ve Anadolu'nun en güçlü beyi Artuk Bey'in torunu Nûrüddevle Belek b. Behrâm idi. Belek Gazi, Harput, Palu ve Dersim bölgesinde egemenlik kurmuştu. Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında ölmesi üzerine dul kalan eşi Ayşe Hatun ile 1113 yılında evlenerek Malatya'yı da hâkimiyet alanına katmıştı. Mengücükoğulları'ndan İshak Bey ile arası iyi

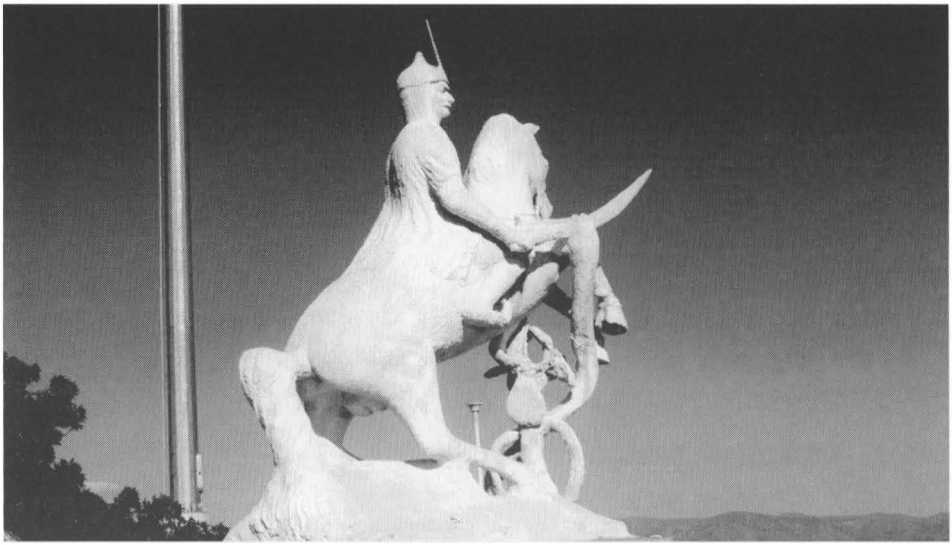

Belek Gazi'nin temsilî heykeli

değildi. Bu Türk beyine karşı Dânişmendlilerden Emîr Gazi ile ittifak kurarak 1120 yılında İshak Bey ile müttefiki Trabzon Dukası Konstantin'in ordusunu Şiran'da ağır bir mağlubiyete uğrattı. 1122 yılında Serûc yakınlarında Haçlılara karşı savaştı ve onları da ağır bir yenilgiye uğratarak Urfa Kontu Joscelin de Courtenay ile Birecik Seryörü Galeran'ı da tutsak olarak ele geçirdi. Daha sonra Gerger'deki Ermenilerin yardımına gelen Kudüs Kralı II. Baudouin de Belek Gazi tarafından yenilgiye uğratılarak esir edildi.

Belek Gazi 30 Haziran 1123'te Halep'i işgal etmek suretiyle şehri Haçlı tehlikesinden kurtarmış oldu. Bu arada Baudouin ve diğer Haçlılar onun şehir dışında bulunmasından ve Ermenilerin yardımından istifadeyle Harput'ta tutuklu bulundukları yerden kurtularak Harput'u ele geçirmişlerdi. Durumdan haberdar olur olmaz hemen yola düşen Belek, Harput'un imdadına yetişerek şehri Haçlıların elinden kurtardı ve esirleri yeniden yakalayarak bu defa onları önce Harran'a sonra da Halep'e gönderdi (1124). Belek Gazi daha sonra Menbic'deki Haçlıları kuşattığı sırada 6 Mayıs 1124 günü kaleden atılan bir okun kendisine isabet etmesi sonucu şehit oldu.

Moğol İstilasına Kadar Artuklular

Belek'ten sonra Artuklular bölgede üstünlüklerini yavaş yavaş kaybettiler. Belek'in beklenmedik ölümü sırasında Mardin Artukluları'nın başında Hüsâmeddin Timurtaş Bey bulunuyordu. Halep de onun idaresi altındaydı. Timurtaş, burada tutuklu bulunan Haçlı Kralı Baudouin ile bir antlaşma

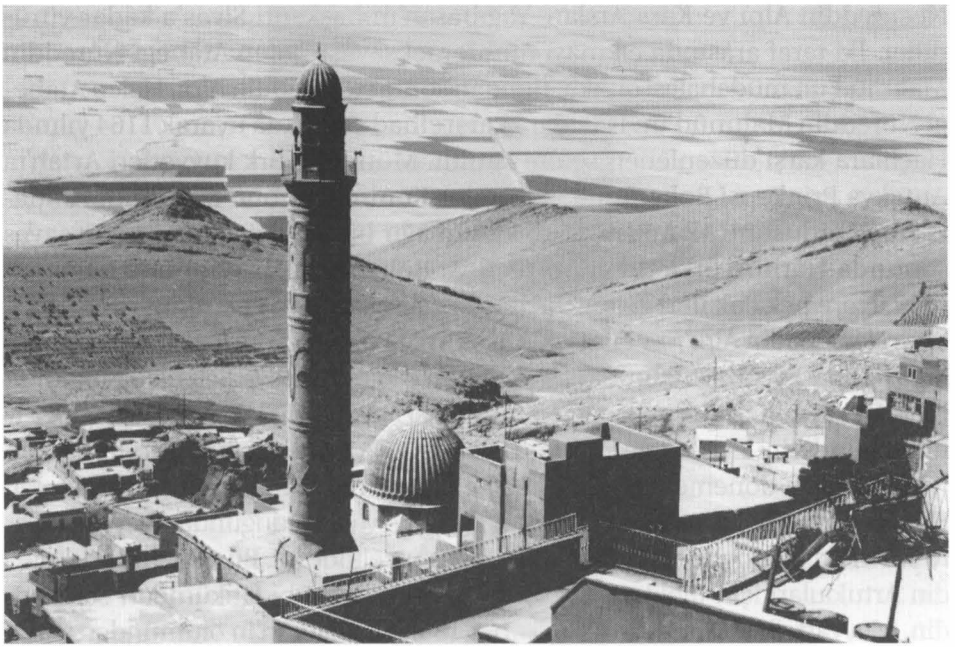

Mardin Ulu Camii

yaparak onu serbest bıraktı. Ancak Baudouin bir süre sonra yanına Müslüman beylerden müttefikler de bulmak suretiyle Halep şehrini kuşattı. Timurtaş'tan bir fayda gelmeyeceğini anlayan şehir halkı Musul Emîri Aksungur el-Borsukî'yi yardıma çağırarak Haçlı kuşatmasından kurtuldular. Böylece Ekim 1124 tarihinden itibaren Halep'teki Artuklu hâkimiyeti sona ermiş oldu.

Timurtaş, kardeşi Süleyman'ın ölümünden sonra Meyyâfârikîn'i idaresi altına aldı (1124-25). Yeni Musul Emîri İmâdeddin Zengî'nin Nusaybin'i ele geçirmesine engel olamadı ve Timurtaş Zengî'nin vasali haline geldi. Timurtaş 1146 yılında Zengî'nin ölümü üzerine hemen harekete geçerek onun işgal ettiği bazı yerleri kurtarmaya çalıştı. Hani, Re'sülayn, Silvan ve Harput gibi şehirleri geri aldı. Zengî'nin oğlu Seyfeddin Gazi bu yerlerden birkaçını geri almaya muvaffak oldu. Daha sonra iki taraf arasında anlaşma yapıldı. Diyarbakır'da hüküm sürmekte olan İnaloğulları da Timurtaş'a tâbi oldular. Bundan sonra Haçlılara karşı başarıyla savaşan Timurtaş, Sümeysat, Kefersüd ve Bire'yi onların elinden aldı.

Timurtaş Bey, 19 Ocak 1154 günü Mardin'de öldü. Oğullarından Necmeddin Alpı yerine geçti. O, beyliğinin ilk yıllarında Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarı Fahreddin Kara Arslan ile anlaşmazlığa düştüyse de sonradan onunla uzlaşarak birlikte Âmid'e karşı bir kuşatma düzenlediler ama başarılı olamadılar. Dânişmendli Yağıbasan, Artuklu topraklarını istilaya kalkışınca

Necmeddin Alpı ve Kara Arslan, Yağıbasan'ın başkenti Sivas'a kadar yürüdüler. İki taraf arasında çıkması muhtemel savaşı Halep Atabegi Nûreddin Mahmûd'un müdahalesi önledi. Bundan sonra Necmeddin Alpı, Halep Atabegi Nûreddin Mahmûd'un Haçlılara karşı cihad çağrısına uyarak 1164 yılında Haçlılara karşı düzenlenen sefere katıldı. Müttefik Türk kuvvetleri Artah'ta Antakya Prinkepsi Bohemund ve Trablus Kontu Raimond'un komutasındaki Haçlı ordusunu 12 Ağustos 1164 günü ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu savaş sonunda Harim Türklerin eline geçti ve Bohemund ile Raimond başta olmak üzere pek çok ileri gelen Haçlı reisi esir olarak ele geçirildi.

Necmeddin Alpı'nın 1176 yılında ölümü üzerine yerine oğlu Kutbeddin II. İlgazi geçti. Eyyûbî Hükümdarı Salâhaddin'e karşı Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın himayesini kabul eden İlgazi, Harran, Darâ ve Nusaybin gibi Artuklu şehirlerini Eyyûbîlere kaptırdı. Hısn-ı Keyfâ Artukluları ile kurulmuş olan iyi ilişkiler bu dönemde daha da gelişti. İlgazi 1184 yılında ölünce yerini oğlu Hüsâmeddin Yavlak Arslan aldı. Ancak o küçük yaşta olduğundan beyliğin idaresini memlûklerinden Nizâmeddin Alpkuş'un elinde idi. Bu dönemde de Mardin Artukluları için tehlike olmaya devam eden Eyyûbî Hükümdarı Salâhaddin, Meyyâfârikîn'i ele geçirdi (Ağustos 1185). Salâhaddin'in ölümünden sonra Alpkuş bu şehri geri almayı başardı (1193). Mardin Artukluları, Salâhaddin Eyyûbî'nin ölümüne rağmen Eyyûbîlerin boyunduruğundan kurtulamadılar ve sonunda 1202 yılında yapılan antlaşma uyarınca yıllık haraç vermek, hutbe ve sikkede yeni Eyyûbî Hükümdarı Melik Âdil'in ismini zikretmeyi kabul ederek Eyyûbîlere tâbi oldular. Yaklaşık 1201 yılında Yavlak Arslan'ın ölmesi üzerine yerine kardeşi Artuk Arslan geçti. Nizâmeddin Alpkuş'un vesayetinden kurtulabilmek için 1204-1205 yılında onu öldürttü. Onun devrinde Mardin Artukluları bazen Türkiye Selçukluları'na bazen de Eyyûbîlere tâbi olarak varlığını sürdürdü. Artuk Arslan 1239 yılında ölünce yerine oğlu I. Necmeddin Gazi geçti.

Moğol İstilasından Sonra Artuklular ve Yıkılışları

Necmeddin Gazi'nin Moğollara tâbi olmayı kabul etmemesi yüzünden Mardin Moğollar tarafından kuşatıldı. Bu kuşatma sırasında 1260 yılında Necmeddin Gazi öldü. Yerine geçen oğlu Melikü'l-Muzaffer Kara Arslan, Moğolların egemenliğini kabul ederek onlarla bir antlaşma yaptı. Böylece hem hanedanın ömrü uzamış hem de Mardin şehri Moğol felaketinden kurtarılmış oldu. Kara Arslan 1292'de öldü ve yerine önce Şemseddin Dâvud (ö. 1294) sonra da II. Necmeddin Gazi geçti. İlhanlı Hükümdarı Gazan Han bağlılığından dolayı Diyarbekir bölgesiyle Diyâr-ı Rebîa'nın idaresini II. Necmeddin Gazi'ye verdi (1302). Daha sonraki yıllarda Necmeddin Gazi, kızı Dünya Hatun'u İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han ile evlendirerek Moğollarla olan ilişkilerini akrabalık boyutuna taşıdı (1309).

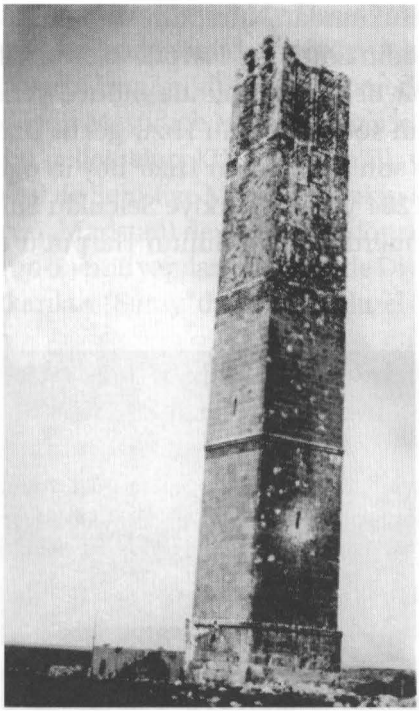

Günümüze ulaşamayan Kızıltepe'de Rasathane ya da Gözetleme Kulesi

Necmeddin Gazi Ağustos-Eylül 1312 tarihinde öldü. Mardin Artuklularının son zamanlarına doğru Melikü'z-Zahir İsa hükümdar oldu (1376-77). Bu Artuklu beyi 1384 yılında Karakoyunlulardan Kara Mehmed'e yenildi. Daha sonra Timur'a tâbi oldu. Ancak bu hükümdar tarafından esir edilerek 3 yıl boyunca Sultaniyye'de hapsedildi. Daha sonra affedilerek Mardin'e gönderildi. Akkoyunlu Hükümdarı Kara Yölük Osman'ın Mardin'i kuşatması üzerine İsa, Türkmen beyi Çekim (Çeküm)'den yardım istedi ve sonra onunla birlikte Kara Osman'ı Âmid'de kuşatma altına aldılar. Şehrin dışında yapılan savaşta Çeküm Bey ve İsa, Akkoyunlular tarafından öldürüldüler (Nisan-Mayıs 1407). İsa'nın yerine geçen oğlu Şehâbeddin Ahmed, Mardin'i koruyamayacağını anlayınca şehri Karakoyunlulardan Kara Yusuf Bey'e teslim etti (1409). Melik Şehâbeddin Ahmed Musul'a gönderildi. Kısa bir süre sonra da öldü (1409). Böylece Mardin Artuklu Beyliği yıkılmış oldu.

Harput Artukluları

Belek Gazi, Harput, Palu ve Dersim bölgesinde egemenlik kurmuştu. Onun ölümünden sonra Harput ve civarı Hısn-ı Keyfâ Artuklularına geçti.

Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarı Nûreddin Muhammed'in 1185 yılında ölümüyle kardeşi İmâdeddin Ebû Bekr, Harput ve civarında Artukluların üçüncü kolunu kurdu. Ebû Bekr 1204 yılında ölünce yerine oğlu Nizâmeddin İbrahim geçti. Bundan sonra da oğlu Hızır geçti. Uzun ömürlü olamayan bu Artuklu şubesinin son hükümdarı Hızır Bey'in oğlu Nûreddin idi. Harput Artuklu Beyliği, 1234 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın bölgeye gönderdiği bir ordunun Harput'u ele geçirmesi sonucu ortadan kalktı.

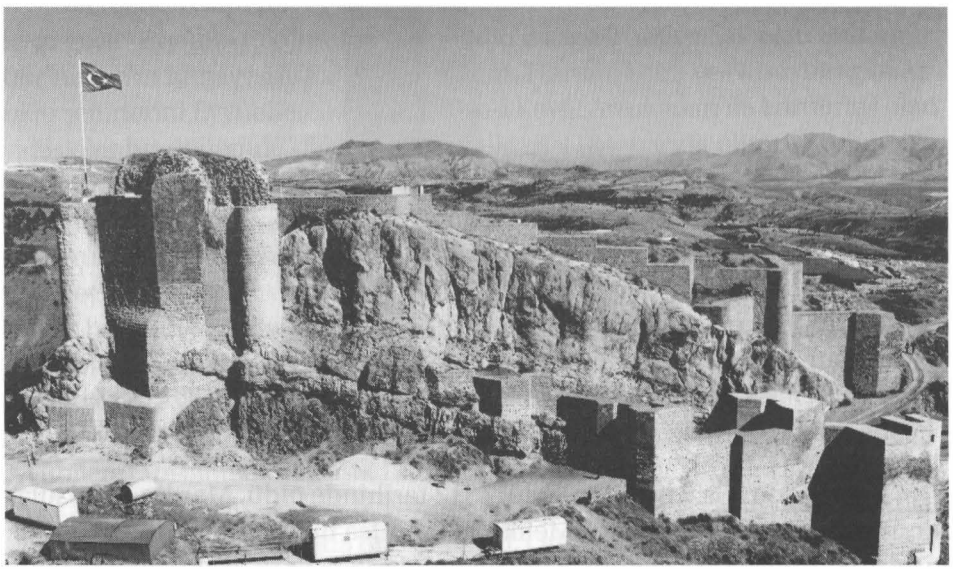

Harput Kalesi

Kültür ve Mimari

Artuklular zamanında (1104-1409), medrese, köprü, külliye, çarşı, cami, mescid, sur vs. gibi çok sayıda mimari eser yapıldı.

Bu mimari eserlerin büyük bir kısmı Mardin başta olmak üzere Harput, Silvan, Hasankeyf, Diyarbakır ve Kızıltepe gibi şehirlerde yer almaktadır.

Silvan (yapımı 1157), Mardin (1176-77)'de Ulu Camiiler vardır. Yavlak Arslan tarafından başlanan ve 1204-05'te kardeşi Artuk Arslan tarafından tamamlanan Kızıltepe (Dunaysır) Ulu Camii, Artuklu mimarisinin en önemli eseridir.

XIII. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait iki katlı Mardin Hatuniye Medresesi en erken tarihli Anadolu medreselerindendir.

Harzem-Kızıltepe Taceddin Mesud Medresesi (Artuk Arslan'ın kölesi), yine Artuklular döneminde yapılan medreselerden birisidir.

1198-99 tarihli Diyarbakır (Âmid) Zinciriye medresesi ile aynı tarihte yapımına başlanan iki katlı Mesudiye Medresesi taş işçiliği ile dikkat çeker.

Medreselerdeki bu gelişmeleri XIII. yüzyılın ilk yarısında Mardin'deki Zinciriye (İsa) Medresesi ile Şehidiye Medresesi takip etmiştir.

Emineddin Külliyesi (Maristan) de Artuklular döneminin eserlerindendir.

Artuklu sanatının en önemli yapılarından biri de Diyarbakır'da 1961-62'deki kazılarda ortaya çıkarılan "Saray"dır. Artukoğlu el-Melikü's-Sâlih (1201-1222) zamanına aittir.

Mardin'de Artuklulara ait dört adet hamam tespit edilmiştir.

Diyarbakır-Bitlis yolu üzerindeki Batman Suyu Köprüsü (Malabadi) de önemli bir Artuklu eseridir.

Hasankeyf'teki "Dicle Köprüsü" de önemlidir. Diyarbakır-Eğil yolu üzerindeki Devegeçidi Suyu Köprüsü de çok gözlü yapısıyla dikkat çekmektedir.

Kartal ve arslan kabartmaları kadar kitabe kuşakları ile de dikkati çeken Diyarbakır surlarındaki Ulubeden ve Yedikardeş Burçları askerî mimari konusunda Artukluların ulaştığı noktayı gösteren en önemli kalıntılardır.

Cezerî tarafından kaleme alınan *Kitâbü fî Ma'rifeti'l-Hiyeli'l-Hendesiyye* adlı eser minyatür tekniğinde yapılmış bol sayıdaki krokileriyle önemli bir yere sahiptir. Bu kitap ve "Otomatlar" kitabı diye bilinen eser Diyarbakır Sarayı'nda yazılmış, içinde çeşitli robot çizimleri bulunmaktadır.

Bilime Destek Veren Artuklu Hükümdarları

Artuklu beylerinin ilim ve kültür sahibi olarak tanınmaları Hüsâmeddin Timurtaş ile başlamaktadır. Timurtaş, âlim, zeki, yetenekli ve bütün ilimlere vâkıf biriydi. Artukluların hizmetinde bulunan İbnü'l-Ezrâk, Timurtaş hakkında şunları söylemektedir: "es-Said Hüsâmeddin ilim ehlini seven, onlarla kaynaşan, her çeşit sanat ehlinden olan fazilet erbâbına ikram eden ve bütün ilimlere muttali olan âlim bir emîrdir. (...) Din ve ilim erbabından biri gelse onu ağırlar, en güzel şekilde ikramda bulunur ve ihtiyaç duyduğu her şeyi sağlardı. Birisinin herhangi bir ilimle uğraştığı ortaya çıksa onu kendine yaklaştırır, ihsanda bulunur, o kişinin ilim ve sanatla ilgili neler bildiğini sorardı." demektedir. Hatta huzurunda misafir ettiği bir şair ile ünlü Arap şairlerinden İmruülkays'ın gazelleri ve şiir üstüne tartışacak kadar kültürlü biriydi. Artuklu hükümdarlarının ilme olan bu düşkünlüğü sonraki devirlerde de devam etmiştir. Mardin Artuklu emîri II. İlgazi (1176-1184)'nin yakın dostlarından biri Mardinli Hristiyan bir âlim olan Ebû Said bin Halid bin el-Mübârek'ti. Güzel Arapça şiirler yazan bu âlime II. İlgazi yüksek bir mevki kazandırmış olup onunla terbiye meseleleri üzerinde sohbet ederdi. Mardin

Artuklularından Artuk Arslan hikmet ve felsefe ile yakından ilgileniyordu. Artuklu döneminde yetişen Cezerî, mühendislik ve fizik alanında çalışmalarda bulunmuştu. Hısn-ı Keyfâ ve Âmid Artuklu emîri Nâsıruddin Mahmud'un (1200-1222) isteği üzerine yazdığı *el-Câmi Beyne'l-İlim ve'l-Amel en-Nâfî fî Sınaâti'l-Hiyel*[8] adlı eserinin dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunan 11 nüshası vardır. Bunlar içinde en eskisi 1206 tarihli olanıdır. Topkapı Sarayı Kütüphanesi 3472 numarada kayıtlı yazmanın resimleri oldukça göz alıcıdır. Cezerî'nin bu eseri Müslüman âlimlerin mekanik aletler ve otamatları hakkındaki bilgisini gösterdiği gibi, İslâm dünyası içinde bu ilmin ne derece geliştiğinin kanıtıdır. Cezerî, bilimsel başarılarından dolayı "zamanın harikası" anlamına gelen Bedîu'z-Zamân lakabı verilmiştir.

Cezerî, Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarları Nûreddin Muhammed (1167-1185), Kutbeddin II. Sökmen (1185-1201) ve Nâsıruddin Mahmûd (1201-1223) dönemlerinde Artuklu sarayında mühendis olarak bulunmuştu.

Bilim ve Edebiyatla Uğraşan Devlet Görevlileri

Mardin Artuklu Hükümdarı Timurtaş'ın döneminde çeşitli devlet kademelerinde bulunan İbnü'l-Ezrâk'ın *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid* adlı eseri Artuklu döneminde yazılıp bize ulaşan ender eserler arasındadır. Eser Anadolu tarihi bakımından büyük bir öneme sahiptir.

Artuklu devlet görevlileri arasında özellikle vezirlerin çok iyi eğitim almış kişiler oldukları bilinmektedir. Aralarında hükümdara tarih alanında eser yazmış kişiler de bulunuyordu. Mardin Artuklularından Necmeddin Gazi (1239-1259)'nin veziri İsmâil bin Ebî Sa'd bin Ali bin el-Mansûr bin Muhammed bin el-Hüseyn eş-Şeybânî el-Âmidî, Âmid şehri ile ilgili güzel bir tarih eseri yazmıştı. Adı geçen vezirin oğlu Muhammed bin İsmail, Necmeddin Gazi'nin oğlu Fahreddin Kara Arslan (1259-1291) ile birlikte büyümüştü. Kara Arslan babasının yerine tahta geçince Muhammed bin İsmail'i veziri olarak tayin etmişti. Muhammed bin İsmail, eski vezir olan babası İsmail bin Ebî Sa'd gibi âlim bir kişi olup, bilgili ve yazı yazma konusunda usta biriydi. İlhanlı Hükümdarı Ahmed Teküdar'ın İslâmiyet'i seçmesinde bu Artuklu vezirinin etkisi büyük olmuştu.

8 Cezerî, *el-Câmi beyne'l-İlm ve'l-Amel en-Nâfî fî Sınaâti'l-Hiyel*, (yay. haz. Sevim Tekeli vd.) Ankara 2002, s. 1. Cezerî nin bu eseri mekanik uygulamalarının özellikle hidrolik alanında ulaştığı düzeyi anlatmaktadır. Kitap, hava, boşluk ve denge prensipleri ile hareket eden 50 aracın ayrıntılı tasvirini verir. Bu araçlardan 6'sı su saati, 4'ü mumlu saat, 6'sı ibrik, 7'si eğlence amaçlı kullanılan çeşitli otomatları, 3'ü abdest almak için kullanılan otomat, 4'ü kan alma teknesi, 6'sı fiskiye, 4'ü kendinden ses çıkaran araç, 2'si kilit, 1'i açıölçer, 1'i kayık su saati ve Âmid şehri kapısıdır. Bu konuda bkz. Yavuz Unat, "Cezeri'nin Yapıtı", *Bilim ve Ütopya*, sy. 91, (Ocak 2002), s. 19; Abdulhakim Koç, "800 yıllık Otomatik Makineler", *Bilim ve Teknik*, sy. 314, (1994), s. 68-72.

Mardin Artuklularından Nâsıreddin Artuk Arslan (1204-1239) döneminde, İnşâ Kâtipliği yapan İbnü's-Saffar el-Mardinî genç yaşta şiire ve edebiyata ilgi duymuş, Mardin'deki edebiyat hocalarının meclislerinde kendini yetiştiren ünlü bir şairdi. Artukluların önemli şehirlerinden Düneysir'de Divânü'l-İşrâf Kâtipliği görevini 18 yıl boyunca yürüttü. İbnü's-Saffar olarak bilinen Ali b. Yusuf b. Şeyban 1182 yılında Mardin'de doğdu. Moğolların Mardin'e 1275 yılında düzenledikleri yağma akınları sırasında öldürüldü. Şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştı. Gazel, methiye, tabiat tasviri ve hamriyat (şarap ile ilgili) şiirlerinde yer verdiği konulardı. İbnü's-Saffar'ın *Ünsü'l-Mulûk* (Sultanlarla Sohbet Adabı) adında bir eseri vardır.

Mardin Artuklu Hükümdarı Necmeddin İlgazi'nin isteğiyle Hemedan şehrinden, Mardin'e gelen Ebû'l-Fütûh (Feth) Ahmed b. Seri, Artuklu topraklarında ilmî çalışmaların gelişmesine katkı sağlamıştı. Hatta tıp alanında Fahreddin el-Mardinî (ö. 1198), ondan ders almıştı. Hüsâmeddin Timurtaş'ın özel hekimliğini yaptığı gibi ona bir de kütüphane kurdu.

Tıp alanında zamanın ünlü simalarından Ahmed b. Esed Necmüddîn Şam'dan, Âmid'e (Diyarbakır) gelerek Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarı Melik Mesud (Mevdud)'un hizmetine girmişti. Bu tıp âlimi Melik Mesud'un vezirliğine getirilmişti.

Artuklu Hükümdarları Adına Telif Edilen Eserler

Artuklu hükümdarları, âlimleri, şairleri, edebiyatçıları desteklediklerı için Artuklu hükümdarları adına çeşitli eserler telif edilmişti. Mardin Artuklu Hükümdarı Necmeddin Alpı (1154-1176) adına, Kemaleddin Ebû Salim tarafından *el-İkdu'l-ferîd li-Meliki's-Sa'id* adlı bir eser yazılmıştı.

İşrakiyye felsefesinin kurucusu Sühreverdî el-Maktul, *Elvah el-İmâdiyye* adlı eserini Harput Artuklu meliki İmadeddin Ebu Bekir'e (1185-1203) sunmuştur.

Mardin Artuklularından Melik Mansur Necmeddin II. Gazi adına (1294-1312), Zeynüddin Abdulkadir İbn Muhammed el-Hanefî er-Razî isimli edip *Ravdatü'l-Feseha* adlı eserini yazmıştır. Kitabın sayfasına "Allah tarafından ismi güçlendirilmiş olan Sultan el-Mansur Necmüddin Ebû'l-Feth Gazi el-Artukî onurlandırıldı" ibaresi eklenmiştir.

Fahreddin Kara Arslan adına, Ebû'l-Ali bin Ebû'l-Hasan es-Sufî *Urcuze fî Suver el-Kevâkib es-Sabite* adlı eseri yazmıştı. Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarı Mahmud bin Muhammed b. Kara Arslan (1200-1222) adına, Ebû'l-İzz el-Cezerî *el-Câmi beyne'l-İlim ve'l-Amel en-Nâfî fî Sınaatî Hiyel* adlı eserini, yine Hısn-ı Keyfâ Hükümdarı Melik Mesud (1222-1231) adına, Zeyneddin Abdurrahim el-Cevbarî *el-Muhtar fî Keşfi'l-Esrâr*'ı telif etmişlerdi.

1278 yılında bir süre Mardin'de kalan Şemsüddin Muhammed b. Eşref es-Semerkandî (ö. 1302), kendisine yapılan ısrar üzerine Burhaneddîn Nesefî'nin *el-Mukaddimâtü'l- Burhaniye fî İlmi'l-Cedel* adlı eserini şerh etmiş ve bu şerhi Mardin Hükümdarı Melik Muzaffer Kara Arslan (1259-1291)'a takdim etmişti.

Artuklu topraklarındaki ilmî çalışmalar bunlarla sınırlı kalmamış, önemli eserlerin tercüme ve şerh edilmeleri de sağlanmıştı. Örneğin milattan önce I. yüzyılda yaşayan Yunanlı hekim Dioskurides'in[9] tıp kitabı Mardin Artuklu Hükümdarı Necmeddin Alpı'nın (1154-1176) isteği üzerine Süryanîce olan çevirisinden Malatyalı Salim adlı biri tarafından Arapçaya tercüme edilmişti. Ancak bu çalışma Necmeddin Alpı tarafından yeterli bulunmayıp, Mihran b. Mansur b. Mihran'a yeniden tercüme ettirilmişti.

Safiyyüddin Hillî (ö. 1351) bir süre Mardin Artukluları hizmetinde bulunmuş, Artuklu meliklerini övdüğü 29 kaside yazmıştı. Bunları *el-Kasâidu'l-Artukiyât* veya *er-Ravza* adıyla bilinen *Dureru'n-Nuhûr fî Medâihi'l-Melik el-Mansur* adlı eserinde topladı.

Artuklu sarayında dinî inanışı ne olursa olsun âlimler büyük saygı görüyordu. Artuklu emîrlerinin iltifat ve ihsanlarda bulunduğu kişiler arasında Hasan b. Halid b. Muhtar en-Nasranî ve Yahya b. Seleme el-Haskefî de bulunuyordu.

Artuklu Topraklarına Yerleşen Âlimler

Şeyzer Emîrliği ailesinde Usame b. Münkiz, Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarı Fahreddin Kara Arslan'ın bir süre hizmetinde bulunmuştu. *(Kitabu'l-İ'tibar İbretler Kitabı*, trc. Y. Ziya Cömert, İstanbul 2008.)

Artuklular, ilmî çalışmaları destekleyip, âlimleri devlet idaresinde yüksek görevlere getirmek süretiyle ülkelerini bu alanda cazip bir ilim merkezine çevirmişlerdi. Böylece Irak, Suriye, İran ve Endülüs'ten dahi birçok bilim adamının Artuklu topraklarına gelip yerleşmesini sağlamış, meydana getirdikleri eserler, verdikleri dersler yardımıyla Artuklu topraklarını büyük bir üniversite haline getirmişlerdi.

İran'dan gelerek Artuklulara vezirlik yapan Cemaleddin Sencarî, yaşadığı dönemde bilgisi ile zamanının eşsiz âlimi olarak tanınıyordu. Bağdat müderrisi Ebû'l-Mecd-i Rib, Mardin'e gelip kadılık yapmıştı. Mardin Artukluları'nın sarayında bir süre ikamet eden İzzeddin Yusuf b. Hasan et-Tebrizî (ö. 1399), Beydavî'nin (ö. 1291) *Minhac-ı Beydâvî* adlı eserini şerh edip, Zemahşerî'nin (ö. 1144) *el-Keşşâf* adlı eserine haşiyeler yazmıştı. Mardin'de ilmî faliyetlerini sürdüren âlimler arasında edebiyat, fıkıh ve kıraat alanlarında

9 Yunanlı hekim Dioskurides "İlaç Bilgisi" adlı eseriyle ünlüydü.

ünlü olan Zeynüddin b. Sureyca el-Barudî (ö. 1386) de bulunuyordu. Beyân[10] ilminde ün kazanmış el-Ula b. Muhammed b. Ahmed es-Seyralî (ö. 1388) bir süre Mardin'de kalıp çeşitli ilimlerde dersler vermişti. Mardin Artuklu Hükümdarı Necmeddin İlgazi'nin isteğiyle Hemedan şehrinden Mardin'e gelen Ebû'l-Fütûh (Feth) Ahmed b. Seri, Artuklu topraklarında ilmî çalışmaların gelişmesine katkı sağlamıştı. Hatta tıp alanında Fahreddin el-Mardinî (ö. 1198), ondan ders almıştı. Hüsâmeddin Timurtaş'ın özel hekimliğini yaptığı gibi ona bir de kütüphane kurdu. Ayrıca tabip Bedruddin b. Hubel el-Bağdadî, Mardin'de uzun bir süre hizmet verdi. Şairliği yanında hadis ve edebiyat alanında büyük bir âlim olan Abdurrezzak b. Ebu Bekir b. Halef er-Re'sulaynî, Mardin Artukluları sarayında hürmetle karşılanmış, yüksek makamlara çıkmıştı. Tıp alanında zamanın ünlü simalarından Ahmed b. Esed Necmüddîn, Şam'dan Âmid (Diyarbakır)'e gelerek Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarı Melik Mesud (Mevdud)'un hizmetine girmişti. Bu tıp âlimi Melik Mesud'un vezirliğine getirilmişti. Sühreverdî el-Maktul uzun süre Harput Artukluları'nın hizmetinde bulunmuştu.

Artuklu Topraklarında Doğan Âlimler

Hadis ilmi alanında ünlü İslâm hukukçusu Ebu'l-Hasan Alâüddin Ali b. Osman b. İbrahim et-Türkmanî el-Mardinî Artuklu topraklarında doğmuştu. Ailesi sonradan Kahire'ye göç eden İbnü't-Türkmanî 1284 (683)'te Mardin'de doğdu, 750 (1349) yılında Kahire'de öldü. Ömrünün son iki yılında Mısır "Hanefi Kadı'l-Kudat"ı görevinde bulundu. Kardeşi Ahmed b. Osman et-Türkmanî de ünlü bir İslâm hukukçusuydu.

Seyfeddîn Âmidî (1155-1231) Artuklu topraklarında doğmuş bir başka ünlü âlimdir. Onun Âmidli (Diyarbakır) oluşu, Artuklu ülkesi ve civarının ilim ve kültür alanındaki gelişmişliğini göstermektedir.

Artuklular topraklarında doğup büyüyen bir başka ünlü sima da *el-Kâmil fi't-Tarih*'in yazarı İbnü'l-Esîr'dir. Onun, tarihçi kimliği yanında özellikle hadis alanındaki bilgisi bu alanda otorite olmasını sağlamıştı. Cizre'de doğup büyüyen İbnü'l-Esîr daha sonra ailesinin Musul'a göç etmesiyle orada yaşamaya devam etmiştir. Artuklu topraklarına uğrayıp da onlara hizmet eden bilim adamları arasında Cevberi'yi, şair Nizamî'yi ve çok yönlü bir âlim olan Abdüllatif el-Bağdadî'yi (1162-1231) sayabiliriz. Abdüllatif el-Bağdadî'yi teoloji, tıp ve simya gibi alanların yanında felsefe konusunda da söz sahibiydi. Bir süre Mardin'de bulunmuştu.

10 Edebiyatta kullanılan teşbih (benzetme), mecaz ve kinaye gibi söz oyunlarının tümünün öğrenildiği ilim dalıdır. Bir manayı çeşitli yollarla anlatma sanatıdır.

Artuklu Sarayında Bulunan Mimarlar

Artuklu sarayında görevli bazı mimar ve mühendislerin isimlerini bu dönemde yaptırılan eserlerin üzerinde görmekteyiz. Hısn-ı Keyfâ Artuklu Sarayı mimarı İsâ Ebu Dirhem'in Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nin mimarı olduğu ve Sökmen b. Muhammed adına 1198-99 tarihli bir sur kitabesinde adının yer aldığı bilinmektedir. Mesudiye Medresesi'nde yer alan kitabede Halepli olduğu anlaşılan Cafer b. Mahmud'un adı ayrıca Devegeçidi Suyu Köprüsü'nde yer almaktadır. Diyarbakır Ambarçayı Köprüsü'nde yer alan eski kitabede çırağı Osman b. Takak adı kazınmıştır. Diyarbakır Ulubeden Burcu'nda geçen İbrahim b. Cafer ve Yedi Kardeş Burcu'nda ise Yahya b. İbrahim es-Sarafî adlarına rastlanmaktadır. Hesabî unvanı taşıyan bu mühendisler dışında Karakuş el-Hesabî ve Yakut el-Hesabî gibi Türk mühendislerinin adlarını ve eserlerini biliyoruz.

Artuklu İlim Dünyasında Düneysir'in Önemi

Artuklular döneminde Düneysir'deki ilim hayatı hakkında İbn İlalmış'ın *Hilyetü's-Seriyyîn min Havâssi'd-Düneysiriyyîn*[11] adlı eseri oldukça önemli bilgiler vermektedir. Bölgesel bir tarih özelliğinde olan bu eser aslen Düneysirli olan veya Düneysir'e yerleşen fakih, muhaddis, kıraat âlimi, edip ve şairlerin biyografilerini vermektedir. Eser bu yönüyle Artuklu döneminin ilim hayatının ne derece gelişmiş bir seviyede olduğunu göstermektedir. *Tarihu Düneysir* olarak bilinen eser altmışa yakın âlimin biyografilerini vermektedir.

Tarih, tıp ve hadis âlimi olan İbn İlalmış'ın tam ismi Ebû Hafs Kemâleddin Ömer b. Hızır b. İlalmış b. İldüzmüş ed-Düneysirî et-Türkî'dir (1178-1242). 574 (1178) yılında Düneysir'de doğmuştur. İbn İlalmış tarihçi ve hadis âlimi olmasının yanında tıp alanında da eğitim almıştı. Tıp alanındaki ilk eğitimini de Düneysir'de alan İlalmış, babasının arkadaşı olan tıp âlimi Ebû'l-Bekâ Sâbit b. Ahmed el-Harranî'den bu alanda eğitim gördü. Musul ve Bağdat'ta tıp eğitimini tamamlayan İlalmış, Düneysir'e yerleşip ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır.

İbn İlalmış'ın eserinden öğrendiğimize göre Sicilya'da doğup ve Mısır'da yetişen ünlü kıraat âlimi Ebû Bekir Atîk b. Ebi'l-Kasım b. Abdullah el-Kureşî, Düneysir'e yerleşmişti. en-Nizami Mescidi'nin imamlığını yapmıştı. Abdullah

11 Artuklular döneminde ilim hayatını canlı bir şekilde anlatan bu eserin elimizdeki tek nüshası 743 (1342) tarihinde Artuklu hanedanına mensup Ömer b. Muhammed b. Hacı Sökmen el-Artukî'nin teşvikiyle, Ahmed b. Sadullah el-Harranî'ye istinsah edilen nüshadır. Adı geçen eser İbrahim Salih tarafından Dımaşk'ta *Kitâbü Târîhi Düneysir* adıyla 1992'de yayımlanmıştır. Bkz. Cengiz Tomar, "İbn İlalmış'ın Hilyetü's-Seriyyîn min Havâssid-Düneysiriyyîn Adlı Eserine Göre Artuklular Döneminde Düneysir'de İlim Hayatı", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri 25-26-27 Ekim 2007*, Mardin 2008, II, s. 2, n. 2.

el-Kureşî, Amr b. Handef'in türbesinde kıraat ve hadis dersleri veriyordu. İbn İlalmış, el-Kureşî'den duyduğu hadisleri eserine aktarmıştı. Düneysir'de "Cuma Mescidi"nde ders veren kurrâlardan biri de Ebû Amr Osman b. Kutluğ en-Nasibî idi. "Hânü's-Sebil eş-Şihâbî"ye yerleşen Ebû Amr Osman b. Ebî Ali el-Esardî burada kıraat dersleri veriyordu. Bu zât Mısır'dan gelip Düneysir'e yerleşmişti.

Düneysir'e yerleşen âlimler arasında en önemlilerinden biri Bağdat, İskenderiye, Dımaşk ve Musul gibi yerlerde eğitim alan Ebu Muhammed Abdülhalık İbn Rûhînâ'dır. Artuklu sultanı ve maiyetinin de derslerine katıldığı bu âlim bir süre Kutbiyye Medresesi'nde ders vermişti. İbn İlalmış, onun Amr b. Handif Türbesi ve en-Nâsirî ve el-Atik Camii'nde hadis halkaları oluşturduğunu söyler. Ayrıca İbn Rûhînâ'nın ders vermesi için Mardin ve Harzem arasında bir medrese inşa edilmişti.

Ünlü fakih İbn Ebî Asrun'un talebelerinden Mısırlı Ebû'l-İzz Yusuf, Düneysir'e yerleşen ulemâ arasındaydı. Düneysir'in bu canlı ilim hayatı birçok kişiyi hadis ve kıraat dersi dinlemeleri için şehre çekiyordu. Bunlar arasında Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Efdal Nûreddin, çıktığı bir sefer esnasında Düneysir'de konaklamış ve Şihâbiyye Medresesi'nde hadis derslerine katılmıştı. Bu bilgilerden Düneysir'in özellikle fıkıh ve hadis alanında önemli bir merkez olduğu görülmektedir. Bağdat, Musul, Dımaşk ve Mısır gibi yerlerden âlimler gelip Artukluların bu ünlü ilim merkezinde dersler vermekteydi.

Ebû Muhammed Abdurrahman b. Salih ed-Düneysirî Artuklu idare teşkilatında yer aldığı gibi ilmî alanda da faaliyet gösteriyordu. Abdurrahman b. Salih, Düneysir muhtesibliği yanında, bu şehrin yetiştirdiği "nahiv" âlimlerinden biriydi. Ayrıca Düneysir Nâsırî Camii Vakıf mütevellisi görevinde bulunuyordu. Tıp ilmi alanında Muhamed b. Abdüsselam, Artuklu medreselerinde yetişen âlimler arasındaydı. Mardin Artuklu emîri Kutbeddin II. İlgazi b. Alpı'nın tabibi Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Bağdadî tıp ilmine dair *el-Muhtar fi't-tıb* adlı bir eser telif etmişti. O, Düneysir'deki medreselerde tıp eğitimi veren âlimler arasındaydı. İbn İlalmış'ın hocalığını yapan bu âlim, Artuklu medreselerde bu ilimle uğraşan birçok öğrenci yetiştirmişti.

İbn İlalmış'ın *Kitâbu Tarihi Düneysir* adlı eseri, Düneysir merkezli Artuklu ilim hayatının çeşitliliğini göstermektedir. Günümüze kadar ulaşmayan bazı Artuklu medrese ve camilerinin varlığından bu eser sayesinde haberdar olmaktayız. Kutbiyye, Şihâbiyye ve Harzem Medreseleri, ayrıca ilmî alanda eğitim veren Gazi, Nâsırî, Nizamî, Atik ve Cuma camileri ile Amr b. Handif Türbesi, Tacî Ribatı ve Hanü's-Sebîl eş-Şihâbî'nin varlığından bu eser sayesinde haberdar olmaktayız.

Eczacılık ve tıp ilmine dair yazılmış olan *Makalatü'l-murşîde fî derci'l-edviyye ve fî diryaki'l-Fârukî*'nin yazarı Düneysir'de doğmuş olan İmadeddin

Muhammed (d. 1208) Kahire'de Bimaristan el-Kebîr'de ve Dımaşk'ta Atabeg Nûreddin'in büyük bimaristanında hizmet vermişti.

1222 yılında Düneysir'de doğan İmâdüddin ed-Düneysirî Artuklu topraklarında yetişen çok yönlü bir âlimdi. İyi bir tabip olmasının yanında şair ve din âlimiydi. Tıp alanında *el-Makaletü'l-Murşide fi'd-derci'l-Edviyeti'l-Mufrede, Ercuzetun fi'd-Diryaki'l-Faruk* ile *Mukaddimetü'l-Ma'rife li-Hipokrat* adıyla üç eser bırakmıştı. Hacimli bir şiir külliyatına sahip olan İmâdüddin ed-Düneysirî iyi bir gazel şairidir. Şiirlerinde dinî konuları ve aşkı birlikte kullanmıştı. 686 (1303) yılında ölen İmâdüddin ed-Düneysirî'nin tam adı Muhammed b. Abbas b. Ahmed b. Salih'tir. İlk eğitimini Düneysir'in imamı ve hatibi olan babasından aldı. Daha sonra Mısır'da İbnü'l-Mukayyir, Ali b. Muhtar el-Amirî ve Abdülaziz b. Baka b. Dinar'dan hadis dersleri aldı. Şâfiî fıkhı konusunda aldığı eğitim sonucu bu alanda uzman oldu. Ama asıl şöhretini tıp alanında yaptı. Daha sonra ülkesine dönen İmâdüddin ed-Düneysirî, Düneysir'de hekimlik yaptıktan sonra Eyyûbîlerin hizmetine girdi. Dımaşk'ın büyük hastanesinde (bimaristan) baştabip olarak çalıştı. Ömrünün sonuna kadar bu şehirde yaşadı.

Artukluların önemli ticaret merkezi Düneysir (Koçhisar)'de doğan "Mübeşşir" adında birinin cebir, hendese ve astronomi (hey'et) alanında söz sahibi olduğunu biliyoruz. Halife Nâsır Lidinillah'ın yakın sohbet arkadaşı olan Mübeşşir kitaplarını Nizâmiye Medresesi'ne ve Ribât Hatûni es-Selçukiyye'ye (Kılıç Arslan'ın kızı) vakfetmişti. 589 (1198) yılında Düneysir'de vefat etmişti.

Artuklularda Tıp Eğitimi

Artuklularda tıp eğitimi külliye olarak adlandırılan yapılar topluluğu içinde verilirdi. Külliyenin içinde medrese ve hastahanenin yanında, hamam, çeşme, cami ve namazgâh bulunuyordu. Artuklularda böyle bir yapının varlığı ilk kez Mardin Artuklu Hükümdarı İlgazi'nin kardeşi Emineddin'in yaptırdığı külliyede görülmektedir. Emineddin Külliyesi içinde kalan maristan (hastahane) şu an mevcut değildir. Bimaristan olarak da bilinen Emineddin maristanı zamanla rağbet görmüş, Mardin'e bu hastahanede tedavi olmak için Musul'dan ve civar yerlerden gelenler olurdu. Külliyenin içinde kalan Emineddin Hamamı normal işlevi yanında tedavi amacıyla kullanılan bir özelliğe sahipti. Suyu yerin altından kaynar ve tuzlu şekilde gelen hamamda âsap (sinir) ve cilt hastalıkları tedavi edilmekteydi. Halk arasında hâlâ böyle bir rivayet mevcuttur. Ayrıca çıban, uyuz ve çeşitli cilt hastalıklarının tedavisi için suyu şifa edici bir özelliktedir. Hamamın maristan/bimaristana yakın inşa edilmiş olması, hastaların hamamın suyundan yararlanmasında kolaylık sağlamak içindi. Hastahanenin yakınına hamam ve bir su kaynağının

bulunması hijyen amacından başka, hastahanenin ısıtılması ve hastaların ruhsal tedavisi için gerekliydi. Selçuklu dönemi hastahanelerinde kullanılan tedavi yöntemleri, Selçuklulara coğrafî açıdan yakınlıkları dolayısıyla Artuklular tarafından da kullanılmaktaydı. İç hastalıkları, zehirlenmeler, ateşli hastalıklar ve göz hastalıkları başarılı şekilde tedavi ediliyordu. Ayrıca çeşitli kırık ve çıkıklar ile akıl hastalarının tedavisi için müzik, telkin etme ve sıcak su gibi fizik tedavisi ile çeşitli bitkisel ilaçlar kullanılıp uygulanırdı. Artuklularda Fahreddin el-Mardinî, İbnü's-Salah gibi ünlü tabip ve âlimlerin varlığı, hastahanelerde cerrahi müdahale gerektiren ameliyatların yapıldığını göstermektedir. Özellikle ameliyatlarda İbni Sinâ'nın gösterdiği metot ile aneztezi yapılırdı. Aneztezi için şarap, afyon, sarısabır, âdemotu ve Hindistan cevizinin karıştıldığı bir şurup hazırlanırdı.

Medrese ve hastahane birbiriyle ilgili olarak görülmüş, medresede eğitim veren müderrisler, medreseye bağlı hastaneyi de bir tıp mektebine çevirmişlerdi. Büyük medreselerde birden fazla müderris bulunurdu ve içlerinden biri reis olarak seçilirdi. Reis olarak seçilen müderris genelikle şehrin kadısı olarak görev yapan kişiydi.[12] Daha çok İslâmî ilimlerin okutulduğu Artuklu medreselerinde tıp, matematik, felsefe ve tarih dersleri de okutulmaktaydı. Düneysir'de bulunan medreselerde tıp ve diğer ilmî alanlarda çeşitli araştırmalar yapılıyordu.

Mardin Artuklu Hükümdarı Necmeddin İlgazi'nin isteğiyle Hemedan şehrinden Mardin'e gelen Ebû'l-Fütûh (Feth) Ahmed b. Seri, Artuklu topraklarında ilmî çalışmaların gelişmesine katkı sağlamıştı. Hatta tıp alanında Fahreddin el-Mardinî (ö. 1198), ondan ders almıştı. Hüsâmeddin Timurtaş'ın özel hekimliğini yaptığı gibi ona bir de kütüphane kurdu. Tıp alanında zamanın ünlü simalarından Ahmed b. Esed Necmüddîn Şam'dan, Âmid'e (Diyarbakır) gelerek Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarı Melik Mesud (Mevdud)'un hizmetine girmişti. Bu tıp âlimi Melik Mesud'un vezirliğine getirilmişti.

Tıp ilmi alanında Muhammed b. Abdüsselam, Artuklu medreselerinde yetişen âlimler arasındaydı. Mardin Artuklu emîri Kutbeddin II. İlgazi b. Alpı'nın tabibi Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Bağdadî tıp ilmine dair *el-Muhtar fi't-tıb* adlı bir eser telif etmişti. Düneysir'deki medreselerde tıp eğitimi veren âlimler arasındaydı. İbn İlalmış'ın hocalığını yapan bu âlim, Artuklu medreselerde bu ilimle uğraşan birçok öğrenci yetiştirmişti.

12 Mustafa Akdağ, müderrisin dersini dinleyen talebelerin, bir tarikat şeyhine bağlı olan müridin gösterdiği sadakatle bağlı olduklarını söylemektedir. Müderrisler arasından seçilen "reis"e "şeyhu'l-islâm" denildiğini, böylece Anadolu'nun her şehrinde birer "şeyhu'l-islâm" mevcut olduğunu belirtmektedir. (*Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi -1- (1243-1453)*, Ankara 1959, s. 19-20)

1222 yılında Düneysir'de doğan İmâdüddin ed-Düneysirî Artuklu topraklarında yetişen çok yönlü bir âlimdi. İyi bir tabip olmasının yanında şair ve din âlimiydi. Tıp alanında *el-Makaletü'l-Murşide fi'd-derci'l-Edviyeti'l-Mufrede, Ercuzetun fi'd-Diryaki'l-Faruk* ile *Mukaddimetu'l-Ma'rife Li Hipokrat* adıyla üç eser bırakmıştı.

Ünlü Artuklu Doktoru Fahreddin el-Mardinî

Fahreddin el-Mardinî (ö. 1198), Artukluların yetiştirdiği ünlü hekim ve âlimlerden biri olarak, Artuklu dönemi eğitim sisteminin seviyesini göstermektedir. Fahreddin el-Mardinî, Hani'de Sedidüddin Mahmud'a tıp alanında dersler vermiş, onunla birlikte 1191 yılında Dımaşk'a gitmişti. Daha önce Necmeddin Alpı'nın hizmetinde uzun bir süre bulunmuştu. Atabey Nûreddin Mahmûd Zengî'nin büyük bimaristanında (hastahanesi) iki yıl tabiplik yaptı. Halep Eyyûbî Hükümdarı Melik ez-Zahir (ö. 1216)'in büyük ısrar ve ihsanları sonucu Halep'te de iki yıl doktorluk yaptı. Ülkesine döndüğünde bir süre daha mesleğini sürdüren Fahreddin el-Mardinî, ölmeden önce kitaplarını Mardin Artuklu Hükümdarı Hüsâmeddin Yavlak Arslan'ın Meşhediye'sine vakfetti. Düneysirli İlalmış, tarih, felsefe ve tıp alanlarında ün kazanmıştı.

Artuklu kültür sahası içinde yetişen tabiplerden Fahreddin el-Mardinî felsefe ve tıp alanında iyi bir eğitim almıştı. Fahreddin el-Ensarî el-Mardinî'nin dedesi Abdurrahman, Artukluların Kudüs'e hâkim oldukları dönemde Necmeddin İlgazi ile tanışmış, İlgazi de onu Mardin'e getirtmişti. Fahreddin el-Mardinî'nin babası Abdüsselam, Mardin ve çevresinde kadılık görevinde bulunmuştur. 512 (1118) yılında Mardin'de doğdu. Aslen Kudüslü bir göçmen aileye mensup olan Fahreddin el-Mardinî'nin el-Ensarî lakabı, ailesinin Medine'den geldiklerini göstermektedir. Fahreddin el-Mardinî, Mardin'de İbnü's-Salah diye bilinen Necmeddîn Ebû'l-Fütûh Ahmed b. Seri (Ahmed b. Sirin yahut Ahmed b. es-Sırri)'den felsefe eğitimi aldıktan sonra, Bağdat'ta Eminüddevle İbnü't-Tilmiz'in yanında temel İslâm ilimleri, tıp, hikmet, mantık ve felsefe eğitimini devam ettirdi. İbnü't-Tilmiz, öğrencisinin tıp alanında yeteneği olduğunu fark edince, onu tıp ilmine yönlendirdi. İbnü't-Tilmiz, bu yetenekli öğrencisine İbni Sina'nın *el-Kanun fi't tıb* adlı eserini okuttu. Fahreddin el-Mardinî, Bağdat'ta tıp eğitimini geliştirerek devam ettirmiş, diğer ünlü tabiplerden bu alanda eğitim almıştı. Böylece Fahreddin el-Mardinî, filozof-tabip olarak yetişmiş hem tıp hem de felsefe alanında önde gelen âlimlerden olmuştur.

Fahreddin el-Ensarî el-Mardinî'nin tıp ilmindeki derin bilgisi, İslâm dünyasının yetiştirdiği en önemli tıp âlimi İbni Sinâ'nın *el-Kanun* adlı eserinin muhtevasını en iyi bilen tabip olarak tanınmasıyla ortaya çıkmaktadır.

Hocası İbnü't-Tilmiz ile bu eser üzerinde derinlemesine çalışmış ve üzerinde bazı tahsisler yapıp, *el-Kanun fi't-tıbb*'ı yorumlamış, onun uzmanı olmuştu. Fahreddin el-Mardinî aynı zamanda hocasına hocalık yapıp, ona İbni Sina'nın mantığını okutmuştu. İbnü't-Tilmiz ise öğrencisine yine İbni Sina'nın mantığa dair kitabı olan *el-Muhtasarü'l-Evsat* adlı eserini okutmuş, tıp ve felsefenin yanında mantık alanında da eğitmişti.

Fahreddin el-Mardinî'nin tıp alanındaki şöhreti yayılmış, Mühezzebüddin ed-Dahvar[13] gibi büyük bir tabibe *el-Kanun fi't-tıb* eserini ve yorumunu okuttuğu kaynaklarda kaydedilmiştir.

Bu büyük âlim aynı zamanda birçok öğrenci yetiştirmişti. Aralarında değerli ilim adamları çıkmıştı. Fahreddin el-Ensarî el-Mardinî'nin yetiştirdiği öğrenciler arasında en ilginç simalardan biri Sühreverdî el-Maktul'dur. Filozof ve mutasavvıf olan Sühreverdî, farklı düşünce ve yorumları nedeniyle Batınîlikle suçlanmış, Halep Eyyûbî Valisi Salâhaddin Eyyûbî'nin oğlu Melik ez-Zahir'in etrafındaki fakihlerin entrikaları sonucu öldürülmüştü. eş-Şeybanî olarak bilinen Mahmud b. Ömer İbni Rakika (564-635/1169-1238), Fahreddin el-Mardinî'nin yetiştirdiği tıp âlimlerinden biriydi. İbni Rakika aynı zamanda şair, edip ve felsefeci olarak tanınmıştı. Fahreddin el-Mardinî'nin yanında sadece tıp değil, hikmet, edebiyat, felsefe ve hatta hadis eğitimi almıştı. Astronomi ile de ilgilenen İbnu Rakika, nahiv ve lugat alanında otorite olarak kabul ediliyordu. Tabiplerin şeyhi olarak bilinen Mühezzebüddin ed-Dahvar (565-628/1170-1231) çok okuyan, her türlü ilimle uğraşmayı seven, yaşlılığında bile ilimle meşgul olan biriydi. Bir süre Dımaşk'ta bulunan Fahreddin el-Mardinî'den tıp eğitimi almıştı. Fahreddin el-Mardinî'nin yetiştirdiği bir başka ünlü sima da tıp alanında uzman olan Fahreddin es-Saatî'dir. Babası saat yapan bir usta olduğu için "es-Sa'atî" olarak anılmıştır. İbni Sina'nın yarım kalmış, *Kitabü'l-Kolunç* adlı eserini tamamlamıştı. el-Melikü'l-Faiz Ebubekir b. Eyyûb ve el-Melikü'l-Muazzam İsâ'nın hem vezirliğini hem de doktorluğunu yapmıştır.

Fahreddin el-Mardinî birçok eser yazmış, ancak günümüze kadar ulaşamamıştır. Eserlerinden iki tanesi hakkında bilgimiz vardır. Kendi alanıyla ilgili bir eser meydana getirmediği ifade edilmiştir. İbni Sina'nın *el-Kasidetu'l-ayniye fi'n-nefs* adlı esere *Şerhu'l-Kasidetü'l-ayniyye li'r-reîs* (Reis İbni Sinâ'nın *el-Kasidetu'l-ayniyye*'sinin şerhi) adıyla bir şerh kaleme almıştır. Bu şerhe *el-Kasidetü't-Tannane* veya *el-Urcuze fi't-Tıb* denilmektedir. Kendisini eleştirenlere cevap olarak yazdığı bir diğer eserinde düşünce ve imanı konusunda bu eleştirileri yöneltenlere karşı kendini savunmaktadır.

13 Ebû Muhammed Mühezzebüddin Abdurrahim İbn Ali İbn Hâmid ed-Dahvar (565-628/1170-1230), Dımaşk'ta başhekimlik yapan ünlü bir tabipti. (Ahmed Ağırakça, *İslâm Tıp Tarihi*, İstanbul 2004, s. 251. vd.)

Artuklu topraklarında insanları okumaya ve araştırmaya özendirmek amacıyla ilmî toplantılar düzenleniyordu. Artuklu âlimleri, görme engelli olanların da bu ilmî çalışmalardan faydalanmasını sağlamışlardı. Hatta onlar için Ali b. Ahmed el-Amedî bir okul açarak ilmî çalışmalarda bulunmuşlardır.

Artuklularda Müzik Kültürü

Ali Emiri, Artuklu sarayındaki müzik kültürü hakkında Artuklu Emîri Melik Salih Şemseddîn Mahmud (1312-1365) müzik (fennü'l-cana) meraklısı olduğunu söylemektedir. Artuklu sarayında yetişen memlûk (köle) şarkıcılar, bestekârlar Mısır ve Şam taraflarında imrenilerek izlenirdi. Bunlara okuma yazma öğretildikten sonra müzik ilmi yanında hem tefsir hem de hadis ilimlerinde eğitim verilirdi. Bu eğitimli memlûklerden "Küteyle" adıyla tanınan, sesi güzel bir çalgıcı, bu işlerde dünyaca ünlü Safiyüddin Abdülmümin'in birçok bestesini ezberleyip, bu ilmi öğrenmeye kendini adamıştı. Özellikle güzel yazı yazma sanatında benzerlerinden üstün duruma gelmiş, Mısır Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed ibn-i Sultan Seyfüddîn Kalâvun, onun bu meziyetini haber aldığında Küteyle'nin Mısır'a getirilmesi için özel bir memur yollamış, sonunda Küteyle yüksek bir mevki ile Kalâvun'un hizmetine girmişti. Küteyle, cariyelerin güzel ses ve makam öğrenmesi göreviyle Mısır'da öldüğü tarih olan 710'a kadar kalmıştır. Acem çengi denilen "kanun" benzeri dik tutulan bir çalgının üstadıydı. Melik Salih'in bunun dışında Ali bin Abdullah el-Mardinî adında bir başka kölesi "ud" çalmada üstat olup, sesinin güzel olması ile meşhurdu. Kalâvun, Ali bin Abdullah'ı da Mısır'a davet etmiş ve kendi hizmetine almıştı. Kalâvun'un 740 yılında ölümüyle ud çalmada eşi benzeri olmayan bu sanatkâr artık mesleğini icra etmeyerek tüm müzik aletlerini kırıp yok etti. Ayrıca Kur'an hafızı olan bu sanatkâr memlûk 753'te Dımaşk, ardından Halep valiliği yaptı. Dımaşk'a 759 (1358)'da ikinci kez vali oldu. 761'de Hama, 762'de üçüncü kez Dımaşk, 769 (1368)'da Mısır valiliğine getirildi.

Kaynaklar

Azîmî, *Azimî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler,* (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988.

Bundârî, *Zubdet al-nusra ve nuhbat al-usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi),* (çev. Kıvameddin Burslan), İstanbul 1943.

Cezerî, Bedi'uz-zemân Ebû el-İzz b. İsmaîl b. el-Rezzâz, *el-Câmi' Beyn el-'ilm ve el-'amel el-Nâfi'fi Sınâa't el-Hiyel, Mekanik Biliminde Bilgi ve Uygulamanın Bağdaştırılması,* (haz. Şükran Fazlıoğlu - İhsan Fazlıoğlu - Durmuş Çalışkan), I-II, İstanbul 2015.

Ebû Şâme, *Kitâbü'l Ravdateyn fi ahbari'd-devleteyn,* Kahire 1288.

Ebu'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi,* I-II, (trc. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1978.

Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, II, İstanbul 1286.
et-Tikritî, *el-Eyyûbîyân Fi-Şimâli'ş-Şâm ve'l-Cezire*, Beyrut 1981.
İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (nşr. Adnan S. Erzi), Ankara 1956; krş. *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye: Selçuk-nâme*, (trc. Mürsel Öztürk), I-II, Ankara 1996.
İbn Battûta, *Seyahatnâme*, (çev. Sait Aykut), İstanbul 2014.
İbn Cübeyr, *The Travels of Ibn Jubyr*, (nşr. William Wright metnine istinaden Michael Jan de Goeje), Leiden 1907.
İbnü'l-Adîm, *Buğyat at-Talab Fi Tarih Halab Selçuklularla İlgili Hal Tercümeleri*, (yay. Ali Sevim), Ankara 1976.
İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, X-XII, (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987.
İbnü'l-Ezrâk, *Meyyâfârikîn ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, Araştırma, İnceleme ve Notları, (çev. Ahmed Savran), Erzurum 1987.
İbn Fakîh, *Kitâb el- Büldân*, (nşr. Michael Jan de Goeje), Lugdunum Batavorum 1885.
İbn Havkal, *Kitâb Surât al-Arz*, (nşr. Johannes Hendrik Kramers), Lugdunum Batavorum 1938.
İbnü'l-Kalânisî, *Zeylü târîhi Dımaşk*, (nşr. Henry Frederick Amedroz), Beyrut 1908.
İmadeddin İsfahanî, *el-Bark el-Şami*, (nşr. Ramazan Şeşen), V, İstanbul 1979.
İsmail Galip, *Meskûkât-ı Türkmaniye Kataloğu*, İstanbul 1911.
İstahrî, *Kitâb el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (nşr. Michael Jan de Goeje, Lugdunum Batavorum), 1927.
Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, (çev. Adnan Terzi), İstanbul 1988.
Râvendî, *Râhatü's-sudûr ve ayetü's-sürûr*, (trc. Ahmet Ateş), II, Ankara 1960.
Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu't-Tevârih*, (nşr. Ahmet Ateş), Ankara 1960.
Sıbt ibnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*, Haydarabad 1951.
Şeref Han, *Şerefnâme*, (çev. M. Emin Bozaslan), İstanbul 1990.
Urfalı Mateos'un Vakayinâmesi, (haz. Hrant der Andreasyan), Ankara 1987.
Yâkût al-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, VII, Beyrut 1927.

Araştırma Eserleri

Ağırakça, Ahmed, *İslâm Tıp Tarihi - Başlangıçtan VII./XIII. Yüzyıla Kadar*, İstanbul 2004.
_____, "Artukoğlu Dönemi Tabiblerinden Fahreddin el-Ensarî el-Mardinî (512-594/1118-1198)", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri 25-26-27 Ekim 2007*, II, Mardin 2008.
Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi -1- (1243-1453)*, Ankara 1959.
Alper, Ömer Mahir, "İbnü's-Salah, Ebü'l-Fütûh", *DİA*, XXI, 197-198.
Alptekin, Coşkun, "Artuklular", *DGBİT*, VIII, 170-193.
_____, "Artuklular", *DİA*, III, 415-418.
_____, *The Reign of Zengi*, Erzurum 1978.
_____, *Dımaşk Atabegliği (Tuğ-Teginliler)*, İstanbul 1985.
Sevim, Ali, "Sultan Melikşah Devrinde Ahsa ve Bahreyn Karmatilerine Karşı Selçuklu Seferi", *TTK Belleten*, XXIV/94, Ankara 1960, s. 209-232.
_____, "Timurtaş'ın Halep Hâkimiyeti", *TTK Belleten*, XV/100, (1961), s. 571-581.
_____, "Artukoğlu İlgazi", *TTK Belleten*, XXVI/104, (1962), s. 649-691.
_____, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1989.

Altun, Ara, *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi*, İstanbul 1978.
_____, "Anadolu'da Artuklu Devri Mimarları ve Artuklu Yapıları Üzerine Notlar", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, sy. 4-5, s. 31-34.
Ardıçoğlu, Nureddin, *Harput Tarihi*, İstanbul 1964.
Artuk, İbrahim, *Artuk Beğ*, Ankara 1988.
_____, "Artuk oğlu Emir Balak ve Mezarı", *TTKBelleten*, XI/41, Ankara 1947, s. 127-135.
_____, *Artuk İlinin Tarihi Belgesi*, İstanbul 1938.
_____, *Mardin Artukoğulları Tarihi*, İstanbul 1944.
_____, "Dunaysır'da Artukoğulları Ulu Camii", *TTK Belleten*, X/37, Ocak 1946, s. 167-170.
Aslan, Ahmed, "Artuklular Döneminde Mardin'de Edebiyat Çevresi ve Mardinli İki Şair: İbn es-Saffar el-Mardinî ve İmaduddîn ed-Duneysirî", *Makalelerle Mardin IV, Önemli Simalar Dini Topluluklar*, İstanbul 2006, s. 17.
Başar, Fahameddin, "Artukoğulları", *İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1994, 242-266.
Berchem, Max Van - Strzygowski, Josef, *Amida*, Heidelberg 1911.
Beysenoğlu, Şevket, *Bütün Yönleriyle Diyarbakır*, İstanbul 1963.
Brockelmann, Carl, "Beydavî", *İA*, II, 593.
Cahen, Claude, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979.
_____, "Contribution A L'Histoire du Diyar Bakır Au Quatorzieme Siecle", *Jornal Asiatique*, Tome, CCXLII, Anne, 1955, s. 65-100.
_____, "Artukids", *EI²*, VI, Leiden-London 1960, s. 662 -667.
_____, "XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin b. Şeddad'a göre)", (çev. Neşet Çağatay), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/4, Ankara 1953, s. 93-106.
_____, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", (çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), *TTK Belleten*, LI/ 201, Aralık 1987, s. 1375-1429.
Çulpan, Cevdet, *Türk Taş Köprüleri, Orta Çağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar*, Ankara 1970.
Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara 1987.
_____, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Ankara 1990.
Dolapönü, Hana, *Tarihte Mardin*, (çev. Cebrail Aydın), İstanbul 1972.
Gabriel, V., *Voyages Archeologiques dans la Turquie*, I-II, Paris 1940.
Göyünç, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991.
Günay, Mehmet, "İbnü't-Türkmânî, Tâceddin", *DİA*, XXI, 235.
Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 1970.
Huart, Cl., "Hilli", *İA*, V, 487.
İzgi, Cevat, "İbn İlalmış", *DİA*, XX, 90-91.
Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşalı Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953.
Kahya, Esin, "Artuklu Döneminde Bir Bilim Adamı, Abdüllatif Bağdadî", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri 25-26-27 Ekim 2007*, Mardin 2008, I.
Kâtip Ferdi, *Mardin Muluk-i Artukiyye Tarihi*, (yay. Ali Emiri), İstanbul 1331.
Kern, R. A., "Mescid", *İA*, VIII, 60-67.
Keskinbora, H. Kadircan, "Mardin Emineddin Maristanı ve O Dönemdeki Darüşşifalar", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2006.
Kılıçlı, Mustafa, "Hilli, Safiyyüddîn", *DİA*, XVIII, 41-44.
Koç, Abdulhakim, "800 Yıllık Otomatik Makineler", *Bilim ve Teknik*, sy. 314, (1994), s. 68-72.
Köprülü, Fuad, "Artukoğulları", *İA*, I, 617-625.
Kutluer, İlhan, "Sühreverdî el-Maktul", *DİA*, XXXVIII, 36-40.

Maalouf, Amin, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, (çev. Ali Berktay), İstanbul 2006.
Mayer, H. E., *The Crusades*, London 1972.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Meyerhof, Max, "İbnü't-Tilmiz", *İA*, V, 875-876.
Minorsky, Vladmir, "Mardin", *İA*, VII, 317-322.
_____, "Meyyafarikin", *İA*, VIII, 196-199.
Nayır, Şeyhmus, *Artukluların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
Newman, Bernard, *Turkish Crusades*, London 1951.
Özervarlı, Kamiran, "Artuklularda İlim ve Ebu'l-İzz-el-Cezerî", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri 25-26-27 Ekim 2007*, II, Mardin 2008.
Polat, Salahaddin, "İbnü't-Türkmânî", *DİA*, XXI, 234.
Ramsey, William Mitchell, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), İstanbul 1960.
Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-III, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1987.
Sevgen, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959.
Sevim, Ali, "Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *TTK Belleten*, XXVI/101, Ankara (1962), s. 121-146.
_____, *Ünlü Selçuklu Komutanları: Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara 1990.
Streck, M., "Dunaysır", *İA*, III, 664.
_____, "Tur-Abdin", *İA*, XII/2, s. 97-104.
Sussheim, K., "İlgazi", *İA*, V/2, s. 964-967.
Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular*, I, Ankara 1984.
_____, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.
Şeşen, Ramazan, *Salahaddin Eyyubî ve Devleti*, İstanbul 1987.
_____, "İmad al-Din al Katib al-İsfahani'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *SAD*, III, Ankara 1971, s. 249-369.
Terzioğlu, Arslan, "Bimâristan", *DİA*, VI, 163-178.
Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981.
Tomar, Cengiz, "İbn İlalmış'ın Hilyetü's-Seriyyîn min Havâssi'd-Düneysiriyyîn Adlı Eserine Göre Artuklular Döneminde Düneysir'de İlim Hayatı", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri 25-26-27 Ekim 2007*, II, Mardin 2008.
Tufantoz, Abdurrahim, "Mervânîler", *DİA*, XXIX, 230-232.
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
_____, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1993.
_____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993.
Unat, Yavuz, "Cezeri'nin Yapıtı", *Bilim ve Ütopya*, sy. 91, (Ocak 2002), s. 19.
Ünver, Süheyl, *Selçuk Tababeti XI.-XIV. Asırlar*, Ankara 1940.
_____, *Anadolu Selçukluları'nda Sağlık Hizmetleri*, Ankara 1972.
Van Den Berg, S., "Sühreverdî", *İA*, XI, 88-89.
Yılmaz, Musa K., "Dr. Fahreddin el-Mardinî (Hayatı ve İlmi Şahsiyeti)", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri 25-26-27 Ekim 2007*, II, Mardin 2008.
Yinanç, Mükrimin Halil, "Belek", *İA*, II, 468-479.
Yinanç, Mükrimin Halil, "Diyarbekir", *İA*, III, 605-626.
_____, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944.
Yüce, Nuri, "Zemahşarî", *İA*, XIII, 509-514.
Zengin, Burhan, *Hasankeyf Tarihi ve Tarihi Eserleri*, Ankara 1994.

Artukoğulları Şeceresi*

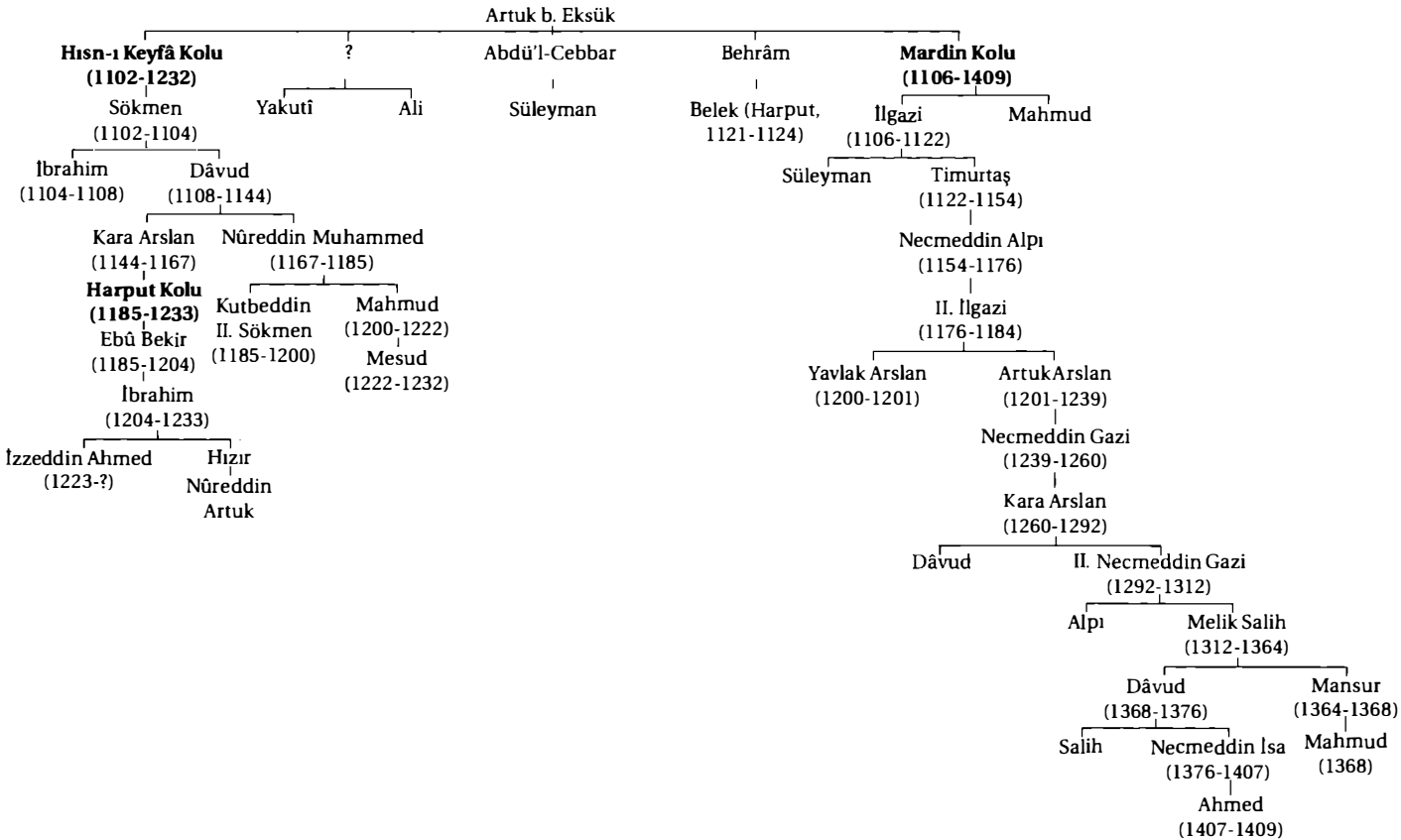

* Fahameddin Başar, "Artuklular", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 266.

İKİNCİ DÖNEM BEYLİKLER

2. KARADENİZ BÖLGESİNDE KURULAN TÜRK BEYLİKLERİ

a) ÇOBANOĞULLARI

Beyliğin Kuruluşu Öncesinde Anadolu'nun Siyasî Durumu

1071 Malazgirt zaferinden sonra, Selçuklular ile birlikte Anadolu'ya gelen Türk boylarının Anadolu'da Karadeniz ile Çanakkale Boğazı, Ege Denizi, Doğu Akdeniz ve Antalya körfezine kadar yayıldıkları genel olarak kabul edilmektedir. Şu halde Bizans kaynaklarında Paflagonya adı verilen ve konumuzu teşkil eden Çobanoğulları Beyliği'nin hâkimiyet sahasını içine alan Sakarya Irmağı üzerinde Bizans sınırından Kastamonu'ya kadar uzanan uç kesiminin Türkler tarafından ilk fethini, XI. yüzyılın sonlarına tarihlendirmek yerinde olacaktır. Nitekim o sıralarda Çankırı'yı alarak fetih faaliyetlerini sahile doğru genişleten, 1084'te Sinop'u muhasara ederek zaptına muvaffak olan Emîr Karatekin'in bu havalide (Sinop, Kastamonu ve Çankırı) kısa bir müddet dahi olsa hüküm sürdüğü bilinmektedir. Bununla beraber bu asrın son yıllarında I. Haçlı Seferi sonucunda Bizans'ın bu bölgenin bir kısmında hâkimiyetini yeniden sağlaması, buranın uzun yıllar süren Türk-Bizans mücadelelerine sahne olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla da burada Türk hâkimiyetinin kesin olarak yerleşmesi ancak bir asırdan fazla bir zaman içinde mümkün olabilmiştir.

Anadolu'da siyasî birliğin tamamlanması yolunda ilk sistemli hareketi II. Kılıç Arslan zamanında görmekteyiz. II. Kılıç Arslan'ın Kuzeybatı Anadolu'da Dânişmendlilere ve 1176 Miryokefalon Zaferi'nden sonra da Bizans'a karşı giriştiği sistemli fetih hareketi, onun oğlu Ankara Meliki Mesud devrinde de devam etmişti. Nitekim çağdaş Bizans müellifi Niketas Khoniates'in, bu devre ait verdiği bilgilerden, söz konusu coğrafî bölgenin önemli bir kısmını Dânişmendlilerin fethettiğini biliyoruz. 1175 ve 1178 yıllarında düzenlediği iki ayrı sefer ile bu beyliğe son veren Türkiye Selçuklu Sulatnı II. Kılıç Arslan bölgenin yeni hâkimi oldu. Zaten Bizans tarihçisi Niketas, II. Kılıç Arslan'ın ülkesini oğulları arasında idarî bakımdan taksim edişi hakkında bilgi verirken Pontus şehirleri olarak saydığı Paflagonya'ya dâhil Kastamonu ve Çankırı bölgesini oğlu Ankara Meliki Mesud'a verdiğini kaydeder. Daha sonra Ankara Meliki Mesud, babası zamanında kardeşleri Bizans aleyhinde topraklarını genişletirken o da bu bölgede Bizanslılara karşı -kuzeybatıya- Sakarya Vadisi'ne

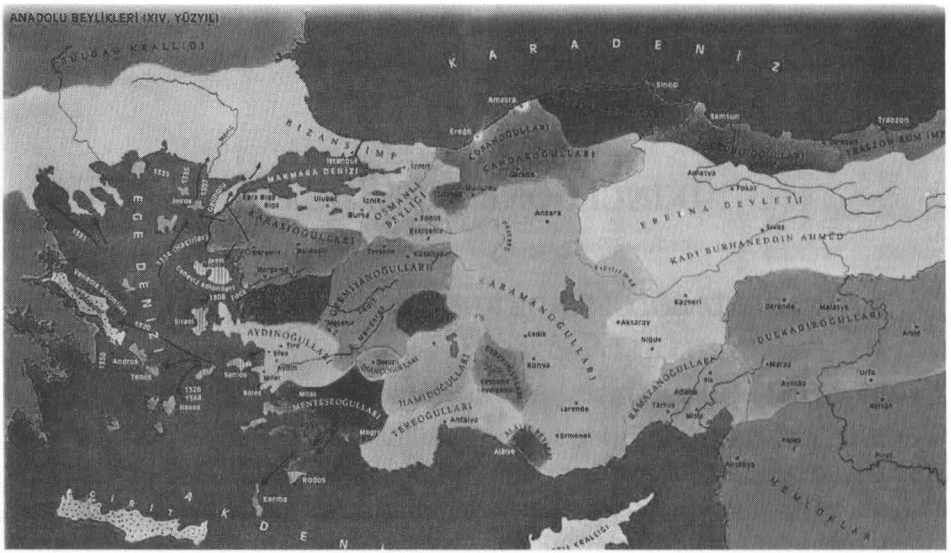

Anadolu Türk Beylikleri (XIV. yüzyıl)
(http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/dosyalar/sayfa/120/harita3.jpg)

kadar yaptığı fetihlerle hâkimiyet alanını daha da genişletmiş ve Devrek'i Türk topraklarına katmayı başarmıştır (1197). Devrek'in fethi ile ilgili Niketas Khoniates'in *Historia*'sındaki kayıtta: "Komşu Paflagonyalılar Türklerin akınlarına karşı koymağa cesaret edemedikleri için şehri müdafaaya da gelemediler. İmparator tarafından gönderilen yardımcı kuvvetler de Babadağı'nda istirahat ettikleri bir sırada Türkmenler tarafından esir edildiler. Bunun üzerine Türk baskısına daha fazla dayanamayan şehir teslim oldu. İmparator da şehrin Türk hâkimiyetine girişini ve Ankara Meliki Mesud'un vergi talebini kabul etti." denilmektedir. Coğrafî mevkiler göz önünde tutulursa, Devrek'in fethi olayı, Gerede'nin daha önce ele geçirildiğini gösterir. Bolu'nun da bu tarihlerde Bizanslıların elinde olması ihtimali zayıf görünüyor. Nitekim Bizans kaynaklarında bu tarihlerden sonra ne Bolu'nun ne de Gerede'nin adı zikredilmemektedir. Bu asırda Türkmen akınları neticesi Selçuklu hâkimiyeti altına giren ve XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar muhafaza edilebilen toprakların sınırları, Karadeniz'de; Sinop'un batısında olan bir noktadan Kastamonu, Devrek, Bolu, Eskişehir, Kütahya ve Denizli'yi içine alan bir yay şeklinde Akdeniz'de de Fethiye Körfezi'ne kadar uzanıyordu. Türkmenlerin kuzeye ve güneye doğru adım adım ilerlemeleri ile meydana gelen bu sınırın kuzey ucu, 1214 yılında I. İzzeddin Keykâvus'un Sinop'u alması ile Karadeniz'e ulaşmış ve bölgenin geri kalan kısımları da bundan sonra hızla Selçuklu hâkimiyetine girerek Paflagonya'nın fethi tamamlanmıştır.

Beyliğin Kökeni

Çobanoğulları Devri için en önemli kaynaklarımızdan biri olan İbn Bîbî'nin *el-Evâmirü'l-Alâiyye*'sindeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere, Paflagonya bölgesinin fâtihleri, başarılarının bir karşılığı olarak Selçuklu sultanları tarafından kendilerine ikta edilen Kastamonu ve yöresinde, Bizanslılara karşı sürekli mücadelede bulunan Türkmenlerin bölgedeki idarecileri olan Çoban ailesidir. Bu aile tarafından kurulan Çobanoğulları Emîrliği adı geçen bölgede Selçuklu Türklerinin siyasî ve idarî ananelerini devam ettiren bir oluşumdur. Fakat emîrliğin kuruluş safhaları hakkında tarihî kaynaklar açık bilgi vermemektedir. Ancak İbn Bîbî'nin "Hüsâmeddin Çoban Bey'in oğulları ve torunları zamanımıza kadar bu bölgede hükmederlerdi. Bunlar babalarını öyle buldular ve onun izinde yürüdüler" kaydı emîrliğin statüsünü tayin bakımından son derece önemi haizdir. Bununla beraber Çobanoğulları emîrliğinin varlığını XII. asrın sonlarına kadar geri götürmek mümkündür. Yazıcızâde Ali, *Selçuknâme* adlı eserinde bu ailenin, oğuzların Kayı boyundan geldiğini söylemektedir. Bugün için Yazıcızâde'nin bu iddiasının doğruluğunu teyit edecek elde kesin bir delil bulunmuyorsa da Kastamonu-Ankara bölgesinde bulunan büyük bir Kayı zümresinin varlığı Yazıcızâde'nin bu iddiasını kuvvetlendirmektedir. Bu sebeple de Hüsâmeddin Çoban ailesinin bu bölgede bulunan Kayı topluluğuna mensup olduğu ve bu Kayı topluluğunun da Selçuklu devrinde Kastamonu-Ankara arasına yerleştirilen 30.000 çadırlık Türkmen grubuna dâhil oldukları söylenilebilir. Buna bakarak da Kayı toponomisinin Ankara'dan kuzeye doğru dağınık bir halde bulunmasını, Çobanoğulları'nın bu bölgedeki siyasî faaliyetlerinin neticesi olarak kabul etmek mümkündür. İbn Bîbî'nin Çoban ailesini bu bölgenin fâtihleri olarak gösteren kaydı da bu faraziyeyi desteklemektedir.

Beyliğin Kuruluşu

Kastamonu ve çevresindeki topraklar, Türkiye Selçuklu Sultanları tarafından Bizans İmparatorluğu'na karşı korunması ve mücadelede bulunulması karşılığında Çobanoğulları'na ikta olarak verilmiştir. Bu aile tarafından kurulan Çobanoğulları Beyliği Kuzeybatı Anadolu'da Selçuklu siyasî ve idarî anlayışını sürdürerek XIII. yüzyıla kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kayı boyuna mensup olduğu kabul edilen bu beyliğin kurucusu Emîr Hüsâmeddin Çoban Bey idi.

Hüsâmeddin Çoban Bey

Bu aileden bilinen ilk bey, Melikü'l-Ümerâ (Beylerbeyi) unvanıyla alınan Emîr Hüsâmeddin Çoban Bey'dir. Bazı Türk tarihi araştırıcılarına göre Melikü'l-Ümerâ Hüsâmeddin Çoban Bey'in, Anadolu fâtihi ve ilk Türkiye

Selçuklu sultanı olan Süleymanşah b. Kutalmış'ın büyük ümerâsından olan Emîr Karatekin soyundan geldiği kabul edilmektedir.

İlk defa 608 (1211-12) yılında Kastamonu beyi olduğu anlaşılan Hüsâmeddin Çoban'ın beyliği Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan (1155-1192) zamanına kadar gitmektedir.

Hüsâmeddin Çoban Bey'in Ankara Meliki Mesud devrinde de Paflagonya fetihlerini idare ettiğini kuvvetle tahmin edebiliriz. I. Alâeddin Keykubâd, ağabeyi sultan I. İzzeddin Keykâvus'un hükümdarlığına muhalefet ederek ona karşı isyan edip Ankara Kalesi'ne kapanmıştı. İzzeddin kardeşini uzun bir süre burada muhasara etmişti. Neticede Alâeddin Keykubâd'ın hayatına ve şehir halkına dokunmamak şartıyla yapılan barış sırasında (1212) Hüsâmeddin Çoban Bey de hazır bulunmuştur. Bu meselenin hallinden sonra I. İzzeddin'in sultanlığı sırasında (1212-1220) Kastamonu emîri olan Melikü'l-Ümerâ Hüsâmeddin Çoban Bey'in yine Bizans'a karşı akınları idare ederek gazalar yaptığı sayısız kazançlar elde ettiği nakledilmektedir. Bilahare I. Alâeddin Keykubâd'ın 816 (1219-20) yılında Selçuklu tahtına cülûsunda Hüsâmeddin Çoban Bey, Kastamonu'dan sayısız kıymetli hediyelerle payitaht Konya'ya gelerek ona bağlılığını arz etmiş ve idaresi altındaki Kastamonu'nun emîrlik menşurunu yeniletmiştir.

Hüsâmeddin Çoban Bey, Sultan I. Alâeddin Keykubâd zamanında önemli hizmetlerde bulundu. Onun en önemli başarısı, Kırım'daki Suğdak limanı üzerine düzenlenen denizaşırı seferin başkumandanlığına (melikü'l-ümerâ) getirilmesi ve bu görevden muzaffer olarak dönmüş olmasıdır.

Bu sırada Moğollar, İran, Azerbaycan ve Kafkasya üzerinden Kırım'a saldırmışlar ve önemli bir ticaret şehri olan Suğdak'ı işgal ederek bölge halkını imha etmeye kalkışmışlardı. Bölgede meydana gelen bu olaylar üzerine zenginlerin ve tacirlerin Suğdak'ı terk ederken Selçuklu Türkiyesi'ne sığınmaları ve buraya Rumların yerleşmesi üzerine Sultan I. Alâeddin Keykubâd Kırım'a sefer düzenlemeye karar verdi (1223). Bu denizaşırı sefer için de Karadeniz kıyısında güçlü bir idare kuran, asker ve maiyetiyle şöhret sahibi olan Hüsâmeddin Çoban Bey görevlendirildi, Sinop'ta bulunan Selçuklu donanması ile Kırım sahiline çıkarma yapan Kastamonu uç beyi Hüsâmeddin Çoban Bey, kısa zamanda Suğdak şehrini teslim alarak Kıpçak hanının ve Rus meliklerinin bağlılığını sağladı. Hüsâmeddin Çoban Bey'in bu başarısı onun itibarını arttırdı. Suğdak şehrinde iki hafta gibi kısa sürede bir cami yaptıran ve kadı, imam, müezzin gibi vazifeliler tayin eden Hüsâmeddin Çoban Bey, Selçuklu hâkimiyeti altına aldığı Suğdak şehrinde gerekli miktarda askerî kuvveti bırakarak ülkesine döndü (1224).

Yegâne nüshası Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Ebû'l-Hayr-ı Rûmî'nin *Saltuknâme*'sinde Hüsâmeddin Çoban Bey ve ailesi ile ilgili kayıtlara tesadüf edilmektedir. Bu kayıtta onun Kastamonu bölgesindeki faaliyetleri Kefe taraflarında gazilerle birlikte yaptığı savaşlar anlatılmaktadır.

Ancak Suğdak'a yapılan deniz seferinden sonra devrin kaynaklarında Hüsâmeddin Çoban Bey'in adına rastlanamamaktadır. Ölüm tarihi kesin olarak tespit edilemediği gibi mezarının bulunduğu yer hakkında bir şey bilinmemektedir.

Türkiye Selçuklu tarihinin kaynak yazarlarından olan İbn Bîbî'ye göre, "O zamanki devletin ileri gelenlerinden emîrlerin büyüklerinden, saltanatın ünlülerinden olan Emîr Hüsâmeddin Çoban, doğruluğu, kahramanlığı, cömertliği, adaleti ve kendisine tâbi olanların çokluğu itibariyle bütün ümerâ arasında en seçkin olanıydı. Diğer uç emîrleri her yıl kendisini ziyarete gelirlerdi. Devamlı gaza ile meşgul olarak sayısız ganimetler elde ederdi. Şairlere, faziletli kimselere ve tasavvuf ehline son derece ikram ve hürmet gösterirdi."

Alp Yürek

Hüsâmeddin Çoban Bey'den sonra Kastamonu emîrliğine oğlu Alp Yürek'in geçmiş olduğu mevcut kaynaklardaki bilgilere göre kuvvetle ileri sürülebilir. Bu emîrin adı Taşköprü'deki 729 (1328-29) tarihli Muzafferüddin Medresesi kitabesinde, İbn Bîbî'nin *el-Evâmirü'l-Alâiyye*'sinde ve Hoylu Hasan b. Abdülmümin tarafından Muzafferüddin Yavlak Arslan (Alp Yürek'in oğlu) adına kaleme alınmış *Nüzhetü'l-küttâb* ile yine onun, Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud Bey adına telif etmiş olduğu *Kavâ'idü'r-risâil* adlı inşâ (diplomatik yazı)'ya dair iki eserde geçmektedir. Yine oğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan adına telif edilmiş *Fustatu'l-adale fi kavâ'idi's-saltana* adlı eserde de bahsedilmiştir.

Bu kayıtlar bir tarafa bırakılacak olursa, Alp Yürek'in hayatı ve faaliyetleri hakkında devrin kaynaklarında hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak *Kavâ'idü'r-risâil*, Alp Yürek hakkında "şehit" sıfatını kullanmaktadır. Bütün kaynakların bu derece susması ve kendisine şehit vasfı takılması, Alp Yürek'in kısa bir dönem Kastamonu emîrliği yapmış olduğu ve devrinde önemli bir olayın meydana gelmediği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Çobanoğulları Beyliği'nin siyasî hayatındaki bu sessizlik üzerinde biraz düşünmek gerekirse, bu durumun, 1243'lerle gelen ve Türkiye'nin siyasî yapısında değişikliklere yol açan gelişmelerle ilgili olduğu anlaşılır. Zira, İbn Bîbî'nin de ifade ettiği gibi 1243 Kösedağ Savaşı Türkiye Selçuklu Devleti'ni Moğollara tâbi bir eyalet durumuna düşürmüştü. Bunun doğal sonucu olarak Selçuklu Devleti'ne bağlı bir uç beyliği durumunda bulunan Çobanoğulları'nın da Türkiye'nin yeni hâkimlerine tâbi olması pek tabii idi. Hemen belirtmek yerinde olacaktır ki, çağdaş kaynaklardaki bilgiler Çobanoğulları emîrlerinin yeni şartlara itiraz etmeden boyun eğdiklerini göstermektedir.

Aksarayî'nin, *Müsâmeretü'l-ahbâr* adlı eserindeki 1258 yılında Kastamonu eyaleti gelirinin Vezir Tuğrayî'ye bağlandığına dair kayıt bunun

en açık göstergesidir. Nitekim aynı kaynak bu kişinin Moğollara karşı çok borçlanması sonucu bu yerin gelirlerini toplama işinin İlhan tarafından sonradan Tâceddin Mu'tezz'e verildiğini bildirmektedir. Kısmen var olan siyasî bağımsızlığı ile birlikte ekonomik bağımsızlığını da kaybetmiş Çobanoğulları'nın Pervâne Muînüddin Süleyman'ın mutlak hâkimiyet devrinden 1277'de ölümüne kadar geçen sürede bu durumlarını yine korudukları anlaşılmaktadır. Çünkü Moğol sempatizanı bir yöneticinin, ilhana bağlı bir beye herhangi bir teşebbüste bulunması düşünülemezdi. Nitekim Pervâne'nin, 1259 yılından beri Trabzon Rumlarının yönetiminde bulunan, Sinop'u geri almak için giriştiği teşebbüslerde Kastamonu'nun hiç ismi geçmemektedir. Onun, bu yeri muhasara için, gerekli askerî hazırlıklarını Tokat ve Niksar'da tamamladığı çağdaş kaynaklarca belirtilmektedir. Nihayet 1266 yılında fetihten sonra mülk haline getirilen Sinop'tan başka Anadolu'da Pervâne'ye ait yerler arasında Tokat, Niksar ve Şark-ı Karahisar'ın adları geçmektedir. Bu verilen örneklerden anlaşıldığına göre, Çobanoğulları yeni şartlara itirazsız boyun eğmişlerdir. İbn Bîbî'nin Kastamonu hâkiminin İlhanlılar yanında geniş bir itibarı olduğuna dair ifadesi de herhalde bu tür davranışın sonucunda elde edilmiştir. İşte böylece Çobanoğulları, İlhanlılara tâbi olarak siyasî hayatlarını sürdürme imkânına sahip olabilmişlerdir. Herhalde bütün bu görünümden sonra ikinci derecede bir idareci durumuna düşen Alp Yürek'in kaynaklara yansıyacak bir faaliyet göstermesi de esasen beklenemezdi. Şimdi bu kısa açıklamadan sonra diyebiliriz ki, Alp Yürek devrinin sessizliği mevcut siyasî koşulların gereğidir ve bu durum Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın beyliğin başına geçmesiyle son bulmuştur. Belki de Alp Yürek devrinin en önemli kazanımı Çobanoğulları ailesinin Kastamonu'daki eski durumunu korumuş olmasıdır.

Muzafferüddin Yavlak Arslan (1280-1291)

Alp Yürek'ten sonra, kendi adına telif edilmiş *Fustatu'l-adale fi kavâidi's-saltana* adlı eserde Muzafferüddin Mesud, kaynaklarda ise Muzafferüddin Yavlak Arslan ismiyle anılan oğlu, Kastamonu emîrliğine geçti. Beyliğin idaresini ele aldığı tarih kesin olarak bilinmemekle beraber bu makama, adı geçen yazma esere göre 683 (1284-85) yılından önce gelmiş olmalıdır. Müellifin Muzafferüddin Yavlak Arslan'a yazdığı kasidesinde kendisinin dedesi (Hüsâmeddin Çoban Bey) ve babası (Alp Yürek) gibi emîr olduğunu, bunun kendisine miras yolu ile intikal ettiğini yazmaktadır. Ayrıca onun, Kutbeddin Şirazî'nin eserinde olduğu gibi Hoylu Hasan b. Abdülmümin tarafından adına 684 (1285-86) yılında telif edilen *Nüzhetü'l-küttâb* adlı inşâya dair eserin mukaddimesinde de uç diyarının sipehdarı olduğu ve İslâm bayraklarının onun sayesinde yükseldiği ifade edilmektedir. Nitekim *Saltukname*'de adı

Melik Muzafferüddin diye geçen bu emîrin, Kastamonu'daki kâfirlere karşı amansız bir cihad açtığına işaret edilmektedir.

Hoylu Hasan b. Abdülmümin, oğlu Mahmud Bey adına telif etmiş olduğu *Kavâ'idü'r-risâil* adlı inşâ eserinin mukaddimesinde, "Melikü'l-ümerâ", "Sipah bud-i diyâr-ı uc" unvanının hangi görevde olanlara verildiğini gösteren listeden emîr Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın uç beylerbeyi olduğu anlaşılmaktadır. Böylece Ertuğrul ve Osman Beyler Söğüt civarında bir oymağın beyleri sıfatıyla yaşadıkları devirde, Kuzeybatı Anadolu'da Bizans sınırının muhafazası vazifesinin, Hüsâmeddin Çoban Bey zamanındaki gibi yine Kastamonu emîrliğine verilmiş olduğu bu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın iktidarı, Moğolların tahakkümü altındaki Selçuklu Türkiyesi'nde III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Selçuklu tahtında bulunduğu bir döneme rastlamaktadır ki, bilahare taht II. Mesud'a geçecektir. Diğer yandan İlhanlı tahtındaki sık değişiklikte yine Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın beyliği dönemini karakterize eden olayların başında gelmektedir. Şöyle ki, 1282 yılında Abaka ölecek bunu takiben de yapılan kurultayda kardeşlerinden Ahmed Teküder, han ilan edilecektir. Daha sonra da İlhanlı tahtı 1284'te Argun'a geçecektir. Çok geçmeden de bu hanın ölümü üzerine 1291'de Geyhatu hanlık tahtına çıkacaktır. İşte bütün bu değişiklikler sırasında Orta Anadolu'nun doğu bölgeleri dışında sükûnet içinde bulunan yöre Kastamonu bölgesi idi. Çünkü bu sırada Anadolu'nun batı bölgelerindeki Karaman Germiyan, Eşref Türk hanedanlarının devamlı faaliyetleri kargaşa ve bunun doğal sonucu bu kesimin harap bir duruma düşmesini hazırlarken Kastamonu bölgesi Türkmenlerine dair hiçbir faaliyet kaynaklarımıza yansımamıştır.

Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın da, emîrliği sırasında Selçuk şehzadeleri arasında meydana gelen saltanat mücadelelerine az çok karıştığı görülmektedir. II. İzzeddin Keykâvus'un Kırım'da ölümünden (1280) sonra yanında bulunan diğer kardeşleri ve emîrler, veliaht olan büyük kardeş Gıyâseddin Mesud'a biat ederek Selçuk tahtını elde etmek üzere Kırım'dan Anadolu sahillerine geçmeye karar vermişlerdi. Kastamonu Emîri Muzafferüddin Yavlak Arslan bu maksatla Sinop'a gelen II. Gıyâseddin Mesud'un hizmetine koşmuş ve ona bağlılığını bildirmişti. Ayrıca, daha önce denizi aşarak Arıadolu'ya geçen ve Amasya taraflarına geldiğinde yakalayarak Kastamonu'da hapsettiği Şehzade Rükneddin Geyümers'i de kendisine teslim etmişti. Daha sonra tâbi olduğu İlhanlı hükümdarının yanına giden II. Mesud'a refakat etmiş ve onunla Tebriz'e kadar giderek Ahmed Teküder Han'dan Selçuklu tahtını elde etmesinde önemli bir rol oynamıştı. Çağdaş kaynak yazarı İbn Bîbî, Ahmed Teküder Han'ın II. Mesud'a Diyarbakır, Harput, Malatya ve Sivas taraflarını verdiğini söyler. Bu olay, aynı zamanda Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın İlhanlılarla olan ilişkileri yönünden de dikkat çekicidir. Nitekim İbn Bîbî de Kastamonu Sipehdarının İlhanlılar yanında geniş bir itibarı olduğuna işaret etmektedir.

Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi
(http://www.yenidenergenekon.com/wp-content/uploads/2010/12/image0024.jpg)

Fakat bu sırada hanlık tahtı için yapılan savaşı Argun kazanarak İlhanlı tahtını Ahmed Teküder'den aldı. Argun Han tahta çıkınca Tebriz'de bekleyen II. Mesud'u Selçuklu sultanı olarak tayin etti.

Daha sonra Muzafferüddin Yavlak Arslan, Selçuklu Sultanlığı'na atanan II. Mesud ile birlikte Anadolu'ya dönerek, Kastamonu'ya gelmişti. Mesud'a taraftar bulunan uç emîri, bu hadiseyi müteakip onun muhalifleri tarafından öldürülmüştür. Bu olay çağdaş Selçuklu kaynağı, Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-ahbâr*'ında geniş bir şekilde anlatılmaktadır. İlhanlı tahtında meydana gelen değişiklik, yani Geyhatu'nun han seçilmesinden sonra Moğollar arasında başlayan taht kavgaları sırasında Anadolu anarşi içinde kalmıştı. Uçlardaki Türkmenler baş kaldırmışlardı. Bu durumdan istifade etmek isteyen II. İzzeddin Keykâvus'un oğullarından Rükneddin Kılıç Arslan da kardeşi II. Mesud'a karşı ayaklanmıştı. Geyhatu'nun bu teşebbüsü sonuçsuz bırakmak üzere (1291) Konya'ya gelmesinden sonra da Kastamonu'ya gitmiş ve etrafına oradaki göçebe uç Türkmenlerini toplayarak kardeşine ve Moğollara karşı şiddetli bir mücadeleye girişmişti. İşte Aksarayî bu sırada meydana gelen çarpışmaların birinde Rükneddin Kılıç Arslan'ı destekleyen Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın öldüğünü ve emîrliğinin son bulduğunu bildirmektedir.

Çağdaş kaynak yazarı Pachymeres bu konuda karışık fakat Aksarayî'yi destekleyen ve tamamlayan bilgi vermektedir. O, bu ayaklanmaya sebep olan kimseyi (Melec Masur) diye adlandırmakta ve onun tarafından öldürülen Paflagonya Emîri'ni "Amurius" diye haber vermektedir. Burada Pachymeres Melik Kılıç Arslan yerine Melik Masur yani Mesud'u koymakla yanılmıştır. Çünkü bu hadiseye tanık olan Aksarayî'ye göre, Sultan Mesud önce yenilmiş, fakat sonra yanındaki Moğol askerleri sayesinde galip gelebilmiştir. Buna göre ayaklanan kimse (Melik Masur) Melik Kılıç Arslan, öldürülen "Amurius" (Emir Bey) ile de eskiden beri Mesud'a taraftar bulunan Muzafferüddin Yavlak Arslan kastedilmiş olmalıdır.

Nitekim Nikephoros Gregoras'ın, beyliklere ait verdiği listede "Sakarya Nehri'nden Paflagonya'ya kadar olan coğrafî bölgenin" Amuriusoğulları'nın hâkimiyetinde olduğu görülmektedir.

Burada açıklanması gereken bir durumla karşı karşıya kalmaktayız. O da daha önce II. Mesud'a taraftar gördüğümüz ve onun Selçuklu sultanı olmasında başrolü oynamış olan Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın bir politika değişikliği yapmış olmasıdır. Herhalde bu değişiklik İlhanlı-Selçuklu tabiiliğine son verme kararının bir sonucu olsa gerektir. Çünkü siyasal ortam bu sırada amacına ulaşabilmek için son derece olgun hale gelmişti. Zira bir tarafta İlhanlıların elinde sadece bir vasıta olan ve hiçbir varlık gösteremeyen Selçuklu Sultanı II. Mesud, diğer tarafta hâkimiyetleri altına aldıkları Türkiye'de dirlik ve düzenliğin kurulmasına gayret göstermeyen, ülkenin gittikçe harap ve halkın yoksullaşmasına neden olan ilkel bir idare tarzı gösteren İlhanlılar vardı.

Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın, Türkiye genelindeki bu kötü gidişten kendi beyliğini ve maiyetindeki Türkmenleri kurtarabilmek için, II. Mesud'u terkle İlhanlılara karşı direnme kararı almış ve Rükneddin Kılıç Arslan'ı desteklemiş olması kuvvetle muhtemel görünmektedir.

Nitekim 1291-92 yılında bölgede meydana gelen savaşlardan birinde şehit olmasına rağmen II. Mesud ve Moğol kuvvetleri Kastamonu'yu ele geçirememişlerdir.

Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın Kastamonu emîri bulunduğu dönemdeki siyasî faaliyetleri ve hayatı hakkında bilinenler bunlardan ibarettir. Elimizdeki bilgiler onun bu bölgede ilim ve imar işleri ile çok yakından ilgilendiğini göstermektedir. Adına telif edilmiş *Fustatu'l-adale* isimli eserde mevcut kasidede ilim, cesaret ve adaletin ona miras yolu ile intikal ettiği yazılmaktadır. Nihayet adına telif edilmiş eserlerin çokluğu da bunu doğrulamaktadır.

Mahmud Bey

Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın ölümünden sonra yerine oğlu ve bu hanedanın son emîri olan Mahmud Bey geçti. Bizans kaynağı Pachymeres'te bu emîrin adı "Nâsıreddin" diye kayıtlıdır. Muhtemelen Mahmud Bey'in

unvanıdır. Bunun dışında *Anonim Selçuknâme*'nin "Yavlak Arslan oğlu Hoca Nâsıreddin" kaydı da adı geçen Bizans kaynağı ile uyum göstermektedir.

Daha babasının sağlığında adına Hoylu Hasan b. Abdülmümin tarafından telif edilmiş *Kavâ'idü'r-risâil* adlı inşâ kitabının mukaddimesinde, bey adayı bulunan Mahmud Bey'den, "Çeşitli edep, yiğitlik, emîrlik belirti ve alâmetleri onun nasiyesinde (alnında/yüzünde) parıldamış" diye bahsedilmektedir.

Emîrliği sırasında hayatı ve faaliyetleri hakkında devrin kaynaklarında az da olsa bazı bilgilere rastlanmaktadır. *Anonim Selçuknâme*'de h. 689 senesi olayları sırasında "Yavlak Arslan oğlu Hoca Nâsıreddin adında bir şahıstan bahisle, onun ilk defa Sultan II. Gıyâseddin Mesud'a gelerek elini öptüğünü, iyi görünüşlü bir insan olduğunu" bize bildirmektedir. Selçuklu kaynağında adı geçen bu şahıs büyük bir ihtimalle Pachymeres'in eserindeki Nâsıreddin ile aynı kimse olduğu anlaşılmaktadır. Mahmud Bey'in faaliyetleri ve uçtaki durumu ile alakalı, en doğru bilgileri bize Pachymeres vermektedir. Bu kaynaktan anlaşılıyor ki, babası Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın öldürülmesinden sonra, o, Kılıç Arslan'a başarı ile karşı koymuş ve onu öldürmüştür. Yine aynı kaynaktaki kayıtlarda, 1291-92 olaylarından sonra Selçuklu-Moğol tâbiiyetinden çıkmış görünen Mahmud Bey'in emîrliği sırasında Bizans topraklarına yapılan akınların idaresini, kardeşi Ali'ye bırakmış olduğu görülmektedir. Ali bu bölgede Bizans'a karşı giriştiği taarruzlar neticesinde, Sakarya Nehri'nin öbür tarafına kadar olan toprakları fethetmeye muvaffak olmuştu. Daha sonra Bizans'ın sulh tekliflerini kabul etmiş olacak ki akınlarını durdurarak dostça münasebetlere girişmişti. Pachymeres bu tarihlerde (1291'den sonra) henüz Osman Bey'in Kastamonu emîrine tâbi olduğunu açıkça bildirmekte ve onun uçta liderliği ele alarak, Bizans topraklarına karşı gaza faaliyetine başlamasının da Çobanoğulları'nın akın faaliyetlerini durdurduktan sonra mümkün olabildiğini kesinlikle ifade etmektedir.

Bu bilgilerden şu sonuca varmak mümkündür ki, o da Çobanoğulları Beyliği'nin sonunun gelmesinin Anadolu Türklüğü açısından bir kazanç olmasıdır. Çünkü Anadolu Türklüğünü yeniden birliğe kavuşturacak olan Osmanlılar uçta gerçek liderliği böylece ele almışlardır.

Mahmud Bey'in kısa sürdüğü anlaşılan emîrliğinin sonu hakkında Yazıcızâde Ali *Selçuknâme* adlı eserinde aşağıdaki ilginç bilgiyi vermektedir: "*Bu tarihte Candaroğlu Kastamonu'nun üç yüz altmışaltı sipahiden birisi idi gördü ki Anadolu, Selçuklulardan hâlî oldu (boş kaldı) ve uclarda her tarafta Beyler başlı başına (müstakil olarak) bey olup yılda Moğollara bir sehl nesne gönderirler ve yerli yerine hükmederler ol dahi Eflugan tarafından ki timarı anda idi Türkler devşirüb çeri (asker) edinip Kastamonu'ya çıktı ve bir gece alelgafle (gaflet içinde olan) Kastamonu sübaşısını Yavlak Arslan oğlu Mahmud Bey'in sarayın ortaya alub Mahmud Bey'i yakaladı fil'hal mecal vermeyüb depeledi Kastamonu'yu ve Burglu Kalesi'ni ki ol zamanda Zalifre derlerdi aldı*".

Onun emîrliği sırasında beylik Moğol-Selçuklu hâkimiyetinden çıkmıştır. Onun zamanında Bizans topraklarına akınlar yapılmış ve Sakarya Nehri'nin batı tarafındaki bazı yerler fethedilmiştir.

Mahmud Bey de babasının Kastamonu'da kurduğu ilim geleneğini devam ettirmiştir.

Kültür ve İmar Faaliyetleri

Çobanoğulları Beyliği'nin başkenti olan Selçuklu devri Anadolu'sunun kültür ocaklarından biri haline gelmiş bulunan Kastamonu, Hüsâmeddin Çoban ve oğullarının ilmî ve edebî faaliyetlere hayranlıkları sayesinde önemini devam ettirmek imkânını bulabilmişti. Kastamonu Emîri Hüsâmeddin Çoban ve oğullarının medeni ve ilmî faaliyetlere yakın alakaları memleketlerine gelen değerli şahsiyetlere gösterdikleri iyi muamele, Orta Asya, İran ve Irak taraflarından âlim, mütefekkir ve sanatkârların memleketlerine gelmelerine sebep olmuş ve bunlar adlarına sayısız eserler telif etmişlerdir. Çobanoğulları Beyleri arasında ilim ve kültüre yaptığı hizmetler bakımından en çok dikkat çeken Muzafferüddin Yavlak Arslan'dır.

İlhanlı Hükümdarı Abaka ve Argun Hanlar tarafından Karadeniz sahillerini coğrafî bakımdan incelemekle görevlendirilen Kutbuddin Şirazî, Emîr Muzafferüddin'in yanında yıllarca kalmış ve çalışmalarını sürdürmüştür. Anadolu'da uzun süre müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunan ve astronomi, fizik, felsefe ve coğrafya gibi ilim dallarında şöhret kazanmış olan büyük âlim Kutbeddin Şirazî, Kastamonu'ya gelerek Hüsâmeddin Çoban'ın torunu Muzafferüddin Yavlak Arslan adına onun emri ile *İhtiyarât-i Muzafferî* adlı heyete dair bir eser yazmıştır.

Yine 683 (1284-85)'te Muzafferüddin Yavlak Arslan namına Muhammed b. Mahmud tarafından telif edilmiş *Fustatu'l-adale fi kavâ'idi's-saltana* adlı bir Farsça eser vardır. Eserin yazılmasındaki asıl maksat, o zamanın Türkiye'sinde çok yaygın bulunan Ehl-i Sünnet dışındaki dinî zümrelere ve onların din ve dünya için teşkil ettiği tehlikelere karşı dikkat çekmek ve tedbirler alınmasının istenilmesiydi.

Muzafferüddin gibi onun oğlu Emîr Mahmud da zamanındaki âlimleri himaye etmişti.

Hoylu Hasan b. Abdülmümin de yine Muzafferüddin Yavlak Arslan adına Nüzhetü'l-küttâb adlı inşâ eserini telif etmiştir.

Aynı müellif Yavlak Arslan'ın oğlu Emîr Mahmud adına da *Kavâ'idü'r-resâil* adlı küçük numunelik bir inşâ kitabı yazmıştır.

Hasan b. Abdülmü'min'e ait adı geçen inşâ eserlerinden başka bir üçüncüsü de *Rusûmu'r-resâil* adını taşımaktadır. Üsküdar Nûrbânû Kitaplığı 122 numarada kayıtlı olan bu eserin mukaddimesinde müellif daha evvel inşâya dair meydana getirdiği bir mecmuanın çok ağdalı olduğunu, dostlarının yeni

başlayanlar için daha kolay anlaşılır bir muhtasarın hazırlanmasını istediklerini ve bu sebeple *Rusûmu'r-resâil* adıyla bu münşeât mecmuasını hazırladığını söyler ki, *Kavâ'idü'r-resâil*'in de aynı gaye ile meydana geldiğini ifade etmişti. Müellif eserinin mukaddimesinde bu eserini kimin adına telif ettiğini söylememişse de, Muzafferüddin Yavlak Arslan veya oğlu Mahmud Bey'e ithaf etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Hasan bin Abdülmü'min, Arap-Fars dil ve edebiyatlarını mükemmel bilen bir ilim adamı idi.

Böylece Kastamonu ve çevresinde kültür faaliyetlerine önem verdikleri anlaşılan Çobanoğulları, aynı zamanda bölgenin imarı konusunda da büyük çaba sarf etmişlerdir. Çobanoğulları Beyliği döneminden günümüze kadar gelen bazı kalıntılara ait kitabelerin çokluğu bu hususu desteklemektedir. Bu dönemde inşa edilen en önemli eser Taşköprü'de Muzafferüddin Yavlak Arslan tarafından yaptırılan medrese ve külliyedir. Kastamonu'da zamanımıza kadar gelebilen en eski Türk eseri 671 (1272-73) yılında yaptırılmış olan Yılanlı Darüşşifası'dır. Yine bu dönemden kalan en eski cami 672 (1273-74)'de Muzafferüddin Arslan tarafından yaptırılan Atabeygazi Camii'dir.

Kaynaklar

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (trc. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996.

Yazıcızâde Ali, *Târîh-i Al-i Selçûk* (nşr. Martijn Theodoor Houtsma), Leiden 1902; eserin günümüz Türkçesine trankripsiyonu için Bkz. Yazıcızâde Ali, *Tevarih-i Al-i Selçuk Selçuklu Tarihi*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009.

Araştırma Eserleri

Bostan, İdris, "Çobanoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 304-307.

Kesik, Muharrem, "Mesud II", *DİA*, XXIX, 342-344.

Koca, Salim, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, VI, Ankara 2002, 718-723.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.

Peacock, Andrew Charles Spencer, "Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası", (çev. Murat Keçiş, Ali Mıynat), *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 29, sy. 47, s. 243-265.

Togan, Zeki Velidî, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946.

Turan, Osman, "Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak", *Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara 1953, s. 532-564.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.

Yakupoğlu, Cevdet, "Selçuklu Uc Beyliği: Çobanoğulları", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 389-407.

Yücel, Yaşar, *XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi: Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980.

_____, "Çobanoğulları", *DİA*, VIII, 354-355.

Çobanoğulları Şeceresi

b) PERVÂNEOĞULLARI

Pervâneoğulları Beyliği, 1277-1322 yılları arasında Sinop ve çevresinde hüküm sürmüş bir Türk beyliğidir. Beyliğin kurucusu Türkiye Selçuklu tarihinde bir döneme adını veren ünlü devlet adamı Muînüddin Süleyman el-Pervâne'nin oğlu Muînüddin Mehmed'dir.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus (1212-1220) tarafından fethedilen Sinop (611/1214) daha sonra elden çıkarak Trabzon Rum Devleti hâkimiyetine girmişti (657/1259). Emîr Muînüddin Süleyman Pervâne, İlhanlı Hükümdarı Abaka'nın izniyle Sinop'u geri almak için hazırlıklara girişti. Yaklaşık bir yıl süreyle karadan ve denizden kuşattığı şehri 664 (1266) yılında ele geçirdi. Bu başarısı ile nüfuzu daha da artan Pervâne, Sultan IV. Kılıç Arslan'dan Sinop'un kendisine temlik edilmesini istedi. Sultan Moğollardan destek gören Pervâne'nin isteğini kabul etmek zorunda kaldı. Pervâne devlet merkezindeki görevi dolayısıyla kendi adına Sinop'un yönetimiyle oğlu Muînüddin Mehmed'i görevlendirdi. Muînüddin Mehmed, babasının Abaka tarafından öldürülmesinin ardından bağımsızlığını ilan ederek Pervâneoğulları Beyliği'ni kurdu (676/1277).

İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın Anadolu'ya gönderdiği Baltu Noyan'ın, Gazan Han'a isyanının ardından Türkiye Selçuklu Devleti, dört idarî bölgeye ayrıldı. Her idareci kendine ayrılan bölgeye gitti. Emîrlik yanında pervâneliğe getirilen Muînüddin Mehmed de Kastamonu tarafına hareket edince babasının eski adamları gelip hizmetine girdiler, etrafında çok adam toplandı. Böylece büyük güç kazanan Mehmed Bey, etrafına toplanan bazı kötü niyetli kişilerin etkisinde kalarak, idaresi altında bulunan

bölgelerde ağır vergiler koyup halka zulmetmeye başladı. Ordusunun ihtiyaç ve masraflarının karşılanması konusunda halka ağır yükler ve sıkıntılar getirdi. Daha sonra ordusuyla Çankırı'yı yağmaladı; bölgedeki zenginlerin tüm mallarına el koydu ve Türk askerlerinin ücretlerine varıncaya kadar her şeyi gasbetti. Buradan Konya'ya yöneldi ve burayı da yağmaladı. Tuttuğu yolun yanlış olduğunu kendisine hatırlatan Müstevfî Asîlüddin ve Tuğracı Muzafferüddin'i cezalandırarak mallarını müsadere etti. Konya'da bazı kişileri görevlendirdikten sonra Kastamonu'ya yöneldi. Güzergâh üzerinde bulunan Türkler ona karşı çıktılarsa da yapılan savaşta galip gelerek çeşitli ganimetler elde etti. Ardından Seferihisar'ın (Sivrihisar) bütün vergi ve gelirlerine el koydu. Nihayet Mehmed Bey 696'da Konya'da öldü. Moğol zulmü altında ezilen Anadolu halkının Muînüddin Süleyman el-Pervâne gibi büyük bir devlet adamının oğlu Mehmed Bey tarafından da baskı, zulüm ve gasplara uğratılması çok düşündürücü ve maalesef acı bir gerçektir. Bu durum aynı zamanda Anadolu'daki devlet adamlarının manevî çöküş içerisinde olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Mehmed Bey'in para toplama hırsının Moğollara karşı bir mücadele gayesi ile ilgili olması ve babasının intikamını almak istemesi, yaptığı zulümleri örtmeye yetecek bir mazeret gibi de durmuyor.

Yaklaşık yirmi yıl Pervâneoğulları Beyliği'ni yöneten Muînüddin Mehmed babası gibi ilim adamlarını himaye etmiştir. Devrin büyük sûfîlerinden Fahreddîn-i Irakî muhtemelen Muînüddin Mehmed'in daveti üzerine Tokat'taki zaviyesini bırakıp Sinop'a gelmiş ve onun elçisi sıfatıyla Mısır'a gitmiştir. Yine devrin önde gelen sûfîlerinden Müeyyedüddin Cendî de son yıllarını Sinop'ta geçirmiş, *Ulûm-i Ahadî ve Ma'ârif-i Ahmedî* adlı eserini Muînüddin Mehmed'e sunmuştur.

Muînüddin Mehmed'in yerine kardeşi Mühezzebüddin Ali'nin oğlu Mühezzebüddin Mesud geçti. Onun Sinop'u hangi tarihten itibaren elinde bulundurduğunu bilemiyoruz. Mesud Bey, Anadolu'da yaşanan karışıklıklardan faydalanarak Samsun sahilini Bafra ile birlikte ele geçirmiş, şehrin mahsulünü ve hazinesini yağmalamıştı. Bu durum üzerine İlhanlı Hükümdarı Gazan Han tarafından Anadolu'daki bazı vilayetlerin idaresi ve vergi tahsiliyle görevlendirilen Mücîrüddin Emîrşâh bu sırada bulunduğu Tokat şehrinden Samsun'a doğru hareket etti ve şehri Mesud Bey'in elinden aldı. Bu zamanda Samsun'un yöneticisi ve Anadolu'da çok itibarlı bir kişi olan Sivaslı Rükneddin Râhat, Mesud Bey'in saldırısı üzerine gemiye binerek deniz yoluyla Canik'e kaçmıştı. Mücîrüddin, Rükneddin Râhat'ı buradan alarak eski görevine tekrar tayin etti. Rükneddin Râhat, Mesud Bey'den emin olabilmek için mecburen Pervâneoğulları ile anlaşma yoluna gitti. Sinop bu dönemde kara ve deniz yolları üzerinde çok önemli bir liman ve uluslararası

bir ticaret merkezi idi. Trabzon ve Kefe'ye giden gemiler Sinop'a uğradıkları gibi Güney-Kuzey ülkeleri arasında yoğun mübadeleler de bu ihracat ve ithalat limanı vasıtasıyla yapılıyordu. İşte bu nedenle Sinop'ta bir Ceneviz kolonisi yerleşmişti. 1298 yılında Ceneviz gemileri Sinop limanına yanaştı ve bunların bir kısmı alışveriş için gemilerden inerek tahıl satmaya başladı. Sinop halkı da onlarla ilgilenmeye başladı ve dikkatlerini bu noktaya verdiler. Ancak bu, Cenevizlerin kurduğu bir tuzaktı, 1000 zırhlı Ceneviz askeri aniden saldırıya geçerek Mesud Bey'i esir ettiler ve gemiye bindirdiler. Ceneviz müstemlekesi olan Kefe'ye götürülen Mesud Bey 900.000 dirhem fidye ödemek suretiyle kurtulabildi (697/1298). Mesud Bey durumunu sağlamlaştırmak için Mücîrüddin Emîrşâh'ın kızı ile evlenerek ona damat oldu ve Moğollarla iyi geçindi. Mesud Bey'in 700 (1300) yılında Sinop'ta vefat etmesinin ardından yerine oğlu Gazi Çelebi geçti. Ceneviz kaynakları ondan sadece Zalabi (Çelebi) diyerek bahsederler. Donanmaya önem veren Gazi Çelebi, babası zamanında Cenevizlerin yaptıklarından dolayı önce Trabzon Rum Devleti hükümdarı ile anlaştı. Cenevizlerden Trabzon da zarar görmüştü, zira onlar Trabzon Tersanesi'ni de yakmışlardı. Böylece Gazi Çelebi beraberinde bulunan müttefik Rum ve kendi deniz kuvvetleriyle birlikte Kırım ve Kefe taraflarına sefer düzenledi. 1308 yılında yazılmış anonim bir kaynağa göre Cenevizlerin Sinop'ta ticarî işlerini görebilecekleri bir binaları mevcuttur. Birkaç yıl sonra Gazi Çelebi onları buradan uzaklaştırmış ve diğer bazı Ceneviz kolonilerine saldırıya geçmiştir. Gazi Çelebi böylece Cenevizlerden babasının intikamını almış oldu. 1313 yılında elinde en azından 8 kadırga bulunuyordu. O, Ceneviz donanmasını Kefe yakınlarında mağlup etti. Sonradan Rumlarla bozuşarak 1319 yılında Trabzon'a karşı hücuma geçti ve şehirde yangınlar çıkardı. Artık denizlerdeki şöhreti tüm dünyaya yayılmıştı. Cenevizlerin 1322'de Sinop'a düzenledikleri saldırıyı püskürttü. Ceneviz donanmasının başında bulunan kaptanı esir etti ve tayfalarından bir kısmı ile onu hapse attı. Cenevizlerin bir bölümünü de savaşta öldürdü.

Venediklilerin Bizans İmparatoru II. Andronikos ile ittifak oluşturarak 1319'da Trabzon Rum Devleti ile anlaşmaya varmak suretiyle Trabzon'a seferler düzenlemeleri Gazi Çelebi'yi çok kızdırdı. Venedik donanmasına karşı giriştiği mücadeleyi kazanarak donanmanın kaptanı Romano Morosini ve adamlarını ele geçirmeyi başardı. Kendisi de aynı yıl av sırasında bir ağaca çarparak öldü. Çok iyi bir dalgıç ve yüzücü idi. Kendi donanmasıyla Hristiyan donanmalarına karşı savaşa girdiği zamanlarda düşman gemilerini iyi yüzücülüğü ve derine dalarak su altında uzun süre kalabilmesi sayesinde batırabiliyordu. Düşman gemilerine karşı savaş başladığında ortaya çıkan kargaşadan yararlanarak elindeki demir bir burguyla suya dalıyor ve gemilerin altına kadar inip bunları dipten delerek batmasını sağlıyordu. Gazi

Çelebi'nin geniş bir ülkeye sahip bulunduğu, hatta İlhanlı hükümdarı tarafından verilen bir yarlıkla Anadolu'nun yarısına hâkim olduğu kaydedilirse de onun hâkimiyetinin Sinop ve çevresiyle sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Gazi Çelebi, kara savaşlarıyla uğraşmanın İlhanlıların düşmanlığını çekeceğini düşünerek Karadeniz'in doğu ve kuzey sahillerindeki Rumlar ve Cenevizlere karşı sefer düzenlemekle meşgul olmuş, yirmi iki yıl kadar süren hükümdarlığı döneminde gerek Rumların ve gerekse Cenevizlerin saldırılarını engellemiş, onları sindirmeyi başarmıştır. İbn Battûta onun cesur ve büyük bir savaşçı olduğunu kaydeder. Erkek çocuğu olmadığından yerine kızı geçtiyse de o dönemde Kastamonu'da hüküm süren Candâroğlu Süleyman Paşa, Sinop'taki karışıklıklar dolayısıyla Trabzon Rum hükümdarının şehri işgal edebileceğini düşünerek Sinop'u kendi ülkesine kattı. Böylece Pervâneoğulları Beyliği sona ermiş oldu (722/1322). Sinop'a bir zamanlar Hatun-ili denilmesi, muhtemelen şehrin kısa bir süre Gazi Çelebi'nin kızı tarafından yönetilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Gazi Çelebi'nin türbesi büyük dedesi Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Sinop'ta yaptırdığı medresenin sağ tarafındaki küçük bahçe içindedir. Onun Türkiye Selçuklu Sultanı II. Mesud'un oğlu olduğuna dair rivayet doğru değildir.

Pervâneoğulları'nda Kültürel ve Mimari Hayat

Pervâneoğulları ilme çok önem vermiş ve birçok ilim adamını himaye etmiştir. Muînüddin Mehmed babası gibi ilim adamlarına çok değer vermiştir. Devrin büyük sûfîlerinden Fahreddîn-i Irakî muhtemelen Muînüddin Mehmed'in daveti üzerine Tokat'tan zaviyesini bırakıp Sinop'a gelmiş ve onun elçisi sıfatıyla Mısır'a gitmiştir. Yine önde gelen sûfîlerden Müeyyeddüddin Cendî de son yıllarını Sinop'ta geçirmiştir. *Ulûm-i Ahadî ve Ma'ârif-i Ahmedî* adlı eserini Muînüddin Mehmed'e sunmuştur.

Pervâneoğulları zamanında Sinop ve civarında yaptırılan bazı eserler günümüze ulaşmıştır. Muînüddin Süleyman Pervâne'nin 666'da (1267-68) inşa ettirdiği Sinop Ulucamii bunların en önemlisidir. İbn Battûta seyahatnâmesinde: "Tam ortasında bir havuz vardır. Bu havuzun üzerine, dört ayağa istinat eden bir kubbe oturtulmuş. Her iki ayak, iki mermer sütunla beraberdir. Üst tarafta ise ahşap merdivenle çıkılan mahfil vardır" diyerek bu yapıyı betimlemiştir. Muînüddin Süleyman, caminin hemen arkasında bir de medrese yaptırmıştır. Kesme taştan olan medrese yanlış olarak "Alâeddin Medresesi" diye bilinir. Güney cephesinde kenarları mermer sütunlu geniş bir avlusu olup iki tarafında 16 hücreye sahiptir. 696 (1297) yılında Emin Tayboğa adına oğlu tarafından Boztepe'de inşa ettirilen ve yanlışlıkla Seyyid Bilâl'e atfedilen türbe de Pervâneoğulları dönemine ait eserlerdendir.

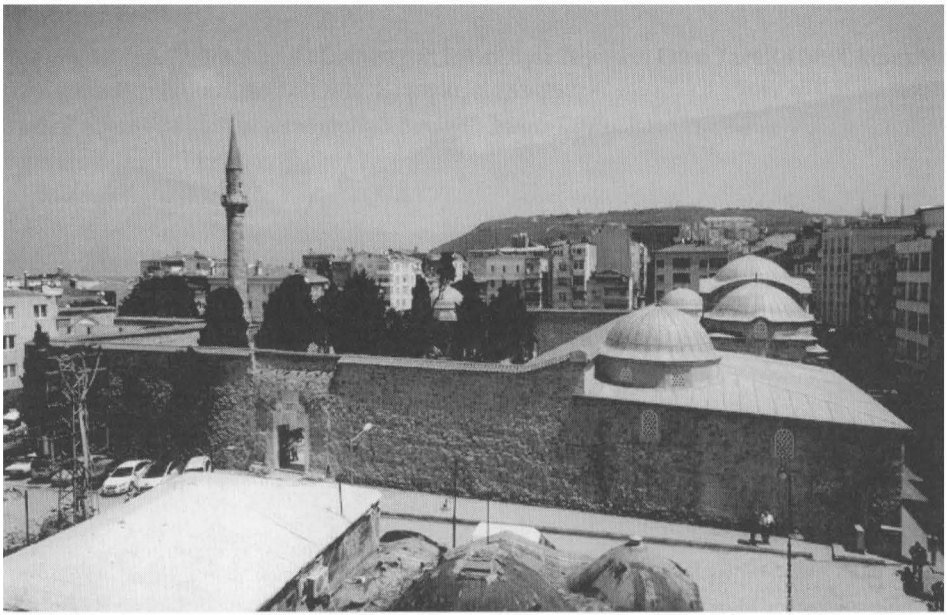

Muînüddin Süleyman Pervâne'nin inşa ettirdiği Sinop Ulucamii
(http://www.mustafacambaz.com/data/media/752/alaaddin_bat_1_copy.jpg)

Muînüddin Süleyman Pervâne'nin inşa ettirdiği Sinop Ulucamii avlusu
(*http://static.*panoramio.com/photos/large/36518824.jpg)

Pervâne Medresesi
(http://static.panoramio.com/photos/large/23501087.jpg)

Kaynaklar

Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, II, (haz. Mesut Aydın-Güler Aydın), Amasya 2008.

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2006.

Aksarâyî, Kerîmüddîn, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944; (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

Anonim, *Târîh-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)*, (nşr. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.

İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (trc. Sait Aykut), İstanbul 2004.

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (çev. Mürsel Öztürk), I-II, Ankara 1996.

İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi, el-Melikü'z-Zahir Hakkındaki Tarihin II. Cildi*, (çev. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1941.

Kerimüddin Mahmud-i Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

Mevlânâ Celalü'd-Din, *Fîhi mâ Fîh*, (trc. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1953.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel*, II, (yay. Ali Öngül), İzmir 2000.

Reşidüddin Fazlullah, *Câmiü't-tevârîh*, (çev. İsmail Aka - Mehmet Ersan - A. H. Khelejani), Ankara 2013.

Araştırma Eserleri

Ahmed, Tevhid, "Rûm Selçukî Devleti'nin İnkırazıyla Teşekkül Eden Tavâif-i Mulûk'dan Sinop'da Pervânezâdeler", *TOEM*, I, (1328), s. 253-257.

Başar, Fahameddin, "Pervaneoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, s. 434-435.

Bayram, Mikail, "Pervâneoğulları Zamanında İlmî Çalışmalar", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s. 383-387.

Berberoğlu, Muhammet, *Beylikler Döneminde Sinop*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2002.

_____, "Ghāzī Čelebi", *EI²* (İng.), II.

Erdmann, Kurt, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I-II-III, Berlin 1962-1977.

Güldal, Fatih, *Fetihten Osmanlılara Kadar Sinop Şehri Tarihi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

Kaymaz, Nejat, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, Ankara 1970.

Kesik, Muharrem, "Pervâneoğulları", *DİA*, XXXIV, 245-246.

_____, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, XXXI, 91-93.

_____, *At Üstünde Selçuklular*, İstanbul 2011.

Maden, Fahri, "Sinop'ta Pervaneoğulları Beyliği (1277-1322)", *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler, Çobanoğulları-Candaroğulları-Pervâneoğulları*, (ed. Halil Çetin, 3-8 Ekim 2011/Kastamonu-Sinop-Çankırı), Çankırı 2012, s. 525.

Merçil, Erdoğan *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.

Oral, M. Zeki, "Durağan ve Bafra'da İki Türbe", *TTK Belleten*, XX/79, (1956), s. 385-410.

Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, Ankara 1987.

Togan, Zeki Velidi, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *THİTM*, I, (İstanbul 1931), s. 1-42.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1999.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2003.

Ülkütaşır, M. Şakir, "Sinop'ta Selçukîler Zamanına Ait Tarihi Eserler", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, sy. 5, (1949), s. 112-151.

Varlık, Mustafa Çetin, "Anadolu Beylikleri: Pervane Oğulları Beyliği", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992, s. 592-596.

Zachariadou, Elizabeth A., "Sinoplu Gazi Çelebi", (trc. M. Akif Erdoğru), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (İzmir 2001), XVI, s. 221-224.

Pervâneoğulları Şeceresi

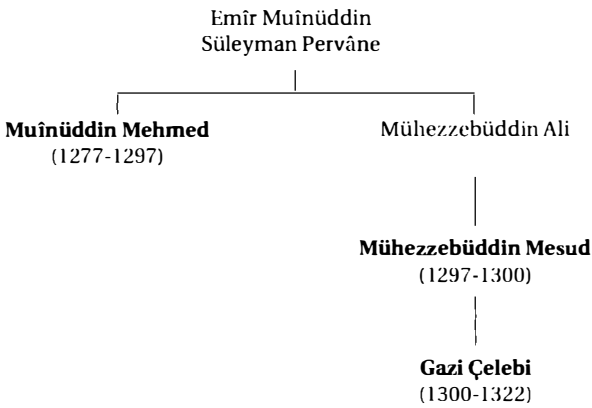

c) CANDÂROĞULLARI

Candâroğulları Beyliği'nin Kuruluşu

XIV. yüzyılın başlarında Kastamonu ve Sinop civarında kurulan bir Türk beyliğidir. Kurucusu Şemseddin Yaman Candâr'dır. Çobanoğulları Beyliği'nin yerini alan Candâroğulları'nın tarih sahnesine çıkışı, devirle ilgili kaynakların yetersizliği yüzünden tam olarak bilinmemektedir. Bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti Moğolların hâkimiyeti altında bulunuyordu. Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Mesud'un ilk saltanat döneminde (1284-1296) kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan tahtı ele geçirmek için mücadeleye başladı. Bu maksatla bulunduğu Kırım'dan gemilerle gelen Rükneddin Kılıç Arslan Sinop'a çıktı ve oradan Kastamonu'ya geçti. Bu sırada Kastamonu'da Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan hüküm sürmekteydi. Rükneddin Kılıç Arslan, Muzafferüddin Yavlak Arslan'ı kendisine atabey tayin ederek sultanlığını ilan etti. II. Gıyâseddin Mesud, bu hareketi bastırmaya çalıştıysa da yenilerek esir düştü. İlhanlı hükümdarının Sultan Mesud'a yardım için gönderdiği kuvvetler yolda yetiştiklerinden yapılan savaşta Mesud'u kurtardılar. Bu savaşta büyük kahramanlıkları görülen Şemseddin Yaman Candâr'a bu hizmetine karşılık İlhanlı Hükümdarı Geyhatu tarafından Kastamonu yakınlarındaki Eflâni verildi. Böylece Candâroğulları Beyliği kurulmuş oldu. "Candârlık" vasfından dolayı Şemseddin Yaman'ın Selçuklu sarayına mensup emîrlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Süleyman Paşa (1309-1340 ?)

Eflâni ve çevresinde hâkimiyet sağladığı anlaşılan Şemseddin Yaman'ın ölümünden sonra yerine oğlu Süleyman Paşa beyliğin başına geçti. Süleyman Paşa kısa zamanda beyliğin sınırlarını genişletti. Daha sonra Kastamonu üzerine düzenlediği ani bir baskınla şehri, Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud Bey'in elinden aldı. Süleyman Paşa, Kuzey Anadolu'da nüfuzunu iyice arttırınca Pervâneoğulları hâkimiyetinde bulunan Sinop'u 1322 yılında ele geçirdi ve yönetimini oğlu İbrahim Bey'e verdi. Bu sıralarda ele geçirdiği Safranbolu'nun idaresini de diğer oğlu Ali Bey'e bıraktı. 1327 yılında Demirtaş'ın Anadolu genel valiliğinin sona ermesi ve 1335'te Moğol Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın ölümü ile ortaya çıkan karışıklıklardan faydalanan Süleyman Paşa bağımsızlığını ilan etti. Nitekim hükümdarlığının son beş yılında kestirdiği sikkelerde "es-sultânü'l-a'zam" unvanını kullanması bunun açık delilidir.

Mevlânâ ailesiyle de dostça münasebetlerde bulunan Süleyman Paşa, Mevlânâ'nın torunu Ârif Çelebi tarafından iki defa ziyaret edilmiştir. Uç beylerine yapılan bu ziyaretin gayesi, Bizans'a karşı yaptıkları gazalar neticesinde nüfuzları artan bey ailelerini Râfizî şeyhlerinin tesirinden kurtarmaya yönelikti.

Süleyman Paşa döneminin en büyük başarısı, Sinop'un ilhakı ve buna bağlı olarak Karadeniz ticaretini ellerinde tutan Cenevizler ile temasa geçilmesidir. Süleyman Paşa'nın oğlu İbrahim Bey'in Sinop emîrliği zamanında Sinop Limanı'ndaki on kadar Ceneviz gemisi zapt edildi.

Candâroğulları Beyliği'nin gerçek kurucusu olan I. Süleyman Paşa, komşuları Bizans, Osmanlı ve Tâceddinoğulları'na karşı dengeli bir siyaset takip etti, Batı ve Orta Anadolu'ya doğru fetih teşebbüslerinde bulunmadı.

1331-1332 yıllarında Safranbolu ve Kastamonu'ya uğrayan seyyah İbn Battûta, Süleyman Paşa'nın vakur ve heybetli bir hükümdar olduğunu ve etrafında itibar sahibi din âlimlerinin bulunduğunu yazmaktadır. Bu arada Süleyman Paşa tarafından kabul edildiğini de belirten İbn Battûta, kendisine iyi cins bir at ve elbiseler verildiğini söyler. Hükümdarın her gün ikindi namazından sonra kabul töreni yaptığını, her hafta cuma selâmlığına çıktığını ilâve eder.

Ömerî de yaklaşık aynı bilgileri nakletmekte, ayrıca Kastamonu'da 25.000 atlı askerin bulunduğunu, burada iyi cins at, doğan ve atmaca yetiştirildiğini yazmaktadır. Bu bilgilerden, Candâroğulları Beyliği'nin ekonomik bakımdan güçlü bir yapıya ve ileri bir devlet teşkilatına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Süleyman Paşa'nın ölüm tarihi kesin olarak bilinmiyorsa da oğlu İbrahim Bey 1341'de hükümdar olduğuna göre bu tarihten önce öldüğü anlaşılmaktadır.

İbrahim Bey (1341-1345) ve Âdil Bey (1345-1361)

Babasının beyliği zamanında Sinop valisi olarak görev yapan İbrahim Bey, babasının, kardeşi Candâr'ı veliaht göstermesi sebebiyle isyan etmiş ve Kastamonu'ya hâkim olmuştu (muhtemelen 1339).

Onun hükümdarlık dönemine ait en önemli olay, 1341'de Venedik ve Cenevizlerle yapılan deniz savaşı sonunda birçok düşman gemisinin ele geçirilmesidir. Bundan da Candâroğulları donanmasının Cenevizlerle baş edebilecek güçte olduğu anlaşılmaktadır. 1344 yılında Sinop'ta düzenlenen vakfiyesinde "Emîrü'l-muazzam sâhibü'l-ilm ve'l-kalem ve's-seyf" unvanlarıyla anılmaktadır.

Gıyâseddin İbrahim Bey'in hükümdarlığı beş sene kadar sürmüş ve vefatından sonra yerine amcası Emîr Yakub'un oğlu Âdil Bey geçmiştir (1346). Müneccimbaşı, eserinde Âdil Bey'in adı gibi âdil olduğunu ve uzun müddet beyliğin idaresini elinde tuttuğunu söylemektedir.

Âdil Bey'in beyliği dönemine ait elimizde fazla bilgi yoktur ve genel olarak 1361 yılında öldüğü kabul edilmektedir. Onun döneminde Candâroğulları Beyliği, Karadeniz ticareti üzerinden önemli gelişmeler sağlayarak, Ceneviz ve Venedikliler ile ticarî ilişkiler kurmuştu.

Kötürüm Bâyezid (1361-1385)

Âdil Bey'den sonra yerine Osmanlı kaynaklarında "Kötürüm" lakabıyla tanınan oğlu Celâleddin Bâyezid Bey geçmiştir (1361). Onun döneminde Candâroğulları Beyliği içte ve dışta pek çok olayla karşılaştı. Çeyrek yüzyıl kadar süren beyliği zamanında Karadeniz'de Venedik ve Cenevizlerle nüfuz mücadeleleri olmuş, Osmanlı Devleti ile münasebetleri ise dostça gelişmiştir. Devrin Osmanlı padişahı I. Murad'ın, Balkanlar'daki fetih hareketleri münasebetiyle bu dostluğa ayrı bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Ancak I. Murad'ın Avrupa topraklarındaki başarıları, ayrıca Germiyanoğulları Beyliği topraklarını oğluyla evlendirdiği Germiyan beyinin kızının çeyizi olarak, Hamidoğulları Beyliği'ne ait bazı yerleri de satın alarak ülke sınırlarını Anadolu'da da genişletmesi Kötürüm Bâyezid'i endişeye düşürdü. Fakat barış taraftarı olan Osmanlı padişahına itaatini arzetmekten de geri kalmadı. Bu arada, damadı olan Amasya Türkmen Emîri Ahmed'le bağlantı kurarak Osmanlılara karşı güç birliği teşebbüsünde bulundu. Kendisi de zaman zaman Sivas Hükümdarı Kadı Burhâneddin'e karşı damadına askerî yardımda bulunmuştu.

Amasya'da bulunan damadı Ahmed Bey'in, Kadı Burhâneddin tarafından öldürülen babası Şadgeldi Paşa'nın intikamını almak için kendisinden yardım istemesi yüzünden Kötürüm Bâyezid, Sivas Hükümdarı Kadı Burhâneddin ile bozuştu. Kötürüm Bâyezid damadına birkaç kez yardım ettiyse de her defasında mağlubiyete uğradılar (1383-84).

Bu sırada Candâroğulları Beyliği'nde iç karışıklıklar ortaya çıktı. Bâyezid'in tahtını küçük oğlu İskender'e bırakmak düşüncesinde olması büyük oğlu Süleyman Bey'in harekete geçerek kardeşini öldürmek suretiyle isyan edip Osmanlı Padişahı I. Murad'a sığınmasına ve ondan yardım istemesine neden oldu. Böylece iki beylik arasındaki dostluk ilişkileri bozuldu ve I. Murad bir Osmanlı ordusunu Süleyman Bey idaresindeki Bâyezid üzerine gönderdi. Kastamonu'da yapılan savaşta Kötürüm Bâyezid yenildi ve Sinop'a çekilmek zorunda kaldı (1383). Bu yüzden Candâroğulları Beyliği birinin merkezi Kastamonu ve diğerinin Sinop olmak üzere ikiye ayrıldı. Süleyman Paşa'nın Kastamonu'daki hâkimiyeti kısa sürdü. Osmanlıların baskısına dayanamayan Süleyman Paşa Kastamonu'yu terk etmek zorunda kaldı.

Ancak halkın Kötürüm Bâyezid'in tarafını tutması sebebiyle I. Murad burada daha fazla tutunamayacağını anlayınca Kötürüm Bâyezid'e haber göndererek ele geçirdiği kaleleri kendisine terk ettiğini bildirdi. Kötürüm Bâyezid Bey, bu fırsatı değerlendirerek yeniden Kastamonu'ya hâkim oldu. Bunun üzerine Süleyman Paşa, Osmanlı padişahından bir kez daha yardım talep etti ve Osmanlı'dan aldığı bu yardım sayesinde Kastamonu'yu yeniden ele geçirdi (1384).

Yaşanan bu son olaylar sırasında hasta olan Kötürüm Bâyezid Sinop'a çekildikten bir süre sonra vefat etti. Yerine Sinop Beyliği'ne oğlu İsfendiyar Bey geçti (1385).

II. Süleyman Paşa (1385-1392)

Süleyman Paşa, Kastamonu'da beyliğin idaresini ele geçirdikten sonra yardımını gördüğü Osmanlı Devleti ile dostluk dairesinde geçinmeye büyük önem gösterdi. Hatta Osmanlı Padişahı I. Murad'ın Karamanoğulları'na karşı yaptığı sefere (1386) ve Balkanlar'daki I. Kosova Savaşı'na (1389) yardımcı kuvvet gönderdi. Bu dostluk Yıldırım Bâyezid'in saltanatının ilk yıllarında da devam etti. Ancak, Yıldırım Bâyezid'in Anadolu Beylikleri'ni kendi egemenliği altında birleştirmek istemesi ve bu hedef doğrultusunda Candâroğulları'nın da yardımıyla Batı Anadolu Beylikleri'ni ortadan kaldırması, Süleyman Paşa'yı kendi beyliğinin geleceği konusunda endişelendirdi. Bu siyaset karşısında hemen hemen bütün Anadolu Beylikleri, Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmekteydiler. Candâroğlu II. Süleyman Paşa ise Sivas Hükümdarı Kadı Burhâneddin ile anlaştı. Yıldırım Bâyezid'in Kastamonu üzerine yürümesi karşısında Süleyman Paşa, Kadı Burhâneddin'den yardım istedi. Kadı Burhâneddin'in, Yıldırım Bâyezid'i tehdit eden mektup göndermesi Osmanlı ordusunun geri dönmesine yol açtı. 1392 yılında, Yıldırım Bâyezid tekrar Kastamonu üzerine yürüdü. Fakat, Kadı Burhâneddin'in yardım için yola çıktığı haberini alınca bir kez daha geri

dönmeye mecbur oldu. Sonunda, Nisan 1392'de Osmanlı ordusu gerekli hazırlıkları yaparak Kastamonu'ya doğru ilerlemeye başladı. Bu defa elini çabuk tutan Yıldırım Bâyezid, Kadı Burhâneddin imdada yetişemeden Süleyman Paşa'yı mağlup etmeyi ve öldürmeyi başardı. Böylece Osmanlı Devleti, Kastamonu'daki Candâroğulları Beyliği'ne son vermiş oldu.

İsfendiyar Bey (1392-1439)

Ebu'l-Feth ve Çelebi gibi unvanlarla anılan İsfendiyar Bey, bir yandan beylikleri ellerinden alınan Aydın, Saruhan ve Menteşe beylerini Sinop'ta himaye ederken bir yandan da Eflak Beyi Mircea'yı Osmanlı topraklarına saldırmaya teşvik ediyordu. Fakat bu tahrik hareketinden dolayı Osmanlı padişahından özür dileyerek ona tâbi olacağını, ancak Sinop'un kendisine bırakılmasını istedi. Bu sırada asıl hedefi Sivas Hükümdarı Kadı Burhâneddin olan Yıldırım bu teklifi kabul etti. Fakat 1392'de Yıldırım ile Kadı Burhâneddin kuvvetleri arasında yapılan savaşın Sivas hükümdarı lehine sonuçlanması, İsfendiyar Bey'in de ona meyletmesi üzerine Candâroğlu'nu cezalandırmaya karar veren Osmanlı padişahı Sinop'u kuşattıysa da teslim alamadı; bazı yerlerin kendisine terk edilmesi şartıyla bir anlaşma yaparak geri çekildi. İki taraf arasında Kıvrım Yolu sınır tayin edildi (1392).

Böylece Candâroğulları Beyliği, Sinop'ta Kötürüm Bâyezid'in oğlu İsfendiyar Bey kolundan devam etti. İsfendiyar Bey'in 50 yıla yakın süren hükümdarlığı döneminde, Candâroğulları Beyliği, Osmanlı tarihlerinde İsfendiyaroğulları olarak bilinmektedir.

Yıldırım Bâyezid'in Ankara Savaşı'nda (1402) Timur'a mağlup ve esir olması üzerine İsfendiyar Bey, Osmanlı hâkimiyetinden kurtuldu. Timur'un Batı'ya doğru ilerlediğini duyan İsfendiyar Bey deniz yoluyla gelerek Menteşe'de Timur ile görüştü ve hediyelerini sunarak bağlılığını bildirdi. Timur, buna karşılık İsfendiyar Bey'in elindeki Sinop şehrine ilâve olarak Kastamonu, Çankırı, Kalecik ve Tosya gibi Candâroğulları Beyliği'nin eski topraklarını da verdi.

İsfendiyar Bey, Timur'un yüksek hâkimiyeti altında Candâroğulları beyi olarak idareyi ele aldı ve bastırdığı paralarda Timur'un adını zikretti. XV. yüzyılın başlarında Anadolu'ya gelen İspanyol seyyahı Clavijo, Candâroğulları Beyliği ile ilgili olarak, İsfendiyar Bey'in Timur'a vergi verdiğini, onun adına para bastırdığını, İnebolu'nun beyliğin sınırları içinde bulunduğu bilgisini kaydetmiştir.

Candâroğulları Beyliği'nin Parçalanması

Timur'un Anadolu'yu terk ederek Semerkand'a dönmesinden sonra Yıldırım Bâyezid'in oğulları arasında çıkan taht mücadelelerinde İsfendiyar Bey, tedbirli bir siyaset takip etmiş, kendisine zarar gelmeyecek şekilde

Osmanlı şehzadeleri arasında taraf tutmuştur. Önce Mehmed Çelebi'ye karşı İsa Çelebi'yi desteklemişti.

Çelebi Mehmed'in Anadolu'da kuvvetli bir şekilde birliği sağlamayı başarması üzerine Osmanlılar ile yeniden dostluk kuruldu. Rumeli hâkimi olan Süleyman Çelebi'nin Anadolu'ya geçmesi karşısında Çelebi Mehmed ile İsfendiyar Bey, birlikte hareket etmek zorunda kaldılar. Bu arada Candâroğlu İsfendiyar Bey, Musa Çelebi'nin Sinop yoluyla Rumeli'ye geçmesine yardımcı oldu. Daha sonra Çelebi Mehmed'in Karaman (1415-16) ve Eflâk (1416-17) üzerine düzenlediği seferlerde Osmanlılara yardım eden İsfendiyar Bey, oğlu Kasım Bey komutasında yardımcı bir ordu gönderdi.

İsfendiyar Bey, kendi idaresi altında bulunan topraklardan Çankırı Kalecik ve Tosya'yı en sevdiği oğlu Hızır Bey'e vermeyi planlıyordu, Mehmed Çelebi'ye yardım için Rumeli'ye giden Kasım Bey, bunu öğrenince babasına darıldı. Hatta Eflâk seferinden dönüşte Kastamonu'ya gitmeyerek, babasının kardeşine vermeyi düşündüğü yerlerin kendisine verilmesini istemiş ve Osmanlı himayesine sığınmıştı. İsfendiyar Bey, oğlunun bu davranışına kızmış olsa da Osmanlıların isteğine karşı çıkamayarak Mehmed Çelebi'ye bir elçi gönderip Çankırı, Kalecik ve Tosya'yı Kasım Bey'e değil, Osmanlı hükümdarına bıraktığını bildirdi. Çelebi Mehmed, Ilgaz Dağı'nı sınır kabul ederek, İsfendiyar Bey'in bıraktığı yerleri ise Osmanlıların hâkimiyetini kabul eden Kasım Bey'e verdi. Böylece Candâroğulları Beyliği ikiye bölünmüş oldu. Bunlardan biri yarı bağımsız, diğeri Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. Daha sonra Samsun ve etrafını Osmanlı topraklarına dâhil etmek isteyen Çelebi Mehmed, Cenevizlerden Kâfir Samsun'u, İsfendiyaroğlu Hızır Bey'den de Müslüman Samsun'u aldı (1419). Böylece Candâroğulları Beyliği'nin sınırları doğuda Sinop, güneyde Ilgaz ve batıda Araç kasabası tarafından çevrildi.

Osmanlı Devleti'ndeki saltanat değişikliğinden yararlanmak isteyen İsfendiyar Bey, II. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında oğlu Kasım Bey üzerine giderek elindeki yerlerden çıkardı. Daha sonra Osmanlı ordusunun karşı koymasıyla İsfendiyar Bey yenilgiye uğrayarak Sinop'a çekilmeye ve barış istemeye mecbur oldu (1423). İki taraf arasında yapılan antlaşma şartlarına göre, İsfendiyar Bey, II. Murad'a tâbi olacak, her sene padişahın seferlerine asker gönderecek ve Küre-i Nühas (Bakır ocağı anlamına gelen kelime bugünki Küre ilçesinin eski dönem adıdır.) gelirlerinden önemli bir kısmını Osmanlı Devleti'ne verecekti.

İsfendiyar Bey, II. Murad ile iyi geçinmek zorunda olduğunu fark ederek iki hanedan arasında aile bağı kurmaya çalıştı ve oğlu II. İbrahim Bey'den olan kız torununu II. Murad ile evlendirdi. Böylece, Candâroğulları Beyliği bir süre daha varlığını devam ettirdi. İsfendiyar Bey 1440 yılında yetmiş yaşını aşkın bir durumdayken Sinop'ta vefat etti.

Candâroğulları Beyliği İsfendiyar Bey döneminde ekonomik yönden gelişmiş olup Sinop limanı aracılığıyla Venedik ve Cenevizler gibi denizci devletlerle ticaret yapılmıştı. Kastamonu'da çıkarılan ve ihraç edilen bakır madeni de bu beyliğin önemli bir gelir kaynağını oluşturuyordu.

II. İbrahim Bey (1440-1443)

İsfendiyar Bey'in ölümünden sonra yerine "Tâceddin" unvanı ile anılan oğlu İbrahim Bey geçti (1440). Dört sene süren beyliği sırasında, Osmanlı hanedanı ile olan akrabalığının da etkisiyle herhangi bir hadise vuku bulmadı. II. Murad'ın kayınpederi ve eniştesi olan İbrahim Bey, beyliğin iç ve dış siyasetinde barışçı ve antlaşmalara bağlı bir siyaset izledi. 1443 yılında Sinop'ta ölen İbrahim Bey, diğer bazı Anadolu beyleri gibi "Sahibü's-seyf ve'l-kalem" unvanı ile de anılmıştır. Sinop'ta İsfendiyarlar Türbesi'nde medfundur.

İsmail Bey (1443-1461)

II. İbrahim Bey'in ölümünden sonra Candâroğulları Beyliği'nin başına İsmail Bey geçti. Candâroğulları beyleri içinde, meydana getirdiği hayır müesseseleri ile ilim ve fazilet bakımından en değerlisi İsmail Bey idi. 1443 yılında tahta geçen İsmail Bey, Cemâziyelevvel 822 (Haziran 1419) tarihinde doğdu.

Kemaleddin unvanı yanında Ebu'l-Hasan künyesi ile de tanınan İsmail Bey, saltanatının ilk yıllarında beyliğin birliğini korumak için kardeşi Kızıl Ahmed Bey ile mücadele etmek zorunda kaldı. Kızıl Ahmed, babasının yerine geçmek istiyor ve bu doğrultuda da Osmanlı Devleti'nden yardım sağlamaya çalışıyordu. Osmanlılar ise Kızıl Ahmed Bey'e sadece Bolu sancağını verdiler. Fâtih Sultan Mehmed'in Osmanlı tahtına çıktığı ilk yıllarda bazı Anadolu Beylikleri ile anlaşmazlıklar yaşandığı halde, Candâroğullları Beyliği ile barışı bozan bir olay meydana gelmedi. Hatta Candâroğulları İstanbul'un kuşatılması için yapılan hazırlıklara katıldılar. Osmanlıların 1452 kışında İstanbul'a karşı başlattıkları kuşatmada İsmail Bey'in kuvvetleri yerini aldı. Osmanlılar Mayıs 1453'te başlayan asıl hücum öncesinde Bizans imparatoruna teslim olma teklifinde bulunmuşlardı. Teklifi götüren heyet içerisinde İsmail Bey'in oğlu Kasım Bey de yer almıştı.

Fâtih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra, Anadolu birliğini sağlamak düşüncesi ile beyliklere son vermek isteyince bu politikayı kendi açılarından doğru bulmayan Candâroğulları, Osmarılılar ile bozuştu. Candâroğulları Beyliği'nin varlığı Osmanlı Devleti'nin gelişimini sürdürmesi bakımından tehlike oluşturmaktaydı ayrıca Candâroğulları'nın elinde bulundurduğu toprakların siyasî, coğrafî ve ekonomik değeri de Sultan Fâtih'in ilgisini çekmekteydi.

Osmanlı Devleti'nden her an bir saldırı gelmesi olasılığı karşısında İsmail Bey Candaroğulları'nın topraklarını korumak için Trabzon Rum İmparatorluğu aracılığıyla Hristiyan Haçlı dünyası ile temas kurmaya çalıştıysa da buradan

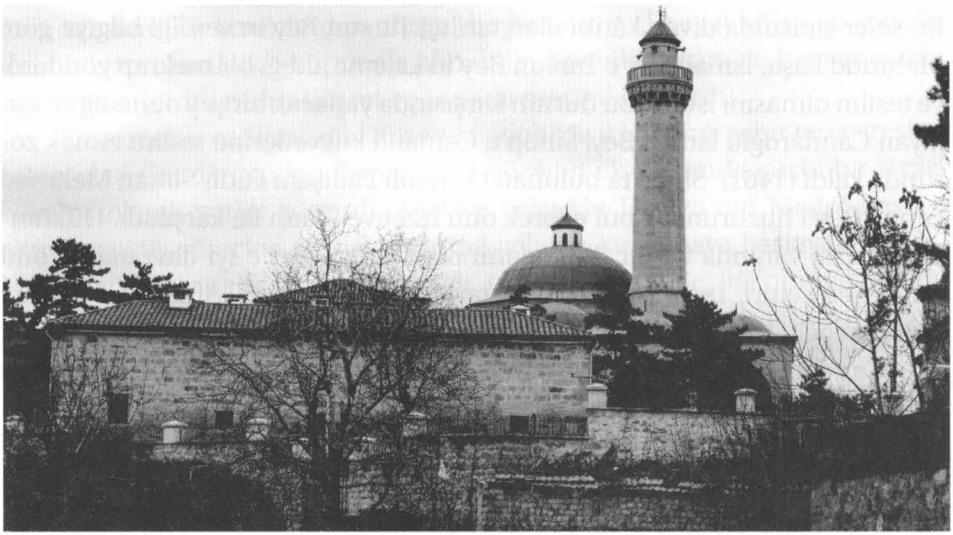

İsmail Bey Camii veya diğer adıyla Küçük İmaret
(http://www.turizmkastamonu.com/images/upload/image/%C4%B0smailbey%20Camii%201.JPG)

beklediği desteği bulamadı. Bu sıralarda Osmanlı Padişahı II. Mehmed, Batı Karadeniz bölgesine doğru sefere çıktı. Bu durum karşısında İsmail Bey Kastamonu'yu terk ederek Sinop'a çekildi. Osmanlı ordusu Amasra'yı ele geçirince Candaroğlu beyi padişaha hediyeler göndererek bağlılığını bildirdi.

Fâtih Sultan Mehmed Trabzon seferi hazırlıkları sırasında İsmail Bey'e de mektup göndererek, askerleriyle yardıma hazır olmasını ve Sinop limanına gelecek Osmanlı donanmasının ihtiyacının karşılanmasını emretti. Sadrazam Mahmud Paşa tarafından Trabzon seferine hazırlanan Osmanlı donanması 1461 yılında Sinop'a gönderildi. Osmanlı'nın kara ordusu da Ankara'ya hareket etti.

Candâroğlu İsmail Bey, oğlu Hasan Bey idaresindeki bir orduyu Ankara'ya gönderdi. Candâroğlu Beyliği'ni ele geçirebilmek için Osmanlılara sığınan Kızıl Ahmed de bu ordu da bulunuyordu. Herhalde bu yüzden Osmanlılar Ankara'ya gelen Hasan Bey'i tutuklayıp hapsettiler.

Fâtih, Kızıl Ahmed'in yanına bir miktar Osmanlı askeri verip onu Candâroğulları beyi tayin etmek suretiyle yola çıkardı ve bunların ardından veziri Mahmud Paşa'yı gönderdi, kendisi de bu her iki ordunun peşi sıra sefere çıktı. Üzerine gelen Osmanlı kuvvetlerini ve Kızıl Ahmed gelişmesini haber alan

İsmail Bey süratle Kastamonu'dan Sinop'a çekildi ve burada savunma hazırlıklarına başladı. Mahmud Paşa Kastamonu'ya varınca burada yeni bir ordu hazırlayarak Sinop'a yürüdü. Osmanlılar şehri karadan ve denizden kuşattılar. Bu sefer sırasında divan kâtibi olan tarihçi Tursun Bey'in verdiği bilgiye göre Mahmud Paşa, İsmail Bey'e Tursun Bey'in kaleme aldığı bir mektup gönderdi ve teslim olmasını istedi. Bu durum karşısında yapacak bir şey olmadığını anlayan Candâroğlu İsmail Bey, Sinop'u Osmanlı kuvvetlerine teslim etmek zorunda kaldı (1461). Sinop'ta bulunan Osmanlı Padişahı Fâtih Sultan Mehmed İsmail Bey'i huzuruna kabul ederek onu izzet ve ikram ile karşıladı. Hükümdar olması yanında iyi bir ilim adamı olan İsmail Bey'e iyi davranarak onu Bursa Yenişehiri, İnegöl ve Yarhisar taraflarına gönderdi. Ankara'da hapiste bulunan oğlu Hasan Bey serbest bırakılarak Bolu sancakbeyliğine tayin edildi.

Candâroğulları Beyliği'ne son veren Osmanlılar Kızıl Ahmed Bey'i de Mora sancağına tayin ettiler. Ancak Kızıl Ahmed Uzun Hasan'ın yanına kaçtı ve ona sığındı. Bu durum karşısında İsmail Bey de kendi isteğiyle Anadolu'dan Rumeli'ye tayinini istemek suretiyle Filibe'de dirlik aldı. O, hayatının kalan kısmını burada geçirdi ve altmış iki yaşında iken vefat etti.

Kızıl Ahmed Bey (1461)

Kastamonu ve Sinop Osmanlı toprakları arasına katıldığı halde bölgenin idaresi İsmail Bey'in kardeşi Cemaleddin Kızıl Ahmed'e bırakılmıştı.

Kızıl Ahmed Bey'in dönemi kısa sürmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla gerçekte Osmanlı idaresine alınan Kastamonu ve civarının Kızıl Ahmed Bey idaresine bırakılması geçici bir durum olup Osmanlı Padişahı Fâtih Sultan Mehmed'in siyasî bir taktiğinden ileri geliyordu. Trabzon üzerine yürümek ve burada bulunan Rum Devleti'ni ortadan kaldırmak isteyen Sultan II. Mehmed Trabzon istikametinde bir problemle karşılaşmak istemiyordu. Trabzon'un fethinden dönen Fâtih, Kızıl Ahmed Bey'i Mora Sancakbeyliği'ne gönderip Candâroğulları Beyliği'ni yıkmıştır. Ancak bu durumdan hoşnut olmayan Kızıl Ahmed Bey, bir süre sonra mücadeleye girerek Karamanoğlu İbrahim Bey'e sığınmış ve daha sonra Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın himayesi altına girmiştir (1461). Bu tarihten itibaren Fâtih ile Uzun Hasan'ın hesaplaşması olan Otlukbeli Savaşı'na (1473) kadar Uzun Hasan'ın yanında ve hizmetinde kaldı. Savaşın Osmanlılar lehine sonuçlanması üzerine Kızıl Ahmed bir süre daha Uzun Hasan'ın yanında kaldı ve II. Bâyezid zamanında Osmanlı Devleti'ne iltica etti. Bundan sonraki hayatı hakkında bilgi bulunmayan Kızıl Ahmed'in ölüm tarihi de belli değildir. Oğlu Mehmed Bey, II. Bâyezid'in kızlarından biriyle evlendi. II. Selim ve III. Murad dönemlerinin nüfuzlu şahsiyetlerinden Şemsî Ahmed Paşa, Mehmed Bey'in oğludur.

Sosyal ve Ekonomik Hayat

Dağlık bir alanda kurulan Candâroğulları Beyliği, Karamanoğulları'ndan sonra Anadolu Beylikleri'nin en uzun ömürlü olanıdır. Nüfusunun hemen tamamı Türkmenlerden oluşan beylikte sosyal hayat köylü ve şehirlilerin hayatı olarak iki grupta ele alınabilir. Köylüler tarım ve hayvancılıkla uğraşırken şehirli nüfus ticaret ve sanatla meşgul oluyordu.

Kastamonu ve Sinop gibi Kuzey Anadolu'da iki önemli şehir ve çevresine sahip olan Candâroğulları Beyliği, XIV. yüzyılın ilk yarısında güçlü bir siyasî kuruluş olarak varlık gösterdi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol baskısı altında çöküş sürecine girmesi üzerine uçlarda kurulmaya başlayan beyliklerde yeni bir canlılık gözlenmekteydi. Çobanoğulları Beyliği'nin hâkimiyeti altında bulunan Kastamonu ve civarını ele geçiren Candâroğulları, bu bölgeyi Anadolu'nun en seçkin ve en güzel beldelerinden biri haline getirdiler.

XIV. yüzyılın ilk yarısında Kastamonu'ya gelen ve Candâroğlu I. Süleyman Paşa ile görüşen İbn Battûta, kendisine yapılan iyi muameleyi zikretmiş ve ucuzluktan söz etmiştir. Candâroğlu beyinin etrafında teşekkül eden sosyal tabakayı ise şu şekilde dile getirmektedir:

"Cuma günleri saraya uzakça bir mescidde cumayı kılar, oraya at üzerinde merasimle gider. Kastamunya'nın büyük camii ahşaptan yapılmış üç katlı bir binadır. Hükümdar, devletin ileri gelenleri, kadı, fıkıh bilginleri ve kumandanlar alt katta; sultanın 'efendi' diye anılan kardeşi, onun hademeleri, yakın adamları ve yöre ahalisinden güvenilir kişiler orta katta; hükümdarın oğlu ve veliahdı olan Şehzade Cevad ise genç köleleri, hizmetçileri ve ahali ile üst katta cuma namazı kılarlar. Hafızlar mihrap önünde halka şeklinde dizilirler. Şehrin kadısı ile cuma hatibi de onların yanına oturur."

Yine XIV. yüzyıl coğrafyacılarından Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr* adlı eserinde Candâroğulları'nın sosyal ve ekonomik durumunu ilgilendiren bilgiler vermektedir, Ömerî, Karadeniz kıyısında bulunan Kastamonu'nun önemli bir mevkide bulunduğunu, özellikle Sinop'un Karadeniz kıyıları ile olan bağlantısını ve önemini anlatır. Candâroğulları Beyliği'nin yöneticileri ve halkın bu beylere olan bağlılığı ile bölgenin ekonomik durumu hakkında bilgi verir.

İslâm toplumunun sosyal hayatında önemli bir yere sahip olan vakıf müessesinin de Candâroğulları Beyliği sınırları içinde önemli derecede yaygınlaştığını görüyoruz. Yerleşik hayata geçmeyi, şehirleşmeyi sağlayan ve kıymetli eserlerin oluşumunda önemli bir yeri olan vakıf eserleri arasında, cami, medrese, imaret, zaviye gibi dinî ve sosyal amaçlarla kurulmuş pek çok müessese bulunuyordu.

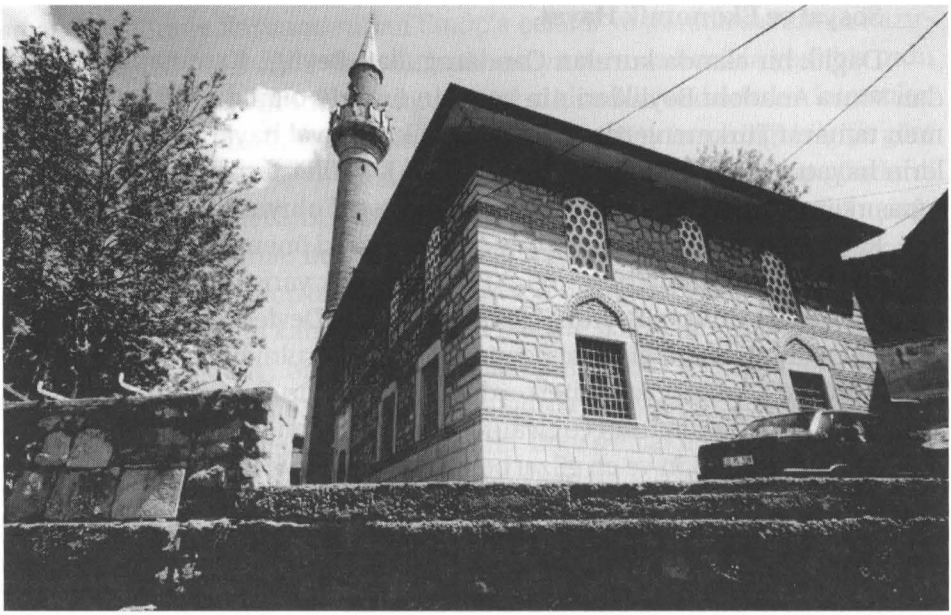

Kastamonu Aktekke Camii
(http://www.mustafacambaz.com/data/media/1384/aktekke_ibrahimbey_camii_2_copy.jpg)

Yerleşik hayatın önemli bir birimi olan şehirler, Türkiye Selçukluları ve beylikler döneminde Anadolu'nun iç ve dış ticaretini sağlayan önemli merkezlerdi. Büyük ticaret yolları üzerinde kurulan şehirlerde refah düzeyi dikkati çekiyordu. Candâroğulları'nın sahip olduğu Sinop büyük ticaret yollarının ulaştığı Karadeniz kıyısındaki önemli bir liman idi. Cenevizler buradaki antrepoları vasıtasıyla Anadolu'daki malları ihraç ve kendi mallarını ithal ediyorlardı. Sivas'ta yerleşen Ceneviz tüccarları Doğu ve Güney'den gelen ürünleri kervanlarla Karadeniz limanlarından Trabzon'a, özellikle Samsun ve Sinop'a gönderiyorlardı. Bu nedenle Samsun ve Sinop'ta çok canlı bir ticaret yapılıyordu. Çelebi Mehmed zamanında (1413-1421) Osmanlı ordusu Samsun üzerine sefere çıktığında önce Ceneviz elindeki Kâfir Samsun sonra İsfendiyar Bey'in oğlu Hızır Bey idaresindeki Müslüman Samsun'u ele geçirdi. Osmanlı padişahı Hızır Bey'e şehri niçin savunmadığını sordu. Bunun üzerine Hızır Bey "Bizim şehrimizin dirliği Kâfir Samsun sayesinde idi, o da sizin elinize geçti" diyerek Cenevizlerle olan ticaret kapısının kapandığını söylemek istemiştir. Beyliğin, Sinop limanı aracılığıyla Venedik ve Ceneviz ile iktisadî-ticarî ilişkilerini geliştirdiği Venedik Devlet Arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Kastamonu

ise önemli miktarda bakır ve demir madeninin çıkartıldığı bir merkez idi. Bakır madeninin bulunduğu Küre, Candâroğulları'nın idaresinde bulunuyordu. Ayrıca cins atları ve avcı kuşlarıyla da ünlü olan Kastamonu bu özelliğini Osmanlılar zamanında da korumuştur.

Candâroğulları Beyliği, Cenevizlerle yaptıkları alışverişlerinde üzerinde çift balık resmi bulunan ve *Dârü's-saâde-i Sinop* yazılı bakır paralar kullanmışlardı.

İlmî ve Kültürel Faaliyetler

Candâroğulları, ikiyüz yıla yaklaşan saltanatları süresince âlim ve sanatkârları himaye ederek pek çok Türkçe eser yazılmasına ve Türkçenin ilim dili olmasına yardımcı olmuşlardır.

Candâroğulları Beyliği döneminde, Kastamonu, Anadolu'nun önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri oldu ve bu özelliğini daha sonraki dönemlerde de sürdürdü.

Bu beyliğin gerçek anlamdaki kurucusu ve ilk hükümdarı bulunan I. Süleyman Paşa, çevresinde oluşturduğu ilim meclisleri ile kültür faaliyetlerinin yaşatılmasına destek sağladı.

Candâroğulları Beyliği döneminde kaleme alınan ilk eser, Kutbeddin Şirazî tarafından I. Süleyman adına yazılmıştır. İmam-ı Gazzalî'nin *İhyâu Ulûmi'd-Din* adlı eserinden seçmeler yapılarak hazırlanan eser *İntihâb-ı Süleymanî* adıyla Farsça olarak telif edilmiştir.

Kötürüm Bâyezid adına da Ebu Mihnef'e Hz. Hüseyin'in şehadetini anlatan *Destân-ı Maktel-i Hüseyin* adlı manzum mesnevi, Yusufî tarafından tercüme edilmiştir.

İsfendiyar Bey ile torunu İsmail Bey zamanında ilmî ve kültürel çalışmalar önem kazandı. İsfendiyar Bey adına kaleme alınan eserler arasında Sinoplu hekim Mümin bin Mukbil bin Sinan'ın *Kitâbu Miftâhu'n-nûr ve Hazâinü's-sürûr* adlı göz hastalıkları ile ilgili tıp kitabı, yine İsfendiyar Bey'in emriyle oğlu İbrahim'in okuması için yazılan *Cevâhirü'l-esdâf* isimli Türkçe Kur'an-ı Kerim tefsiri, adı geçen hükümdarın diğer oğlu Hızır Bey adına tercüme edilen *Mirâcnâme*, yine oğlu Kasım Bey adına yazılan Türkçe *Hulâsatü't-tıb* kitapları bulunmaktadır.

Bu hanedanın ilim ve edebiyatı himaye hususunda en önemli üyesi İsmail Bey'dir. *Hulviyyât-ı Şahî* adlı fıkıhtan fürûa dair 78 bab (bölüm) üzerine Türkçe bir eser yazmış olan İsmail Bey'in kendisi de önemli bir âlimdir. Onun adına yazılan eserler arasında Kastamonulu Ömer bin Ahmed'in *Risâle-i Münciye* adlı yedi kıraate dair geniş Türkçe tecvidi, Yunus bin Halil'in *Miyârü'l-ahyâr ve'l-esrâr* adlı Türkçe tasavvuf kitabı bulunmaktadır. Yine İsmail

Bey'in emriyle yapılmış mütercimi bilinmeyen bir *Kimyâ-yı Saadet* tercümesi bulunmaktadır. İsmail Bey, Niksarlı Muhyiddin Mehmed için yaptırdığı kütüphaneye dinî ve müspet ilimlere dair üç yüz kadar kitap bağışlamıştır.

Candâroğulları devrinde edebiyat alanında da büyük gelişmeler yaşanmıştır. Kastamonu ve Sinop XV. yüzyılın ilk yarısında şair ve âlimlerin himaye edildiği önemli bir merkez oldu. XV. yüzyıl başlarında yetişen Anadolu şairlerinden Sinoplu Mehmed, Kastamonulu Derviş Türabî ile İsmail Bey tarafından himaye edilen Hâmidî, Hâkî, Senâyî, Dâî gibi şairler Candâroğulları döneminde dikkat çeken edebiyatçılardır.

İmar Faaliyetleri

İlim ve kültür alanında önemli gelişmeler gösteren Candâroğulları Beyliği'nin merkezi Kastamonu ve Sinop'ta pek çok cami, medrese, imaret, han, hamam, türbe ve çeşme inşa edildi.

Beyliğin kuruluşu sırasında başta bulunanlar daha çok sınırları genişletmek ve idarî teşkilatı yerleştirmek ile meşgul oldular. Bu sebeple Candâroğulları Beyliği'nin ilk zamanlarında pek fazla imar faaliyetleri görülmemektedir. Nitekim I. Süleyman Paşa sadece Taşköprü'deki Çobanoğulları devrinden kalan Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi'ni tamir ettirdi (1329). I. İbrahim Bey de İzzeddin Keykâvus'un Sinop'un iç kalesinde yaptırdığı camiyi 1341'de yeniden inşa ettirmiş ve bu cami daha sonra İbrahim Bey Camii olarak anılmıştır. Âdil Bey'in oğlu Mahmud Bey Kastamonu'ya bağlı Kasaba'da bir cami inşa ettirmiştir. Kötürüm Bâyezid Bey de Sinop'ta Câmi-i Kebîr (Ulu Cami) denilen Sultan Alâeddin Camii'ni tamir ettirmiş (1385) ve Araç kasabasında bir cami yaptırmıştır. Candâroğulları beyleri içinde ilk defa büyük bir tesis kuran İsfendiyar Bey'dir. Kastamonu'daki kendi adıyla anılan mahallesinde cami, zaviye ve hamam inşa ettirdi. Yine Devrekani'nin Kasaplar köyünde mescid ve Boyabat'ta medrese bina ettiren İsfendiyar Bey'in tamir işlerine de önem verdiği bilinmektedir. İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım Bey de Çankırı'da cami, imaret ve zaviye yaptırmıştır. II. İbrahim Bey'in de Kastamonu'da Aktekke diye de bilinen bir imareti vardır.

Candâroğulları beyleri arasında imar faaliyetleri bakımından önemli yeri olan ikinci kişi İsmail Bey'dir. Kastamonu, Sinop ve civarında pek çok hayratı bulunmaktadır. Ayrıca ömrünün son zamanlarını geçirdiği Filibe'de de imar faaliyetlerini devam ettirmiştir. İsmail Bey'in Kastamonu'da inşa ettirdiği en önemli külliye, önceleri Şehinşah Kayası ve sonraları Küçük İmaret, Aşağı İmaret diye bilinen cami, on odalı medrese, imaret, türbe ve

kütüphaneden meydana gelen tesistir. Bu külliyenin yapım tarihi 1454'tür. İsmail Bey'in yine Kastamonu'da bir kervansaray, Sinop'ta çeşme, Araç'ta han ve çeşme, Boyabat'ta imaret, Boyabat'ın Mana kasabasında mescid, Araç'ın Boyalı ve Küre-i Hadid köylerinde cami, Oyacalı köyünde hamam, Küre-i Nühas'ta hamam, Taşköprü'nün Gökçe nahiyesinde kervansaray, Göl nahiyesinin Kemah ve Kavalca köylerinde cami ve çeşme, Devrekani'de mescid ve hamam ve Çayırcık köyünde bir mescid yaptırmıştır. İsmail Bey Filibe'de bulunduğu sırada burada Saraçhane Camii ile Markova köyünde mescid, hamam ve su yolları inşa ettirmiş ve vakıflar kurdurmuştur.

Âdil Bey'in oğlu Mahmud tarafından
Kastamonu'nun Kasaba nahiyesinde yaptırdığı Mahmud Bey Camii
(http://www.turizmkastamonu.com/images/upload/image/Kasaba%2K%C3%B6y%C3%BC%20Mahmutbey%20Camii1.jpg)

Kaynaklar

Aksarâyî, Müsâmeretü'l-ahbâr, (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2013.

Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), I, İstanbul 1933.

Dukas, *Bizans Tarihi*, (trc. Vladimir Mirmiroğlu), İstanbul 1956.

Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, (nşr. Tahsin Yazıcı), I, Ankara 1980.

Esterâbâdî, *Bezm u Rezm Eğlence ve Savaş*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2014.
İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), I-II, İstanbul 2000.
Kritovulos, *Kritovulos Tarihi 1451-1467*, (çev. Ari Çokona), İstanbul 2012.
Neşrî, *Cihannüma*, (yay. Faik Reşid Unat - Mehmet Altay Köymen), Ankara 1957.
Nizâmeddin-i Şâmî, *Zafernâme*, (trc. Necati Lugal), Ankara 1957.
Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman, Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007.
el-Ömerî, Şihâbüddin b. Fazlullah, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, (çev. Ahsen Batur, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*), İstanbul 2014.
Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, (der. Mertol Tulum), İstanbul 1974.
Yezdî Şerefeddin Ali, *Zafernâme*, (trc. Ahsen Batur), İstanbul 2013.
Yazıcızâde Âlî, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk Selçuklu Tarihi*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009.

Araştırma Eserleri

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim, "Candâroğlu İsmail Bey ve Hulviyyat-ı Sultani Adlı Eseri Üzerine Notlar", *Türk Tarih ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler, 19-21 Ekim 1988*, Ankara 1989, s. 43-54.
Ali, "Candâroğlu Hükümeti", *TOEM*, XIV/1, 1340, s. 1-24.
Bostan, İdris, "Candâroğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 308-313.
Gökbilgin, M. Tayyib, *Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952.
Heyd, Wilhelm, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, Ankara 2000.
İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, (nşr. Osman Turan), Ankara 1954.
Koca, Salim, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), Ankara 2002, VI, 753-764.
Kopraman, Kazım Yaşar, "Memlûk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi", *Makaleler*, Ankara 2005, s. 281-295.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Togan, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2003.
_____, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 2003.
Yakupoğlu, Cevdet, "Candaroğulları Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 409-426.
Yücel, Yaşar, *XIII-XV. Yüzyıllar Kuzeybatı Anadolu Tarihi: Çobanoğulları, Candâroğulları Beylikleri*, Ankara 1980.
_____, "Candaroğulları", *DİA*, VII, 146-149.

Candâroğulları Şeceresi*

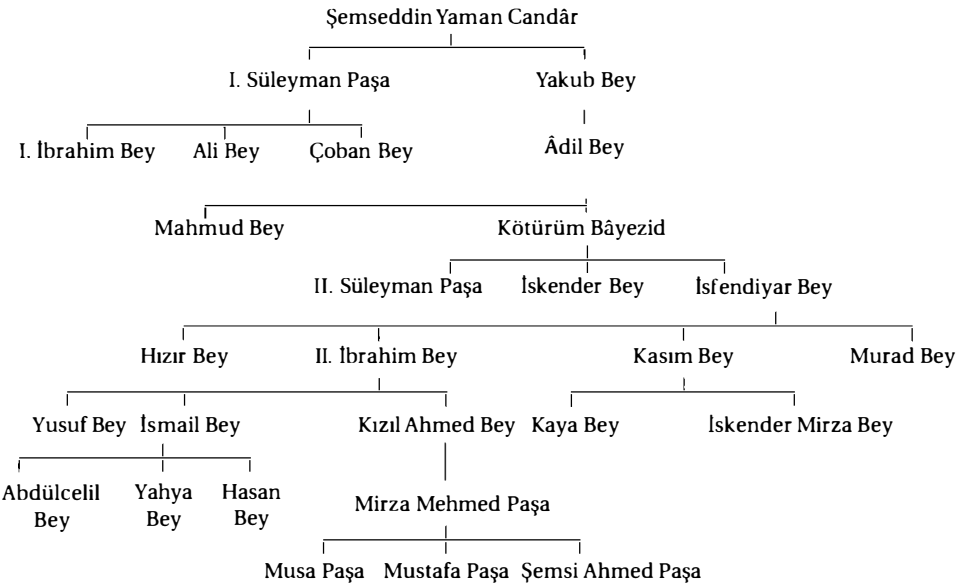

d) TÂCEDDİNOĞULLARI

Karadeniz sahilinde bugünkü Bafra ile Ordu arasında güneyde Niksar'ın da içinde bulunduğu saha üzerinde kurulmuş bir Türk beyliğidir. Tâceddinoğulları Beyliği'ne adını veren ve aynı zamanda bu beyliğin kurucusu olan kişi Tâceddin Bey'dir. Onun Selçuklu soyuna mensup olabileceği tahmin edilmektedir. Trabzon'un batısında kalan Canik bölgesinin Tâceddinli ve Hacı Emîrli Türkmen beylikleri tarafından Türklerin yerleşimine açıldığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Ordu ve Giresun havalisinin Türkleşmesinde önemli rol oynayan Hacı Emîroğulları Beyliği'nin Çepniler tarafından kurulduğu ve ayrıca Samsun'un doğu ve güneyinde kurulan Tâceddinoğulları, Kubâdoğulları ve Bafra Emîrliği gibi beyliklerin de yine Çepnilere mensup olabilecekleri ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır.

* İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, s. 147.

Tâceddin Bey

Araştırmacılar tarafından beyliğin kurucusu olan Tâceddin Bey'in babasının adının Doğanşah (Doğancık) adlı bir Türkmen beyi olduğu, onun İlhanlı hâkimiyeti çökmeye başladıktan sonra müstakil olarak hareket etmeye başladığı, Emîr Eratna'ya karşı çıkarak Amasya'yı ele geçirdiği, 1341'de buradan çıkarılınca Niksar tarafına yöneldiği, 1346 veya 1348 yılında ölümünün ardından yerine Tâceddin Bey'in geçtiği belirtilmektedir.

Tâceddin Bey ve Bayramoğlu Hacı İbrahim Bey'in, Türkiye Selçuklu Devleti tarafından Samsun ve Trabzon'u çevreleyen Canik havalisinde bulunan Hristiyanlara karşı sınırların güvenliğini sağlamak ve bölgenin Türk yerleşimine açılmasını temin etmek düşüncesiyle burada iskân ettirilen Çepnilerden olduğu söylenir. Bu Çepni beylerinin Trabzon Komnenos Devleti üzerine yaptıkları akınlar sonucunda kayba uğrayan Trabzon Rum İmparatoru III. Aleksios (Alexios) (1349-1390) bu saldırıları engelleyebilmek için Çepni beyleriyle akrabalık ilişkisi kurmaya çalışmıştır. İmparator bu maksatla kız kardeşi Theodora'yı 1358'de Ordu bölgesinin hâkimi Hacı Emîr İbrahim Bey; kızı Euodokia'yı da Trabzon kroniklerinde Dschinatines veya Tatziatin adıyla kaydedilen, Niksar ve Kelkit havalisi emîri Tâceddin Bey ile evlendirmiştir. Kızı Euodokia ile birlikte bizzat Kerasont (Giresun)'a gelen III. Aleksios, Oeneon (Ünye)'da Tâceddin Bey ile görüşmüştür. Tâceddin Bey, 21 Kasım 1381 yapılan düğün töreniyle Euodokia ile evlenmiş ve hâkimiyet bölgesi olan Limnia (Terme ve Çarşamba havalisi)'ya geri dönmüştür. İmparator III. Aleksios'un bizzat Tâceddin Bey'in huzuruna gelmesi onun bu sıralarda oldukça önemli ve nüfuz sahibi bir bey olduğunu göstermektedir.

Niksar ve civarında hüküm süren Tâceddin Bey "Canikli" veya "Caniti" adıyla anılmaktaydı. Beyliğinin sınırları zaman zaman Kelkit, Samsun, Amasya, Ordu, Giresun ve Trabzon'a kadar genişlemiş olup merkezi Niksar şehri idi. Tâceddin Bey, önceleri 1361 yılında Eratna Devleti'ne karşı bağımsızlığını ilan eden Amasya Emîri Hacı Şadgeldi'ye bağlıydı. Fakat bunun yanı sıra Eratnaoğulları'na da vergi veriyordu. Bu dönemde Eratna Devleti'nin başında Alâeddin Ali Bey bulunmasına rağmen gerçekte devleti Kadı Burhâneddin Ahmed yönetiyordu. Kadı Burhâneddin Ahmed, Eratna Devleti'ni tamamen ele geçirmesine engel olan Amasya Emîri Hacı Şadgeldi, Tokat Emîri Şeyh Necib ve Eratnalılara vergi vermek istemeyen Niksar Hâkimi Tâceddin Bey'den kurtulmayı hedefliyordu. Bu yüzden harekete geçen Kadı Burhâneddin Ahmed, Alâeddin Ali Bey'i ikna ederek 1379 yılı baharında Tâceddin Bey'in üzerine yürüdü ise de bir başarı elde edemedi. Tâceddin Bey bu sefer sonrasında tamamen bağımsız hareket etmeye başladı ve Eratna Beyliği'ne vergi vermeyi bıraktı. Ertesi yıl Kadı Burhâneddin'in yeniden saldırıya geçmesi nedeniyle komşusu Amasya Emîri Hacı Şadgeldi'den yardım istedi. Tâceddin Bey Burhâneddin Bey'in düzenlediği bu ikinci akını da başarıyla savuşturmayı bildi.

Eratna hükümdarı Alâeddin Ali Bey bu sefer sırasında veba hastalığından ölünce, Kadı Burhâneddin daha da güçlenerek devletin yönetimindeki nüfuzunu sağlamlaştırdı. O, bu kez Tâceddin Bey'e karşı düzenlediği ikinci seferin başarısızlığa uğramasına neden olan Hacı Şadgeldi'yi cezalandırmak için harekete geçti. Kadı Buhâneddin, Tokat yoluyla ilerleyerek Dânişmendiyye köyü yakınlarına geldi. Burada 1381 yılında yapılan savaşı kazandı. Mağlubiyete uğrayan Hacı Şadgeldi, savaş sırasında öldürüldü. Aralarında Tâceddin Bey'in de bulunduğu müttefikler ise geri çekilmek zorunda kaldılar.

Tâceddin Bey'in kurduğu beyliğin komşuları arasında, Eratna Devleti'ne son verip Sivas ve Kayseri bölgesinde bir devlet kuran Kadı Burhâneddin Ahmed (1382-1398), Kastamonu ve havalisinde Kötürüm Celâleddin Bâyezid (1362-1385) idaresindeki Candâroğulları Beyliği, Erzincan bölgesinde Mutahharten (1379-1403), Tokat bölgesinde Seyyidi Hüsam, Amasya bölgesinde babası Hacı Şadgeldi'nin ölümünden sonra beyliğin başına geçen Emîr Ahmed ve Ordu, Giresun havalisinde hüküm süren Hacı Emîr İbrahim Bey bulunmaktaydı. Eratna Beyliği toprakları üzerinde 1382 yılında yeni bir devlet kuran Kadı Burhâneddin'in yayılmacı siyaseti karşısında civarda bulunan emîr ve beyler ona karşı büyük bir ittifak oluşturdular. 1382 yılında, Tâceddin Bey ve müttefiki Seyyidi Hüsam, Zara'nın kuzeydoğusundaki, bugün Aksar adıyla bilinen, Erzincan Akşehir'ini yağmaladılar. Aynı yılın ilkbaharında Kadı Burhâneddin'in Sivas'ta yaşanan iç karışıklıkları gidermek amacıyla muhasara ettiği Tokat'tan ayrılmasını fırsat bilen Seyyidi Hüsam, Kadı Burhâneddin'e karşı bir saldırı düzenleme konusunda Tokat'ın ileri gelenlerini ikna ederek Emîr Ahmed ve Moğol aşiret beylerinden Nebi ile yeni bir ittifak kurdu. Daha sonra Tâceddin Bey, Mutahharten Bey'i de bu ittifaka davet etti. Kadı Burhâneddin kendisine karşı oluşturulan bu ittifakı dağıtmak için önce Tokat üzerine giderek Seyyidi Hüsam'ı yakaladı ve hapsetti. Seyyidi Hüsam, Kadı Burhâneddin'in düşmanlarıyla ittifaka girmeyeceğine dair yemin edince onu affederek hacca gönderdi. Ardından kendisi de Kayseri'ye doğru hareket etti. Bu arada Kelkit Çayı kıyısındaki Koyulhisar'ı ele geçirmek üzere gönderdiği Sirâceddin, şehri ele geçirip Tâceddin Bey'in halasının oğlunu tutuklamış ve bunun üzerine ödül olarak kalenin muhafızlığı kendisine verilmişti. Bu olaydan kısa bir süre sonra Tâceddin Bey'in bir diğer halazâdesi olan Mehmed Feyç (Fîc), Kadı Burhâneddin'den rica edip kardeşinin serbest kalmasını sağladı. Bu sırada Amasya yakınındaki Karahisar Kalesi'nin hâkimi Moğol Beyi Nebî'nin ölümünü haber alan Kadı Burhâneddin kaleyi ele geçirdi. Onun bu başarısı Niksar ve Amasya üzerindeki tehdidini daha da artırmıştı. Bu gelişmeler karşısında endişeye kapılan Tâceddin Bey, Kadı Burhâneddin ile yakınlaşmaya çalıştığı gibi Amasya Emîri Ahmed ile yapacağı ittifakı da askıya aldı. Ancak Kadı Burhâneddin'den yüz bulamayınca tekrar Emîr Ahmed tarafına döndü. Bu

sırada Kadı Burhâneddin, Turhal Kalesi'ni teslime zorlamak için bu kalenin karşısındaki eski bir mescidi kaleye çevirip Sivas'a geri dönmüştü.

Kadı Burhâneddin'in her geçen gün biraz daha güçlenip nüfuz kazanması Tâceddin Bey'i tedirgin etmekteydi. O, Dânişmendiyye köyünün ileri gelenlerinden Şeyh Nusret adında birini elçi olarak Kadı Burhâneddin Bey'in huzuruna yolladı. Tâceddin Bey, elçisi Şeyh Nusret aracılığıyla Kadı Burhâneddin'den Emîr Ahmed'e karşı giriştiği askerî harekâta son vermesini ve Turhal'a yaptırdığı yeni kaleyi yıktırmasını istedi. Bu sayede Emîr Ahmed'in de güvenini kazanmak niyetindeydi. Fakat onun aklından geçen planı kavrayan Kadı Burhâneddin Ahmed: "Cevabım kılıçtır" diyerek, Şeyh Nusret'i de yanına alarak yaklaşık 5000 kişilik bir orduyla Niksar üzerine yürüdü.

Tâceddin Bey, Emîr Ahmed ile birlikte 7000 kişi civarında bir kuvvetle Kadı Burhâneddin'e karşı harekete geçti. İki taraf arasında cereyan eden savaşı Kadı Burhâneddin Ahmed kazandı. Tâceddin Bey ve Emîr Ahmed savaş alanından canlarını zor kurtarabildiler. Kadı Burhâneddin ile başa çıkamayacağını anlayan Tâceddin Bey, bu defa Şeyh Nusret'in oğlunu elçi olarak gönderdi. Maksadı Kadı Burhâneddin'in antlaşma yapmaya niyeti olup olmadığını öğrenmekti. Yapılan görüşmede Kadı, Emîr Ahmed ile iş birliğine son vermesi halinde affedileceğini ve anlaşma yapılabileceğini bildirdi. Bu durum üzerine Tâceddin Bey de bizzat Kadı Burhâneddin'in huzuruna giderek ona bağlılığını bildirdi. Ardından oğullarını da huzura getirme gerekçesiyle Kadı Burhâneddin'in yanından ayrılıp Niksar'ın batısındaki Sonisa'ya kaçtı. Bu arada Tâceddin Bey'in oğullarını getireceğini düşünen Kadı Burhâneddin, Emîr Ahmed'in Turhal'daki ağırlıklarını yağmalattıktan sonra 1386 kışında Ramazan Bayramı'nı geçirmek üzere Tokat'a geri döndü. Ancak burada Tâceddin Bey ile Emîr Ahmed'in Sonisa'da bir araya geldiklerini haber alınca hiddetlenip, Tâceddin Bey'in oğlu Alp Arslan'ın idaresindeki Niksar'ı kuşattı. Alp Arslan, başarılı bir şekilde karşı koymasına rağmen kuşatma sırasında elinden yaralandı ve Niksar'ın yağmalanmasına engel olamadı. Bu arada Kadı Burhâneddin Ahmed, Tâceddin Bey ve Emîr Ahmed'in barış tekliflerini kabul ederek Tokat'a geri döndü(1386).

Tâceddin Bey artık ülkesini Kadı Burhâneddin Devleti aleyhine genişletemeyeceğinin farkına varmıştı. Bu nedenle o, dikkatini Ordu şehrindeki komşusu Hacı Emîroğlu Beyliği'ne yöneltti. Çünkü bu beyliğin yönetiminde bir iç kriz yaşanmaktaydı. Bu sırada beyliğin kurucusu Hacı Emîr İbrahim ile oğlu Süleyman birbirine düşmüşlerdi. Bu durumdan faydalanan Tâceddin Bey, Süleyman Bey'in idaresindeki Ünye ve Ordu bölgesine yağma seferi düzenledi. Onunla mücadele edemeyeceğini anlayan Süleyman Bey, çözümü Kadı Burhâneddin'den yardım istemekte buldu. Kadı Burhâneddin, şeyhülislâmı Şeyh Yar Ali'yi ve bir komutanını Tâceddin Bey'e gönderip, Süleyman Bey'in yönetimindeki topraklara saldırmayacağına dair söz aldı. Ancak daha Şeyh Yar

Ali Sivas'a varmadan, Tâceddin Bey'in Süleyman Bey'e karşı saldırıya geçtiği haberi geldi. Kadı Burhâneddin'in Hafik Kalesi komutanı Emîr Said, Tâceddin Bey'e engel olmuş ikili arasında cereyan eden savaşı da Emîr Said kazanmıştı. Tâceddin Bey ise bu savaşta sadece mağlup olmamış aynı zamanda hayatını da kaybetmişti. Bu durumdan faydalanmak isteyen Kadı Burhâneddin, Emîr Said'i Niksar'a gönderdiği gibi kendisi de sefer hazırlıklarına başladı (1387). Ancak Kadı buraya gelmeden önce Niksar'ın ileri gelenleri şehrin anahtarlarını getirip kendisine teslim ettiler. Bu arada Hacı Emîroğlu Süleyman Bey de kardeşini Kadı Burhâneddin'e göndererek ona kıymetli hediyeler ve cins atlar hediye etmek suretiyle bağlılığını bildirdi. Kadı Burhâneddin daha sonra Tâceddin Bey'e ait İskefser (Reşadiye) Kalesi'ni ele geçirerek yönetimini Süleyman Bey'e verdi. Tâceddin Bey'in ölümü üzerine onun dul kalan eşi Euodokia, babası III. Aleksios'un yanına Trabzon'a döndü. Güzelliği ile ün salan bu kadının Trabzon'a döndüğünü öğrenen Bizans İmparatoru V. Ioannes Paleologos (1379-1390) Trabzon Rum imparatoruna haber göndererek Euodokia'yı Manuel'e eş olarak istemişse de onu görünce bizzat kendisi evlenmişti.

Mahmud Çelebi

Tâceddin Bey'in ölümünden sonra onun oğulları Mahmud Çelebi ve Süleyman Bey, Kadı Burhâneddin'e elçi yollayarak asker ve para gönderip tabiiyyet şartlarını yerine getireceklerine dair söz veriyorlar, buna karşılık af talep ediyorlardı. Kadı Burhâneddin bu isteği kabul ederek Tâceddin Bey'in hâkimiyet bölgesini onun oğlu Mahmud Çelebi'ye devretti. Hacı Emîroğlu Süleyman'ı da Tâceddinoğulları topraklarına saldırmaması konusunda uyardı. Bu kadar güçlü komşular arasında kalan Mahmud Çelebi bir denge politikası izlemeye çalıştı. Ancak her fırsatta da Kadı Burhâneddin'in aleyhine diğer beyliklerle ittifak yapmaktan da geri durmadı. Bu arada Kastamonu Emîri II. Süleyman (1385-1392), kendi hâkimiyeti açısından tehlikeli bulduğu Kadı Burhâneddin'e karşı Amasya Emîri Ahmed, Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi, Taşanoğlu ve Bafra Emîrlerini ittifaka çağırdı. Ancak bu sıralarda Kadı'dan daha büyük bir tehlike ortaya çıktı. Osmanlı Padişahı Yıldırım Bâyezid'in Nisan 1392'de Candâroğulları topraklarına saldırı hazırlığı içerisinde olduğu haberi onun bu kararından vazgeçmesine neden oldu. Hemen Kadı Burhâneddin'e bir elçi göndererek yaklaşan tehlikeye karşı yardım isteğinde bulundu. Kadı Burhâneddin, Taşanoğlu, Emîr Ahmed ve Mahmud Çelebi ile ilişkilerini kesmesi şartıyla bu talebini kabul edeceğini bildirdi. II. Süleyman söz verince veziri Mehmed Çelebi'yi bu sözün ne kadar tutulabileceğini anlayabilmek için II. Süleyman'a gönderdi. Fakat Mehmed Çelebi, Kadı Burhâneddin'e ihanet ederek aynı zamanda halasının oğlu olan Mahmud Çelebi ile gizlice ittifak yaptı. Bu ikili daha sonra Candâroğlu II. Süleyman'ı da ittifaka dahil ettiler. Ayrıca Emîr Ahmed, Taşanoğlu ve Bafra emîrlerine

de gizlice mektup yollayarak bu ittifaka katılmalarını ve II. Süleyman'a itaat etmelerini istedilerse de bu ittifakın gerçekleştiği sıralarda Yıldırım Bâyezid'in Candâroğulları topraklarına girmesi, II. Süleyman'ın bir kez daha onlardan ayrılarak Kadı Burhâneddin'e yaklaşması neticesini ortaya çıkardı. Bu süreçte Kadı Burhâneddin'e ihanet eden Mehmed Çelebi, yaptıklarını ona anlattı. Fakat Kadı Burhâneddin, Osmanlıların çok daha büyük tehlike olduğunu düşünerek kendi aleyhinde kurulan bu tezgâhı şimdilik pek dikkate almadı, hemen Sivas'ta savaş hazırlıklarına başladı. 1392 yılında yapılan savaştan galip çıkan Yıldırım Bâyezid, Candâroğlu II. Süleyman Bey'i de öldürdü. Bunun sonucunda Candâroğulları toprakları Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş oldu. Artık Osmanlı tehlikesi, başta Kadı Burhâneddin olmak üzere bölgedeki beylikler için daha da ciddi bir boyuta gelmişti.

Sonuçta bu küçük Karadeniz beyliklerinin izledikleri siyaseti değiştirmeleri ve Osmanlı'yla iyi geçinmeleri gerekiyordu. Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi, Emîr Ahmed, Taşanoğlu ve kardeşi Kılıç Arslan'ı Yıldırım Bâyezid'e gönderip Osmanlılara bağlılığını bildirmekte gecikmedi. Fakat bir süre sonra Yıldırım Bâyezid'in dikkatini Balkanlar'a yöneltmesi üzerine Tâceddinoğulları yeniden Kadı Burhâneddin'e yaklaştı.

1393 yılında Amasya Emîri Ahmed, Tokat ve Zile'ye bir yağma akını düzenledi. Kadı Burhâneddin de bu harekete karşılık Amasya'yı işgal etti. Emîr Ahmed güçlükle iç kaleye sığınabildi. Kış mevsiminin yaklaşması ve Osmanlı tehdidi nedeniyle kuşatmayı daha fazla sürdüremeyen Kadı Burhâneddin Tokat'a döndü. Candâroğlu İsfendiyar Bey'in bir ittifak düşüncesiyle Kadı'ya gönderdiği 500 süvarinin anlaşılamayan bir sebeple Kadı'yı terkederek Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi'nin yanına gitmesi Kadı Burhâneddin'i kızdırdı. O, 1393 baharında ordusuyla Tâceddinoğulları üzerine harekete geçti. Kadı Tâceddinoğulları'na ait olan Fenariyye bölgesini zapt etti ve burayı korumak üzere bir kale inşasına girişti. Kadı'yı durduramayacaklarını anlayan Tâceddinoğulları Mahmud Çelebi, Alp Arslan ve Kılıç Arslan kardeşler derhal Yıldırım Bâyezid'den yardım talep ettiler. Kadı Burhâneddin bu sırada Emîr Ahmed tarafından Osmanlılara terk edilen Amasya'yı kuşatmakla meşguldü. Sıklaşan yardım talepleri ve kendine tâbi Amasya'nın kuşatılması sebebiyle Yıldırım Bâyezid süratle hareket ederek Merzifon'a geldi. Kadı Burhâneddin güçlü Osmanlı ordusu karşısında savaşmaya cesaret edemeyerek Turhal üzerinden Tokat'a oradan da Sivas'a döndü. Böylece Amasya ve çevresinde Osmanlılar yeniden kontrolü sağlamış oldular. Osmanlı padişahının bölgeden çekilmesiyle derin bir nefes alan Kadı Burhâneddin bu defa da Anadolu'nun doğusunda beliren büyük bir tehlike ile karşı karşıya kaldı. Emîr Timur, 1394 yılı başlarında Erzincan'a gelmişti. Timur'a boyun eğmek niyetinde olmayan Kadı Burhâneddin, Tâceddinoğulları ve diğer komşu Türkmen beylikleri ile didişmekten vazgeçip devletinin merkezi Sivas'ta savunma tedbirleri alıp hazırlık yapmaya

başladı. Bu dönemde Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi'nin 6000 kişilik bir askerî kuvveti bulunuyordu. Anadolu'ya gelen Timur, bu ilk seferi sırasında sadece bölgedeki siyasî yapı hakkında bilgi toplamış ve Erzincan'ı yağmalayıp ülkesine geri dönmüştü. Onun bölgeden uzaklaşmasıyla rahat bir nefes alan Kadı Burhâneddin, Canik bölgesinde aleyhine dönen siyasî tabloyu yeniden lehine çevirmek için harekete geçti. İlk olarak veziri Mehmed Çelebi'yi Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi'ye elçi olarak gönderdi. Ancak Mehmed Çelebi iki devlet arasında dostluk ilişkiler kurmak yerine daha önce de yaptığı gibi akrabalarını Kadı Burhâneddin'e karşı kışkırttı. Bu sırada Tâceddinoğlu Alp Arslan, ağabeyi Mahmud Bey'e karşı isyan ederek babalarından kalan arazinin ikiye bölünmesine neden oldu. Alp Arslan kendisine bağlı kuvvetlerle harekete geçerek Niksar'ın bir bölümünü ve Yenişehir Kalesi'ni ele geçirdi. Mahmud Çelebi de diğer kardeşleri Kılıç Arslan ve Süleyman'ı beraberine alarak onun üzerine yürüdü. Karşısındaki kuvvetlere gücü yetmeyen Alp Arslan, Kadı Burhâneddin'den yardım istemeye mecbur kaldı. Ortaya çıkan gelişmelerden son derece memnun olan Kadı Burhâneddin bu talebi olumlu karşıladı ve Alp Arslan'a yardım etme bahanesiyle Niksar'a doğru harekete geçti. Ancak onun süratle Niksar'a gelmesi üzerine telaşa kapılan Alp Arslan, Kadı Burhâneddin'e bir elçi göndererek ağabeyi Mahmud Çelebi'nin geri çekildiğini, kendisinin de bağlılığını sunmak üzere yola çıktığını bildirdi. Kadı Burhâneddin Niksar yakınlarında iken huzuruna çıkıp bağlılığını bildiren Alp Arslan'a hil'at giydirip hediyeler vererek Sivas'a geri döndü. Kısa bir müddet sonra yeniden Canik bölgesine gelen Kadı Burhâneddin, burada yeni bir kale inşa etmeye başlayınca Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi, Emîr Sevinç ve Hacı Emîroğlu Süleyman yeni bir ittifak teşebbüsüne giriştilerse de bu faaliyet de uzun ömürlü olmadı.

Kadı Burhâneddin'in nüfuzundan bir türlü kurtulamayan Mahmud Çelebi çareyi Osmanlı Devleti'ne tâbi olmakta bulmuştu. Onun bu siyasetine ve sık sık kendi aleyhine Emîr Sevinç ve Hacı Emîroğlu Süleyman Beyler ile ittifak yapmasına kızan Kadı Burhâneddin, Mahmud Çelebi'yi itaat altına almak düşüncesiyle yeniden Niksar üzerine yürüdü. Burada kendisini ziyarete gelen Alp Arslan'a hediyeler verdi. Fakat Alâeddin Eratna Bey'in yeğeni ve Develi hâkimi Feridun Bey, Alp Arslan'ı Kadı Burhâneddin'e karşı kışkırttı. İkisi birlikte Kadı'yı zehirlemek suretiyle ortadan kaldırma planı yaptı. Kız kardeşinin oğlu Kayseri Valisi Şeyh Müeyyed vasıtasıyla bu plandan haberdar olan Kadı Burhânedin hemen harekete geçip Feridun'u ve Alp Arslan'ı yakaladı. Feridun'u Niksar Kalesi'ne hapsetti. Alp Arslan'ı ise yanına alarak Yenişehir Kalesi önüne geldi ve şehir halkından kaleyi kendisine teslim etmelerini istedi. Bu arada hayatından endişe eden Alp Arslan da yöneticilerden kalenin teslim edilmesini istedi. Ancak kaledekiler direnç gösterip teklifi kabul etmediler. Bu durum üzerine Kadı Burhâneddin 1394 yılının sonlarına doğru Alp Arslan'ı öldürdü.

Tâceddinoğlu Alp Arslan'ın Hüsâmeddin Hasan ve Mehmed Yavuz adlarında iki oğlu vardı. Bu iki kardeş babalarının katledilmesi üzerine Niksar'dan ayrılıp kuzeye çekilerek Terme, Çarşamba ve Samsun'un güneydoğusunda hüküm sürmüşlerdir. Kadı Burhâneddin ise bir türlü ele geçiremediği Yenişehir Kalesi'nin yakınına yeni bir kale yaptırarak buraya asker yerleştirip geri dönmüştü.

Alp Arslan, cesur ve savaşçı bir bey idi. Buna karşın Arapçayı çok iyi bilen ve nahiv ile meşgul olan faziletli bir kişiydi.

Kardeşinin öldürülmesi Mahmud Çelebi'yi huzursuz etmişti. Bir taraftan sıranın yavaş yavaş kendine geldiğini düşünüyor diğer taraftan da elinde Kadı'yla baş edebilecek bir askerî güç olmadığından ona karşı çete mücadelesi vermeye çalışıyordu. Kadı Burhâneddin bölgeden uzaklaşınca onun yeni yaptırdığı kaleye saldırdı ise de bir sonuç elde edemedi. Mahmud Çelebi, tehlikeye düştüğünde çevredeki ormanlara saklanıyor, Kadı Burhâneddin'in askerleri ise her yerde onu arıyorlardı. Bu arada Kadı Burhâneddin hapiste tuttuğu Feridun'u da öldürmüştü. Kadı Burhâneddin'in bölgedeki rahat hareketleri, Yıldırım Bâyezid'in 1398 baharında buraya yeni bir sefer düzenlemesine neden oldu. Canik bölgesine gelen Yıldırım Bâyezid, Kubadoğlu Cüneyd Bey'in hâkimiyetindeki Samsun'u ele geçirdi. Samsun'un yönetimi bu sırada Müslüman olan Bulgar Prensi Alexander Şişman'a verildi. Bölgedeki mevkilerini korumak düşüncesiyle Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi, Hacı Emîroğlu Süleyman ve Taşanoğulları tekrar Osmanlılara bağlılıklarını bildirdiler. Aynı yıl içinde Anadolu'da tüm dengeleri alt üst eden ama Osmanlı Devleti'nin işine gelen önemli bir gelişme yaşandı. Kadı Burhâneddin, 1398 yazında Zara'nın batısında Karabel mevkiinde Akkoyunlu Karayülük Osman Bey ile yaptığı muharebe esnasında öldürüldü. Kadı Burhâneddin gibi kudretli bir hükümdarın öldürülmesi bölgedeki siyasî dengeyi tamamen Osmanlılar lehine çevirdi. Kendiliğinden oluşan bu önemli fırsatı kaçırmayan Yıldırım Bâyezid, Kadı Burhâneddin Devleti'nin topraklarını Osmanlı ülkesine kattı. Yine 1398 yılı içinde Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi'nin de Osmanlı hizmetine girmesiyle onun hâkimiyet sahası da Osmanlı Devleti sınırlarına dâhil edilmiş oldu.

Bundan sonraki dönemde Mahmud Çelebi'nin bölgedeki faaliyetleri hakkında pek fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak o, 1402 yılında Timur ile Yıldırım Bâyezid arasında yapılan Ankara Savaşı'nda Osmanlıların yanında yer almış, mağlubiyet sonrasında şehzadeler arasındaki mücadelelerde ise Çelebi Mehmed ile dostluk kurup onu desteklemiştir. Mahmud Çelebi'nin, Sultan I. Mehmed'in vefatından sonra onun 13 yaşındaki oğlu ve aynı zamanda Hamideli Sancakbeyi Şehzade Mustafa'nın yanında yer alması bu yakınlığın bir sonucu olmalıdır. 1421 yılında ağabeyi II. Murad'ın Osmanlı tahtına çıkması üzerine hayatından endişe ederek Karamanoğlu'na sığındı. Şehzade Mustafa, Karaman ve Germiyanoğulları'ndan aldığı kuvvetler ve lalası Şarabdar İlyas

Bey'in tahrikiyle isyan edip Bursa üzerine yürüdü. Bu isyanı sırasında Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi de onun veziri ve kumandanı sıfatıyla şehzadenin yanında yer aldı. Şehzade Mustafa Bursa önlerine geldiğinde, şehrin ileri gelenlerinden Hoşkadem ve Ahî Yakub hediyelerle şehzadenin huzuruna çıkıp, Sultan II. Murad'a sadakat yemini ettikleri için Bursa'yı kendisine teslim edemeyeceklerini bildirdiler. Onların kararlılığı karşısında Bursa'yı alamayacağına kanaat getiren Şehzade Mustafa İznik Kalesi'ne yöneldi ve kısa süren bir kuşatmanın ardından şehre girdi. Kardeşinin isyanını öğrenen Sultan II. Murad, bu arada Mustafa'nın lalası Şarabdar İlyas Bey'e de haber göndererek kendisi gelinceye kadar kardeşini oyalaması halinde ona Anadolu Beylerbeyliği'ni vermeyi vaat ediyordu. Kendisine yapılan bu tekliften oldukça etkilenen Şarabdar İlyas Bey etrafındaki herkese içki içirterek onları sarhoş etmeye çalıştı. Ancak onun bu garip hareketinden şüphelenen Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi, şehzadeyi uyardıysa Şehzade Mustafa, Şarabdar İlyas Bey'e çok güvendiği için Tâceddinoğlu'nun Karamanoğulları'na sığınmak teklifini kabule yanaşmadı. Bu arada II. Murad'ın akıncı kuvvetleri Köse Mihal oğlu Mehmed Bey komutasında İznik'e ulaşmıştı. Halkın kale kapılarını açmasıyla birlikte Şehzade Mustafa şaşkına döndü. Şehrin etrafı tamamen sarıldığı için Mustafa'yı kaçıramayacağını anlayan veziri Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi, II. Murad'ın adamlarıyla çarpışmaya başladı ve birçok kişiyi de öldürdü. Öldürdükleri arasında eski dostu Köse Mihal oğlu Mehmed Bey de bulunmaktaydı. Ancak o, cesurca mücadele etmesine rağmen yenilmekten kurtulamadı. Şarabdar İlyas Bey, kaçmaya çalışan Şehzade Mustafa'yı yakalayıp İznik'e gelmiş bulunan Sultan II. Murad'a teslim etti. Şehzade Mustafa, Sultan II. Murad'ın emriyle kale önündeki bir incir ağacına asılarak öldürüldü. Veziri Tâceddinoğlu Mahmud Çelebi ise Köse Mihal oğlu Mehmed Bey'in adamları tarafından öldürüldü.

Hüsâmeddin Hasan Bey

Emîr Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra savaşa kendi saflarında katılan Türkmen beylerine topraklarını iade etmişti. Ankara Savaşı sonrasında Osmanlı şehzadelerinin kendi aralarındaki taht mücadelesinden faydalanan Türkmen beyleri arasında Tâceddinoğlu Alp Arslan Bey'in oğlu Hüsâmeddin Hasan da bulunmaktaydı. Hasan Bey, bu yeni dönemde eski hâkimiyet bölgesinde hüküm sürmeye başlamıştı. Onun amcası Mahmud Çelebi, Osmanlılara sadakatle bağlı iken Hüsâmeddin Hasan Bey ise Timur'un himayesinde hüküm sürmekteydi. *Samsun Vakfiye Defteri*'nde, Alp Arslan oğlu Hasan Bey adına Çarşamba'da 827 (1423-24) tarihli bir cami vakfiyesi kaydı bulunmaktadır. Bu vakfiyede Hasan Bey'in adı ve şeceresi hakkında bilgi verilmektedir. Yine aynı tarihli bir diğer vakfiyede ise Alp Arslan Bey'in diğer oğlu Mehmed Yavuz Bey hakkında bilgi bulunmaktadır. Hüsâmeddin Hasan Bey, Ankara Savaşı sonrası Kastamonu'da yeniden hüküm sürmeye başlayan Candâroğlu İsfendiyar

Bey ile anlaşmak suretiyle Müslüman Samsun'un hâkimi Kubadoğlu Cüneyd Bey'i ortadan kaldırmış ve onun hâkimiyetindeki Çarşamba'yı ele geçirmişti. Öteki taraftan müttefiki İsfendiyar Bey ise oğlu Hızır Bey idaresindeki bir askeri kuvvetle, Kubadoğlu'na ait Bafra ve Müslüman Samsun'u işgal etmişti. Bu gelişmelere müdahale etmekte gecikmeyen Osmanlı Padişahı I. Mehmed, Biçeroğlu Hamza Bey idaresindeki kuvvetlerle önce Gavur Samsun'u, ardından bizzat kendisi gelerek 1418'de Müslüman Samsun'u ele geçirip bölgeyi Osmanlı hâkimiyeti altına aldı. Çelebi Mehmed bu sefer sırasında Hüsâmeddin Hasan Bey ve Mehmed Yavuz Bey'e dokunmayarak onların kendi bölgelerinde hüküm sürmelerine izin verdi. Böylece Tâceddinoğulları'na mensup bu iki bey, II. Murad dönemine kadar adı geçen bölgede hüküm sürmeye devam ettiler.

Beyliğin Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi

Sultan II. Murad Osmanlı tahtına çıktığı zaman, Amasya'da şehzadeliği sırasında lalası olan Yörgüç Mehmed Paşa'yı Amasya Beylerbeyliği'ne getirmiş ve kendisini Sivas, Amasya, Tokat ve Çorum taraflarının emniyetini sağlamakla görevlendirmişti. Yörgüç Paşa hemen işe koyularak bu bölgelerde eşkiyalık yapmak suretiyle kervanları soyan Kızıl-Koca Türkmenleri'nin liderlerini ortadan kaldırdı. Osmanlı paşasının bundan sonraki hedefi Hüsâmeddin Hasan Bey idaresindeki Canik bölgesiydi. O, Tâceddinoğlu'nu ele geçirip yönetimi altındaki toprakları Osmanlı ülkesine katmak niyetindeydi. Bu amaçla Yörgüç Mehmed Paşa, 831 (1427-28) yılında düzenlediği bir düğün ziyafetine Hüsâmeddin Hasan Bey'i de davet etti. Yörgüç Paşa'nın niyetini anlayan Hüsâmeddin Hasan Bey, bu davete katılmadı. Ancak Osmanlı'ya direnmenin kendisine bir yarar sağlamayacağını bildiği için paşaya haber gönderip ailesiyle birlikte huzuruna gelip memleketini teslim edeceğini bildirdi. Fakat Yörgüç Paşa, kendisine bağlılığını açıkça sergilemesine rağmen Hüsâmeddin Hasan Bey'i zincire vurdurarak Bursa'ya yolladı. Tâceddinoğlu beyinin ailesini de Amasya'da alıkoydu. Hüsâmeddin Hasan Bey, bir müddet sonra Bursa'dan kaçarak beyliğinin topraklarını ele geçirmeye çalıştı. Onun iki yıl süren bu çabası sonuç vermedi. Çaresiz Sultan II. Murad'ın huzuruna çıkıp af diledi. Onun bu içten hareketi karşısında etkilenen Sultan II. Murad, samimi davranışından dolayı onu affederek Rumeli'de bir sancağın başına gönderdi. Osmanlı padişahı daha sonra onun ailesini de serbest bıraktırdı. Böylece Hüsâmeddin Hasan Bey'in yönetimi altındaki Tâceddinoğulları Beyliği toprakları 1427 yılında kesin olarak Osmanlı ülkesine dâhil oldu. Kaynaklarda Hasan Bey'e verilen sancağın Çirmen veya Gümülcine olabileceği hakkında bilgiler bulunmakla birlikte onun burada ne kadar süre görev yaptığı ve hangi tarihte öldüğü bilinmiyor.

Tâceddinoğlu Alp Arslan Bey'in diğer oğlu Mehmed Yavuz Bey hakkındaki bilgilerimiz çok azdır. Onun 1453 yılında Canik bölgesine gelen Safevî

Hükümdarı Şeyh Cüneyd'i iyi bir şekilde karşıladığı ve onunla birlikte Trabzon Rum İmparatorluğu sınırlarına akınlar yaptığı bilinmektedir (1454). Trabzon Rum imparatoru Kalo Ioannes, Safevî Hükümdarı Şeyh Cüneyd ile Mehmed Yavuz Bey'in kuvvetlerine karşı koymak için kara ve deniz birliklerini toplayıp Aya Fokes (Akçakale) Manastırı'na gelmişti. Bu sırada Şeyh Cüneyd ise Meliares Boğazı'nı tutmuştu. Kalo Ioannes deniz yoluyla saldırıya geçerek bölgeye asker yığmış ise de, çıkan fırtına sebebiyle gemilerin sahilden uzaklaşmasını fırsat bilen Şeyh Cüneyd ve Mehmed Yavuz Bey karşı saldırıya geçerek Trabzon Rum ordusunu bozguna uğrattılar. İkili bundan sonra Kalo Ioannes'in Akçakale'deki karargâhını basmak suretiyle çok sayıda esiri ganimet olarak aldılar. Sefere devam eden Safevî Ordusu, Trabzon surlarına kadar gelip burada karargâh kurmak suretiyle üç gün boyunca Trabzon'un batı taraflarını yağmalamış, ancak şehri ele geçirememişti. 1454 yılı çıkmadan kuşatmayı kaldıran Şeyh Cüneyd, Mehmed Yavuz Bey ile birlikte Kelkit Havzası'na geri döndü. Kaynaklarımız bu olaydan sonra Mehmed Yavuz Bey hakkında herhangi bir bilgi kaydetmemektedir.

Tâceddinoğulları'na ait bir sikke bulunmamaktadır. Onlar belki de başka bir devletin ya da beyliğin parasını kullanmışlardır.

Tâceddin oğlu Hasan Bey'in Çarşamba'da 1424 tarihli bir cami vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyede onun unvan ve şeceresi şu şekilde kaydedilmiştir: "Emîr-i Kebîr Hüsâmü'd-devleti ve'd-dîn Hasan Bey b. el-Merhum Alp Arslan Bey İbnü'l-Emîr el-Mağfûr Tâceddin".

Kaynaklar

Âşıkpaşazâde, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (haz. Hüseyin Nihal Atsız), İstanbul 1970.
Aziz b. Ardeşir-i Estarâbâdî, *Bezm u Rezm*, (nşr. Kilisli Rıfat Bilge), İstanbul 1928.
Ebû Bekr-i Tihrânî, Kitâb-ı Diyârbâkriyye, (nşr. Necati Lugal - Faruk Sümer), I, Ankara 1964.
Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, (haz. İsmet Parmaksızoğlu), I-II, İstanbul 1975.
Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*, (haz. Faik Reşit Unat - Mehmet Altay Köymen), II, Ankara 1957.
Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, (haz. Neşet Çağatay), I-II, Ankara 1979.
Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Câmiü'd-Düvel*, (haz. İsmail E. Erünsal), I, İstanbul ts.

Araştırma Eserleri

Ali Kemali, *Erzincan Tarihi*, İstanbul 1932.
Başar, Fahameddin, "Taceddinoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 467-474.
Dilcimen, Kâzım, *Canik Beyleri*, Samsun 1940.
Erzi, Adnan S., "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında", *TTK Belleten*, XVIII/70 (Ankara 1970), s. 179-221.
Fallmerayer, J. H., *Geschicte des Kaiserthums von Trapezunt*, München 1827; *Trabzon Rum İmparatorluğu Tarihi*, TTK Kütüphanesinde bulunan neşredilmemiş tercüme.
Gökbilgin, Tayyip, *Osmanlı Müesseseleri, Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul 1997.

Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927.
Hinz, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (çev. Tevfik Bıyıklıoğlu), Ankara 1968.
İnalcık, Halil, "Murad II", *İA*, VIII, 598-615.
Kofoğlu, Sait, *Tâceddinoğulları Beyliği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.
_____, "Taceddin Oğulları Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, 427-440.
_____, "Taceddinoğulları", *DİA*, XXXIX, 343-345.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Oğuz, Mevlüd, "Taceddinoğulları", *DTCFD*, VI/5 (1948), s. 469-487.
Sümer, Faruk, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Bazı Üç Oklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (İstanbul 1949), s. 452.
_____, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatları, Destanları*, İstanbul 1980.
Tekindağ, Şehabeddin, "Trabzon", *İA*, XII/1, s. 455-477.
Turan, Osman, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara 1954.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, I, İstanbul 1927.
_____, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1947.
_____, "Mehmed I", *İA*, VII, 496-506.
_____, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *TTK Belleten*, XXXII/126, (1968), s. 191-245.
_____, *Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984.
Yinanç, Mükrimin Halil, "Bâyezid I", *İA*, II, 364-392.
Yücel, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970.
_____, "Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Candaroğulları-Osmanlı Münasebetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 1 (1963), s. 133-144.
_____, "Candaroğlu Çelebi İsfendiyar Bey", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I-II/2-3 (1964), s. 157-174.
_____, *Çobanoğulları- Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980.

Tâceddinoğulları Şeceresi*

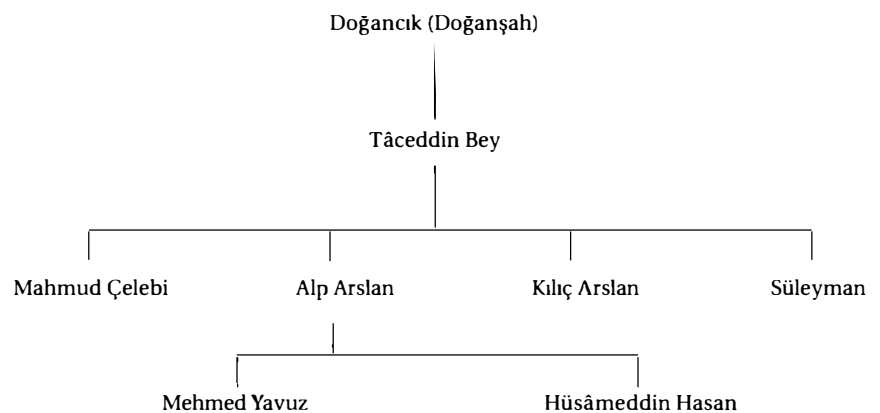

* Fahameddin Başar, "Taceddinoğulları Beyliği", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 474.

3. BATI ANADOLU'DA KURULAN TÜRK BEYLİKLERİ

a) İNANÇOĞULLARI

Beyliğin Kuruluşu

1261-1368 yılları arasında önce Isparta-Alâiye, Elmalı, daha sonra sadece Denizli çevresinde hüküm süren bir Türkmen beyliğidir. Germiyanoğulları Beyliği'nin yüksek hâkimiyetini tanımış olan Denizli beylerine İnançoğulları da denilmektedir. Bu beylik hakkındaki ilk araştırmalar beyliğin kurucusu olan İnanç Bey'in Germiyanlılardan Ali Bey'in oğlu olduğu görüşündeydi. Son zamanlardaki yeni araştırmalarda ise Denizli Beyliği'nin, Moğol istilası önünden kaçarak Denizli (Lâdik), Honaz ve Dalaman bölgesine gelen Türkmenler tarafından kurulduğu ileri sürülmektedir.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonraki yıllarda Denizli'nin ilk fethi Türkler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu bölge muhtemelen Anadolu'nun büyük bir kısmı ile beraber Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından fethedilmiştir. Bölge bir süre Türklerin elinde kaldıktan sonra 1097 yılında Bizans İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. XII. yüzyıl içerisinde zaman zaman Bizanslılarla Selçuklular arasında el değiştiren Denizli 1206 yılında tekrar Türklerin eline geçti. XIII. yüzyıl boyunca Türkiye Selçuklu Devleti'nin idaresi atında kalan Denizli (Lâdik), adı geçen yüzyılın ikinci yarısında Honaz ve Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) ile beraber İlhanlılar tarafından vezir Sâhib-Ata Fahreddin Ali'nin oğullarına ikta olarak verildi.

Mehmed (1261-1262)

1257/1259 yıllarında Denizli'yi ele geçiren Türkmenlerin başında uç gazisi sıfatlarını taşıyan Mehmed Bey, kardeşi İlyas ve damadı Ali Bey gibi emîrler bulunuyordu. Mehmed Bey idaresindeki Türkmenlerin İlhanlılar ile iş birliği yapan Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı isyan etmeleri ve hatta Konya-Antalya ticaret yoluna saldırılar düzenlemeleri nedeniyle Konya yönetimiyle arası bozulmuş oldu. Mehmed Bey'in Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı 1261 yılında giriştiği ayaklanmayı bastırmak üzere bölgeye Selçuklu-Moğol kuvvetleri gönderildi. Sonuçta durumun kendi aleyhine döndüğünü fark eden Mehmed Bey İlhanlı Sultanı Hülâgu'ya bağlılığını bildirerek İnançoğulları (Lâdik) Beyliği'ni kurmuş oldu.

İlhanlı Sultanı Hülâgu, beyliğin kuruluşundan bir yıl sonra Mehmed Bey'e haber göndererek huzuruna gelip bağlılığını bildirmesini istedi. Ancak Mehmed Bey durumdan şüphelenerek İlhanlı hükümdarının talebini yerine getirmedi. Bunun üzerine Hülâgu, 1262 yılında Sultan IV. Kılıç Arslan ve Anadolu'da bulunan Moğol beylerine Mehmed Bey'in cezalandırılmasını emreden bir ferman gönderdi. İlhanlı hükümdarı ayrıca Mehmed Bey'in damadı Ali Bey'i, Denizli Beyliği'ni vermek vaadiyle kendi tarafına çekti. Selçuklu-Moğol kuvvetleriyle Mehmed Bey arasında Dalaman Ovası'nda yapılan mücadeleyi Damad Ali Bey'in ihanetiyle Mehmed Bey kaybetti. Mehmed Bey eman alarak teslim olduysa da Uluborlu'da öldürüldü ve yerine Ali Bey geçti (1262).

Ali (1262-1286)

Mehmed Bey'in öldürülmesinden sonra Lâdik (Denizli) Beyliği'nin başına geçen Ali Bey, bir müddet Selçuklulara bağlı kalarak hareket ettiyse de daha sonra Germiyanoğulları'nın hâkimiyeti altına girdi (1276). Ancak kısa bir süre sonra tekrar Selçuklulara tâbi oldu. Ali Bey, 1277 yılında meydana gelen Cimri olayı sırasında Karamanoğulları'nın isyan ederek Konya'yı ele geçirmeleri ve sahte Selçuklu Meliki Siyavuş Cimri'yi Selçuklu tahtına çıkarmaları üzerine bu fırsattan yararlanarak bağımsızlığını ilan etti. Ancak çok geçmeden Selçuklu-Moğol birleşik ordusunun Karamanlıları ve diğer Türkmenleri itaat altına almak için Uluborlu Ovası'na geldiği sırada Denizli ve Honaz bölgesinin ileri gelenleri, rakipleri olan bu müttefik orduya karşı koyamayacaklarını anlayarak Selçuklulara bağlılıklarını bildirdiler. Lâdik Beyliği'nin başındaki Ali Bey de yakalanarak Karahisar-ı Devle Kalesi'ne hapsedildi. Ali Bey burada bir müddet hapis yattı ve daha sonra 1278 yılında üzüntüden vefat etti.

Ali Bey'in hapse atılmasından sonra Lâdik (Denizli) ve Honaz bölgesi Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından tekrar Sâhib-Ata ailesine verildi (1277). Ancak aynı yıl, bölgede giderek nüfuzunu arttırmakta olan Germiyanoğulları burayı tekrar ele geçirdiler ve beyliğin başına da Germiyanoğulları beyi Alişîr oğlu Seyfeddin'in kızının oğlu Bedreddin Murad'ı getirdiler.

Germiyanoğulları'na bağlı olan Bedreddin Murad, 1288 yılında Selçuklularla barış yapmak için Germiyan Türkleri ile beraber Konya'ya geldi. Bunun üzerine Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un emîrlerinden olan Has Balaban onları karşılamaya çıktı. Türkmenlerle görüşmek suretiyle iki taraf arasındaki ilişkilerin düzelmesini sağladı. Böylece Selçuklularla Germiyanoğulları arasında kısa bir sükûnet devresi başladı. Ancak 1289 yılında Germiyanoğulları ile Selçuklular arasındaki mücadelenin tekrar başladığı görülmektedir. Bu sırada II. Mesud'un emîrlerinden olan İzzeddin Bey, Germiyanoğulları ile Denizli Beyi Bedreddin Murad üzerine yürüdü. Denizli'de Günler (muhtemelen Günarlar köyü) mevkiinde yapılan savaşta Germiyanoğulları bozguna uğradı ve Bedreddin Murad da öldürüldü (1289). Onun ordusunun büyük bir kısmı da kılıçtan geçirildi.

Bedreddin Murad'ın öldürülmesinden sonra Lâdik ve çevresi yeniden Sâhib-Ataoğulları'nın eline geçti. Ancak Sâhib-Ataoğulları da kuvvetleriyle birlikte Karamanoğlu Güneri Bey üzerine gidince bu bölgedeki Türkmenler bağımsızlık yolunda daha rahat hareket ettiler. İlhanlı Hükümdarı Geyhatu daha önce sekiz yıl görev yapmış olduğu Anadolu'ya 1291 yılında bu kez hükümdar olarak geri döndü. Karamanoğulları ve Eşrefoğulları topraklarına saldıran Geyhatu, Denizli'ye de gelerek 23 Aralık 1291 tarihinde şehri ele geçirerek üç gün yağmaladı ve Türkmenleri de kılıçtan geçirdi. Bu olaydan sonra ünlü tarihçi ve İlhanlı Veziri Reşîdüddin Fazlullah'ın oğlu Hoca Mecdüddin Denizli'ye vali tayin edildi.

İnanç (1289-?)

İnanç Bey'in Denizli'nin idaresini ne zaman ele geçirdiği kesin olarak bilinmemektedir. İnanç Bey 1336'ya kadar idarede kalarak İnançoğulları Beyliği'nin gerçek anlamda kurucusu oldu. Ancak bu sırada İnançoğulları'nın arazisi bir hayli küçülmüş bulunuyordu ve 1310'da Germiyanoğulları hâkimiyetlerini antik Lykus (Çürüksu) Vadisi'ne kadar yaymışlardı. İnanç Bey kuzeyindeki Germiyanoğulları dışında Hamidoğulları, Menteşeoğulları ve Aydınoğulları Beylikleri ile de çok yakın ilişkiler kurdu. İlhanlıların Anadolu Valisi Emir Çoban 1314 yılında Anadolu'ya geldiği zaman ona bağlılığını bildiren beyler arasında İnanç Bey'in de bulunduğu bilinmektedir.

İnanç Bey, Germiyanoğulları'na bağlı olarak uzun bir süre Denizli'de beylik yaptı. Nisan 1335 tarihli bir kitabede onun adı Şücâüddin İnanç bin Ali Bey olarak kaydedilmiştir. Haziran 1333 tarihinde Denizli'ye gelen İbn Battûta burada Yenenç (İnanç) Bey ve oğlu Murad Arslan ile görüşmüştü. İbn Battûta Denizli'de bir süre konaklamış, Ramazan Bayramı'nı İnanç Bey ile karşılamış ve bayram namazını da onunla birlikte kılmıştır. Daha sonra İnanç Bey'le birlikte bayram alayını izleyen ünlü seyyah, eserinde Denizli'nin sosyal ve ekonomik hayatı hakkında bilgiler vermiştir. İbn Battûta'ya göre bu şehrin yedi camisi, çarşısı, bağ ve bahçeleri ile akarsuları vardı. Kumaş dokumacılığı da gelişmiş olan bu şehirde Ahî zaviyeleri bulunuyordu.

Ömerî de Denizli'den bahsederken XIV. yüzyıl başlarında İnançoğulları'nın dört yüz kadar köyü ve on bin askeri bulunduğunu kaydeder.

İnanç Bey'in ölüm tarihi bilinmemektedir. Ancak onun, Germiyanoğlu I. Yakub Bey'in 1340'ta ölümünden sonra vefat etmiş olduğu sanılmaktadır. Ölümünden sonra beyliğin başına oğlu Murad Arslan geçmiştir. İnanç Bey'in Doğan Paşa isimli bir kardeşinin olduğu bilinmekte ise de hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Murad Arslan

Ne yazık ki, İnanç Bey'den sonra Denizli beyi olan Murad Arslan hakkındaki bilgiler de yetersizdir. Onun âlimleri teşvik ettiği ve ilmî çalışmalara destek olduğu bilinmektedir. Murad Arslan Bey adına darbedilmiş bir sikke ve Türkçe olarak Fatiha ve İhlâs tefsirleri bulunmaktadır. Murad Arslan'ın emriyle yazılan tefsirde ismi "Murad Arslan bin İnanç Bey" olarak yazılmıştır. Murad Arslan'ın ölüm tarihi de bilinmemektedir. Ancak yerine geçen oğlu İshak Bey'in 1360 tarihli bir sikkesi dikkate alınırsa Murad Arslan bu tarihten önce ölmüş olduğu tahmin edilebilir. Mezarının Denizli'de Saraylar Tepesi olarak anılan mevkide bulunan bugün "Murad Dede" adıyla bilinen ziyaret yeri olduğu tahmin edilmektedir.

İshak

Murad Arslan'dan sonra beyliğin başına İshak Bey geçti. İshak Bey de babasının izinden giderek ilim adamlarına değer verdi ve onları korudu. Tarihî

takvimlerde unvanı "Hüdâvendigâr-ı muazzam, Sâhibü's-seyf ve'l-kalem Celâlü'd-devle ve'd-dîn İshak Beg bin Murad Arslan" olarak kaydedilmiştir.

İshak Bey döneminde 1368 yılında Germiyanoğulları, Denizli ve çevresine tamamen hâkim oldular. Böylece Lâdik Beyliği sonu ermiş oldu. İshak Bey ise beyliğin sona ermesinden sonra uzun bir süre daha yaşadı ve 1391 yılında öldü.

Beyliğin Sonu

Germiyanoğulları'nın eline geçen Denizli ve buraya bağlı yerler Sultan Bâyezid devrinde 1390 yılında Osmanlı hâkimiyetine girdi. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Germiyanoğulları toprakları II. Yakub Bey'e geri verilince Denizli ve çevresi de tekrar Germiyanoğulları'nın eline geçti. Bu gelişmeden bir süre sonra Karamanoğlu Mehmed Bey bütün Germiyan topraklarını eline geçirdi ve böylece 1411 yılında Denizli de Karamanoğulları'nın hâkimiyeti altına girmiş oldu. Fetret Devri'nin sona ermesinin ardından beylikler üzerinde tekrar üstünlük kuran Osmanlı Devleti kısa bir süre içerisinde Karamanoğulları'nın elinde tuttuğu bu toprakları ele geçirmek suretiyle Germiyanoğulları'na teslim ettiler. 1429 yılında ise Germiyanoğulları Beyliği de tamamen Osmanlı topraklarına katılınca Denizli ve çevresi de Osmanlı yönetimi altına girmiş oldu.

İnançoğulları Beyliği, Güneybatı Anadolu'nun XIII. yüzyıl ortalarındaki en önemli gücüydü. Fakat erken tarihlerde baş kaldırması ezilmesine yol açmıştır. Kayı boyunun hâkim unsur olduğu sanılan ve insan varlığı Menteşeoğulları ile Aydın Beyliği'nin esasını oluşturan bu beyliğin büyük Türkmen kitlesi üzerindeki hâkimiyeti tam olarak bilinemeyen bazı sebeplerle Hamidoğulları'na geçmiş, Ali Bey'den itibaren nüfuz alanları daralarak yalnız Denizli çevresindeki nispeten küçük bir sahada hâkim olmuştur. Ancak bu saha yine de önemli bir yerdir. Nitekim İnançoğulları Hamid, Germiyan, Aydın ve Menteşe beylikleriyle ilişkilerini uzun süre başarı ile sürdürmüşlerdir. İnançoğulları zamanında Denizli şehri önemli bir iktisadî merkez olarak ortaya çıkmıştır. Lâdik şehrinin yerli Rumlarının kısmen tesirine rağmen burası tam bir Türk şehri olmuş, 20.000 kadar nüfusu ile yörenin en kalabalık merkezi haline gelmiştir.

İlmî ve Kültürel Hayat

Beyliğin dikkate değer faaliyeti Türkçeyi bir ilim dili yapmaktaki katkısıdır. Zira İnançoğulları beyleri Türkçe eser yazılmasını teşvik etmiştir. Adlarına yazılan Türkçe tefsirler dönemin en önemli örneklerini oluşturur. Muslihuddin Mustafa b. Muhammed, İnançoğulları'ndan Murad Arslan Bey'e Yâsin Suresi Tefsiri, Fatiha Suresi Tefsiri ve İhlâs Suresi Tefsiri'ni takdim etmiştir. İnançoğulları'ndan İshak b. Murad Arslan'a da Tebâreke Tefsiri'nin bir nüshasını takdim etmiştir. İnanç Bey, Kadı Necmeddin, Mevlânâ Kemâleddin, Mevlânâ Muhyiddin'in yanı sıra Nakiboğlu lakabıyla meşhur olan şair ve müderris Mevlânâ Tâceddin ve Kastamonulu ilim adamı Alâeddin Fakih gibi ilim ve fikir adamlarını himaye etmiştir. Yine İnanç Bey, Ahî teşkilatı idarecilerine destek olmuştu.

Kaynaklar

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.
İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), I-II, İstanbul 2000.
İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, (trc. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996.

Araştırma Eserleri

Ahmed Tevhid, "Denizli (Lâdik) Emâreti", *TOEM*, sy. 13 (1328), s. 809-813.
Ali, "İnançoğulları", *TTEM*, sy. 10/87 (1341), s. 255-264.
Baykara, Tuncer, *Denizli Tarihi (İkinci Kısım: 1070-1429)*, İstanbul 1969.
_____, "İnançoğulları", *DİA*, XXII, 263-264.
Bosworth, C. E., *İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara 2006.
Başar, Fahameddin, "İnançoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 372-376.
Kayhan, Hüseyin, "Ladik Beyliği (1261-1403)", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), Ankara 2002, VI, 763-770.
Koca, Salim, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), Ankara 2002, VI, 717-718.
Kofoğlu, Sait, *Tâceddinoğulları Beyliği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.
_____, "İnançoğulları Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 247-268.
Köprülüzâde, M. Fuad, "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *TM*, II (1926), s. 1-32.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Öztürk, Ali, "Eğirdir'de Yaşamış Bir Türk Alimi Muslihuddin Mustafa Bin Muhammed ve Eserleri" *Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleriyle Eğirdir (I. Eğirdir Sempozyumu 31 Ağustos-1 Eylül 2001)*, Eğirdir 2001, s. 729-740.
Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları*, I, (1969), s. 1-147.
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kitabeler II*, İstanbul 1347/1929.
_____, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.
_____, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 2010.
Varlık, Mustafa Çetin, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974.

İnançoğulları Şeceresi*

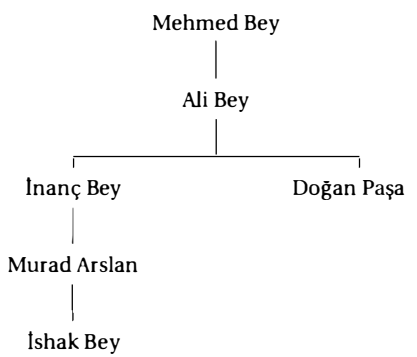

* Fahameddin Başar, "İnançoğulları Beyliği", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 376.

b) SÂHİB-ATAOĞULLARI

Afyonkarahisar ve çevresinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin meşhur vezirlerinden Sâhib-Ata Fahreddin Ali'nin oğulları ve torunları tarafından kurulmuş küçük ve kısa ömürlü bir Anadolu beyliğidir.

Bu Türk beyliğinin nasıl kurulduğunu anlamak için Vezir Sâhib-Ata Fahreddin Ali'nin son yıllarına bir göz atmak gerekmektedir. Fahreddin Ali, İlhanlıların Anadolu'yu egemenlikleri altında tuttukları bir dönemde bazı Selçuklu sultanlarının vezirliğini yapmıştı. Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde bir devre adını veren meşhur devlet adamı Pervâne Muînüddin Süleyman, Sâhib-Ata'nın oğulları Tâceddin Hüseyin ve Nusretüddin Hasan'a Kütahya, Sandıklı, Akşehir ve Beyşehir (Gorgorum)'in idaresini bırakarak onlara uç vilayetinin beyliğini verdi (1262). Daha sonra Sâhib-Ata'yı kendine rakip olarak gören Muînüddin Süleyman Pervâne, önce vezirin büyük oğlu Tâceddin Hüseyin'in kuvvetinden ve askerinden çekindiği için onu bir ziyafete davet ederek burada tutuklattı. Sonra da Kırım'da bulunan Sultan İzzeddin Keykâvus'a para yardımı yaptığı gerekçesiyle Sâhib-Ata'yı tutuklattı (1272). Bununla birlikte Moğol noyanları (beyleri) Samagar ve Acay, Abaka Han'a sormadan veziri öldürmek istemediler ve onu Osmancık Kalesi'ne hapsettiler. Sâhib-Ata Tebriz'e kaçan küçük oğlunun olayın iç yüzünü Abaka Han'a anlatması ve ondan bir yarlık getirmesi sayesinde hapisten kurtuldu. Sâhib-Ata bundan sonra bir süre Konya'da bulunan mâlikânesine çekilerek sakin bir hayat yaşamaya çalıştı (1274 yılına kadar). Büyük âbidelerin tamiri, hayır kurumlarının işlemesi, vakıf ve mülklerinin gelirleri ile meşgul oldu. Ancak Sâhib-Ata büyük bir servete sahipti ve bu yüzden düşmanları onu burada da rahat bırakmadılar. Servetini ve topraklarını koruyabilmek için eski makamına sahip olması gerektiğine inanan Sâhib-Ata, Abaka Han'ın da kendisini ifade vermek için huzuruna çağırması üzerine, Muînüddin Süleyman'ın Memlûklerle mücadele ettiği bir sırada çok miktarda para ve değerli hediyelerle Konya'dan ayrılarak İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'ın yanına gitti (1274). Burada yapılan mahkemede eski Selçuklu Sultanı Keykâvus ile ilişkilerin siyasî bir maksat taşımadığını yani Moğollara karşı herhangi bir tehlikeli girişim olmadığını ispat etti. Bir süre Moğol sarayında kalan eski Selçuklu veziri, bazı İlhanlı beylerini kendi tarafına çekmeyi başardı. Yeniden İlhanlı hükümdarının güvenini de kazanan Sâhib-Ata, Toku Noyan'ın aracılığıyla 1275 yılında yeniden Selçuklu Devleti'nin veziri olarak Anadolu'ya geri döndü. İlhanlılar ayrıca onun oğullarından Tâceddin Hüseyin'e Lâdik ve Honaz, Nusretüddin Hasan'a da Karahisar-ı Devle Kalesi kumandanlığını verdiler. Ne zaman kurulduğu kesin olarak tespit edilemeyen beyliğin kuruluş tarihi muhtemelen bu olayın tarihiyle başlamıştır (1275).

Moğol sarayında yapılan görüşmelerde Vezir Sâhib-Ata ve oğullarının Moğol Hanı Abaka'ya her yıl 2000 bâliş[14] para ödemesi ve Anadolu'dan Moğollara gönderilen vergi ve malları taşımak için 700 at tahsis etmesi de kararlaştırıldı.

Fahreddin Ali yeniden vezir olarak göreve geldikten sonra Pervâne ile yine eski dostluğunu ve iyi ilişkisini sürdürmeye çalışmış ve böylece devlet idaresinde bir karışıklığın çıkması önlenmiştir. Ancak bu sırada Anadolu halkı çok perişan bir durumdaydı. Toplanan ağır vergiler ve halka yapılan zulümlerden dolayı Anadolu'da Moğollara karşı genel bir memnuniyetsizlik hâkimdi. Bu arada Memlûklü Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya girip Moğolları ağır bir yenilgiye uğratmasından faydalanan Karamanoğulları topraklarını genişletmeye başlamıştı. Baybars'ın Anadolu'dan çekilmesinden sonra Karamanoğlu Mehmed Bey yanına aldığı Siyavuş Cimri adlı Selçuklu meliki ile 1277 yılında Konya'ya doğru yürüdü ve şehri kuşatarak 12 Mayıs 1277 tarihinde ele geçirmeyi başardı. Mehmed Bey'in bu ayaklanmasını bastırmak amacıyla Selçuklu Veziri Fahreddin Ali'nin oğulları Nusretüddin Hasan ile Tâceddin Hüseyin, Karahisar'da topladıkları askerle Karamanoğlu'na karşı yürüdüler. Durumu öğrenen Mehmed Bey ise ordusunu harekete geçirerek Akşehir'e doğru ilerlemeye başladı. Sâhib-Ata oğullarından Tâceddin Hüseyin Akşehir yakınlarında Değirmen Çayı'nı geçerken meydana gelen savaşta Karamanoğulları tarafından öldürüldü. Bu olayın ardından Germiyan Türkmenlerinin Sâhib-Ataoğulları'nı terk etmesi üzerine Mehmed Bey fazla zorlanmadan mücadeleyi kazandı (26 Mayıs 1277). Karamanoğulları ile Sâhib-Ataoğulları arasında meydana gelen bu savaşta Sâhib-Ata'nın diğer bir oğlu Nusretüddin Hasan da öldürüldü. Savaştan sonra Karamanoğlu Mehmed Bey, Sâhib-Ataoğulları'nın iktaı olan Karahisar-ı Devle üzerine yürüdüyse de bir sonuç alamadı.

Bu gelişmeler üzerine Sâhib-Ata Fahreddin Ali, beraberinde Türkiye Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Abaka Han'ın görevlendirdiği Moğol kuvvetleri olduğu halde Karamanoğlu'nun üzerine yürüdü. Mehmed Bey ise Akşehir ve civarını yağma ettikten sonra Konya'ya girmek istediyse de kale kapılarının kapatılması üzerine Ermenek tarafına çekilmek zorunda kaldı. Konya önüne gelen Sâhib-Ata, Karamanoğlu'nu takip ederek Mut tarafına gitti. Bu sırada bir Moğol ileri karakoluna baskın yapan Mehmed Bey, pusuya düşürülerek kardeşleri ve amca çocukları ile birlikte katledildiler (1277).

Sâhib-Ata Fahreddin Ali, Türkiye Selçuklu Devleti'nin çeşitli yüksek makamlarında 40 yıldan fazla devlet hizmetinde bulunmuş büyük hayır kurumları ile de Anadolu'da hatta İslâm dünyasında tanınmış bir tarihî şahsiyet idi. Başta Konya, Kayseri ve Sivas gibi Selçuklu Devleti'nin büyük

14 Yastık şeklinde olan altın ve gümüş külçelere verilen isimdir. Selçuklular zamanında bir gümüş bâliş 75 altın dinar kıymetinde idi (Bk. Turan, *Türkiye*, s. 534, n. 48).

şehirlerinde yaptırdığı ve vakfettiği cami, medrese, kervansaray, zaviye ve hamam gibi hayır eserleri her tarafa yayılmış ve bugün her biri tarihimizin önemli birer canlı tanıkları ve âbide eserleri olarak günümüze kadar gelebilmiştir. Bu hayır eserleri ile Vezir Sâhib-Ata, Selçuklu çağında "Hayrat Babası" (Ebû'l-Hayrât) lakabı ile anılmıştır. O, bu hayır kurumları ve bağışları dolayısıyla kendisine büyük saygı ve sevgi besleyen Anadolu halkı arasında "Sâhib-Ata" adı ile anılmıştır. Vakfiyelerinde soyu Konyalı Hacı Ebûbekir'in torunu ve Hüseyin'in oğlu olarak kaydedilmiştir. Sâhib-Ata'yı otağında ziyaret eden Mısırlı Abdullah b. Abdü'z-zâhir, onun büyük hükümdarlardan daha debdebeli hayat sürdüğünü, arkasında daima 200 adamının (gulâm) beklediğini çocuklarına ve yakınlarına ait ikta gelirleri dışında günlük gelirinin 7000 dirhem tutarında olduğunu söyler. Erzincan'da bulunan Moğol şehzadesi Geyhatu'ya ve askerlerine masraf bedeli olarak 1285 (684) yılında Karahisar'daki kendi hazinesinden bir defada 400.000 dirhem göndermesi onun serveti ve ekonomik gücünün ne boyutta olduğunu bize gösterir. Oğulları tarafından kurulan beyliğin merkezi Karahisar şehri, aslında onun iktaı olduğu için Karahisar-ı Sahib ya da Karahisar-ı Devle adlarıyla anılmıştır. Vezir Sâhib-Ata Fahreddin Ali, 22 Kasım 1288 (25 Şevval 687) tarihinde Akşehir'e bağlı Nâdir köyünde öldü ve Konya'daki türbesine defnedildi.

Sâhib-Ataoğulları Beyliği'nin başına Karamanoğulları olayından sonra torunu Şemseddin Mehmed geçti. Onun beyliği zamanında Denizli Bölgesi, Sâhib-Ataoğulları ve Germiyanoğullları arasında bir çekişmeye neden oldu. Şemseddin Mehmed, dedesi Sâhib-Ata Fahreddin Ali (ö. 687/1288) henüz hayatta iken Germiyanoğulları'nın bir saldırısını önlemeye çalıştığı sırada öldü (1287).

İlhanlıların Anadolu Valisi Emîr Çoban, Anadolu'ya geldiğinde ona bağlılığını bildiren Anadolu beyleri arasında Sâhib-Ataoğulları da bulunuyordu. Beyliğin başına daha sonra Şemseddin Mehmed'in oğlu Nusretüddevle ve'd-dîn Ahmed geçti. İlhanlıların Anadolu Valisi Timurtaş bölgenin batı uçlarında gaza yapan Türkmenleri itaat altına almak için ilerlediği zaman Nusretüddevle Ahmed, Germiyanoğulları Beyliği'ne sığındı. Çünkü Nusretüddevle Ahmed, Germiyanoğulları Hükümdarı I. Yakub Bey'in damadı idi. Timurtaş, Eratna Bey'i Karahisar'ı muhasara etmekle görevlendirdi. Ancak babası Emîr Çoban'ın İlhanlıların son hükümdarı Ebû Said Bahadır Han tarafından öldürülmesi üzerine Timurtaş, Mısır'a kaçmak zorunda kaldı (1327). Bu gelişme üzerine Eratna Bey Karahisar kuşatmasına son vererek Sivas'a geri döndü. Nusretüddevle Ahmed ise beyliğinin başına geri dönerek Germiyanoğulları'nın hâkimiyetini tanıdı. Onun ne zaman öldüğü belli değildir ancak 1342 yılından sonra öldüğü tahmin edilmektedir. Bu tarihten sonra Sâhib-Ataoğulları'nın toprakları Germiyanoğulları Beyliği tarafından işgal edilmiştir.

730 (1330)'lu yıllarda Nusretüddevle Ahmed'in hâkimiyet alanının Karahisar'la sınırlı olduğu ve 4000 kadar süvari askerine sahip olduğu rivayet edilmektedir.

Nusretüddevle Ahmed'in Muzafferüddin ve'd-devle adında bir kardeşi 1333 yılında vefat etmiş, kardeşinin oğul ve kızları Afyon'da Sâhibîler Türbesi'ne defnedilmişlerdir. Nusretüddevle Ahmed'in mezarının nerede olduğu bilinmiyor ise de bu türbede olduğu tahmin edilmektedir.

Afyonkarahisar'daki Kubbeli Camii, 731 (1330-1331) tarihli kitabesine göre Nusretüddevle Ahmed b. Muhammed tarafından yaptırılmış ve yine aynı şehirde bulunan Ulucamii'nin Muharrem 742 (Haziran-Temmuz 1341) tarihli kitabesinde Nusretüddevle ve'd-dîn Ahmed'in adı kaydedilmektedir.

Selçuklu Devri Konya'sında yaşayan âlim ve şairlerden biri olup *Ravzatü'l-Küttâb ve Hadîkatü'l-elbâb* adlı eserin müellifi Ebûbekr b. ez-Zekî'nin, Sâhib-Ataoğulları'ndan Nusretüddin Hasan ile sıkı dostlukları bulunduğu ve müellifin Konya'dan Karahisar'a gelerek Nusretüddin Hasan ile görüşüp bir müddet ona misafir olduğu bilinmektedir. Bu durum da bize Nusretüddin Hasan'ın ilim adamlarına verdiği değeri göstermektedir.

Ebûbekr b. ez-Zekî'nin Nusretüddin Hasan'a gönderdiği mektuplardan Sâhib-Ata Fahreddin Ali'nin Şücâüddin Günek ve Şemsüddin Kayser adlarında iki oğlunun daha bulunduğu ve bu çocukların Nusretüddin Hasan hayatta iken öldükleri anlaşılıyor.

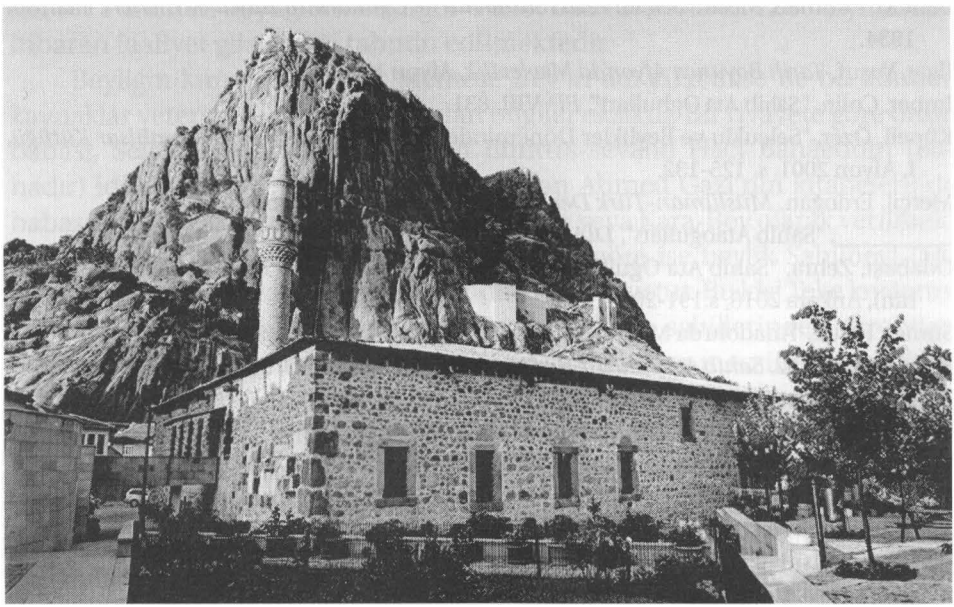

Afyon Ulucamii
(http://arsiv.kesfetmekicinbak.com/images/news/kitap1280/c25f5505_Afyon-Ulucamii-(32).jpg)

Kaynaklar

Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2006.
Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, (haz. İlhan Genç), Ankara 2000.
İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (çev. Mürsel Öztürk), I-II, Ankara 1996.
İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi, el-Melikü'z-Zahir Hakkındaki Tarihin II. Cildi*, (çev. Şerefeddin Yatkaya), İstanbul 1941.
Kerimüddin, Mahmud-i Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.
Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel*, II, (haz. Ali Öngül), İzmir 2000.
el-Ömerî, Şihâbüddin b. Fazlullah, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, (çev. Ahsen Batur, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*), İstanbul 2014.
Sultan Veled, *Divan-ı Sultan Veled*, (haz. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1941.
VGMA (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi) Defter No. 1967.

Araştırma Eserleri

Ahmed, Tevhid, "Rûm Selçûkî Devleti'nin İnkırâzıyla Teşekkül Eden Tavâif-i Mülûk'dan Karahisâr-ı Sâhib'de Sâhib Ataoğulları", *TOEM*, 1/2 (9) 1939, s. 563-564.
Başar, Fahameddin, "Sahib Ata Oğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 453-455.
Baykara, Tuncer, *Denizli Tarihi*, İstanbul 1969.
Bayram, Sadi - Karabacak, Hamdi, "Sahib Ata Fahrüddin Ali'nin Konya İmareti ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", *VD*, sy. 13 (1981), s. 31-69.
Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2002.
Emecen, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2012.
Erdmann, Kurt, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I-II-III, Berlin 1962-1977.
Ferit M. - Koman, Mesut, *Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1934.
Ilgar, Yusuf, *Tarih Boyunca Afyon'da Mevlevîlik*, Afyon 1985.
Imber, Colin, "Ṣāḥib Atā Oghulları", *EI²*, VIII, 831.
Küpeli, Özer, "Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar", *Afyonkarahisar Kütüğü*, I, Afyon 2001, s. 125-132.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
_____, "Sahib Ataoğulları", *DİA*, XXXV, 518.
Odabaşı, Zehra, "Sahib Ata Oğulları Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s.191-201.
Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları*, I, (1970), s. 1-147.
Topçu, Filiz Yıldız, *Sahib Ata Fahrü'd-din Ali ve Sahib Ata Oğulları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2005.
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
_____, "Selçuk Kervansarayları", *TTK Belleten*, X/39 (1946), s. 471-496.
Uzluk, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Sahib Ata Oğulları", *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu* Devletleri, Ankara 1984.
Varlık, Mustafa Çetin, "Anadolu Beylikleri: Sahib Ata Oğulları Beyliği", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992, s. 587-591.

Sâhib-Ataoğulları Şeceresi*

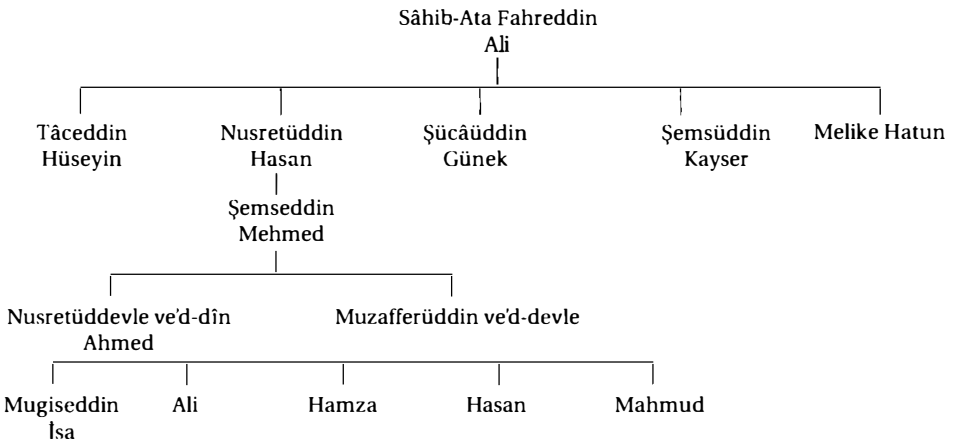

c) MENTEŞEOĞULLARI

Beyliğin Kuruluşu

Menteşeoğulları Beyliği XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun güneybatı ucunda, merkezi Fethiye (Meğri) olmak üzere Muğla, Balat, Milas, Peçin (Beçin), Çine, Tavas ve Köyceğiz kasabalarını içine alan bölgede kurulan bir Türkmen beyliğidir. Beyliğin Güneybatı Anadolu'da 1280'li yıllardan itibaren faaliyet gösterdiği tahmin edilmektedir.

Beyliğin kurucusu olarak Menteşe Bey'in adı zikredilse de bu konuda kaynaklar yetersiz ve şecerede yer alan bilgiler eksiktir. Bir rivayete göre onun babası, Selçuklu kumandanlarından Emîrü's-sevâhil Hacı Bahâeddin (Bahadır) idi. Ancak Menteşe'nin torunlarından Ahmed Gazi'nin kitabelerinde babasının adı Elbistan ve onun da babası Kurı veya Kara-Bey olarak verilmektedir. Bizanslı tarihçi Pachimeres'in ifadesine göre ise beylik Sahilbeyi (Salampakis) unvanını taşıyan biri tarafından kurulmuştur. Bu kişi Teke kıyılarını 1269'a doğru tamamıyla kontrol altına almış, Karia sahillerindeki Strobilas, Stadia, Trachia limanlarını ele geçirmiş, kışlak için her mevsim Toroslar'dan sahil ovalarına inen Türkmenleri teşkilatlandırarak güçlü bir beylik kurmuştur. Menteşe Bey'in adı ilk defa 1282'de Tralles (Aydın) ile Nyassa (Sultanhisar)'ya düzenlenen bir sefer sebebiyle karşımıza çıkmaktadır. Menteşe Bey bu tarihte adı geçen her iki yeri de ele geçirmeyi başarmıştır. Türkiye Selçuklu Sultanı II. Mesud adına 1291'de darp edilmiş bir sikke bulunduğu için Menteşeoğulları'nın Selçuklulara bağlı bir uç beyliği olduğu düşünülebilir.

* İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, s. 52.

Menteşeoğulları'nın Muğla bölgesine nasıl ulaştıkları kesin olarak bilinmemektedir. Muhtemelen Menteşe Bey, beraberindeki Türkmenlerle birlikte, Akdeniz kıyılarındaki Finike ve Meğri taraflarına denizden gelmiş ve kuzeye doğru yayılarak karadan gelen Türk kuvvetleriyle birleşip eski Karia (Karya) bölgesini (Muğla) ele geçirerek buraya yerleşmiştir.

Menteşe Beyliği'ni kuran Türkmenler, muhtemelen burada yıkılmaya yüz tutan Bizans donanmasına mensup gemicileri alarak, kurdukları donanma ile korsanlık yapmaya başladılar. Menteşeoğulları zaman içinde Bodrum, Bozburun ve Datça yarımadalarının en uçlarına kadar ulaşmış ve deniz seferleri düzenleyerek civardaki adalara da akınlar yapmışlardır.

Menteşe Beyliği kuzeyde Aydınoğulları, kuzeydoğuda İnançoğulları ve Germiyanoğulları, doğuda Hamidoğulları ve güneydoğuda ise Tekeoğulları ile komşu durumdaydı.

Beyliğin kurucusu Menteşe Bey'den Bizans kaynaklarının Salpakis Menteşe (yani Sahil beyi Menteşe) olarak bahsetmesi Menteşeoğulları'nın sahilde söz sahibi olduğunu göstermektedir. Bizans İmparatoru VIII. Mikhail (1261-1282), bölgeye yerleşen Türkmenleri buradan çıkarmak için 1278 yılında, oğlu Andronikos kumandasında bir ordu gönderdiyse de başarılı olamadı. Menteşe Bey idaresindeki Türkmenler, Aydın ve Güzelhisar mevkilerini ele geçirdiler. Karamanoğulları'nın Konya'yı kuşatması üzerine 690 (1291) yılı sonlarında Anadolu'ya gelen İlhanlı Sultanı Geyhatu, Menteşe topraklarını da yağmaladı.

Beyliğe adını vermiş olan Menteşe Bey, 1282'den sonra vefat etmiş ve Fethiye'deki türbesine defnedilmiştir.

Menteşe Bey'in ölümünden sonra onun yerini oğlu Mesud Bey geçti. Diğer kardeşi Kirman Bey (Kerman ve Karman) de Fenike taraflarında hâkimiyetini sürdürdü.

Mesud Bey

Mesud Bey döneminde düzenlenen deniz seferlerinde bazı başarılar elde edildi ve 1300 yılında Rodos Adası'nın önemli bir bölümü ele geçirildi. Hatta Girit ile ticarî ve siyasî bağlar da kuruldu. Ancak Menteşeoğulları Rodos Adası'nı ellerinde tutmayı başaramadılar, on yıl sonra Sen (Saint) Jan Şövalyelerinin saldırısına uğrayan Rodos Adası, Papa ve Fransa Kralı Güzel Filip (Philip)'in yardımıyla 15 Ağustos 1308 yılında şövalyeler tarafından zapt edildi.

Hospitalier Şövalyeleri'nin 1311 yılında Ceneviz tüccarlarının mallarını müsadere etmeleri üzerine Cenevizler, Menteşeoğulları ile ittifak yaptılar.

Mesud Bey, Cenevizlerin de yardımıyla Rodos'u geri almak için büyük çaba sarf ettiyse de Papa V. Clemens'in Cenevizleri yardımdan men etmesi üzerine (1312) sonuç alamamıştır.

Mesud Bey, Mevlâna'nın torunu Arif Çelebi tarafından muhtemelen 1312-1314 yılları arasında Milas'ta ziyaret edilmiştir. Onun verdiği bilgiden Mesud Bey'in Menteşe beyi olarak bölgeyi idare ettiği anlaşılmaktadır.

Mesud Bey, 1319'dan önceki bir tarihte Milas'ta vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Mesud Bey'in vefatından sonra geride kalan altı oğlundan biri olan Orhan Bey beyliğin başına geçti.

Şücâeddin Orhan Bey

Şücâeddin Orhan Bey, 1320 ya da 1321'de Rodos'u geri almak için donanması ile mücadeleye giriştiyse de başarılı olamadı.

Bu dönemde papalık tarafından Rodos, Kıbrıs, Bizans, Papalık, Venedik, Fransa Kralı gibi Batılı ülkelerin dâhil olduğu bir Haçlı seferi düzenleme çalışmaları yapıldı.

Orhan Bey zamanında beyliğin Söke kolu Hamidoğulları Beyliği'nin kontrolüne girmiştir.

1333 yılı yazında bölgeyi ziyaret eden İbn Battûta, Milas'a gelmiş ve Menteşeoğlu Orhan Bey'le görüşmüştür. Seyyah, Milas hükümdarı hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Bu yüce sultanın adı Menteşeoğlu Şücâeddin Urhan (Orhan) Bek'tir. Hükümdarlar arasında boyu bosu, ahlâkı ve zekâsıyla tanınmıştır. Genellikle fakih ve âlimlerle bir arada bulunuyor, onlara büyük değer veriyor. Fıkıh bilginlerinden de oluşan bir grubu daima yanında bulunduruyor. Çeşitli ilimlerde uzman, erdemli insan Fakih Huvârezmî (Hârezmî) de bunlardan biridir. Onunla tanıştığım sırada sultan ona kırgındı. Çünkü Ayasuluk'a gitmiş ve o bölgenin hükümdarı ile görüşüp verdiği hediyeyi kabul etmişti. Bu yüzden Huvârezmî benden, Milas beyi ile görüşürken kendi durumunu ona anlatmamı ve zihninde beliren kuşkuları gidermemi rica etti. Hükümdarın huzuruna vardığımda onu methettim, göklere çıkardım. Erdemi ve sağlam bilgisi konusunda şahsî kanaatimi açıkladım. Gerçekten de hükümdarın Huvârezmî ile ilgili kuşkuları kalmadı.

Milas hükümdarı bize binek hayvan hediye etti, ihtiyaçlarımızı eksiksiz gördü. Onun sarayı Milas'a iki mil uzaklıkta bulunan Bercin (Peçin/Beçin) kasabasındadır. Burası yeni kurulmuş, yeni binalara ve mescidlere sahip küçük bir şehirdir.

Bey, tepe üzerine kurulu bu şehirde yeni bir Cuma Camii yaptırmaya teşebbüs etmişse de henüz tamamlayamamıştır. Burada kendisiyle görüştük..."

Yine aynı yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden seyyah Ömerî, Orhan Bey'in 50 şehir ve 200 kalesi olduğunu, donanması ve yüz bin askeri bulunduğunu, karada ve denizde gaza ile meşgul olduğunu kaydetmektedir. Orhan Bey'in ne zaman öldüğü kesin olarak belli değildir. Muhtemelen 1344'ten önceki bir tarihte vefat etmiştir.

Orhan Bey'in vefatından sonra beylik ikiye bölünmüş; Milas merkezli kısmını İbrahim Bey, Çine merkezli kısmını ise Hızır Bey idare etmiştir.

İbrahim Bey

Babası Orhan Bey'in idaresi döneminde Muğla valisi olarak görev yapan İbrahim Bey'in ne zaman beyliğin başına geçtiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak Muğla'da yaptırdığı Ulu Cami'nin kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla 1344'te beyliğin başında bulunmaktaydı.

Bu yıllarda İzmir'in Haçlılar tarafından Aydınoğulları Beyliği'nin elinden alınması Menteşeoğulları'nı iktisadî açıdan olumsuz etkilemiştir. İzmir'in kaybı Menteşeoğulları ile Girit arasındaki ticaretin bir süre kesilmesine sebep oldu. Bu duruma son vermek için Aydınoğulları ile Menteşeoğulları bir ittifak kurarak İzmir'i almak için İbrahim Bey'in gayretleriyle bir donanma oluşturmuşlardır. Ancak bu donanmanın Venedikliler tarafından Balat'ta sıkıştırılması ittifakın bozulmasına neden olmuştur. Daha fazla güç kaybetmek istemeyen İbrahim Bey beyliğini silahsızlandırmak zorunda kalmıştır. Menteşeoğulları'nın askerî ve ticarî faaliyetleri İbrahim Bey'in 1355 yılında ölümüne kadar devam etmiştir.

Menteşe Beyliği, Venediklilerin baskısı karşısında ağır bir antlaşma yapmaya mecbur oldu. 1352-1355 yılları arasında Girit Dukası Marino Morosini aracılığıyla yapılan antlaşma gereğince Venedikliler, Balat'ta bir kilise inşa ettikleri gibi bir de konsolos atamışlardı.

Musa, Mehmed ve Ahmed Gazi Beyler

İbrahim Bey'in, Musa, Mehmed ve Ahmed Gazi adlı üç oğlu bulunuyordu. Mehmed, Muğla ve Çine'de, Musa Milas, Peçin ve Balat'ta ve Ahmed Gazi Marmaris ve Meğri (Fethiye) ile güney kıyı bölgelerinde hâkimiyetlerini sürdürdüler. Dönemin kaynaklarından Matteo Villani, 1360'lı yılların Anadolu'sunun bu bölgesi hakkında bilgi verirken kardeşler arasındaki bir mücadeleden söz etmektedir. Bu mücadele muhtemelen Musa Bey ile kardeşi Ahmed Bey arasında olmalıdır. Musa Bey'in Milas, Peçin ve Balat'a yayılan egemenliğine karşın Ahmed Bey de Marmaris, Meğri ve adalara kadar uzanan bir hâkimiyet tesis etmişti. Ahmed Bey'in bu nüfuz alanı ağabeyi Musa Bey'in müttefiki olan batılı ticaret ve korsan gemilerinin hareket alanını kısıtlayınca bu ittifakın bozulmasından endişelenen Musa Bey kardeşine karşı husumet beslemeye başlamıştı. Ahmed Bey'in yaptığı deniz seferleri bilhassa Kıbrıs ve Rodos'ta Menteşeoğulları'na karşı bir tepkinin oluşmasına neden olmuştu. Bu nedenle Kıbrıs Kralı I. Peter, donanmasını Menteşe limanlarına demirlemiş, ancak olası savaş, bölgedeki ticarî menfaatleri büyük zarar görecek olan Venediklilerin araya girmesi ile önlenebilmişti.

Musa Bey ise "Ulu Bey" sıfatıyla Kandiye Dukası Pietro Badeor ile bir anlaşma yapmıştı.

Haçlıların İskenderiye'yi ele geçirmesi üzerine Memlûk Sultanı tarafından bazı Anadolu beylerine gönderilen ittifak teklifi (1366) sırasında Musa Bey ile de mektuplaşılmıştı.

Musa Bey'den sonra Balat Menteşe beyi olan Mehmed Bey ve oğlu Mahmud Bey dönemlerinde Osmanlılarla siyasî ilişkiler kurulmuştur. Beyliğin askerleri Murad Hüdavendigâr'ın 1389 yılında Kosova'da yaptığı savaşta Osmanlı ordusunun yanında yer aldı. I. Murad'ın şehit olması üzerine Osmanlılara karşı Karamanoğulları'nın başı çektiği Saruhan, Aydın ve Germiyan beylerinden oluşan ittifak kuruldu. Yıldırım Bâyezid, bu ittifak cephesini dağıtmak için Batı Anadolu üzerine sefere çıktığı zaman Menteşe Beyliği'nin merkezini de ele geçirdi. Bunun üzerine İbrahim Bey'in oğlu Mehmed Bey ülkesini terk ederek Sinop Emîri Candâroğlu İsfendiyar Bey'e sığındı (1389-1390). Ahmed Bey ise bu sefer sırasında Milas ve Peçin'de hüküm sürmeye devam etmişti. Ancak, Bâyezid bu istila hareketine karşılık Mehmed Bey'in oğlu Mahmud Bey'e Bergama'dan mülk arazi vererek anlaşmak istemiştir. Böylece, Balat ve Muğla'daki Menteşe Beyliği son bularak Osmanlıların idaresine girmiştir.

Meğri (Fethiye) ve Marmaris bölgesinin hükümdarı olan Ahmed Gazi ise, sahillerde bulunan donanmasıyla kıyıları korumaya çalışmıştır. Denizdeki bu faaliyetleri sebebiyle "sultanü's-sevâhil" unvanını taşıyan Ahmed Gazi, ayrıca "emîr-i kebir", "sultan-ı mülûkü'l-arab ve'l-acem" gibi unvanlar da kullanmıştı. Şaban 793 (Temmuz 1391)'de vefat eden Ahmed Gazi, Beçin (Peçin)'deki türbesine defnedilmiştir. Ondan sonra Menteşe Beyliği'nin bu topraklarında Yıldırım Bâyezid'in kumandanlarından Hoca Fîruz Bey görev yapmıştır.

Timur'un Ankara Savaşı'ndaki (1402) galibiyetinden sonra, Anadolu beyleri içinde toprakları geri verilenler arasında İsfendiyar beyine sığınan Mehmed Bey ile oğlu İlyas Bey de vardı. Timur'un hâkimiyetini tanımak şartıyla Menteşe Beyliği'ne sahip olan Mehmed Bey, memleketinden topladığı vergiler ile bazı hediyeleri Timur'un ordugâhına giderek takdim etmiştir. Böylece Mehmed Bey ikinci defa beyliği ele geçirdiyse de çok yaşamamış ve 1403 senesinde vefat etmiştir. 1403 Şubat'ından hemen önce Venedik'in Kandiye Dukalığı ile yapılan görüşmeler sırasında Balat emîri olarak Mehmed Bey'in bulunduğu tahmin edilmektedir. 1403 Nisan'ından önce iki taraf arasındaki görüşmeler bir sonuca vardığında Mehmed Bey'in yerinde artık "Ulu Bey" sıfatıyla İlyas Bey vardır. Nitekim 1403 yılının Temmuz ayı ortalarına doğru Balat'a gelen elçi Leonardo Dallaporta, İlyas Bey tarafından Peçin (Beçin)'deki sarayında karşılanmış ve 24 Temmuz'da da bir antlaşma imzalanmıştı. Dellaporta saraya geldiğinde Ulu Bey'in onu ayakta karşıladığını, kendi yanına oturttuğunu, siyasî meselelerden konuştuğunu, anlaşmanın imzalanmasından sonra büyük bir tören düzenlendiğini ve kendine hil'at giydirdiğini de belirtir.

İlyas Bey

İlyas Bey, beyliğin başına geçtiğinde (1403), Osmanlı Devleti Ankara Savaşı sonrasındaki Fetret Devri karışıklıklarını yaşamaya başlamıştı. İlyas Bey önceleri, Çelebi Mehmed'in aleyhine ve İsa Çelebi'nin lehine olarak Aydın ve Saruhan beyleri ile ittifak sağlamıştı. Ancak Çelebi Mehmed'in bu ittifakı yenilgiye uğratması üzerine Çelebi Mehmed tarafına geçmişti. Aydınoğlu Cüneyd Bey de Çelebi Mehmed'e sığınmıştı. Çelebi Mehmed'in Saruhanoğlu Hızır Şah Bey'i öldürmesinden sonra, İlyas Bey de onun hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştı (1405).

Bu olaylardan bir süre sonra Venedik, Menteşeoğulları Beyliği ile yapılmış anlaşmanın yenilenmesi için diplomatik faaliyete geçti. Sonuçta Kandiye Dukası Leonardo Bembo, adamlarından Pizomano'yu elçi olarak İlyas Bey'in yanına yolladı ve 1403 anlaşmasını yenileyen bir antlaşma taraflar arasında onaylandı (1407).

1407 yılında yapılan antlaşmanın akabinde Kandiye Dukası Leonardo Trevesian, Giorgio Sclavo adlı bir başka elçiyi yollayarak Balat'taki Venedik menfaatlerini koruyucu yeni bir antlaşma teklifinde bulundu. Ancak elçinin teklifi İlyas Bey'i kızdırdı ve antlaşma gerçekleşmedi.

1409 Kasım'ında Andrea Pantaleo, Menteşe iline gelerek aynı hakları elde etmeye muvaffak oldu. Bununla birlikte her iki taraf arasındaki ilişkilerde birtakım problemler çıktı. Başta Girit olmak üzere Venedik'e ait Ege adalarını hedef alan Türk akınları, Venedik'i Aydın ve Menteşe beylerine gözdağı vermek amacıyla Ayasuluk ve Balat'a bir filo yollamaya sevk etti. Fakat bunalım fazla büyümeden ve savaşa dönüşmeden atlatıldı.

Bu arada Osmanlı topraklarında kardeşler arasındaki saltanat mücadeleleri devam etmekteydi. İlyas Bey bir ara Anadolu'ya geçen Süleyman Çelebi'ye tâbi olmuşsa da sonra tekrar Çelebi Mehmed'in hâkimiyetine girmişti. İlyas Bey, Fetret Devri sonunda Çelebi Mehmed'in padişah olmasından sonra, Osmanlı ile ortak para da bastırmıştır. Ayrıca iki oğlu Leys (Osmanlı kaynaklarında Üveys) ve Ahmed'i Osmanlı sarayına rehin olarak göndermeye mecbur olmuştu. Ancak hem Menteşe Beyi İlyas Bey'in hem de Çelebi I. Mehmed'in 1421 yılında ölmesi üzerine adı geçen Menteşe şehzadeleri ülkelerine geri döndüler ve beyliği birlikte idare ettiler.

Sultan II. Murad, Menteşeoğulları topraklarını işgal ettiği sırada (1424) Leys ve Ahmed'i yakalatarak Tokat Kalesi'ne hapsettirmiştir. İki sene sonra buradan kaçmayı başaran Ahmed, Akkoyunlu hükümdarı Kara Osman'ın yanına gitmiş, oradan Mısır'a, sonra İran'a geçmiştir. Kardeşi Leys ise bu olay üzerine öldürülmüştür.

Osmanlıların elinde rehin bulunan Ahmed'in İlyas adındaki oğlu, Sultan II. Murad'ın ölümü üzerine memleketi olan Menteşe'ye dönerek idareyi ele aldı. Bu sırada Aydın ve Karaman Beylikleri de Osmanlılara karşı harekete

geçmişti. Osmanlıların yeni hükümdarı Sultan II. Mehmed, Karaman üzerine bizzat sefere çıkarken, Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'yı da Menteşe'deki isyanı bastırmakla görevlendirdi. Direnç gösteremeyen İlyas Bey, Rodos'a kaçtı (1451). Böylece Menteşeoğulları Beyliği tamamen Osmanlı hâkimiyeti altına girdi. Menteşe'de bir sancak oluşturularak Anadolu Eyaleti'ne bağlandı. Menteşe sancağının merkezi Muğla oldu.

Ekonomik Hayat

Menteşe Beyliği arazisi, coğrafî bakımdan batı ve güney yönlerinden denizle çevrilmiştir. Ülkenin iç kesimleri dağlık olup, bazı kolay yol veren nehir vadileri vasıtasıyla bölgedeki meyve bahçeleri Menderes'in geniş vadi ovalarıyla birleşmekteydi.

Menteşeoğulları Beyliği'nin ekonomisi büyük ölçüde ticarete dayanıyordu. Sahip oldukları ticaret gemileri vasıtasıyla Avrupa ülkeleri, çevredeki adalar ve İskenderiye ile ticaret yapıyorlardı. XIV. yüzyılda ülkenin en önemli ticaret limanı Balat idi. Bu limandan ihraç edilen mallar arasında buğday, safran, susam, bal, bal mumu, palamut, deri, halı, köle ve cariye bulunuyordu. Balat limanında ithal ve ihraç edilen mallardan alınan gümrük ve transit ticaret vergileri beyliğin en önemli gelir kaynaklarını teşkil ediyordu. Buradaki mallar daha çok Avrupalı tacirlere satılıyordu. Bu tacirlerin Balat'ta ticarethane ve depoları vardı ve gemileriyle Rodos, Kıbrıs gibi yakın adalar yanında Mısır ve Avrupa'ya ihracat yapıyorlardı. Buna karşılık da Avrupa'dan kumaş, sabun, kalay, kurşun ve diğer malları ithal ediyorlardı. Bölgenin ticarî bakımdan önemi Venedik'in Menteşe Beyleri ile devamlı ticaret antlaşmaları yapmasından ve bir anlaşmazlık çıkarmaktan özenle kaçınmasından anlaşılmaktadır. Menteşe Beyleri ile Venediklilerin ticarî ilişkilerinde 1403 ve 1414 yıllarında imzalanan ticaret antlaşmaları önemli bir yer tutmaktadır. Menteşe Beyliği'nin diğer önemli ticarî liman ve şehirleri Meğri, Marmaris, Milas ve Peçin (Beçin) idi. Menteşeoğulları Avrupa ile yaptıkları ticarî faaliyetleri sırasında Latin harfleriyle Gigliati tezyinatını içeren gümüş sikkeler kullanmışlardı.

Kültür ve İmar Faaliyetleri

Anadolu'nun güneybatısında 200 yıla yakın bir süre hâkimiyet kurmuş olan Menteşeoğulları'na ait kültür ve sanat eserlerinden bazıları günümüze kadar gelebilmiştir. Bölgede cami, medrese, türbe ve diğer sosyal müesseseler inşa eden Menteşe Beyliği'nin Milas, Muğla, Peçin (Beçin) ve Balat şehirlerinde, zamanına göre fakülte derecesinde, yüksek vasıflı medreseleri vardı. Peçin (Beçin)'deki Ahmed Gazi Medresesi, bunun örneklerindendir.

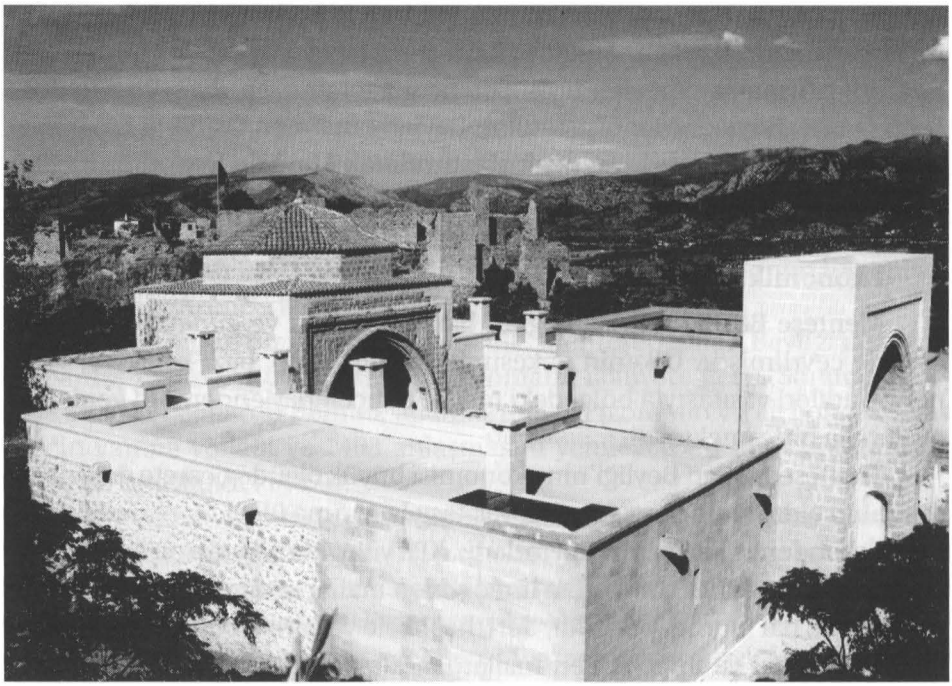

Peçin (Beçin)'deki Ahmed Gazi Medresesi
(http://www.hemenogren.net/forum/attachments/nerede/turkiyedeki-tarihi-yerler/1084d1359826071-mugladaki-tarihi-yerler-ahmetgaz-medreses-.jpg)

İlyas Bey'in, 1404 yılında Balat'ta (Milet) yaptırdığı İlyas Bey Camii, Türk sanat eserleri arasında orijinal ve nadide bir örnek olarak göze çarpmaktadır.

Menteşe Beyliği döneminde Muğla bölgesinde bazı eserlerin telif ve tercüme edildiği bilinmektedir. Menteşe beyleri, Arapça ve Farsça bilmiyorlardı. Bu yüzden kaleme alınan eserler Türkçe idi. Bu dönemde Menteşe Beyi İbrahim Bey'in torunlarından Mehmed Bey adına, Şirvanlı II. Mehmed tarafından avcılığa dair *Baznâme* adıyla Farsçadan Türkçeye bir kitap tercüme edilmiştir. Yine aynı kişi Şücâeddin İlyas Bey adına da *İlyâsiye* ismini verdiği özet bir tıp kitabı yazmıştır.

Başta Peçin, Milas ve Balat olmak üzere Muğla Fethiye, Ula, Eski Çine, Yatağan ve Turgut'ta Menteşeoğulları'na ait mimari eserler bulunmaktadır.

Menteşeoğulları'ndan günümüze sağlam durumda ulaşan en eski yapı, Şücâeddin Orhan Bey'in Şaban 730 (Haziran 1330)'da yaptırdığı Milas'taki Hacı İlyas Camii'dir. Dörtgen planlı, üzeri düz bir çatı ile örtülü, harimi ve üç kubbeli son cemaat yeriyle yalın bir mimarisi olan caminin merdiven şeklindeki minaresi bölgesel bir özellik arz etmektedir.

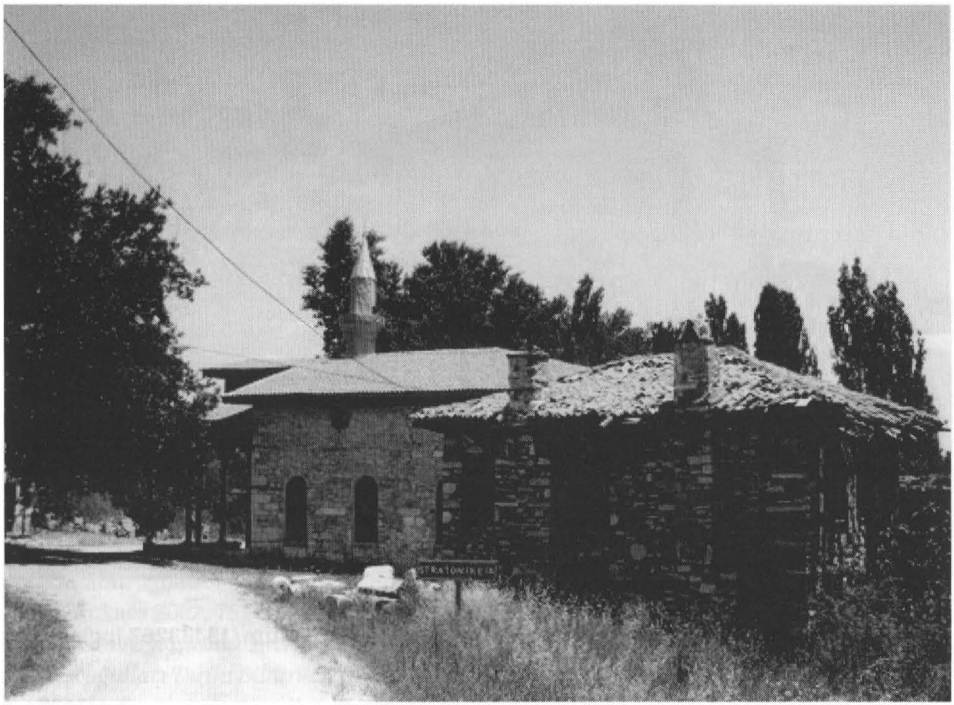

Eskihisar Camii
(https://mw2.google.com/mw-panoramio/photos/medium/11599351.jpg)

Menteşe beyleri, bulundukları bölgelerde cami, medrese, türbe, imaret gibi eserleri inşa ettirerek kültürel gelişimi sağladıkları gibi, kendi dönemleri için güzel örnekler ihtiva eden mimari eserler vücuda getirmişlerdir. Nitekim ünlü seyyah İbn Battûta, Peçin (Beçin)'de Orhan Bey'in tesis ettiği güzel binalar ve mescidler olduğunu bildirmiştir.

Orhan Bey tarafından 732 (1332) yılında temeli atılan Orhan Bey Camii şehrin ulu camisiydi. 733 yılı sonlarında (1333 yılı yazı) Peçin'i ziyaret eden İbn Battûta, günümüze kadar sağlam olarak gelemeyen bu caminin o sırada henüz tamamlanmadığını belirtmektedir. Yapı günümüzde harabe halindedir. Ahmed Gazi'nin Peçin (Beçin)'deki medresesi (1375), Milas'taki camisi (1478), Muğla ve Milas arasındaki Eskihisar Camii ve Meğri (Fethiye)'deki medresesi, İlyas Bey'in Balat'taki cami (1404), imaret ve medresesi, Muğla'nın Turgut nahiyesindeki camisi, Peçin (Beçin)'deki medresesi, Mazun kazasının Hisarköyü'ndeki camisi bu mimari eserler arasındadır.

Meğri (Fethiye) Medresesi
(http://mw2.google.com/mw-panoramio/photos/medium/13433267.jpg)

Kaynaklar

Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, (trc. Tahsin Yazıcı), Ankara 1980.
Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, İstanbul 2010.
İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), I-II, İstanbul 2004; *The Travels of Ibn Battuta*, (trc. Hamilton Gibb), II London 1962.
Müneccimbaşı, *Câmiü'd-düvel: Osmanlı Tarihi: 1299-1481*, (trc. Ahmed Ağırakça), İstanbul 1995.
el-Ömerî, Şihâbüddin b. Fazlullah, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, (çev. Ahsen Batur, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*), İstanbul 2014.
Şikârî, *Karaman-nâme*, (nşr. Mesud Koman), Konya 1946.

Araştırma Eserleri

Ahmed Tevhid, "Menteşe Beyliği Âsâr-ı Kadîmesi", *TOEM*, II/12 (1330), s. 761-768.
_____, "Menteşeoğulları'ndan Ahmed Gazi Bey'in Hayratı Kitâbeleri", *TOEM*, III/18 (1331), s. 1146-1152.
Akın, Himmet, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968.
Arel, Ayda, "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, I, İstanbul 1968.
Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 226-230.
_____, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı: XIV. Yüzyıl*, İstanbul 1977.
Bakırer, Ömer, "Ortaçağda Muğla", *Tarih İçinde Muğla*, (haz. İlhan Tekeli), Ankara 1993.
Bostan, İdris, "Menteşe Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 417-424.

Darkot, Besim, "Menteşe", *İA*, VII, 722-724.
_____, "Milas", *İA*, VIII, 313.
Daş, Mustafa, "Menteşe Oğulları Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s.155-163.
Duran, Remzi, "Menteşeoğlu Umur Bey", *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1, Manisa 1997, s. 76-84.
Eroğlu, Zekâi, *Muğla Tarihi*, İzmir 1939.
_____, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, I, Ankara 1983, s. 697-701.
Eyice, Semavi, "İlyas Bey Camii", *DİA*, XXII, 163-164.
Gökbel, Asaf - Hikmet Şölen, *Aydın İli Tarihi*, I, İstanbul 1936.
Hâfız Kadri, "Menteşeoğulları'ndan İbrahim Bey'in Muğla'da Kâin Camii Kitabesi", *TOEM*, IV/21 (1331), s. 1352.
_____, "Menteşe İmaretine Dair Âsâr-ı Kadîme", *TOEM*, V (1330), s. 57-60.
Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (trc. Enver Ziya Karal), Ankara 1975.
İnalcık, Halil, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Ankara 1999, s. 173-185.
Karakaya, Enis, "Menteşeoğulları (Mimari)", *DİA*, XXIX, 153-156.
Kleiner, Gerhard, *Die Ruinen von Milet*, Berlin 1968.
Koca, Salim, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), VI, Ankara 2002, 751-753.
Mayer, Leo Ary, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956.
Menteşeoğulları Tarihi Bildiriler, (25-27 Nisan 2012), (ed. Adnan Çevik - Murat Keçiş), Ankara 2016.
Merçil, Erdoğan, "Menteşeoğulları", *DİA*, XXIX, 152-153.
_____, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
_____, "Mentesḥe-Eli", *EI² (İng.)*, VI, 1017-1018.
_____, "Mentesḥe-Oghulları", *EI² (İng.)*, VI, 1018-1019.
Mübârek Galib, "Menteşeoğulları Devrine Ait Bazı Kabir Taşları", *TM*, II (1926-27), s. 347-363.
Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 367-368.
Sönmez, Zeki, *Başlangıcından XVI. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989.
Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri*, I, İstanbul 1970, 179-182.
Tuncer, Orhan Cezmi, *Anadolu Kümbetleri: II. Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, Ankara 1991.
Uykucu, K. Ekrem, *Muğla Tarihi*, İstanbul 1983.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.
_____, *Kitâbeler*, II, İstanbul 1929.
_____, "Menteşeoğulları", *İA*, VII, 724-731.
Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği*, (trc. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1944.
Wulzinger, Karl, "Die Piruz Moschee zu Milas", *Festschrift der technischen Hochschule*, Karlsruhe 1925.
Yetkin, Suut Kemal, *Türk Mimarisi*, Ankara 1970.
_____, "Beylikler Devri Mimari Sanatı", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara 1993.
Zachariadou, Elizabeth, *Trade and Crusade Venetian Crete and the emirates of Menteshe and Aydın (1300-1450)*, Venice 1983.

Menteşeoğulları Şeceresi*

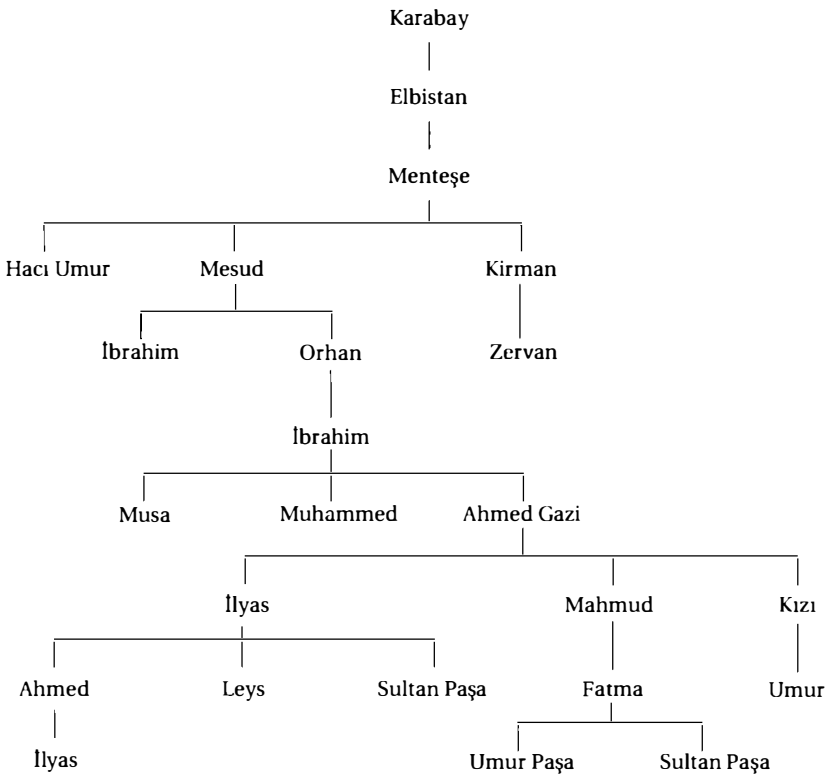

d) GERMİYANOĞULLARI

Germiyanoğulları'nın Kökeni

Germiyanoğulları, Türkiye Selçukluları'nın son döneminde Kütahya ve çevresinde hüküm sürmüş olan bir Türk beyliğidir. Selçuklulara tâbi bir uç beyliği olarak kurulan beylik sayısı 20'yi geçen Anadolu Türk Beylikleri içinde önemli bir yere sahiptir.

Germiyan (كرميان) kelimesi kaynaklarda harekesiz olarak yazıldığından başta yer alan "kef"in hangi sesle okunması gerektiği tartışma konusu olmakla birlikte "Germiyan" şekli genellikle kabul görmüştür. Bazı kaynaklarda Germiyanoğulları Beyliği'ni kuran kişinin ismi Germiyan Bey olarak kayıtlı olsa da yapılan araştırmalarda bunun doğru olmadığı, Farsça kökenli bir kelime

* Paul Wittek, *Menteşe Beyliği 13-15 inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Ankara 1944, s. 177.

olan Germiyan'ın bir şahıs adı değil de aşiret ismi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Hatta Germiyan Malatya bölgesinde bir yöre için isim olarak da kullanılmıştır.

Germiyan bir Türk aşiretinin adı olup, ilk defa XIII. yüzyılın başlarında Selçuklu Devleti'nin hizmetinde Malatya'da faaliyet göstermişlerdir. Germiyan aşireti, Hârezm hükümdarı Celâleddin Hârezmşah Mengüberti ile Anadolu taraflarına gelmiş ve Selçukluların hizmetine girmişlerdir. Malatya'da bulundukları sıralarda aşiretin reisi Ali Şiroğlu Muzafferüddin idi. Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında (1236-1246) gerçekleşen Baba İshak tarafından yönlendirilen Babaîler İsyanı'nın (1239) bastırılmasında görevlendirilmişse de başarılı olamayarak iki defa mağlubiyete uğramışlardır. Onun oğlu Kerîmüddin Alişîr, Selçuklu şehzadeleri arasındaki yaşanan taht mücadelesinde II. İzzeddin Keykâvus'un tarafını tuttuğu için, IV. Kılıç Arslan'ın saltanatı döneminde Vezir Pervâne Muînüddin Süleyman tarafından diğer muhaliflerle birlikte öldürülmüştür (1264).

Germiyanoğulları'nın Kütahya ve Çevresine Yerleşmeleri

Germiyanoğulları'nın 1276 yılından önce Kütahya ve Denizli taraflarına geldiği ileri sürülürse de onların kesin olarak hangi tarihte Kütahya ve çevresine yerleştikleri bilinmemektedir. Ancak Baba İshak İsyanı'nın bastırılmasından sonra (1241), Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından buraya yerleştirildikleri ileri sürülmektedir. Ayrıca, Selçuklu Şehzadesi olduğu iddiasıyla Karamanoğlu Mehmed Bey'in ortaya çıkardığı Cimri (Gıyâseddin/Alâeddin Siyavuş)'nin yakalanması olayında (1277) rol aldıklarına göre bu tarihte Kütahya, Afyon ve Denizli taraflarında yerleşmiş oldukları düşünülebilir.

Baba İshak İsyanı sırasında Malatya'da olan Germiyanoğulları'nın Cimri olayı sırasında Batı Anadolu'da bulunmaları, Moğol istilası sebebi ile bu bölgeye göç ettiklerini göstermektedir. Selçuklu şehzadesi olduğu iddia edilen Cimri lakaplı Siyavuş, Karamanoğlu Mehmed Bey'in desteğiyle kısa bir süre sonra Konya'da tahta çıkmıştı. Fakat daha sonra Moğol ordusunun bölgeye gelişi üzerine Konya'dan ayrılmak zorunda kalıp batı uçlarına gittiği bilinen Alâeddin Siyavuş'u yakalayarak Selçuklu sultanına teslim edenler de Germiyanlı Alişîroğlu Hüsâmeddin'in askerleri yani Germiyan Türkleri olmuştur.

Germiyanoğulları Beyliği'nin Kuruluşu

Karamanoğlu Mehmed Bey'in sebep olduğu Cimri olayı sırasında (1277) Batı Anadolu'da bulunan ve Türkiye Selçuklu Sultanı'nın yanında hareket eden Germiyanoğulları'na bu hizmetleri karşılığında Kütahya ve çevresi ikta, yani timar olarak verilmiş olmalıdır. Bu sırada Alişîroğlu Hüsâmeddin'in idaresinde Kütahya'da bulunan Germiyanoğulları Denizli'nin hâkimiyeti için

Selçuklu Veziri Sâhib-Ata ve müttefiki Moğollar ile yaptığı mücadelede başarılı olmuş ve bölgedeki nüfuzunu sağlamlaştırmıştır. Yine bu dönemde Germiyanoğulları'nın hâkimiyetinin doğuda Ankara'ya kadar ulaştığı anlaşılmaktadır. Nitekim Batı Anadolu'daki Aydın, Menteşe, Saruhan, Denizli beyleri ilk zamanlarında Germiyanoğulları'na tâbi idiler. 1243 yılında Moğolların Anadolu'yu işgali ve Selçuklu Devleti üzerinde hâkimiyet kurmalarından sonra XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarında uçlardaki beyler bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Germiyanoğulları da Selçuklu-Moğol idaresine karşı çıkmak suretiyle 1283'ten itibaren bir beylik olarak teşkilatını kurup Sultan II. Mesud'a karşı mücadeleye başladılar. İki taraf arasında 1286-1291 yılları arasında yaşanan mücadeleleri bazen Germiyanoğulları, bazen de Selçuklu Sultanı II. Mesud kazandı. Bu tarihlerde Germiyan kuvvetlerinin başında Hüsâmeddin I. Alişîr bulunuyordu. Ankara'daki Kızılbey Camii'nin 1299 tarihli tamir kitabesinden XIII. asrın sonlarında beyliğin başında Hüsâmeddin Bey'in kardeşi Yakub Bey bulunduğunu ve bu arada Germiyanoğulları'nın, Selçuklulara tâbi olarak iyi ilişkiler içinde olduklarını anlıyoruz.

I. Yakub Bey

Alişîr oğlu Yakub Bey, Germiyanoğulları Beyliği'nin asıl kurucusu olup, onun döneminde beylik en parlak devrini yaşamıştır. Sultan III. Alâeddin Keykubâd'a tâbi olarak hüküm süren Yakub Bey, Türkiye Selçuklu Devleti hizmetinde "emîr-i kebîr" sıfatını taşıyacak derecede önemli görevlerde bulunmuştur. Yakub Bey bu dönemde nüfuz sahasını Kırşehir'e kadar genişletti. Bu nedenle bu bölgeye Yakub-ili dendiği bilinmektedir. XIV. asır başlarında Selçuklu-Bizans uç sınırında yaşayan diğer Türkmen beylikleri gibi bağımsızlığını ilan ederek beyliğini kurdu (1300). Beyliğin başkenti Kütahya olup, Denizli ve yöreleri de kendine bağlı idi. III. Alâeddin Keykubâd'ın saltanattan çekilmesinden sonra Selçuklu tahtına ikinci defa geçen II. Gıyâseddin Mesud'a tâbi olmayan Yakub Bey, İlhanlı Devleti'nin egemenliğini tanıyarak yıllık vergi ödemeye başladı. Bu zamanda Karamanoğlu Beyliği'nden sonra Anadolu'da en güçlü beylik Germiyanoğulları Beyliği idi. Yakub Bey'in başkent Kütahya'nın yanı sıra Lâdik (Tonguzlu-Denizli) Selçuk (Ayasulug), Birgi, Simav, Alaşehir, Kula, Uşak, Gediz, Tavşanlı, Selendi, Dazkırı, Baklan, Banaz, Armutlu, Göküyük, Geyikler, Eşme, Homa, Eğrigöz (Emet), Şeyhlü (Işıklı) gibi şehir ve kasabalara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Büyük sultanlar gibi kendine bağlı emîrleri ve vezirleri bulunan Yakub Bey'in kurduğu bu beylik Anadolu'nun ilk fethi sırasında Çaka Bey'in hâkim olduğu Batı Anadolu'daki Ege bölgesine doğru sınırlarını genişletmek istemiş ve bu amaçla yaklaşık 1305'te, kumandanı Aydınoğlu Mehmed Bey'i görevlendirmiştir. Aydınoğlu Mehmed Bey, Birgi merkez olmak üzere İzmir

ve çevresinin fethederek daha adı geçen bölgede kendi beyliğini kurmuştur. Yakub Bey 1305'te Menderes Nehri civarındaki Tripolis şehrini ve Angir (Simav)'i zapt etmiş ve 30.000 kişilik bir kuvvetle Philadelphia (Alaşehir)'yı kuşatmıştır. Ancak Bizanslıların İspanya'dan yardıma getirdiği Rojer de Flor komutasındaki Katalanların saldırısı karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Hatta Yakub Bey, Katalanlarla yaptığı ikinci mücadelede de mağlup olmuş ve yaralı olarak geri çekilmiştir. Katalanların bölgeyi terk etmesinden sonra Yakub Bey, yeniden Philadelphia (Alaşehir) üzerine giderek burayı vergiye bağlamayı başardı (1314).

İlhanlı Hükümdarı Olcaytu'nun Anadolu'daki beylikleri itaat altına almak için gönderdiği (1314) Emîr Çoban'ın davetine olumlu karşılık vererek bağlılıklarını bildiren beyler arasında Germiyanlı Alişiroğulları ve Germiyanoğulları'na tâbi beyler de bulunmuştur. Daha sonra Emîr Çoban'ın oğlu Timurtaş Bey, Anadolu'ya geldiğinde (1325) Eşrefoğulları Beyliği ve Hamidoğulları Beyliği'ni ortadan kaldırmış, diğerlerini ele geçirmek için Eğirdir'de hazırlık yaparken emrindeki beylerden Eratna'yı da Karahisar-ı Sahib (Afyon) bölgesine göndermişti. Aynı zamanda Yakub Bey'in damadı olan Karahisar beyi bu gelişme üzerine kayınpederinin yanına Kütahya'ya sığınmıştır. Tam Yakub Bey ile Eratna Bey arasında bir savaş çıkmak üzere iken Demirtaş'tan gelen emir üzerine Eratna Bey Sivas'a çekilmiştir (1327).

Yakub Bey döneminde Germiyanoğulları Beyliği'nin kuzeyindeki topraklarda Osmanlı Beyliği kurulmuştu. Yakub Bey Batı Anadolu'daki diğer beylikleri himaye altına almaya çalışıyor, Osman Bey ise bu Türk beyliği ile mücadeleden uzak duruyor ve devamlı olarak Bizans ile mücadele ediyordu. Bununla beraber Germiyanoğulları, Osmanlı topraklarına saldırılarda bulunuyorlardı. 1310'lu yıllarda Germiyanoğulları'nın bölgedeki Çavdar Tatarlarını kışkırtarak onları Eskişehir yakınlarındaki Karacahisar başta olmak üzere Osmanlı topraklarına gönderdiği bilinmektedir.

Yakub Bey'in hangi tarihte öldüğü tam olarak bilinmiyorsa da 1340'larda vefat ettiği tahmin edilmektedir. Ömerî, Yakub Bey devrinde Germiyanoğulları Beyliği'nin eğitimli ve düzenli bir orduya sahip bulunduğunu, onun Türk emîrleri arasında en büyüğü olduğundan ve Yakub Bey'in sarayında vezirleri, kadıları, kâtipleri ve diğer memurları bulunduğundan bahsetmektedir. Yine aynı müellif beyliğin merkezi Kütahya'nın geniş araziye sahip gelişmiş bir şehir olduğunu, büyük bir kalesi bulunduğunu ve başka devletlerden vergiler aldığını kaydetmiştir.

Mehmed Bey (1340-1361)

Yakub Bey'den sonra Germiyanoğulları Beyliği'nin idaresini oğlu Mehmed Bey devraldı. Mehmed Bey, "mücadeleci" ve "savaşçı" anlamına gelen

"Çahşedan" veya "Çağşadan" lakabıyla anılıyordu. Onun döneminde, daha önce Katalanlar tarafından işgal edilen Küldi (Kula) kasabası ve Angir (Simav) kasabası Bizanslılardan geri alınmıştır. Fakat Mehmed Bey babası zamanında beyliğin ulaşmış olduğu gücü ve kudreti koruyamadı. Bunun sonucunda beyliğin ordu komutanı olarak Ege bölgesinde önemli fetihler yapmış olan Aydınoğlu Mehmed Bey Ayasuluğ, Birgi, İzmir ve çevresinde kendi beyliğini kurarak bağımsızlığını ilan etti. Yine bu dönemde beyliğin batı tarafında Karasioğulları, Saruhanoğulları ve Menteşeoğulları gibi yeni Türk beyliklerinin kurulması beyliğin genişlemesine engel oldu. Hakkındaki bilinenler çok sınırlı olan Mehmed Bey muhtemelen 1361'den önce vefat etmiştir.

Süleyman Şah (1361-1387)

Mehmed Bey'in ölümü üzerine beyliğin başına Şah Çelebi olarak da anılan Süleyman Şah geçti. Hükümdarlığının ilk yılları olaysız geçmiştir. Karamanoğlu Alâeddin Bey ile Hamîdoğlu İlyas Bey arasındaki mücadelelerde İlyas Bey'in tarafını tutmuştur. Karamanoğlu'nun saldırısına uğrayan İlyas Bey kendisine sığınınca ona yardım etmiş ve topraklarını geri almasını sağlamıştır. Bu durum onun Karamanoğlu Alâeddin Bey ile arasının açılmasına neden oldu. Bu sırada Osmanlı Beyliği de Sultan I. Murad hükümdarlığında Bizans ve diğer Türk beyliklerine karşı sürekli genişlemeye devam etmekteydi.

Süleyman Şah, kuzeyde devamlı topraklarını genişleten Osmanlılardan ve güneydoğuda Karamanlılardan gelecek saldırılara karşı topraklarını koruyabilmek için bazı çareler aramıştır. Bu sırada Karamanoğlu Mehmed Bey de Osmanlılar ile dostluk kurmaya çalışmış, Mevlânâ Muslihuddin'i Sultan I. Murad'a göndermiş ve bu yakınlaşma sonucunda I. Murad'ın kızı Hafise Sultan Karamanoğulları'na gelin olarak gitmiştir. Karamanoğulları'nın Osmanlılar ile dostluk ilişkileri kurup aradaki münasebetleri geliştirmeleri Germiyanoğulları'nı rahatsız etmiştir. Bu maksatla Süleymanşah kızı Devlet Hatun'u I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bâyezid ile evlendirmiş ve kızının çeyizi olmak üzere Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Eğrigöz (Emet) kasaba ve çevrelerini Osmanlılara bırakmıştır. Böylece büyük fedakârlıklarla dostluk ilişkisi kurmaya çalışan Süleyman Şah, Kula'ya çekilmiştir (1381). Yıldırım Bâyezid ise Kütahya sancakbeyliğine getirilmişti. Aynı dönemde Karamanoğlu Alâeddin Bey de Osmanlılarla akrabalık kurmak istemiş ve I. Murad'ın kızı Melek Hatun ile evlenmişti. Ancak bu evlilik Germiyanoğlu Süleyman Şah'ı tedirgin etmiştir.

Süleyman Şah 1387'de Kula'da vefat etmiş ve orada yaptırdığı Gürhane Medresesi'ne defnedilmiş, yerine de oğlu II. Yakub Bey Germiyanoğulları beyi olmuştur.

II. Yakub Bey (1387-1390, 1402-1429)

Babası Süleyman Şah'ın ölümü üzerine tahta çıkan II. Yakup Bey, hükümdar olamadan önce Uşak ve Şuhut bölgesinde valilik görevindeydi. Yakub Bey 1387 yılında Germiyanoğulları beyi oldu. Tahta geçtiği sırada Germiyanoğulları, çeyiz olarak verilen topraklar dışında kalan bölgelerde Osmanlılara tâbi bir şekilde yaşamaya devam ediyorlardı. Osmanlı padişahı I. Murad'ın Kosova Savaşı'na diğer bazı beylikler gibi yardımcı kuvvet gönderen II. Yakub Bey, I. Murad'ın savaş meydanında şehit düşmesi üzerine Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak istedi. Bazı toprakları Osmanlılar tarafından ele geçirilen ve Osmanlı nüfuzuna karşı çıkan Karaman, Hamid, Saruhan ve Menteşe beyliklerinin oluşturduğu ittifakı destekledi. Bunun yanında mevcut durumdan istifadeyle babası tarafından kız kardeşinin çeyizi olarak verilen yerleri de geri aldı ve Kütahya'yı ele geçirdi.

Bir süre sonra Rumeli'de barış ve huzuru sağlayan Yıldırım Bâyezid, Sırplarla da bir anlaşma imzaladıktan sonra hemen Anadolu'ya geçerek kısa zamanda kendisine karşı oluşturulan ittifakı dağıttı. Saruhan, Aydın ve Menteşe beyliklerini işgal ettikten sonra Kütahya'ya geldi.

Bu gelişme üzerine endişeye kapılan II. Yakup Bey, Yıldırım Bâyezid'i çok değerli hediyelerle karşıladı. Ancak kayınbiraderine güvenmeyen Osmanlı hükümdarı onu yakalatıp veziri Hisar Bey ile birlikte Rumeli'de bulunan İpsala Kalesi'ne hapsetti. Böylece Germiyanoğulları'na ait bütün topraklar 1390 yılında Osmanlı Devleti'ne katıldı.

Yakub Bey 1399'a kadar İpsala'da kaldı ve sonunda bir fırsatını bularak bu kaleden kaçtı ve deniz yolculuğu yaparak Şam'a gitti. Bu sırada Şam'da bulunan Timur'a sığınan Yakub Bey, maiyetinde olanlarla birlikte Ankara Savaşı'na katıldı (1402). Bâyezid'in Timur'a mağlup olması ve Osmanlı Devleti'nde yaşanan taht kavgaları üzerine diğer beylikler gibi Germiyanoğulları Beyliği de yeniden topraklarına sahip oldu ve beyliğin idaresi II. Yakub Bey'e verildi. Böylece Yakub Bey on iki yıllık bir aradan sonra tekrar beyliğinin başına geçmiş oldu. Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra Kütahya'ya gelerek burada bir ay boyunca II. Yakub Bey tarafından ağırlanmıştır.

Yıldırım Bâyezid'in esaret altında iken ölümünden sonra onun oğulları arasında ortaya çıkan karışıklıklar sırasında Yakub Bey önce Karamanoğlu ile bir ittifak yaptı. Ancak Yakub Bey'in daha sonra Çelebi Mehmed'in tarafına geçmesi (1410) nedeniyle Karamanoğlu Mehmed Bey, Germiyanoğulları üzerine yürüyerek Kütahya'yı zapt etti. Yakub Bey bu yüzden ikinci defa ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Çelebi Mehmed'in Rumeli'de asayişi sağladıktan sonra Anadolu'ya geçmesi, Bursa'ya kadar ilerlemiş olan Karamanoğlu'nun derhal geri çekilmesine ve Germiyanoğulları topraklarını terk etmesine neden oldu. Osmanlı Hükümdarı Çelebi Mehmed, Karamanoğulları üzerine yürürken Yakub Bey de zahire ve levazım tedarik ederek Osmanlı

Ordusu'na yardım ve destek sağlamıştı. Böylece Yakub Bey ikinci defa ülkesine sahip olmuş ve Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır (1413).

II. Murad'ın saltanatı döneminde de Osmanlılarla iyi geçinmeye çalışan II. Yakub Bey yerine geçecek bir oğlunun olmaması ve yaşının ilerlemesi nedeniyle ülkesini Osmanlı padişahına bırakmayı düşündü. Osmanlı padişahı ile görüşmek üzere Bursa üzerinden Edirne'ye seyahat ettiği sıralarda seksen yaşını geçmiş bulunuyordu. O, başkent Edirne'de II. Murad tarafından törenle karşılandı ve büyük saygı gördü. Germiyanoğulları topraklarını II. Murad'a vasiyet ederek tekrar ülkesine döndü. Yakub Bey, Kütahya'ya dönüşünden bir yıl sonra Ocak 1429 tarihinde öldü. Naaşı kendi imaretinin mescidindeki mihrabın arkasına defnedildi. Yakub Bey, aralıklarla birlikte toplam 42 yıl hükümdarlık yaptı.

Sosyal ve Ekonomik Hayat

Germiyanoğulları Beyliği'nin en güçlü olduğu I. Yakub Bey devrinde, sosyal ve ekonomik hayatın da gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şihâbüddin el-Ömerî, Germiyanoğulları beyinin 700 şehir ve kalesi olduğunu, ordunun tam donanımlı olduğu, kıymetli eşya ve hayvanlara sahip bulunduğunu bildirmektedir. Ticarete önem veren ve nakliyesinde Menderes Nehri'nden yararlanan Germiyanoğulları bazı ihraç mallarını bu vasıta ile Ayasuluk ve Balat yoluyla denizden ihraç ederlerdi. Yine bu devirde Bizans, her yıl Germiyan beyine 100.000 dinar ve pek çok kıymetli eşyayı hediye olarak gönderiyordu.

Germiyanoğulları devrinde "Germiyan kumaşları" olarak meşhur dokumalar çok kıymetli idi. Anadolu'nun her tarafında tanınan ve Bursa pazarlarında da bulunan Germiyan kumaşları Osmanlı sarayına giden hediyelik eşyalar arasında da yer alıyordu. Denizli'de dokunan ve ak kalemli denilen kumaştan hil'at yapılmaktaydı. Sarık imalinde kullanılan bezler de yine bu bölgede dokunuyordu ayrıca I. Murad'ın kullandığı sarık, burada işlenen tülbentten yapılmaktaydı.

Germiyanoğulları yönetimindeyken sonradan Osmanlılara intikal eden vakfiyelerden anlaşıldığına göre tesis edilen imaret ve zaviyelerde yolcu ve fakirlere en iyi şekilde hizmet ediliyordu. II. Yakub Bey'in imarethanesinde konaklayanlara ve görev icra edenlere günde üç öğün karşılıksız yemek verilmekteydi. Yemeğin kalanı dökülmeyip imarethane çevresinde oturan halka dağıtılmaktaydı. Yine aynı şekilde gelen misafirlerin atlarına da üç gün süre ile ücretsiz yem verilmekteydi. Ayrıca bu imarethanelerde hasta olanlar tedavi edilmekte, ilaç parası verilmekte ve hatta ölenlerin defin işlemleri yapılmaktaydı.

O dönemde halk yerleşik ve konar göçer olmak üzere iki kısımdı. Köy ve kasabalarda yaşayanlar tarımsal ekonomiye destek sağlarken şehirdekiler ticaret yapıyorlardı. Konar göçerler ise hayvan besiciliği ile meşguldüler.

Germiyanoğulları beyi Süleyman Şah ve II. Yakub Bey adına bastırılmış gümüş sikkeler bulunmaktadır. Ayrıca Yakub Bey, Timur'un himayesinde iken onun adına, Osmanlı himayesinde iken II. Murad adına da para bastırmıştır.

İlmî ve Kültürel Hayat

Germiyanoğulları devrinde Kütahya ilmî ve edebî faaliyetlerin merkezi haline gelmişti. Burada, bugün Demirkapı Medresesi olarak bilinen Vâcidiye Medresesi ve II. Yakub Bey Medresesi beyliğin en önemli ilim kurumlarıydı. Kadı İshak Fakih'in inşa ettirdiği medrese de bu devirde faaliyet göstermiştir. Bu medreselerde naklî ilimlerin yanında heyet ve astronomi de öğretiliyordu. Umur b. Sava'nın yaptırdığı Vâcidiye Medresesi'ne adını veren Müderris Abdülvâcid, uzun yıllar bu kurumda hocalık yapmış ve bazı önemli eserler de yazmıştır.

Fıkıh alanında *Şerhu'n-nikaye* adlı eseri telif eden (1403) Abdülvâcid, astronomi konusunda Çağminî'nin *Mülahhas* adlı kitabına şerh yazmıştır. Germiyanoğulları döneminde yetişen ilim ve fikir adamlarının varlığı bize bu devirde beylik merkezi Kütahya'nın ne derece canlı bir kültür hayatına sahip olduğunu göstermektedir. Germiyanoğulları beylerinin ilim ve fikir adamlarını korumaları ve onlara değer vermeleri bu ortamın gelişmesini sağlamıştır.

Germiyanoğulları topraklarının Osmanlılara geçmesiyle bu devirde yetişen ilim ve fikir adamları, edebiyatçı ve şairler de Osmanlı idaresinde hayatlarını sürdürmüşler ve eserler vermeye devam etmişlerdir. Bu dönemde edebî sahada Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedî, Şeyhî, Ahmed-i Dâî gibi şairler yetişti.

Şeyhoğlu Mustafa, Süleyman Şah'ın emriyle Farsça yazılmış *Merzübannâme* ve *Kâbusnâme*'yi Türkçeye tercüme etmiştir. Yine Süleyman Şah'ın isteği üzerine kaleme aldığı *Hurşidnâme* adlı mesneviyi onun ölümü nedeniyle Osmanlı Padişahı Yıldırım Bâyezid'e takdim etmiştir. Siyasetnâme tarzındaki eseri *Kenzü'l-Küberâ* ise Türkçe mensur bir eserdir. Ahmedî'nin *İskendernâme*'si de yine bu dönemde kaleme alınmıştır.

Ahmed-i Daî ise Yakub Bey'in emriyle rüya tabirine dair *Tabirnâme* adıyla Farsçadan bir eser tercüme etmiştir.

İmar Faaliyetleri

Germiyanoğulları imar faaliyetlerini de ihmal etmemiş ve önemli eserler meydana getirmişlerdir. Özellikle başkent Kütahya onların zamanında dinî ve sosyal müesseselerle donatılmış güzel bir Anadolu şehrine dönüşmüştür. Germiyanoğulları devrinde cami, medrese, çeşme gibi çeşitli mimari eserler inşa edilmiştir. Ankara'da Kızılbey Camii (1299), Denizli'de Süleyman Şah'ın yaptırdığı Ulu Cami (1368), Kütahya'da Kale-i Bala Camii (1377), Kurşunlu Camii (1377), Balıklı Camii, Analcı Mescid, Vâcidiye Medresesi, Uşak'ta Kavşit Çeşmesi, Kütahya'da İshak Fakih'e ait çeşme mimari eserlerin en önemlileridir.

Kütahya Vâcidiye Medresesi
(http://kutahyamuzesi.gov.tr/wp-content/uploads/2015/02/14.jpg)

Kütahya İshak Fakih Çeşmesi
(http://mw2.google.com/mw-panoramio/photos/medium/27347891.jpg)

Kale-i Bala Camii
(http://static.panoramio.com/photos/original/45964179.jpg)

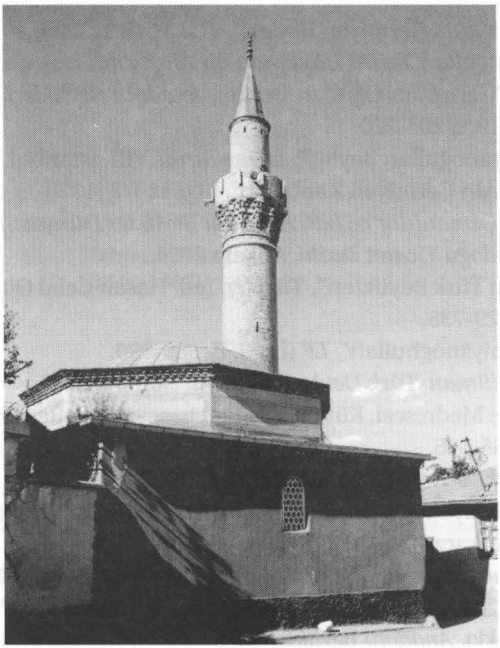

Kütahya Kurşunlu Camii
(http://www.mustafacambaz.com/data/media/731/kursunlu-camii--1377-1.jpg)

Kaynaklar

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.
Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2013.
Eflâkî, *Menâkıbu'l-ârifîn*, (nşr. Tahsin Yazıcı), I, Ankara 1980.
Enverî, *Düstûrnâme; Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2003.
Esterâbâdî, *Bezm u Rezm Eğlence ve Savaş*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2014.
Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, İstanbul 2010.
İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (trc. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996.
Neşrî, *Cihannümâ*, (yay. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen), I-II, Ankara 1957.
Nizâmeddin-i Şâmî, *Zafernâme*, (trc. Necati Lugal), Ankara 1949.
Oruç b. Âdil, *Tevârîh-i Âl-i Osmân Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007.
el-Ömerî, İbn Fazlullah, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, (trc. Ahsen Batur), İstanbul 2014.
Şeyhoğlu, Mustafa, *Hurşidnâme*, (nşr. Hüseyin Ayan), Erzurum 1979.
_____, *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ*, (nşr. Kemal Yavuz), Ankara 1991.
Urfalı Mateos Vekâyi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (nşr. ve trc. Hrant der Andreasyan), Ankara 1962.
Yazıcızâde Âli, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk Selçuklu Tarihi*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009.
Yezdî, Şerefeddin Ali, *Zafernâme*, (trc. Ahsen Batur), İstanbul 2013.

Araştırma Eserleri

Ahmed Tevhid, "Kütahya'da Germiyan Beyleri", *TOEM*, II/8 (1329), s. 505.
Akın, Himmet, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968.
Başar, Fahameddin, "Germiyan Oğulları Beyliği, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 203-220.
Bostan, İdris, "Germiyanoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1994, 358-366.
Eldem, Halil Ethem, "Âl-i Germiyan Kitabeleri", *TOEM*, I/2 (1328), s. 115.
Emecen, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2003.
Heyd, Wilhelm, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, Ankara 2000.
Koca, Salim, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), VI, Ankara 2002, 729-735.
Mélikoff, Irene, "Germiyānoghulları", *EI²* (İng.), II, 989-990.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Sayılı, Aydın, "Vacidiye Medresesi, Kütahya'da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi", *TTK Belleten*, XII/47 (1948), s. 655-666.
Turan, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990.
Uysal, A. Osman, "Germiyanoğulları Beyliği Dönemi Türbeleri", *IX. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Ankara 1995, III, 397-404.
_____, *Germiyanoğulları Beyliği'nin Mimarî Eserleri*, Ankara 2006.
Uzluk, Feridun Nafiz, "Germiyanoğlu Yâkup II. Bey'in Vakfiyesi", *VD*, VIII (1969), s. 86 vd.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.

_____, "Germiyân-oğulları", *İA*, IV, 767-770.
Ünver, İsmail, *Ahmedî ve İskender-Nâme*, Ankara 1983.
Varlık, Mustafa Çetin, *Germiyanoğulları Tarihi: 1300-1429*, Ankara 1974.
_____, "Germiyanoğulları", *DİA*, XIV, 33-35.
_____, "Germiyan Oğulları", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992, s. 487-524.
Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği*, (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1944.
Yavuz, Kemal, "Germiyanoğulları'nın Türk Kültür Hayatındaki Yeri", *İlmî Araştırmalar*, İstanbul 1995, sy. 1.
Yinanç, Mükrimin Halil, *Düstûrnâme-i Enverî Medhal*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1930.
Zachariadou, Elizabeth, *Trade and Crusade Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983.

Germiyanoğulları Şeceresi*

* Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 155.

e) KARASİOĞULLARI

Beyliğin Kuruluşu

Karasioğulları Beyliği, XIV. yüzyıl başlarında Balıkesir ve Çanakkale çevresinde kurulmuş olan bir Türk beyliğidir. Beyliğin kurucusu olan Karasi Bey'in, en geç 1085 yılında Orta Anadolu'da bir devlet kurmuş olan Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi'nin soyundan geldiği yönünde bazı bilgiler mevcuttur. Dânişmendliler Beyliği 1178 yılında Türkiye Selçuklu Devleti tarafından yıkılınca, bu aileye mensup olanlar Selçuklu Devleti'nin hizmetine girip bu devletin ileri gelen emîrleri arasında yer almışlar, Bizans sınırı üzerindeki mevkilerde uç kumandanı olarak önemli hizmetler icra etmişlerdi. Selçuklu Devleti hizmetine giren Dânişmendli ailesinden, Sivas Meliki Nizâmüddin Yağıbasan'ın, Zahîrüddin İli, Muzafferüddin Mahmud ve Bedrüddin Yusuf adlı üç oğlu Türkiye Selçuklu Sultanı Rükneddin II. Süleymanşah'ın 1204 yılında ölümü üzerine hükümdar olan oğlu III. Kılıç Arslan'a karşı cephe alarak I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta çıkmasında önemli rol oynadılar. Bu üç kardeşten Zahîrüddin İli, Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde (1205-1211) Türkiye Selçuklu Devleti'nin en üst makamlarından olan "Pervâne"lik görevinde bulunmuştu.

XIII. yüzyıl sonlarında Türkiye Selçuklu Devleti'nin çökmeye başladığı sıralarda (yaklaşık olarak 1297) bu aileden uç beyliği vazifesinde bulunan Kalem Bey ve oğlu Karasi Bey, diğer uç beyleri gibi Batı Anadolu'daki Bizans şehirlerini ele geçirmeye başladılar. 1302 yılından sonra Balıkesir'i alarak beyliklerinin merkezi haline getirdiler.

Osmanlı kaynaklarında ise Karasi Bey'in Türkiye Selçuklu Sultanı II. Mesud'un nökerleri arasında olduğu kaydedilmektedir. Tokat'taki Hamzalar Mezarlığı'nda bulunan hanedana mensup Kutlu Melek Hatun ile oğlu Mustafa Çelebi'nin mezar taşlarından şecerelerinin Dânişmendlilere dayandığı anlaşılmaktadır.

Karasi Bey

Türkiye Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı II. Mesud'un 1308 yılında ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti yıkılmış ve Anadolu, uç beylerinin kontrolüne girmişti. Bu sırada, Sultan II. Mesud'un önde gelen emîrlerinden olan Karasi Bey, babası Kalem Bey ile birlikle, diğer uç beyleri gibi, Selçuklu Devleti'nin ve Bizans İmparatorluğu'nun zayıf durumundan yararlanarak Çanakkale'ye kadar olan eski adıyla Mysia bölgesini, yani bugünkü Balıkesir ve civarını ele geçirip bu bölgede Karasi (Balıkesir) başkent olmak üzere bir beylik kurdular. Karasi Bey'in adı geçen bu toprakları ne zaman ele geçirdiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Balıkesir ve çevresinin 1300 yılı civarında onun idaresinde olduğu tahmin edilmektedir.

Karasi Beyliği'nin kurulduğu sıralarda Anadolu'nun batısında Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Hamidoğulları, Tekeoğulları, Saruhanoğulları ve Germiyanoğulları gibi Türk beylikleri varlıklarını sürdürmekteydi. Bunlar arasında Kütahya ve Denizli civarında kurulmuş olan Germiyanoğulları, diğer beyliklere göre daha üstün bir durumda olup diğer beyler de adı geçen bu beyliğe bağlı idi. Bu durumda Karasi Beyliği'nin de diğer Anadolu Türkmen beylikleri gibi kuruluşunu tamamlamaya çalıştığı ilk yıllarında Germiyanoğulları Beyliği'ne bağlı oldukları tahmin edilebilir. Muhtemelen Karasioğulları Balıkesir ve çevresini Germiyanoğulları'ndan gelen kuvvetlerin yardımı sayesinde ele geçirmişlerdir.

Karasi Bey'in Balıkesir ve çevresinde hâkimiyetini sürdürdüğü bu devrede Bizans İmparatorluğu zayıf bir durumdaydı. Batı Anadolu'da imparatorluğun elinde bulunan araziler hızla Türk beyliklerinin eline geçiyordu. Bu yüzden XIV. yüzyılın başlarında Bizans İmparatoru II. Andronikos (1282-1328) Kuzeybatı Anadolu'da giderek artan Türk yayılmasını durdurmak için önce Alanlar ve sonra da Katalanlar ile iş birliği yapmaya mecbur oldu. Bizans imparatoru önce Moğollar önünden kaçan Alanlar ile anlaşmaya vardı. Daha sonra Bizans imparatoru 1302 yılında oğlu IX. Mikhail idaresi altında büyük bir Alan kuvvetini Batı Anadolu'yu Türkmenlerin akınlarından korumak üzere bölgeye gönderdi. Bu müttefik Bizans-Alan kuvvetleri Manisa'daki Gediz Nehri civarında karargâh kurdular. Burada Türklere karşı yapılan mücadelelerde müttefik kuvvetler başarılı olamadılar. Birleşik Bizans-Alan kuvvetlerine karşı çarpışan Türk kuvvetleri içinde Karasi Beyliği birlikleri de yer almıştır. Ancak Bizans-Alan birlikteliği uzun sürmedi ve Alanlar bir süre sonra Bizans İmparatorluğu ile yapmış oldukları antlaşmayı bozarak Batı Anadolu'da Türklere karşı yürüttükleri mücadeleyi bıraktılar.

Türkleri hedef aldıkları bu son seferin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra İmparator II. Andronikos bu defa Katalanlar ile anlaşma yaptı. 1303 yılında Karasi Türkleri, Kyzikos (Erdek civarı)'u fethetmeye hazırlanmaktaydılar. Andronikos, bu sırada İstanbul'a gelmiş olan Katalanları Karasi Türkleri üzerine yönlendirdi. Katalanlar 1303 yılı sonlarında Erdek'e gelerek buraya yerleştiler. Katalanlar, 1304 yılında Karasi Türkleriyle çarpışarak onları güneye doğru uzaklaştırmayı başardılar. Alaşehir'e kadar inen Katalanlar buradan tekrar Gelibolu-Lapseki taraflarına çıkarak buraya yerleştiler. 1304 yılında düzenlenen Katalan Seferi, Erdek, Edremit, Bergama ve Biga gibi Karasi bölgesi içinde yer alan yerleşim yerlerinin bir müddet daha Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kalmasına yol açmıştır. Muhtemelen 1306 yılında Karasi kuvvetleri Erdek dışında bu Bizans kıyı kentlerini fethettiler. Hemen hemen Edremit ile aynı tarihlerde fethedildiği tahmin edilen Bergama kentinin Karasi topraklarına dâhil edildikten sonra, adı geçen bu Türk beyliğinin Balıkesir'den sonra en önemli merkezi durumuna geldiği görülmektedir. Erdek ise Katalanlarla yapılan savaştan sonra uzun

yıllar Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalmıştır. Sarı Saltuk Türkmenleri, Karasi Bey döneminde Moğollar önünden kaçarak önce Dobruca'ya gittilerse de Ece Halil idaresindeki Türkmenlerle birlikte Karasi topraklarına yerleştirildikleri bilinmektedir. Bu sayede bölgedeki Türk nüfusunun artması sağlandı. Bu dönemde Akıra, Bergama, Sındırgı, Bigadiç, İvrindi, Aydıncık, Edremit, Kenri (Burhaniye), Ayazmend (Altınova), Bayramiç, Ayvalık, Ezine gibi şehir ve kasabalar Karasi Beyliği sınırları içinde yer almaktaydı.

Katalan seferi ve Sarı Saltuk Türkmenlerinin Anadolu'ya geçişi konuları dışında bu dönem ve Karasi Bey'in hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Böylece onun zamanı, yeni kurulan beyliğin bir taraftan Bulgar baskısıyla Rumeli'den, diğer taraftan da Moğol baskısıyla Anadolu'dan gelen göç dalgalarına son durak olabilecek, elverişli bir mekânın sağlanmasıyla, bir başka deyişle beyliğin kuruluş aşaması ile geçmiş görünmektedir. Bu sayede nüfusu günden güne artan beylik, daha da güçlenmiş, üstelik Bizans'ın bu toprakları kaybetmemek için harcadığı son çabalar da sonuçsuz kalınca Karasioğulları, Küçük Misya ve Saruhanoğulları Beyliği sınırlarına kadar yayılmak imkânını elde edebilmiştir.

Karasi Bey'in hangi tarihte öldüğü de kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Bizans İmparatoru II. Andronikos'un Karasioğlu Demirhan Bey ile antlaşma yapmak üzere 1328 yılında Kapıdağ yarımadasındaki Kyzikos (Erdek) şehrine geldiği bilgisi dikkate alınırsa, Karasi Bey'in bu tarihten önce ölmüş olabileceği tahmin edilebilir.

Demirhan Bey

Karasi Bey'den sonra beyliğin başına kimin geçtiği konusu açık değildir. Karasi Bey'den sonra kaynaklarda beyliğin tarihinde üç kişinin adının zikredildiği görülmektedir. Bunlar Demirhan, Yahşi ve Dursun Beylerdi. Bu beyler dışında yalnızca Osmanlı kaynaklarında zikredilen Aclan adında bir beyden daha bahsedilmektedir. Osmanlı tarihçilerinden Âşıkpaşazâde ve Neşrî, 735 (1334-35) yılında Karasi vilayetine Aclan Bey'in hâkim olduğunu ve onun iki oğlundan birisinin adının Dursun Bey olduğunu belirtmişlerdir. Aclan Bey'in şahsiyeti kesinlik kazanamamıştır. Onun Karasi Bey'in oğlu olduğu ve babasının yerine geçtiği kabul edilmiştir. Hatta Aclan Bey'in Yahşi Bey veya Demirhan Bey olduğu ileri sürülmüştür. Aclan ismi Yahşi Bey'in bir lakabı da olabilir.

Anlaşıldığı kadarıyla Karasi Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına Demirhan Bey geçmiş, Yahşi (Aclan) Bey ise Bergama ve çevresinde hüküm sürmüştür. Ünlü Seyyah İbn Battûta'nın *Seyahatnâme*'sinde verdiği bilgiye göre, 1333 yılında Demirhan Bey Balıkesir'de, Yahşi Bey de Bergama'da hüküm sürmekte idi. Bu durumda Karasi Bey'den sonra beyliğin ikiye ayrılmış olduğu, Demirhan Bey'in "Ulu Bey" unvanı ile Balıkesir'de hükümdar olduğu, Yahşi (Aclan) Bey'in de Bergama ve çevresinde hüküm sürdüğü anlaşılıyor.

Karasi beyleriyle çağdaş olan Bizans İmparatoru VII. Ioannes Kantakuzenos ise kaleme aldığı eserinde Demirhan Bey'den Yahşi Bey'in oğlu olarak sözeder.

Demirhan Bey, 1328 yılında Bizans İmparatoru III. Andronikos ile bir antlaşma yapmıştır. O, muhtemelen Marmara kıyılarında ve Kapıdağ yarımadasındaki Bizans yerleşim alanlarına akınlar düzenlemekteydi. III. Andronikos bu akınlara son verebilmek için Pegai (Kara Biga)'ye gelerek Demirhan Bey ile bir barış antlaşması imzalamıştır. Demirhan Bey 1328 yılı sonunda Bizans İmparatorluğu ile yapılan bu antlaşmaya bağlı kalmış ve bir daha Bizans'a karşı saldırıda bulunmamıştır.

Şücâeddin Yahşi Bey

Babası Karasi Bey'in ölümünden sonra kardeşi Demirhan Bey Balıkesir ve çevresinde hüküm sürdüğü bir sırada Yahşi Bey de Bergama'yı idare etmekteydi.

İbn Battûta, *Seyahatnâmesi*'nde "Han" unvanıyla zikredilen Yahşi Bey'in, adına basılmış bir sikkede "el-Melik" unvanını kullandığı anlaşılmaktadır. Yine aynı seyyah, 1333 yılında Bergama'da sultan olarak Yahşi Han'ın bulunduğunu, Han kelimesinin sultan anlamı taşıdığını bildirmektedir. Demirhan Bey, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nden gemilerle Rumeli'ye asker çıkararak yağma akınları yaparken, Bergama Emîri Yahşi Bey de Saruhanoğulları ile birlikte Ege Denizi'nin kuzey kısımlarında yağma, tahrip ve korsanlık faaliyetlerinde bulunuyordu. Güçlü bir donanmaya sahip olan Yahşi Bey, Papa XXII. Johannes'in teşvikiyle Hristiyan hükümdarlar tarafından oluşturulan müttefik Haçlı donanmasına karşı Aydınoğulları'yla beraber cesurca mücadele etti. Edremit Körfezi'nde toplanan Haçlılar ile Yahşi Bey idaresindeki Türk donanması arasında çetin mücadeleler yaşandı. Ancak Karasi donanması, Haçlı donanması karşısında yenilgiye uğramış ve savaştan kurtulabilenler İzmir'de bulunan Umur Bey'in yanına sığınmışlardır.

Haçlı donanması İzmir'e sığınan Yahşi Bey'i takip ederek İzmir önlerine geldi. 17 Eylül 1334 tarihinde Türk donanması ile Haçlı donanması arasında bir savaş da burada yapıldı. Haçlı donanmasındaki kuvvetler karaya çıkmaya çalıştılarsa da Türkler onları geri püskürttü.

Yahşi Bey 1341 ve 1342 yıllarında donanma ile iki kez Gelibolu yarımadasına asker çıkardıysa da başarılı olamayarak Bizans tahtını ele geçirmek için uğraşan Kantakuzenos ile anlaşmak zorunda kaldı. Bizans İmparatorluğu ile yapılan bu antlaşmadan sonra kaynaklarda Yahşi Bey hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle beraber 1342 yılından kısa bir süre sonra vefat etmiş olduğu tahmin olunmaktadır.

Bizans kaynaklarına göre Yahşi Han'ın vefatından sonra Truva taraflarında Süleyman adında bir beyin hâkim olduğu görülür. Ancak kendisinin

Demirhan Bey veya Yahşi Bey'den hangisinin oğlu olduğu anlaşılamamaktadır. Bizans tahtı için mücadele eden Kantakuzenos düşmanlarına karşı düştüğü zor durumdan Süleyman Bey'in Gelibolu'ya göndermiş olduğu kuvvetler sayesinde kurtulabilmişti (1343). O, Bizans kumandanı ve aynı zamanda kayınpederi olan Vatatzes'e de yardım etmişti. Süleyman Bey 1357 yılında Truva taraflarına hâkimdi. Onun ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Osmanlıların Karasi Beyliği'ne Son Vermesi

Osmanlıların yanında bulunan Karasioğlu Dursun Bey, Orhan Bey'e müracaat ederek Osmanlılara Balıkesir, Aydıncık ve Bergama'yı vermeyi taahhüt etmiş ve karşılığında da kendisine beylik verilmesini istemiştir. Orhan Bey, bu teklifi olumlu karşılamış ve Dursun Bey'i yanına alarak Balıkesir üzerine yürüyüşe geçti. Orhan Bey'in Balıkesir üzerine gelişini öğrenen Demirhan Bey, direnemeyeceğini anlayarak daha korunaklı bir yer olan Bergama Kalesi'ne çekildi. Osmanlı Hükümdarı Orhan Bey, Balıkesir'e gelip Demirhan Bey'in Bergama'ya kaçtığını haber alınca, iki kardeşi barıştırmak için Dursun Bey'i Hacı İlbeyi ile beraber Bergama Kalesi'ne yolladı. Ancak Bergama önlerine gelen Dursun Bey, kaleden atılan bir okla yaralandı ve öldü. Bu duruma çok üzülen Orhan Bey Balıkesir ve civarını Osmanlı sınırlarına kattıktan sonra merkezi Bursa'ya döndü. Demirhan Bey'in yanında bulunan asiler, can korkusundan ve uğrayacakları zararı fark ederek Demirhan Bey'i Orhan Bey'e teslim ettiler. Demirhan Bey'in hayatını bağışlayan Orhan Bey onu Bursa'ya gönderdi. Demirhan Bey iki sene kadar burada yaşadıktan sonra veba hastalığına yakalanarak vefat etti.

Karasi Beyliği'nin Osmanlılarca ilhakı, kaynaklarda 1334, 1336, 1345 ve 1354 olmak üzere farklı yıllar kabul edilerek kaydedilmiştir. Bunlar arasında 1345 tarihi, Karasi Beyliği'nin Osmanlı topraklarına katıldığı tarih olarak daha uygun görülmektedir.

Karasi Beyliği'nin Demirhan Bey'e ait kısmının Osmanlılara geçmesi üzerine tecrübeli Karasi emîrlerinden Hacı İlbeyi, Evrenos Bey, Ece Halil ve Gazi Fazıl Beyler Osmanlı Devleti hizmetine girdiler ve Osmanlıların Rumeli'yi fethinde büyük yararlılıklar sağladılar.

Orhan Bey, Karasi topraklarının idaresini oğlu Süleyman Paşa'ya vermiş, ondan sonra ise bölge I. Murad'ın oğlu Yakub Çelebi tarafından idare edilmiştir. Karasi Beyliği'nin tarih sahnesinden çekilmesi ve yerini Osmanlı Beyliği'ne bırakması, Osmanlılar için askerî ve siyasî genişleme açısından önemli bir aşama teşkil eder. Süleyman Paşa, Rumeli'ye geçişinin hazırlık döneminde ve sefer sırasında Karasi emîrlerinin büyük yardım ve desteğini görmüştür. Yeni fethedilen Rumeli topraklarını şenlendirmek amacıyla Anadolu'dan getirilen Türk nüfusu bu bölgeye yoğun bir şekilde yerleştirilmiştir.

Rumeli'ye yerleşmek amacıyla gelen ilk Türk gruplarının Karasi ilinden geldiği anlaşılmaktadır. Karasi ilinden gelen bu Türkmenler Süleyman Paşa zamanında Gelibolu Yarımadası ile buranın kuzeyine yerleştirildiler. Hasköy (Balıkesir)'deki Balıkesirli, Karasili, Gönenli, Dânişmendli ve Dimetoka'daki Karesiyurdu gibi yer adları o tarihten kalmadır.

Karasioğulları'nın bastırmış olduğu iki sikkenin varlığı bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi Yahşi Bey'e aittir. Diğeri ise Yahşi Bey'in oğlu Beylerbeyi adına kesilmiştir.

Karasi Beyliği zamanında bölgede ipekçilik ve ipek ticareti önemli ölçüde gelişmiş idi. Beylik merkezi olan Balıkesir ipek ticareti bakımından önemli bir pazar yeri durumunda idi.

Karasi Beyliği döneminden günümüze kadar ulaşan herhangi bir mimari eser bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2013.

Dukas, *Bizans Tarihi*, (trc. Vladimir Mirmiroğlu), İstanbul 1956.

Hoca Sa'deddin, *Tâcü't-tevârih* (haz. İ. Parmaksızoğlu), İstanbul 1975, I.

İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), I-II, İstanbul 2000.

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (trc. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996.

Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*, (yay. F. R. Unat - M. A. Köymen), Ankara 1987, I.

Oruç b. Adil, *Tevârîh-i Âl-i Osmân. Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007.

Yazıcızâde Âlî, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk Selçuklu Tarihi*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009.

Araştırma Eserleri

Ahmed Tevhid, "Balıkesir'de Karasioğulları", *TOEM*, 11/9 (1327), s. 563-568.

Artuk, İbrahim, "Karasioğulları Adına Basılmış Olan İki Sikke", *TD*, sy. 33 (1982), s. 283-284.

Ayönü, Yusuf, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, İzmir 2009.

Başar, Fahameddin, "Karasıoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 410-416.

Cahen, Claude, "Karasi", *EI²* (İng.), IV, 628.

İnalcık, Halil, "Batı Anadoluda Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Ankara 1999.

Karamağaralı, Beyhan, "Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında", *SAD*, II, Ankara 1971, s. 85-86.

Koca, Salim, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), VI, Ankara 2002, 735-737.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri*, İstanbul 2015.

Nicol, D. M., *Bizanzsın Son Yüzyılları (1261- 1453)*, İstanbul 1999.

Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (trc. Fikret Işıltan), Ankara 1986.

Öden, Zerrin Günal, "Karesioğulları", *DİA*, XXIV, 488-489.

_____, *Karasi Beyliği*, Ankara 1999.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.

Turğut, Vedat, "Karası Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 177-189.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.

_____, *Karasi Vilayeti Tarihçesi*, İstanbul 1341.

_____, *Kitabeler*, İstanbul 1345.

_____, "Karasi-oğulları", *İA*, VI, 331-335.

Zachariadou, Elizabeth, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakib Devlet", *Osmanlı Beyliği: 1300-1389*, (ed. Elizabeth Zachariadou), İstanbul 1997, s. 240-255.

Zhukov, Konstantin, "Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolusunda Ortak Para Sorunu (1340-1390)", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed. Elizabeth Zachariadou), İstanbul, 1997, s. 256-262.

Karasioğulları Şeceresi*

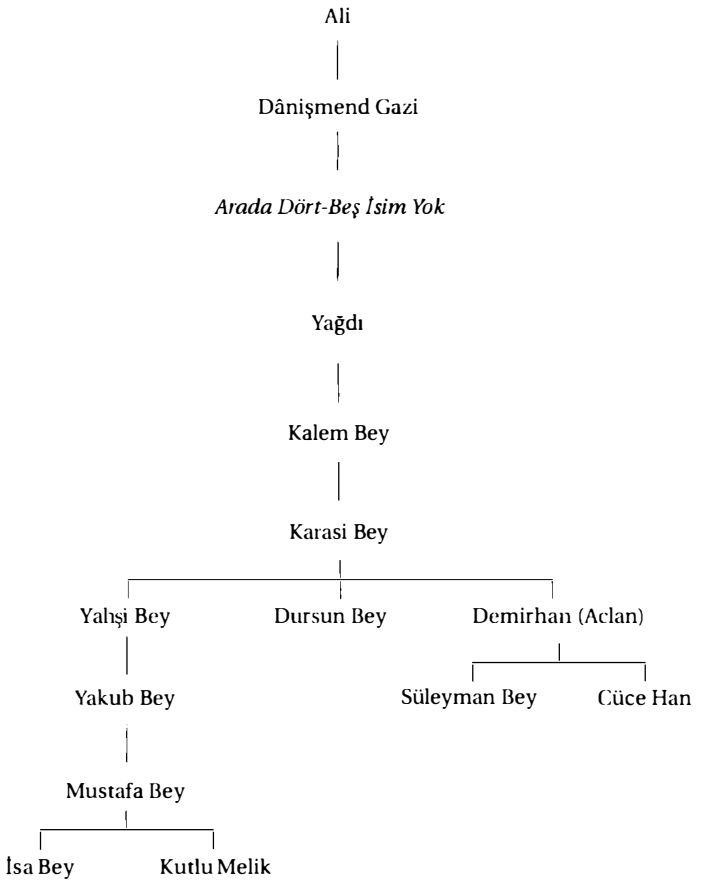

* İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, s. 103; Zerrin Günal Öden, *Karası Beyliği*, Ankara 1999, s. 73.

f) SARUHANOĞULLARI

Beyliğin Kuruluşu

Saruhanoğulları, XIII. yüzyılın sonlarından XV. yüzyılın başlarına kadar Manisa ve yöresinde hüküm süren bir Türkmen beyliğidir. Bu Türk Beyliği, Batı Anadolu uç kesiminde 1290'lı yıllardan itibaren faaliyet gösteren Saruhan Bey tarafından Manisa merkezli olarak kurulmuş olup kurucusunun adıyla anılmıştır.

Batı Anadolu denizci Türkmen beylikleri arasında yer alan Saruhanoğulları Manisa yöresinin Türkleşmesinde önemli rol oynamış, yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamış, ele geçirdikleri şehir ve kasabaları birer iskân merkezi haline getirmiştir. Tahrir kayıtları bu bölgede önemli oranda Türkmen grubunun yerleşmiş olduğuna ve beylik topraklarında çok az sayıda Hristiyan'ın mevcut bulunduğuna işaret eder.

Beyliğin hâkim olduğu topraklar Gediz vadisini ve ovasını içine alır. Beyliğin doğu sınırları kuzeyden güneye doğru Demirci, Borlu, Ilıca, Adala ve Kemaliye'den itibaren batıya doğru bugünkü Akhisar, Turgutlu, Manisa, Kemalpaşa (Nif), Menemen ve Ege denizi sahillerine, İzmir körfezinin batı kıyılarından Foça'ya kadar uzanır. Kuzeyde Karasioğulları, doğuda Germiyan Beyliği ve güneyde Aydınoğulları ile komşu olan beylik Batı Anadolu'daki Karasi, Aydın ve Menteşe gibi denizci Türkmen beylikleri arasında yer alır ve dönemin Bizans ve Latin kaynaklarında daha çok Ege denizi, Adalar ve Trakya'daki akınları ile yaptıkları anlaşmalar dolayısıyla bahsedilir.

Saruhan Bey

Beyliğin kurucusu ve aynı zamanda hanedana adını veren Saruhan Bey'in menşei hakkında tereddütler vardır. Yapılan araştırmalar sonucunda hâkim olan düşünce, onun Hârezmşahlara mensup emîrlerin birinin soyundan geldiğidir. Bu bilgi İbn Bîbî'nin Hârezm emîrleri içinde kaydettiği Saruhan adındaki beye dayandırılmaktadır. Bunun Saruhanoğulları ile ilgisi konusunda açık bir bağ ve delil olmadığı halde, bölgede daha sonraki devirlerde yerleşmiş bulunan Horzumlu aşiretinden yola çıkarak bu yakıştırma yapılmış bulunmaktadır. Bu bilginin doğruluğu şüphelidir. İbn Bîbî Celâleddin Hârezmşah'ın ölümünün ardından bazı büyük Hârezmli emîrlerinin Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın hizmetine girdiklerini, bunlardan Kırhan/Kayırhan, Bereket, Yılanboğa, Canbirdi, Saruhan ve Güçlühan'ın sultana bağlılık yemini ettiklerini, bu emîrlerin başı olan Kayırhan'a Erzurum bölgesinin verildiğini, ona bağlı emîrlerin de aynı bölgeye idareci olarak dağıtıldıklarını yazar. İbn Bîbî'nin kayıtlarında, Saruhan'ın izi Erzurum

bölgesinde kaybolur ve diğer emîrlerden bahsedildiği halde onun adından bir daha bahsedilmez.

Menşei konusunda söylenebilecek olan husus, Saruhan Bey'in babasının adının bir vakıf kaydına göre "Alpagı/Alpagu" olduğudur. Bu ad ailenin kimliği hakkında yönlendirici olabilir. Bunun bir şahıs adı olmaktan ziyade bir askerî unvan olma ihtimali güçlüdür. Bu durumda hanedanın basit bir Türkmen boy beyine dayanmaktan çok bir uç veya akıncı beyi olması ihtimali ortaya çıkar.

Yazıcızâde Ali'nin ve onu takip eden kaynakların ortaya koyduğu gelenek, Saruhan Bey'in, Sultan Mesud'un askerlerinden, Selçuklu uç emîrlerinden biri olduğu bilgisini verir. Öte yandan onun Aydın Beyi Mehmed ve Karasi beyi gibi Germiyan beyinin kumandanlarından biri olarak faaliyet gösterdiği de belirtilir.

İşte bütün bu anlatılanlardan ortaya çıkan sonuç, Saruhanoğulları'nın Hârezm Türkmenlerinden olduğu, Celâleddin Hârezmşah'ın ölümünden (1231) sonra Saruhan adlı bir beyin Türkiye Selçuklu Devleti hizmetine girdiği ve Saruhanoğulları Beyliği'ni kuran Saruhan Bey'in de bu Hârezmli Emîr Saruhan'ın torunu olduğu ihtimalidir. Saruhan Bey'in babasının adı Alpagı olup Çuğa ve Ali Paşa adlarında iki kardeşi daha vardı.

Türkiye Selçuklu Sultanı II. Mesud'un emîrlerinden olan Saruhan Bey, Manisa bölgesindeki faaliyetlerini artırarak şehri sıkıştırmaya başladı (1303). Bizans İmparatoru II. Andronikos (1282-1328), Batı Anadolu'daki Türkmenlerin akınlarının artması üzerine oğlu ve saltanat ortağı IX. Mihail'i 1303 yılı sonlarında bu bölgeye gönderdi. IX. Mihail, Katalan kuvvetlerinin de desteği ile 6500 kişiye ulaşan bir kuvvetle Manisa'ya kadar geldi ise de Türkmenler karşısında başarılı olamadan güçlükle Edremit'e doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Saruhan Bey bu olaydan sonra Katalan kuvvetlerinin bulunduğu Danya Kalesi'ni kuşatma altına aldı. Fakat burada başarılı olamadı. O, Katalanların bölgeyi terk etmesinden sonra Manisa şehri üzerindeki baskısını artırarak civardaki kasaba ve köyleri fethetti. Bu faaliyetler sonucunda Türklerin Leşkeri-ili (Laskaris ili) dedikleri Manisa'nın savunması iyice zayıfladı ve geç devir bir kaynağın kaydına göre 713 (1313) yılında Saruhan Bey tarafından fethi gerçekleşti.

Saruhan Bey, fetihten sonra bu güzel şehri beyliğin başkenti yaptı. Aydınoğulları ile müttefik olarak beyliğinin sınırlarını kısa zamanda Alaşehir'den İzmir ve diğer Ege kıyılarına kadar genişleten Saruhan Bey, eski Türk âdeti gereğince topraklarını kardeşleri arasında paylaştırdı. Kendisi Ulu Bey sıfatı merkez Manisa'da hüküm sürerken, Demirci taraflarını kardeşi Çuğa

Bey'e, Nif (Kemalpaşa)'in idaresini de diğer kardeşi Ali Paşa'ya verdi. Saruhan Bey kardeşi Çuğa Bey'in ölümünden sonra Demirci'nin idaresini oğlu Devlethan'a onun ölümünden sonra da Yakub Çelebi'ye bıraktı.

Osmanlı döneminin ünlü seyyahı Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesi*'nde Demirci'nin Saruhan beylerinden Kara Mustafa Bey tarafından, Nif'in de Saruhan Bey devrinin ileri gelen beylerinden Hacı Emet Bey tarafından fethedildiği bilgisini kaydederse de Evliya Çelebi'nin bu kayıtlarını ihtiyatla karşılamak gerekir.

Saruhanoğulları Beyliği doğuda Germiyanoğulları, kuzeyde Karasioğulları ve güneyde de Aydınoğulları Beyliği ile komşu durumundaydı. Saruhanoğulları Beyliği'nin üç tarafı yeni kurulmuş olan Türk beylikleri ile çevrilmiş olduğundan yalnız Ege Denizi tarafından genişlemeye, gaza ve seferler yapmaya elverişli bir konumdaydı. Bu sebeple Saruhan Bey kurmuş olduğu donanma ile deniz seferlerine başladı. Foça, Sakız ve Naksos'taki Cenevizler ile Midilli adasını vergiye bağladı. Meşhur seyyah İbn Battûta, 1332 yılında Manisa'ya geldiği zaman Foçalıların her sene Saruhan Bey'e 15.000 gümüş para vergi verdiğini kaydetmiştir.

Osmanlı tarihinin önemli kaynaklarından Müneccimbaşı'nın *Camiü'd-Düvel* adlı eserinde Saruhanoğulları'na ait olduğu belirtilen topraklar arasında Menemen, Gördes, Adola, Akhisar, Turgutlu, Nif, Ilıca, Kayacık, Demirci, Urganlı, Manisa, Güzelhisar ve Mendelorya şehir ve kasabaları sayılmıştır. Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr* adlı eserinde Saruhan Bey'den övgüyle söz ederek XIV. yüzyıl ortalarına doğru Saruhan Beyliği'nin on beş şehri, yirmi kalesi, 10.000 askeri ve Saruhan'ın kardeşi Ali Paşa'nın da sekiz şehri, otuz kalesi, okçulukta yetenekli birçok yaya askeri, sekiz bin atlı askeri ile büyük bir donanması bulunduğunu kaydeder.

Bu dönemde Osmanoğlu Orhan Bey, Bizans İmparatorluğu aleyhine devamlı surette topraklarını genişletmekteydi. Bu durum üzerine Bizans İmparatoru III. Andronikos Palailogos (1328-1341) Osmanlılara karşı Saruhan ve Aydınoğulları ile ittifak kurdu. Bu yüzden Saruhan Bey, Osmanlılara karşı Bizans ve Aydınoğulları ile beraber hareket etmeye başladı.

1334 yılında Aydın ve Saruhanoğulları güçlü bir donanma ile Yunanistan sahilleri ve Trakya'ya bir deniz seferi düzenlediler. Saruhanoğulları Beyliği donanmasının idaresi Saruhan Bey'in oğlu Süleyman Bey'in elindeydi. Ancak bu sefer sırasında Midilli'yi zapt eden Foça Valisi Dominik, Saruhanoğlu Süleyman Bey ile birçok adamını esir aldı.

Bizans İmparatoru III. Andronikos, âsi valiyi cezalandırmak için donanmasıyla Foça önlerine geldi ve şehri kuşattı. İmparator buradan bir

sonuç elde edemeyince dostu ve müttefiki olan Saruhan Bey'den yardım istedi. Saruhan Bey, esir olan oğlu Süleyman ve arkadaşlarının kendisine teslim edilmesi şartı ile yardım edebileceğini bildirdi. İmparator Andronikos, bu şartı kabul edince Saruhanoğulları'na ait süvari ve piyade kuvvetleri Foça'yı karadan kuşattılar. Kuşatma yaklaşık beş ay sürmesine rağmen kale düşürülemedi. İmparator, bu defa da Anadolu'daki diğer müttefiki Aydınoğlu Umur Bey'den yardım istedi. Böylece Bizans, Saruhan ve Aydınoğulları'nın gemilerinden meydana gelen müttefik donanma Foça Valisi Dominik'i bir deniz savaşına zorladılarsa da başaramadılar. Sonunda İmparator Andronikos, Dominik ile anlaşma sağlayarak Saruhanoğlu Süleyman Bey ve adamlarını serbest bıraktırdı (1336).

III. Andronikos'un 1341 yılında ölümü Bizans İmparatorluğu'nda saltanat mücadelesine yol açtı. Bu iktidar mücadelesini fırsat bilen Saruhan Bey, Bizans toprakları üzerine akınlara başladı. Nitekim o, Gelibolu taraflarına bir sefer düzenledi ise de başarılı olamadı. Buna karşılık Bizans donanması da harekete geçerek Saruhanoğulları Beyliği kıyılarında yağma ve tahrip hareketlerinde bulundu. Yaşanan saltanat mücadeleleri çerçevesinde Kantakuzenos, Dimetoka'da imparatorluğunu ilan ederek eski müttefiklerine başvurdu. Umur Bey, Kantakuzenos'a destek verdi. 1342 sonunda 300 gemi ile Meriç ağzında ona yardımda bulundu ama kış yaklaştığı için kısa bir süre sonra geri döndü. 1343'te tekrar Trakya'ya gitti, Selanik'i yağmaladı. Onun bu harekâtına Saruhan askerlerinin de katılmış olması muhtemeldir. Bu olaylar sırasında Saruhan Bey'in müttefiki ve dostu olan Aydınoğlu Umur Bey de Haçlıların saldırısına uğramıştı. Haçlı donanması bu saldırı sonucunda İzmir'i ele geçirdi (1344). İzmir'in Latinlerin eline geçmesi Saruhanlı denizciliği için ağır bir darbe oldu. Batı Anadolu'da bu olayların geçtiği esnada Bizans'ın başkenti İstanbul'da taht için mücadeleler devam ediyordu. İstanbul'u ele geçirmek isteyen Kantakuzenos, dostu Aydınoğlu Umur Bey'e haber göndererek ondan yardım istedi. Umur Bey bu teklifi kabul edince Saruhan Bey de oğlu Süleyman Bey komutasında bir miktar askeri onun yanına gönderdi. Saruhan kuvvetleri Umur Bey'le beraber Trakya'ya geçip Kantakuzenos'un kuvvetleriyle birleştiler. İstanbul'a yürüyen müttefik güçler, Kantakuzenos'un bu şehirdeki taraftarlarının bertaraf edildikleri haberi üzerine geri çekilerek Makedonya tarafına hareket ettiler. Dönüş esnasında Küçükçekmece civarında Saruhanoğlu Süleyman Bey, şiddetli bir humma hastalığı sonucunda vefat etti (1345).

Aydınoğlu Umur Bey, Süleyman Bey'in ölümünden sonra onun naaşını alarak Manisa'da bulunan babasının yanına getirdi. Oğlunun ölüm haberini

alan Saruhan Bey, âdeta yıkıldı ve bu tarihten sonra fazla yaşamadı. Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra 1346'da vefat etti. Manisa'da Körhane adı verilen türbeye defnedildi. Beyliğin kurucusu Saruhan Bey'in çok uzun süren hâkimiyet döneminde Saruhanoğulları Beyliği uçtaki yerini sağlamlaştırmış, hatta bu bölgeden İstanbul ve Trakya'ya kadar uzanan bölgede siyasî ve askerî açıdan önemli bir rol üstlenmişti. Bu sıralarda henüz yavaş yavaş yıldızı parlayan ve fazla dikkat çekmeyen Osmanlılar ile de ilk siyasî ilişkiler dolaylı olarak gerçekleşmiştir.

Saruhan Bey devrinde Manisa bir Türk-İslâm şehri olarak gelişti ve büyüdü. Anadolu'yu gezmiş olan seyyah İbn Battûta, Manisa'da Saruhan Bey ile görüştüğünü ve Saruhan Bey'in saltanatının son yıllarında şehrin tamamının bir Türk şehri kimliğine büründüğünü yazmaktadır.

Saruhan Bey'in Timur Han, Orhan, Süleyman, İlyas, Devlethan ve Budak Paşa isimlerinde altı oğlu olduğu bilinmektedir, ölümünden sonra beyliğin başına bu oğulları arasından Fahreddin İlyas Bey geçti. Saruhan Bey'in oğullarından Devlethan Demirci'yi, Budak Paşa da Gördes'i idare etmekteydi.

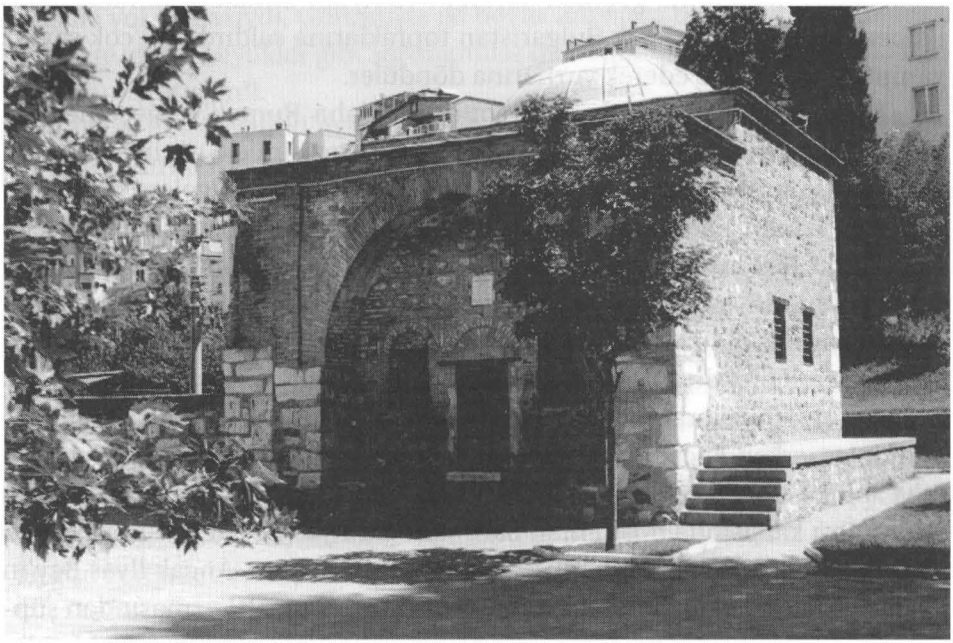

"Körhane" adıyla bilinen Saruhan Bey Türbesi
(http://www.mustafacambaz.com/data/media/1457/saruhan_bey_trbesi_2_copy.jpg)

İlyas Bey

Saruhan Bey'den sonra beyliğin başına geçen İlyas Bey dönemi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Saruhan Bey ile Aydınoğlu Umur Bey, İmparatoriçe Anna'ya karşı Kantakuzenos ile iş birliği yapmışlardı. Kantakuzenos mücadelesinde başarılı olamayınca bu kez Osmanlı hükümdarı Orhan Bey'e yöneldi. Onunla bir anlaşma yaptı ve kızını Orhan Bey'le evlendirerek aradaki ilişkileri sağlamlaştırdı. İmparatoriçe Anna ise Kantakuzenos'un bu hamlesine karşılık Saruhanoğulları ile ittifak kurmaya çalıştı. Bu amaçla devlet ileri gelenlerinden Tagaris'i Manisa'ya Saruhan Bey'in yanına gönderdi. Ancak Tagaris Manisa'ya geldiğinde Saruhan Bey henüz ölmüştü. Bu duruma rağmen Tagaris, Saruhan Bey'in yerine geçen İlyas Bey ile bir anlaşma yapmayı başardı.

Yapılan anlaşmadan sonra hem İlyas Bey hem de Aydınoğlu Umur Bey imparatoriçeye yardım için askerî birlikler gönderdiler. Ancak 1346 yılında imparatoriçeye yardıma giden Saruhan ve Aydın kumandanları yolda Anna aleyhine bir anlaşma yaptılar. Bu emîrler, önce İstanbul'a gelerek imparatoriçeden para ve hediye aldılar sonra Trakya'ya geçerek eski dostları Kantakuzenos'un saflarına geçtiler. Saruhan ve Aydın birlikleri Kantakuzenos ile beraber hareket ederek Bulgaristan topraklarına saldırdılar, çok sayıda ganimet ve esir elde ederek yurtlarına döndüler.

Saruhanoğulları bu akından sonra bir daha Rumeli'ye geçemediler. Çünkü Osmanlılar 1345 yılında Karasi Beyliği arazisini ele geçirip Gelibolu yarımadasına iyice yerleşince Saruhanoğulları'nın bu bölgelere geçmeleri zorlaştı. İzmir'i Latinlerden almak için 1348 yılında giriştiği mücadelede Gazi Umur Bey'in şehit düşmesiyle birlikte İzmir ve çevresi Latinler elinde kalmış oldu. Böylece Marmara kıyıları gibi Ege sahilleri de Saruhanoğulları'na kapanmış oldu. İzmir'in Latinler eline geçmesi Saruhan deniz ticaretine de önemli ölçüde darbe vurdu.

756 (1356) yılında Osmanlı Sultanı Orhan Bey'in oğlu Halil, Gemlik sahilinde gezerken Foçalılar tarafından esir edildi. Halil'i kurtarmak için Foça'yı abluka altına alan İmparator Ioannes Palaiologos, Cenevizlerin başarılı savunması karşısında dostu olan Saruhanoğlu İlyas Bey'den yardım istedi. İlyas Bey bu isteği kabul ederek karadan Foça'yı kuşattı. Ancak İlyas Bey'in Foçalılarla dostluğunu bilen ve onun kendisine bir tuzak kurmasından şüphelenen İmparator Ioannes, İlyas Bey'i gemisine davet etti ve onu rehin alarak denize açıldı. İlyas Bey ancak karısının verdiği büyük miktardaki fidye karşılığında özgürlüğüne kavuşabildi. Bundan başka o, oğullarını da imparatorun yanında rehin olarak bırakmak zorunda kaldı.

İlyas Bey'in ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemekle beraber 1357 yılında beyliğin başında İshak Çelebi'nin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple İlyas Bey'in 1356 veya 1357 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir.

İshak Bey

İlyas Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına oğlu İshak Bey geçti. Babasının sağlığında Menemen'i idare eden İshak Bey beyliğin en zayıf bir zamanında başa geçmesine rağmen onun döneminde, Saruhanoğulları sosyal ve kültürel anlamda en parlak devrini yaşadı. Onun Mısır Memlûk sultanı ile mektuplaştığı bilinmektedir. Nitekim Rodos adasının şövalyelerden alınması için yapılacak sefere diğer Anadolu beyleri gibi İshak Bey de davet edilmiş ve kendisine Memlûk sultanının nâmesi verilmiştir (1366).

Saruhanoğulları, İshak Bey zamanında yeni komşuları Osmanlılar ile mecburen dostane bir siyaset takip ettiler. Saruhan Beyliği'nin Osmanlılarla dostluk kurmak, hatta I. Murad'ın hükümdarlığı döneminde Osmanlı üstünlüğünü ve egemenliğini kabul etmek zorunda kalmasının iki nedeni vardı, ilki, iki beylik arasındaki ortak sınır; ikincisi de İzmir'in Latinler tarafından işgalinin deniz ulaşımında düşüşe ve ekonomik kaynakların azalmasına yol açmasıydı. Görünüşte iki beylik arasında bir dostluk vardı, fakat gerçekte, diğer beylikler gibi Saruhanlılar da Osmanlıların gönülsüz vasallerine dönüşmüşlerdi.

İshak Bey, I. Murad'ın oğlu Yakub Çelebi ile Bâyezid'in sünnet düğünlerine ve Yıldırım Bâyezid'in Germiyanoğulları beyinin kızı ile evlenme törenlerine katıldı. Bundan başka I. Kosova Savaşı'na diğer beylikler gibi yardımcı kuvvetler gönderdi.

İshak Bey bir taraftan da Karamanoğulları ile arasını iyi tutmaya çalışıyordu. Her ne kadar verdiği bilgilerin doğruluğu şüpheyle karşılansa da Şikârî'ye göre 1360'lı yıllara doğru Karaman Beyi Alâeddin Bey, uç beyleri üzerindeki nüfuzunu arttırarak Saruhanoğulları'nın da dâhil olduğu uçtaki Türkmen beyliklerini kendine bağladı. Hatta bizzat kendisi Kütahya'dan sonra Saruhan iline geçip burada büyük bir merasim ile karşılandı. Bu arada Saruhanoğlu çeşitli hediyeler takdim ederek ondan hüccet aldı. Yine aynı müellif, Germiyan, Aydın, Saruhan ve Menteşe beylerinin yılda bir defa gelerek üç gün Lârende'de kalmak suretiyle tâbilik bağlarını güçlendirdiklerini söyler.

Karamanoğulları'nın 1367'deki Gorigos Seferi'ne aralarında Saruhanoğulları askerlerinin de bulunduğu bütün uç bölgesindeki Türkmen beylik kuvvetlerinin katıldığı bilinmektedir. Bu katılım için Mısır Memlûk Sultanlığı'nın devreye girerek diğer beylerle birlikte İshak Bey'e de bir mektup gönderdiği Kalkaşendî tarafından bildirilmiştir. Rodos adasının şövalyelerden

alınması için yapılacak sefere diğer Anadolu beyleri gibi İshak Bey de davet edilmiş ve kendisine Memlûk sultanının nâmesi verilmiştir (1366).

İshak Bey zamanında Manisa'da Mevlevîliğin itibarı bir hayli artmıştır. İshak Bey'in Mevlevîhâne'yi yaptırması ile bu aileden birkaç kişinin Çelebi unvanını alması bu sevginin bir delili olarak görülmektedir. İshak Çelebi için kitabeler ve vesikalarda "Sultan, emîr, beldeler fâtihi ve Sultanü'l-azam" gibi unvanlar kullanılmıştır.

İshak Çelebi hakkında 1378 yılından sonraki yıllarda hiçbir bilgi yoktur. Ancak onun 1378 veya 1379 yılında öldüğü bilinmektedir. Sağlığında yaptırmış olduğu türbe kitabesinde ölüm tarihi belli değildir.

Hızır Şah

İshak Bey'in ölümü üzerine oğlu Hızır Şah Saruhanoğulları'nın başına geçti. Ancak kardeşi Orhan Bey onun beyliğini tanımayarak saltanat mücadelesine girişti. Kaynaklarda bu mücadele hakkında fazla bilgi yoktur. Bununla beraber Orhan Bey'in bu mücadeleyi kaybettiği ve Hızır Şah'ın Manisa'ya hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Hızır Şah'ın gümüş ve bakır paraları bulunmuş olup bu paralar üzerinde tarih yoktur. Ancak 1389 tarihli bir vesika bu tarihte Hızır Şah'ın Bey olduğunu göstermektedir.

Hızır Şah Bey olduğu sırada Osmanlı hükümdarı I. Murad şehit düşmüş, yerine Yıldırım Bâyezid geçmişti. Osmanlı tahtındaki bu değişikliği fırsat bilen Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey Osmanlılar aleyhinde faaliyetlere başlamıştı. Onun bu faaliyetlerine Saruhanoğlu Orhan Bey de katıldı. Bunun üzerine Yıldırım Bâyezid hızla Anadolu'ya geçti, Alaşehir'den sonra Manisa'ya geldi. Hızır Şah ise Yıldırım Bâyezid'in bu harekâtı esnasında onu karşılayarak tabiiyetini arz etti ve ülkesini barış yolu ile Osmanlılara bıraktı.

Yıldırım Bâyezid, Hızır Şah'ın bu davranışı üzerine Demirci, Adala, Gördes, Kayacık ve Kemaliye taraflarından oluşan beyliğin doğu topraklarını ona bıraktı. Bâyezid Manisa'yı aldıktan sonra (1390) Karasi ile Manisa birleştirilerek Bey-sancağı yapıldı. Bâyezid buraya önce Ertuğrul'u, onun ölümü ile de Emîr Süleyman'ı tayin etti (1392).

Saruhanoğlu Hızır Şah Bey ise kendisine verilmiş olan küçük bir bölgede bir süre daha beylik yaptı. Bu sırada Emîr Süleyman'la çok iyi bir dostluk kurdu. Kardeşi Orhan Bey ise Bâyezid'in Anadolu harekâtı sırasında yakalanarak Bursa veya İznik'e götürüldü. Ancak o buradan kaçarak önce İsfendiyaroğlu'nun ve arkasından da Timur'un yanına gitti.

Ankara Savaşı'na Emîr Süleyman'ın idaresinde Yıldırım Bâyezid'in saflarında katılan Saruhanlı askerler, İznik'ten kaçarak Timur'a sığınmış olan Orhan'ı karşı tarafta görünce o tarafa geçtiler. Savaşı kazanan Timur,

Anadolu beylerine eski yurtlarını verirken, Orhan Bey'e de Saruhan beyliğini verdi. Nitekim 17 Ağustos 1402 tarihinde Manisa'ya gelen Orhan Bey beyliğinin başına geçti. Orhan Bey beyliğini meşru göstermek için hemen para bastırdı (1403). Ancak Timur'un Anadolu'dan çekilmesinden sonra Denizli taraflarında hüküm sürmekte olan Hızır Şah ile Orhan Bey arasında saltanat mücadelesi yeniden başladı. Neticede Hızır Şah, idareyi eline aldı.

Bâyezid'in Ankara Savaşı'nda yenilmesinden sonra Osmanlı şehzadeleri arasında saltanat mücadelesinin başladığı Fetret Devri'nde Hızır Şah önce eski dostu Emîr Süleyman'ın tarafını tuttu. Ancak Emîr Süleyman'ın mücadeleyi kaybetmesi üzerine Aydınoğlu Cüneyd ve Menteşeoğlu İlyas Bey'le beraber İsa Çelebi'yi destekledi. İsa Çelebi'nin Çelebi Mehmed'e yenilmesi üzerine ise Hızır Şah Manisa'ya kaçtı. Bunun üzerine Çelebi Mehmed'in kuvvetleri Manisa'ya yürüyerek hamamda eğlenmekte olan Hızır Şah'ı yakaladılar ve Çelebi Mehmed'in huzuruna getirdiler. Çelebi Mehmed Hızır Şah'ı idam ettirdi (1410).

Hızır Şah'ın öldürülmesi ile birlikte Saruhanoğulları'nın Manisa kolu sona ermiş oldu. Ancak Demirci kolu fazla etkili olmamakla beraber bir süre daha devam etti. Hızır Şah'ın ölümünden sonra Devlethan'ın oğlu Yakub Bey Demirci'de hüküm sürmeye devam etti. Yakub Han 1407 yılında Demirci'de bir cami yaptırmış olup oradaki bir hamamı da bu camiye vakfetmiştir.

Bundan başka Budak Paşa-oğlu Beyce Bey de Gördes'te bir cami ve hamam yaptırmıştır. Öte taraftan Hızır Şah'ın kardeşi olan Orhan Bey, ağabeyinin ortadan kaldırılmasından ve Çelebi Mehmed'in bu bölgelerden çekilmesinden sonra Manisa'ya gelerek burayı ele geçirdi ve istiklâlini ilan etti. Orhan Bey'in 1411 tarihli bir parasının bulunması onun bu tarihte Manisa'da Bey olduğunu göstermektedir. Orhan Bey'in bu hareketi üzerine Çelebi Mehmed 1412 yılında bu bölgeleri yeniden itaat altına almış ve Orhan Bey'i de bertaraf etmiştir. Orhan Bey'in aynı yıl içerisinde vefat etmesi ile Saruhanoğulları Beyliği tamamen son buldu.

Ekonomik ve Kültürel Hayat

Saruhan beylerinin Latin ve Cenevizler'le ticarî ilişkileri olduğu bilinmektedir. Latinlerle yapılan 1340 tarihli anlaşma bu durumun niteliği bakımından önemlidir. İtalyan tüccarlarının buradan başta buğday olmak üzere hububat yanında sınaî ham madde (şap, afyon, pamuk vb.) ve zeytinyağı, kuru meyve, halı, koyun, at aldıkları, özellikle köle ticaretinin önemli olduğu, buna karşılık tekstil ürünleriyle şarap ve sabun gibi maddeleri sattıkları anlaşılmaktadır. Saruhan tuzlasının ve şapının önemi Osmanlılar döneminde de sürmüştür. Bazı Osmanlı kroniklerinde tuz yasağına uymadıkları gerekçesiyle Saruhanlı yörüklerin I. Murad zamanında Rumeli'ye sürgün

edildiğine dair kayıtlara rastlanır. Ayrıca İtalyan devletleriyle yapılan ticaretin bir işareti olarak Manisa Darphanesi'nde Latince yazılı, Anjou hanedanının "gigliati" adı verilen paraları tipinde sikke basılıyordu. Yine iç piyasada geçerli paraları vardı. Bugüne ulaşanlar arasında İshak Bey, İlyas Bey, Orhan Bey, Hızır Şah ve İshak Bey oğlu Saruhan'ın paraları zikredilebilir. Bazı araştırmacılar Saruhan, Karasi ve Osmanlı paralarının aynı tipolojide olmasından hareketle bu üç beyliğin müşterek bir ekonomik ve ticarî bağa sahip oldukları fikrini ileri sürmüştür.

Saruhan beylerinin ayrıca ilim ve kültür hayatını destekledikleri bilinmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, I. Murad'ın damadı olduğu belirtilen Saruhanoğlu Hızır Şah adına Hasan adında birinin yazdığı kaside ile Yakub Bey emriyle yapılan *Bahnâme* tercümesinden söz eder.

İmar Faaliyetleri

Saruhanoğulları hüküm sürdükleri topraklar üzerinde birçok imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Özellikle cami, medrese ve köprü gibi yapıların inşa edildiği Saruhanoğulları zamanında beyliğin merkezi Manisa Türkleşmiş ve şehrin çehresi değişmiştir. Beyliğin kurucusu Saruhan Bey'in Manisa Çarşı Mahallesi'nde bir mescid, Gediz Nehri üzerinde bir köprü ve Çapraz-lar Mahallesi'nde bir çeşme yaptırmıştır.

Saruhan Bey'in oğlu İlyas Bey de Manisa'da bir mescid (1362) ile bir çeşme yaptırmıştır. İlyas Bey'in oğlu İshak Bey, beyliğin zayıf olduğu bir sırada başa geçmesine rağmen büyük ölçüde imar faaliyetlerinde bulunmuş, ülkesinin her tarafında cami, çeşme, medrese, hamam ve köprü gibi birçok eser yaptırmıştır.

Saruhanlılar, Manisa'da bütün beylikler devrinin en önemli ve ilgi çekici cami örneğini meydana getirmişlerdir; İshak Bey'in 1376'da medrese ve türbe ile birlikte külliye olarak yaptırdığı Manisa Ulu Camii, Batı Anadolu'da görülen en önemli mimari eserlerdendir. İshak Bey Manisa Ulu Camii'nden başka Mevlevîhane (1369), Karaoğlanlar civarında Koyun Köprüsü, Çapraz-lar Mahallesi'nde bir çeşme, Manisa'da Yedi Kızlar Türbesi ve Karahisar ile Karaköy'de birer çeşme yaptırmıştır.

Hızır Şah da babası gibi birçok hayır kurumları yaptırmış ve vakıflar kurdurmuştur. Hızır Şah Adola'da camisi, medrese, imaret ve hamam, Alaşehir'in Kemaliye köyünde Hızır Paşa Camii ile bir hamam ve Manisa'da Çınar Zaviyesi'ni yaptırmıştır. Hızır Şah'ın ölümünden sonra Demirci'de hüküm süren Devletşah oğlu Yakub Bey ise burada bir cami yaptırmış (1407) ve daha sonra bir hamamı da bu camiye vakfetmiştir (1413).

Saruhanoğulları'ndan Budak Paşa-oğlu Beğce Bey ise Gördes'te bir cami ve hamam yaptırmıştır.

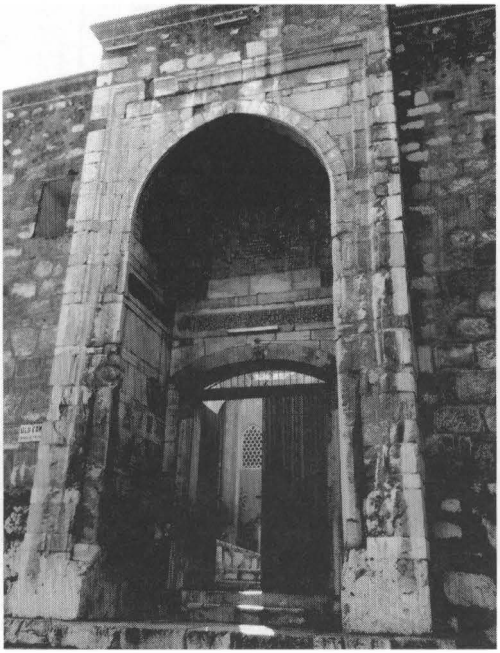

Manisa Ulu Camii Taç Kapı
(Muharrem Kesik Arşivi)

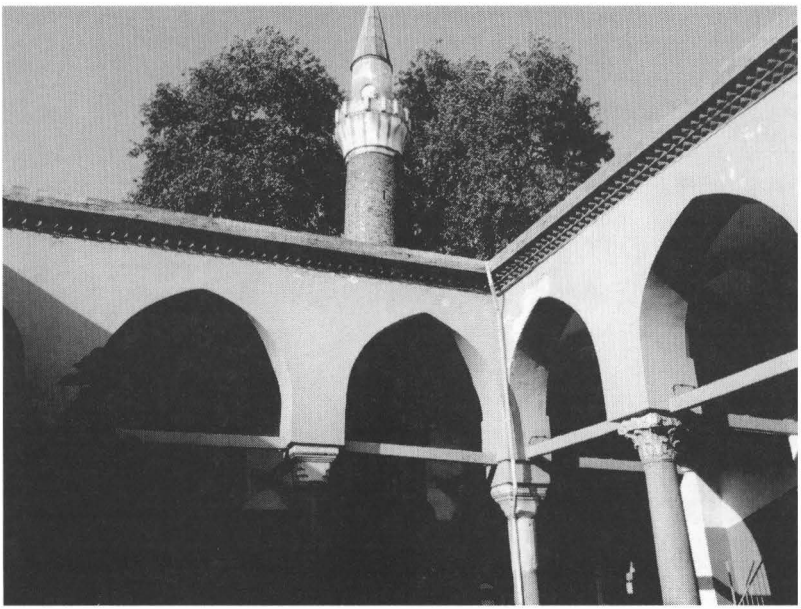

Manisa Ulu Camii avlusu
(Muharrem Kesik Arşivi)

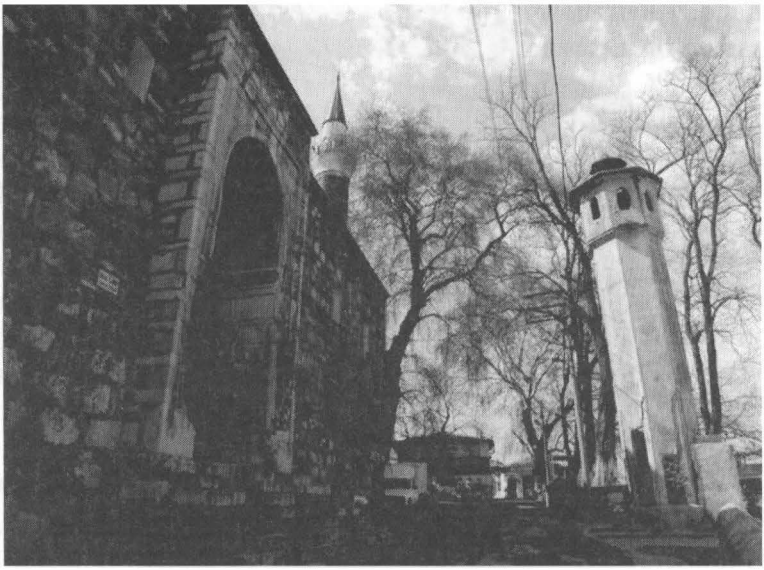

İshak Bey tarafından yaptırılan Manisa Ulu Camii
(http://www.resimbul.com/sonuc/cami/manisa-ulu-camii/manisa-ulu-camii-7be28b.jpg)

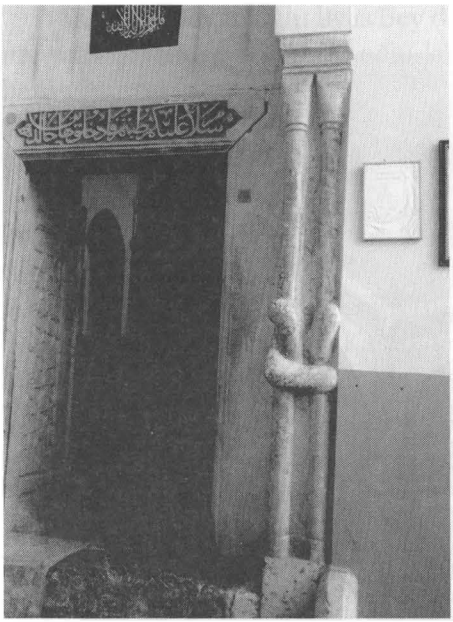

İshak Çelebi'nin Manisa Ulu Camii'nde bulunan türbesinin girişi
(Muharrem Kesik Arşivi)

İshak Çelebi'nin Manisa Ulu Camii'nde bulunan sandukası
(Muharrem Kesik Arşivi)

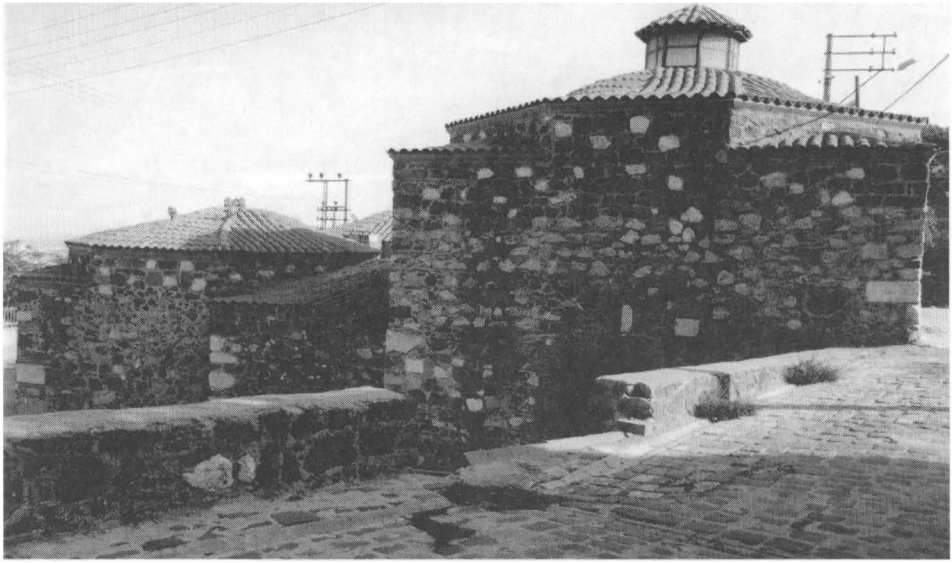

Hızır Şah'ın Osmanlılar tarafından ele geçirildiği hamam (Manisa).
(Muharrem Kesik Arşivi)

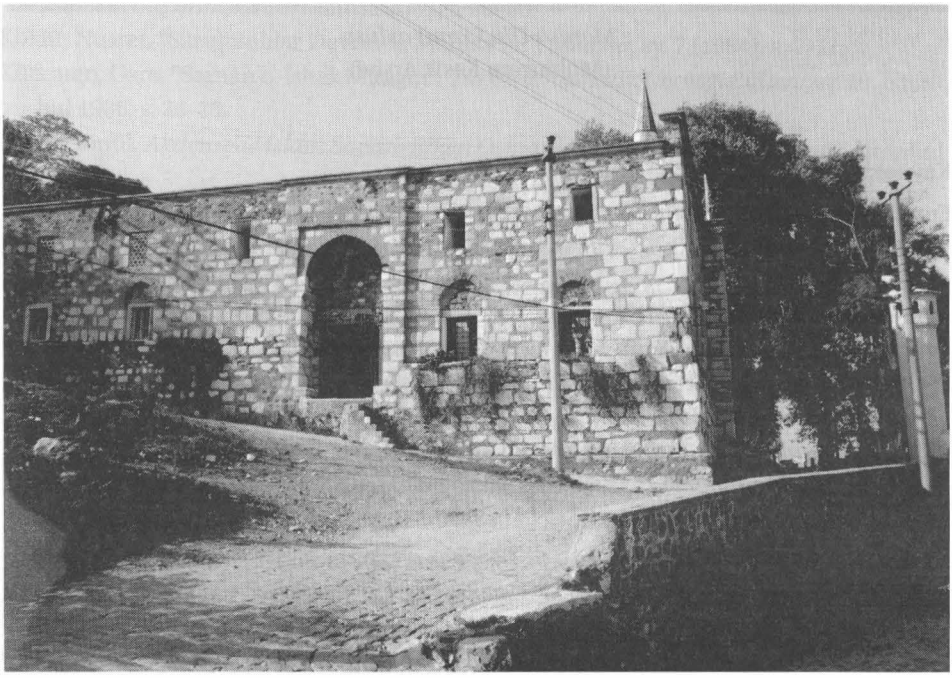

Manisa Ulu Camii
(Muharrem Kesik Arşivi)

Manisa Ulu Camii avlusu
(Muharrem Kesik Arşivi)

Kaynaklar

Enverî, *Düstûrname; Fatih Devri Kaynaklarından Düsturname-i Enveri*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2003; *Düstûrnamei Enverî Medhal*, (haz. Mükrimin Halil Yinanç), İstanbul 1930.

İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), I-II, İstanbul 2000.

Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502), (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007.

el-Ömerî, Şihâbüddin b. Fazlullah, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, (çev. Ahsen Batur, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*), İstanbul 2014.

Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, (ed. Mesud Koman), Konya 1946.

_____, *Karamannâme*, (haz. Necdet Sakaoğlu - Metin Sözen), Karaman 2005.

Yazıcızâde Âlî, *Tevârîh-î Âl-i Selçuk Selçuklu Tarihi*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009.

Araştırma Eserleri

Acun, Hakkı, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1999.

Aktuğ-Kolay, İlknur, *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*, Ankara 1999.

Başar, Fahameddin, "Saruhanoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1994, s. 456-466.

Demir, Mustafa, "Saruhanoğulları Devrinde Manisa İmaretleri", *Manisa*, sy. 14 (1997), s. 60-62.

Divitçioğlu, Sencer, "Saruhanlı Beyliği'nin Kıpçak Kökenli Olma İhtimali (XI-XIV. Yüzyıllar)", *Doğu Batı*, sy. 33, Ankara 2005, s. 287-297.

Emecen, Feridun, "Saruhanoğulları", *DİA*, XXXVI, 170-173.

_____, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.

_____, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001.

_____, "Saruhanoğulları ve Mevlevilik", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 282- 297.

_____, "Saruhan Oğulları Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, 143-153.

Eravcı, Mustafa - Korkmaz, Mustafa, *Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri*, Manisa 1999.

Gökçen, İbrahim, *Sicillere Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul 1946.

_____, *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, İstanbul 1946-50.

Karadanışman, Keşfi, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Manisa, ts., s. 2-8

Koca, Salim, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), VI, Ankara 2002, 737-739.

Korkmaz, Mustafa, "Evkaf Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Saruhanoğulları Vakıfları", *Manisa Araştırmaları*, I, Manisa 2001, s. 55-86.

Köklü, Nusret, "Saruhanlılar Devrinde Manisa (4)", *Manisa*, sy. 7 (1984), s. 7-11.

Kürkman, Garo, "Sarhan b. İshak Mangırı", *Türk Nümismatik Derneği Bülteni*, sy. 19, İstanbul 1986, s. 26-28.

Öney, Gönül, *Akdeniz'de İslam Sanatı-Erken Osmanlı Sanatı-Beyliklerin Mirası*, İstanbul 1999.

Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri*, I, İstanbul 1970.

Tanman, M. Baha, "Saruhanoğulları (Mimari)", *DİA*, XXXVI, 173-174.

Tanrıkorur, Ş. Bârihüdâ, "Manisa Mevlevîhanesi Restorasyonu: Tenkid ve Teklif", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 331-361

Tezcan, Nuran, "Manisa Mevlevihanesi", *Osmanlı Araştırmaları*, XIV (1995), s. 193-199.

Turan, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990.

Uluçay, M. Çağatay, *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul 1940-46.

_____, "Saruhanoğulları", *İA*, X, 239-244.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988.

_____, *Kitabeler II*, İstanbul 1347/1929.

Zachariadou, Elizabeth, *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)*, Venice 1983.

Zhukov, Konstantin, "Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolusunda Ortak Para Sorunu (1340-1390)", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed. Elizabeth A. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 256-262.

Saruhanoğulları Şeceresi*

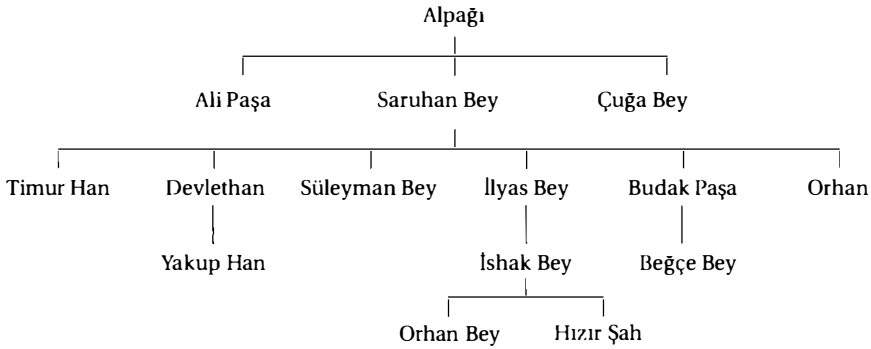

g) AYDINOĞULLARI

Aydınoğulları Beyliği'nin Kurulması

Ege bölgesinde kurulan beyliklerden olan Aydınoğulları Beyliği, XIV. yüzyılın başlarında Aydınoğlu Mehmed Bey tarafından merkezi Birgi olmak üzere Büyük Menderes'ten Tire ve Ayasuluk (Selçuk)'a kadar uzanan bir sahada kuruldu. Başlangıçta Mehmed Bey, Kütahya ve çevresinde hüküm süren Germiyanoğulları Beyliği ordusunda sübaşı (kumandan)lık görevinde bulunmaktaydı. Bu sırada taht kavgalarıyla zayıf düşen Bizans İmparatorluğu'nun topraklarını ele geçirmeye çalışan Anadolu beylerinden Karasi Bey Çanakkale taraflarını, Saruhan Bey Alaşehir'in batısından İzmir'e kadar olan sahayı, Menteşe Bey'in damadı Sasa Bey ise Tire ve Ayasuluk taraflarını fethe girişmişti (1304). Bunlardan Sasa Bey, bölgedeki fetihleri sırasında, Germiyanoğulları Beyliği'nin batı seferlerini yürüten Aydınoğlu Mehmed Bey'den yardım istemişti. Böylece Aydınoğulları ile birlikte bölgenin fethinde önemli bir rol üstlendiler. Fakat çok geçmeden Sasa Bey ile Aydınoğlu Mehmed Bey'in arası açıldı. Öyle anlaşılıyor ki hâkimiyet mücadelesi yüzünden ilişkileri bozulan bu iki Türkmen beyinden Sasa Bey bölgedeki düşman güçlerle iş birliği yaparak Aydınoğlu Mehmed Bey'e karşı çıktı. İki taraf arasında meydana gelen savaşta Aydınoğlu Mehmed Bey, Sasa Bey ve beraberindeki kuvvetleri yenerek bütün Aydın ilini ele geçirdi (1308). Sasa Bey'in ölümü üzerine rakipsiz kalan Mehmed Bey, Aydınoğulları Beyliği'ni kurdu.

* Fahameddin Başar, "Saruhanoğulları Beyliği", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 466.

Aydınoğulları Beyliği'nin sınırları
(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a5/Aydınoğulları_Beyliği_1315-1375.png)

Mehmed Bey Devri (1308-1134)

Mehmed Bey, Mübârizüddin (dinin kahramanı) ve Sultanü'l-guzat (gazilerin sultanı) lakaplarıyla tanınmakta ve Ulu Bey sıfatıyla da Aydınoğulları Beyliği'ni idare etmekteydi (1308). O, çok geçmeden Müslüman İzmir (Yukarı İzmir / Kadifekale)'i (1317) daha sonra Ayasuluk, Tire, Sultanhisarı ve Bodemya (Ödemiş)'yı, 1326'da (veya 1328) Gâvur İzmir (Aşağı İzmir)'i denilen sahil İzmir'i fethetti. Bu sıralarda Osmanlılar da Bursa'yı fethetmişlerdi.

Aydınoğlu Gazi Mehmed Bey, Ortaçağ'daki Anadolu Türk beyliklerinin birçoğu gibi yönetimi altındaki toprakları oğulları arasında idarî bakımdan paylaştırdı. Beş oğlu bulunduğu için ve bunların her birine "bey" unvanı verdi. Büyük oğlu Hızır Bey'e Ayasuluk ve Sultanhisarı'nı, Umur Bey'e İzmir'i, İbrahim Bahadır Bey'e Bodemya'yı, Süleyman Bey'e Tire'yi veren Mehmed Bey, küçük oğlu İsa Bey'i Birgi'de kendi yanında tuttu. Aydınoğulları'nın Ege sahillerine ulaşması, onları denizcilik faaliyetleriyle de ilgilenmek zorunda bıraktı. Aydınoğulları önce Ayasuluk'ta bir tersane, İzmir'in Cenevizlerden alınmasından sonra da bu şehirde bir donanma kurdular. Nitekim 1319 senesinde Sakız adası üzerine yapılan baskın için Ayasuluk'ta 58 gemiden oluşan bir donanma hazırlanmıştı. Bundan sonraki dönemde Umur Bey'in biraz daha bağımsız hareket etmeye başladığını ve 1331'de Gelibolu tarafına bir sefere çıktığını görüyoruz. Bu sefer sırasında Gelibolu'yu baskı altına alan Umur Bey sahildeki Lazgöl (Lazu) Hisarı'nı yağmaladı, ardından da esir ve ganimetlerle İzmir'e dönmeyi başardı.

Umur Bey 1332 yılında büyük gemilerle mücadele edebilecek güçte yeni kadırgalar inşa ettirdi. Yunanistan ana karasını hedef alan Umur Bey yaptırdığı gemilerden 100 parçalık bir donanmayı Ahad Sübaşı'nın emrine verirken kendisi de 150 parçadan oluşan donanmasıyla 1332 yazında Ege'ye açıldı. İpsara, İşkiros, İşkopelos adalarını aldı, Tuzla ve Mondoniça (Bodonista) illerine çıktı, kaleyi kuşattı. Anlaşma karşılığı kuşatmayı kaldırdı ve tekrar denize açıldı, bazı adaları yağmaladı. Eğriboz'a çıktı ve buranın 1331'den beri "bailo"su olan Messire Piyer (Pierre Zeno)'in kuvvetleri ile savaştı. Ardından haraç alarak onunla anlaştı ve hatta onun yönlendirmesi ile Monovesya'ya ilerledi. Burayı da teslim aldı ve her iki şehri de haraca bağlayıp İzmir'e geri döndü.

Umur Bey'in 1333 yılında iki yüz elli gemiden oluşan donanma ile Adalar Denizi ve Yunanistan'a yaptığı seferde pek çok yer yağma edildi ayrıca bazı adalar vergiye bağlanarak beylik gelirleri arttırılmış oldu. Aydınoğlu Mehmed Bey devrinde yapılan son sefer yine Umur Bey tarafından Kuluri ve Mora adaları üzerine düzenlenmiştir. Emri altındaki 170 gemilik bir donanmayla denize açılan Umur Bey, Mora içlerine kadar ilerleyerek pek çok esir ve ganimet elde ederek geri dönmüştür. Aydınoğlu Umur Bey, babasının daveti üzerine Birgi'ye gelmişti. Gazi Umur Bey burada düzenlenen bir av merasimine katılmış ve babası Mehmed Bey av sırasında suya düştükten sonra hastalanmış, çok geçmeden de vefat etmiştir (734/1334). Ölümünden bir yıl önce ünlü Müslüman seyyah İbn Battûta'yı Bozdağ'daki sayfiyesinde kabul eden ve Birgi şehrindeki sarayına da götüren Aydınoğlu Mehmed Bey ona büyük ilgi göstermiştir. İbn Battûta, Aydınoğlu beyinin huzurunda karşılaştığı bir olayı da şöyle anlatmıştır:

"Sultanla otururken başında kuyruklu sarığıyla yaşlı bir adam geldi, selâm verdi. Kadıyla müderris ayağa kalkıp selâmını aldılar. Adam, sultanın önündeki sedire oturunca hafızlar geride kaldı. Müderrise kim bu adam diye sordum, güldü cevap vermedi. Soruyu tekrar ettim, o zaman şöyle anlattı:

Bu ihtiyar Yahudi bir doktordur, hepimiz muhtacız ona. Gördüğün gibi hükümdar ona çok saygı gösteriyor. Biz de ayağa kalkar, onu hürmetle karşılarız. Bu tavır beni sinirlendirmişti; dayanamayıp itiraz ettim ve lanetli oğlu lanetli sen Yahudi'sin, nasıl oluyor da Kur'an okuyanların daha üstünde bir mevkide oturuyorsun dedim. Ona kızdım, sesimi yükselttim. Hükümdar bu davranışım karşısında hayret etti ve ne dediğimi sordu. Müderris benim anlattıklarımı tercüme edince Yahudi fena bozuldu, hırslandı, yüzü mosmor meclisi terk edip gitti. Oradan ayrılınca müderris bana teşekkür ederek Allah senden hoşnut olsun, iyi yaptın. Şımarmıştı. Senden başkası da ona böyle bir şey söyleyemezdi, haddini bildirmiş oldun!"

XIV. yüzyılın başlarında Anadolu hakkında bilgi veren Ömerî ise *Mesâlikü'l-ebsâr* adlı eserinde "Birgi beyliğine Aydınoğlu'nun sahip olduğunu,

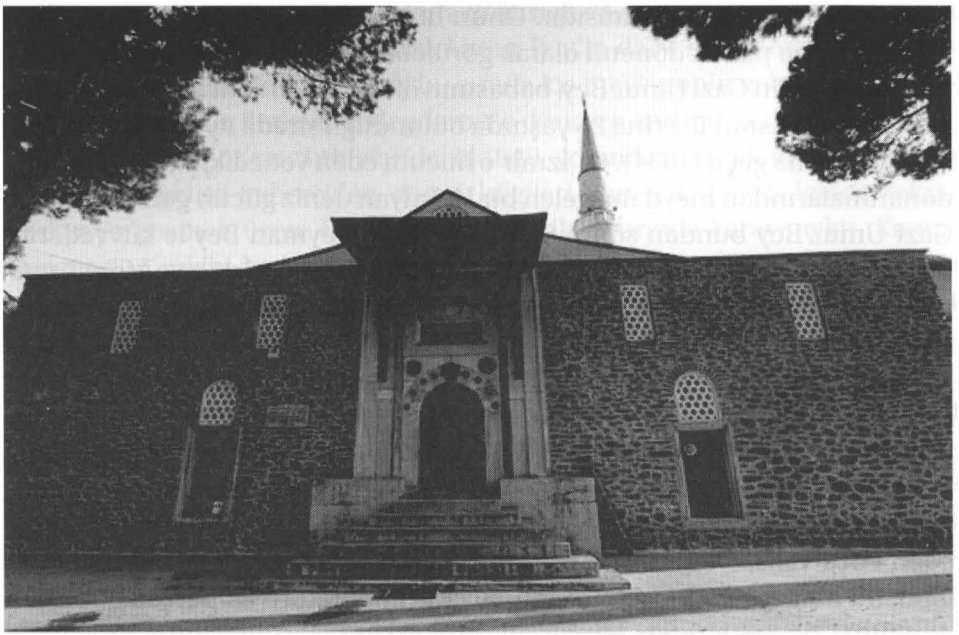

Birgi'deki Aydınoğlu Mehmed Bey Camii
(http://e-turkey.net/var/albums/izmir_odemis_birgi/izmir_birgi_3721.JPG?m=1326750463)

altmış şehri, üç yüzden fazla kalesi ve daima silahlı yetmiş bin askeri bulunduğunu" bildirmektedir.

Mehmed Bey, kendi beyliği döneminde Bizanslılarla dost ve müttefik geçinmeye özen göstermiştir. Bunun yanı sıra adı geçen bey devrinde gerçekleştirilen fetihlerle Aydınoğulları Beyliği gücünü arttırdı ve kuvvetli bir beylik olarak Anadolu'daki gelişmesini sürdürdü.

Umur Bey Devri (1334-1348)

Kaynaklarda "Gazi Umur Bey", "Umur Paşa" diye de anılan, bazı Batılı kaynaklarda ise bu isimlerden türeme "Morbassen" şeklinde adı geçen, çağdaş kayıtlarda unvanı "Gazi-i Rabbani Bahaeeddin Umur Paşa" olarak verilen Umur Bey, Aydın-İzmir yöresinde hâkim olan Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusu Mehmed Bey'in oğludur. Onun henüz genç yaşta iken babası Mehmed Bey tarafından ele geçirilen Yukarı İzmir'in idaresiyle görevlendirilene kadarki faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Onun ilk yılları hakkında bilgi veren yegâne kaynak Enverî'nin *Düstûrname*'sidir. Umur Bey'in bilinen tek sikkesi babasının ölümünü takip eden günlerde basıldığı tahmin edilen "Allahümme es-sabr ila Umur Bey" "Allah'ım Umur

Bey'e sabır ver" ibareli parasıdır. Onun hükümdarlık devresi Aydınoğulları Beyliği'nin en parlak dönemi olarak görülebilir.

Bahaeddin Gazi Umur Bey, babasının ölümünden sonra amcalarının ve kardeşlerinin ısrarı üzerine 25 yaşında bulunduğu sırada Aydınoğulları Beyliği'nin başına geçti (1334). O, İzmir'e hücum eden Venedik, Rodos ve Kıbrıs donanmalarından meydana gelen bir Hristiyan deniz gücün geri püskürttü. Gazi Umur Bey bundan sonra Saruhan oğlu Süleyman Bey'le kuvvetlerini birleştirerek 276 gemiden oluşan bir donanma ile Yunanistan ve Mora üzerine sefer düzenledi. Bu seferden pek çok esir ve ganimet elde ederek İzmir'e döndü (1335). Bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti üzerinde nüfuzu süren İlhanlıların Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümü (1335) üzerine diğer beylikler gibi Aydınoğlu Beyliği de bağımsızlığına kavuştu.

Umur Bey, Aydınoğulları Beyliği sınırlarına yakın bulunan Philadelphia (Alaşehir)'yı kuşatarak hâkimiyeti altına aldı. Bunun üzerine Bizans İmparatoru III. Andronikos, Alaşehir meselesini halletmek ve Midilli adasını işgal eden Foça Valisi Dominik'i cezalandırmak düşüncesiyle İstanbul'dan ayrılarak bu bölgeye doğru sefere çıktı. Bizans imparatoru 84 parçadan oluşan donanma ile bir taratan Midilli adasına asker çıkartılmasını emrederken kendisi de Foça'yı kuşattı (1336). Saruhan ve Aydınoğulları'ndan yardım isteyen İmparator Andronikos, Midilli ve Foça'yı Cenevizlerden aldı. Bu sefer sırasında İmparator Sakız adasını Umur Bey'e verdi, buna karşılık Umur Bey de Alaşehir halkından vergi almaktan vazgeçti. Böylece Bizans ile Aydınoğulları arasında gelişen dostluk ilişkileri devam etti ve bir sene sonra başlayan Arnavut isyanının bastırılmasında Bizans, Umur Bey'in büyük yardımını gördü (1337). Umur Bey daha sonraki yıllarda kardeşi Hızır Bey ile birlikte Adalar ve Yunanistan üzerine seferler düzenledi. Bundan sonra da Karadeniz'e geçen Gazi Umur Bey, Kili ve Eflak seferlerine katıldı (1338-1340).

Bu sırada ölen Bizans İmparatoru Andronikos'un yerine geçen oğlu Ioannes'in yaşı küçük olduğundan Umur Bey'in dostu Kantakuzenos ona nâib tayin edilmişti. Fakat yeni nâib çok geçmeden rakiplerinin muhalefetiyle karşılaşınca Dimetoka'da imparatorluğunu ilan etti. Kantakuzenos, en güvenilir müttefiki olarak Umur Bey'i görüyordu ve bundan dolayı Umur Bey'den yardım istedi. Sonuçta Kantakuzenos, kendisine karşı ittifak oluşturan Saruhan, Osmanoğlu Orhan ve Karesioğlu Yahşı Beyler ile anlaştı ve onlara yardım etmek için 250 gemiyle Trakya sahillerine çıkan Umur Bey'i de kendi yanına çekmeyi başardı. Umur Bey, 1342 yılı sonlarında 380 gemiden oluşan bir donanma ve 20 bin kişilik ordusu ile Trakya kıyılarında Meriç Nehri ağzına kadar geldi. Dimetoka'da bulunan Kantakuzenos'un hanımı ve önde gelen asiller tarafından karşılandı. Bir süre burada kaldıktan sonra Kavala civarındaki Christoupolis'e yürüdü. Onun kendi üzerlerine de saldıracağından

endişe eden Ferecik ahalisi o sırada Sırbistan'da bulunan Kantakuzenos'un ağzından sahte mektuplar yazarak Umur Bey'in daha fazla ilerlemesine engel olmaya çalıştı. Umur Bey ise, bu sırada kış mevsiminin gelmiş olması sebebiyle daha fazla ilerleyemeden İzmir'e dönmek zorunda kaldı.

Kantakuzenos'un Sırbistan'da öldüğü yolundaki dedikodulara inanan Umur Bey, gelen haberciden doğru bilgileri alınca 1343 yılı içinde tekrar Trakya'ya geçmek üzere hareket etti. Selanik civarında karaya çıktı. Kantakuzenos'un rakibi İmparator Ioannes ve annesi İmparatoriçe Anna taraftarı olarak büyük dük unvanı alan Apokaukos ile karşılaşmayı umuyordu, fakat onun İstanbul'a kaçtığını öğrendi. Bütün Selanik bölgesine akınlar yaptı, etrafı yağmaladı. Kantakuzenos ile buluştu, birlikte yapacakları harekâtı planladı. Selanik şehri direnince buradan ayrılan müttefikler Christoupolis surlarını geçerek Trakya şehirlerini itaat ettirdiler. Umur Bey, Kantakuzenos'un İmparatoriçe Anna'ya gönderdiği elçilik heyetine kendi elçisini de dâhil etti. Kantakuzenos'un elçisi İstanbul da işkence görürken Umur Bey'in elçisi iltifat görüp saygı ile karşılandı. Umur Bey bir süre, Dimetoka da kaldıktan sonra askerlerinin daha fazla burada kalmak istememesi üzerine dönme kararı aldı. Geri dönüşü sırasında önce Mora'yı yağmaladı ve daha sonra İzmir'e geri döndü.

Umur Bey'in aşırı derecede güçlenmesi ve donanmasıyla Ege Denizi'nde serbestçe hareket edecek bir düzeye ulaşması, Doğu Akdeniz adalarında bulunan Latinleri telaşlandırdığından Hristiyan dünyasının dinî lideri durumundaki Papa'yı uyararak ondan bir Haçlı seferi düzenlenmesini istediler. Bu arada Bizans İmparatoriçesi Anna da Papa ile temasa geçerek Umur Bey bertaraf edilecek olursa Ortodoks ve Latin kiliselerinin birleşeceklerini vaat etmişti. Böylece Venedik, Kıbrıs, Cenova ve Rodos gemilerinden oluşan Haçlı donanması İzmir'i kuşattı. Rumeli seferinden henüz dönmüş olan Umur Bey, Haçlıların ilk saldırısını başarıyla durdurduysa da ikinci saldırı karşısında geri çekilmeye mecbur oldu. 1344 yılında Türk donanmasını yakan Latinler (Venedik, Rodos, Kıbrıs) İzmir'in kıyı şehrini ele geçirdiler. Bu yüzden Müslüman İzmir'e çekilmek zorunda kalan Umur Bey, Saruhan Bey'in tavsiyesiyle Latinlerle bir mütareke imzaladı.

Donanmasını kaybeden Aydınoğulları, deniz faaliyetini ve dolayısıyla ticaretini de kaybetmişti. Bu durumda Umur Bey hem ganimet elde etmek, hem de dostu Kantakuzenos'a yardım etmek üzere kara yoluyla Saruhan ili topraklarından geçmek için Saruhan Bey'den izin istedi. O, istediği izni Saruhan Bey'den alarak 1345 yılında Saruhanoğlu Süleyman ve Karasioğlu Süleyman Beylerle birlikte 20 bin kişilik kuvvetle Çanakkale Boğazı'ndan Rumeli tarafına geçti ve İstanbul üzerine yürüdü ise de bu seferinden bir netice elde edemedi. Daha kötüsü Saruhanoğlu Süleyman Bey'in hummadan ölmesi üzerine Umur Bey Müslüman İzmir'e dönmek mecburiyetinde kaldı.

Gazi Umur Bey'in İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı Birgi kasabasındaki temsilî heykeli (https://velikasli.files.wordpress.com/2014/12/img_7026.jpg)

Bu sırada Batı dünyası boş durmuyor ve Papa VI. Clement, Hristiyan hükümdarları İzmir üzerine yürümeye teşvik ediyordu. Bunlardan Latin kuvvetlerinin kumandanı Viennois Dükü Humbert Dauphin, İzmir'e bir çıkarma girişiminde bulunduysa da Umur Bey ve kardeşlerinin direnci karşısında sonuç alamadı (1346). Humbert'in yardım sağlamak üzere Rodos'a gitmesinden faydalanan Umur Bey'in İzmir'in sahil kesimlerini sıkıştırması ve Papa'dan beklenen yardımın gelmemesi üzerine iki taraf arasında 1347 yılında barış yapıldı. Bundan sonraki süreçte Ayasuluk'taki Aydınoğlu donanmasının faaliyete geçmesiyle birlikte Rodos şövalyelerinin ticareti sekteye uğradı. Bu yüzden şövalyelerin uzlaşmaya taraftar olmaları ve İzmir'i verip karşılığında bazı imtiyazlar istemeleri Aydınoğulları tarafından olumlu karşılanmışsa da öteki müttefiklerin karşı çıkmaları üzerine Papa bu antlaşmayı onaylamadı. Bu durum karşısında Gazi Umur Bey bütün kuvvetleriyle İzmir üzerine saldırdı. Ancak askerini cesaretlendirmek düşüncesiyle ön saflarda savaşırken şehit düştü (1348). Onun ölümü ordu içinde büyük karışıklığa yol açtı ve bu yüzden kuşatma kaldırıldı. 18 yaşından itibaren 21 sene içinde 26 gazaya katılan ve 39 yaşında şehit düşen Gazi Umur Bey'in mezarı Birgi'de Aydınoğulları türbesinde bulunmaktadır.

Sonuç itibarıyla Umur Bey'in çarpışma sırasında hayatını kaybetmesi, onun gazi olarak şöhretinin daha da yayılmasına sebep teşkil etmiş olmalıdır. Bizans tarihçisi Dukas bile yaklaşık 100 yıl sonra onun nasıl kahramanca

hayatını kaybettiğine temas etmek lüzumu hissetmiştir. Onun gaza şöhreti doğal olarak geç Osmanlı kaynaklarında da yer bulmuştur. Denizcilik geleneğinde adı özellikle öne çıkmış, XV ve XVI. yüzyıllara dair bazı kaynaklar onu Osmanlı denizcilerinin atası bile saymıştır. Gazilerin, "Gazi Umur Bey canı için" yemin ettikleri, yeniçerilerin önceleri "Umur Bey kısbetidir" diye onun giydiği tarzda başlık takındıkları rivayet edilir. Oruç Bey deniz gazilerini "Umur Bey müridleri" diye anar. Onu yakından tanıyan Bizans İmparatoru Kantakuzenos, hatıratında son derece akıllı ve mantıklı düşünen biri olduğuna temas eder.

Umur Bey, okuyup yazan ve bilginleri koruyan bir hükümdar idi. Enverî onun hakkındaki şu sözleri söylemiştir:

On sekiz yaşı ata oldu sivâr
Hem yirmi bir yıl itdi karzâr
Yedi yüz hem kırk sekizdi sâl
Yaşı otuz dokuz itdi intikâl
Eylimişdir ol yirmi altı gazâ
Rahmet anın ruh-ı pâkine sezâ
Hak onun ruhunu kılsun şadmân
Ravza-i cennet içinde her zamân.

Umur Bey'in Haçlılarla mücadele ederken şehit olmasından sonra Ayasuluk emîri bulunan büyük kardeşi Hızır Bey, Aydınoğulları beyi oldu. Ancak onun dönemi Umur Bey'in devri gibi parlak geçmedi. Hızla güç kaybına uğrayan Aydınoğulları Beyliği, Hızır Bey zamanında 18 Ağustos 1348 tarihinde Latinlerle çok ağır şartlar içeren bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşmaya göre; Aydın ili iskelelerinde alınan gümrük vergisinin yarısı Latinlere bırakılıyor, Aydınoğulları donanması silahsızlandırılıyor ve gemiler karaya çekiliyordu. Bu antlaşma ayrıca Hristiyan gemilerinin Aydınoğulları Beyliği limanlarına serbestçe girip çıkabilmelerine izin verdiği gibi kazaya uğrayan gemilerin kurtarılmasını da şart koşuyordu. Aydınoğulları, egemenlikleri altında yaşayan Hristiyan halka iyi muamele edecekler, buna karşılık Hristiyanlar da Türklere hiçbir zarar vermeyeceklerdi.

Müttefik devletler Aydınoğulları Beyliği nezdinde yargı yetkisine sahip konsoloslar bulunduracaklardı. Bu konsoloslar, müttefik Hristiyan tebaa ile Müslümanlar arasında çıkacak anlaşmazlıkları yerel beye danışarak çözüme kavuşturacaklardı. Aydınoğulları, müttefiklerinin dostuna dost, düşmanına düşman olacaklardı.

Aydın beyi Hızır Bey ile Venedik Cumhuriyeti, Kıbrıs Krallığı ve Rodos şövalyeleri reisi arasında imzalanan ve Papa'nın tasdikinden geçen bu antlaşmanın aslı bir giriş ve 20 maddeden oluşmaktadır.

Bu antlaşma Aydınoğulları Beyliği'nin denizlerdeki faaliyetlerini durdurduğu gibi beyliğin giderek güç kaybetmesine neden oldu. Bu anlaşmadan

yaklaşık üç yıl sonra 1351 yılında, bu defa Cenevizler ile aynı şartları taşıyan bir antlaşma imzalandı. Antlaşmalardan elde ettikleri imtiyazlar sayesinde birbirlerine rakip olan Venedik ve Ceneviz devletleri bölge ticaretini ele geçirmiş oldular. XIV. yüzyılda bir tür kapitülasyon mahiyetini taşıyan bu antlaşmaları imzalayan Latinlerin, Doğu ticaretine ne denli önem verdikleri açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Hızır Bey devrinde meydana gelen olaylar hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır. O, muhtemelen 1360 yılında ölmüştür.

Aydınoğulları Beyliği'nin Osmanlı İdaresine Girmesi

İsa Bey Devri (1360-1390)

Aydınoğlu Mehmed Bey'in oğullarından Bodemya (Ödemiş) emîri İbrahim Bahadır Bey, Umur Bey'in şehadetinden önce; Tire emîri Süleymanşah ise 1349 yılında vefat etmişti. Böylece Mehmed Bey'in beşinci ve en küçük oğlu olan ve Fahreddin lakabıyla tanınan İsa Bey, Hızır Bey'den sonra Aydınoğulları tahtına oturdu. İsa Bey, Hızır Bey devrinde beyliğin merkezi durumuna gelen Selçuk'ta saltanat sürdü.

1371'de Venedik ile daha önce imzalanan antlaşma yenilendi. Bu sıralarda Rumeli ve Anadolu'daki topraklarını hızla genişleten Osmanlılar Anadolu beylikleri karşısında üstün bir duruma gelmişti. Bu yüzde İsa Bey onlarla iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Nitekim I. Murad'ın oğullarından Yakub ve Bâyezid Çelebilerin sünnet merasimlerine diğer beyliklerin yanı sıra Aydınoğulları Beyliği'nin temsilcileri de katılmıştır. Yine Bâyezid Çelebi'nin Bursa'da yapılan düğününe de Aydınoğulları tarafından hediye gönderilmişti. Osmanlı Devleti ile Aydınoğulları arasında yaşanan dostane ilişkiler askerî alanda da kendini göstermeye başlamıştı. Murad Hüdavendigâr'ın Kosova Savaşı'na (1389) gittiği zaman Anadolu beylerinden sağladığı yardım kuvvetleri arasında İsa Bey'in kuvvetleri de bulunuyordu. Denizlerde güç kaybına uğrayan bu yüzden gaza, cihad ve ganimet yolu da tıkanan kıyı beylikleri Osmanlıların Rumeli fetihlerine katıldılar. I. Murad'ın savaş

Aydınoğlu İsa Bey'in temsilî büstü
(Muharrem Kesik Arşivi)

alanında şehit olarak hayatını kaybetmesi üzerine Osmanlı tahtına geçen oğlu Yıldırım Bâyezid, Anadolu'daki Türkmen beyliklerin muhalefetiyle karşılaştı. Özellikle Karamanoğulları'nın teşvikiyle gelişen ittifak grubu içinde Aydınoğulları Beyliği de bulunmaktaydı. Yıldırım Bâyezid Rumeli'de düzeni sağladıktan sonra Bursa'ya geldi ve Anadolu Seferi için hazırlıklarını tamamlayarak buradan Alaşehir üzerine yürüdü. Osmanlılar, Aydınoğulları egemenliğindeki Alaşehir'i 1390'da ele geçirdiler. Bu durum üzerine Aydınoğlu İsa Bey Yıldırım Bâyezid'e bağlılığını bildirdi. Böylece Aydınoğulları'na ait topraklar 1390 yılında Osmanlıların hâkimiyetine girmiş oldu, Bâyezid adına hutbe okunmaya ve sikke darbedilmeye başlandı. İsa Bey, beyliğinin merkezini Ayasuluk'tan Tire'ye taşıdı. Nitekim Yıldırım Bâyezid'in Venedik elçisi Franciscus Quirino ile imzaladığı 21 Mayıs 1390 tarihli ticaret antlaşmasından Ayasuluk ve Balat'ın Osmanlı hâkimiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Yıldırım Bâyezid, ayrıca İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun ile evlenerek iki hanedan arasında akrabalık bağının kurulmasını sağladı. Aydınoğlu İsa Bey'in ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmiyorsa da kabri, Birgi'de babasının türbesindedir.

Aydınoğulları Beyliği'nin Yeniden Canlanması

Timur, Ankara Savaşı'nda Osmanlıları ağır bir hezimete uğratıp Yıldırım Bâyezid'i de tutsak ettikten sonra adı geçen Türk Devleti'nin Anadolu'daki hâkimiyetine büyük bir darbe indirmiş oldu. O, bundan sonra kendisine sığınan Türkmen beylerini kendi topraklarının başına gönderdi. Bunlar arasında Aydınoğulları da bulunuyordu. Böylece Aydınoğulları, Timur sayesinde yeniden eski topraklarına kavuşarak beyliklerini yönetmeye devam ettiler.

Timur tarafından beylikleri kendilerine iade edilen Türkmen hanedanları arasında İsa Bey'in oğlu Musa Bey ile II. Umur Bey de bulunuyordu. Ancak Musa Bey'in bu olaydan kısa bir müddet sonra vefatı (1403) üzerine Umur Bey beyliğin idaresini tek başına ele aldı.

Aydın ilinin Yıldırım Bâyezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmasından Ankara Savaşı sonrasında serbest kalışına kadar (1390-1402) geçen yaklaşık 12 sene Aydınoğulları Beyliği için saltanat aralığı olarak kabul edilmiştir.

II. Umur Bey Devri (1403-1405)

II. Umur Bey devri, daha çok onun kuzeni ile yaşadığı taht kavgalarıyla geçti. Umur Bey'in Ayasuluk'ta bulunduğu dönemde, amcasının oğlu Cüneyd Bey de İzmir'in idaresini elinde bulunduruyordu. Umur Bey'den hâkimiyeti almak isteyen Cüneyd Bey bir süre sonra onun üzerine yürüdü. Direnç gösteremeyen Umur Bey şehri kuzenine terk etmek zorunda kaldı. Böylece Selçuk, Cüneyd Bey'in idaresi altına girmiş oldu. Ayrıca Cüneyd Bey, Osmanlı

Devleti'nin Fetret Devri'nde Rumeli topraklarını elinde tutan Süleyman Çelebi'ye bağlılığını bildirmek suretiyle ondan yardım istedi. Süleyman Çelebi'den maddi yardım gören Cüneyd Bey Ayasuluk'taki hâkimiyetini sağlamlaştırdı. Bundan iki sene sonra Umur Bey, aynı zamanda akrabası olan Menteşe Beyi İlyas Bey'den kuzenine karşı yardım istedi. İlyas Bey, ordusuyla Umur Bey'in yardımına koştu ve onunla birlikte Ayasuluk'u kuşattı. Ayasuluk'un yönetimini kardeşi Karasubaşı Hasan'a bırakmış olan Cüneyd Bey bu sırada İzmir'de bulunuyordu. Ayasuluk kuşatmaya uzun süre direnç gösteremedi ve İlyas Bey'in şehri ateşe vermesi üzerine kaledekiler teslim oldular. Menteşe beyi, Karasubaşı Hasan'ı yakalayarak Marmaris'e götürdü ve burada hapsetti. Böylece Umur Bey, yeniden topraklarına sahip oldu. Fakat bu defa da hapisteki kardeşini kurtaran Cüneyd Bey ordu çekerek Ayasuluk'u kuşatma altına aldı. Sonunda taraflar arasında anlaşma sağlandı ve Cüneyd Bey Umur Bey'in kızıyla evlenerek fiilen ülkenin idaresini ele aldı. Bundan sonraki süreçte Osmanlılarla sürdürülen dostluk politikasından vazgeçildi. Böylece Cüneyd ve Umur Beyler birlikte hareket ederek Salihli ve Nif'i topraklarına kattılar. II. Umur Bey 1405 yılında öldü ve babasının Birgi'de bulunan türbesine gömüldü. Böylece Cüneyd Bey, Aydınoğulları Beyliği'ni tek başına idare etmeye başladı.

Cüneyd Bey Devri

İbrahim Bahadır Bey'in oğlu olan Cüneyd Bey Ayasuluk'a yerleştikten sonra Yıldırım Bâyezid ile Timur arasında yaşanan Ankara Savaşı sonrasında Osmanoğulları arasında baş gösteren taht kavgaları sırasında Aydın-ili'ndeki durumunu sağlamlaştırmak için bu taht mücadelerinde taraf olmaya karar verdi. Nitekim Mehmed Çelebi ile mücadele eden İsa Çelebi, Cüneyd Bey'e sığındı. Cüneyd Bey, Menteşe ve Saruhan beylerinin de yardımını sağlayarak İsa Çelebi'yi savunmaya gayret etti. Ancak Çelebi Mehmed'in mücadeleyi kazanması üzerine Cüneyd Bey ona tâbi olmak zorunda kaldı. Bu sayede beyliğinin başında kalabilen Cüneyd Bey, daha sonra Süleyman Çelebi ile de mücadele etti. Süleyman Çelebi, Çelebi Mehmed'in Batı Anadolu'da harekâta başlaması üzerine Edirne'den 20.000 kişilik bir kuvvetle Aydın-ili taraflarına geldi. Cüneyd Bey, Karaman ve Germiyanoğulları'nın desteğini alarak Süleyman Çelebi'ye bağlılığını bildirdi. Süleyman Çelebi dört ay kadar burada kaldıktan sonra Cüneyd Bey ile birlikte Rumeli'ye döndü. Burada Ohri sancakbeyi tayin edilen Cüneyd Bey, Süleyman Çelebi'nin Musa Çelebi karşısında kaybetmesi üzerine tekrar Aydın bölgesine geri dönüp Ayasuluk'u ele geçirmek suretiyle beyliğini yönetmeye başladı. Yıldırım'ın oğullarından Çelebi Mehmed, Musa Çelebi'yi yenip (1413) Osmanlı topraklarında karışıklıklara son verip birliği sağladıktan sonra Bergama'ya geldi ve Cüneyd Bey üzerine yürüdü. O daha sonra Kıyma, Kayacık ve Nif kalelerini alarak İzmir Kalesi'ni kuşattı. Çelebi Mehmed ile savaşmayı göze alamayan Cüneyd Bey,

bağlılığını bildirerek İzmir'i ona teslim etti (1415). Osmanlı padişahı da buna karşılık Cüneyd Bey'e Niğbolu sancakbeyliğini verdi. Aydınoğlu beyi, sağ kaldığı müddetçe Osmanlı hükümdarına sadık kalacağına dair yemin etti.

Ancak Cüneyd Bey, bir müddet sonra Eflâk'ta ortaya çıkan ve Yıldırım Bâyezid'in oğlu olduğunu iddia eden Düzmece Mustafa'nın isyanına katıldı ve onunla iş birliği yaptı (1419).

Çelebi Mehmed, her ikisini de takip ettirdiği için bunlar Selanik'e kaçmak zorunda kaldılar. Bu dönemde Selanik henüz Bizans'ın hâkimiyeti altında bulunan bir şehirdi. İmparator âsileri teslim etmeye yanaşmadı. Sonunda Çelebi I. Mehmed'in isteği üzerine Bizans imparatoru, Düzmece Mustafa'yı Limni adasında, Cüneyd Bey'i de İstanbul'da bir manastıra hapsetti.

Aydınoğulları Beyliği'nin Yeniden Osmanlı İdaresine Girmesi

Sultan II. Murad döneminde, Bizans İmparatoru Düzmece Mustafa ile Aydınoğlu Cüneyd Bey'i serbest bırakarak Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele sahasına sürdü. Ancak II. Murad'ın 1422 yılında, Cüneyd Bey'e Aydın-ili beyliğini söz vermesi ile sorun çözüme kavuşturuldu. Böylece Düzmece Mustafa'dan ayrılarak tekrar ülkesine dönmeyi başaran Cüneyd Bey, İzmir halkı tarafından çok iyi karşılandı. Cüneyd Bey daha sonra Ayasuluk üzerine yürüyerek II. Umur Bey'in oğlu Mustafa Bey tarafından idare edilen bu önemli şehre hâkim oldu. Böylece kısa bir zaman diliminde önceden yönetimi altından tuttuğu topraklara yeniden sahip oldu. Ancak burada Osmanlılara karşı etrafına müttefikler toplamaya çalışan Cüneyd Bey'in bu hareketleri II. Murad'ın 1424 yılında Aydınoğulları topraklarına yeni bir sefer düzenlemesine yol açtı. Osmanlı ordusu Cüneyd Bey'in oğlu Kurt Hasan'ı Akhisar'da yenilgiye uğrattı ise de Cüneyd Bey Sisam adasının karşısındaki İpsili Kalesi'ne sığındı. Osmanlılar onu burada kuşattı. Cüneyd Bey uzun bir süre direnç gösterdiyse de sonunda teslim oldu ve 1426 yılında ailesiyle birlikte idam edildi. Böylece Aydın-ili bölgesi Osmanlı idaresine girdi ve bu tarihte Aydınoğulları Beyliği kesin olarak yıkılmış oldu.

Sosyal ve Ekonomik Hayat

Aydınoğulları Beyliği'nin ekonomik bakımdan gelişmesinde denizcilik faaliyetlerinin büyük rolü olmuştur. Bu zamanda güçlü bir donanmaya sahip olan Aydınoğulları, özellikle Umur Bey döneminde Ege Denizi'nde bulunan adalara akınlar düzenlemek suretiyle buraları kendine tâbi kılıyordu. Umur Bey, Bozcaada, Sakız adası, Semadirek adası, Yunanistan kıyıları ve Mora'ya düzenlediği deniz seferleri sonucunda çok miktarda ganimet ve esir elde etmişti.

Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusu Mehmed Bey zamanında sahip olduğu refah düzeyi İbn Battûta tarafından da kaydedilmiştir. Bu ünlü seyyah, Mehmed Bey'in Bozdağ'daki yazlığını ve Birgi'de bulunan sarayını gezmiş,

Aydınoğulları sarayının birçok merdivenlerden çıkılan salonu bulunduğu ve bu salonun ortasındaki havuz ve sarayın sahip olduğu özelliklerden bahsetmiştir. Bu kayıtlar bize Aydınoğulları'nın zenginliği ve refah düzeylerini göstermektedir.

Aydınoğulları Beyliği döneminde Umur Bey'in idaresi altında geçen devre, ekonomi, askerlik, siyaset ve fikir alanlarında önemli gelişmelerin sağlandığı bir yükselme devri olmuştur.

Osmanlı tahrir defterlerinden, Umur Bey döneminde çok sayıda sosyal amaçlı tesis kurulduğu anlaşılmaktadır. Umur Bey Aydınoğlu topraklarında düzenli olarak tahrir kayıtları tutturmuş, toprak ve mülk sahiplerine beratlarını vermişti. Umur Bey'in bunlardan başka Birgi, Keleş ve Alaşehir'de cami, mescid ve medrese gibi birçok vakıf kurduğu anlaşılmaktadır. Onun kızları da cami, dârü'l-huffaz, çeşme ve su kemeri inşa ettirmek gibi hayır işleriyle ilgilenmişlerdir.

Aydınoğulları ellerinde bulundurdukları limanlarda buralara uğrayan ticaret gemilerinden gümrük resmi alıyorlardı. Aydınoğulları Beyliği, Hızır Bey döneminde askerî ve ekonomik yönden güç kaybına uğradığı için Ege'de ticarî faaliyette bulunan Venedik ve Cenevizler birtakım imtiyazlar elde ettiler. Hızır Bey ile imzaladıkları anlaşmalarla kendilerine ciddi avantajlar sağladılar. Kapitülasyon olarak adlandırılan bu avantaj ve ayrıcalıklar Aydınoğulları Beyliği'nin ekonomik durumunu olumsuz etkilemiştir.

Menderes Nehri üzerinden yapılan nakliye bölgede ticaretin çok canlı olduğunun bir başka göstergesidir. Bu nehir üzerinde çalışan gemi ve deniz vasıtalarıyla, ipek, ipekli kumaşlar, zahîre, susam, bal mumu, meyan kökü, palamut, işlenmiş deri ve halı gibi ticarî değeri olan mallar dış ülkelere taşınmaktaydı.

Ayasuluk'ta İtalyan tacirlerin antrepoları bulunuyordu. Aydınoğulları Batı Anadolu kıyılarından adalara, Avrupa'ya ve Mısır'a Anadolu'da yetiştirilen emtiayı ihraç ediyorlar ve buna karşılık ihtiyaç duydukları şeker, kalay, kurşun gibi maddeleri de ithal ediyorlardı.

Aydınoğulları Beyliği'nde genellikle İslâmî sikkeler kullanıldı. İslâmî geleneklere uygun olarak I. Umur Bey'in bakır sikke, İsa, Musa ve Cüneyd Beylerin ise gümüş sikke darbettirdikleri anlaşılıyor. Beylik ayrıca Latinlerle yaptıkları ticarette Jilyatı (Gig-liati) sikkeleri kullanmışlardır.

İlmî ve Kültürel Hayat

Aydınoğulları Beyliği kuruluşundan Osmanlı topraklarına katılışına kadarki dönem dikkate alınırsa bir asrı aşan bir süre hüküm sürmüştür. Bu dönemde diğer Anadolu Beylikleri gibi, Aydınoğulları Beyliği'nin idaresindeki yerleşim merkezlerinde ilim müesseselerinin bizzat beylerle, onların çevresinde bulunanlar tarafından kurulduğu, yapılan araştırmalar neticesinde ortaya konmuştur. Bilindiği gibi Müslüman toplumlarında cami, mescid ve

zaviyeler halkın eğitim-öğretiminde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle bir âlimin bulunduğu her yerde ilim halkaları oluşturulmuştur. İlim halkasının yanında, cami vaazları ile hutbelerin halkın eğitiminde rolü olduğunda kuşku yoktur. İşte Aydınoğulları'nın yaptırdıkları cami ve mescidlerin de böyle fonksiyonlara sahip kurumlar oldukları söylenebilir.

Ayrıca zaviyelerin de, daha çok herhangi bir tarikata mensup olanların bir araya geldikleri kurumlar olduğuna göre, Aydınoğulları'nın yaptırdıkları yirmi bir zaviyede, hem bu tarikat mensuplarının eğitilmiş olduğu hem de, buraya gelip misafir olan ilim adamlarından yararlanmak suretiyle de ilmî faaliyetlerin yürütüldüğü düşünülebilir. Buna örnek olarak İbn Battûta'nın Tire'de Ahî Mehmed'i zaviycsinde ziyaret edip onunla sohbet etmiş olmasını gösterebiliriz.

İlköğretimden yükseköğretime hatta daha sonraki çalışmaların yapıldığı müesseselere kadar bu kurumlar arasında bulunan mekteb-i sıbyan, muallimhâne ve medreseler ile dârü'l-huffazlardan Aydınoğulları devrinde yapılmış olanlardan bazı örnekleri dikkate alarak devrin ilmî hayatındaki canlılığı görebiliriz. Bu canlılık bölgedeki kültürel hayata da yansımıştır.

Aydınoğulları zamanında Birgi, Tire, Ayasuluk ve Güzelhisar (Aydın) önemli ilim merkezleri haline gelmişti.

Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusu Mehmed Bey, ilimle meşgul olmuş ve o devrin ünlü âlimi İbn Melek'ten de ders almıştı. Onun, yaptırdığı cami ve medreseye pek çok kitap vakfettiği bilinmektedir. Ünlü seyyah İbn Battûta, Mehmed Bey'i ziyaret ettiği sıralarda, onun âlimlere gösterdiği ilgi ve itibara şahit olmuştu.

Bu dönemde yoğun bir tercüme faaliyeti görülmektedir. Nitekim Aydınoğlu Mehmed Bey adına bazı kitaplar tercüme edilmiştir. Bunlardan Sa'lebî'nin (ö. 427/1036) *Arâisü'l-Mecâlis* adlı Arapça peygamberler tarihi, *Kısas-ı Enbiyâ* adıyla tercüme edildi. Aynı ilim adamı yine Mehmed Bey adına aslı Farsça olan *Tezkire-i Evliyâ* adlı eseri Türkçeye tercüme etti. Ancak bu eserleri tercüme eden kişinin ismi bilinmiyor. Mehmed Bey'in oğlu Umur Bey adına da bazı eserler Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Mesud b. Ahmed'in *Kelile ve Dimne*'si ile *Süheyl ü Nevbahar* adlı eserler Umur Bey'in emri üzerine Türkçeye çevrilmiştir. Umur Bey'in emriyle Türkçeye çevrilen bir başka eser de İbn Baytar'ın *Câmi'u Müfredâti'l-edviye ve'l-ağdiye* adlı kitabıdır.

Aydınoğulları beyleri içinde ilimle en çok meşgul olan hükümdar İsa Bey olmuştur. O aynı zamanda bir âlim idi. Bu yüzden âlimleri himaye etme konusunda büyük bir gayret göstermiştir. Onun adına Hacı Paşa (Hızır b. Ali) adlı ünlü tabip Şifâü'l-eskâm *ve Devâü'l-âlâm* adıyla Arapça bir tıp kitabı kaleme almış ve ayrıca Kadı Beyzavî'nin *Tavalî* adlı eserine de şerh yazmıştır.

İsa Bey adına Yusuf b. Muhammed adlı bir kişi tarafından *Keşfü'l-esrâr âlâ lisani't-tuyûr ve'l-esrâr* adlı eser Arapçadan Farsçaya tercüme edilmiştir. Yine Yakub b. Mehmed bir *Hüsrev ü Şirin* tercümesini İsa Bey'e ithaf etmiştir.

Aydınoğlu İsa Bey, Bizans'tan kaçarak kendisine sığınan ünlü Bizans Tarihçisi Dukas'ın âlim olan büyük babasını da ülkesinde misafir ve himaye etmiştir.

Aydınoğulları devrinde kaleme alınan eserler bize beyliğin ilim ve kültür alanında kaydettiği gelişmeyi göstermesi bakımından önemlidir.

İmar Faaliyetleri

Aydınoğulları Beyleri, Birgi, Tire ve Ayasuluk (Selçuk) gibi beyliğe ait önemli şehirlerde, günümüze kadar ulaşabilen kıymetli mimari eserler meydana getirmişlerdir. Bu eserler içinde, Birgi'de Mehmed Bey'in ulu cami, medrese (712/1312) ve türbesi (734/1334), Tire'de Aydınoğlu Süleyman Şah Türbesi (750/1349), Alihan Medresesi (755/1354) İbn-i Melek Medresesi, Debbağhane Mescidi, Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi, Ayasuluk'ta Aydınoğlu İsa Camii 776 (1375) en önemli mimari yapılardır. Bu eserlere Ayasuluk'taki Gazi Umur Bey'in kızı Azize Hatun imareti ile İzmir'de bulunan Cüneyd Bey İmareti de eklenebilir.

Aydınoğulları'ndan günümüze intikal eden bu kültürel miras içinde özellikle Ayasuluk'taki İsa Bey Camii pek kıymetli bir eser olup mermer işlemeciliğinin ve ağaç oymacılığının şaheseri sayılmaktadır.

Aydınoğlu İsa Bey Camii avlusu
(Muharrem Kesik Arşivi)

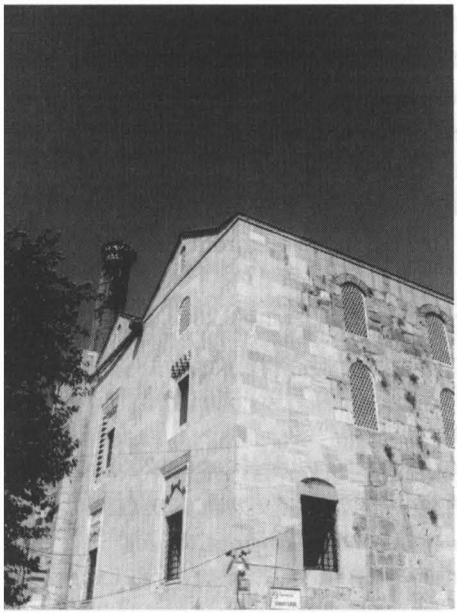

Aydınoğlu İsa Bey Camii
(Muharrem Kesik Arşivi)

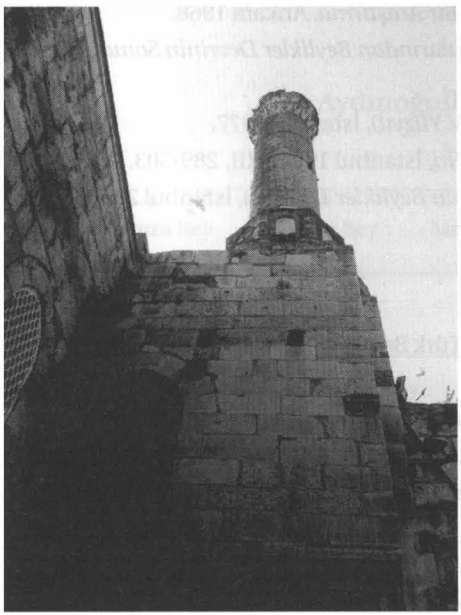

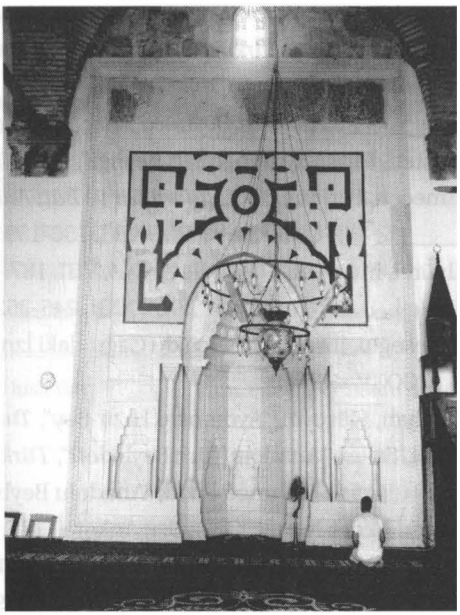

Aydınoğlu İsa Bey Camii
(Muharrem Kesik Arşivi)

Kaynaklar

Anna Komnene, *Alexiad* (İng. Elizabeth Anna Sophia Dawes), *The Alexiad*, London 1928, (trc. Bilge Umar), *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996.

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2013.

Dukas, *Bizans Tarihi*, (trc. Vladimir Mirmiroğlu), İstanbul 1956.

Enverî, *Düstûrnâme; Fatih Devri Kaynaklarından Düsturname-i Enveri*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2003; *Düstûrnâme-i Enverî Medhal*, (haz. Mükrimin Halil Yinanç), İstanbul 1930.

Ioannes Zonaras, *Kronik*, (çev. Bilge Umar), *Tarihlerin Özeti*, İstanbul 2008.

İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), I-II, İstanbul 2000.

Neşrî, *Cihannümâ*, I-II, (yay. Faik Reşid Unat - Mehmet Altay Köymen), Ankara 1957.

Nizâmeddin-i Şâmî, *Zafernâme, (trc. Necati Lugal), Ankara 1957.*

Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502), (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007.

el-Ömerî, Şihâbüddin b. Fazlullah, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, (çev. Ahsen Batur, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, İstanbul 2014.

Yezdî, Şerefeddin Ali, *Zafernâme*, (trc. Ahsen Batur), İstanbul 2013.

Araştırma Eserleri

Ahmed Tevhid, "Rum Selçûkî Devleti'nin İnkırâziyle Teşekkül Eden Tavâif-i Mülûk", *TOEM*, I/1 (1326), s. 35-40; I/3 (1326), s. 191-199.

Akın, Himmet, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968.

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı II: Türkiye Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973.

_____, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (XIV. Yüzyıl)*, İstanbul 1977.

Bostan, İdris, "Aydınoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 289-303.

Emecen, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001.

_____, "Umur Bey", *DİA*, XLII, 156-159.

İlgürel, Mücteba, "Çaka Bey", *DİA*, VIII, 187.

İnalcık, Halil, "İmtiyazat", *DİA*, XXII, 245-252.

Kafesoğlu, İbrahim, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi'nin Adı: Çağa mı, Çakan mı?", *TD*, XXXIV, s. 55-60.

Kayhan, Hüseyin, "Aydınoğlu Hızır Bey", *Turkish Studies*, V11/8, 2009, s. 1675-1689.

Koca, Salim, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, VI, Ankara 2002, 739-751.

Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *TM*, II (1928), s. 4-9.

Kurat, Akdes Nimet, *Çaka Bey*, Ankara 1987.

Melikoff, Irene, "Aydın-oghlu", *EI²* (İng.), I, 783.

Merçil, Erdoğan, "Aydınoğulları", *DİA*, IV, 239-241.

_____, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.

Necib Âsım - Mehmed Ârif, *Osmanlı Târihi*, I, İstanbul 1335.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (trc. Fikret Işıltan), Ankara 1986.
Öden, Zerrin Günal, "Aydınoğulları Beyliği", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), VI, Ankara 2002, 793-796.
Öngül, Ali, "Câmiu'd-düvel'e Göre Aydınoğulları", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, İstanbul 2013, s. 394-404.
Rasonyi, Lazslo, *Tarihte Türklük*, (çev. Hamit Zübeyr Koşay - Türkan Andaç - Nurer Uğurlu), İstanbul 2007.
Şeker, Mehmet, "Aydınoğulları Beyliği'nde İlmî ve Kültürel Hayat", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildiriler*, Balıkesir 2005, s. 130-146.
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
Turan, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.
Ünver, Süheyl, "İlimler Tarihimizde Aydınoğlu İsâ Beyle Şahsına Ait Mecmuanın Ehemmiyeti Hakkında", *TTK Belleten*, XXIV/95 (1960), s. 447-455, XXIV/95, s. 447-455.
Werner, E., "Johannes Kantakuzenos, Umur Pascha und Orhan", *Byzantinoslavica*, XXVI, Prague 1965, s. 255-276.
Yinanç, Mükrimin Halil, *Düsturnâme-i Enverî: Medhal*, İstanbul 1930.
Zachariadou, Elizabeth A., *Trade and Crusade Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983.
Zeren, Mehmet, "Türklerin Ege Denizi'ne İlk Çıkış Süreci", *I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu, (Bodrum 27-28 Mayıs 2011)*, Ankara 2013, s. 148-152.

Aydınoğulları Şeceresi*

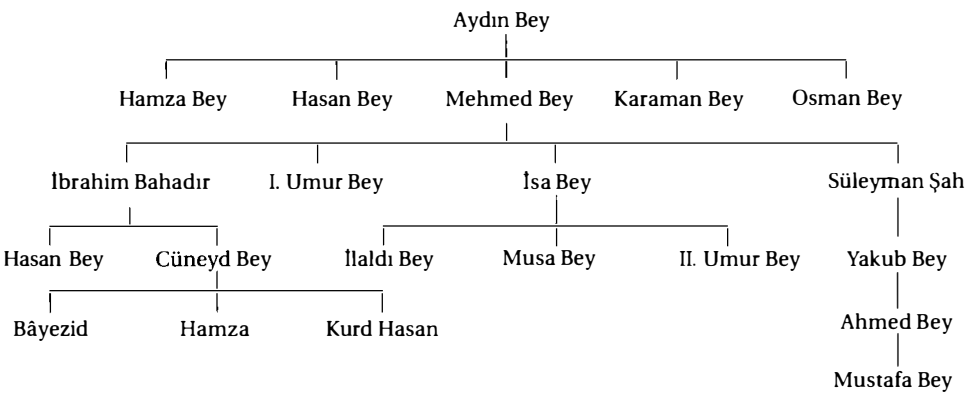

* İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, s. 120.

4. AKDENİZ BÖLGESİ'NDE KURULAN TÜRK BEYLİKLERİ

a) ALÂİYE BEYLİĞİ

Alâiye Beyliği XIII. yüzyılın sonlarından 1471 yılına kadar Alanya (Alâiye) ve civarında hüküm sürmüş bir Türk beyliğidir.

1221 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd tarafından fethedilen Alâiye, adı geçen bu Selçuklu devletinin XIII. yüzyılın sonlarına doğru (1293) iyice zayıflaması üzerine Karamanoğulları'ndan Mecdüddin Mahmud'un eline geçti. 1293 yılından itibaren Alanya ve çevresi Karamanoğulları'na bağlı beyler tarafından idare olunmaya başladı. Bunlar Memlûk Devleti'nin egemenliği altında hüküm sürmekteydiler. Nitekim Mecdüddin Mahmud, Mısır Sultanı Melik Eşref Salâhaddin Halil adına hutbe okutmuştur. Osmanlı kaynaklarında, beyliğin kurucularının soyunun, Selçuklu sultanının kızının oğullarından geldiğine dair rivayetler de bulunmaktadır. Şihâbüddin el-Ömerî, Alâiye'nin Karamanoğulları'na ait şehirlerden olduğunu ve Karamanoğulları tarafından tayin edilmiş Yusuf adında bir beyin idaresinde bulunduğunu kaydederken İbn Battûta da 1333 yılında Alâiye'de Yûsuf b. Karaman adında bir beyin hüküm sürdüğünü ve şehirde Türkmenlerin yaşadığını belirtmektedir.

Kıbrıs Kralı Pierre 1361 yılında Antalya'yı işgal edince Alâiye, Manavgat ve Teke beyleri ona bağlanmak zorunda kaldı. Kıbrıs kralının hâkimiyetine son vermek isteyen bu Türk beyleri bir süre sonra Antalya'yı Hristiyanlardan geri almak için şehri kuşattılarsa da başarılı olmadılar. Buna karşılık Kıbrıs kralı da Mayıs-Haziran 1366 tarihinde 22 gemilik bir donanma ile Alâiye'yi işgale kalkıştı. Karamanoğulları'nın yardıma gelmesi sayesinde Alâiye işgalden kurtuldu. Kıbrıs kralının kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı.

Alâiye, Karaman b. Savcı Bey tarafından 1427 yılında 5000 altın karşılığında Memlûk Sultanı Barsbay'a satıldı. Bu tarihten sonra Alâiye Beyliği, Memlûklü Devleti'nin hâkimiyeti altında Karamanoğlu Mahmud Bey'in torunlarından bazı beylerin idaresinde yönetildi. XIV. yüzyılda Memlûk sultanı adına bastırılan Alâiye Beyliği'nin gümüş sikkelerine göre Emîr-i A'zam lakaplı Savcı b. Şemseddin Mehmed'in yerine oğlu Emîr-i A'zam Karaman b. Savcı Alâiye beyi olmuştur. Ancak bu bey Karamanoğlu İbrahim Bey'in teşvikiyle kardeşi Lutfi Bey tarafından öldürülmüştür. Böylece onun yerine geçen Lutfi Bey de Memlûk sultanının egemenliğini tanımak suretiyle akrabası olan Karamanoğulları'nın saldırılarından kendini korumaya çalışmıştır. Lutfi Bey, 1444 yılında Memlûk sultanının emriyle Kıbrıs üzerine bir sefer planlamış ise de Memlûk donanmasının Rodos'ta mağlubiyete uğraması üzerine buna cesaret edememiştir. O daha sonra Karamanlıların saldırısı

nedeniyle 1450 yılında Kıbrıs Kralı II. Jean ile bir dostluk ve ticaret antlaşması yaptı. Bu sayede Karamanoğulları'na karşı Kıbrıs'tan yardım bile gördü. Lutfi Bey bir taraftan da Osmanlılara yanaşarak onlarla iyi ilişkiler kurmaya gayret etti. Karamanoğulları Beyliği'ne karşı Osmanlılardan bir yardım görmek ümidiyle kız kardeşini Veziriazam Rum Mehmed Paşa ile evlendirdi. Kıbrıslıların Alâiye halkından bir kısmına kötü davranması Lutfi Bey'in bazı Türk beyleri ile ittifak kurmak suretiyle Kıbrıs Krallığı'na saldırı için hazırlık yapmasına neden oldu. Ancak Kıbrıs Kralı II. Jean'ın hem Rodos'tan yardım alması hem de Memlûk sultanı nezdinde şikâyette bulunması onu bu hareketinden vazgeçirdi. Lutfi Bey muhtemelen 865 (1461) yılında öldü ve yerine de Kılıç Arslan Bey geçti. Kılıç Arslan muhtemelen Lutfi Bey'in Ali Bey adındaki kardeşinin oğludur. Nitekim Alâiye'de Mahmudiye köyündeki Kılıç Arslan'a ait 866 (1462) tarihli cami ve Mahmud Seydi türbe vakfiyesinden babasının adının Ali olduğu anlaşılıyor.

Alâiye Osmanlı Padişahı Fâtih Sultan Mehmed'in emriyle Karaman'a gönderilen Gedik Ahmed Paşa tarafından kuşatıldı. Bu durum karşısında Kılıç Arslan Bey, şehri adı geçen Osmanlı paşasına 1471 yılında teslim etmek zorunda kaldı. Aslında bu görev daha önceden Karaman tarafına tayin edilen Rum Mehmed Paşa'ya verilmişti; ancak o, Alâiye beyleri ile akraba olduğundan bu işi savsaklamıştı. Osmanlılar tarafından İstanbul'a getirilen Kılıç Arslan'a Gümülcine Sancağı dirlik olarak verildi, oğlu ve ailesiyle beraber Gümülcine'ye gönderildi. Fakat o burayı beğenmeyerek Kavala Limanı'ndan bir gemiye binerek önce Mısır'a kaçtı ve Memlûklere sığındı. Daha sonra da Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın yanına gitmeye karar verdiyse de yolda öldü. Kılıç Arslan Bey kuyumculuk ve mücevherât tamiri konusunda mahir birisiydi. Onun bu özelliğini bilen Fâtih Sultan Mehmed, Kılıç Arslan'a tamir edilmek üzere bir mücevher göndermişti. Kılıç Arslan Mısır'a kaçmasına rağmen yanında götürdüğü bu mücevheri tamir ederek Gedik Ahmed Paşa vasıtasıyla İstanbul'a göndermişti.

Alâiye daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu Türk beyliği zamanında da canlı bir ticaret merkezi olma özelliğini sürdürmüştür. Alâiye (Alanya), Mısır, Kıbrıs, Suriye, Rodos ve Ceneviz tüccarının Antalya'dan sonra uğradıkları en önemli pazar yeri durumundaydı. İbn Battûta'ya göre, buradan Mısır'a gönderilen kereste, ihracat malları arasında büyük bir hacme sahipti. Ayrıca Alâiye'de gemi yapım tezgâhları da bulunuyordu. 1403 yılında Alâiye'ye uğrayan Busiko, burada bulunan dükkânların eşya ile dolu olduğunu görmüştü. Bu da gösteriyor ki Alâiye Beyliği zengin ve halkının ekonomik durumu iyiydi.

Kaynaklar

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2013.

İbn Battûta, *er-Rihle, İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), I-II, İstanbul 2000.

Neşrî (Mehmed Neşrî), *Kitâb-ı Cihannümâ*, (nşr. Faik Reşit Unat - Mehmet Altay Köymen), I, Ankara 1995.

el-Ömerî, İbn Fazlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, (trc. Ahsen Batur), Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım), İstanbul 2014.

Araştırma Eserleri

Başar, Fahameddin, "Alâiye Beyliği", *İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1994, 282-288.

Bostan, İdris, "Alanya", *DİA*, II, 339-341.

Merçil Erdoğan, "Alâiye Beyliği", *DİA*, II, 332.

_____, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.

Özkan, Selim Hilmi, "Alâiye Beyliği'nin Ortaya Çıkış Sürecinde Alâiye Üzerinde Osmanlı-Memlûk ve Karamanoğullarının Egemenlik Mücadelesi", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II*, Konya 2016, s.126-137.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2003.

Yinanç, Mükrimin Halil, "Alaiye", *İA*, I, 288-289.

Alâiye Beyleri Şeceresi*

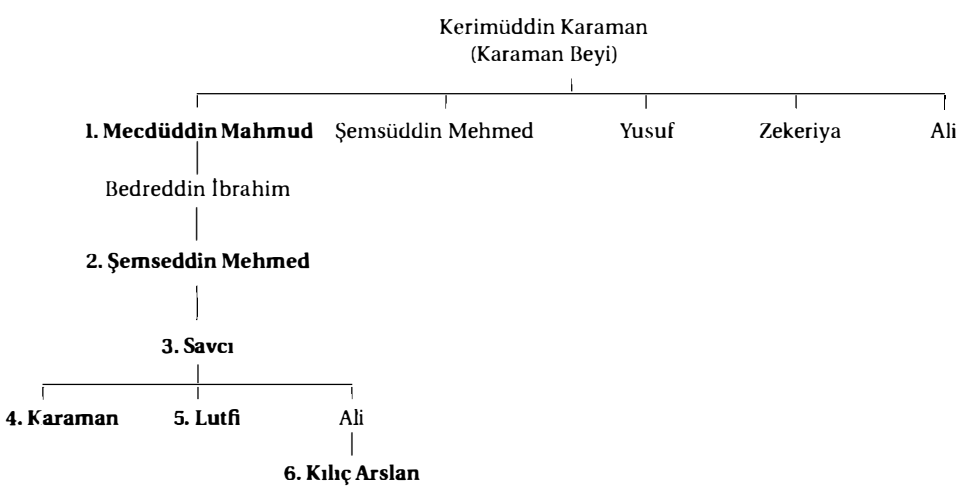

* Fahameddin Başar, "Alâiye Beyliği", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 286.

b) HAMİDOĞULLARI

Beyliğin Kökeni

Hamidoğulları Beyliği'nin kökeni ve beyliğe adını veren Hamid Bey hakkında şimdiye kadar yapılan araştırmalara bakılarak kesin bir söz söylemek mümkün görünmemektedir. Ancak Hamid Bey'in ve Hamidoğulları Türkmenlerinin Güneybatı Anadolu'ya gelip yerleşmeleri hakkında kaydedilen rivayetler şöyle özetlenebilir: Bu rivayetlerden bir kısmında Hamid Bey'in, Selçuklular ile Türkistan'dan gelerek ve göçebe halinde yaşayan Türkmen aşiretlerinden birisinin reisi olduğu, babası ve kendisinin Türkiye Selçukluları ümerâsından olduğu veya Selçuklu sultanlarının beylik verdiği Türk emîrlerinden olabileceği ve yahut da Selçukluların eski ve yeni nâiblerinden olduğu kaydedilmektedir. Diğer bir rivayette ise; Hamid Bey'in Şam (Mısır) emîrlerinden tecrübeli bir silahşor olduğu ve bilinmeyen bir sebepten dolayı ülkesini terk edip Anadolu'ya geçtiği ve Sivas'ta bulunan Karaman Bey'in yanına geldiği, hatta Karaman Bey ile Eratna Bey'e silahşorluk öğrettiği kaydedilmektedir. Hamid Bey'in Selçuklular ile Türkistan'dan gelen ve göçebe halinde yaşayan Türkmen aşiretlerinden birisinin reisi olduğu şeklindeki rivayet pek açık olmadığından, beyliğin menşei hakkında bize istediğimiz ipuçlarını vermemektedir. Şikârî'nin tarihinde geçen kaydı ele alıp incelediğimizde ise verilen bilgide yanlışlıklar göze çarpmaktadır. Çünkü Karaman Bey ve Karamanoğulları'nın faaliyet sahası Sivas değildir. Şikârî'nin Hamid Bey'in, Şam ümerâsından olduğu ve bilinmeyen bir sebepten dolayı Anadolu'ya geldiği şeklindeki ifadesinde ise doğruluk payı olabilir. Hatta Münecimbaşı'nın eserinde geçen ve Şam ümerâsından olan Hamid Bey'in bilinmeyen bir sebepten dolayı Anadolu'ya geldiği, zamanın Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın ilgisine mazhar olup onun yanında kaldığı ve uzun müddet sultanın çocukları ve kölelerine silah talimi yaptırdığı, sonrasında kendi adı ile anılan bölgeye vali olarak tayin edildiği şeklindeki ikinci rivayetteki kaydın doğru olma ihtimali biraz daha yüksektir.

Sonuç olarak Hamid Bey'in Yomut Türkmenlerinden olduğu ve Yomut Türkmenlerinin de Oğuzların Üçok boylarından olan Salurların, Taşkı Salu (Dış Salur) kısmına mensup oldukları anlaşılmaktadır. Fakat Uluborlu ve Isparta havalisine yerleşildikten sonra Yomut adından bir daha pek bahsedilmemesi de dikkate şayandır. Bu durumu da Oğuz (Türkmen) geleneklerine göre izah etmek mümkün olabilir. Bilindiği üzere Oğuzlarda her bölünmeden meydana gelen topluluk, ya soylarının ilk büyüklerinin adını ya da her bölünme sırasındaki büyüğünün adını almaktadır. İşte bu kuvvetli Oğuz geleneğine göre Yomut'tan gelenlere de Yomutlar veya Yomutlular denilmiştir. Aynı geleneğe göre büyük babası veya babası muhtemelen

Hamid Bey de aşiretinin veya obasının en büyüğü ve egemeni olması sebebiyle Hamid Bey'den gelenlerin de Hamidlular veya Hamidoğulları ya da Ebu'l-Fidâ'nın eserinde kaydettiği gibi "Benu Hamid" olarak adlandırıldıklarını düşünebiliriz.

Beyliğin Kuruluşu

Hamidoğulları Beyliği, Hamid Bey tarafından XIII. yüzyılın sonlarına doğru Isparta, Burdur ve Eğridir yöresinde kurulan Türkmen beyliğidir. Beyliğin adı, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın hizmetine girmek üzere aşiretiyle birlikte Kuzey Suriye'yi terk ederek Anadolu'ya geldiği, uzun süre sultanın çocuklarına ve askerlerine silah talimi yaptırdığı, Alâeddin'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından başarılı hizmetleri sebebiyle mükâfatlandırılarak 638'de (1240) Isparta ve Burdur yöresine uç kumandanı olduğu rivayet edilen Hamid Bey'den gelir.

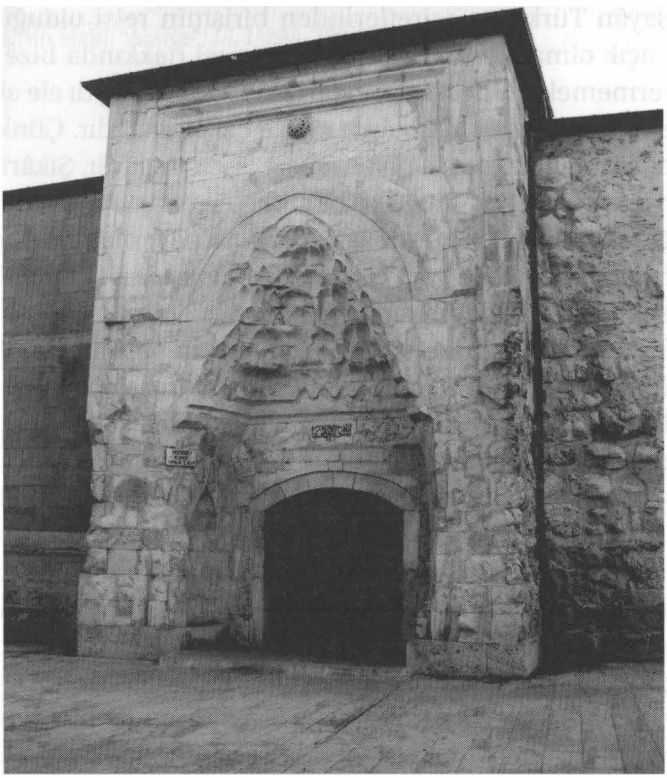

Hızır Bey Camii
(Muharrem Kesik Arşivi)

Hamid Bey

1297 yılında istiklalini ilan etmiş olan Hamid Bey komşu Türkmen aşiretlerini idaresi altında toplayarak bir hayli güçlenmişti. Özellikle doğudaki komşusu Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Halil Bey'in, 1243 yılında meydana gelen Kösedağ Savaşı sonrasında Selçuklu ülkesine egemen olan Moğollar ile yaptığı mücadelelerden faydalanan Hamid Bey, onun bölgedeki nüfuzunu kırmayı başardı. Daha sonra bölgedeki güç dengesini kendi lehine çeviren Hamid Bey, sınırlarını bilhassa Eşrefoğlu ülkesine doğru genişletmeye başladı. Beyliğin sınırları ilk kuruluş yıllarında Uluborlu merkez olmak üzere Isparta, Burdur, Eğirdir, Barla, Ağros, Gönen ve Keçiborlu'dan ibaret idi. Hamid Bey'in sağlığında beyliğin sınırları daha da genişlemiş ve Yalvaç, Şarki Karaağaç, Afşar, Gelendost, Pavli, İncirli ve Ağlasun gibi yerleşim merkezleri de ele geçirilmiştir.

Anadolu Beylikleri'nde devlet, Selçuklularda olduğu gibi bir ailenin malı olarak kabul edilmekteydi. Buna göre ailenin en yaşlı üyesi veya aile tarafından idareci olarak seçilen kişi Ulu Bey olurdu. Arapça resmî tabir olarak Emîr-i A"zam veya Sultan-ı A"zam denilmektedir. Bu söyleniş şekillerinden birincisi olan Ulu Bey tabiri daha çok halk arasında kullanılmakta olup, diğer Arapça tabirler ise teşrifat, tahrirat ve fermanlar, sikke, hutbe ve kitabelerde kullanılan unvanlardır. Ulu Bey, devletin en büyük idarecisi olarak hükümet merkezinde otururken, hükümdarın diğer erkek çocukları ve kardeşleri ise idarelerine verilmiş olan vilayet ve beldelerde hüküm sürerlerdi.

Hamidoğulları Beyliği'nde de bu idarî gelenek devam etmiş ve Hamid Bey'in ailenin en yaşlı üyesi olarak hükümet merkezi Uluborlu'da hüküm sürmekte olduğu, ilk defa Böcüzade S. Sami'nin eserinde bahsettiği Koyungözü Baba Zaviyesi'ne ait olan 702 (1302-1303) tarihli bir vakfiye ile aydınlığa kavuşmuştur.

İlyas Bey

Hamid Bey, Ulu Bey olarak hükümet merkezi Uluborlu'da hüküm sürerken, hâkimiyetindeki toprakları eski Türk devlet geleneklerine göre ailenin üyeleri arasında taksim etmiştir. Buna göre Hamid Bey'in oğlu İlyas Bey, Gönen merkez olmak üzere Keçiborlu, Ağros (Atabey), Afşar ve Şarki Karaağaç hattında hüküm sürmekte idi. İlyas Bey'in oğlu ve Hamid Bey'in torunu olan Feleküddin Dündar Bey ise Eğirdir-Burdur hattında hüküm sürmekte olup, Burdur'da oturmakta idi.

Bazı tarihçiler Hamid Bey'den sonra onun yerine, oğlu olarak gösterdikleri Dündar Bey'in geçtiğini belirtmişlerdir. M. Arif'in Hamid Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına oğlu Feleküddin Dündar Bey'in geçtiğini ifade etmesinden İlyas Bey'den haberi olmadığı anlaşılmaktadır.

Daha sonra Âli de yazdığı makalede Hamidoğulları şeceresini verirken yine Hamid Bey'den sonra oğlu Feleküddin Dündar diye bahsederek İlyas Bey'e yer vermemiştir. Son olarak Halil Edhem de eserinde Hamidoğulları'na ait verdiği şecerede herhalde bu makalelerden hareket ederek Dündar Bey'i, Hamid Bey'in oğlu olarak gösterme hatasına düşmüştür.

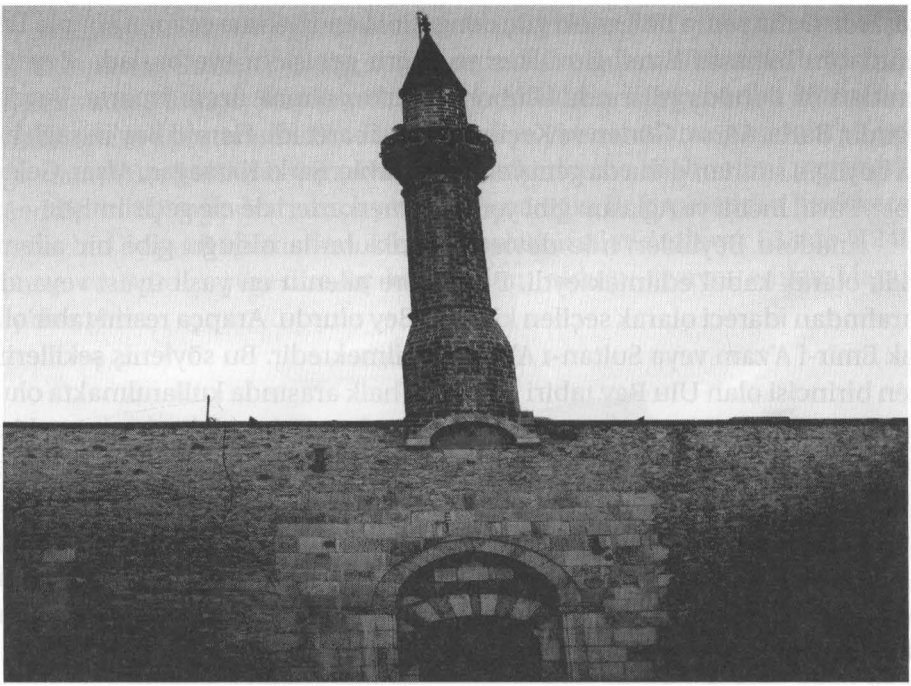

Hızır Bey Camii'nin minaresi (Eğirdir)
(Muharrem Kesik Arşivi)

Özellikle Halil Edhem'in *Düvel-i* İslâmi*yye* adlı eserinin neşri sebebiyle bir makale yayımlayan Fuad Köprülü'nün, 1330 tarihli Konya Vilayeti Salnâmesi'nde gördüğü ve Eğirdir'deki Taş Medrese'nin Dündar Bey tarafından tamir ettirilmesi ile ilgili hicri 701 tarihli kitabede bulunan "Feleküddevle ve'd-din Dündar bin İlyas bin Hamid" kaydını ileri sürerek Dündar Bey'in Hamid Bey'in oğlu olmayıp İlyas Bey'in oğlu olduğunu belirtmiştir. F. Köprülü'nün makalesinde bahsettiği kitabeyi bizzat görmediği için doğruluğunu da tereddütle karşıladığı anlaşılmaktadır. Fakat İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bizzat Eğirdir ve yöresine yaptığı bir gezi sırasında Taş Medrese'nin içindeki kemerli kapı üzerinde bulunan kitabeyi okumuş ve eserine kaydetmiştir. Sonuç olarak Dündar Bey'in, Hamid Bey'in değil de İlyas Bey'in oğlu olduğunu ispat ederek Hamidoğulları ailesinin şeceresini yeniden düzenlemiştir.

Bunun dışında Faruk Sümer de bir makalesinde İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın bir eserine dayanarak Dündar Bey'in babasının İlyas Bey, dedesinin ise Hamid Bey olduğunu kaydetmiştir. Bu bilginin devamında ise Aksarayî'nin eseri *Müsâmeretü'l-ahbâr*'ı kaynak gösterek bu İlyas Bey'in, Rükneddin IV. Kılıç Arslan zamanında yaşayan uç beylerinden İlyas Bey olması ihtimali üzerinde durmuştur.

Ancak Faruk Sümer'in aynı makalesinin bir başka yerinde de İlyas Bey'in yine IV. Kılıç Arslan zamanında yaşayan ve Moğol himayesinde hüküm süren bu Selçuklu sultanına isyan eden büyük uç gazisi Mehmed Bey'in kardeşi olduğunu kaydettiğini görmekteyiz. Hâlbuki kaynak olarak gösterilen Aksarayî'nin eserinde İlyas Bey'in Mehmed Bey'in kardeşi olduğunu gösteren bir ifade bulunmamaktadır. Zaten kaynaklarda Hamid Bey'in, İlyas Bey'den başka oğlu olduğuna dair herhangi bir bilgi de mevcut değildir.

Aslında İlyas Bey'in, Hamid Bey'den sonra beyliğin başına geçtiği ve Uluborlu'da hüküm sürdüğü yine aynı dönemde yaşamış, ilim ve tarikat erbabı olduğu anlaşılan Şeyh Şikem'in Keçiborlu'da düzenlenen vakfiyesinden de anlaşılmaktadır.

Vakfiyede de görüldüğü gibi Şeyh Şikem, Hamidoğulları Beyliği'nin ilk zamanlarında yaşamıştır. Hamid oğlu İlyas Bey'in, beyliğin başında bulunduğu dönemde, Şeyh Şikem'in, beylik halkının dinî, siyasî ve fikrî düşüncelerini etkileyebilecek ilme sahip bulunduğunu gösteren bir gerçek de, Hamidoğulları Beyliği'nin kurucusu Hamid Bey'in oğlu İlyas Bey'in ona doğudan ve kuzeyden gelen tarihî yolların kavşağındaki Keçiborlu kasabasında madenleri, akarsuları içine alan önemli miktarda arazi, bağ ve bahçeleri bağışlamış olmasıdır. Bu vakfiyede belirtildiği üzere Keçiborlulu Kadı Mahmud'un, ceddinden kalan bu vesikayı 876 (1472) senesinde yani Şeyh Şikem'den üç nesil sonra tescil ettirmesi vakfiyede adı geçen İlyas Bey'in, Hamid Bey'in oğlu ve Feleküddin Dündar'ın babası olduğunu da doğrulamaktadır.

Sait Kofoğlu'nun Burdur Müzesi'nin bahçesinde tespit ettiği iki kitabe ile Korkuteli'ndeki hicri 719 tarihli medrese kitabesinden başka, Şeyh Şikem vakfiyesinde de İlyas Bey'in Hamid Bey'den sonra iktidara geçtiği ve Uluborlu'da hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak İlyas Bey'in hangi tarihler arasında idarede bulunduğunu kesin olarak belirtmek mümkün değildir.

Feleküddin Dündar Bey

Feleküddin Dündar Bey, Hamidoğulları Beyliği'nin sınırlarını genişleterek Gölhisar, Korkuteli'ni ve daha sonra da Antalya'yı aldı. Anadolu'da Selçukluları hâkimiyeti altına alan İlhanlılara bağlılığını bildiren Dündar Bey, İlhanlı hazinesine her yıl dört bin dinar vergi veriyordu. Şihâbüddin el-Ömerî'den öğrendiğimiz bilgilere göre Dündar Bey'in on beş bin atlı, on beş bin yaya askeri bulunuyordu ve önemli şehirlerden başka on beş kadar da kaleye sahipti.

O, önce Uluborlu'yu daha sonra da Eğirdir'i kendisine başkent seçti. Dündar Bey birçok eserle imar ettiği Eğirdir'e kendi künyesine nispetle Felekabâd adını verdi. Anadolu'da birliği sağlamak üzere Moğollar tarafından bölgeye gönderilen İlhanlı Emîri Çoban Bey'e bağlılıklarını sunan Anadolu Beyleri arasında Dündar Bey de bulunuyordu (1314). 1314 yılında Dündar Bey'in Felekabâd'da bastırdığı paralarda İlhanlı Hükümdarı Olcaytu (Muhammed Hüdabende)'nun da adını zikretmişti. İlhanlı Hükümdarı Olcaytu'nun ölümü üzerine Anadolu'da çıkan karışıklıklardan faydalanan Dündar Bey, bağımsızlığını ilan ederek "Sultan" unvanını aldı. O, muhtemelen bu sıralarda Antalya'yı ele geçirdi ve idaresini de kardeşi Yunus Bey'e verdi. Bu suretle Hamidoğulları Beyliği, Eğirdir ve Antalya şubelerine ayrılmıştır. Anadolu Beylikleri'nin bağımsız hareket etmeye başlamaları üzerine İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş harekete geçerek Konya'yı işgal edip Eşrefoğulları'nın merkezi Beyşehir'i zapt etti ve buradan da Dündar Bey'in üzerine yürüdü. Dündar Bey ise Eğirdir'den kaçarak Antalya'ya sığındı. Ancak yeğeni Mahmud onu Moğollara teslim etmekte tereddüt göstermedi. Böylece Dündar Bey'i ele geçiren Moğol Valisi Timurtaş onu derhal öldürdü (1326 sonları). Böylece Hamidoğulları Beyliği'nin Isparta ve Eğirdir kısmı Timurtaş'ın eline geçti.

Hızır Bey

Dündar Bey'in öldürülmesi üzerine oğlu İshak Bey Mısır'a kaçtı ya da babasının kanını dava etmek üzere Mısır'da bulunan Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır'ın yanına gitti. Timurtaş'ın Mısır'a kaçmasından sonra Dündar Bey'in torunu Bedreddin Hızır Bey Hamidoğulları Beyliği'ni toparlamaya çalıştı. Onun zamanında Eşrefoğulları'na ait Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir Hamidoğulları Beyliği'nin topraklarına katıldı. O, Eğirdir'de Dündar Bey Medresesi'ne bitişik olan ve kendi adına nispetle Hızır Bey Camii'ni inşa ettirmiş, minaresini de özellikle cami ile medreseyi birbirine bağlayan kemerli duvar üzerine yaptırmıştır. Her iki yapı günümüze kadar ulaşmış ve sağlam durumdadır.

İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han ile problem yaşayan ve ona isyan eden Timurtaş, Memlûk sultanına sığınarak Mısır'a kaçtı.

Mısır'a giden İshak Bey babasının kanını dava ederek Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Nasır Muhammed'in huzurunda mahkeme edilmiş ve babasının katili Timurtaş Bey'in öldürülmesini sağladıktan sonra Anadolu'ya dönerek oğlu Hızır'dan beyliğin idaresini devralmıştır. İbn Battûta, İshak Bey'in babası hayatta iken Mısır'da bulunduğunu ve hacca gittiğini yazmaktadır. İbn Battûta, Eğirdir sultanı olarak ziyaret etliği İshak Bey hakkında şunları söyler: *"Bu şehre hâkim olan Dündâr Bek oğlu Ebû İshak Bek, Anadolu'nun önde gelen hükümdarlarındandır. Babası hayattayken bir süre Mısır'da kalmış ve hacca gitmiştir. Bu adam temiz kalpli, iyi huylu biridir.* Âdeti üzere *ikindi namazını her gün Cuma Camii'nde (büyük cami, ulu camide) kılardı. Namazdan sonra sırtını kıble yönündeki duvara dayar,* önünde

yüksek tahta bir peykeye kurulmuş hafızları dinlerdi. Hafızlar Mülk, Fetih ve Amme sûrelerini öyle *güzel okurlardı ki onları dinlerken gönüller coşar, tüyler diken diken olur, gözlerden yaşlar boşalırdı. Sonra sarayına dönerdi hükümdar. Bu yılın ramazan ayını onun yanında geçirdik. Ramazan gecelerinde üzerinde minder veya döşek bulunmayan bir kilime oturur, büyücek bir yastığa yaslanırdı. Yanında fıkıh bilgini Muslihiddîn yer almaktaydı. Ben fıkıh bilgininin biraz ötesinde oturmaktaydım. Daha ötede ise beyliğin ileri gelen memur ve kumandanları oturmaktaydılar."* İbn Battûta ramazan ayını Eğirdir'de sultanın yanında geçirmiş ve fakih Muslihiddin ile görüşmüştür.

İshak Bey'in Eğirdir'de sultan olduğu sırada kardeşi Mehmed Çelebi de Gölhisarı'nda hüküm sürmekteydi.

Bir müddet Hamidoğulları beyi olarak hüküm süren İshak Bey 1335 yılından evvel ölmüştür. Onun ölümünden sonra beyliğin başına yeniden oğlu Hızır Bey geçmiştir. Mehmed Çelebi'nin oğlu Muzafferüddin Mustafa da eski Türk devlet ananesine göre Burdur yöresinde hüküm sürmüştür. Hızır Bey bu dönemde de yine imar işleri ile meşgul olmuş ve Isparta'da kendi adıyla anılan cami, hamam ve medrese inşa ettirmiştir. Bundan sonra ömrünün geri kalan kısmını ilmî ve dini faaliyetlerle geçirmiş beyliğin idaresini ise Muzafferüddin Mustafa Bey'in oğlu Hüsameddin İlyas'a bırakmıştır.

Hüsâmeddin İlyas Bey komşu Karamanoğulları ile pek geçinememiş, Karamanoğlu Alâeddin Bey'e yenilerek topraklarını kaybetmiştir. Bunun üzerine Germiyanoğlu Süleymanşah'a sığınan İlyas Bey onun yardımıyla topraklarını geri aldıysa da Karamanoğulları topraklarına saldırmaktan vazgeçmediği için hayatının geri kalan kısmını da üzüntü ve endişe içinde geçirdi. İlyas Bey kesin olmamakla beraber 1374'ten önce ölmüş ve yerine oğlu Kemaleddin Hüseyin Bey geçmiştir.

Kemaleddin Hüseyin Bey ve Sonrası

Babası İlyas Bey döneminde Karamanoğulları ile yaşanan sorunlar devam ettiğinden ve bu beyliğin Hamidoğulları için potansiyel bir tehlike oluşturması nedeniyle Hüseyin Bey, Osmanlı Padişahı I. Murad'dan yardım istedi. I. Murad da bu tehlikeden onu koruyabilmesi için Karamanoğulları sınırında bulunan bazı Hamidoğlu kale ve kasabalarının kendisine satılmasının gerektiğini söyledi. Hüseyin Bey, Sultan I. Murad'ın Kütahya'yı ziyareti sırasında bir elçi gönderip kaleleri kendisine satacağını bildirdi. Sonuç olarak Hamidoğlu Hüseyin Bey, Beyşehir, Seydişehir, Akşehir, Yalvaç, Karaağaç kalelerini seksen bin altın karşılığında Osmanlılara sattı. Isparta, Eğirdir ve diğer bazı şehirler kendisinde kaldı (1374). Ancak satılan bu yerler Karamanoğulları ile Osmanlılar arasında uzun süren mücadelelere yol açtı. Sultan I. Murad 1386 yılında Karamanoğulları seferi dönüşü Eğirdir'i de ele geçirdi. Bu durumda Osmanlı hâkimiyetini kabul eden Hüseyin Bey, Isparta, Uluborlu, Keçiborlu, Burdur ve Gölhisar yöresinde hüküm sürmeye devam etti.

Dündar Bey Medresesi, Taç Kapı (Eğirdir)
(Muharrem Kesik Arşivi)

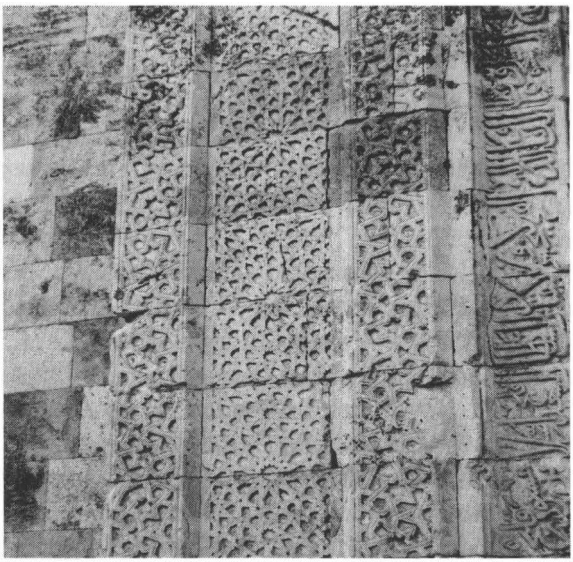

Dündar Bey Medresesi, Taç Kapı detayı (Eğirdir)
(Muharrem Kesik Arşivi)

Kemaleddin Hüseyin Bey, oğlu Mustafa Bey kumandasındaki bir askerî kuvveti, I. Kosova Savaşı'na katılmak üzere Osmanlı Devleti'nin emrine göndermiştir. Kemaleddin Hüseyin Bey 1391'de ölümüne kadar toprakların idaresini elinde tuttu. Ondan sonra Hamidoğulları Beyliği'ne ait yerlerin bir kısmı Osmanlılar, diğer kısmı Karamanlılar tarafından istila edilince Hamidoğulları Beyliği de yıkılmış oldu.

Kültürel ve Sosyal Hayat

Hamidoğulları zamanında yazılmış çok fazla eser bulunmamaktadır. Müellifi meçhul bir Sûre-i Mülk tefsirinin adına kaleme alındığı Hızır b. Gölbeyi'nin İshak Bey'in oğlu olması muhtemeldir. Hamidoğulları Beyliği, Eğirdir Gölü civarında kurulduğu için Hamidoğlu hükümdarının "Gölbeyi" olarak anıldığı tahmin edilmektedir.

Hamidoğulları Beyliği döneminde yapılmış ilim müesseseleri arasında Selçuklu Hükümdarı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Eğirdir'de han olarak yaptırdığı ve Dündar Bey'in medreseye çevirdiği yapı (Dündar Bey Medresesi) yine Burdur'daki Muzafferiye Medresesi (1344), Korkuteli'nde Sinanüddin Bey Medresesi ve Hankâhı bulunmaktadır.

Eğirdir'deki Hızır Bey Camii, Şuhud kasabasındaki İbrahim b. Hızır'a ait Kubbeli Mescid (1358), Dündar Bey'in Eğirdir'de yaptırdığı hamam, dönemin özelliklerini taşıyan mimari eserlerdir.

Hamidoğulları adına basılan tek para Hüsâmeddin İlyas Bey'e ait Felekabâd (Eğirdir)'da darbedilmiş gümüş sikkedir.

Kaynaklar

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.
Anonim Selçuknâme, *Târîh-i Âl-i Selçuk*, (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.
Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2013.
Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, (nşr. Tahsin Yazıcı), I, Ankara 1980.
Enverî, *Düstûrname; Fatih Devri Kaynaklarından Düsturname-i Enverî*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2003.
Hadîdî, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991.
İbn Battûta, *er-Rihle, İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), I-II, İstanbul 2000.
İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (trc. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996.
Neşrî, *Cihannümâ*, (yay. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen), Ankara 1957.
Oruç b. Âdil, *Tevârîh-i Âl-i Osmân, Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007.
el-Ömerî, İbn Fazlullah, *Mesâlikü'l-ebśâr fî memâliki'l-emśâr*, (trc. Ahsen Batur), İstanbul 2014.
Şikârî, *Karaman-nâme*, (haz. Mesud Koman), Konya 1946.
_____, *Karamannâme*, (haz. Necdet Sakaoğlu - Metin Sözen), Karaman 2005.

Araştırma Eserleri

Arıkan, Zeki, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir 1988.
Atsız, Hüseyin Nihal, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, İstanbul 1961.
Bostan, İdris, "Hamidoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1994, 367-371.
Coşan, Mahmud Esat, "XV. Asır Türk Yazarlarından Muslihu'd-din, Hamid-Oğulları ve Hızır Bey", *VD*, sy. 13 (1981), s. 101-111.
Eldem, Halil Edhem, "Anadolu'da İslâmî Kitâbeler", *TOEM*, V/27 (1330), s. 145, 153.
Ertem, S. Fikri, *Antalya Tarihi*, İstanbul 1940.
_____, "Hamid Sancağı'ndaki Timar Düzenine İlişkin Araştırmalar", *TED*, sy. 12 (1981), s. 109-110, 123-124.
Flemming, Barbara, "Türkler-Anadolu Beylikleri", *İA*, XII/2, s. 284.
Hill, G., *A History of Cyprus*, Cambridge 1948.
Koca, Salim, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), VI, Ankara 2002, 725-726.
Kofoğlu, Sait, *Hamidoğulları Beyliği*, Ankara 2006.
_____, *XIII-XV. Yüzyıllarda Güney-Batı Anadolu Tarihi: Hamid Oğulları Beyliği*, Ankara 2010.
_____, "Hamidoğulları", *DİA*, XV, 471-476.
_____, "Hamid Oğulları Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, 231-245.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Muhammed Ârif, "Anadolu Târihinden: Hamîd Oğulları", *TOEM*, III/15 (1328), s. 940-947.
Öztürk, Ali, "Eğirdir'de Yaşamış Bir Türk Alimi Muslihuddin Mustafa Bin Muhammed ve Eserleri" *Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleriyle Eğirdir (I. Eğirdir Sempozyuumu 31 Ağustos-1 Eylül 2001)*, Eğirdir 2001, s. 729-740.
Spuler, Bertold, *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350)* (trc. Cemal Köprülü), Ankara 1987.
Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları*, I, Ankara 1970, s. 62-63, 81, 88.
Şaman Doğan, Nermin, *Isparta'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisi*, Isparta 2008.
Tekindağ, Şehabeddin, *Karaman Beyliği: XIII-XV.nci Asırda Cenubi Anadolu Tarihi'ne Ait Tetkik*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1947), s. 55-60, 68-69.
_____, "Karamanlılar'ın Gorigos Seferi", *TD*, VI/19 (1954), s. 167-174.
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
_____, "Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri", *TTK Belleten*, XXVIII/110 (1964), s. 222-224.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kitabeler II*, İstanbul 1929.
_____, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932.
_____, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.
_____, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 2003.
_____, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988.
_____, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", *TTK Belleten*, XXXI/124 (1967), s. 601-646.
_____, "Hamîd-Oğulları", *İA*, V/1, s. 190-191.
Varlık, Mustafa Çetin, "Anadolu Beylikleri: Hamid Oğulları Beyliği", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992, s. 562-565.
Yiğitbaşı, Süleyman Sükûtî, *Eğridir-Felekâbâd Tarihi*, İstanbul 1972.

Hamidoğulları Şeceresi*

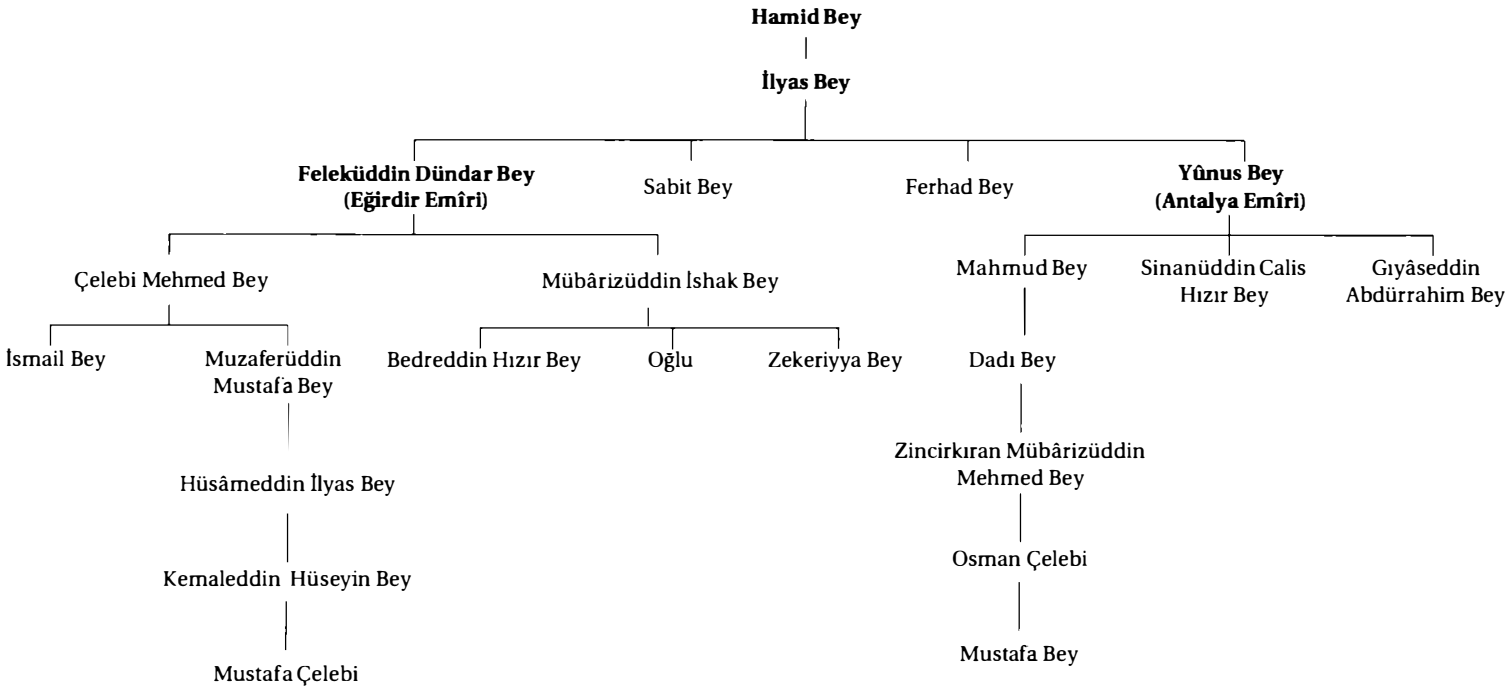

* Sait Kofoğlu, *Hamidoğulları Beyliği*, Ankara 2006, s. 383.

c) TEKEOĞULLARI

Antalya'nın Fethi

Anadolu yarımadası ve Akdeniz bölgesinin en güzel ve en eski yerleşim yerlerinden biri olan Antalya, Hristiyan kaynaklarında Attalia, Adalia ve Satalia isimleriyle kaydedilmiştir. Tarih boyunca Bergama Krallığı, Roma İmparatorluğu, Araplar, Türkler ve Avrupalıların egemenliği altında kalmıştır. Kurucusunun Bergama Kralı II. Attalos olduğu kabul edilen Antalya, Türklerin Anadolu'ya gelişinden önce Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında bulunuyordu. Türkiye Selçukluları, Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında beklenmedik bir şekilde ölümü sonrasında onun oğulları arasında başlayan taht mücadeleleri ile bir süre sarsıntı geçirmiş ise de iktidarı elde eden Sultan I. Mesud (1116-1155) devrinde kuruluşunu tamamlayarak Anadolu'ya hâkim büyük bir güç haline gelmiştir. Sultan I. Mesud, Bizans İmparatorluğu'nun güney toprakları ile bağlantısını kesmek amacıyla sık sık Ege ve Akadeniz bölgelerine akınlar düzenlemekte idi. İşte bu siyasetin bir parçası olarak da Antalya'ya karşı Selçukluların ilk ciddi girişimleri başlamış oldu. İslâm Ansiklopedilerinde yer alan Antalya maddelerinde Selçukluların Anadolu'da fetih hareketlerine başlamalarından sonra Antalya'nın Süleymanşah tarafından kısa süreli olarak ele geçirildiği ve Süleymanşah'ın fethinden sonra şehrin 1103 yılına kadar Selçuklularda kaldığı şeklindeki kayıtlar doğru olmayıp Süleymanşah'ın Antakya'yı fethi konusu ile karıştırılmış olmalıdır.

Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, 15 Ağustos 1118 tarihinde ölünce, Selçuklular bu taht değişikliğinden istifade ederek Denizli ve civarını ele geçirdiler. Fakat yeni imparator, Ioannes Komnenos 1119 yılında giriştiği bir askerî harekât ile Denizli'yi, 1120 yılında da Uluborlu (Sozopolis)'yu Türklerin elinden aldı. Bizans ordusu bununla da yetinmeyerek Beyşehir gölü civarına ve oradan da Antalya'ya kadar ilerleyerek bu güzergâh üzerinde bulunan başta Hierakoryphite Kalesi olmak üzere birçok kaleyi Türklerden aldılar. Süryani Mikhail'in kaydına göre, Selçuklu kuvvetleri 1131 yılında Batı Anadolu'ya akın ederek Uluborlu Kalesi'ni kuşattılar. Ancak çok korunaklı olan kalenin geri alınması mümkün olmadı. Bu nedenle onlar civarı yağma ederek geri döndüler. Sultan I. Mesud, İmparator Ioannes'in başarısızlıkla sona eren Niksar kuşatmasından sonra 1141 yılında Uluborlu Kalesi'ni bir kez daha kuşattı ve Türk akıncıları Antalya civarına kadar ilerledi.

Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos 1142 yılı ilkbaharında Antakya'yı ele geçirmek ve oradan Kudüs'e ulaşmak emeliyle II. Suriye seferine çıktı. Ioannes'in bu seferinin ilk hedefi ise Türkiye Selçukluları olmuştur. Çünkü Sultan Mesud, imparatorun başarısızlığa uğrayarak Niksar önünden

çekilişinden faydalanıp Uluborlu'yu kuşatmış ve bölgede yağma akınlarında bulunmuştu. Bu nedenle Ioannes, önce Selçuklular üzerine yürümek istedi. Ancak o, buraya gelmeden Türkler geri çekildi. Bu durum üzerine imparator Batı Anadolu yolundan ilerleyerek Antalya'ya ulaştı. Bu civarda bulunan Beyşehir (Karalis, Pusguse) Gölü'nde küçük ama korunaklı adalarda yaşayan Hristiyan halkın Selçuklulara tâbi olduğunu gören Ioannes onlara baskı yaparak gölün eskiden beri Bizans'a ait olduğunu söyleyip, ya kendi tabiiyeti altına girip emirlerine uymalarını veyahut da bunu kabul etmezlerse adaları boşaltıp Selçuklu topraklarına iltihak etmelerini söyledi. Gerçekte imparatorun amacı onları buradan çıkarmak değil Selçuklularla olan ticarî ilişkilerini ve onlara olan bağlılıklarını kesmekti. Beyşehir Gölü'ndeki adalarda yaşayan bu Hristiyan halk uzun süredir kayıkları kullanarak Selçuklu Türkleri ile ticarî ve kültürel ilşkiler içine girip onların dostluğunu kazanmışlardı. Göl halkı, Türkler ile olan bu münasebetleri neticesinde zamanla Türk âdet ve geleneklerini de benimsemişlerdi. Şimdi ise imparatorun bu teklifi karşısında son derece hiddetlenerek ona itaat etmedikleri gibi küfürler savurarak çok sert karşılık verdiler. Bu duruma çok kızan Ioannes, adamlarına emir vererek gezi ve balıkçı kayıklarını kalaslarla birbirine bağlattırarak sallar yaptırdı. Üzerlerine savaş makineleri ve silahlar yükletti. Sonra da sallarla adalardaki kalelerin önüne doğru yol aldı. Bu salların bir kısmı gölde yol alırken çıkan fırtınalarda sürüklenip parçalandı, üzerindeki yük ve askerler de suya gömüldü. Ancak buna rağmen adalar Bizans kuvvetlerince zapt edildi. Bundan sonra Bizans ordusu yürüyüşünü sürdürürken Antalya'da İmparator Ioannes'in büyük oğlu Aleksios öldü.

II. Haçlı Seferi'nin önemli kaynaklarından biri olan Willermus Tyrensis, bu zamanda Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un, Antalya şehrinden vergi almakta olduğunu kaydeder.

II. Haçlı Seferi sırasında Anadolu'ya giren Fransız Haçlı ordusu Alman Haçlı ordusunun uğradığı büyük hezimeti öğrenince, Selçuklu topraklarına girmekten korkarak Bizans'a ait olan Anadolu'nun batısındaki (Ege) topraklarından ilerleyerek Antalya'ya gelmiş ve burada bir süre konaklamışlardı.

Sultan II. Kılıç Arslan tahta çıktığında Kayseri dâhil bütün Kapadokya,[15] Amasya ve Malatya Selçukluların elinde idi. Ege Havzası'nda ise, Türk orduları, Frigya (Göller bölgesinin kuzeyi, Denizli, Afyon, Kütahya ve çevresi)'da Denizli (Laodikia) şehri ve civarını yağma etmişlerdi.

Trabzon dâhil Sinop'tan Rize'ye kadar olan Karadeniz sahil kesimi (Pontus Eyaleti), Paflagonya (Kastamonu ve çevresi) ile Antalya ve yöresi Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında idi. Çukurova (Kilikya) Ermeni Hâkimi

15 Kapadokya (Capadocia), Tuz Gölü'nden Fırat'ın yukarı bölümüne kadar olan bölge. Kuzey sınırını Kızılırmak, güney sınırını ise Çukurova, Maraş, Elbistan ve çevresi oluşturur.

II. Thoros (Toros)'un egemenliğinde bulunuyordu. Ancak Tarsus ve çevresinde (Selevcia theması) çok az bir toprak parçası Bizans'ın elinde kalmıştı.

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un 1180 yılında ölümü, Sultan II. Kılıç Arslan'a Anadolu'nun batısında ve güneybatısındaki topraklara bir sefer düzenleme imkânı sağladı. Kılıç Arslan 1182'de Uluborlu (Sozopolis) ve civarındaki kaleleri fethetti. Ardından Selçuklu kuvvetleri Antalya'yı da uzun bir süre kuşattı. Ancak Manuel'in yerine geçmiş olan İmparator Aleksios'un 1183 yılındaki ölümü Bizans'ta taht kavgalarına sebep olmuştu. Alaşehir'de bulunan Ioannes Komnenos'un oğulları bu taht kavgasında Sultan II. Kılıç Arslan'dan yardım istediler. Sultan 40.000 kişilik bir ordu göndererek bunlara destek verdi. Böylece taht kavgası Türklerin Ege Denizi'ne ulaşmalarını sağladı. Diğer yandan Antalya kuşatmasından bir sonuç alamamakla beraber, Sultan II. Kılıç Arslan bu seferiyle birçok Bizans şehirlerinin kendi istekleriyle Selçuklu hâkimiyetine girmelerini de sağladı.

Türkiye Selçuklu Devleti sınırları içinde II. Kılıç Arslan devrinden itibaren ticarette bir canlanma gözlenir. Bu dönemde ticaret kervanları için çok önemli bir gereksinim olan kervasarayların yapılmaya başlanması, Anadolu'nun daha mamur hale gelmesi ve II. Rükneddin Süleymanşah'ın da tacirleri koruyan bir siyaset izlemesi Anadolu'da güvenli bir ticaret hayatının gelişmesine yardımcı olmuştur. Ancak Türkiye Selçukluları'nın denizlerde söz sahibi olamayışı, kendilerini denizaşırı ülkelere ulaştıracak bir limanlarının olmayışı, Anadolu toprakları üzerinden gerçekleştirilen ticaretten yeterince yararlanamamalarına neden olmakta idi. I. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde (1192-1197/1205-1211) Türkiye Selçukluları Anadolu toprakları üzerinde yoğunlaşan uluslararası ticaret yollarının ekonomik öneminin farkında olarak takip ettiği politikayı da buna göre düzenlemeye başlamıştı. İşte bu nedenle Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, önemli bir ithalat ve ihracat limanı olan Antalya'yı ele geçirmeye çalışmıştır.

Latinlerin İstanbul'u işgalinden (1204) sonra Aldo Brandini adında bir İtalyan Antalya'nın idaresini eline geçirmişti. Türkiye Selçukluları'nın dışında kendileri için çok önemli bir liman şehri olan Antalya ile Kıbrıs Krallığı da ilgilenmekte idi. Haçlılar Kıbrıs adasına 1191'de yerleştikten sonra gıda maddelerini tedarik etmek gayesi ile Anadolu sahilleri ile sıkı ticarî münasebetler içinde idiler. Türkler ile Bizanslılar arasında meydana gelen savaşlardan faydalanarak Antalya'da hâkimiyet kuran Aldo Brandini'yi Kıbrıs Kralı, bir tâbii olarak Gautier de Monbeliard'ın kumandasında gönderdiği askerî bir kuvvet ile koruyordu. Bu gelişmeler Mısır-Avrupa-Türkiye üçgeninde yürütülen ticarî faaliyetleri olumsuz yönde etkiledi.

Bir gün Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhüsrev, âdeti üzere Mezâlim Dîvânı'nda (dâdgâh) adaletin tesisine çalışırken bir grup tüccar

huzuruna girerek, yakalarını yırtıp sultanın önünde yer öptüler ve "Ey yüce sultanımız; biz Horasan, Irak ve çevresinden bir tüccar kafilesiyiz. Çoluk çocuklarımızın helal yiyeceklerini kazanmak üzere başımızı tehlikelere koyduk, zorlu yolculuklara katlandık. Mısır'dan İskenderiye'ye geçtik. Frenk ve yabancı çeşitli mamul maddeler satın aldık. Oradan bir gemi ile Antalya kıyılarına geldik. Frenk hâkimleri bize birçok eziyetler verdiler. Paradan, maldan neyimiz varsa hepsini zulm ile gasbettiler ve Konya'da oturan âdil sultanınız size adalet gösterir, halinizi ona anlatırsanız asker çeker, sizin derdinizin dermanını bulur, mallarınızı yağmadan kurtararak size geri verir, diyerek bizimle alay ettiler." dediler. İşte bu durum Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in Antalya üzerine bir sefer tertiplemesine ve bu şehri fethetmesine sebep oldu.

Tüccar kafilesinin anlattıklarına çok sinirlenen Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, etrafa emirler yağdırarak kısa sürede büyük bir ordu hazılattı. Sultan 1206 yılı sonlarında Antalya'yı kuşattı. Muhasara makineleri ile kale burçları tahrip edildi. Fakat şehrin düşeceği sırada Aldo Brandini'nin Kıbrıs'tan yardım alması kuşatmanın sonuçsuz kalmasına neden oldu. Sultan ordusunu geri çekti. Ancak askerlerini dağlara ve yollara yerleştirerek Antalya'yı uzaktan tazyik ve takip ediyordu. Surlardan dışarı çıkanları esir alıyor ve şehri teslime zorluyordu. İbnü'l-Esîr'de yer alan bir kayda göre bu kuşatmadan dolayı sıkıntı içine düşen şehir halkı, âdil Türk idaresini tercih ettikleri için Selçuklu sultanına gizlice adam göndererek Selçuklulara yardım edeceklerini bildirdiler. Bu suretle şehir halkı ile Haçlı idareciler arasına şüphe ve ayrılık girince Selçuklu emîrleri derhal sultana durumu bildirerek gelmesini rica ettiler. Sultan bir askerî birlik ile Konya'dan yola çıkarak 2 Şaban 603 (4 Mart 1207) tarihinde Antalya'ya ulaştı. Şehrin Bizanslı ahalisi ile anlaştıktan sonra derhal harekete geçerek şehri yeniden kuşatma altına aldı. Mancınıklar ve muhasara makineleri kurularak şehir sıkıştırılmaya başlandı. İki taraf arasında çok şiddetli çatışmalar oldu ve sonunda Konya sipahilerinden Hüsâmeddin Yavlak Arslan, sultanın sancağını surlar üzerine dikmeyi başardı. Nihayet Selçuklu askerleri hücuma geçerek surların içine girdiler. Kale kapılarını açtılar ve ordu şehri ele geçirdi. Böylece 3 Şaban 603 (5 Mart 1207) günü[16] Antalya şehri Selçuklular tarafından fethedilmiş oldu.[17] Haçlılar esir alındı. Sultan Gıyâseddin'in ikinci kez tahta çıkışında etkin bir rol

16 İbnü'l-Esîr, XII, 252, trc. XII, 209; Ebu'l-Ferec, II, 488. *Anonim Selçuknâme* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk, *Türkiye Selçukluları Devleti Tarihi*, Ankara 1952, s. 41, trc., s. 27), Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci defa saltanata oturmasından iki yıl sonra Antalya'yı fethettiğini kaydederek sadece olayın tarihini verir.

17 Aksarayî (*Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*, nşr. Osman Turan, Ankara 1944, s. 32; trc. M. Öztürk, *Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Ankara 2000, s. 25), Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in Antalya'yı fethettiğini söyler, başka da bir malumat vermez.

oynamış olan Emîr Mübârizüddin Ertokuş Antalya sübaşılığına getirildi. Böylece Mübârizüddin Ertokuş, Selçuklular devrinde Antalya'nın ilk valisi oldu ve 22 yıl gibi uzun bir süre görevinde kalarak Antalya civarındaki fetihlerde ve özellikle de 1221 yılında Alâiyye (Kalanoros Kalesi)'nin fethinde önemli bir rol oynadı. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev daha sonra şehre kadı, imam, hatip ve müezzinler tayin etti. Kale ve burçları tamir ettirerek silah ve erzak ile doldurdu. Selçukluların Antalya'yı fethi Türkiye'nin iktisadî yönden gelişiminde büyük bir rol oynamıştır. Bu suretle Selçuklular ilk kez Sultan Gıyâseddin devrinde ve Antalya'nın fethinden sonra Haçlılar ile ticarî antlaşmalar yaptılar. Nitekim Sultan İzzeddin Keykâvus, Kıbrıs Kralı Hugues'ya bir elçi göndermiş ve ondan da Ocak 1214 tarihli bir cevap almıştır. Burada Kral'ın altı yıldan (1207) beri iki taraf arasında devam eden bir dostluktan söz etmesi iki taraf arasındaki ilk antlaşmanın Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında yapıldığını göstermektedir. Buna göre her iki ülke tacirleri serbestçe ticaret yapabileceklerdi.

Sultan Gıyâseddin şehirdeki işleri düzene koyduktan sonra ordusu ile Konya'ya döndü. Yolda Düden mevkiine gelince ganimetlerden devlet payı olan beşte birleri tahsil etmelerini ve elinden malları alınan ve o zamana kadar hayvanları Hass ahırdan kendileri de Hass matbahtan iaşe edilmekte olan tüccar kafilesinin verecekleri bilgiye göre, defterlere yazılmasını zarar ve ziyanlarının ödenmesini, noksan kalırsa Emîr Mübârizüddin'in yanında kalan ganimetten ve yine eksik kalırsa hazineden tamamlanmasını emretti. Sultan bununla da yetinmeyerek, tüccarın her birine durumlarına göre hil'at ve nafaka vermiş ve "Bu günden sonra bütün Rum (Anadolu) ülkelerinde ne ticareti yapılırsa yapılsın ve oradan hangi tüccar geçerse geçsin giden (bâc), geçiş ücreti (ubur), ilâve ve fazla rüsumdan muaf tutulmuştur" diye ferman çıkarmıştı. Sultan böylece ticarete ait bâc ve geçiş vergilerini kaldırdı. Buradan Türkiye Selçukluları'nın ticarete ne kadar büyük bir önem verdikleri anlaşılmaktadır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden (1211) sonra onun oğulları İzzeddin ve Alâeddin arasında yaşanan taht kavgalarından yararlanan Antalya'nın Hristiyan halkı isyan ederek muhafızları öldürüp şehre hâkim oldular. Kardeşi Alâeddin'i mağlup ve esir eden yeni Selçuklu Hükümdarı I. İzzeddin Keykâvus bir ay süren bir kuşatmadan sonra 22 Ocak 1216 tarihinde şehri tekrar geri almayı başardı. Böylece Türkiye Selçukluları Güney'de önemli bir ticaret limanı ve şehrine sahip oldular. Sonra Antalya Türkiye Selçuklu Sultanları'nın kışlak merkezi haline gelmiştir.

Antalya'nın fethi ile Türkler Akdeniz yolunu açarak bu şehri Avrupa ve Mısır ile yapılan ticaretin merkezi, Selçuklu donanmasının üssü haline getirdiler. Ona "Dârü's-sugur" (Serhad şehri) ve "Dârü'l-İzz" (Onurlu belde) lakaplarını verdiler.

Beyliğin Kuruluşu

Antalya ve yöresinde Hamidoğulları'nın bir kolu şeklinde ortaya çıkmış ve bölgenin adına izafeten Tekeoğulları, Teke beyleri diye anılmıştır. Beyliğin kuruluş süreci, Hamidoğlu Türkmenlerinin beyi Feleküddin Dündar Bey'in Gölhisar ve İstanoz (Istanos/Korkut-ili)'u ele geçirerek Antalya dışında kalan bütün bölgeyi idaresi altına almasıyla başlar.

Hamidoğulları Beyliği'nin kurucusu Dündar Bey, Antalya'yı zapt ettiği zaman idaresini kardeşi Yunus Bey'e bırakmıştı. Yunus Bey'den sonra oğlu Mehmed Bey, Antalya'da idareyi ele aldı. Mahmud Bey zamanında Anadolu'daki karışıklıkları bastırmaya gelen İlhanlı Valisi Timurtaş Dündar Bey'i Antalya'ya kadar kovalamıştı. Mahmud Bey'in amcası Dündar Bey'i Timurtaş'a teslim etmesi üzerine Dündar Bey öldürüldü. Timurtaş'ın Memlûk Devleti'ne sığınmasından sonra Mehmed Bey de Mısır'a gitti. Mahmud Bey'in yerine Korkuteli emîri olan kardeşi Sinaneddin Hızır Bey Antalya emîri oldu (1327). Hızır Bey'den sonra oğlu Dadı Bey, ondan sonra da Mısır'a giden Mahmud Bey'in oğlu Mehmed Bey emîr oldular.

Mübârizüddin Mehmed Bey

"Sultânü's-Sevâhil emîrü'l-kebîr" unvanı taşıyan Mübârizüddin Mehmed Bey, Kıbrıs Krallığı ile saltanatı boyunca sürekli mücadele etmek zorunda kaldı. Bu mücadelede Karamanoğlu Alâeddin Bey'in desteğini gördü. Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan, Antalya'yı işgal etmek için güçlü bir donanma hazırlığına girişmişti. Mehmet Bey, Kıbrıs kralına yolladığı elçisi ile barış teklifinde bulundu ancak kabul edilmedi. 23 Ağustos 1361'de Antalya sahiline ulaşan I. Pierre, kardeşi Antakyalı Jean'ı bir donanma ile Alâiye'nin zaptına gönderdi. St. Bartolomi yortusuna rastlayan 24 Ağustos 1361'de Kral bizzat kuvvetlerinin başında Antalya'ya hareket edip şehri kuşattı. Şehirdeki Türkmen kuvvetleri direnmesine rağmen, Antalya Latin işgaline uğradı. Kadın çocuk demeden şehirdekilerin çoğu katledildi. Antalya gibi zengin bir şehrin Kıbrıs kralı tarafından işgali Avrupa'da sevinçle karşılandı.

Mehmed Bey, Alâiye Emîri Hüsâmeddin Mahmud Bey ve özellikle Eğirdir'de hüküm süren İlyas Bey'in yardımlarıyla Antalya'yı kurtarmak için hazırlıklara girişti, topladığı kuvvetlerle şehre doğru yürüdüyse de bu ilk teşebbüsünde başarılı olamadı. Ancak şehrin açlıktan teslim olmasını sağlamak için şehrin Kıbrıslı hâkimlerine yiyecek satılmasını yasakladı. Mehmed Bey, başta Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey olmak üzere civardaki Türkmen beylerine durumun vehametini anlatıp ittifak teklifinde bulundu. Topladığı kuvvetlerle Antalya'yı abluka altına aldı. Mehmed Bey Antalya'da Latin işgaline son vermek için nihai darbeyi indirmek amacıyla 13 Nisan 1362'de tüm sahil

emîrlerinden ve Eğirdir Hâkimi İlyas Bey'den aldığı takviye kuvvetlerle Antalya önlerine geldi. Kuvvetleri 45.000'i bulan Mehmed Bey, Alâiye emîrinden aldığı sekiz kalyonla desteklediği ordusu ile Jacques de Nores'in emrindeki Kıbrıs kuvvetleriyle çok şiddetli bir savaşa tutuştu. Ancak yine kesin sonuç alınamadı. Kral I. Pierre, 24 Ekim 1362'de Avrupa'ya giderek Antalya üzerindeki Türk baskısından kurtulmak ve Hristiyan ruhunu uyandırmak amacıyla yardım talebinde bulundu. Mehmed Bey, kralın yokluğundan yararlanıp Kıbrıs üzerine bir sefer daha düzenledi. Alâiye emîri ve diğer sahil emîrlerinden topladığı on iki kalyonla Kıbrıs'ın kuzeybatısındaki Pentaglia'da (gemi konağı) karaya çıktı. Karpas ve Girne yöresini ele geçirdi. Kıbrıs kral nâibinin, Mehmed Bey ile yaptığı deniz savaşında ölmesi Kıbrıs kuvvetlerini zor durumda bırakmışsa da güçlü donanmaları ile Mehmed Bey'in donanmasını mağlup edip, Anadolu sahillerine yöneldiler. Anamur Kalesi'ni ele geçirdiler.

Memlûkler, bunun üzerine duruma müdahale edip Kıbrıs Krallığı'na karşı büyük bir sefere giriştiler. Mübârizüddin Mehmed Bey başta olmak üzere, Memlûk divanından Anadolu Beylikleri'ne mektup gönderildi; cihada teşvik edilen beyliklere herhangi bir yön gösterilmeden yapılacak seferde Kahire sultanına yardımcı olmaları istendi. Karamanoğulları'nın liderliğinde birleşen Anadolu Beylikleri'nin müttefik kuvvetleri Kilikya Ermenilerinin elindeki Korykos (Görigos-Kız Kalesi) üzerine yürüdüler. Neticede Memlûklerin etkisiyle Kıbrıs Krallığı ile ittifak eden Kilikya Ermenileri üzerine girişilen bu sefer başarıya ulaşmadı.

17 Ocak 1369 tarihinde Kral I. Pierre öldü, yerine küçük yaştaki oğlu II. Pierre geçti. Kıbrıs'ın yeni kralının küçük olması, adayı karışıklığa sürükledi. Mehmed Bey, 1370 yılında Antalya'yı bir kez daha kuşattı ama ele geçiremedi. Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey ve diğer Türkmen emîrlerinin yardımıyla topladığı büyük bir kuvvetle 1373 yılında Antalya'ya karadan ve denizden geniş çaplı bir saldırı düzenledi. Sonunda Mehmed Bey, 14 Mayıs 1373 tarihinde 12 yıl süren mücadele ardından Antalya'ya girdi. Latinler tarafından kiliseye çevrilen ve Alâeddin Camii olarak bilinen Yivli Minare Camii'ni tamir ettirip fethin müjdesi olarak yeniden camiye çevirdi. Mehmed Bey'in Antalya'yı geri alması sebebiyle Yivli Minare Camii'ne yaptırmış olduğu 774 (1373) tarihli bir kitabe günümüze kadar ulaşmıştır. Teke Bey olarak da bilinen Mehmed Bey döneminde beyliğe Tekeoğulları adı verildi.

Osman Çelebi

Mübârizüddin Mehmed Bey'in ölümünün ardından yerine oğlu Osman Çelebi geçti. Osman Çelebi zamanında Antalya eski önemini kaybetti. Hatta I. Murad, 1387'de Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey'i yenip Beyşehir'i ele geçirdikten sonra önemsiz gördüğü Teke yöresine inmemişti. Kaynaklara

göre, kendisine Teke emîrinin de düşman sayıldığı bildirilince onun biri Antalya, diğeri İstanoz adlı iki şehre sahip fakir bir kişi olduğunu söyleyip üzerine yürümeyi lüzumsuz görmüştü.

Antalya, Yıldırım Bâyezid zamanında Osmanlı topraklarına katıldı (1389-1393). 1402-1415 yılları arasında Antalya ve Alâiye dışında bütün Teke-ili'ne Karamanoğlu II. Mehmed Bey hâkim oldu. Bu arada Osman Çelebi, Karamanoğlu Mehmed Bey'in desteğiyle İstanoz'da oturmaya devam etti. Yıldırım Bâyezid'in Timur'a esir düşmesiyle ortaya çıkan karışıklıklardan faydalanmak isteyen Karamanoğlu Mehmed Bey, İstanoz'daki Osman Çelebi'yi Antalya'yı ele geçirmek için teşvik etmeye başladı. Bu sırada Osmanlıların Antalya sübaşılığına getirdikleri Fîruz Bey vefat etti, yerine Tekekarahisarı'nda bulunan oğlu Hamza Bey tayin edildi. Hamza Bey Antalya'ya geldiğinde Osman Çelebi'nin Antalya'yı ele geçirmek amacıyla kuvvet topladığını öğrendi. Ancak Osman Çelebi tek başına şehri ele geçiremeyeceğini anlayınca Karamanoğlu Mehmed Bey ile birlikte hareket etmek istedi ve hastalandığı için İstanoz'da onu bekledi. Bunu öğrenen Hamza Bey Osman Çelebi üzerine bir gece baskını düzenledi. Osman Çelebi toparlanmaya bile fırsat bulamadan hasta yattığı çadırında öldürüldü ve etrafında toplanan Türkmen kuvvetleri dağıtıldı. Osman Çelebi'nin ölüm haberini alan Karamanoğlu Mehmed Bey 26.000 kişilik bir ordu ile Antalya'ya ulaşarak şehri kuşattı. Bazı kaynaklarda kuşatmanın üç ay veya altı ay kadar sürdüğü belirtilir. II. Murad'ın ordusu ile Anadolu'ya geçtiğini öğrenen Karamanoğlu Mehmed Bey muhasarayı daha da şiddetlendirdi; ancak kaleden atılan bir topun güllesinin isabetiyle hayatını kaybedince Karaman kuvvetleri dağıldı ve Hamza Bey Teke-ili sancak beyliğine getirildi. Aynı zamanda Osman Çelebi'nin kız kardeşiyle evlendirildi. Ocak 1423'te Antalya'nın muhasarası ile başlayan ve Osman Çelebi'nin öldürülmesiyle sona eren bu olayların neticesinde Hamidoğulları Beyliği'nin bütün arazileri Osmanlıların eline geçti. Tekeoğulları Beyliği'nin ortadan kalkmasıyla birlikte Tekeoğulları Hanedanı'na mensup şahıslar daha sonra Osmanlı hizmetinde idareci olarak görev yaptılar.

Tekeoğulları beylerinden Yûnusoğlu Hızır Bey, Memlûkler tarafından "el-meclisü's-sâmî" unvanıyla anılmış, en meşhur beyleri Mehmed Bey ise "el-emîrü'l-kebîr, sultânü's-sevâhil" gibi unvanlar kullanmıştır. Beyliğin denizciliğe önem verdiği ve bir donanmasının bulunduğu bilinmektedir. Bayrakları beyaz zemin üzerinde kırmızı mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) ve ucunda iki adet zikzaklı yeşil çizgi yer alan bir sancaktır. Bir Fransisken keşişi tarafından 1345-1350 yılları arasında kaleme alınan tasvirle yine bir İspanyol rahibi olan Johas de Villadestes'in 1428'de tasvir ettiği deniz haritasındaki renkli resimlerde bayrakta altı uçlu yıldız ve beyaz zemin üzerinde zikzaklı koyuca çizgiler görülür.

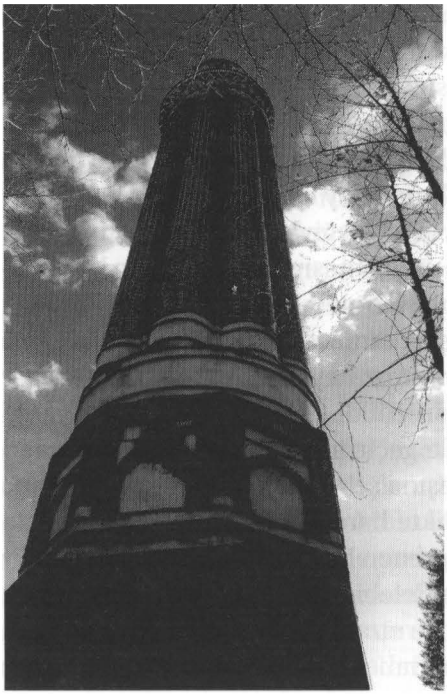

Antalya Yivli Minare
(Muharrem Kesik Arşivi)

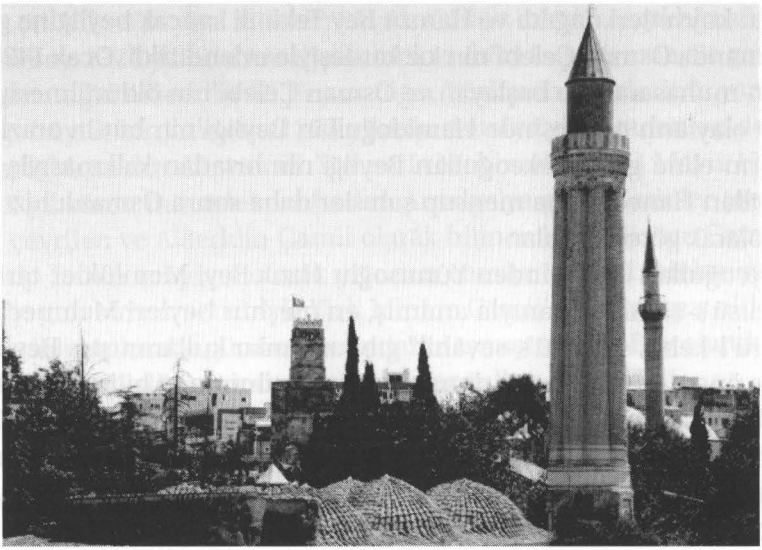

Antalya Yivli Minare
(http://www.hotel1207.com/Files/Products/Images/yivlipasa-09092015133504.jpg)

Kaynaklar

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-âhbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

Anonim Selçuknâme, (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), *Türkiye Selçukluları Devleti Tarihi*, Ankara 1952.

Ebu'l-Ferec, *Abü'l -Farac Tarihi*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), II, Ankara 1987.

İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), I-II, İstanbul 2004.

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, (tıpkıbasım haz. Adnan Sadık Erzi), Ankara 1956, (trc. Mürsel Öztürk), *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye: Selçukname*, Ankara 1996.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (nşr. Carl Johan Tornberg), Beyrut 1982, (trc. Abdülkerim Özaydın), *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr el-Kâmil fi't-târih Tercümesi*, İstanbul 1987.

el-Ömerî, İbn Fazlullah, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, (trc. Ahsen Batur), İstanbul 2014.

Araştırma Eserleri

Ahmed Tevhid, "Antalya Kitabelerine Dâir", *TTEM*, XIV/6 (83) (1340), s. 336-337.

Ali, "Teke Emareti", *TTEM*, XIV/2 (79) (1340), s. 79.

Baykara, Tuncer, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Ankara 1997.

Cahen, Claude, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1984.

Coşan, Mahmut Esad, "XV. Asır Türk Yazarlarından Muslîhu'd-dîn, Hamid-Oğulları ve Hızır Bey", *VD*, XIII (1981), s. 101-111.

Çay, Mehmet Abdulhaluk, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987.

Darkot, Besim, "Antalya", *İA*, I, 459-462.

Erdem, Tahir, "Hamid Oğulları, Feleküddin Dündar'ın Halefleri", *Ün*, V/49, Isparta 1938, s. 702.

_____, "Teke-oğulları", *İA*, XII/1, s. 128-132.

Erten, Süleyman Fikri, *Antalya Vilayeti Tarihi*, İstanbul 1940.

Hill, G., *A History of Cyprus*, II, Cambridge 1948.

Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum, (trc. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Denizaşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XVI. XVII. ve XVIII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul 1994).

İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, (nşr. Osman Turan), Ankara 1954.

Kesik, Muharrem, "*Antalya'ya Yapılan İlk Alanlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyeti Altına Girmesi*", *Türkiye Selçukluları-Makaleler*, İstanbul 2015, s. 125-134.

Koca, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997.

Kofoğlu, Sait, "Tekeoğulları", *DİA*, XL, 348-350.

Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları*, I, Ankara 1969, s. 81, 88.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin, "Teke-Eli ve Teke-Oğulları", *TED*, sy. 7-8 (1977), s. 63.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.

_____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988.

_____, "Keyhüsrev I", *İA*, VI, 617.
_____, "Ortaçağda Türkiye Kıbns Münasebetleri", *TTK Belleten*, (Ankara 1964), c. XXVIII, sy. 110, s. 214-215.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Kitâbeler*, II, İstanbul 1347/1929.
_____, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1984.
_____, "Teke Oğulları", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1933, s. 96.
Varlık, Mustafa Çetin, "Anadolu Beylikleri: Teke Oğulları Beyliği", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992, s. 566-569.
Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği*, (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1944.

Tekeoğulları Şeceresi

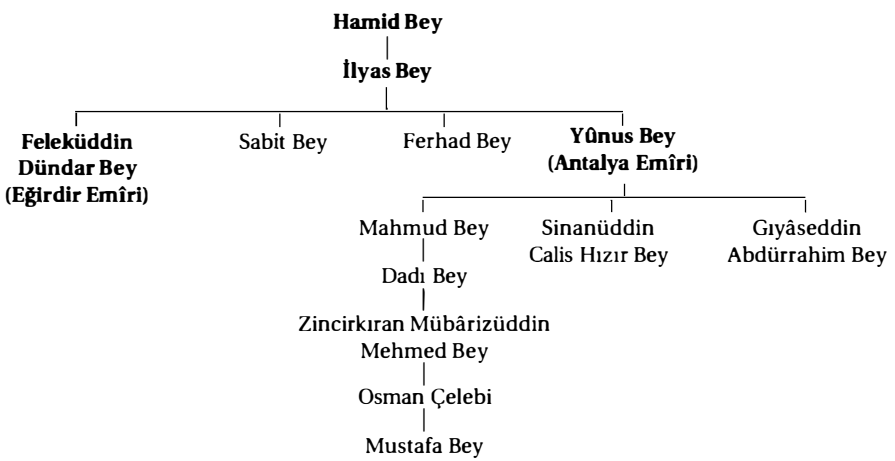

d) DULKADIROĞULLARI

Beyliğin ve kurucu hanedanın ismi olan Dulkadır adının menşei ve manası hakkında halen kesin bilgiler yoktur. Bu adın Arapça, Farsça ve Türkçe kaynaklarda; Dulgadır, Dulkadır, Zulgadir, Zülkadir ve Tolgadır gibi çeşitli şekillerde yazılmış olması bu meselede farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dulkadıroğulları Beyliği, Elbistan ve Maraş civarında 1337-1522 yılları arasında hüküm sürmüş olan bir Türkmen beyliğidir. Beyliğe adını vermiş olan Dulkadırlı Türkmenleri Oğuzların Bozok koluna mensupturlar. Beylik Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere doğuda Harput'tan batıda Kırşehir'e kuzeyde Bozok (Yozgat) ile Sivas'ın güneyinde Gemerek'e ve Gürün'den Hatay'a bağlı Hassa'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır.

Zeyneddin Karaca (1337-1353)

XIII. yüzyıl sonlarında Halep ve Antep arasındaki bölgelere yerleşen Bozok Türkmenleri burada bazen Memlûklerle kuzeye doğru yapılan seferlere katılıyorlar, bazen de yalnız başlarına Çukurova'daki Ermeniler üzerine seferler yapıyorlardı. Türkmenler Memlûk fetihlerini müteakip Antep'ten Elbistan'a kadar uzanan bölgeleri de ele geçirmişlerdi. Bunların çoğu Antakya'dan başlayıp kuzeydoğu yönünde Maraş'a kadar uzanan Amanoslar'ın doğu vadisinde kışlıyor yaz gelince de vadinin kuzeyinde Binboğalar, Berit, Nurhak, Akçadağ ve Tohma ile çevrili havzadaki yaylaklara çıkıyorlardı.

Moğolların idaresindeki Anadolu'nun içlerine kadar gelmiş olan bu Türkmen boylarının başında Zeyneddin Karaca bulunuyordu. Memlûklerin saldırıları sonucunda iyice zayıf düşmüş olan Ermeni Prensliği'nin durumundan faydalanan Karaca Bey 1335 yılında beş bin atlı ile Çukurova bölgesine girmiş ve Ermeni Prensliği'ne ait olan toprakları yağmalayıp zengin bir ganimet ile Maraş'a geri dönmüştü.

Bu tarihte İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölmesi üzerine Anadolu'da bulunan Türkmen Beyleri için bir otorite boşluğu oluşmuştu. Bu durumdan istifade eden Taraklı Halil adlı bir Türkmen beyi Emîr Eratna'ya ait olan Elbistan bölgesini ele geçirmeyi başardı (1337). Taraklı Halil Bey ayrıca Memlûk Devleti'nin Halep valisine yüz at hediye göndermiş ve onun aracılığıyla Sultan Muhammed Nasır'dan şehrin hâkimiyet menşurunu (beratını) almıştı. Bölgedeki diğer Türkmenleri idaresi altına almış olan Karaca Bey, kendisine karşı bir başka Türkmen beyinin ortaya çıkması üzerine endişelenmeye başlamıştı. Karaca Bey derhal oğlu Halil Bey'i Taraklı Halil üzerine gönderdi ve kanlı bir muharebeden sonra onu bozguna uğrattı (1337). Savaşta yaralanmış olan Taraklı Halil ise Memlûklerin Halep Valisi Altunboğa'nın yanına giderek ona iltica etti ve yardımını

istedi. Altunboğa Karaca'yı tehdit ederek derhal Halep'e gelip hesap vermesini istedi. Halep'e gitmeyi reddeden Karaca'nın durumu, valinin düşmanlığını üzerine çektiğinden tehlikeye düşmüştü. Maiyetiyle yapılan bir görüşmeden sonra Halep Valisi Altunboğa ile o sırada arası açık olan Şam Valisi Tengiz'in dostluğunu kazanmaya karar verdi. Hediye verilmek üzere 200 at ve kıymetli eşyalarla başında oğlu Halil Bey'in bulunduğu bir heyeti Şam Valisi Tengiz'e gönderdi. Karaca ona yazdığı mektupta sultanın sadık bir bendesi olarak halen elinde bulunan yerleri muhafaza etmek arzusunda bulunduğunu beyan ediyordu. Şam valisi bu isteği Kahire'ye ilettiği gibi Sultan Nasır ile yaptığı görüşme esnasında da Türkmen boylarından çoğunun Karaca'nın itaati altında bulunduğunu, sultanlığın kuzeyde onun sayesinde kuvvet kazanacağını, hâlbuki Taraklı Halil'in emrindeki bin kadar atlı ile bölgeyi muhafaza edemeyeceğini ifade etti. Şüphesiz Halep valisi de sultanın nezdinde himayesine aldığı Taraklı'nın haklarını savunuyordu. Nihayet Sultan Nasır, birbirine rakip her iki Türkmen beyini de Kahire'ye çağırdı. Rakibi ile aynı anda Kahire'ye ulaşmış olan Karaca, Memlûk sultanı tarafından tercih edilerek kendisine Türkmenlerin emîri olarak kabul edildiğine dair bir menşur verildi. Böylece 1337 yılında Memlûklerin himayesi altında Maraş ve Elbistan bölgelerinde yaklaşık iki asır kadar devam edecek olan bir beyliğin temeli atılmış oluyordu. Karaca Bey kendi topraklarına geri dönerken Kahire'de büyük bir tören yapıldı ve dönemin âdetine göre maiyetini teşkil eden Türkmenlerin her birine kıymetli hediyelerle birer hil'at verildi.

Karaca Bey merkezi Elbistan olan beyliğini kurmuş ve Anadolu'da yıkılan Moğol hâkimiyetinin oluşturduğu fırsattan da faydalanarak bölgedeki diğer şehirlerin fethine başlamıştı. İlk olarak da kuzeyde bulunan Eratna topraklarına saldırılar düzenlemişti. Bu sırada Sivas'ta bulunan Eratna, İlhanlıların Anadolu Emîri Celâyirli Şeyh Hasan'a vekâlet ediyordu. Öteden beri Karaca Bey'in Celâyirli Şeyh Hasan'ın rakibi Timurtaş oğlu Şeyh Hasan ile ittifak etmesinden endişelenen Eratna, Memlûk Hükümdarı Nasır'a itaatini arz ederek ondan kendisini Rum ülkesinin sahibi olarak tanıdığına dair menşur aldı. Bundan böyle Karaca Bey de Eratna'nın ülkesine yaptığı akınları durdurdu. Fakat bu duraklama geçici bir şeydi. Nitekim bir süre sonra Darende Valisi Mercan Hadim'in mühim bir meseleyi görüşmek için Eratna tarafından Sivas'a çağrılması, Dulkadırlara beklenen fırsatı verdi. Yapılan saldırı üzerine Ağustos 1338'de Darende Kalesi Dulkadırların eline geçti. Karaca Bey derhal Şam Valisi Tengiz'i durumdan haberdar ederek şehri teslim almak üzere birisini göndermesini istedi. Darende'nin fethini haber alan sultan Nasır, Karaca Bey'e bir hil'at göndererek memnuniyetini ifade etti.

Darende'nin ele geçirilmesi hadisesi üzerine Dulkadırlılar ile Eratna Bey'in arası iyice açılmıştır. Eratna Bey oluşturduğu büyük bir ordu ile Zeyneddin Karaca Bey'in topraklarına karşı saldırıya geçtiyse de hem oğlu esir düştü hem de ordusu mağlup oldu. Yapılan bu savaş sonrasında Memlûk Sultanı Nasır aracılığıyla bir barış yapıldı. Karaca Bey Eratna ülkesine akınlar yaparken Türkmen emîrlerinden biri olan Taşgun (Danuşgu) da onun beyliğini tanımayarak devamlı saldırıları ile göçebe Dulkadırlı kabilelerini taciz ediyor ve bu hareketinden dolayı da Halep Valisi Altunboğa tarafından mükâfatlandırılıyordu. Öteden beri kendi himayesinde olan Taraklı Halil'in elinden Elbistan'ı alan Karaca Bey'e kızan Halep Valisi Altunboğa, Taşgun'a bu akınlarda destek oluyordu. Taşgun'un hakkından gelebilmek için Şam Valisi Tengiz'in müdahale etmesi gerekti. Karaca'nın şikâyeti üzerine Tengiz bu cüretkâr Türkmen emîrini cezalandırması için Altunboğa'ya baskı yaptığından Taşgun hapse atıldı. Tengiz, 1340 yılında Çukurova'ya çıktığı seferin dönüşünde Taşgun'u öldürmek istediyse de o, kendisine bağlı kalan Türkmenlerin yardımı ile hapisten kaçarak kurtuldu.

Diğer taraftan Dulkadırlılar ile Eratnalılar arasında yapılan barış uzun sürmedi. Dulkadırlılar 1340 yılında komşu ülkeye yeniden saldırıya geçtiler. Zira Dulkadırlıların saldırılarından şikâyet etmek için Kahire'ye gönderilen Eratna elçisine, efendisi olan sultanın adını ne parada ne de hutbede zikretmediği hatırlatıldı. Karaca Bey yine de yapılan uyarılara rağmen Eratna ülkesinde yağmaya devam ediyor, Tengiz de ona mâni olacak yerde destekliyor, hatta Şam'da Eratna'nın elçisinin Mısır'a gitmesine engel oluyordu. Bu tutumu ile sultanın gözünden düşen Tengiz, Karaca Bey ile birleşip isyan etmesinden korkulduğundan, Mısır'a çağrılarak İskenderiye'de hapsedildi; az sonra da orada katledildi. Dostu ve hâmisi Tengiz'in öldürülmesine üzülen Karaca Bey, Memlûk Devleti ile ilişkilerini kestiği gibi hemen arkasından 1341'de Sultan Nasır'ın ölümünü müteakip Mısır'da çıkan karışıklıktan da faydalanarak bağımsızlığını ilan etti.

Karaca Bey, Memlûk Devleti'ne karşı bağımsızlığını ilan edince Halep'i ele geçirmek için hazırlıklara başladı ve bu hareket için Eratnaoğulları ile ittifak yaptı. Karaca Bey'in bu hazırlıkları sırasında Memlûklü Devleti'nde de taht kavgaları olmaktaydı. Mısır Atabegi Emîr Kosun, Melik Mansur'u öldürmüş ve beş yaşında olan Melik Eşref'i tahta çıkarıp devlete hâkim olmuştur. Fakat bu duruma tepki gösteren Halep Valisi Taştimur isyan edip Elbistan bölgesine gelmiş ve Karaca Bey ile ittifak kurmuştu. Diğer yandan Mısır'da bulunan isyancılar Emîr Kosun'u öldürmüş ve Melik Ahmed Nasır'ı sultan ilan etmişlerdi. Yeni sultana nâib olan Taştimur beraberine Karaca Bey'i de alarak Kahire'ye gitti. Fakat dostu olan Taştimur kısa bir süre sonra tutuklanınca

benzer bir sona uğramamak için Maraş'a dönmüş ve isyan ederek Halep bölgesini tehdit etmeye başlamıştı.

Memlûkler ile Dulkadırlılar arasındaki gerginlik 1343 yılında çatışmaya dönüştü. Bu çatışmaya sebep olan ise bir soygun vakasıydı. Bu yıl içerisinde Eratna, Karanbük civarında Çobanlı Şeyh Hasan'ı mağlup ederek aldığı ganimetin bir kısmını zafer nişanesi (alameti, belirtisi) olarak Halep Valisi Yelboğa'ya gönderdi. Bu ganimet Dulkadır ülkesinden geçerken çevre Türkmenleri tarafından soyuldu. Bu durumu duyup çok sinirlenen Halep Valisi Yelboğa 1343 yılında büyük bir ordu ile Dulkadırlı arazisine girdi. Düşman yaklaşınca Karaca Bey de saldırıya geçti ve savaşı Dulkadırlılar kazandı. Bu yenilgiye çok fazla kızan Halep valisi emrindeki tüm kuvvetleri bir araya getirerek Dulkadır Beyliği'ne yeni bir sefere girişti. Bu kadar büyük bir orduya karşı kazanamayacağını anlayan Karaca Bey, Düldül Dağı'na çekildi. Bizzat kuvvetlerinin başında dağın civarına kadar gelen Halep valisi, Dulkadırlıların erzaklarını yağmaladı ve esirler aldı. Daha sonra da dağa doğru hücum emri verdi. Halep birlikleri dağın yamaçlarına doğru çıkmaya başlayınca Karaca Bey'in kuvvetleri baskın yaparak onları bozguna uğrattı. Bu zafer Karaca Bey'in nüfuz ve kuvvetini bir kat daha da arttırdı.

Karaca Bey bu zaferin ardından Memlûklerin, kendi üzerine daha büyük kuvvetler göndermesinden endişe ederek ele geçirmiş olduğu ganimetlere dokunmamış ve hepsini Kahire'ye göndermiştir. Ayrıca yapılan savaşın sorumlusu olarak Halep valisini göstermiş ve kendisinin bir kabahati olmadığını bildirmiştir. Memlûk sultanı kendisine karşı güçlü bir rakip haline gelen Karaca Bey'in özrünü istemeyerek de olsa kabul etmiş ve ona beylik menşurunu göndermiştir.

Karaca Bey 1345 yılında Ermeniler arasında meydana gelen karışıklıklardan faydalanarak Çukurova'nın kuzeyinde bulunan Geben Kalesi'ni ele geçirmeye muvaffak oldu. Bu sırada Ermeni Kralı III. Konstantin Ermenilere yardıma geldiyse de Karaca Bey onu da ağır bir yenilgiye uğrattı ve ağırlıklarını yağmaladı.

Karaca Bey ile Halep valisinin arası Geben Kalesi'nden dolayı yeniden bozuldu. Halep Valisi Arıtkay Geben Kalesi'ne kendi muhafızlarını yerleştirmek istedi. Halep valisi ile Karaca Bey arasındaki bu karışıklıktan faydalanan Ermeniler Ekim 1346'da kaleyi Türklerin elinden geri aldılar.

Halep valiliğine Argunşah'ın tayin edilmesi Arıtkay zamanında bozulan ilişkileri yeniden düzeltti. Böylece Karaca Bey'in Memlûklerle olan ilişkisi de düzelmeye başladı. Ancak Karaca Bey Memlûkler ile bir yıl sonra yeniden bozuştu. Kahire de Melik Nasır Hasan 1347 sonlarında tahta çıkınca Halep valiliğine yapılan yeni atama, ilişkileri yeniden bozdu. Karaca Bey'in arzu etmediği Arıtkay 1348 Mart'ında ikinci kez Halep valisi oldu. Zeyneddin

Karaca Bey kendisine düşman olarak gördüğü bu ismin tekrar vali olarak seçilmesini şahsına karşı yapılan bir adım olarak gördü ve Memlûk Devleti'ne olan tabiiyetini kesti ve Halep civarına akınlar yapmaya başladı. Ayrıca Kilikya Ermeni Prensliği'ne de haber göndererek Memlûk Devleti'ne ödemekte oldukları vergiyi bundan sonra kendisine göndermelerini istedi.

Daha sonrasında 1349'da Argunşah'ın öldürülmesi Karaca Bey'i Memlûklere karşı iyice kinlendirdi. Bu olaydan sonra Halep üzerine yaptığı akınları arttırdı. Karaca Bey'in asıl amacı bağımsız olabilmekti. Bu tarihten sonra Suriye'de ortaya çıkan her isyanı desteklemekten geri kalmayan Karaca Bey, Memlûk Devleti'ne isyan etmiş olan Halep Valisi Bayboğa ile birleşerek Dımaşk üzerine yürüdü. Kendisine karşı başlatılan isyanın büyüdüğünü gören Memlûk sultanı büyük bir orduyu bu isyancıların üzerine yolladı. Emîr Bayboğa'nın bu ordu karşısında mağlup olup öldürülmesi üzerine Karaca Bey ve diğer isyancı emîrler Elbistan'a çekildi. Karaca Bey yapılan tavsiye ve ısrarlara rağmen yanına sığınanları teslim etmeye yanaşmadı. Bunun üzerine Memlûk Sultanı Melik Salih atabegi Emîr Argun komutasındaki büyük bir orduyu Elbistan'a gönderdi. Ayrıca Karaca Bey'in bu davranışına çok kızan Memlûk sultanı bu tarihten itibaren Dulkadır Beyliği'nin hâkimiyet menşurunu Üçok Türkmenlerinin reisi Ramazan Bey'e verdi.

Halep Valisi Argun Kâmil, Karaca Bey'e durumun vehametini anlattı ve çıkması muhtemel bir savaştan bahsetti. Vaziyetin iyice tehlikeli bir hal almaya başladığını fark eden Karaca Bey inadından vazgeçti ve âsi emîrleri derhal tutuklatıp Kahire'ye gönderdi. Bu emîrler Kahire'ye gelir gelmez öldürüldüler. Sultan Melik Salih, Karaca Bey'in de cezalandırılması gerektiğini düşünüyordu. Bu sebepten dolayı Argunşah'a onu hile ile yakalaması için talimat verip tuzak olarak kendisine verilmek üzere bir menşurla bir hil'at gönderdi. Vali Argunşah, Karaca Bey'i, menşurunu ve hil'atini almak için Halep'e davet etti. Ancak Karaca Bey kendisine karşı düzenlenen bu hileyi fark edip Halep'e gitmeme kararı aldı. Bunun üzerine Memlûk sultanı, atabegi Argunşah'tan Dulkadırlılara karşı harekete geçmesini istedi. Ramazanoğulları'ndan ve Suriye emîrlerinden aldığı yardımcı kuvvetlerle Elbistan'a yürüyen Argun kendisine destek vermesi için Sivas Valisi Hacı Kutluşah'a da mektup gönderdi. Haberi alan Kutluşah ordusu ile Elbistan'a gelerek Emîr Argun kuvvetlerine katıldı.

Bu katılımlarla birlikte 25 bin kişiyi bulan müttefik kuvvetler, Zeyneddin Karaca'nın ülkesini yakıp yıkarak Elbistan'ı da yağmaladıktan sonra Düldül Dağı'na kaçan Karaca Bey'i burada sıkıştırmaya gitti. Argunşah ve ordusuna karşı 20 gün mücadele eden Karaca Bey sonunda yenildi. Bütün ağırlıkları ve bütün maiyeti Emîr Argun'un eline geçti. Kendisi ise güçlükle kaçabildi ve Eratna oğlu Gıyâseddin Mehmed Bey'e sığındı. Eratna ülkesine

girdiği vakit onun kumandanlarından Moğol asıllı Kutluşah tarafından yakalanarak Kayseri'ye götürüldü. Kendisine sığınan Karaca Bey'i iyi karşılayan ve saygıda kusur etmeyen Mehmed Bey, Memlûk sultanının isteği üzerine 22 Eylül 1353 tarihinde Karaca Bey'i Halep'e gönderdi. Karaca Bey sultanın kararı çıkana kadar burada hapis yattı ve bir süre sonra Kahire'ye gönderildi. Burada sultanla görüştükten sonra hapsedildi. Karaca Bey 48 gün hapis yattıktan sonra 11 Aralık 1353 tarihinde işkence ile öldürüldü ve cesedi üç gün Züveyle kapısında teşhir edildi.

Halil Bey (1353-1386)

Karaca Bey'in öldürülmesinden sonra beyliğin başına oğlu Halil Bey geçti. Ancak Memlûk sultanı Halil Bey'in elindeki toprakların idaresini, Karaca Bey'in yerini almak için bin kadar hediye atla Kahire'ye gitmiş olan Ramazanoğlu'na verdi (10 Haziran 1354). Üçok Türkmenlerinin beyi olan Ramazanoğlu, kendi beylerine sadık kalan Bozok Türkmenlerine karşı hâkimiyet sağlayamadı. Bu iki beylik arasındaki mücadeleden dolayı Memlûk Devleti'nin kuzeyinde isyanlar çıkması üzerine Memlûk sultanı, Dulkadırlıların Bozok Türkmenleri üzerindeki hâkimiyetini kabul etmeye mecbur kaldı. En sonunda kuzeydeki düzeni tesis etmek için Karaca Bey'in oğlu Halil Bey'i Dulkadır beyi olarak tanıdı.

Halil Bey beyliğin başına geçtiğinden beri zamanını bir taraftan kendi durumunu güçlendirmek ve babasının ölümünden sonra ortaya çıkan karışıklıkları çözmek için geçiriyor bir taraftan da çevredeki devletlerin durumunu izliyordu. Halil Bey'in ilk icraatlarından biri babasının intikamını almak için Eratnaoğlu Mehmed Bey'in ülkesine akınlar yapmak oldu. 1360 yılında bir diğer Türkmen beyi olan Ömer Bey Malatya'yı ele geçirirken, Halil Bey de ülkesini Zamantı'ya kadar genişletti. Malatya'yı sahiplenen Ömer Bey aynı yıl içinde ölünce, Halil Bey şehri ele geçirmek istedi. Fakat Malatya halkı şehri Memlûklere teslim etti. Bu yüzden Halil Bey ile Memlûklerin arası açıldı.

Bu olaydan sonra Eratnalıların hâkimiyeti altında bulunan Harput üzerine yürüyen Halil Bey kaleyi kolayca ele geçirdi. Harput'a yerleşen Dulkadırlılar yeniden Malatya'yı tehdit etmeye başladı. Bu hareketlerden sonra Memlûkler yeni bir sefer açmaya karar verdiler. 1361 yılında Halep valisi büyük bir ordu ile üzerine yürüdüyse de Halil Bey onları bozguna uğrattı. Halil Bey'in Memlûk arazisine akınlarının devam etmesi üzerine Memlûk Sultanı Melik Eşref Şaban Halep Valisi Seyfeddin'i Halil Bey'in üzerine yolladı. Dulkadırlı Türkmenlerini Harput Kalesi'nde kuşatan Emîr Seyfeddin başarılı olamayıp geri döndü (1367).

Halil Bey Memlûklere karşı dururken bir yandan da onların daha fazla düşmanlığını çekmek istemiyordu. Bu amaçla Mısır'a giderek Sultan Melik Eşref Şaban'dan bağışlanmasını istedi. Orada Harput'u iade edeceğine dair teminat verdiğinden kendisine bir hil'at ve ülkesinde hâkimiyetini garantileyen bir menşur verildi. Fakat Halil Bey ülkesine döndüğünde vaadini yerine getirmediğinden Memlûk Devleti yeni bir sefer hazırlığına girişti. Nihayet Memlûk kuvvetleri 1366 yılında ikinci kez Harput üzerine yürüdüler. Halil Bey artık bu kadar büyük bir orduya karşı koyamayacağını anlayınca şehri teslim etmek zorunda kaldı. Halep'e kadar götürülen Halil Bey burada sultanın emri ile serbest bırakıldı.

Halil Bey on yıl sonra Halep ve civarını yeniden ele geçirdi. Harput, Maraş, Behisni ve Amik kalelerine hâkim olan Halil Bey buralarda Memlûk Devleti'ne karşı hareketlerini sürdürdü. Onun bu hareketi 1377'de Melik Mansur Ali'nin tahta çıkışından sonra Mısır'da gerçek iktidarı elinde tutan Emîrü'l-Asakir Berkuk'u çok kızdırdı. Berkuk, sultanlıktan çıkardığı bir kararnâme ile Halil Bey'i azlederek yerine Memlûk Kumandanı Mübarekşah et-Tazî'yi Elbistan'a yerleştirmek istedi. Bunun üzerine Mübarekşah Halep ordusu ile Temmuz 1378'de Dulkadır beyini Elbistan'dan atmak üzere harekete geçti. Halil Bey düşman kuvvetlerini şehrin yakınında karşıladıysa da yenildi ve ağırlıklarını bırakarak geri çekilmek zorunda kaldı. Mübarekşah ise maiyetinin itirazına rağmen küçük bir kuvvetle Dulkadır beyini takip etmeye başladı. Halil Bey birdenbire geri dönerek saldırıya geçti ve Mübarekşah'ı yakalayarak öldürdü (Eylül 1378).

Memlûk Devleti bu durum karşısında Elbistan'ı Malatya Valisi Yelboğa'ya vererek onu Halil Bey'e karşı mücadele etmek için görevlendirdi. Fakat Memlûk kuvvetleri bu defa da yenildiler. Ramazanoğulları'nın da desteğini alan Dulkadırlılar Ayas (Yumurtalık) mevkiinde yapılan savaşta Memlûk kuvvetlerinin büyük bir kısmını imha ettiler (Şubat 1379). Diğer yandan Eratnalı Mehmed Bey'in ölümü üzerine çıkan kargaşadan faydalanan Halil Bey bu ülkenin topraklarına göz dikmeye başladı. O Eratnalı valilerin isyanını ve onlara karşı çıkan herkesi desteklemeye başladı. Bu sırada Eratnalılar Erzincan'ı ele geçirmek istiyorlardı. Halil Bey, oğlu İbrahim'i Mutahharten'e desteğe gönderdi. Erzincan Emîri Mutahharten, Dulkadırlıların yardımı sayesinde Eratnalıları püskürttü.

Memlûkler aldıkları bu son mağlubiyetin ardından Dulkadır sorununu kesin olarak çözmek istedikleri için büyük hazırlıklara başladılar. Bu amaçla Suriye'deki bütün valilerden ordularını toplayıp Dulkadırlılara karşı harekete geçmeleri istendi. Bu emir üzerine Şam Valisi Işık Temur, Halep Valisi İnal Yusuf, Trablus Valisi Gümüşboğa ve Hama Valisi Taştemur kuvvetleri ile gelerek Halep'te toplandılar. Çeşitli Arap kabileleri de onlara dâhil oldu.

Bu kalabalık Memlûk ordusu 3 Temmuz 1381 tarihinde Maraş'a ulaştı. Halil Bey'in kardeşi Sevli Bey'in idaresindeki Dulkadırlı kuvvetleri ile Memlûkler arasında meydana gelen savaşı bu sefer Memlûkler kazandı. Savaşın sonucunda Maraş Memlûklerin eline geçti (6 Temmuz 1381). Sevli (Sulî) Bey önce Elbistan'a çekildiyse de takip edilmesi üzerine abisinin tahkim ettiği Harput Kalesi'ne gitmeye mecbur kaldı. Memlûkler Elbistan'ı da ele geçirerek Malatya üzerine yürüdüler fakat Fırat Nehri'ni geçemeyince Halep'e geri döndüler. Böylece Dulkadırlılar, hâkimiyetlerini sürdürdükleri başlıca iki büyük şehir olan Maraş ve Elbistan'ı kaybettiler, ellerinde yalnızca Harput kaldı.

Dulkadırlı beyi içine düştüğü bu durumdan kurtulmak amacıyla Memlûk ileri gelenlerine haberler yolladı ve onlara itaat edeceğini bildirdi. Böylece Memlûk ordusu bölgeden ayrıldı. Fakat Halil Bey Memlûk ordusunun geri dönmesi üzerine verdiği sözden vazgeçti ve yeniden Memlûk topraklarına saldırılar yapmaya başladı. Halep Valisi Yılboğa, Halil Bey'in bu davranışı yüzünden yeniden Dulkadırlı topraklarına girmek zorunda kaldı (1392). Halil Bey saldırılar karşısında dayanamayarak dağlara çekildi. Onun kaçtığını gören Yılboğa ise Halep'e geri döndü.

Bu mücadele sürüp giderken Mısır'da karışıklık çıkmıştı ve Atabeg Berkuk kendisini sultan ilan ettirmiş ancak onun sultanlığını tanımayan bazı Türk emîrleri ve Memlûklerin Elbistan nâibi tayin edilen Alâeddin Altınboğa isyan etmişti. Alâeddin, Halil Bey ile birleşerek Darende'yi kuşattı ise de başarılı olamadı. Bu sırada Halep Valisi Yılboğa müttefik kuvvetlerin üzerine gelmesi ile Altınboğa, Kadı Burhâneddin Ahmed'in yanına giderek ona sığındı.

Bu sırada Kadı Burhâneddin Ahmed, Eratna hanedanlığına son vermiş ve Orta Anadolu'nun en güçlü devletini kurmuştu. Halil Bey ise Memlûklülerle olan kötü ilişkilerinden dolayı Kadı Burhaneddin ile yakınlaşmaya başladı.

Halil Bey 1384 yılları başında Memlûkler üzerine tekrar akınlara başlayarak Elbistan ve Maraş'ı geri aldı. Halep Valisi Yılboğa Elbistan ve Maraş'ın Dulkadırlıların eline geçtiğini öğrenince derhal Maraş'a gitti ve buradaki Dulkadırları bozguna uğrattı. Bunun üzerine Halil Bey kuzeye çekilerek Kadı Burhâneddin'in desteği ile Memlûk hâkimiyetinde olan Darende ve Divriği şehirlerini tahrip etmeye başladı. Maraş'ta bulunan Yılboğa bu durum karşısında Elbistan'a gelerek müttefik kuvvetleri önce Darende yakınlarında, sonra da Sivas yakınlarında olmak üzere iki kez bozguna uğrattı.

Memlûk Devleti karşısında alınan sürekli yenilgiler Halil Bey ile kardeşi Sevli Bey'in arasını açtı. Bir süre sonra Sevli Bey hayatına kast edilmeyeceğinin sözünü alıp Halep Valisi Yılboğa'nın yanına gitti ve ona itaatini arz etti. Fakat Memlûk Sultanı Berkuk onun derhal yakalanmasını ve kendi yanına Kahire'ye gönderilmesini istedi. Yılboğa verdiği sözü tutarak Sevli Bey'i

göndermedi ve kaçmasına göz yumdu. Bunun üzerine Halep valisi Mısır'a çağrılarak hapsedildi. Halil Bey'in diğer kardeşleri İbrahim, Osman ve İsa Beyler de ağabeyleri ile bozuşarak Sultan Berkuk'un himayesine sığındılar.

Memlûk Sultanı Berkuk, sürekli akınlarından usandığı Halil Bey'den kurtulmak için faaliyete geçti ve Halep'te bulunan Türkmen beylerinden Yağmur oğlu İbrahim'i bu iş için görevlendirdi. Bu emir üzerine harekete geçen İbrahim Bey, o sırada yaylada bulunan Halil Bey'i bir hile ile öldürdü (Nisan 1386).

Babası Zeyneddin Karaca gibi Memlûkler tarafından öldürülen Halil Bey, dirayetli ve kahraman bir yapıya sahipti. Kibarlığı ve âlicenap oluşu ile halkının daima saygısını kazanmıştır.

Sevli (Sulî) Bey (1386-1398)

Halil Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına kardeşi Sevli Bey geçti. Fakat Halil Bey'in ölümünü fırsat bilen Sultan Berkuk, Dulkadırlılar ülkesini hâkimiyeti altına almak istiyordu. Ailenin diğer üyeleri Kahire'de tutuklu bulunduğuna göre geriye sadece Sevli Bey'i yakalamak kalıyordu. Bunun için Hama'daki kuvvetlerini derhal Sevli Bey'in üzerine yolladı. Sevli Bey bu kuvvetler ile Göksun vadisinde karşılaştı. Yapılan çarpışmada Memlûk kuvvetleri yenildiler. Bu savaşta Hama ve Besni valileri öldürüldüler. Bu haber üzerine Sevli Bey'in karşısına çıkarmak için Kahire'de tutuklu bulunan kardeşleri İbrahim ve Osman Beyler serbest bırakıldı. Bu kardeşlerden Osman, Sevli Bey'e bağlılığını bildirdi. İbrahim ise bir müddet daha mücadeleye devam etti fakat bir başarı sağlayamadı. Bunun üzerine Sultan Berkuk, Sevli Bey'in karşısına Halil Bey'in katili İbrahim'i çıkardı. Fakat Maraş civarında yapılan savaşta İbrahim Dulkadırlı birliklerine yenildi. Sultan Berkuk, Sevli Bey'i mağlup edemeyince onun beyliğini kabul etmeye mecbur kaldı.

Bu tehditleri yeni atlatmış olan Sevli Bey'in karşısına yine yeni bir rakip çıkmıştı. Bu kez yeğeni Nâsıreddin Mehmed Bey, Memlûklerden yardım alarak amcasının karşısına dikildi. Memlûk ümerâsından Sis Nâibi Sungur Bey ile birleşen Mehmed Bey 1388 yılında amcasını mağlubiyete uğrattı. Bu savaşta sultana cephe almış olan Malatya Valisi Mintaş, Sevli Bey'in yanında yer aldı. Uğradığı bu yenilgiden sonra Develi Kalesi'ne çekilmiş olan Sevli Bey, Yılboğa, Mintaş ve diğer bazı beylerin Sultan Berkuk'a karşı başlattığı isyanda etkili oldu. Sevli Bey'in isyancı beylerin emrine verdiği Dulkadırlı kuvvetleri Kayseri üzerine yürürken yeğeni Mehmed ise Sultan Berkuk'un yanında savaşıyordu.

Sonunda isyancı kuvvetler Sultan Berkuk'u tahtından indirdiler. Ancak bu defa da kendi aralarında mücadeleye başladılar ve Yılboğa'yı yenen Mintaş kendini atabeg olarak ilan ettirdi. Fakat çok geçmeden Berkuk, Mintaş'a

karşı yeniden üstünlük sağlayarak saltanatını yeniden elde etti. Sevli Bey ve Mintaş tekrar bir araya gelerek Memlûk arazisine yağma akınları yapmaya başladılar ve Ayntab şehrini ele geçirdiler.

Sevli Bey, bu sırada Doğu Anadolu seferine çıkmış olan Timur'a itaatini bildirdi. O aynı zamanda Timur'u Suriye üzerine bir sefer yapma konusunda teşvik etti (1394). Bu durumdan haberdar olan Memlûk sultanı hazırlattığı büyük orduyu Dulkadır beyi üzerine gönderdi (1395). Halep valisinin emrindeki bu ordu Sevli Bey'i büyük bir yenilgiye uğrattı. Canını güçlükle kurtaran Dulkadırlı beyi hemen hemen bütün maiyetini kaybetti. Bu zaferle yetinmeyen Berkuk, daha önce Karaca ve Halil Bey'e yapılanın aynısını yaptı ve Sevli Bey'i öldürttü (Mart 1398).

Şecaat ve şöhret sahibi olan Sevli Bey aynı zamanda âdil ve cömert idi. Bilhassa Osmanlılar ve Kadı Burhâneddin Ahmed ile ilişkilerini dostluk dairesinde sürdürmüştür.

Sadaka (1398-1399)

Sevli Bey'in yerine oğlu Sadaka Bey geçti. Beylik menşurunu almak için Kahire'ye giden Sadaka Bey, kendi beyliğine karşı çıkan kuzeni Mehmed Bey ile mücadeleye girdi. Bu sıralarda Kadı Burhâneddin'in ölümü ile ona ait toprakları ülkesine katmış olan Osmanlı Padişahı Yıldırım Bâyezid, müdahale ederek Sadaka'yı Elbistan'dan sürüp beyliğin başına Nâsıreddin Mehmed Bey'i getirdi (2 Ağustos 1399).

Nâsıreddin Mehmed Bey (1399-1442)

Osmanlı Padişahı Yıldırım Bâyezid'in desteği ile başa geçen Mehmed Bey (Halil Bey'in oğlu) Memlûk Devleti ile de iyi geçiniyordu. Mehmed Bey, Sevli Bey'in yaptığının aksini yaparak Timur'a düşmanca tavır takınmış ve Osmanlıların yanında bulunmuştur. Timur 1400 yılında Sivas'ı kuşattığı zaman Dulkadır Türkmenleri onun ordusuna karşı ani saldırılarda bulunuyorlardı. Türkmenlerin bu hareketi Dulkadır ülkesinin Timur tarafından yağmalanmasına sebep oldu. Nihayetinde Timur, Sivas muhasarasından sonra Elbistan ve Dulkadırlı topraklarını işgal ederek bütün ülkeyi tahrip etti. Malatya ve Behisni'yi de zapt etti. 1401'de Suriye dönüşünde bir kez daha Dulkadırlı topraklarına giren Timur yağma ve tahriplerde bulundu.

Timur'un uzaklaşmasından sonra Suriye'de ayaklanan Halep ve Şam valilerinin tenkiline yardımcı olan Mehmed Bey'in kardeşi Alâeddin Ali Bey, Memlûkler tarafından 1402'de Antep valiliğine tayin edildi. Antep'i terk ederek Maraş'a çekilmek zorunda kalan Mehmed Bey, bir süre sonra Halep Valisi Şeyh'in teklifiyle Antep'i zapt etti. Ardından Şeyh'in, Ferec'den sonra Mısır'da iktidarı ele geçirmesinde rol oynadı.

Nâsıreddin Mehmed Bey, Osmanlılarla dostluk ilişkileri kurma çabası içinde idi. Timur felaketinden sonra Yıldırım Bâyezid'in oğulları kendi aralarında mücadele ederken Karaman, Germiyan ve Aydın beyleri Osmanlılara kaptırdıkları ülkelerini yeniden ele geçiriyorlardı. Bununla beraber Bâyezid'in oğullarından Çelebi Mehmed tekrar birliği ve üstünlüğü sağlama yolunda idi. Osmanlı ülkesinde gelişen olayları dikkatle takip eden Nâsıreddin, Çelebi Mehmed'in kardeşi İsa'yı üçüncü kez Gerede'de yendikten sonra dinlenmek üzere Tokat'a geldiği sırada geleceğin Osmanlı padişahını zaferinden dolayı tebrik etmek için derhal bir elçilik heyeti gönderdi. Elçi gönderilmesi ile başlayan bu dostluk münasebetini Çelebi Mehmed'in Nâsıreddin Bey'in kızı ile evlenmesi takip etti. Daha sonra ise Mehmed Bey'in Çelebi Mehmed'e, yardımcı kuvvetler gönderdiğini görmekteyiz.

Dulkadırlıların Osmanlılarla yakınlaşması Memlûk Sultanı Şeyh'i endişelendirmeye başlamıştı. Şeyh, Suriye'de isyan etmiş olan Nevruz'un isyanını bastırdıktan sonra Dulkadırlıların itaatinden emin olmak için 1414'te Elbistan'a gitti. Daha önce kendi tarafına çekmek için Nâsıreddin Mehmed Bey'e terk ettiği Antep ve Darende'yi Dulkadırlıların, Malatya'yı da Köpekoğulları'nın elinden alarak Mısır'a döndü. Kaybettiği toprakları geri almak isteyen Mehmed Bey, Şam Valisi Kanibay'ın 1417'de Mısır hükümetine karşı başlattığı isyana destek verdiği gibi oğlunu da bir Dulkadırlı birliğinin başında yardıma gönderdi. Ancak Kanibay'ın isyanı başarısız olduktan sonra Mehmed Bey'in oğlu da Memlûklerin eline geçti. Sultan Şeyh'e oğlunun bırakılması karşılığında itaat edeceğine dair söz veren Nâsıreddin Bey, onun serbest bırakılmasından hemen sonra Memlûklerin elinde bulunan Darende ve Besni'yi ele geçirdi. Bunun üzerine Sultan Şeyh, Dulkadırlılara karşı yeni bir sefer düzenleyip Darende, Besni ve Harput'u geri aldığı gibi Alâeddin Ali Bey'i de Dulkadır beyi olarak tayin etti. Ancak Nâsıreddin Bey, Memlûk ordusunun geri dönüşüyle tekrar iktidarı ele geçirmeyi başardı. Bu sırada Karamanoğulları ile anlaşmazlık yaşayan ve onlara karşı Dulkadırlılardan yararlanmak isteyen Sultan Şeyh, Mehmed Bey'in iktidarına karşı çıkmadı. Hatta onu Karaman seferine davet etti ve 1419'da Kayseri'yi alarak Dulkadırlılara teslim etti.

Dulkadırlıların eline geçen Kayseri'yi geri almak isteyen Karamanoğlu Mehmed Bey, kısa süre sonra şehri kuşattıysa da başarısız oldu. Mehmed Bey'in Kayseri valisi olarak görevlendirdiği oğlu Hasan Bey, Karamanoğulları'ndan Develi, Ortaköy ve Ürgüp şehirlerini alarak Orta Anadolu'da Dulkadır Beyliği'nin hâkimiyet alanını genişletti. Fakat 1435'te Mehmed Bey'in oğlu Feyyaz ile yeğeni Hamza'nın Maraş'ta çatışması üzerine yaşanan karışıklıktan faydalanan Karamanoğlu İbrahim Bey, Kayseri'den başka Ürgüp, Karacahisar, Develi ve Uçhisar'ı almaya muvaffak oldu. Karamanoğulları'nın saldırıları

karşısında kendisine destek olmayan Mısır hükümetine karşı tavır alan Mehmed Bey, uzun zamandır Osmanlıların himayesinde bulunan ve Sultan Barsbay'ın can düşmanı olan Canı Beg Sufi'ye destek çıktı. Canı Beg'i ele geçirmek isteyen Sultan Barsbay, Halep Valisi Tanrıbirmiş'in kumandasındaki büyük bir orduyu Dulkadırlılar üzerine yolladı. 1436'da Memlûk ordusu Antep'te Dulkadırlı ordusunu mağlup etti. Memlûk ve Karamanoğulları birlikleri tarafından takip edilen Mehmed Bey ve Canı Beg, Akdağ'a kaçarak Osmanlılara sığındı. Mehmed Bey II. Murad'ın Karamanoğulları'na karşı sağladığı destek ile Kayseri'yi geri almayı başardı. Bu sırada Maraş'ta bulunan Canı Beg ise Memlûk kuvvetlerinin baskınına uğradığından kaçıp Akkoyunlulara sığındı fakat çok geçmeden Karayülük'ün oğulları tarafından katledildi.

Dulkadırlıların Memlûk Devleti ile süren mücadelesi Sultan Barsbay'ın ölümüne kadar devam etti. Barsbay'ın oğlu Yusuf'u kısa sürede devirerek Memlûk tahtına çıkan el-Melikü'z-Zahir Çakmak, Canı Beg'den dul kalan Mehmed Bey'in kızı ile evlendi (1440). Bu evlilik sayesinde Dulkadırlılar 1429'da Akkoyunlulara kaptırdıkları Harput'u geri aldılar. Nâsıreddin Mehmed Bey 1442 yılında seksenini aşkın bir yaşta vefat etti ve yerine oğlu Süleyman Bey geçti.

Süleyman Bey (1442-1454)

Nâsıreddin Mehmed Bey'in ölümünden sonra yerine Maraş beyi olan oğlu Süleyman geçti. Süleyman Bey de babası gibi Osmanlılar ile iyi geçinmeye gayret etti. Bu amaçla kızlarından Sitti Hatun'u 1449'da Osmanlı Şehzadesi II. Mehmed ile diğer kızını da 1450 yılında Memlûk Sultanı Çakmak ile evlendirdi. Bu siyasî evlilikler karşısında Dulkadırlılar, Karamanoğulları, Akkoyunlular ve Karakoyunlulara karşı Osmanlılar ve Memlûklerin himayesini temin etmiş oluyordu. Süleyman Bey dönemi genel olarak olaysız ve sakin geçti. On iki yıl kadar beylik yapan Süleyman Bey Ağustos 1454 tarihinde vefat etti.

Melik Arslan Bey (1454-1465)

Süleyman Bey'in ölümü üzerine yerine oğlu Melik Arslan geçti. Onun zamanında beylik üzerindeki dış baskılar artarak devam etti ve Dulkadır beyliği zayıflamaya başladı. Karamanoğulları Kayseri şehrini zapt ettiler. Karamanoğlu İbrahim Bey'in 1464 yılında ölmesi üzerine Karaman ülkesinde çıkan karışıklığı fırsat bilen Melik Arslan şehri almaya çalıştıysa da Uzun Hasan'ın yardıma gelmesi ile geri çekilmek zorunda kaldı. Bu devirde Akkoyunlu Devleti Uzun Hasan'ın hâkimiyetinde çok güçlü bir durumda idi. Akkoyunlu Uzun Hasan daha sonra Dulkadır topraklarına saldırarak Harput'u ele geçirdi (1465).

Melik Arslan'ın kardeşi Şahbudak ona karşı ayaklandı. Şahbudak Kahire'ye giderek Memlûk sultanından da destek aldı. Memlûk sultanı, Şahbudak'ın da teşviki ile Osmanlı Devleti'nden yana olan Melik Arslan'a karşı bir suikast planı hazırladı. Bu amaçla Kahire'den gönderilen bir suikastçı Melik Arslan'ı Elbistan'da bir camide namaz kılarken bıçaklayarak öldürdü (Ekim 1465).

Şahbudak Bey (1465-1467)

Melik Arslan'ın ölümünden sonra Dulkadırlıların başına Memlûklerce desteklenen Şahbudak getirildi. Ancak Dulkadır emîrleri ve boy beyleri kardeşi Melik Arslan Bey'in suikastında parmağı olduğu gerekçesi ile Şahbudak Bey'e tâbi olmadılar. Dulkadır beyleri Osmanlı Padişahı II. Mehmed'e başvurarak bu sırada Çirmen sancak beyi olan Melik Arslan Bey'in diğer kardeşi Şehsuvar Bey'in gönderilmesini talep ettiler. Beyliği Osmanlı himayesine almak isteyen II. Mehmed, Şehsuvar Bey'i Dulkadırlıların beyi olarak tanıdı. Bu durumu haber alan Memlûk Sultanı Hoş Kadem, Halep Valisi Berdi Bey'e Şahbudak'ın yardımına gitmesini emretti. Ancak Şehsuvar Bey Memlûk kuvvetlerinin yetişmesine fırsat vermeden Zamantı Kalesi'nin önlerinde kardeşini ağır bir yenilgiye uğrattı. Şahbudak bu yenilgiden sonra Mısır'a kaçmak zorunda kaldı (1467).

Şehsuvar Bey (1467-1472)

Şehsuvar Bey, Fâtih Sultan Mehmed'in yardım ve desteği ile Dulkadırlı tahtını ele geçirdikten sonra Osmanlılarla Memlûkler arasındaki ilişkiler iyice kötüleşti. Bu dönemde Dulkadırlılar üzerindeki Osmanlı-Memlûk hâkimiyet mücadelesi daha da arttı. Şehsuvar Bey Osmanlıların yardımı ve desteği ile Dulkadırlı tahtını ele geçirdiği için Memlûk sultanının kendisine tepki göstereceğini biliyordu. Memlûk sultanı kendisine tâbi olmayan ve Osmanlı'ya yakın bir politika izleyen Şehsuvar Bey'in karşısına bir rakip bulmakta gecikmedi. Şehsuvar Bey'e rakip olsun diye amcası Rüstem Bey'i tahtı ele geçirmesi konusunda teşvik etti. Bu amaçla Halep Valisi Yeşbeg Becasi'yi Rüstem Bey'e yardım etmekle görevlendirdi. Fakat Memlûk Devleti'nin gayretleri boşa çıktı. Rüstem Bey, Şehsuvar Bey'e karşı mücadeleye devam edemedi. Şehsuvar Bey'in üstünlüğü onu Memlûklere ait bazı hudut şehirlerini ülkesine katmaya itti. Böylece Birecik, Besni, Gerger ve Rumkale şehirleri Dulkadırlıların eline geçti. Dulkadır beyinin bu cüretkâr hareketi ve üstelik Osmanlı'nın ona yardım ettiğine dair çıkan söylentiler Sultan Hoşkadem'i çileden çıkardı. Derhal Suriye valilerine Şehsuvar Bey'in üzerine yürümelerini ve onun yerine Şahbudak'ı beyliğin başına geçirmelerini emretti. Şehsuvar Bey Memlûk kuvvetlerini Çukurova'da karşılamaya karar vererek durumdan Osmanlı Devleti'ni haberdar etti. Nihayet 1467 yılı Eylül ayı

sonlarına doğru Şahbudak'ın kılavuzluk ettiği Memlûk ordusu Dulkadırlı ülkesine doğru ilerlemeye başladı. Şehsuvar Bey düşmanı baskın yapabileceği bir yere çekebilmek için ilerlemelerine izin verdi. Memlûk kuvvetleri Göksun yakınlarında Turna Dağı eteklerine ulaşınca birdenbire saldırıya geçti ve onları öyle bir yenilgiye uğrattı ki kumandanları Berdi Bey esir düşerken Trablusşam Valisi Kanibeg Hasan, Halep ve Şam Atabeyleri Karaca Zahiri ve Elmas Eşrefi gibi pek çok Memlûk kumandanları da muharebe meydanında öldüler (4 Ekim 1467). Şahbudak ise canını zor kurtardı ve Kahire'ye döndü.

Memlûk Devleti Şehsuvar Bey'e karşı ikinci bir sefer hazırlığına başladı. Yeni bir ordu hazırlandı ve 1458 Şubat'ında Kahire'den yola çıkarıldı. Halep'te bütün Suriye valileri emirlerindeki kuvvetlerle bu orduya katıldılar. Memlûk kuvvetleri Mayıs ayında Dulkadırlılar tarafından ele geçirilmiş olan Antep'e girdiler. İhtiyatlı davranan Şehsuvar Bey uzun süre bekledi. Daha sonra peşine takılan Memlûk kuvvetlerini ormanlık bir bölgede baskına uğrattı ve kesin bir zafer kazandı. (30 Mayıs 1468). Daha sonra saldırılarına devam eden Şehsuvar Bey uzun bir kuşatmadan sonra Memlûk Valisi Balabanoğlu'nu Darende'den çıkararak şehri ele geçirmiştir (Kasım 1468).

Bu başarıdan sonra cesareti artan Şehsuvar Bey, Memlûk ordusuna yardım etmiş olan Ramazanoğulları'nı cezalandırmak için onlara karşı saldırıya geçti. Bu harekât sonucunda Ramazanoğulları'nın elindeki Piyas ve Kozan şehirleri Dulkadıroğulları'nın eline geçti.

Memlûk Sultanı Kayıtbay bu defa Atabeg Emîr Özbek kumandasında bir ordu daha gönderdi. Bu Memlûk ordusunu da yenilgiye uğratan Şehsuvar Bey "Melikü'l-Muzaffer" unvanını aldı.

Bu sefer bin bir güçlükle yeniden teşkil edilen bir Memlûk ordusu Emîr Yeşbek komutasında Kahire'den Dulkadırlı ülkesine doğru yola çıktı. Şahbudak tarafından refakat edilen Memlûk ordusu Halep'e ulaştığı vakit Türkmen beylerinin de orduya katılması ile büyük bir güce sahip olmuş oldu. Böylece Yeşbek son hazırlıklarını yaparak Antep'e doğru yola çıktı. Antep şehri Memlûk ordusuna dokuz gün dayanabildi (Haziran 1471). Daha sonra Ceyhun Nehri yakınında karşılaşan iki ordu arasında gerçekleşen savaşı Emir Yeşbek komutasındaki Memlûk ordusu kazandı. Şehsuvar Bey Zamantı Kalesi'ne çekildi ise de uzun bir muhasaradan sonra yakalanarak Kahire'ye götürüldü ve burada üç kardeşi ile beraber öldürüldü (1472).

Şahbudak Bey (İkinci Saltanatı) (1472-1480)

Şehsuvar Bey Zamantı Kalesi'nde esir edilip Mısır'a götürülürken kardeşi Şahbudak Bey Memlûkler tarafından ikinci kez Dulkadırlıların başına getirildi. Kendisine rakip olacak kardeşleri Kahire'de idam edilmişti. Bu sırada ona rakip olarak Uzun Hasan'ın hâkimiyetinde bulunan Melik Arslan'ın

oğlu Kılıç Arslan ortaya çıkmıştır. Ama koruyucusu Uzun Hasan'ın Otlukbeli Savaşı'nda Osmanlı Padişahı II. Mehmed'e yenilmesi üzerine desteğini kaybetmiş ve beylik mücadelesinde başarı elde edememiştir.

Şahbudak Bey'in tahta çıkmasından bir süre sonra Şehsuvar Bey'in idam edilmesine üzülen kardeşi Alâüddevle Bey, amcası Âşık Bey ve beylerbeyi Mestan Bey birtakım ileri gelenlerle ülkelerini terk edip Amasya'ya Şehzade Bâyezid'in yanına sığınmışlardı. Alâüddevle Bey kızı Ayşe Hatun'u şehzadeye vermiş ve bu evlilikten geleceğin padişahı Yavuz Selim dünyaya gelmişti. Alâüddevle Bey damadının yanında kısa bir süre kaldıktan sonra ülkesine döndü ve etrafına topladığı Türkmenler ile Sivas civarını yağmalamaya başladı. Daha sonra İstanbul'a Sultan Mehmed'in yanına gelen Alâüddevle Bey'e Çirmen Sancakbeyliği verildi ve Şahbudak Bey'e karşı sultanın desteğini aldı. Alâüddevle Bey Osmanlı'dan aldığı yardım ile kardeşi Şahbudak üzerine yürüdü. İlk karşılaşmada Alâüddevle Bey bozguna uğradı. Bu mağlubiyet üzerine Şehzade Bâyezid'in kapıcıbaşısı komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Kozan'a sığındılar. Şehrin Memlûk valisi onları öldürerek kesik başlarını Sultan Kayıtbay'a gönderdi. Kayıtbay bu kesik başlar ile Kahire cirit meydanında top oynattı. İnsanlık dışı bu harekete çok fazla kızan Fâtih, Alâüddevle Bey'i çok güçlü bir ordu ile tekrar kardeşi üzerine gönderdi. Alâüddevle Bey bu sefer kardeşini mağlup etti ve beyliğin başına geçti. Şahbudak ise tekrardan Kahire'ye iltica etti.

Alâüddevle Bozkurt Bey (1480-1515)

Alâüddevle Bey'in Fâtih Sultan Mehmed'in desteği ile tahtı ele geçirmesi gergin olan Osmanlı-Memlûk ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Fâtih'in ani ölümü üzerine Memlûkler karşısında yalnız kalan Alâüddevle Bey ustaca bir manevra ile Memlûk tehlikesini uzaklaştırdı. Mısır'a kendisinin kardeşinden daha bağlı ve itaatkâr olduğunu bildirerek Sultan Kayıtbay'ı yatıştırmaya muvaffak oldu. Alâüddevle Bey'in itaatinden emin olan Kayıtbay, Şahbudak Bey'i Şam'da hapsettirdi. Bununla beraber Alâüddevle Bey Kayıtbay'a karşı davranışının Osmanlılar tarafından yanlış anlaşılmaması için yeni padişah II. Bâyezid ile de dostluk münasebetlerine girişmeyi ihmal etmedi. II. Bâyezid taht iddiasında bulunan kardeşi Cem'in isyanını bastırmak üzere Konya'ya giderken, Alâüddevle Bey'e bir mektup göndererek Dulkadır ülkesinden geçmesi muhtemel olan Cem'in yakalanmasını istedi. Alâüddevle Bey, Cem'i takibe çıktıysa da yakalayamadı. Cem Mısır'a kaçtığı için ülkesine geri döndü. Cem Mısır'dan dönüp Karamanoğlu Kasım Bey ile birleşip taht için tekrar mücadeleye başlayınca Alâüddevle Bey yine Bâyezid'e yardıma koştu. 1482 yılı Haziran ayında İskender Paşa ile beraber Cem'i takibe çıkan fakat ona yetişemeyen Dulkadırlı beyi daha sonra padişahın yanına gitti. Cem Rodos şövalyelerinin yanına sığınınca da Alâüddevle Bey ülkesine döndü.

Alâüddevle Bey 1483 Temmuz'unda Memlûk Devleti'nin elinde olan Malatya'yı kuşattı. Buna şaşıran Kayıtbay, Suriye valilerine Alâüddevle'yi cezalandırmak için sefere çıkmaları emrini verdi. Alâüddevle Bey düşman kuvvetlerini 1484 Şubat'ında Elbistan'da karşıladı ve büyük bir zafer kazandı. Bunun üzerine Kayıtbay bu defa Mısır ordusunu seferber etmek zorunda kaldı ve orduyu 1484 Mayıs'ında Emîr-i Silah Timraz komutasında yola çıkardı. Alâüddevle Bey tehlikenin büyüklüğü karşısında II. Bâyezid'den yardım istedi. O da Yakub Paşa komutasında bir kuvveti desteğe gönderdi. Yakub Paşa'nın gelmesi ile güçlenmiş olan Alâüddevle Bey derhal düşmanın önünü keserek kaçmasına engel oldu. 23 Eylül 1484 tarihinde Elbistan da yapılan kanlı savaşı Dulkadır-Osmanlı birlikleri kazandı.

Bundan sonra Alâüddevle Bey yüzünden Osmanlılar ile Memlûklerin arası iyice bozuldu. Her iki devlet arasında Çukurova'da başlayan savaş altı yıl sürdü ve genellikle Osmanlıların mağlubiyeti ile sonuçlandı. Alâüddevle Bey, Osmanlıların yardım çağrılarına rağmen her defasında bir bahane bularak sefere katılmadı. Zira her iki devletin de çatışmasını kendi menfaatine uygun bulmuştu.

1491 yılında Osmanlı-Memlûk savaşının sona ermesinden sonra Dulkadırlı beyi her iki devletle dost geçinmeye çalıştı. 1498'de Suriye'de ayaklanan Memlûk emîrlerinden Akbirdi'ye yardım eden Alâüddevle Bey, Akbirdi'nin yenilmesi üzerine Memlûkler ile uzlaşma yolunu seçti. Öte yandan II. Bâyezid'in Modon seferine yardımcı kuvvet göndererek dostluk münasebetlerini sürdürdü.

XVI. yüzyıl başlarında Dulkadırlıların karşısına yeni bir düşman daha çıktı. Bu sırada Safevî Devleti hükümdarı olan Şah İsmail, Alâüddevle'nin kızı Benlü Hatun'u istedi. Alâüddevle Bey bu isteği reddedince iki devletin arası açıldı. Ayrıca Akkoyunluların zaafından faydalanarak Diyarbakır'ı ele geçirmiş olan Şah İsmail, Dulkadırlılara kızgın olduğu için bu bölgeye doğru hareket etti (1507). Osmanlı topraklarından geçerek Elbistan'a kadar gelen Şah İsmail'e karşı koyamayacağını anlayan Alâüddevle Bey sarp Turna Dağları'na kaçarak Osmanlılar ve Memlûklerden yardım istedi. Memlûkler bu yardım isteğini cevapsız bıraktı, Osmanlılar ise kışın bastırmasından dolayı yardım gönderemedi. Şah İsmail, Dulkadırlı ülkesini yakıp yıkarak harabeye çevirdi ve uzaklaştı. Şah İsmail'in uzaklaşması üzerine Alâüddevle Bey, Diyarbakır ve Urfa'da Safevîlere karşı direnen taraftarlarına yardım yolladı. Ancak Dulkadırlılar 1509 ve 1510 yıllarında Safevîlerin Diyarbakır Valisi Ustaclu Muhammed Han ile yaptıkları savaşlarda yenilgiye uğradılar. İki oğlunu kaybeden Alâüddevle Bey Diyarbakır'ın zaptından vazgeçerek Safevîler ile anlaştı.

Yavuz Sultan Selim, İran seferine giderken Alâüddevle'nin Şah İsmail'e karşı düşmanlığı sebebi ile savaşa katılmasını istemiş fakat Alâüddevle sefere

katılmadığı gibi kendisine bağlı bazı aşiretler de Osmanlıların zahire yollarını vurmuştu. Bu sebeple Yavuz Sultan Selim, Şehsuvar Bey'in oğlu olan Ali Bey'i Kayseri ve Bozok sancaklarının idaresi vazifesiyle Dulkadır sınırına tayin etti.

Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim Dulkadırlı ülkesinin ele geçirilmesi için veziri Sinan Paşa'yı kırk bin kişilik bir ordu ile gönderdi. Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey öncülük yapmak için bu orduya dâhil oldu. Osmanlı ordusuna karşı çıkan Alâüddevle Bozkurt Bey mağlup olunca Elbistan'ın güneyindeki Turna Dağı'na çekildi. Sinan Paşa onu takip ederek bir kez daha mağlup etti. Alâüddevle Bozkurt Bey burada oğulları ve akrabaları ile birlikte öldürüldü. Bu olaydan sonra Dulkadır Beyliği arazisi tamamen ele geçirilerek Osmanlıların yüksek hâkimiyetinde olmak üzere Ali Bey'e verildi.

Ali Bey (1515-1522)

Osmanlı ordusunun yardımı ile Alâüddevle Bey üzerine yürüyen ve onu yenilgiye uğratan Ali Bey Dulkadırlı Beyliği'nin başına getirildi. Ali Bey'in hâkimiyetini tanımayan Şahruh Bey'in oğulları ona karşı isyan ettiyse de başarılı olamadılar.

Osmanlı padişahı tarafından himaye edilen Ali Bey her fırsatta Osmanlı'ya olan sadakatini ispatlamaya çalıştı. Yavuz'a çok sadık olan Ali Bey, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin Diyarbakır'ı ele geçirmesine yardımcı oldu. Dulkadırlı Beyliği'nin Osmanlı nüfuzu altına girmesini hoş karşılamayan Memlûk Sultanı Kansu Gavri, Ali Bey'in karşısına Alâüddevle Bey'in kardeşi Abdürrezzak'ı çıkardı. Ancak çok geçmeden Yavuz Mısır seferine çıktı. Osmanlı ordusuna öncülük eden Ali Bey, 1516'da Mercidabık, 1517'de Ridaniye savaşlarına bizzat katıldı. Memlûk Sultanı Tomanbay'ı bizzat eli ile asarak babası Şehsuvar Bey'in de intikamını aldı.

Ali Bey 1519'da Anadolu'da Celalî isyanlarına adını veren Celal ve 1521'de Şam Valisi Canbirdi Gazali ayaklanmalarının bastırılmasında önemli rol oynadı. Ancak Şehsuvaroğlu Ali Bey'in bu başarıları isyanları bastırmakla görevli Ferhad Paşa'nın kıskançlığına yol açtı. Onun öldürülmesi için Kanûnî Sultan Süleyman'dan ferman çıkartan Ferhad Paşa İran'a sefer bahanesiyle onu Tokat'a davet etti ve Artukova'da çocuklarıyla birlikte katlettirdi.

Ali Bey'in ölümünden sonra Dulkadırlı ülkesi Osmanlı topraklarına katılarak Maraş merkez olmak üzere bir eyalet haline getirildi.

İmar Faaliyetleri

Alâüddevle Bey, Dulkadıroğulları Beyliği hükümdarları içerisinde en çok imar faaliyeti yapmış olanıdır. 1480-1515 senelerinde Dulkadıroğulları'nın

başında bulunmuş olan Alâüddevle Bey'in Elbistan bölgesinde inşa ettirdiği Alâüddevle Bey Camii (Cami-i Atîk) adlı mimari yapı Dulkadıroğulları dönemine ait en önemli eserlerden biridir.

Elbistan'ın Ceyhan Mahallesi'nde bulunan Ümmet Baba Camii (1500), Antep'te Alâüddevle Bey Camii, Haruniye'de Haruniye Camii, Kırşehir'de birkaç cami, Maraşta Ulu Camii ve Bağdâdiye Medresesi, Pazarören'de Zamantı Kalesi Medresesi gibi eserler de Alâüddevle Bozkurt Bey'e ait eserlerdir.

1442-1454 yılları arasında hüküm sürmüş olan Dulkadırlı Beyi Süleyman Bey ise, Maraş Ulu Camii'ni, Pınarbaşı Hazran köyündeki mescidi, Zamantı Kalesi yakınındaki mescid ve zaviyeyi yaptırmıştır.

Nâsıreddin Mehmed Bey, Kayseri'de Hatuniye Medresesi'ni, Şehsuvaroğlu Ali Bey, Hacı Bektaş Nahiyesi'nde Balım Sultan Türbesi ve Kümbeti yaptırmıştır. Şahruh, Kayseri-Sivas yolu üzerinde Kızılırmak üstünde Şahruh Köprüsü'nü yaptırmıştır. Ayrıca Dulkadırlı beylerinin hüküm sürdükleri sahalarda birçok zaviye yapıldığı da görülmektedir. Bunlar arasında Elbistan'de bulunan Ashâb-ı Kehf Zaviyesi, Yozgat Çandır'daki Şah Sultan Zaviyesi ve Kırşehir'de bulunan Ahî Evran Zaviyesi sayılabilir.

Kahramanmaraş'ta bulunan Taş Medrese ile Kayseri Hatuniye Medresesi ve Adana'nın Kadirli (Osmaniye) bölgesinde bulunan Ala Camii de Dulkadıroğulları Beyliği'nden kalma mimari eserlerdir.

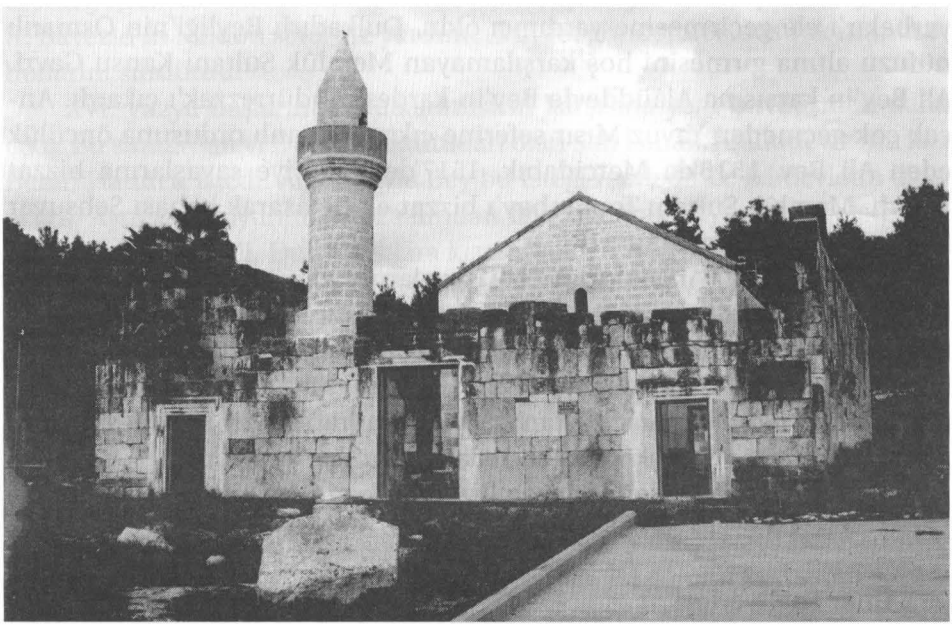

Kadirli (Osmaniye) Ala Camii
(http://static.panoramio.com/photos/large/49482568.jpg)

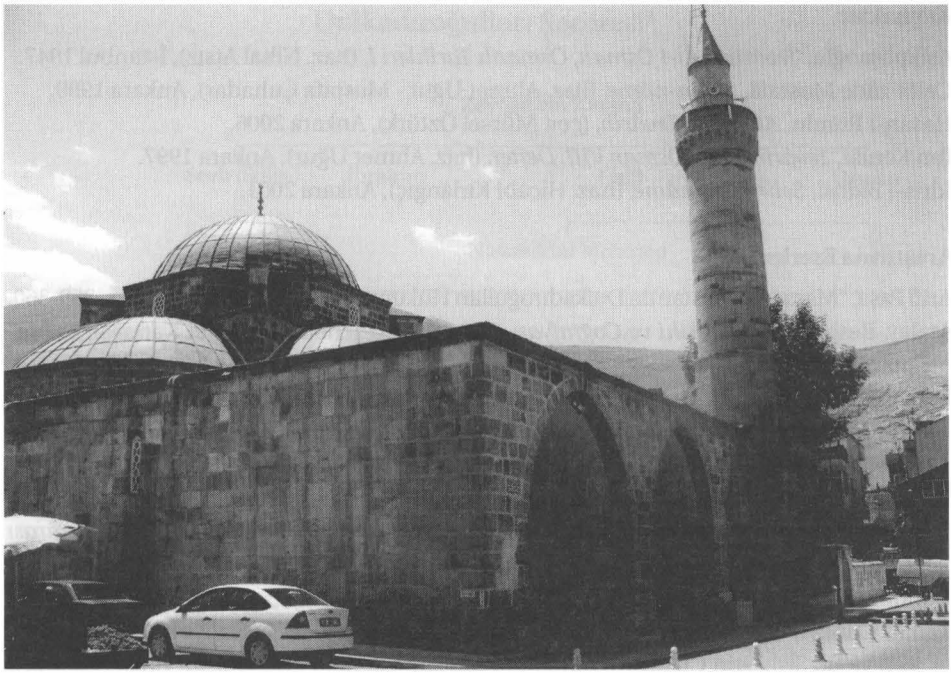

Elbistan Ulu Camii
(http://static.panoramio.com/photos/original/38878548.jpg)

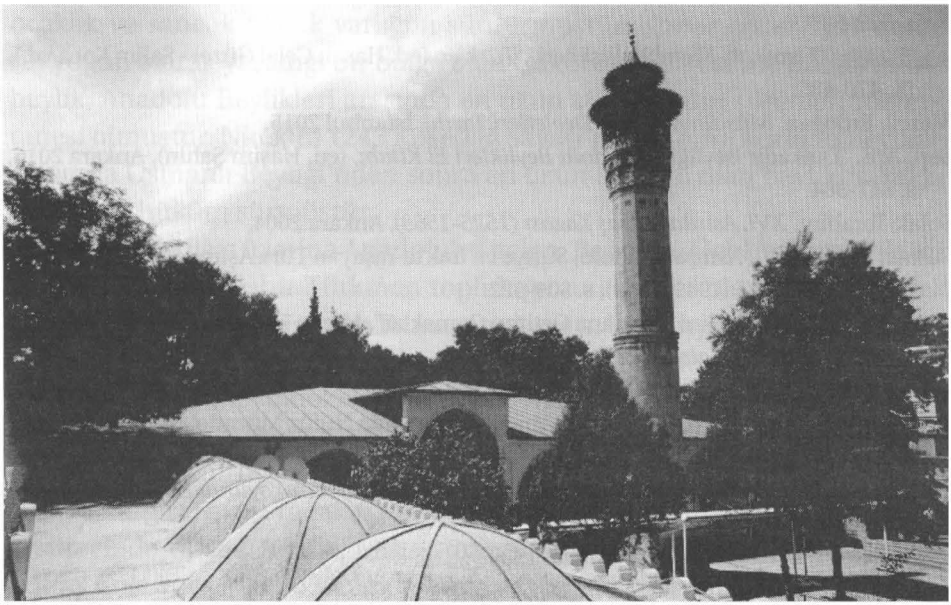

Kahramanmaraş Ulu Camii
(http://www.mustafacambaz.com/data/media/1216/ulu_camii_25_copy.jpg)

Kaynaklar

Aşıkpaşaoğlu, *Tevârîh-i Âl-i Osman, Osmanlı Tarihleri I*, (haz. Nihal Atsız), İstanbul 1947.
Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, (haz. Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar), Ankara 1990.
Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2006.
İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter*, (haz. Ahmet Uğur), Ankara 1997.
İdris-i Bidlisî, *Selim şah-nâme*, (haz. Hicabi Kırlangıç), Ankara 2001.

Araştırma Eserleri

Arifî Paşa, "Maraş ve Elbistan'da Dulkadıroğulları Hükumeti", *TOEM*, V/30, (1915), s. 359-360.
Atalay, Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, (haz. İlyas Gökhan - Mehmet Karataş), Kahramanmaraş 2008.
Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVI. ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I, Kanunlar*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1943.
Başar, Fahameddin, "Dulkadiroğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 324-343.
Çayırdağ, Mehmet, "Fatih Devrinde Kayseri'de Osmanlı-Dulkadırlı Sınırı", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2012, s. 255-264.
Gündüz, Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul 2010.
Kanat, Cüneyt, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1260-1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana 1999, s. 428-432.
Koç, Yunus, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Ankara 1989.
Kopraman, Kazım Yaşar, "Memlukler", *Makaleler*, (ed. E. Semih Yalçın), Ankara 2005, s. 572-586.
_____, "Osmanlı-Memlûk İlişkileri", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel - Salim Koca vd.), IX, 470-485.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Sarı, Arif, "Dulkadir Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 347-364.
Solak, İbrahim, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1525-1563)*, Ankara 2004.
Sümer, Faruk, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış", *İÜİFM*, XI (1949-1950), s. 509-522.
_____, Dulkadir Elini Meydana Getiren Oymaklar", *Maraş Tarihinden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları II*, 2008, s. 13-17.
Şahin, İlhan, "Dulkadır Eyaleti", *DİA*, IX, 552-553.
Tekindağ, Şehabeddin, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfûz Mücadelesi", *TTK Belleten*, XXXI (1967), s. 347-350.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2011.
Yinanç, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.
_____, "Dulkadıroğulları", *DİA*, IX, 553-557.

Dulkadıroğulları Şeceresi*

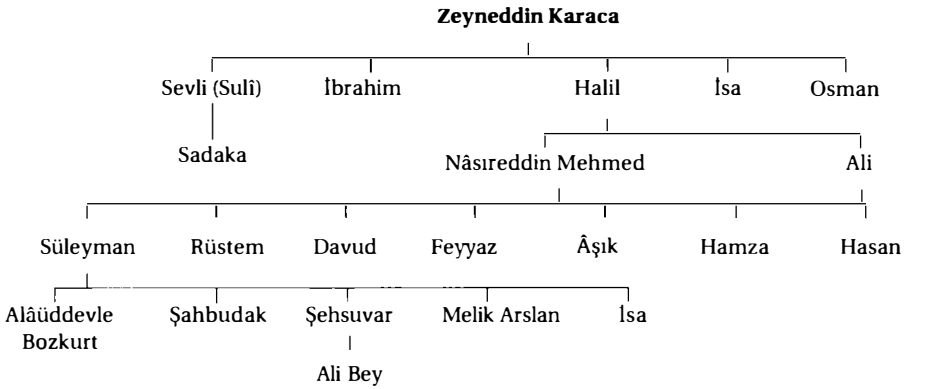

e) RAMAZANOĞULLARI

Ramazanoğulları, 1353 yılında Adana merkez olmak üzere Çukurova'da Memlûklere tâbi olarak kurulmuş olan bir Türkmen beyliğidir. Kurulduğu tarihten 1516 yılına kadar genel olarak Memlûklerin hâkimiyetinde hüküm süren beylik, 1516 yılından 1608 yılına kadar da Osmanlılara tâbi yurtluk, ocaklık ve sancak olarak varlığını sürdürmüştür. Konar göçer Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olan Çukurova bölgesinde hüküm süren beylik, Anadolu Beylikleri arasında en uzun süre hüküm sürenlerinden bir tanesi olmuştur. Nitekim 1243 Kösedağ Savaşı'ndan sonra kurulan beylikler arasında Osmanlı Beyliği'nden sonra en uzun ömürlü olan beyliktir. Yaklaşık 245 yıl hüküm sürmüştür.

Moğol istilası üzerine Anadolu'ya gelen, Bozok ve Üçok adlarıyla iki kola ayrılan kalabalık bir Türkmen topluluğunun Üçok kolunun içerisindeki Yüregir boyuna mensup olan Ramazanoğulları, boylarıyla birlikte Çukurova bölgesine geldiler. Üçoklar, Çukurova bölgesinde yerleşirken; Yüregir boyu ise Adana'nın güneyindeki Ceyhan ve Seyhan ırmakları arasında kışlamaya başladı. Böylece bu boya mensup olan Ramazanoğulları da aynı topraklarda hayatlarını sürdürmeye başladı.

Malazgirt Savaşı'nı takip eden yıllarda Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi sürecinde Tarsus, Adana, Misis, Anazarba gibi önemli merkezlerle birlikte bütün Çukurova 1082-83 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine

* Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 185; Fahameddin Başar, "Dulkadiroğulları Beyliği", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 343.

girmişti; ancak Selçuklu Türklerinin bu hâkimiyeti batıdan gelen Haçlı seferlerinin olumsuz etkileri sebebiyle çok uzun sürmedi. Haçlılarla girişilen mücadelenin ortaya çıkardığı karışıklıklardan yararlanan Ermeniler, Çukurova bölgesinde hâkimiyeti ele geçirerek, bu topraklarda Küçük Klikya Ermeni Krallığı'nı kurdu. Bu krallığın ilanının ardından Çukurova, Memlûkler tarafından yakın takibe alındı. Nitekim Çukurova, Memlûk Sultanı Baybars tarafından 1266, 1273, 1275 yıllarında şiddetli şekilde tahribata uğratıldı.

Moğol istilalarının etkisi en fazla Orta Asya'daki Müslüman Oğuzlar üzerinde görülmüştü. Bu Oğuzlardan Üçok ve Bozoklar Moğollara boyun eğmemek için zor şartlarda Anadolu'ya geldilerse de burada da Moğolların takibatından kurtulamadılar. 1277 yılındaki seferde Moğollara yardım etmeyen Türkmenler, Moğol Hanı Abaka'nın zulmünden kaçarak, Memlûklere sığındı ve Memlûk Sultanı Baybars tarafından Gazze'den Antakya'ya kadar olan geniş bölgede yerleştirildi. Bu Türkmenler, Memlûk Devleti'nin en mühim yardımcı askerî kuvvetini teşkil ediyorlardı. Bu sayede Sultan Baybars, Haçlılar ve Moğollara karşı giriştiği savaşlarda parlak zaferler elde etti. Yaklaşık 40.000 çadır (hane) olan bu Türkmenler, Memlûklerin tabiiyetinde Çukurova bölgesine akınlarda bulunup, merkezde olmasa da kırsal kesimde hâkimiyeti ellerine geçirmişler ve Çukurova'daki Ermeni hâkimiyetini sadece Adana, Tarsus, Sis (Kozan) gibi birkaç şehir merkezine kadar geriletmişlerdi. Tarsus ve Adana taraflarında yerleşen Halep Türkmenlerinin çoğunluğu ise Oğuzların diğer bir kolu olan Üçoklara mensuptu. Bu kolun başlıca boyları Yüregir, Kınık, Bayındır, Salur ve İğdir idi.

Memlûk İdaresinde Ramazanoğulları

Kemalpaşazâde, Üçoklardan olan Yüregir'in babasını Tatar serdarlarından Baçu Han olarak gösterir. Âşıkpaşazâde'ye göre onun Çukurova'yı ilk fethi, Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah'ın Ca'ber Kalesi önünde boğulmasından sonra gerçekleşti. "*Bu fethin ardından Türkmenler bölgede dağıldılar. Üçok'un oğlu ve Kusun Varsak*'ı, *Kara İsa, Özer, Gündüz ve Kuştemür, bu altı kişi göç ederek Çukurova'ya geldiler. Yüregir bunlara baş oldu, geldiler, Misis'i ve Tarsus'u aldılar. Yüregir öldü, oğlu Ramazan kaldı. Ramazan Kusun'a Eser Kef'i kışlak, Gülek'te Beremedik'i Tekfur Belini yaylak verdi. Diğer beylere de yaylak ve kışlaklar verildi. Türkmen atlıları şehir çevresinde kontrolü tamamen ellerine geçirmişler, Gayri-müslimler kalelerinden dışarı çıkamaz olmuşlardı*"

Diğer yandan Türkmenlerin Bozok kolunun mensupları da Sivas'ın güney ve güneybatısına yönelik akınlar gerçekleştirmekteydi. Nitekim çok fazla bir süre geçmeden bu akıncı Türkmenler, 1335'te Moğol Hanı Ebû Said Bahadır'ın ölümü sebebiyle Moğolların kendi aralarında başlayan taht

mücadelesinden faydalanarak, Elbistan yöresinde Dulkadıroğulları Beyliği'ni kurdu.

1353 yılında Mısır'da, Memlûk Sultanı Melik Salih'e karşı büyük bir ayaklanma başladı. Halep Valisi Bayboğa, Hama Valisi Ahmed es-Saki ve Trablus Valisi Beklemiş'i de kendi safına çekerek, Memlûk sultanına karşı harekete geçti. Kısa bir süre sonra bu isyan hareketine Dulkadıroğlu Karaca Bey de katıldı. Müttefik kuvvetler, Dımaşk'a vardıklarında Sultan es-Salih'in büyük bir ordu ile üzerlerine geldiğini duydu. Bu haber üzerine Karaca Bey, müttefiklerinden ayrılarak ülkesine döndü. Bayboğa ve diğer Memlûk emîrleri de sultana karşı koyamayacaklarını anladılar ve onlar da geri dönerek Karaca Bey'e sığındılar. Dulkadıroğlu Karaca Bey'in sultana karşı itaatsiz tavırları ve kendisine sığınan Bayboğa ve arkadaşlarını barındırması üzerine, Memlûk Sultanı es-Salih onu Türkmen emîrliğinden azletti ve onun yerine Türkmenlerin emîrliğine Üçok kolunun Yüregir boyunun başı olan Ramazan Bey'i getirdi. Böylece Ramazanoğulları Beyliği de resmen kurulmuş oldu.

Türkmen Emîrliği'nin Ramazan Bey'e geçmesi ve Halep Valisi Emîr Argun'un üzerine yürümesi karşısında Dulkadıroğlu Karaca Bey kendisine sığınan Memlûk komutanlarını teslim etti ise de takibattan kurtulamadı. Sonunda Moğol beylerinden Kutlukşah tarafından yakalanan Emîr Karaca, Eratnaoğlu Mehmed'e teslim edildi. Mehmed Bey'in de onu Mısır'a, Sultan es-Salih'e göndermesi sonucunda orada öldürüldü.

Ramazan Bey hakkında, Türkmen Emîrliği'nin kendisine verildiği hususundaki kayıttan başka ne yazık ki herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

I. İbrahim

Türkmen Emîrliği'nin Ramazan Bey'e verilmesinin ardından, yaklaşık iki yıl kadar sonra adı açıklanmayan bir Ramazanoğlu beyi, beraberindeki 1.000'e yakın hediye atla birlikte Kahire'ye kadar giderek sultandan Türkmen Beyliği beratını aldı (9 Haziran 1354). Makrizî'nin "Ramazanoğlu'na Türkmen beyliği verildi" ifadesinden beyliğin kurucusu olan Ramazan Bey'in 1354 yılından önce vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mısır'a, sultanın yanına kadar giden bu Ramazanoğlu beyinin, İbrahim Bey olduğu düşünülmektedir. Diğer bir yandan da Karaca Bey'in ardından, Üçoklar ile çekişme içerisinde olan Bozoklu Dulkadıroğulları'nın beylik görevini üstlenen Karaca Bey'in oğlu Halil Bey ve ona bağlı Bozoklu Türkmenler, Memlûk sultanının bu atamasını kabule yanaşmak istemedilerse de kısa bir süre sonra durumu kabul etmek zorunda kaldılar.

1360 yılında, Halep Valisi Emîr Seyfeddin Timurbay (Temürbay) komutasındaki Memlûk kuvvetleri, Adana çevresini kontrolleri altında tutan Türkmenlerin de yardımı ile Adana ve Tarsus'u zapt etti. Böylece Ermenilerin elinde merkez Sis dışında yalnızca birkaç kale kaldı. Memlûk sultanının, Adana'yı kimin yönetimine bıraktığı konusunda kaynaklarda kesin bir bilgi yoksa da bu kişinin, celadetli ve bahadır kişi manalarına gelen "Sarımeddin" unvanını taşıyan Ramazanoğlu İbrahim Bey olması kuvvetle muhtemeldir.

Memlûkler bir süre sonra Dulkadıroğulları'nın başında bulunan Halil Bey'i görevinden alarak, yerine merkezden Mübarekşah et-Tazî'yi atadılar. Ancak Halil Bey bu atamayı kabul etmediği gibi yeni tayin olunan valiyi beraberindeki kuvvetlerle yendi ve valiyi de öldürdü. 1378 yılında meydana gelen bu olayda Ramazanoğlu İbrahim Bey de Dulkadırlıları destekledi. İki Türkmen beyliği bu başarılarının ardından Memlûk tabiiyetinden çıkmış oldu. Bunun üzerine Dımaşk (Şam) Valisi Çoltamur ve Halep Valisi Timurbay (Temürbay), her iki Türkmen beyliğini de cezalandırmak için beraberlerinde büyük bir orduyla birlikte Adana'ya geldi. Memlûk ordusuna karşı koyamayacaklarını anlayan Türkmen beyleri Ayas'ta konaklayan Timurbay (Temürbay)'ın yanına giderek itaatlerini bildirdiler. Ancak vali Türkmenlerin özrünü dinlemedi ve şehre girerek Ramazan ve Dulkadır beylerinin obalarını yağmalattı. Erkekleri öldürdü, kadınları ise esir aldı. Memlûk valisinin bölgedeki bu sert müdahalelere ve yağma hareketine girişmesi Türkmenlerin büyük tepkisine sebep oldu. Yaşananlara çok üzülen Türkmenler, kendilerini hemen toparlayarak Kurtkulağı'nın doğusunda eski Payas-Misis yolu üzerinde bulunan Demürkapu (Babü'l-melik) denilen mevkide pusuya yatarak, Memlûk ordusunu büyük bir bozguna uğrattılar. Türkmenlerin eline yaklaşık 30.000 deve ve 13.000 eyerli at olmak üzere birçok da ganimet geçti. Üstelik Timurbay (Temürbay)'ı da esir aldılar (780/1379). Ancak Halil Bey, bu zaferin ardından 138l yılında Memlûk kuvvetleri karşısında mağlup oldu. Bunun üzerine İbrahim Bey de sultana başvurarak affını rica etti. İbrahim Bey her ne kadar Memlûk sultanı tarafından affedilse de Memlûk Devleti aleyhindeki faaliyetlerini sürdürdü.

783 (1381)'te İbrahim Bey, Türkmenlerin başbuğu, 785(1383) yılında da Adana valisi (nâib) olarak anılıyordu; ancak Özer ve Burnaz oğulları ile birlikte yol kesmek, Anadolu hacıları ve tacirlerini soymak, Sis'i ele geçirmek için Karaman Hükümdarı Alâeddin Bey ile ittifak kurmakla itham edilmesi ve affedilmesine rağmen Memlûk Devleti aleyhindeki faaliyetlerini sürdürmesi üzerine, Halep'in yeni valisi Yılboğa en-Nâsırî, İbrahim Bey'i durdurmakla görevlendirildi. Vali Yılboğa, İbrahim Bey'in üzerine gitmeden önce Türkmenler arasına tefrika sokarak onları birbirlerine düşürmeye çalıştı. Nitekim bu girişiminde de başarılı olan Yılboğa, Kınıkları Yüregirler üzerine

saldırttı. Onların arkasından da kendisi ordusuyla birlikte Amik Ovası üzerinden geçerek Misis'e kadar geldi ve Türkmen çadırlarını yağmaladı. Özeroğulları'nı da itaat altına aldı.

İbrahim Bey ise üzerine yollanan Memlûk ordusu karşısında, beraberindeki Karamanlı Türkmen kuvvetleriyle birlikte dağlara çekildi. Bir süre sonra da Sis dolaylarına geldi. Fakat Memlûklerin Sis Valisi Taş Boğa beklemediği bir anda onu gafil avlayarak oğullarını ve karısını esir aldı. Vali Taş Boğa, Makrizî'ye göre İbrahim Bey'i de Bayatlara sığınmaya mecbur bıraktı. Daha sonra İbrahim Bey kardeşi Kara Mehmed ve annesiyle birlikte yakalanarak Sis'e getirildi ve maiyeti ile beraber Memlûklerin Halep Valisi Yılboğa'ya teslim edildi. Halep Valisi Yılboğa da başta İbrahim Bey olmak üzere kardeşi Kara Mehmed'i, annesi ve diğer esirleri derhal öldürdü.

Emîrlerinin öldürülmesinden büyük üzüntü duyan Yüregirliler, Misis'e dönmekte olan Yılboğa'ya, Saruca-Şam geçidinde ani bir baskın düzenledi. Şiddetle cereyan eden baskın sırasında iki taraf da pek çok kayıp verdi. Bu sırada Yılboğa'nın gözünden yaralanmasının ardından savaş meydanından kaybolması Memlûk ordusu içerisinde büyük bir paniğe yol açtı. Güçlükle Ayas'a sığınan Memlûk ordusu, yaralı emîrleri Yılboğa komutasında Payas'a ve oradan da Halep Hâcibü'l-Hüccab'ı vasıtasıyla Demirkapı'ya geçerek Antakya'ya vardı. Daha sonra da güç bela Halep'e ulaşabildiler. Bu esnada, yol boyunca birkaç yerde daha Türkmenlerin baskınına uğrayarak büyük kayıplar verdikleri için Halep'e geldiklerinde, sadece birkaç yüz kişi kalmışlardı.

Halep Valisi Yılboğa'nın büyük bir kuvvetle çıktığı bu sefer sonunda Ramazanoğlu İbrahim Bey'in öldürülmesine rağmen Türkmenler itaat altına alınamadı. Hatta yol boyunca Memlûklere karşı giriştikleri baskınlarla onlara ağır kayıplar verdiren Türkmenler, elde ettikleri bu başarıdan dolayı daha da cesaretlendiler. Nitekim Memlûkler bu başarısız seferin ardından uzun bir süre Türkmenler üzerine sefere çıkmaya cesaret edemedi.

İbrahim Bey, Çukurova'yı Memlûk hâkimiyetinden kurtarmaya çalıştıysa da bunu gerçekleştirebilecek güçlü bir askerî destekten yoksun olduğu için sonuçta başarılı olamadı. O, iktidarı döneminde Adana, Kozan, Misis, Ayas ve Payas'ı içine alan bölgede Memlûk Devleti'ne bağlı bir bey olarak faaliyet gösterdi.

Şihâbüddin Ahmed Bey

İbrahim Bey'den sonra Üçok Türkmenlerinin emîrliği ve Adana hâkimiyetinin başına kardeşi Şihâbüddin Ahmed Bey getirildi. Böylece o beyliğin de başına geçmiş oldu.

Ahmed Bey, ağabeyi İbrahim Bey döneminde Bire (Birecik) hâkimiydi. Ramazanoğulları hanedanından, adı kaynaklarda açıklanmamış olan ancak Bire hâkimi olduğunu bildiğimiz birisine 786 (1384-85) yılında Memlûk sultanı tarafından hil'at giydirilmiştir. Bu kişinin Ahmed Bey olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Bey devri Ramazanoğulları'nın en parlak dönemlerinden birisi olarak kabul edilir.

Ahmed Bey, tahta çıktığı 786 (1384-85) yılında, Dulkadıroğulları'nın başında bulunan Halil Bey ile birleşerek Maraş'ı istila etti. Ancak istilanın hemen ardından Emîr Yılboğa bölgeye gelerek duruma tekrar hâkim oldu. Ahmed Bey, bu ilk hamlesinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Memlûklere karşı daha dikkatli bir politika izlemeye gayret etti.

1399'da Memlûk Sultanı Berkuk öldü ve yerine Ebu'l-Ferec tahta çıktı. Yeni Memlûk sultanı Türkmen beylerinin kendisine itaatlerini sağlamak gayesiyle, başta Adana Valisi Ramazanoğlu Ahmed Bey olmak üzere bütün beylere dirlik beratları gönderdi. Fakat Sultan Ferec'in çocuk yaşta olmasını fırsat bilen Memlûk emîrleri, onun saltanatı boyunca birbirleriyle daima mücadele halinde oldular. Diğer yandan bu durum en çok Türkmenler ve göçebe Araplara yaradı. Ancak bu kez de Ramazanoğlu ülkesi daha güçlü bir devletin tehdidi altına girdi. Ortadoğu'da sağlam bir hâkimiyet tesis etmeye çalışan Timur'un bölgedeki faaliyetleri Ahmed Bey için de büyük bir tehlike oluşturuyordu.

1400 yılında Timur kuvvetlerinin Halep'ten ayrılması üzerine şehrin valisi Timurtaş (Demirtaş) yanında pek az bir kuvvet olmasına rağmen Halep'e geldi. Timurtaş (Demirtaş)'ın Halep'e gelmesinin hemen ardından Suriye Arapları'nın emîri Nuayr b. Hayyar kalede çok az bir kuvvetin bulunmasını fırsat bilerek Halep önüne geldi ve şehri kuşattı. Çok zor bir durumda kalan Halep Valisi Timurtaş (Demirtaş), Ramazanoğlu Ahmed Bey'den yardım istedi. Bu istek üzerine kuvvetleriyle birlikte hemen Halep valisinin yardımına koşan Ahmed Bey, Arap emîrini bozguna uğrattı ve onu kaçmaya mecbur etti. Memlûk Sultanı Ebu'l-Ferec Ahmed Bey'e, gösterdiği bu kritik başarıdan dolayı hil'at, para ve armağanlar gönderdi.

Ertesi yıl Halep Valisi Timurtaş (Demirtaş), Şam valisi ile birlikte sultana karşı isyan etti. Ahmed Bey de sultana karşı oluşan bu ittifaka katıldı. Ancak yeni vali olarak Halep'e gönderilen Tokmak, Ahmed Bey'in de içinde bulunduğu isyancı kuvvetleri bozguna uğrattı.

Makrizî'ye göre, 803'te (1400-1401) Sultan Ferec'e gelen bir mektupta Ahmed Bey'in diğer bazı Türkmen beyleriyle birlikte Halep'i Timur'un askerlerinden kurtarıp onlardan 3.000'den fazla kişiyi öldürdükleri bildirilmiştir. Fakat bu haber diğer kaynaklarca doğrulanamamıştır.

Ahmed Bey, kendisine sığınan Dımaşk Valisi Emîr Seyfeddin Tağriberdî'yi (meşhur kaynak yazarı İbn Tağriberdî'nin babası) ve Timurtaş (Demirtaş)'ı bir yıl kadar yanında misafir etti. Çok geçmeden affedilen Timurtaş (Demirtaş), Halep valiliğini tekrar eline geçirdi (1404-1405).

Bu olayların yaşandığı sırada Antakya Emîri Doğancıoğlu, Emîr Çekim ile beraber bölgede karışıklıklar çıkarmakta ve Halep'e tâbi birçok kaleyi ellerine geçirmekteydi. Bu isyancı güçlere karşı hareket etmesi istenen Halep Valisi Timurtaş (Demirtaş), Dulkadıroğlu Alâeddin Ali Bey ile Ramazanoğlu Şihâbüddin Ahmed Bey'den yardım istedi. Timurtaş (Demirtaş) Halep'e geldiğinde Dulkadır ve Ramazanoğlu kuvvetleri de kendisine katıldı. Dulkadıroğulları ile Ramazanoğulları arasında öteden beri süregelen düşmanlığı kaldırmak isteyen Vali Timurtaş (Demirtaş), bu vesileyle Alâeddin Ali Bey ile Şihâbüddin Ahmed Bey'i barıştırdı. Böylece uzun süreden beri birbirine düşman olan Bozoklar ile Üçokların arası düzelmiş oldu. Timurtaş her iki emîre de hil'at giydirerek, ikram ve ihsanlarda bulundu. Daha sonra isyancılarla yapılan çarpışmada Türkmenlerin büyük gayreti sonucunda bozguna uğratılan Doğancıoğlu ve Emîr Çekim, Antakya'ya çekildi. Timurtaş, Ramazanoğlu Ahmed ve Dulkadıroğlu Alâeddin Ali, onların üzerine gitmeye hazırlanıyorlardı ki tam bu sırada Memlûk Sultanı Ebu'l-Ferec'den Emîr Çekim'in affedildiğini bildiren bir haber geldi. Bu duruma sinirlenen Dulkadıroğlu Alâeddin Ali ile Ramazanoğlu Ahmed Bey Vali Timurtaş (Demirtaş)'ın ordusundan ayrıldı.

Memlûk Sultanı Ebu'l-Ferec ile emîrler arasında başlayan mücadeleler her geçen gün daha da şiddetlenerek devam ediyordu. Nitekim affedilmesinin üzerinden çok geçmeden Halep valiliğine getirilen Emîr Çekim, sultanlığı ele geçirmeyi arzuluyordu. O bu niyetle önce Şam valisi olan Şeyh'in üzerine yürüyüp onu bertaraf ederek, Suriye'ye hâkim oldu. Sultan Ferec, 1406'da bizzat ordusunun başına geçerek Emîr Çekim'in üzerine yürüdüyse de dirayetsizliği sebebiyle hiçbir başarı elde edemeden geri döndü. Emîr Çekim ise sultanın bu başarısızlığından cesaret alarak Melikü'l-Âdil unvanı ile kendisini Halep'te sultan ilan etti. Fırat'tan Gazze'ye kadar uzanan bölgede adına hutbe okuttu. Emîr Çekim Türkmenlere karşı düşmanca hisler beslemekteydi. Nitekim Antakya Hâkimi Doğancıoğlu'nu bertaraf ettiği gibi Halep çevresindeki Avşar, Bayat ve İnallılara da şiddetli darbeler vurdu. Ancak 1407'de Mardin Hükümdarı Sultan İsa ile çıktıkları bir sefer sonucunda Akkoyunlular tarafından öldürüldü.

1408-1409 yılında Şam Valisi Şeyh ile Emîr Çekim taraftarı olan Nevruz arasında iktidar mücadelesi başladı. Bu mücadele sürecinde Ramazanoğlu

Ahmed Bey'in Şam Valisi Şeyh'in tarafını tuttuğu görülmektedir. Buna karşın Nevruz da Antakya Hâkimi Doğancıoğlu ile ittifak halindeydi.

Bu kutuplaşmanın ardından doğal olarak her iki kuvvet karşı karşıya geldi. Şam Valisi Şeyh, Amik Ovası'nda Doğancıoğlu ile karşılaşırken, Ahmed Bey'i de Antakya üzerine gönderdi. Amik Ovası'nda meydana gelen savaşta Şeyh'in ordusu büyük bir bozguna uğramış olsa da Ahmed Bey'in Antakya'yı fethederek Nevruz'u yakalaması, Şeyh'i içine düştüğü zor durumdan kurtardı. Ancak Ahmed Bey ülkesine dönerken yolda bilinmeyen bir sebepten dolayı Nevruz'u serbest bıraktı. Doğancıoğlu ise Antakya'nın Ahmed Bey tarafından ele geçirilmesi üzerine çocukları ve mallarını yanına alarak kaçmış; şehir de Şeyh tarafından kolayca teslim alınmıştır. Memlûk Sultanı Ebu'l-Ferec, Ahmed Bey'e gösterdiği tüm bu başarılardan dolayı at, kılıç, silah, altın eyer, çok kıymetli İskenderiye kumaşı ve çeşitli hediyeler göndermiştir.

Şeyh ile Nevruz arasında 1409-1410 yıllarında da devam eden savaşlarda Ahmed Bey, yine Şeyh'in tarafında yer almaya devam etti. Yaşanan bu gelişmelerin üzerine Memlûk Sultanı Ebu'l-Ferec, emîrler arasında yıllardan beri sürüp giden ve bir türlü bitmek bilmeyen mücadeleye bir son vermek için, Temmuz 1410'da Halep'e geldi. Şeyh ve Nevruz, sultandan Elbistan, Malatya ve Ayıntab'ın Türkmenlerden alınarak kendilerine verilmesini istedilerse de sultan bu isteği reddetti. Daha sonra Halep'te Ramazanoğlu Ahmed Bey ile görüşen Ebu'l-Ferec, bu görüşmenin ardından onun kızı ile de evlendi. Sultanın çok sevdiği bu hatun, sarayda büyük bir itibar gördü ve kendisine "Hunda Kübra", yani Baş Hatun unvanı verildi.

Aynı yıl, kızını Memlûklere gelin veren Ramazanoğlu Ahmed Bey de Kahire'ye giderek damadını, yani Memlûk Sultanı Ebu'l-Ferec'i ziyaret etti. Sultan Ebu'l-Ferec, yaptığı bu evlilikten sonra Ahmed Bey'in daha fazla yardımını göreceğini ümit ediyordu. Ancak bu akrabalıktan beklenen neticeler, her iki taraf için de gerçekleşmedi. Çünkü Sultan Ebu'l-Ferec, 1412'de Şam'da öldürüldü ve yerine el-Melikü'l-Müeyyed unvanı ile eski Şam Valisi Şeyh, Memlûk sultanı oldu. Şeyh'in sultanlık tahtına oturması ile yıllardır devam eden ve ülkeyi bir çatışma ortamına çevirmiş olan iç mücadeleler sona erdi. Ahmed Bey ise Sultan Ebu'l-Ferec ölmeden önce bir müddet Kahire'de kalmıştı. Sultan Ebu'l-Ferec henüz hayattayken Ramazanoğlu Ahmed Bey'e hil'at giydirip, emîrlik ve çeşitli hediyeler vererek onu Adana'ya göndermişti.

Sultan Ferec döneminde Memlûk komutanları arasındaki çekişmeden yararlanan Karamanoğulları Tarsus'u ellerine geçirmişti. Ahmed Bey, 7 ay süren kuşatmadan sonra Tarsus'u tekrar geri alarak oğlu İbrahim Bey'in emrine verdi. Böylece Timur'un Anadolu'dan çekilmesiyle birlikte başlayan ve

12 yıl süren Karamanlı hâkimiyeti de sona ermiş oldu. Şehirde hutbe Memlûk Sultanı Şeyh Melik el-Müeyyed adına okutulmaya başlandı.

Ahmed Bey Zilhicce 819 (Şubat 1417)'da yüz yaşındayken vefat etti. Bütün Memlûk tarihçileri onu heybetli, cesur, son derece cömert, dirayetli bir emîr olarak anlatırlar. Onun zamanında Adana ve Misis'ten başka, Ayas ve Sis (Kozan) de Ramazanoğulları'nın himayesine girdi. Âlimlere karşı hürmetli olup fakirleri gözetip kollayan ve iyiliksever bir bey olan Ramazanoğlu Ahmed, hanedanın en büyük beyi sayılmaktadır. Nitekim Ahmed Bey'in ölümünden sonra Ramazanoğulları'nın ve hatta Üçokların siyasî önemi çok azalmıştır. Ramazanoğulları, Ahmed Bey zamanındaki nüfuzunu bir daha yıllar sonra Ahmed Bey'in torunu Halil Bey'in oğlu Pîrî Bey zamanında, Osmanlı'nın başında Kanûnî Sultan Süleyman'ın olduğu yıllarda elde edebilecektir. Lâkin Ahmed Bey'in bu şöhretine rağmen, Çukurova'da onun adına yapılmış herhangi bir tarihî eser bulunmaması da dikkat çekmektedir.

II. İbrahim

Ahmed Bey'in ölümünden sonra oğulları arasında taht kavgası başladı. Ancak İbrahim Bey kardeşlerini yenerek II. İbrahim unvanıyla Ramazanoğulları Beyliği'nin başına geçti. Nisan 1417'de Mısır sultanına elçi göndererek emîrliğini ve bağlılığını bildirdi.

1417 yılının Mart-Nisan aylarında Memlûk Sultanı Şeyh Müeyyed Çukurova üzerine yürüdü. Ordusunda Ramazanoğulları'ndan adı açıklanmayan bir bey de bulunuyordu. Memlûk ordusu Humus'a geldiğinde İbrahim Bey ve Özeroğulları elçiler göndererek sultandan af dilemişlerdi. Bu af dilemenin sebebi tam olarak belli değildir. Ordu Mayıs-Haziran aylarında Amik Ovası'na geldiği zaman Ramazanoğlu İbrahim Bey beraberinde annesi, oğulları, akrabaları ve nökerleri ile birlikte Memlûk sultanının huzuruna çıktı. Sayıları 500'ü bulan bu heyet huzura kabul edildiklerinde Şeyh Müeyyed, Ramazanoğlu II. İbrahim Bey'in annesini görünce hürmetinden dolayı ayağa kalktı. İbrahim Bey'in yanında kardeşi Hamza da bulunmaktaydı. Memlûk sultanı, İbrahim Bey'e büyük itibar göstererek, onun ve kardeşinin altına altın eyerli atlar çektirdi. İbrahim Bey ve beraberindekiler sultana itaatten ayrılmayacaklarına dair and içtiler. Sultan tarafından İbrahim Bey'e değerli bir kaftan giydirildikten sonra tören sona erdi.

II. İbrahim Bey'in bu tavrı Memlûk Devleti'ne kayıtsız şartsız bağlılık anlamına geliyordu. Bununla birlikte İbrahim Bey'in bölgedeki siyasî gelişmelere bağlı olarak zaman zaman taraf değiştirdiği bilinmektedir. Nitekim Memlûk sultanına bağlılığını bildirmesinin üzerinden henüz bir yıl bile

geçmemişken Karamanoğulları'nın kışkırtması üzerine Memlûk Devleti'ne başkaldırması bunun açık bir delilidir.

Memlûk Sultanı Şeyh Müeyyed'in yukarıda bahsi geçen bu üçüncü seferi daha çok Tarsus, Malatya gibi elden çıkmış bulunan şehirlerin geri alınması içindi. Ancak İbrahim Bey'in ve Özeroğulları'nın af dilemeleri, Türkmenlerin de bazı itaatsizlikler yapmış olduklarını göstermektedir.

Ahmed Bey'in ölümünü fırsat bilen Karamanoğlu Mehmed Bey Tarsus'u tekrar ele geçirmiş, Dulkadırlılar Darende ve Behisni'yi almış, Malatya'yı Köpek oğlu Hüseyin Bey ele geçirmişti. Şeyh Müeyyed'in Halep valisi olan Koçkar, Tarsus'un geri alınması ile görevlendirildi. Şeyh'in kendisi de Elbistan yöresine doğru harekete geçti. Koçkar, Tarsus'u 3 Haziran 1417 tarihinde emanla ele geçirdi. Ancak buna rağmen Karamanlı komutanı Mukbil ve adamlarını acımasızca cezalandırarak, onları öldürdü. Fethin ardından Tarsus'a, Şahin el-İdgarî vali tayin edildi. Sultan Şeyh Müeyyed de Malatya, Behisni, Kâhta ve Gerger kalelerini ele geçirip buralara yöneticiler tayin ettikten sonra Mısır'a döndü.

İbrahim Bey, Tarsus'un kendisine verilmemesine öfkelenince Karamanoğlu Mehmed Bey'in de kışkırtmasıyla sultana baş kaldırdı ve Tarsus'u kuşattı (1418). Nitekim Memlûklerin Tarsus Valisi Şahin el-İdgarî, Sultan Müeyyed'e gönderdiği mektupta Ramazanoğlu'nun dört aydır kaleyi abluka altına almış olduğunu ve Karamanoğlu Mehmed Bey'in de ona yardım etmek üzere büyük bir kuvvetle geldiğini haber veriyordu. Bunun üzerine Memlûk sultanı, Ramazanoğlu İbrahim Bey'i beylikten azlederek yerine kardeşi İzzeddin Hamza Bey'i tayin etti (Eylül 1418). Aynî ve ondan naklen İbn Hacer, Hamza'nın İbrahim Bey'in oğlu olduğunu yazarsa da onun İbrahim Bey'in kardeşi olduğuna dair Makrizî'nin verdiği bilgi daha doğrudur.

Sonuç olarak Çukurova bölgesinde tekrar iç karışıklıklar patlak verdi. Nitekim Tarsus'a yardıma gelen Karamanoğlu Mehmed'in askerleri ile Memlûkler arasında meydana gelen çarpışmalarda pek çok can ve mal kaybı oldu. Bu sırada Karamanoğlu Mehmed Bey hastalanmış olduğundan oğlu Mustafa Bey harekâtı devam ettirdi. Bunlar olup biterken diğer yandan Tarsus Valisi Şahin Bey'in şehirde giriştiği zulümler nedeniyle halk, kendisinden soğumuş ve Karamanoğulları idaresini istemeye başlamıştı. Böylece Mustafa Bey de kolaylıkla şehre hâkim oldu.

Aynı yıl İbrahim Bey'in annesi, bir an önce oğlunun affedilmesini sağlamak üzere daha önce kendisine hürmet gösteren Sultan Müeyyed'in huzuruna çıktı. Ancak Sultan, İbrahim Bey'in annesini dikkate almadığı gibi onu Kahire'de hapsettirdi. Bu arada İbrahim Bey, Karamanoğulları'ndan da

gördüğü yardım ile Adana'ya hâkim oluyor ve kardeşi Hamza'nın beyliğini de reddediyordu. İbrahim Bey'in yerine tayin olunan Hamza, belki de Karamanoğlu tehlikesi sebebiyle ağabeyine karşı bir harekette bulunamıyordu.

1419 yılında İbrahim Bey bir kez daha Karamanoğulları ile ittifak yaparak Memlûk sultanına cephe aldı. Bu gelişmeler İbrahim Bey devrinde Karamanoğlu-Ramazanoğlu ilişkilerinin oldukça yakınlaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak İbrahim Bey'in dönemi aynı zamanda eskiden beri tâbi-metbu ilişkisinin yaşandığı Ramazanoğlu-Memlûk ilişkilerinin de iyice bozulması anlamına geliyordu.

Karamanoğulları'nın, İbrahim Bey'i destekleyerek Memlûk Devleti aleyhine faaliyetlerde bulunmasına son derece sinirlenen Memlûk sultanı, oğlu Seyyid İbrahim komutasındaki bir orduyu Karaman ülkesine gönderdi. Ayrıca o, Tarsus'un fethi ile de Şam Valisi Tanı Bek'i vazifelendirdi. Seyyid İbrahim komutasında hareket eden Memlûk ordusuna bütün Suriye valileri kuvvetleriyle birlikte katıldıkları gibi onlara Kayseri'de Dulkadıroğlu beyi de katıldı. Ayrıca ordu, Amik'te Ramazanoğlu Hamza Bey'in kuvvetleriyle de birleşti. Özeroğulları da burada orduya katıldılar. Bu katılımların ardından daha da güçlenen Memlûk ordusu; Niğde, Konya Ereğlisi ve Lârende'de büyük tahribat gerçekleştirdi. Karaman Beyliği, Mehmed Bey'den alınarak Ali Bey'e verildi.

Tanı Bek 1419 yılının Mayıs-Haziran ayında Misis, Adana ve Tarsus'u aldı ve sonra da Adana'nın yukarısında, Karamanoğlu Mehmed Bey'in oğlu Mustafa Bey'in ve İbrahim Bey'in kuvvetlerini dağıttı. Çarpışmanın ardından İbrahim Bey'in, mağlup ordusu ile birlikte Karaman ülkesine sığındığı anlaşılıyor. Melik Müeyyed'in oğlu Seyyid İbrahim ise Kayseri, Niğde gibi şehirleri aldıktan sonra Lârende (Karaman) dağlarında Karamanoğlu Mehmed Bey'in ordusunu da dağıtarak, 1419 yılının Ağustos ayında Halep'e geri döndü.

Sultan Müeyyed'in oğlu Seyyid İbrahim bölgeden ayrılmadan önce Karamanoğulları'na ait olan Kayseri şehrini Dulkadıroğlu Nâsırüddin Mehmed Bey'e verdi. Karamanoğlu Mehmed Bey, sultanın oğlu Halep'e döner dönmez tekrar harekete geçerek Kayseri'yi kuşattı. Onun ordusunda yer alan Ramazanoğlu İbrahim Bey artık Karamanoğlu Mehmed Bey'in damadı olarak yanında yer alıyordu.

Kayseri valisi olarak atanmış olan Dulkadıroğlu Nâsırüddin Mehmed Bey, Kayseri'yi kuşatan Karamanoğlu kuvvetlerini yendi ve Mehmed Bey'i de esir ederek onu Kahire'ye yolladı. Mehmed Bey 1421 yılında Şeyh'in ölümüne kadar burada esir kaldı. İbrahim Bey ise savaştan kaçmayı başarmıştı.

Memlûklerin Ramazanoğulları'na karşı olan düşmanlıkları ise devam etti. 1419 yılında Ramazanoğulları'ndan Sadaka isimli bir bey, Sis (Kozan)

yakınlarında öldürüldü. Bu beyin kimliği ve niçin öldürüldüğü konusunda kaynaklar bilgi vermiyor.

Bu tarihten itibaren Ramazanoğulları'nın bölgedeki siyasî nüfuzlarına dair kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Şüphesiz bu durum Sultan Şeyh Müeyyed'in kuvvetli şahsiyeti ile doğrudan alakalıdır. Sultan Müeyyed, hemen hemen egemenliği altındaki her yerde devletinin itibarını sağlamış olup, bunu halefleri Baybars ve Çakmak da devam ettirecektir. Netice olarak Ayas, Sis ve Tarsus'un doğrudan doğruya Memlûkler tarafından idare edilmesiyle birlikte Ramazanoğulları'nın hâkimiyeti ancak eski yurtlarıyla sınırlanmış ve Çukurova'daki diğer aileler üzerindeki nüfuzları oldukça azalmıştır.

Memlûklerin desteğini sağlamış ve onlarla beraber ağabeyi İbrahim'e karşı girişilen harekâta katılmış olan Ramazanoğlu Hamza Bey hakkında da kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu durumdan Hamza Bey'in çok geçmeden düşmanlarıyla yaptığı bir mücadelede öldürülmüş olduğu tahmin edilebilir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, kaynak göstermeden İbrahim Bey'in oğlu kabul ettiği İzzeddin Hamza'nın babası, amcaları Ali ve Mehmed beylerle mücadele ettiğini ve 829 (1426) yılında öldürüldüğünü yazar.

XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Cenâbî Mustafa Efendi'ye göre 1419 yılında Hamza Bey'in yerine kardeşi Mehmed Bey, sonra onun yerine de Ali Bey geçmiştir. Müneccimbaşı'nın ifadesine göre Hamza Bey hasımları ile yaptığı çarpışmalardan birinde öldü ve yerine Ramazanoğlu Davud Bey geçti. Bu döneme ait Arapça kaynaklarda çok az bilgi bulunması, Ramazanoğulları beylerinin bölgedeki nüfuzlarının iyice azalmış olduğunu göstermektedir. Memlûkler Ramazanoğulları beylerini sık sık azlederek onların bölgedeki hâkimiyetlerini kırmayı başarmıştı.

1425'te Ramazanoğulları ile Özeroğulları arasında patlak veren anlaşmazlık, her iki Türkmen boyunun karşı karşıya gelmesine neden oldu. Bu esnada yeni Memlûk Sultanı Baybars, Halep askerleri ile Şam kuvvetlerini Özeroğlu'na yardıma göndererek, Ramazanoğulları'na büyük bir darbe vurdurdu. Bu olayda bahsi geçen Ramazanoğlu'nun ise kim olduğu bilinmemektedir.

1427 yılında Sultan Baybars, Emîr Şadi Bey'i Konya'ya göndererek Karamanoğlu İbrahim Bey'den Ramazanoğlu İbrahim Bey'in kendisine teslim edilmesini istedi. Karamanoğlu İbrahim Bey Kayseri'yi geri alma müsaadesi ve yardımı karşılığında Türkmen töresini çiğneyerek Ramazanoğlu İbrahim Bey ve ailesini Memlûk elçilerine teslim edip, onları Kahire'ye gönderdi. Çocukları ile birlikte Kahire'ye götürülen İbrahim Bey, Cebel Kalesi'nde hapsedildi. 1427'de ise Ramazanoğulları'ndan Mehmed Bey, beraberinde

akrabaları ve bazı Türkmen ileri gelenleri ile birlikte sultanı ziyaret etmek için Kahire'ye geldi.

Mehmed Bey, akrabası İbrahim Bey'in düşmanı idi. Nitekim Sultan Baybars'a İbrahim Bey'in kendilerine ve çevresine sert işkenceler yaptığını, ayrıca iki amcası ile kardeşlerini ve onların çocuklarını da öldürttüğünü iddia ederek, kısas davasında bulundu. Yanında bulunanlar da bu iddialara şahitlik yaptılar. Ancak İslâmî engelden dolayı bunların şahitlikleri kabul olunmamakla beraber İbrahim Bey, Memlûk sultanına ihanet etmesi ve ona karşı harekete geçerek Mısır askerinin boş yere öldürülmesi gibi sebeplerle suçlanarak 15 Aralık 1427'de idam edildi. Olayın ardından Mehmed Bey Ramazanoğlu emîrliğine tayin edilerek bölgeye gönderildi.

II. İbrahim Bey kısa bir süre Ramazanoğulları Beyliği'nin başında bulunmuş fakat Memlûklere karşı giriştiği hareketlerinden dolayı Sultan Şeyh Müeyyed tarafından azledilmişti. İbrahim Bey azlinden sonra da Memlûk sultanları ve kendisinin yerine emîrliğe getirilen sülalesinden beyler ile mücadeleye devam etti. Onun bütün arzusu Çukurova'yı Memlûklerin hâkimiyetinden kurtarmak ve tam bağımsız bir hale getirmekti.

Nitekim İbrahim Bey Türkmenler nezdinde, onları Memlûk tahakkümünden kurtaracak bir kahraman olarak görülmekteydi. Ancak İbrahim Bey Karamanoğulları'na güvendi ve o sıralarda dünya devletlerinden birisi konumunda bulunan Memlûklere karşı koyamayacağını anlayamadı.

İbrahim Bey'den sonraki Ramazanoğlu beyleri Memlûklerin sıradan bir valisinden bile daha dirayetsiz, silik şahsiyetler olarak tarihe geçti. 1429-1430 yılında Sultan Baybars'ı ziyarete gelen Türkmen beyleri arasında Ramazanoğlu Mehmed Bey, Özeroğlu Davud Bey ve bazı Türkmen beyleri ile birlikte birçok Varsak beyi de bulunuyordu.

Bütün bu olaylara rağmen İbrahim Bey'in yiğit şahsiyeti ve ulvi gayesi sebebiyle hatırası Üçoklu Türkmenler arasında onun idam edilmesinden sonra da yaşadı. İbrahim Bey'in öldürülmesinden 5 yıl sonra Çukurova'dan geçen Fransız Seyyahı Bertrandon de la Broquière her yerde İbrahim Bey'in hatırasının yaşatıldığını görmüştü.

I. Mehmed Bey

II. İbrahim'in Kahire'de tutuklanmasının hemen ardından Memlûk başkentine gelen Ramazanoğlu Mehmed Bey'e hil'at giydiren Sultan Baybars, onu emîr olarak ülkesine göndermişti. Mehmed Bey, sık sık Kahire'ye gidip Memlûk sultanlarına bağlılığını göstererek beyliğini elinde tutmaya çalıştı. Mehmed Bey'in bu tavrında amcası Ali Bey ile emîrlik mücadelesi

içerisinde olmasının da etkisi vardır. Bölge Mehmed Bey ile Ali Bey arasında ikiye bölünmüş bir durumdaydı.

Mehmed Bey'in kendinden önceki beylere nazaran Memlûklere, daha çok bağlılık gösterdiği görülmekle beraber, bazı kaynaklarda onun Memlûk idaresine karşı ayaklananlara yardım ettiği de belirtilmektedir. Nitekim 838 (1435)'de Dulkadıroğulları'ndan Hamza Bey, Memlûklere karşı ayaklandığı zaman Ramazanoğlu Mehmed Bey ona yardım etmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında Sultan Baybars'ın düşmanı olup hükümdarlığı boyunca kendisine rahat vermemiş olan Can Beg Sufi, Ramazanoğlu Mehmed b. Gündoğdu ve Dulkadıroğlu Nâsıruddin Mehmed Bey'in yanına gelerek, olumsuz bir durum olur da onlara sığınırsa onu kimseye vermeyeceklerine ve yalnız bırakmayacaklarına dair kesin söz aldı. Kaynaklarda adı geçen bu Gündoğdu oğlu Mehmed'in Ramazanoğlu beyi tayin edilen Mehmed ile aynı şahıs olup olmadığı ise bilinmemektedir. Eğer bu bilgi doğru kabul edilirse Mehmed Bey'in yaklaşık sekiz yıl beyliği idare ettiği tahmin edilebilir.

Ertesi yıl Dulkadırlılar ile Karamanoğulları'nın arası açıldı. Nitekim Karamanoğlu İbrahim Bey, Ramazan, Özer ve Gündüzoğulları ile birlikte Kayseri üzerine yürüyüp Dulkadıroğlu Nâsıruddin Bey'i bozguna uğratarak şehri ele geçirdi. Bu Türkmen beylerinin Karamanoğlu'na yardıma gelmelerinde Memlûk sultanının etkisi olmuş olmalıdır. Nitekim bu olay üzerine Dulkadıroğlu Nâsıruddin, Memlûk sultanına olan tabiiyetinden çıkarak Osmanlılara yaklaşacaktır. Kaynaklarda İbrahim Bey'e refakat eden Ramazanoğlu'nun kimliği ise açıklanmamaktadır.

Ramazanoğlu Mehmed Bey'in hangi tarihte ve nasıl öldüğü bilinmemektedir. Onun beylik döneminin, karışıklık içerisinde ve Memlûklere tam tabiiyetle geçtiği anlaşılıyor.

Eylük Bey

843 (1439-40) yılında Ramazanoğlu beyi olarak Eylük'ün adına rastlanır. Eylük, kaynaklarda Adana ve Misis hâkimi olarak anılır. Emîr Eylük, Varsak beylerinden Karaoğlu Musa ile mücadele halindeydi. Varsak Bey'i Musa, Sultan Baybars'ın dostu olup, Çakmak'a karşı isyan etmiş olan Halep Valisi Tanğrıbirmiş'e yardım etmişti.

Çakmak'ın Memlûk sultanlığına gelmesi üzerine onun yanına giden Ramazanoğlu beyi, Sultan Çakmak'ı Musa'ya karşı kışkırttı. Eylük'ün isteklerini kabul eden Çakmak bu işle Halep Valisi Hoş Geldi'yi görevlendirdi. Eylük, Halep Valisi Hoş Geldi'nin verdiği 100 kadar atlıyı ve Özeroğulları Türkmenlerini de yanına alarak Karaoğlu Musa'nın üzerine yürüdü. Ramazanoğlu Eylük Bey'in üzerine geldiğini öğrenen Varsak beyi Musa çadırlarını

bir geçitte bırakarak kendisi pusuya yattı. Emîr Eylük'ün adamları geçide girdiğinde boş çadırları görerek hemen yağmaya daldılar. Tam bu sırada pusudaki Varsak askerleri yerlerinden aniden çıkarak onların üzerine saldırdılar. Oldukça çetin geçen muharebede Musa Bey, Hoş Geldi tarafından öldürüldü. Ancak Hoş Geldi ve Emîr Eylük de savaş sonucunda Musa Bey ile aynı akıbete uğradılar. Halep askerlerinden ağır yaralı olarak sadece 6 kişi geri dönebildi (30 Mart 1440). Varsaklar karşısında uğradıkları bozgunu takip eden yıllarda Ramazanoğulları'nın uzun bir müddet siyasî olaylara karışmadıkları anlaşılmaktadır.

Dündar Bey

1457'de Karamanoğlu İbrahim Bey'in Tarsus, Adana ve Külek bölgelerini istila teşebbüsü üzerine Memlûkler, Hoş Geldi (Kadem) en-Nasır'ı Karaman iline göndererek burada tahribat yaptırttı. Memlûklerin bu seferine Ramazanoğlu kuvvetleri de katılmış olup başlarında Dündar Bey bulunuyordu. İki taraf arasında meydana gelen savaşta Karamanlılar yenildi ve Tarsus geri alındı. Tarsus geri alındıktan sonra Dündar Bey'in Ramazanoğulları'nın yönetimine getirilmiş olması muhtemeldir.

Dündar Bey'in 1456-1462 tarihleri arasında hüküm sürdüğü sanılmaktadır. Halil Edhem, 866 (1462)'da Dündar Bey'in Ramazanoğulları emîri olduğunu belirttikten sonra onu Hasan ve Gazi beylerin takip ettiğini söyler. Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, Dündar Bey'in 866 (1461-62)'da Ramazanoğulları beyi olduğunu yazdıktan sonra Dündar'a Hasan Bey'in, ona da Gazi Bey'in halef olduğunu bildirir. Ancak birbiri arkasına tahta çıkan Hasan Bey, Gazi Bey ve Ömer Bey'den kaynaklar pek az bahsetmektedirler.

Çukurova bölgesi, Osmanlılar ile Memlûkler arasında büyük bir nüfuz mücadelesine sahne olmaktaydı. Dulkadırlı beyi Şehsuvar Bey, Osmanlı Devleti'nin yardımı ile kardeşi Şahbudak'ı alt ederek beyliğe sahip oldu. Ancak Memlûk sultanı kendi taraftarı olan Şahbudak'ı tekrar beyliğin başına getirebilmek için onların üzerine Berdi Bey komutasında büyük bir ordu gönderdiyse de Osmanlılar tarafından desteklenen Dulkadırlılar bu orduyu bozguna uğrattı. 1467-68 yılında Dulkadırlı Şehsuvar Bey ile yapılan savaşta Şam valisine yardım eden el-Bedri Hasan bin Ramazan et-Türkmanî isimli beyin tarihçi Gelibolulu Âlî'nin sözünü ettiği Hasan Bey olması mümkündür.

Âlî Efendi'nin isminden bahsettiği Gazi Bey hakkında bir bilgimiz yoktur. 1469-1470 yıllarında beylik görevinde bulunan Ömer Bey hakkında ise Gelibolulu Âlî'nin eserinde bilgi yoktur. Bunların döneminde önemli bir olay olmadığı için kaynaklarımız haklarında pek bilgi vermemektedir.

Ömer Bey

Dulkadıroğlu Şehsuvar Bey ise bu zaferi müteakip Ramazanoğulları'nın başına Ömer Bey'i tayin etmiş ve bunu Fâtih Sultan Mehmed'e yazdığı bir mektupla bildirmiştir. Ömer Bey ise çok geçmeden Memlûklere yanaşmış ve Dulkadıroğulları'na karşı cephe almıştır. Dulkadırlı Şehsuvar Bey'in Memlûklere karşı giriştiği bağımsızlık mücadelesinde Ramazanoğlu Memlûklere sadık kaldı. Nitekim 874 (1469-70)'te Memlûklerin Malatya Valisi Korkmaz es-Sagîr ile hareket eden Ömer Bey, Şehsuvar'a karşı bir baskın düzenleyerek iki kardeşi ile akrabası, emîrleri ve askerlerinden birçoğunu esir almıştı. Aynı yılın Ekim ayında ise Sis Kalesi üzerine yürüyen Ramazanoğlu, Dulkadırlıların eline geçmiş olan şehri kolayca zapt etti. Adı kaynaklarda belirtilmeyen bu Ramazanoğlu'nun Ömer Bey olduğu anlaşılmaktadır.

Ramazanoğlu Ömer Bey'in gösterdiği bu muvaffakiyetlerden memnun kalan Memlûk sultanı, ona hil'at ve hediyeler gönderdi. Fakat ertesi yıl Şehsuvar Bey ile karşılaşan Ramazanoğlu bozguna uğradı ve Ayas Kalesi de tekrar Dulkadırlıların eline geçti. Bu durumdan son derece müteessir olan sultan, Şehsuvar Bey'e kesin bir darbe vurmak gayesiyle 1471 yılında meşhur Memlûk komutanı Yaş Bey (Yeş-beg)'i kalabalık bir ordunun başında sefere memur etti. Emîr Yaş Bey Halep'e geldiğinde Türkmen emîrleri kuvvetleri ile birlikte gelerek kendisine katıldı. Bunlar Bozoklardan Dulkadıroğlu Şahbudak, Köpekoğulları'ndan Eslemezoğlu Mehmed, Bayatlardan Bozcaoğlu Halil, İnaloğlu Hamza ve Gündüzoğlu ile Üçoklardan Ramazanoğlu Ömer, kardeşi Davud ve diğerleri idiler.

Memlûk Sultanı Kayıtbay 882'de (1477) Antakya'da iken huzuruna gelen Ramazanoğlu'nun bu Ömer Bey olduğu anlaşılmaktadır. Onun 890'da (1485) hâlâ beyliğin başında bulunduğu bilinmektedir.

Ömer Bey'in Memlûklere olan bağlılığı Osmanlı-Memlûk savaşı sırasında da devam etmiştir. Nitekim 1485'te Osmanlı kuvvetleri Adana'yı zapt ettiği zaman Üçoklardan Ramazanoğlu Ömer Bey, Özeroğlu Melik Bey ve Gündüzoğlu Mehmed Bey karşı harekete geçmişti. Osmanlı kuvvetleri Ceyhan Nehri kenarında, yapılan savaşta bu beyleri bozguna uğratarak Gündüzoğlu'nu öldürdü ve Ramazanoğlu'nu da esir olarak Bâyezid'e gönderdi. Ömer Bey'in akıbeti hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Tarsus ve Adana'da hutbe Osmanlı padişahı adına okunmaya başladı.

Halil Bey

XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında Ramazanoğulları Beyliği'nin başında Halil Bey bulunuyordu. Halil Bey'in mezar kitabesinde babasının Davud olduğu yazılıdır. Bu bey Ömer Bey'in kardeşi Davud'dur. Cenâbî

ve Âlî Mustafa Efendi'ye göre Davud beylik etmiştir. Âlî'ye göre Davud 885'te (1480) Diyarbekir taraflarında yapılan bir savaşta ölmüş ve Halep'te toprağa verilmiştir. Burada zikredilen savaşla, aynı yıl Memlûkler ile Akkoyunlular arasında yapılan ve Memlûklerin yenilgisiyle sonuçlanan Ruha (Urfa) savaşı kastedilmiş olmalıdır. Bu savaşta Memlûk ordusunun başkumandanı Yaş Bey (Yeş Beg) esir alınarak hayatına son verilmiştir.

Âşıkpaşazâde'nin bildirdiği üzere Ömer Bey 890 (1485) yılında hâlâ Ramazanoğlu beyi olduğuna göre Davud'un Ömer Bey'den önce beylik yaptığını veya Ömer Bey'in bir ara mazul (azledilmiş)bulunduğunu, Davud'un ölümünden sonra tekrar beyliğin başına geçtiğini kabul etmek gerekir. Diğer taraftan kitabelerde ve Osmanlı kaynaklarında Davud'un babasının İbrahim adını taşıdığı görülür. Bu İbrahim'in 830'da (1427) öldürülen İbrahim Bey olduğu şüphelidir. Âlî Mustafa Efendi de Davud'un babası İbrahim'in babasının Mehmed olduğunu yazar, ancak bu İbrahim'e dair hiçbir işaret yoktur. Bu sebeple Davud ile Ömer Beyler, kesin olmamakla birlikte 1427'de Kahire'de hayatına son verilen İbrahim Bey'in oğulları kabul edilebilir. Halil Bey'in otuz yıl beylik yaptığı söylenir. Buna göre o 890'da (1485) Osmanlılar tarafından esir alınan Ömer Bey'in yerine geçmiş olabilir.

Osmanlıların Ceyhan Nehri kenarında yapılan savaşta elde ettiği başarı Mısır'ı da telaşlandırdı ve Halep'e önemli bir Memlûk ordusu gönderildi. Osmanlılar buna Anadolu Beylerbeyi Hersekoğlu Ahmed Paşa'yı Çukurova'ya göndererek cevap verdi. Ağustos 1488'de Adana civarındaki Ağa Çayırı'nda Osmanlılara karşı çıkan Atabeg Emîr Özbek komutasındaki Memlûk ordusunda Ramazanoğlu Halil Bey de bulunuyordu.

Savaşın başlangıcında Memlûklere şiddetle saldıran Osmanlı kuvvetleri galip duruma geçmelerine rağmen Karamanlı sipahilerin kaçmaları ve Evrenosoğulları'ndan İsa ve Süleyman beylerin hayatlarını yitirmeleri üzerine bozguna uğradı. Osmanlı kuvvetleri kaçarken Timroz eş-Şemsî idaresindeki dört bin mızraklı asker ile Ramazanlı, Turgudlu ve Varsaklı Türkmenler firarileri şiddetle takip ederek Osmanlı ordugâhını yağma etti.

Öte yandan Karaman Beyliği'nin en büyük bey ailesi olup, bu beyliğin Osrnanlılara geçmesi üzerine İç-il'e çekilen Turgudoğulları, Ramazanoğulları üzerine saldırmıştı. Ancak Halil Bey, beş bin kişilik ordusu ile Turgudoğulları'nı bozguna uğrattı.

Halil Bey, Osmanlıların Çukurova bölgesinde hâkimiyetini kabul ettirmesinden sonra bu devletle iyi geçinmeyi kendi ülkesinin geleceği bakımından daha faydalı gördü. Onun Osmanlılar ile olan dostluğu, Ramazanoğulları Beyliği'nin Memlûk Devleti ile bağlantılarını iyice zayıflattı.

Müttefiki Turgudoğlu ile arası açılınca Halil Bey, Turgutoğlu'nu yenerek başını kesip İstanbul'a gönderdi. Ardından da Mısır sultanının üzerine asker gönderdiğini duyunca kaçarak, Karaman vilayetine gelip, Osmanlı sultanının himayesine girdi. Ailesini Konya'da bırakıp İstanbul'a geldi ve padişah tarafından huzura kabul edildi. Padişah kendisine hürmet edip Rumeli'de dirlik verdi. Halil Bey'in İstanbul'a gitmesi ile Adana hâkimliği kardeşinin oğluna verildi.

Bu sırada Mısır'da Sultan Kayıtbay ölmüş ve oğlunun dayısı olan Kansu Mısır sultanı olmuştu. Bir süre sonra İstanbul'dan Mısır'a elçiler gitti ve Memlûk sultanından Halil Bey'in affını istedi. Sultan Kansu bu isteği kabul etti, Halil Bey Mısır'da sultan tarafından kabul olunarak yeniden Adana beyi olarak bölgeye gönderildi. 1510 yılında kısa bir süre beylik yaptıktan sonra aynı yıl içinde öldü ve yaptırmış olduğu Ulu Cami'nin bahçesindeki Ramazanoğulları Türbesi'ne defnolundu.

Uzun süren saltanatı sırasında bölgede barışın sağlanması için büyük dikkat sarfeden Halil Bey âlimlere hürmet eden, cömert, fakir fukarayı koruyup gözeten bir bey idi. Halk kendisini çok sevdiğinden ve büyük hizmetlerinden dolayı kendisine dine yardım eden manasına gelen "Gıyâseddin" lakabını verdi. Ramazanlı ülkesi en çok bu bey zamanında imar gördü, camiler, medreseler, saraylar, hanlar ve çeşmeler ile ülkenin dört bir yanı tezyin edildi.

Ramazanoğlu beylerinin ünlülerinden Halil Bey, 1480-1510 yılları arasında 30 yıl süreyle beylik yapmış ve pek çok eser bırakmıştır. Bugün Adana'nın en önemli tarihî eserlerinden birisi olan Ulu Cami onun zamanında yapılmış ve belgelere Halil Bey Camii olarak geçmiştir.

Mahmud Bey

Halil Bey'in ardından kardeşi Mahmud, Ramazanlı beyi oldu. Mahmud Bey de Osmanlı Devleti'ne yaklaşmak ve Memlûklerle olan ilişkisini azaltmak suretiyle ağabeyi Halil Bey'in siyasetini devam ettirdi. Bu sebeple 920 (1514)'de Memlûk sultanı tarafından azledilerek yerine amcasının oğlu Selim Bey getirildi. Memlûkler tarafından görevden alınınca İstanbul'a giden Mahmud Bey, 30 Haziran 1515'te Yavuz'un elini öperek Osmanlı sultanına birçok hediye takdim etti. Yavuz Sultan Selim, Mahmud Bey'e büyük itibar gösterdi, 200.000 akçalık dirlik verdi ve ona seferde yanında bulunma imtiyazını bahşetti (Şaban 921/ Eylül 1515). Böylece Mahmud Bey, padişahtan başka kimseye tâbi olmayacaktı.

Ertesi yıl yapılan Memlûk seferine Mahmud Bey de katıldı. Ordu Malatya'dan Halep üzerine doğru yürürken Ramazanoğulları'ndan bir diğer bey

gelerek padişaha itaatini bildirdi. Bu kişinin Ramazanoğlu Selim Bey olması kuvvetle muhtemeldir.

9 Ocak 1517 tarihinde toplanan ordu kurultayında Mısır üzerine yürünmesi yolunda açık ve kesin bir tavır koyan Mahmud Bey'e padişah tarafından 9 kat hil'at giydirildiği rivayet edilir. Nitekim Yavuz Sultan Selim Mercidabık Zaferi'ni (25 Receb 922/24 Ağustos 1516) müteakip yaptığı tevcihler esnasında Mahmud Bey'e Ramazanoğulları'nın beyliğini verdi. Mısır seferinde büyük yararlılık gösteren Mahmud Bey, bu seferin devamında meydana gelen Ridaniye Savaşı'nda (28 Zilhicce 922/22 Ocak 1517) sol kolda yer aldı. Ancak savaş sırasında Memlûk Sultanı Tomanbay ve üç yüz seçkin silahşorun padişahı öldürmek üzere otağ-ı hümayuna baskında bulundukları sırada Sadrazam Sinan Paşa'nın yanı sıra Ramazanoğlu Mahmud Bey de öldürüldü. Mahmud Bey'in naaşını Halep'e gönderen Yavuz Sultan Selim, Ramazanoğulları Beyliği'nin başına Halil Bey'in oğlu Kubad Bey'i tayin etti. Daha sonra Ramazanoğulları tarafından mezarın üzerine bir türbe yaptırıldı.

Daha önce Memlûkler tarafından beyliğin başına getirilmiş olan Selim Bey'in ise Osmanlı-Memlûk savaşları sırasındaki tutumu ile sonunun ne olduğu hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Selim Bey'in Adana'da bir mescid inşa ettirdiği ve bu mescidin etrafında Selim Bey Mescidi (Su Gedüğü) denilen bir mahallenin teşekkül ettiği bilinmektedir.

Osmanlı Yönetiminde Ramazanoğulları Beyleri Dönemi

Osmanlıların ilk Adana sancak beyi olan Mahmud Bey'in ölümü üzerine Halil Bey'in oğlu Kubad Bey'e görev verildi. Fakat bölgede meydana gelen karışıklık üzerine kısa bir süre sonra Kubad Bey'in kardeşi Pîrî Bey'e Çukurova hâkimliği verildi. Kubad'ın elinde ise sadece Adana şehri kaldı. Daha sonra yönetimi tamamen eline geçiren Pîrî Bey, Kubad Bey ve diğer kardeşleri Davud, Korkud ve Mahmud'un 40.000'er akça zeâmetle Rumeli'de ikametleri için Osmanlı Sultanı Kanûnî'den emir çıkarttı.

Pîrî Bey

Ramazanoğulları beyliği kendi isteği ile Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiği için bu topraklar kendilerine yurtluk ve ocaklık olarak verildi. Yönetim Ramazanoğulları'na bırakılmakla birlikte bölge diğer Osmanlı toprakları gibi nüfus ve arazi tahririne tâbi tutuldu. Bu tahrirlerden Ramazanoğulları dönemindeki Çukurova nüfusunu yaklaşık olarak anlayabildiğimiz gibi, Pîrî Bey'e ve oğullarına verilen dirlikleri de görebilmekteyiz. Pîrî Bey'in oğullarına zeâmet olarak verilen mezraalar sonradan Ramazanoğulları vakfına dâhil edildi.

Pîrî Bey'e ait ilk kitabe 926 (1520) tarihlidir. Âlî Mustafa Efendi'ye göre Pîrî Bey, Kanûnî Sultan Süleyman'ın teveccühüne nail olmuştur. Hatta onun beylik yapması için Kubad Bey ve diğer kardeşleri bir müddet Rumeli'de görevlendirilmiştir.

Pîrî Bey'in, 932'de (1526) Osmanlı ordusu Mohaç'ta düşman karşısında bulunduğu bir sırada Bozok'ta Sevgülen (Söklen) boyu beyi Musa ve Dulkadır hanedanından Zünnûn'un birlikte çıkardıkları isyanın bastırılmasında yardımı görüldüğü gibi yine aynı yıl içerisinde Adana'da Domuz Oğlan adlı birisinin çıkarttığı olayların bastırılmasında da görülür. Ramazanoğlu Pîrî Bey, süratle gelerek Konursuyu denilen yerde hem Domuz Oğlan kuvvetlerini bozguna uğrattı hem de Domuz Oğlan'ı öldürdü.

Pîrî Bey Adana'ya döndüğünde Tarsus'ta Begce (Yekçe) Bey isyanı meydana geldi. Derhal isyancılar üzerine giden Pîrî Bey, Begce'yi saklandığı bağda yakalayarak İstanbul'a gönderdi. 1527'de ise Kara İsalu Türkmenleri'nden Safevîlerin dâisi olan Mustafaoğlu Veli Halife Adana'da üçüncü ayaklanmayı çıkardı. Bu halifeler, Safevî Devleti tarafından Anadolu'da taraftar kazanmak için fırsat buldukça devlete karşı isyan çıkarmaya memur edilmiş kimselerdi. Nitekim Veli Halife de Kara İsaluk pazarını yağmaladıktan sonra da, Kusunlu'ya saldırdı. Sonra Tarsus üzerine yürüyerek Sancak Beyi Kara Hasan'ı bozguna uğratmış ve onu şehre kapanmaya mecbur etmiştir. Veli Halife, Ramazanoğlu Pîrî Bey'in üzerine gelmekte olduğunu duyunca Tarsus'u muhasarayı bırakıp bir dağa doğru çekilmek istemiş, ancak Ramazanlı Bey, yetişerek asilerin büyük bir bölümünü öldürmüştür.

Kalender Çelebi isyanının bastırılmasından sonra Pîrî Bey'in 3 yıl kadar İstanbul'da oturması Adana'da yeni dalgalanmalara sebep oldu. 1529 yılında Üzeyir (Dörtyol) sancağı beyi Ahmed Bey'in kardeşinin oğlu Seydi ayaklandı. Başına kırmızı bir taç giyerek önce amcası Ahmed Bey'i öldürdü. 5.000 kadar eşkiyayı başına toplayarak Berendi nahiyesini ve Ayas kasabasını yağmaladı. Pîrî Bey önce Sis dağlarına gidenleri, sonra Üzeyir'e kaçanları kılıçtan geçirerek bu aileyi de ortadan kaldırdı.

Pîrî Bey'e resmî yazışmalarda "Cenâb-ı Emâret-meâb" diye hitap edilirdi. Pîrî Bey'e yeri geldiğinde beylerbeyilerden bile daha fazla saygı gösterilmesini kıskanan bazı beylerbeyileri onu incitince sancakbeyliğinden istifa etti. Bunun üzerine kendisine önce Karaman Beylerbeyiliği verildi. Adana'daki haslarından 400.000 akçası, Pîrî Bey'in yerine atanan Ali Bey'e tevcih olundu. Arta kalanı müstakil mukataa kılınıp ileri gelen beylere ve askerlere verildi.

Pîrî Paşa (Bey) daha sonra Şam Beylerbeyliği'ne atandı. Ancak Adana'ya gönderilen mirlivâ, Varsak Türkmenleri'nin eşkıyalıklarını önlemekten âciz kalınca Pîrî Paşa 1.600.000 akça has ile yeniden Adana Sancakbeyliği'ne

tayin edildi. Bu sırada büyük vezirlerin hasları 1.200.000 akça idi. Bu da Pîrî Paşa'ya Kanûnî'nin verdiği önemi göstermektedir. Pîrî Paşa 1543-44 ve 1550-51 yıllarında iki defa da Halep Beylerbeyiliği görevinde bulunmuştu.

Pîrî Paşa kısa bir dönem hariç tutulursa 1517 yılından 1568 yılına kadar Adana Sancakbeyliği, Halep ve Karaman Beylerbeyiliği görevlerinde bulundu. Bu süre içerisinde babası Halil Bey tarafından kurulmuş olan Ramazanoğulları Vakfı'nın mütevellilik görevini de üzerine aldı. 1539-1540 yıllarında düzenlemiş olduğu vakfiye ile babasından 1522 Halep akçası gelirle devir almış olduğu vakfı, yılda 383.985 Osmanlı akçası geliri olan büyük bir vakıf haline getirdi. Bununla da yetinmeyen Pîrî Paşa 1555 yılına kadar esas vakfiyesine yaptığı 7 ek vakfiye ile vakfa yeni gelirler ekledi. Pîrî Bey hayatta iken Mustafa adındaki oğlu vefat etmiş ve onu Adana'da yaptırmış olduğu Ulu Cami'de defnetmişti. İşte bu oğlu için, Ramazanoğlu konağı (Harem dairesi) civarında yaptırmış olduğu evler de vakfa dâhil edilmişti.

Pîrî Paşa gayet akıllı, cömert, iyi huylu ve dindar bir kimse idi. Farsça konuşur ve hüsn-i hat yazardı. Yüksek kültüre sahip bir devlet adamıydı. Kanûnî'nin ölümü üzerine yazdığı şiir, tarih kitaplarına geçmiştir. 975 (1567)'te öldüğü zaman yaşı 90'ın üzerindeydi. 1557 yılında Adana'dan geçen seyyah Meleki, Pîrî Bey'in iyilik seven ve cömert bir zat olduğunu kaydetmektedir. Pîrî Paşa, Adana'da büyük bir cami, bir medrese, yoksulları doyurmak için aşevleri ile han ve hamamlar yaptırmış ve böylece babası Halil Bey zamanında başlatılmış olan imar faaliyetlerini hiç aksatmadan devam ettirmiştir. Bu arada halkın çalışabilmesi için kumaş dokuma tezgâhları, yağhaneler, bedesten ve dükkânlar da yaptırmıştır.

Derviş Bey

Pîrî Bey öldüğünde küçük oğlu Derviş Bey Tarsus'ta vali olarak bulunuyordu. Pîrî Paşa'dan sonra beylik vasiyeti üzerine küçük oğlu Derviş'e tevcih edilmiştir. Payas Kalesi'nin tamiri işi Derviş Mehmed Bey'e verilmiş ve bu konuda kendisine birçok hüküm yazılmıştı. Babasının sağlığında Tarsus sancak beyi olan Derviş Bey ava meraklı, avcı kuşların tedavisinde ihtisas sahibi, dürüst ve cömert bir insandı. İçki ve afyona düşkünlüğü yüzünden ancak altı ay beylik yapabilen Derviş Bey'in 1569'da vefatı üzerine yerine Sis/Antep sancak beyi olan ağabeyi İbrahim geçmiştir.

III. İbrahim Bey

İbrahim Bey zamanında ortaya çıkan olaylardan en önemlisi Kıbrıs'ın fethi olmuştur. İbrahim Bey amcasının oğlu Hüseyin ile birlikte Kıbrıs seferine katıldı (978/1570) ve 991 (1583)'de İran seferine çıkan Serdar Ferhad

Paşa'nın ordusuna ilhakı istendi. Fakat bu karar değiştirilerek oğullarından Sis sancak beyi Ahmed'in İran seferine katılması, kendisinin de Halep'in muhafazasında bulunması bildirildi (21 Rebî'ulâhir 993/22 Nisan 1585).

Adana 'hac' yolu üzerinde olduğu için Adana beylerinden beklenilen görevlerden birisi de hacıların Çukurova'dan salimen geçirilmeleriydi. Özellikle Misis, Kurdkulağı ve Demirkapı yakınlarında hacıların yolunu kesen eşkıya soygunculuk yapmaktaydı. 1573 yılında Adana Sancakbeyi İbrahim Bey hacıların güvenliklerinin sağlanması ile görevlendirildi. 1572 yılında İbrahim Bey'in oğullarından üçü dirlik tasarruf etmekteydiler. Bunlardan Yusuf 24.704 akça; İsmail 22.000 akçalık zeâmete sahipti.

Cömertliği ve ilim adamlarına olan muhabbeti ile tanınan İbrahim Bey, 997 (1580) yılında vefat etmiştir.

Osmanlı belgelerinden İbrahim Bey'in hâkimliği zamanında Tarsus'ta Ahmed'in (988/1580) ve ertesi yıl Ömer Bey'in sancak beyi olduğu anlaşılmaktadır. Bu beylerin Ramazanoğulları hanedanından olmaları muhtemeldir. III. İbrahim Bey'in Mehmed, Ahmed ve İsmail adlı oğullarından Mehmed Bey Adana hâkimi oldu.

II. Mehmed Bey

İbrahim Bey'den sonra yerine oğlu Mehmed Bey geçmiştir. Ataları gibi ahlâkının temizliği ve iyi davranışları ile tanınan Mehmed Bey 1594 yılında sağ bulunuyordu. Ancak 14 Eylül 1582'de Adana hâkimi olarak İbrahim Bey'in diğer oğlu İsmail Bey göründüğüne göre Mehmed Bey bu tarihten önce başka bir göreve getirilmiş olmalıdır.

Pîr Mansur Bey

Bu arada 1595'ten sonra beyliğin başında Mehmed Bey'in oğlu Pîr Mansur'un bulunduğu ve onun da 1609'da ayrıldığı nakledilmektedir.

Adana hâkimliğine 1604 yılında Pîr Mansur Bey tayin edildi. 1614 yılında İstanbul'a adam gönderen Pîr Mansur Bey, Adana'nın 1608 senesinden beri beylerbeyilik olduğunu ve kendisine Adana'nın yük olan devlet gelirlerinden 1 yük (100.000) akça verilmesi ferman olunduğu halde verilmediğini bildirmişti. Bunun üzerine Pîr Mansur Bey'in hakkının ödenmesi için Adana beylerbeyine ve Adana kadısına hükümler gönderildi.

Pîrî Mehmed Paşa'nın kardeşi Kubad Bey ise Karaman, İç-il, Aclun ve Trabzon'da sancak beyliği yaptıktan sonra Basra beylerbeyi oldu. Ardından Halep ve Van'da beylerbeyi olarak bulundu ve 966 (1558-59) yılında vefat etti. Âlî Mustafa Efendi, Pîrî Reis'in öldürülmesinde onun İstanbul'a ulaştırdığı

gerçek dışı sözlerin önemli rolü olduğunu yazar. Kubad Paşa'nın oğulları da beylerbeyilik mevkiine kadar yükselmiştir.

Bununla beraber bu tarihten itibaren Adana Halep'e, Sis ve Tarsus da Kıbrıs Beylerbeyliği'ne bağlanmak suretiyle Ramazanlı beyliği topraklarının bütünlüğü kaybolmuştur. Daha sonraları Adana aynı addaki beylerbeyliğin merkezi olmuştur.

Ramazanoğulları, Çukurova'da Üçoklar üzerinde hâkimiyet kurup onları kendilerine tam olarak bağlayamadıkları gibi Özeroğulları, Kara İsa, Kuştemür (Koştemür), Kosunlu, Ulaş ve diğer aileler de onları metbu tanımamış görünmektedir. Bunun asıl sebebi Çukurova'da Ayas, Sis ve Tarsus olmak üzere üç Memlûk valiliğinin bulunmasıdır. Bu valilikler Ramazanoğulları'nı, Özeroğulları'nı ve diğer Üçoklu aileleri gözaltında tutuyordu. Ramazanoğulları'nın Karamanoğulları ile ilişkileri daima dostça olmuştur. Osmanlı sınırları Toroslar'a dayanınca Üçoklu Türkmenleri'nin durumu ile yakından ilgilenilmiş ve onların Ertuğrul Bey'in babasının emrindeki Oğuz topluluğundan oldukları söylenilerek kendilerine sahip çıkılmıştır.

Memlûkler devrinde Ramazanoğulları genellikle sadece Adana ve Misis yörelerini idare etmiştir. Bu topraklar üzerindeki idarelerine Memlûklerin karışmadığı ve elde edilen gelirlerin tamamen kendi tasarruflarında olduğu bilinmektedir. Osmanlı devrinde beyliğin hukuki statüsü "ocaklık" diye nitelendirilmiştir. Bundan dolayı onlara "hâkim" unvanı ile hitap edilmekte, yazılarda Kırım hanlarına olduğu gibi "cenâb-i emâret-meâb" unvanı verilmekteydi. Fakat Ramazanoğulları, Osmanlı devrinde yalnız Adana hâkimleri diye tanınır. Adana hâkimleri, bu yörede kendilerine dirlik olarak tahsis edilen yerin geliriyle geçinmek zorunda bırakılmıştır. Bu sebeple Ramazanoğulları'nın durumu sancak beylerinkinden çok farklı değildir; tek istisna hâkimliğin babadan oğula geçmesidir. Ramazanoğulları'nın Adana ve Tarsus'ta çeşitli imar faaliyetlerinde bulundukları bilinmektedir.

Çukurova'nın fethinde ve idaresinde rol oynamış bulunan Ramazanoğulları, Adana Ulu Camii (Cami-i Cedîd-i Halil Bey) ve Medresesi, Yağ Camii (Cami-i Atîk) ve Medresesi, imaret ve misafirhane, darüşşifa, darü'l-hadis, sıbyan mektebi gibi birçok sosyal kurumun yüzlerce yıl bütün masraflarını karşılamıştır. Medreseler ve aşevi yazın Kızıldağ yaylasında faaliyetine devam etmiş, yayla yollarının bakımı da vakıf tarafından sağlanmıştır. Sadece Ulu Cami'de görev yapıp ücret alanların sayısının 54 kişi; aşevinde çalışanların sayısının 18 kişi olduğunu düşünürsek Ramazanoğulları'nın Adana'da ne kadar etkin olduklarını daha iyi anlayabiliriz.

1570 yıllarında bu vakfın 755.682 akça tutan harcamalarının büyük kısmı bugün Bakırcılar Çarşısı olarak bilinen Ramazanoğulları Çarşısı'ndaki

yüzlerce dükkândan sağlanmaktaydı. Buna karşılık Ramazanoğulları hiçbir zaman tam bağımsız olamadıklarından adlarına kesilmiş bir sikkeye rastlanmadığı gibi Dulkadıroğlu Alâüddevle Bey gibi adlarına kanunnâme de tanzim edememişlerdir.

Ramazanoğulları 1608 yılında yönetimden ayrıldıktan sonra tarihî rollerini yavaş yavaş yitirdi. Bugün Ramazanoğulları sülalesi Maraş, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere Anadolu'nun birçok iline dağılmıştır. Ramazanoğulları Vakfı'nın malları, XIX. yüzyılda birer ikişer satılıp tüketilince bu Türkmen ailesi bölgedeki önemini kaybetti. Buna rağmen Ramazanoğulları Anadolu'da varlıklarını günümüze kadar sürdürebilmiş ender ailelerden biridir.

İmar Faaliyetleri

Adana'da bulunan Adana Ulu Camii Külliyesi, Çukurova bölgesinde kurulmuş olan Ramazanoğulları Beyliği'nden kalmış olan en önemli eserdir. Cami, medrese, türbe, mescid, konak, han, hamam, arasta, çeşme ve pek çok dükkândan oluşan bu külliyenin büyük bir kısmı bugün de ayaktadır. Adana Ulu Camii, Türk sanat tarihinin en kıymetli eserleri arasında yer almaktadır.

Caminin kapıları ve minberi üzerinde yer alan kitabelerden anlaşıldığına göre, caminin yapımı 1513'te Ramazanoğlu Halil Bey tarafından başlatılmış, 1520'de oğlu Pîrî Paşa tarafından tamamlanmıştır.

Selçuklu, Zengî, Memlûk ve Osmanlı sanat tarzlarını bünyesinde barındıran Adana Ulu Camii birçok devletin sanat kültürünü bünyesinde barındırmasından dolayı özel bir öneme sahiptir.

İçinde Pîrî Paşa'nın iki oğlu Mehmed Şah ve Mustafa ile Emîr Halil Bey'in de mezarının olduğu ve caminin doğu yakasına bitişik olan türbe 1540 senesinde Pîrî Paşa tarafından yaptırılmıştır. Külliyenin medresesi ise, Pîrî Paşa tarafından 1540'ta caminin doğu tarafına yaptırılmıştır.

Adana bölgesindeki Yağ Camii (Eski Cami) Pîrî Paşa tarafından yaptırılmış olup 1501 senesinde Ramazanoğulları'ndan Halil Bey'in emriyle camiye dönüştürülen küçük kilisenin yanına inşa edilmiştir. Ramazanoğlu Halil Bey, bu eserleri dışında Adana'da iki cami ve bir medrese daha yaptırmıştır.

Halil Bey'in oğlu Pîrî Bey de Adana'da cami, medrese, han, hamam olmak üzere birçok mimari eser vücuda getirmiştir.

Pîrî Bey'in oğullarından Mustafa Bey, bir cami inşa ettirmiştir. Pîrî Bey'in diğer oğlu İbrahim ise, Adana ve Tarsus'ta birer cami yaptırmıştır.

Pîrî (Bey) Paşa 90 yaşında iken 1568-69'da vefat etti. Pîrî Bey, tarihe önem veren Türkçe ve Farsça şiirler yazan kültürlü bir devlet adamı idi. Ramazanoğulları'nın en istikrarlı ve mesut zamanı onun devrinde yaşandı.

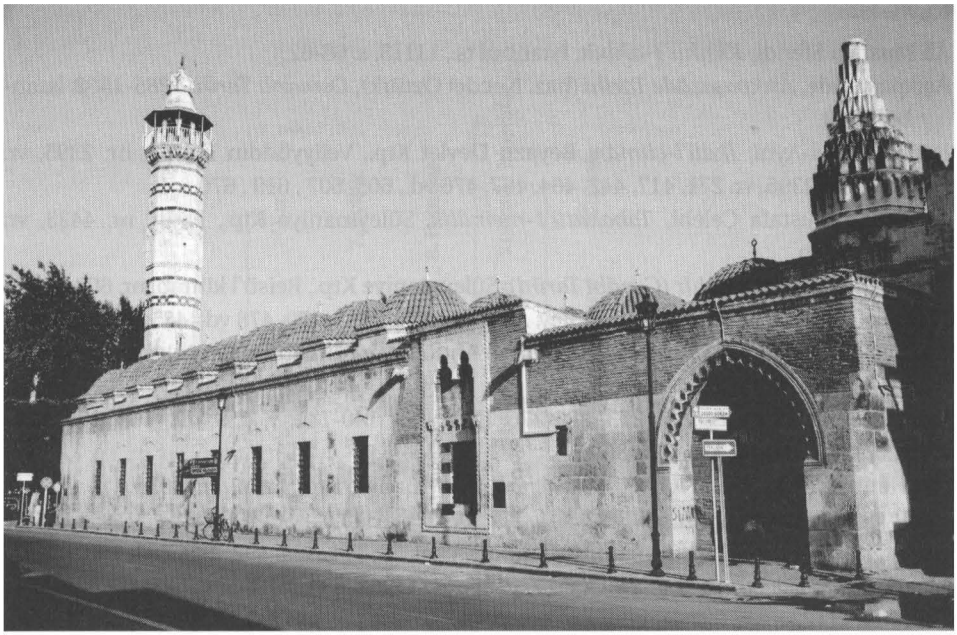

Adana Ulu Camii ve Külliyesi
(https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2016/12/Adana-Ulu-Cami-Genel.jpg)

Yağ Camii
(http://www.kulturportali.gov.tr/Common/GetFoto.aspx?f=MDQxMjIwMTRcMWExOWEzZDYtN2RhYS00MjkxLWIyZGItNzExMTQzMjJjNTVmLmpwZw%3d%3d&t=Mg%3d%3d&s=bGFyZ2U%3d)

Kaynaklar

Âlî Mustafa Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul ts., 111/3, s. 56-62.

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi* (haz. Necdet Öztürk), *Osmanlı Tarihi 1285-1502*, İstanbul 2013.

Bedreddin el-Aynî, *İkdü'l-cümân*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2395, vr. 565h; nr. 2396, vr. 271, 417, 442, 464, 467, 476 vd., 605, 607 , 619 , 670.

Celalzâde Mustafa Çelebi, *Tabakatü'l-memâlik*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 4423, vr. 130h, 132h.

Cenâbî, *el-Aylemü'z-zâhir (Cenâbî Tarihi)*, Süleymaniye Ktp., Reisü'l küttab, nr. 608.

Haydar Çelebi, *Rûznâme*, (Feridun Bey, *Münşeat* içinde), 1, 470, 478 vd., 485, 491, 495.

İbn Eca, *Târîhu'l-emîr Yeşbek ez-Zâhirî*, (nşr. Abdülkadir Ahmed Tuleymat), Kahire ts. (Darü'l-fikri'l-Arabî), s. 73.

İbn Hacer, *İnbâ'u'l-gumr*, I, 273, 275-276; II, 38- 39, 140-141; V, 4, 9; VII, 168, 226, 227-228,258, 303-304, 313, 355, 362.

İbn Hatîb en-Nâsırî, *ed-Dürrü'l-müntehab*, Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 2036.

İbn İlyas, *Bedâ'i u'z-zühûr*, III, 38, 48; IV, 118, 193, 268, 378.

İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zahîre* (Popper), VI, 8, 58, 344, 365, 392, 400, 404, 732.

Makrîzî, *Kitâbü's-sülûk*, (nşr. Mustafa Ziyâde), II, 74, 92, 111, 449, 504, 506; III, 929, 966, 1039, 1142.

Araştırma Eserleri

Bedirhanoğlu, Hüseyin Erkan, "Ramazanoğulları", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 355-364.

Gündüz, Tufan (ed.), *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ankara 2012.

Kartekin, Enver, *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi*, İstanbul 1979.

Koca, Salim, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel-Salim Koca vd.), VI, 703-749.

_____, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Ankara 2012.

Kurt, Yılmaz, "Ramazanoğulları Beyliği", *Türkler*, VI, 816-823

Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.

_____, "Anadolu Beylikleri", *DİA*, III, 138-139.

Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 2013.

Ramazanoğulları Beyliği, Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu- III, (ed. Mehmet Şeker, Fatih Yahya Ayaz, Yakup Kaya, Abdulvahap Alıcı), Konya 2017.

Sevim, Ali - Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1990.

Sümer, Faruk, "Ramazanoğulları", *DİA*, XXXIV, 442-445.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2011.

Varlık, M. Çetin, "Ramazanoğulları", *DGBİT*, X, 113-129.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Anadolu Beylikleri", *DİA*, III, 142-143.

Ramazanoğulları Şeceresi*

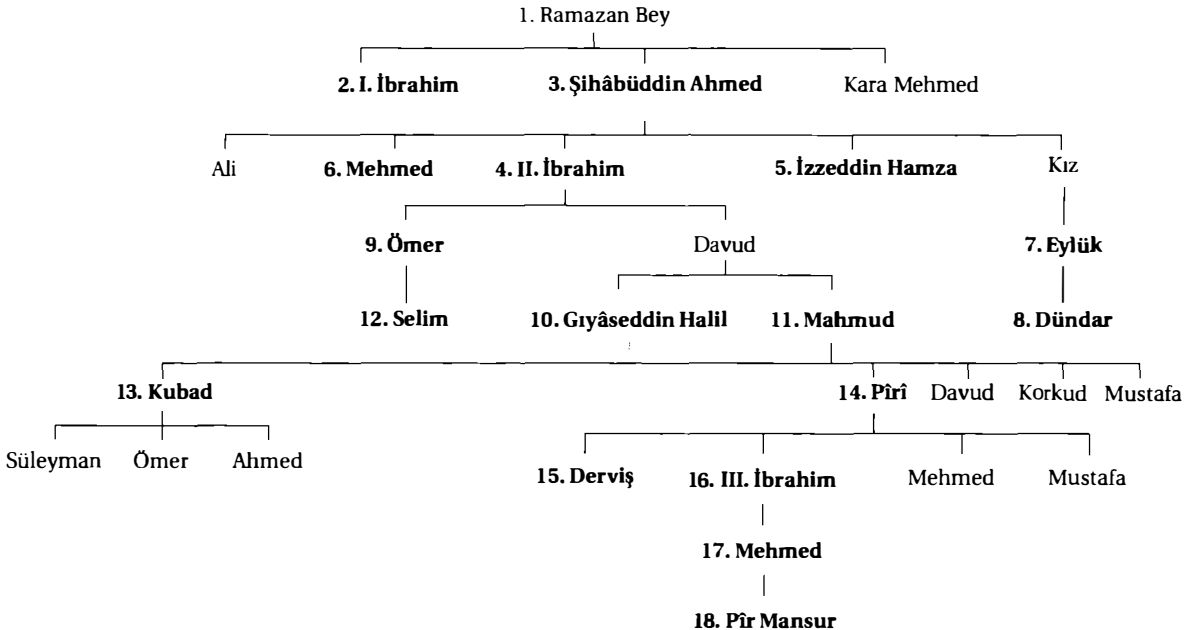

* Fahameddin Başar, "Ramazanoğulları Beyliği", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 452.

5. ORTA ANADOLU'DA KURULAN TÜRK BEYLİKLERİ

a) KARAMANOĞULLARI

Karamanoğulları, Türkiye Selçukluları tarafından Taş-ili (İç-el) havalisine yerleştirilmişlerdir. Taş-ili olarak tabir edilen bu coğrafya ve havalisi kabaca Ermenek, Mut, Silifke, Gülnar, Anamur gibi Türkiye Selçukluları'nın uç bölgelerini oluşturan ve askerî bakımdan önemli mevkilerdir. Arap-Bizans mücadelesinde de önemli bir geçit ve kavşak noktası vazifesini gören Taş-ili bölgesi, Türklerin Anadolu'ya göçlerinde ilk olarak gözlerini diktikleri sahalardan birisi olmuş, özellikle Toroslar buradaki savaş ve mücadelelerde belirleyici rol oynamıştır. Türkmen boyları, Selçuklular ile Bizans İmparatorluğu arasında 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı yaşanmadan çok daha önce göçler yoluyla Azerbaycan, İran'dan ve Bizans marifetiyle de Balkanlar'dan Anadolu'ya girmişlerdir. Taş-ili, 1224 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın emriyle Çavlı ve Ertokuş Beyler tarafından fethedilerek Türkmenlerin iskânına açılmış idaresi de Emîr Kamerüddin'e verilmiştir. Karamanoğulları da diğer Türkmen boyları ile beraber bu bölgede Ermenek civarındaki Kamış adlı bölgeye yerleştirilmişlerdir.

Karamanoğulları'nın Kökeni

Karaman Türkmenlerinin Oğuzların Avşar, Salur ve Bayat boyundan geldikleri konusunda görüşler bulunmaktadır. Ancak dönemin kaynakları dikkatlice incelendiğinde onların hangi Türkmen boyundan geldiği hususunun pek açık olmadığı anlaşılıyor. Eldeki mevcut bilgilere göre Karamanoğulları'nın atası Nûre Sûfî adlı bir beydir. Nûre Sûfî idaresi altındaki Türkmenlerle civarda bulunan Hristiyan kalelerine karşı akınlarda bulunmuş ve buralardan çok sayıda ganimet elde etmiştir. Nûre Sûfî'nin bu dönemde meydana gelen Babaîler hareketine katıldığı tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır. Nûre Sûfî'nin, Bonsuz, Zeynü'l-Hac ve Karaman isminde üç oğlu olduğu bilinmektedir. Ayrıca Nûre Sûfî'nin Karaman'dan başka Timur Han ve Oğuz Han adlarında iki oğlunun daha olduğu kaydedilmektedir.

Karaman Bey

Ölüm tarihi belli olmayan Nûre Sûfî'den sonra beyliğin başına oğlu Karaman geçmiştir. Kerîmüddin lakabını taşıyan Karaman civardaki kaleleri fethedip, Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıç Arslan (1249-1266)'dan Ermenek Beyliği'nin tevcihini almak suretiyle Ermenek beyi olmuştur. Bu sıralarda Sultan Rükneddin ile Karaman Bey arasında evlilik yoluyla akrabalık kurulmuş ve böylece Lârende Kalesi Karamanlılara verilmiştir. Karaman Bey'in hâkimiyeti döneminde 1243 yılında meydana gelen

Kösedağ hezimetinden sonra Türkiye Selçuklu Devleti Moğol tahakkümü altına girmişti. Bu olaydan sonra Karamanoğulları'nı sürekli olarak Moğollara karşı mücadele ederken görüyoruz. Karaman Bey, ünlü Selçuklu devlet adamı Müineddin Pervâne'nin de desteği ile Kilikya Ermenilerine karşı askerî seferler düzenlemiş, Ermeniler ise Karaman'ın bu taarruzlarına cevap vermekte güçlük çekmişlerdir. Ancak Karamanlılar ile Selçuklular arasındaki dostluk devresi çok uzun sürmemiş, Selçuklu sultanının Antalya, Alâiye (Alanya) ve Denizli şehirlerindeki Türkmen beylerinden bazılarını cezalandırması üzerine bir gün sıranın kendisine de geleceğini düşünen Karamanlılar, Karaman, Zeynel Hâc ve Bonsuz Beyler idaresinde 20.000 kişilik bir kuvvetle Konya üzerine yürüdüler. İki taraf Gavele Kalesi yakınlarında savaşa tutuştu. Pervâne Muînüddin Süleyman'ın idaresi altındaki Selçuklu ordusu Karamanlıları mağlup etti. Bu mücadelede ele geçirilen Karaman Bey'in kardeşleri idam edilerek Konya'da iç kale kapısında asıldılar. Ermenek'e kaçmayı başaran Karaman Bey ise bir müddet burada yaşadıktan sonra 1262 yılında vefat etti.

Şemseddin Mehmed Bey

Karaman Bey'in ölümünden sonra Ermenek ve Karaman iline Bedreddin Hotenî tayin edildi. Karaman Bey'in oğulları Mehmed, Mahmud, Kasım ve Halil Beyler Selçuklular tarafından yakalanmış ve Gavele Kalesi'ne hapsedilmişlerdi. Bir müddet sonra Selçuklular Karamanlıların bu beyleri kurtarmak üzere Konya'ya saldırabilecekleri ihtimalinden hareketle onlardan çekinerek adı geçen beyleri serbest bıraktılar. Bu kardeşlerden en büyüğü olan Mehmed Bey Karaman'da hâkimiyet sağladı.

Böylece Karaman Bey'den sonra beyliğin başına oğlu Şemseddin Mehmed Bey geçmiş oldu. Memlûk Sultanı Baybars'ın Moğollara karşı Anadolu'ya girişiyle Mehmed Bey, kardeşi Ali Bey'i Kayseri'ye göndererek, ona bağlılığını arz etti. Sultan Baybars da buna karşılık Mehmed Bey'e sancak ve hil'at gönderdi. Anadolu'da işlerin beklediği gibi gitmediğini gören Sultan Baybars Şam'a geri döndü. Baybars'ın gönderdiği sancakları da yanına alan Mehmed Bey, hukûken kendisini bu bölgenin hâkimi görerek Selçuklu Hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia ettiği Alâeddin Siyavuş (Gıyâseddin) isminde Cimri lakaplı bir kişiyi Selçuklu tahtına oturtmak gayesiyle harekete geçip Konya üzerine yürüdü. Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları da müttefiki olarak onunla birlikte hareket etmekteydi. Konya'da devlet işlerine bakan (nâib-i saltanat) Eminüddin Mikâil ve Bahâeddin Mehmed, Karaman Türkmenlerinin Konya'ya girişine engel olamadılar. Şehre giren Mehmed Bey, Siyavuş'u Selçuklu sultanı olarak tahta oturtup adına hutbe okuttu (14 Mayıs 1277). Daha sonra toplanan Selçuklu

divanında "*Bu günden sonra, divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka lisan kullanılmayacaktır*" kararı alındı.

Mehmed Bey Konya'daki işlerini yoluna koyduktan sonra Karamanoğulları'na karşı hareket etmekte olup Değirmençayı'nda bulunan, Germiyan Türkmenleriyle de takviye edilmiş, Sâhib-Ataoğulları'ndan Tâceddin Hüseyin ve Nusretüddin Hasan beylerin kumandasındaki orduyu karşıladı. İki taraf arasında meydana gelen savaştan Mehmed Bey galip çıktı. Buradan dönüşünde Konya önlerine gelen Mehmed Bey, şehrin kapılarının kendilerine kapandığını görünce Ermenek tarafına çekildi. Bu arada Moğol ordusunun üzerine geldiğini haber aldı. Hemen bu orduya karşı hazırlıklara girişerek Mut'un Kurbağadere mevkiinde savunma pozisyonu aldı. Siyavuş'u da Ermenek'in muhafazasıyla görevlendirdi. Karamanoğlu Mehmed Bey, İlhanlı ordusuna karşı amansız bir şekilde mücadele etmesine rağmen mağlup olarak kardeşleri Tanu ve Zekeriya ile birlikte öldürüldü (1277).

Güneri Bey

Mehmed Bey'in ölümünden sonra onun hayatta olan kardeşlerinden Güneri Bey, beyliğin başına geçti. Ancak onun döneminde Karamanoğulları, Moğollar ve Selçuklular karşısında pek fazla etkili olamadılar. Güneri Bey, Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesiyle anlaşarak Selçuklu Devleti'nde "Beylerbeyi" pâyesini aldı. Sultanın Moğollar tarafından öldürülmesi üzerine Güneri Bey, Eşrefoğulları beyi ile birlikte hareket ederek Konya'ya geldi ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in çocuklarını Selçuklu tahtına çıkardı. Ancak İlhanlı Kumandanı Geyhatu'nun oldukça güçlü bir orduyla Konya üzerine harekete geçmesi onu bu şehirden ayrılmaya zorladı (1285). Güneri Bey, bundan sonra Moğollar yerine Ermeniler ile uğraşmaya başladı. O, 1286 yılında Tarsus'u yağmalayarak işe koyuldu. Bu durumda Karamanoğulları ile başa çıkamayacağını anlayan Ermeni Kralı Leon, Güneri Bey'i İlhanlı Hükümdarı Argun Han'a şikâyet etti. Şikâyeti haklı bulan Moğol hükümdarı Ermenilerin isteğine olumlu karşılık verdi. Bu yüzden Argun Han'ın görevlendirdiği Moğol-Selçuklu müttefik ordusu hem Karamanoğulları'nın kontrolündeki Lârende'yi tahrip etti hem de çevrede birçok yağma ve katliamlarda bulundu. Bu saldırıdan dağlık bölgelere kaçarak güçlükle kurtulan Güneri Bey, çaresiz Selçuklu Sultanı II. Mesud'dan özür dileyip anlaşmak zorunda kaldı (1288). Karamanoğulları bu dönemden sonra Anadolu'daki İlhanlı emîrlerinin kendi içlerinde düştükleri anlaşmazlıklarda önemli rol oynadılar. Önce Moğol Kumandanı Baltu'nun isyanına destek oldular. Sonra Güneri Bey'in, adı geçen Moğol kumandanı ile arası açılınca bir diğer

isyancı kumandan, Sülemiş'e destek oldu. Doğal olarak onun bu siyaseti Gazan Han'ı kızdırıyordu. Güneri Bey 20 Nisan 1300 tarihinde vefat etti.

Mecdeddin Mahmud

Güneri Bey'den sonra beyliğin başına kardeşi Mecdeddin Mahmud Bey geçti. Karamanoğulları Tarihi'nin meşhur kaynak yazarı Şikârî'nin bazı kayıtları dışında hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Mahmud Bey'in, kardeşi Güneri Bey zamanında Alâiye'yi (Alanya) aldığı ve burada Memlûkler adına hutbe okuttuğu bilinmektedir. Selçuklu Sultanı II. Mesud 1308 yılında Kayseri'de vefat edince Türkiye Selçuklu Devleti yıkılmış oldu. Bu fırsatı değerlendiren Mahmud Bey, Konya'yı ele geçirdi. O, 1308 yılında Ermeniler ile Ma'muriye civarında yaptığı bir savaşta öldürüldü.

Yahşi Bey

Mahmud Bey'in vefatından sonra yerine Yahşi Bey geçti. Onun Moğollara karşı yürütmüş olduğu faaliyetler devrin Anadolu'sunda bir serbestlik havasının esmesine neden oldu. 1312 yılında Konya'ya egemen olan Yahşi Bey hemen şehirde imar faaliyetlerine girişti. Bu dönemde Karamanoğulları, Ahîler ve Mevlevîler ile yakın ilişkiler kurdular. Konya'nın Karamanoğulları'nın eline geçmesi Anadolu'daki İlhanlı hâkimiyeti için kabul edilemez bir durumdu. Bu nedenle İlhanlılar hem Konya'yı kurtarmak hem de Anadolu'da etkisini yitirmeye başlayan Moğol egemenliğini yeniden hissettirmek amacıyla 1314 yılında Emir Çoban'ı Anadolu'ya gönderdiler. Karamanoğulları dışında kalan tüm Anadolu beyleri Moğollardan gelebilecek tehlikeden çekinerek Emîr Çoban'ı karşılamak amacıyla Karanbük'e gittiler. Kendisine itaat etmeyen Yahşi Bey'i cezalandırmak isteyen Emîr Çoban, Konya üzerine yürümek suretiyle şehre hâkim oldu. Daha sonra Lârende'ye hareket eden Çoban etrafı yağmaladıktan sonra oğlu Timurtaş'ı bölgede bırakıp geriye döndü.

Bedreddin İbrahim Bey

Yahşi Bey'in 1315 yılında ölmesi üzerine Karamanoğulları Beyliği'nin başına Mahmud Bey'in oğlu Bedreddin İbrahim Bey geçti. Onun zamanında Konya'nın yeniden Karamanoğulları'nın eline geçtiği anlaşılmaktadır. İbrahim Bey 1318-1319 yıllarında Tarsus taraflarına sefer düzenlediyse de burada Ermenilerle giriştiği mücadelede yenilerek geri çekildi. Bir yıl sonra Timurtaş Bey ile Karamanoğulları'nın birlikte düzenledikleri sefer sonucunda Tarsus ve çevresi Karamanoğulları'nın hâkimiyetine geçti. Ancak İlhanlı Valisi Timurtaş ile Karamanoğulları'nın arası bozulunca Moğollar yeniden

Konya'ya hâkim oldu. Bir süre sonra Timurtaş'ın İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han ile bozuşup Memlûklere sığınmasından sonra Karamanlılar bu kez kesin olarak Konya'ya sahip oldular. Memlûklere bağlılığını bildirip onların desteğini de alan İbrahim Bey Memlûk sultanı adına para bastırdı ve Konya'da hüküm sürmeye başladı. O, beyliğin idaresinde kardeşlerine de görevler verdi. Adlî işleri kendi sorumluluğuna alırken askerî işleri kardeşi Halil Bey'e bırakmıştı. Bir diğer kardeşi Musa Bey ise daha çok dinî işlerle ilgilenerek beyliğin önemli şehirlerinden Ermenek'te oturmuştur. İbrahim Bey, bir müddet sonra emîrlikten çekilerek yerini Lârende'de hüküm sürmekte olan kardeşi Alâeddin Halil Bey'e bıraktı. Böylece İbrahim Bey'in birinci saltanat dönemi sona ermiş oldu (1333). Halil Bey hakkında fazla bir şey bilinmiyor. Halil Bey'in ölümünden sonra İbrahim Bey ikinci kez beyliğin başa geçti. Memlûklere bağlı olarak siyaset izleyen İbrahim Bey, 1343 yılında Karaman topraklarına saldıran Ermenilere karşı bir sefer düzenledi. Ölüm tarihi bilinmeyen İbrahim Bey muhtemelen bu seferden sonra vefat etmiştir. Yerine oğullarından Fahreddin Ahmed Bey geçti.

Ahmed Bey, Şemseddin Bey, Musa Bey ve Süleyman Bey

Ahmed Bey'in hükümdarlık dönemi Moğol ve Eratnalılarla mücadele içerisinde geçti. Bu mücadelelerde ilk önceleri galip gelen Ahmed Bey, yapılan bir savaşta Eratnaoğlu Ahmed Bey tarafından 17 Ocak 1350 tarihinde öldürüldü. Ahmed Bey'den sonra beyliğin başına kardeşi Şemseddin Bey geçti. Ancak hükümdar olmak isteyen kardeşi Karaman Bey, 1352 yılında onu zehirlemek suretiyle ortadan kaldırdı. Mezarı Lârende'de Emîr Musa Medresesi'nde bulunmaktadır. Şemseddin'in öldürülmesi üzerine Lârende halkı, Ermenek emîri olan Musa Bey'i buraya davet ederek beyliğin başına geçmesini istediler. Musa Bey de buraya ikinci kez emîr oldu (1352). Ancak kendisi hasta olduğundan buraya yeğeni Seyfeddin Süleyman ile Karaman Beyleri gönderdi. Musa Bey, Memlûklerle yakın ilişkiler kurarak onlardan Tarsus çayı bölgesinin yönetme yetkisini aldı. Ancak rahatsızlığı nedeniyle tahttan çekildi ve 1356 yılında vefat etti. Musa Bey'den sonra beyliğin başına Halil Bey'in oğlu Süleyman Bey geçti. Uç beylerinden vergi topladığı bilinen Süleyman Bey, hanedan üyelerinden Karaman Bey tarafından öldürüldü (Ocak 1361).

Alâeddin Ali Bey

Süleyman Bey'in öldürülmesinden sonra Karamanoğulları'nın başına Ebu'l-Feth Alâeddin Ali Bey geçti. Alâeddin Ali Bey devrinde Karamanoğulları Beyliği oldukça hareketli bir dönem geçirmiştir. Karamanoğullarının bu

dönemdeki komşuları, Kuzeybatıda Osmanlılar, kuzeyde Eratnaoğulları ve Kadı Burhâneddin Devleti, batıda Hamidoğulları ve Germiyanoğulları Beylikleri, doğuda Ermeniler, güneyde ise Memlûkler idi. Bu devlet ve beylikler aynı zamanda Alâeddin Ali Bey döneminde Karamanoğulları'nın münasebet ve mücadelede bulundukları siyasî teşekküller olmuşlardı. Karamanoğulları Osmanlı Devleti ile ilk defa bu dönemde siyasî ve askerî ilişkiler kurdu. Alâeddin Ali Bey Osmanlı Padişahı I. Murad'ın kızı Melek Hatun'la evlenmiş, bu sayede iki devlet arasında diplomatik ilişkiler güçlendirilmek istenmiştir.

Eratna ve Kadı Burhâneddin Ahmed Beylikleri ile İlişkiler

1335 yılında İlhanlı Devleti'nin Anadolu'daki hâkimiyeti sona erince ortaya çıkan otorite boşluğunu bu devletin temsilcisi olarak Eratnalılar ve sonrasında da Kadı Burhâneddin Ahmed Devleti doldurmaya çalıştı. Bölgede ben de varım diyen ve Selçuklu mirasını elde etmeye çalışan Karamanoğulları, komşusu olan bu beyliklerle mücadeleye girişti. Özellikle Alâeddin Eratna Bey ve oğlu Mehmed Bey'in hükümdalık zamanlarında iki beylik arasında meydana gelen savaşlar sonucunda Niğde, Aksaray ve Kayseri gibi şehirler Karamanoğulları'nın hâkimiyeti altına girdi. Bu mücadele Eratnalıların siyasî mirasını devralan Kadı Burhâneddin Ahmed'in hükümdarlığı döneminde de sürdü. Kadı Burhâneddin Ahmed, Kayseri'yi Karamanoğulları'ndan geri almayı başardı. Niğde ve Aksaray ise Karamanoğulları'nın elinde kaldı.

Memlûklerle İlişkiler

Karamanoğulları'nın Memlûkler ile olan ilişkileri daha çok diplomatik alanda devam etmiştir. Karamanoğulları Beyliği, Memlûkler için Osmanlılara karşı kuzeyde bir tampon bölgesi görevi görüyordu. Memlûkler kendi çıkarları doğrultusunda Karaman hanedanı içerisinde meydana gelen taht mücadelelerini yakından takip ve Karamanoğulları hanedanına mensup bazı beyleri de himaye etmişlerdir. Alâeddin Ali Bey'in Memlûklerin hâkimiyet alanı dâhilindeki Tarsus ve Sis kentleriyle ilgilenmesi, Memlûk Hükümdarı Berkuk ile Alâeddin Ali Bey arasında gerginlik yaşanmasına yol açtı. Bu yüzdendir ki Memlûkler, Yıldırım Bâyezid ile Alâeddin Ali Bey arasındaki mücadelede sessiz kalmışlar hatta Bâyezid'e " Rum Sultanı" unvanını vermişlerdi. Yine, Akçay Muharebesi'nden sonra Alâeddin Ali Bey'in öldürülmesine de ses çıkarmamışlardı.

Alâeddin Ali Bey devrinde Ermeniler ve Kıbrıs Kralı I. Pierre arasında Karamanoğulları'nın elinde bulunan ve Karaman hanedanından bir bey

tarafından yönetilmekte olan Alâiye (Alanya) kalesi sebebiyle bir problem yaşanmıştı. I. Pierre'in Antalya ve Gorigos'u (Kız Kalesi - Silifke civarı) ele geçirmesinden sonra Alanya'ya saldırması, Memlûkleri ve Karamanlıları kaygılandırmıştı. Neticede Memlûklerin desteğini alan Alâeddin Ali Bey diğer Anadolu beylerini de yanına alarak mücadeleye başladı. Ancak Alanya'yı geri aldı ise de Gorigos için yaptığı mücadeleyi kaybetti (1366-1367).

Osmanlılarla İlişkiler

Alâeddin Ali Bey'in hükümdarlığında Osmanlı Devleti ile çok yoğun ilişkiler yaşanmıştır. Bu ilişkiler Orhan Bey döneminden başlayıp Yıldırım Bâyezid döneminde 1398 yılına kadar artarak devam etmiştir. İki hanedan arasındaki mücadele daha çok Selçukluların mirası üzerinden Anadolu'ya hâkim olma yarışı olarak kendini göstermekteydi. Alâeddin Ali Bey Karamanoğulları tahtına oturduğu sırada Orhan Gazi'nin idaresindeki Osmanlı Beyliği Rumeli taraflarına geçmiş bulunuyordu. Orhan Gazi döneminde yaşanan Osmanlı-Karaman ilişkileri hakkında pek fazla bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Sultan I. Murad devrinde özellikle Ankara ve civarının hâkimiyeti konusunda iki beylik arasında bir mücadelenin yaşandığı bilinmektedir. Bu dönemde Osmanlıların Bursa'dan Ankara'ya ve oradan Tokat'a ulaşan yolun kontrolünü ele geçirmesi Anadolu hâkimiyetini ele geçirmek için yapılan önemli bir girişim olmuştur. Osmanlıların Ankara bölgesine akınları ilk defa Orhan Gazi devrinde başlamıştı. Bölgede Osmanlı hâkimiyetinin günden güne artması Karamanoğulları'nın Anadolu'ya egemen olma hedefinin önünde büyük bir engel oluşturmaktaydı. İşte bu yüzden I. Murad'ın saltanatı zamanında Karamanoğulları bu bölgedeki Osmanlı hâkimiyetine son vermek maksadıyla harekete geçtiler. Bu konuda ilk adım olarak şehirde etkin bir rol oynayan Ahîleri harekete geçirerek Osmanlı Devleti'ne baş kaldırmalarını sağladılar. Ayrıca bu bölgedeki Moğolların Anadolu'daki kalıntıları olan Çavdar Tatarlarını da ayaklandırdılar. Bölgede devleti aleyhine gelişen tehlikenin farkına varan I. Murad, Ankara'daki Ahîleri cezalandırmak düşüncesiyle harekete geçti. Hızlı bir şekilde Ankara'ya gelen sultan Ahîlerin herhangi bir direniş göstermemesi üzerine kolayca şehre hâkim oldu ve daha sonra yönetimi yine Ahîlere bıraktı (1361-62). Böylece Ankara'nın kesin olarak Osmanlıların eline geçmesi, Karamanlı-Osmanlı ilişkilerinde bambaşka bir noktaya gelinmesini sağlamış oldu. Nitekim Ankara'nın Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi artık iki beyliği birbirine sınır komşusu yapmıştı. Osmanlı Devleti bu dönemde, ekonomik ve siyasî bakımdan önemli topraklara sahip olan Batı Anadolu Beylikleri üzerinde hâkimiyet kurmaya başlamıştı. Nitekim Aydın, Saruhan, Hamid ve Germiyan Beylikleri bir içel durumuna düşmüşler, yavaş yavaş Osmanlı şemsiyesi altına

kaymaya başlamışlardı. I. Murad'ın Germiyanoğlu topraklarını evlilik yoluyla, Hamidoğlu arazisini de parayla almış olması Alâeddin Ali Bey'i ciddi anlamda endişeye sevk ediyordu. Bu yüzden daha fazla tahammül gösteremeyen Alâeddin Ali Bey hemen harekete geçerek Osmanlı'nın Hamidoğulları'ndan aldığı Yalvaç, Karaağaç, Seydişehir ve Beyşehir taraflarına saldırdı. Bunun üzerine Osmanlı ordusu Kütahya'ya doğru harekete geçti. Bu yerlerin daha önceden kendilerine ait olduğunu iddia eden Alâeddin Ali Bey, I. Murad'ın bu yürüyüşünü diplomatik yoldan durdurabilmek düşüncesiyle Osmanlı'ya elçi gönderdi. Ancak elçinin olumsuz haber getirmesi üzerine Alâeddin Ali Bey savaş hazırlıklarına başladı. Bu arada I. Murad da ordusuyla Konya civarındaki Frenk Yazısı mevkiine gelmişti. Son derece düzenli ve tecrübeli olan Osmanlı ordusu dağınık boylardan teşekkül eden Karamanlı ordusunu kısa sürede dağıttı. Buna rağmen bir süre daha savaş meydanında kalan Alâeddin Ali Bey, Timurtaş Bey'in hücumuna dayanamayarak Konya Kalesi'ne sığındı. Başsız kalan Karaman askerleri savaş alanını hızla terk etti ve mühimmatları da Osmanlıların eline geçti. Taraflar arasında meydana gelen savaşın adı yapıldığı yerin isminden dolayı "Frenk Yazısı Muharebesi" olarak anıldı (1386). Bu durumda Osmanlı'ya boğun eğmek zorunda kalan Alâeddin Ali Bey, barış talebinde bulunmak üzere aynı zamanda I. Murad'ın kızı olan eşi Melek Hatun'u elçi olarak gönderdi. I. Murad Balkanlar'daki nazik durumu da dikkate alarak Karaman seferini burada noktalamaya karar verdi. Böylece iki taraf arasında yapılan anlaşmaya göre Karamanlılar her yıl Osmanlılara vergi verecekler, Alâeddin Ali Bey, kardeşlerinden birini I. Murad'ın yanına rehin olarak gönderecek, Hamidoğulları Beyliği'nden aldığı yerleri Osmanlı Devleti'ne iade edecek, I. Murad ise Karaman ülkesinden aldığı toprakları Alâeddin Ali Bey'e geri verecekti. Sultan I. Murad'ın 1389 yılında meydana gelen Kosova Savaşı sonunda şehit düşmesi üzerine Osmanlı tahtına oğlu Yıldırım Bâyezid geçti. Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu taht değişikliğinden yararlanmak isteyen Alâeddin Ali Bey, kayınpederi ile yaptığı anlaşmayı bozarak Aydın, Menteşe ve Eşrefoğulları ile bir ittifak kurdu. Osmanlı hâkimiyeti altındaki Beyşehir'i muhasara etti. Karamanoğlu'nun bu hamlesine Osmanlıların yeni hükümdarı Yıldırım Bâyezid hemen karşılık verdi. Osmanlı hükümdarı, çabuk hareket ederek Karamanoğulları'nın başkenti Konya üzerine yürüdü. Yıldırım'dan bu hamleyi beklemeyen Alâeddin Ali Bey, Osmanlı Ordusu'na karşı koyamayacağını anlayarak Taş-ili'ne çekildi. Şehrin ileri gelenleri ve ahalisi, kendilerine iyi davrandığı için Konya'nın kapılarını Yıldırım Bâyezid'e açtılar. Bu son gelişme üzerine Alâeddin Ali Bey elçi göndererek barış talep etti. Yapılan anlaşmada Akşehir ve Beyşehir Osmanlılara bırakıldı, Konya ovasındaki Çarşamba suyu iki taraf arasında sınır olarak kabul edildi. Bundan sonra Sivas Hükümdarı

Kadı Burhâneddin'e karşı harekete geçen Alâeddin Ali Bey, bazı yerleri ele geçirdiyse de Kadı Burhâneddin elden çıkan topraklarını hemen geri almayı bildi. Timur 1394 yılında Anadolu'ya gelerek hâkimiyetini tanıtmak üzere etraftaki beylere elçiler göndermeye başladı. Diğer Anadolu beyleri gibi Alâeddin Ali Bey de Timur'un hâkimiyetini tanıdı ve ayrıca Timur'un Şam (Suriye) üzerine yapmayı planladığı sefere oğlu Mehmed Bey idaresinde bir miktar kuvvet göndermeyi de taahhüt etti, Timur'un Anadolu ve Osmanlı ülkesine ulaştığında ise bizzat yardıma geleceğini bildirdi. Timur'a karşı olan Kadı Burhâneddin bu gelişmelerden rahatsız oldu. Bir süre ikili arasında birtakım mücadeleler yaşandıysa da sonunda Kadı Burhâneddin ile başa çıkılamayacağını anlayan Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, bu mücadelesinden vazgeçti. Alâeddin Ali Bey, bir müddet sonra Yıldırım Bâyezid'in Rumeli'de Eflak seferinde bulunmasından istifadeyle Ankara ve Bursa taraflarına saldırdı ve Osmanlıların Anadolu Beylerbeyi Sarı Timurtaş Paşa'yı yakalayıp Konya'ya getirdi. Durumu haber alan Yıldırım Bâyezid Karamanoğulları topraklarına doğru bir kez daha harekete geçti. Onun gelişini haber alan Alâeddin Ali Bey, Sarı Timurtaş Paşa'yı serbest bırakıp barış talebinde bulundu ise de, bu talebe olumsuz karşılık veren Yıldırım Bâyezid, Akçay Ovası'na geldi. 1398 yılında Akçay'da yapılan savaşı kaybeden Alâeddin Ali Bey, Konya'ya sığındı. Şehir halkının gizlice Yıldırım Bâyezid'le anlaşması üzerine Alâeddin Ali Bey kaçmaya çalıştıysa da Osmanlılara esir olmaktan kurtulamadı. Huzuruna getirilen Alâeddin Ali Bey'e, Osmanlı padişahı, *"Niçin bana itaat etmedin?"* diye sordu. Alâeddin Ali Bey de: *"Niçin sana itaat edeyim, ben de senin gibi bir beyim"* karşılık verdi. Bunun üzerine Alâeddin Ali Bey'in başı vuruldu. Yıldırım Bâyezid bu olaydan sonra Lârende üzerine yürüyerek burayı teslim aldı (1398). Alâeddin Ali Bey'in hanımı ve çocukları Ali ve Mehmed Beyler şehir ileri gelenleriyle birlikte kaleden çıkarak Sultan Bâyezid'in huzuruna geldiler. Sultan şehrin anahtarlarını teslim aldıktan sonra Alâeddin Ali Bey'in eşi olan kız kardeşi ve yeğenleri olan bu Karamanlı şehzadelerini Bursa'ya gönderdi (1398).

I. Bâyezid, böylece Karamanoğulları Beyliği'ne son verdi. Mut, Ermenek, İçel ve Taş-ili taraflarını ise Karamanoğulları ailesine mensup Süleyman Bey ve oğlu Şeyh Hasan idare etmekteydi. Aileden bir başka bey de Alâiye'de hüküm sürüyordu.

II. Mehmed Bey

Karamanoğulları Beyliği Ankara Savaşı'nın sonuna kadar dört yıl Osmanlı Devleti'nin idaresi altında kaldı. Timur'un 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bâyezid'i mağlup ve esir etmesinin ardından diğer Anadolu Beylikleri'nin toprakları gibi Karamanoğulları'na ait topraklar da

geri verilmişti. Bu dönemde Karamanoğulları Beyliği'ni Alâeddin Ali Bey'in oğulları Mehmed Bey ve kardeşi Ali Bey temsil ediyorlardı.

Mehmed Bey Lârende'de beyliğin başına geçti, kardeşi Ali Bey ise ağabeyine tâbi olarak Niğde'de oturdu. Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı topraklarında meydana gelen iç karışıklıklardan istifade eden Karamanoğlu II. Mehmed Bey bazı bölgeleri ele geçirdi. Çelebi Mehmed'in, kardeşleri ile mücadeleden galip çıkıp Osmanlı tahtına oturmasından sonra Karamanlı-Osmanlı mücadelesi daha da alevlendi. Fetret Devri'nde Çelebi Mehmed'in Rumeli'de kardeşi Musa Çelebi ile mücadele halinde olmasından yararlanan Karamanoğlu Mehmed Bey, Çelebi Mehmed Bey'in müttefiki olan Germiyanoğulları'nın arazisine tecavüz ederek Bursa'ya saldırdı. Şehirde büyük tahribat meydana getirdi ve kalesini de kuşattı. Şehri savunan Hacı İvaz Paşa'nın gücünü kıramadı. Dayısı Yıldırım Bâyezid'in mezarını açtırarak ona hakaret etti ve kuşatmayı daha şiddetlendirdi. Ancak 30 gün dayanabilen kaledekiler sonunda teslim olmayı kabul ettiler. Duruma müdahale etmek isteyen Çelebi Mehmed Anadolu'ya geçerek süratle Bursa'ya geldi. Onun gelişini haber alan Karamanoğlu Mehmed Bey, Bursa'yı ateşe vererek Karaman'a çekildi (1413). Mehmed Bey'in yaptıklarını karşılıksız bırakmak istemeyen Çelebi Mehmed, Beyşehir, Seydişehir ve Hamidili topraklarının bir kısmını ele geçirdi. Yapılan savaşta Karamanoğlu ordusunu mağlup eden Çelebi Mehmed, 1414 yılında Konya'yı kuşattı. Ancak olumsuz hava şartları ve erzak yetersizliği sebebiyle Karamanoğlu Mehmed Bey'in barış teklifini kabul etmek zorunda kaldı.

Osmanlı kuvvetlerinin bölgeden ayrılıp gitmesi ve sonrasında Osmanlıların sel felaketine uğramasını fırsat bilen Mehmed Bey yapılan anlaşmayı bozarak yeniden Osmanlı şehirlerine saldırmaya başladı. Çelebi Mehmed, Karamanoğulları'nı cezalandırmak için hareket etti. Fakat Ankara'ya geldiğinde hastalanınca sefer için Anadolu Beylerbeyi Bâyezid Paşa tayin edildi. Bâyezid Paşa Konya civarında Karamanlı ordusunu mağlup etti ve Karamanoğlu Mehmed Bey ile oğlu Mustafa Bey'i de esir aldı. Esirler Çelebi Mehmed'in huzuruna çıkarıldılar. Burada Karamanoğlu Mehmed Bey bir daha isyan etmeyeceğine dair yemin edip söz verince padişah tarafından affedildi. Sonuçta iki taraf arasında yapılan antlaşmaya göre Mehmed Bey, Timur tarafından kendisine verilen Beypazarı, Sivrihisar, Akşehir, Yalvaç, Beyşehir ile birlikte Kırşehir, Niğde, Üçhisar gibi yerleri Osmanlılara bırakmayı, gerektiği takdirde Osmanlı ordusuna asker göndermeyi kabul ediyordu. Ülkesinin geri kalan kısmının idaresi tekrar kendisine bırakıldı. Karamanoğlu Mehmed Bey'in anlaşma sırasında elini koynuna koyarak; *"Bu ten canda durdukça sana mûtî olacağım"* diyerek bir daha Osmanlılara karşı çıkmayacağına dair Çelebi Mehmed'e söz verdiği rivayet edilir. O, daha Osmanlı

ordugâhından ayrılır ayrılmaz Çelebi Mehmed'in atlarını gasbetmiş, etrafı da yakıp yıkıp ateşe vermiş; kendisine yeminini hatırlatan Karaman beylerine de *"O vakit koynumda güvercin vardı, onun canı üzerine yemin etmiştim sonra güvercini salıverdim, yemin bozuldu"* şeklinde ilginç bir cevap vermiştir. Halk arasında söylenegelen *"Karaman'ın koyunu sonradan çıkar oyunu"* sözü bu hadisenin hatırası olarak yaşamaktadır.

Çelebi Mehmed, Karamanoğlu Mehmed Bey'in yapmış olduğu hareketlere herhangi bir karşılık vermedi (1415). Karamanoğlu Mehmed Bey bu olaydan sonra Çelebi Mehmed hayatta olduğu müddetçe Osmanlılara saldırmadı. Karamanoğlu Mehmed Bey Mısır Memlûk Sultanı Melik Müeyyed'in himayesine girmiş ve onun adına para bastırmış ise de bir müddet sonra Tarsus meselesi yüzünden Mısır sultanı ile arası açıldı. Tarsus'un hâkimiyetini elinde bulunduran Ramazanoğlu Ahmed Bey burada Memlûk Sultanı Melik Müeyyed adına hüküm sürmekteydi. Karamanoğlu Mehmed Bey, Mısır ve Şam emîrleri arasındaki anlaşmazlıktan istifadeyle oğlu Mustafa Bey idaresinde bulunan bir orduyu Tarsus'a gönderip bu şehri yeniden beyliğinin topraklarına kattı. Bu olay üzerine Memlûk sultanı, Karamanoğlu Mehmed Bey'in ülkesini yağma ve tahrip etti kendisini de esir olarak ele geçirdi.

Memlûk sultanı ülkesine dönerken Mehmed Bey'in yerine kardeşi Bengi Ali Bey'i sultan tayin etti. Bengi Ali Bey'in sultanlığını kabul etmeyen Mehmed Bey'in oğlu İbrahim Bey'in Osmanlı padişahından yardım istemesi üzerine Memlûkler, Karamanoğlu Mehmed Bey'i serbest bıraktılar. Karamanoğlu-Osmanlı ilişkilerinde, bu döneme ait bir başka önemli konu ise Çelebi Mehmed'in kızlarının Karamanoğlu Mehmed Bey'in oğullarıyla evlenmeleridir. Karamanoğullarından İbrahim, Alâeddin ve İsa beyler Osmanlı Padişahı Çelebi Mehmed'in kızlarıyla evlenmişlerdir (1426). Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra yerine oğlu II. Murad geçmiş ve bunun Hamid-ili valisi olan kardeşi Şehzade Mustafa Karamanoğlu'nun yanına kaçmıştı. Şehzade Mustafa, Karamanoğlu Mehmed Bey'in teşviki ve yanına kattığı kuvvetlerle Bursa'ya yürüyüp saltanat davasına kalkıştı (1422). Bursa halkının ricasıyla kuşatmayı kaldıran Şehzade Mustafa buradan İznik'e gitti. Karamanoğlu Mehmed Bey bu hadiseden sonra Korkuteli'nde hüküm süren Hamidoğlu Osman Bey ile bir ittifak oluşturarak oğulları İbrahim, Ali ve İsa beylerle beraber Antalya'ya bir kurtarma seferi düzenledi. Fakat Antalya Emîri Hamza Bey Karamanoğlu kuvvetleri ile birleşmeden Osman Bey'i yakalayıp öldürdü. Bunun üzerine Antalya'yı kuşatan Mehmed Bey, kaledeki kuvvetlerle arasında yaşanan çarpışma sırasında kaleden atılan bir top güllesiyle yaralanarak öldü. Yanında bulunan oğlu İbrahim Bey babasının naaşını alarak Lârende'ye geri döndü (Şubat 1423).

Sarîmüddin İbrahim Bey

Ağabeyi Mehmed Bey'in Antalya kuşatmasında öldüğünü haber alan Ali Bey, Niğde'den Konya'ya gelerek hükümdarlığını ilan etti. Mehmed Bey'in oğulları İbrahim ve İsa Beyler ise Osmanlı Padişahı II. Murad'ın yanına giderek ondan yardım istediler. Sultan Murad, aynı zamanda kız kardeşleriyle evli olan bu beyleri iyi karşıladı. İsa Bey'e Rumeli'de bir sancak beyliği verirken İbrahim Bey'i de bir miktar askerî kuvvetle Karaman'a gönderdi. Konya önlerine gelen İbrahim Bey, Ali Bey'i mağlup ederek Konya'ya hâkim oldu. Ali Bey ise Niğde'ye çekilmek zorunda kaldı. İbrahim Bey, amcası Ali Bey'e Niğde'nin yanı sıra Akşehir'i de dirlik olarak verdi (1424).

İbrahim Bey, Osmanlılar sayesinde Konya tahtına çıkabilmişti. Bu nedenle Osmanlı'nın yardımına karşılık daha önceden Osmanlılara ait olan ve Timur tarafından Karamanoğulları'na bırakılmış olan Isparta ve Eğridir'i Sultan II. Murad'a verdi. İbrahim Bey, bir müddet sonra II. Murad'ın onayıyla Çelebi Mehmed'in kızıyla evlendi. Osmanlılar bu evlilik ile Memlûklere karşı Karamanoğulları'nı yanlarına çekmeye çalışmışlardı. Fakat bu evlilik bağına ve siyasî ittifaklara rağmen İbrahim Bey devrinde de Karamanoğulları ile Osmanlılar arasındaki ilişkiler savaş boyutundan çıkıp normalleşme sürecine giremedi. İbrahim Bey, II. Murad devrinde Osmanlılara karşı Papa'nın önderliğinde kurulan ittifaka katılmakta herhangi bir sakınca görmemişti. Oysa ki bu durum Müslümanlar tarafından iyi karşılanmadı. İbrahim Bey'in Kayseri ve Amasya'ya saldırması üzerine harekete geçen Sultan II. Murad, Akşehir ve Beyşehir'i almış ancak Taş-ili'ne kaçmış olan İbrahim Bey'i ele geçirememişti. II. Murad seferine devam edip Karamanoğulları'na ait bazı toprakları yağmaladı. Müttefiklerinden yardım alamayan İbrahim Bey, elçi göndererek Osmanlılara barış teklifinde bulundu. Bu arada Osmanlıların Karamanoğulları üzerine yaptığı seferi fırsat bilen Macarlar, Osmanlı topraklarına yönelmişlerdi. Macar saldırısını öğrenen II. Murad geri dönmek zorundaydı. Bu yüzden Karamanoğlunun teklifini kabul etti. İbrahim Bey hiçbir şekilde II. Murad'a âsi olmayacağına dair söz verdi ve iki taraf arasında barış yapıldı. II. Murad'ın Rumeli'ye geçmesinden yararlanan İbrahim Bey, bu defa Osmanlılara ait Ankara, Afyon (Karahisar), Kütahya, Bolvadin, Beypazarı ve Hamid-ili taraflarına saldırı düzenleyip buraları yakıp yıktı. Sultan Murad savaş halinde olduğu Macarlar ile on yıllık bir ateşkes imzalayıp hemen Karaman seferine çıktı. II. Murad, Karamanoğulları'nın yapmış oldukları bu son hareket karşısında dört mezhep kadısından fetva istemiş, kadılar da Karamanoğulları Beyliği üzerine sefer düzenlemesinin ve katlinin câiz olduğunu bildiren fetvalar vermişlerdir. II. Murad, kısa zamanda Konya önlerine kadar gelmişse de İbrahim Bey'i ele geçirememişti. Osmanlılar bu son seferde Karaman topraklarına çok sert müdahalede bulundular.

İbrahim Bey bu müdahale karşısında bir kez daha barış istemek zorunda kaldı. Karamanoğlu İbrahim Bey'in II. Murad'a vermiş olduğu "Sevgendnâme" (ahitnâme/ antlaşma)'ye göre İbrahim Bey bir daha II. Murad ve oğlu Mehmed'e saldırmayacağına dair yemin etti. Osmanlılar, bu seferden Karamanlılara ait olan Seydişehir Beyşehir ve Kırşehir gibi toprakları alarak geri döndüler (1442-1443). Anlaşma gereği Karamanlılar II. Kosova Savaşı'nda Osmanlılara bağlılık gereği asker gönderdiler.

Fâtih Sultan Mehmed'in Osmanlı tahtına çıkmasıyla birlikte Osmanlı-Karaman ilişkilerinde yeni bir döneme girildi. Fâtih Sultan Mehmed padişahlığı döneminde İbrahim Bey'in yanı sıra onun oğulları Pîr Ahmed Bey, İshak Bey ve Kasım Bey ile de mücadele etti. Bu dönemdeki ilişkilerde Osmanlı Devleti'nin diplomatik ve askerî alanda Karamanoğulları'na karşı üstün olduğu görülmektedir. Fâtih Sultan Mehmed'in Osmanlı tahtına çıkması üzerine, yeni padişahın tecrübesizliğinden faydalanmak isteyen İbrahim Bey, son yaptığı antlaşmayı (Sevgendnâme) da bozarak Hamid, Menteşe ve Aydın vilayetlerinden toprak talebinde bulundu. Bu topraklar Osmanlılara bağlıydı. İznik ve Bursa'dan başlayıp Kütahya vasıtasıyla Antalya ve diğer güney sahillerine ulaşan ticaret yolunun üzerinde bulunan bu eski beyliklerin arazisini tekrar Karamanoğulları'nın kontrol altına alma teşebbüsü Osmanlılar açısından çok ciddi problemlere yol açabilirdi. Bu nedenle, genç padişah Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'yı sefere çıkartıp kendisi de bu ordunun ardından harekete geçti. Karamanoğlu İbrahim Bey sahil taraflarına kaçtı. Sultan II. Mehmed, Bursa-Kütahya-Akşehir üzerinden Konya'ya geldi. Şehir halkı kendisine karşı koymadan bağlılıklarını bildirdiler. Köşeye sıkışan İbrahim Bey barış istemek zorunda kaldı. Şayet Osmanlı sultanı barışa razı olursa kızını ona vermeyi, ayrıca seferleri sırasında ona asker göndermeyi vaat etti. Bizans'a karşı güçlü bir harekete girişmek niyetinde olan Sultan II. Mehmed, İbrahim Bey'in bu teklifini kabul ederek Edirne'ye geri döndü (1451-1452).

İbrahim Bey Devrinde Diğer Devlet ve Beylikler ile İlişkiler

İbrahim Bey devrinde, Memlûk Devleti, Kıbrıs'ın yanı sıra Silifke civarındaki Gorigos Kalesi, Toros sıra dağları ve Anadolu'nun orta bölümüne açılan geçitler yoluyla bölgede egemenlik sağlamaya çalışıyordu. 1402 yılında meydana gelen Ankara Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin fetret dönemine girmesi, Memlûklerin cesaretini artırmış ve bu devletin sultanları Anadolu'nun güneyine doğru nüfuz etme çabalarını daha da arttırmışlardı. Memlûkler bilhassa Dulkadıroğulları, Ramazanoğulları ve Karamanoğulları üzerinde hâkimiyet kurmaya gayret etmişler ve bu nedenle adı geçen beyliklerin iç karışıklıklarına müdahale ederek, yönlendirici bir rol oynamışlardı.

Adı geçen bu devletten başka, Timurlu Devleti'nin başına geçen Şahruh da bölgede söz sahibi olmaya çalışıyor, burada bulunan hükümdar ve beylere, babası Timur'un Anadolu üzerindeki hâkimiyet ve tasarrufunu hatırlatıyor, bu amaçla gerek II. Murad'a gerekse Karamanoğulları başta olmak üzere bölgedeki beylere mektup ve hil'atler yollamaktaydı. Şahruh'un bu baskıcı tutumu Memlûk sultanı da sıkıntıya sokmaktaydı. Aynı şekilde Karamanoğulları Kayseri ve çevresinin hâkimiyeti için Dulkadıroğulları ile de zaman zaman mücadele etmişlerdi. Bu mücadelelerde Osmanlılar, Dulkadıroğulları'nı; Memlûkler ise Karamanoğulları'nı desteklemişlerdi. İbrahim Bey güneydeki Kıbrıs Krallığı'yla, bazen Memlûkleri karşısına alarak, bazen de onların desteğiyle ticarî menfaatleri gereği münasebet ve mücadelede bulunmuştur. Bu mücadeleler daha çok Gorigos Kalesi çevresinde yoğunlaşmıştı. İbrahim Bey, bu mücadelelerin birisinde, askerî garnizonu zayıflamış olan ve 80 yıldır Hristiyanların elinde bulunan bu kaleyi 1448 yılında pek bir direnişle karşılaşmadan ele geçirmeyi başarmıştı.

İbrahim Bey, İstanbul'un fethinden sonra da Osmanlılara karşı Anadolu'da ve Batı dünyasında gerçekleştirilen ittifaklara katılmaktan geri durmadı. Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi en az batılı devletler kadar İbrahim Bey'i de korku ve paniğe sevk etti. O, bu yüzden hemen ittifak arayışlarına girişti. 1454 yılında Venedik ve Papalığın Osmanlılara karşı alınacak tedbirler ile ilgili olarak bazı toplantılar düzenlediler. Bununla birlikte kaynaklarda verilen bilgilerden İbrahim Bey'in, Fâtih'in saltanat devrinde Osmanlı topraklarına karşı herhangi bir saldırı gerçekleştirmediği anlaşılıyor. O mücadelesini daha çok eskiden kendi beyliğine ait olan topraklar üzerinde sürdürmeyi tercih etmiştir. İbrahim Bey'in ömrünün sonlarına doğru beyliği oğulları arasında paylaştırması onun en önemli hatalarından birisi oldu. İbrahim Bey'in oğulları daha babaları hayatta iken iktidar mücadelesine düştüler. Bu durum İbrahim Bey saltanatının son dönemlerinde büyük sıkıntılara soktu. İbrahim Bey'in oğullarının isyan etmeleri, kardeşlerden İshak Bey'e daha fazla pay verilmesinden kaynaklanıyordu. Diğer kardeşlerinin hedefi haline gelen İshak Bey, babası İbrahim Bey'i ve hazineyi yanına alarak Gavele Kalesi'ne sığındı. Fakat İbrahim Bey burada hayatını kaybetti (Temmuz-Ağustos 1464). İbrahim Bey'in ölümüyle oğulları İshak Bey, Pîr Ahmed, Kasım, Karaman, Alâeddin, Süleyman, Nûre Sûfî ve Mehmed beyler arasındaki saltanat mücadelesi daha da kızıştı. Karamanoğulları tahtında yaşanan bu mücadeleye Osmanlılar, Memlûkler ve Akkoyunlular da karıştılar. Memlûkler ve Akkoyunlu Uzun Hasan (1453-1478) İshak Bey'i desteklerken, Osmanlılar da Pîr Ahmed Bey'i desteklemekteydi. Sonuçta kardeşler arasında yapılan savaşı Pîr Ahmed Bey kazandı. İshak Bey ise Uzun Hasan'ın yanına kaçtı ve bir süre sonra orada vefat etti (Eylül 1466).

Pîr Ahmed Bey

Osmanlı Devleti'nin yardımıyla beyliğin başına geçen Pîr Ahmed Bey, Akşehir, Beyşehir, Sıklan Hisarı ve Ilgın'ı bu devlete verdi (1465). O, bir süre Osmanlılara bağlı olarak hareket etti. Kardeşi Kasım Bey'in başkaldırısını da yine Osmanlıların yardımıyla bertaraf edebildi. Kısa bir süre sonra Osmanlıların Batı'daki mücadelelerle meşgul olmasını fırsat bilen Pîr Ahmed Bey, onların Karaman Beyliği üzerindeki nüfuzunu kırmak için Ilgın civarındaki bazı yerleri talep etti. Pîr Ahmed Bey, bir süre sonra daha da ileri giderek Osmanlı Devleti'ne ait bölgelere saldırdı. Bu sıralarda Uzun Hasan üzerine yapacağı seferin hazırlıkları ile meşgul olan Fâtih, bu seferi erteleyerek Karamanoğulları üzerine yürüdü. O, Konya yakınlarında bulunan Gavele Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Konya üzerine yürüdü. Bu sırada Pîr Ahmed Bey Lârende'ye kaçınca Osmanlı ordusu Karaman bölgesinin kontrolünü büyük ölçüde eline geçirdi. Bu sefer sonrasında Fâtih Sultan Mehmed'in emriyle Karaman bölgesinden ciddi bir nüfus İstanbul'a sürüldü. Fâtih Sultan Mehmed oğlu Şehzade Mustafa'yı Konya'da bırakarak İstanbul'a döndü. Bu sefer sonucunda artık Osmanlıların Karaman bölgesinde kalıcı tedbirler almaya başladıkları ve hukuken hâkimiyetini kurduğunu görmekteyiz. Böylece Osmanlılar bölgeye merkezden bir idareci tayini gerçekleştirmiş oldular. Fâtih'in bu politikasının temelinde doğuda daha büyük bir problem olarak bariz bir şekilde kendini gösteren "Uzun Hasan" tehlikesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlılar böylelikle Karaman-ili'nden doğabilecek tehlikeleri asgarî düzeye indirmiş oldular (1467-1468).

Fâtih Sultan Mehmed'in bölgeden ayrılmasından sonra Pîr Ahmed Bey tekrar geri dönerek Osmanlıların ele geçirdiği yerlere saldırmaya başladı. Buna karşılık Osmanlı Padişahı, önce Rum Mehmed Paşa'yı ve sonra da İshak Paşa'yı bölgeye gönderdi (1471-1472). Osmanlılar, yaklaşık iki yıl boyunca bölgedeki askerî seferlerini sürdürdüler. Rum Mehmed Paşa komutasında kuvvetler, Lârende, İç-il ve Ereğli taraflarında faaliyette bulunurken İshak Paşa da Lârende ve Aksaray taraflarını kontrol altına almaya çalıştı. Fâtih Sultan Mehmed bir süre sonra üçüncü bir komutan daha gönderdi. Gedik Ahmed Paşa da bölgeye gelerek Karamanoğulları üzerinde etkili ve sonuç odaklı bir ilhak hareketi başlattı. Gedik Ahmed Paşa diğer iki kumandan farklı bir güzergâh izleyerek önce Alâiye (Alanya)'yi aldı. Buradan Karaman bölgesinin sahil tarafına yönelerek Silifke, Gavele Kalesi ve çevresini ele geçirdi. Gedik Ahmed Paşa bu bölgede bulunan Karamanoğlu hanedanı mensuplarından çoğunu İstanbul'a gönderdi. Ayrıca Sultan Fâtih'in emriyle İstanbul'un iskânı için Karaman bölgesinden önemli bir nüfus İstanbul'a nakledildi.

Aksaray, Fâtih civarındaki Büyük Karaman ve Küçük Karaman cadde ve mevkileri, Karaman Pazarı, Karaman Hamamı, Samatya ve Kumkapı'daki

Ermeni-Rum Kilise ve mahalleleri Karaman Kilisesi, Karaman Mahallesi bu iskân uygulamasının en canlı tanıklarıdır. Fâtih Sultan Mehmed bu iskân politikasıyla hem Karaman bölgesindeki kaliteli nüfusu İstanbul'a getirerek değerlendirmiş hem de Karaman'daki insan potansiyelini eritmek istemiştir. Karaman iline yapılan bu son sefer neticesinde bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti artık sağlamlaşmış, Karaman-Osmanlı mücadelesinden Osmanlılar galip çıkmışlardır. Bu tarihten sonra ortaya çıkan sorunların hepsi Osmanlıyı pek fazla etkilemeyecek cılız hareketlenmeler olacaktır. Nitekim Fâtih Sultan Mehmed bu sefer neticesinde bölgeyi tahrir ettirmiş ve Karaman coğrafyası hukuken de Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır. Pîr Ahmed Bey bir müddet daha Osmanlılara karşı mücadelesini sürdürdüyse de başarıya ulaşamayıp sonunda Uzun Hasan'ın yanına sığınmak zorunda kalmıştır. Uzun Hasan da Bayburt şehrini dirlik olarak vermek suretiyle onu himaye etti. Pîr Ahmed Bey 1474 yılında burada vefat etti.

Onun ölümünden sonra, sahil kısmındaki Varsak Türkmenlerinin desteğini sağlayan İbrahim Bey'in oğullarından Kasım Bey, Karamanoğulları adına bölgede faaliyetlerini sürdürdü. Kasım Bey, Sultan Fâtih'in ölümünden sonra Osmanlı tahtı için II. Bâyezid ile Cem Sultan arasında yaşanan taht kavgalarında Cem'in tarafında yer aldı. Kasım Bey, Cem'in Memlûklere ve ardından Rodos Şövalyeleri'ne sığınmasında etkili oldu. Ancak II. Bâyezid'in Osmanlı tahtındaki durumunu sağlamlaştırması üzerine II. Bâyezid'e müracaat ederek affını istedi. Sultan II. Bâyezid de onu affederek kendisine bağlı kalmak şartıyla İçel'de hüküm sürmesine izin verdi. Kasım Bey ölüm tarihi olan Şubat 1483'e kadar burada yaşadı ve Osmanlı'ya karşı herhangi bir ciddi faaliyet içinde bulunmadı. Onun ölümü ile Karamanoğulları Beyliği sona ermiş oldu.

Ekonomik Hayat

Karamanoğulları'nın toprak idaresi ve iktisadî hayatlarına dair pek bilgi yoktur. Osmanlılara devreden tapu kayıtlarından Karamanoğulları'nın da Selçukluların uyguladığı ikta sistemine benzer bir toprak yönetimine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Karamanoğulları Beyliği'nin iktisadî hayatına dair en önemli bilgi 12 Şubat 1453 tarihinde Venediklilerle yaptıkları ticaret anlaşmasıdır. Bu anlaşma metni ve ihtiva ettiği maddeler elimizdedir. Yine döneme ait seyahatnâmelerden beylik coğrafyasında kervanların işlediğinin ve canlı bir ticaret hayatının bulunduğu öğrenilmektedir.

Karamanoğulları beyleri hâkim oldukları yerlerde kendi adlarına para bastırmışlardır. Beyliğin erken devirlerine ait anonim bazı paralar mevcut olmakla birlikte, somut olarak bilinen ilk para Bedreddin İbrahim Bey'e ait

olup, 1315 yılında Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır adına bastırılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Alâeddin Ali Bey, oğulları Ali ve Mehmed Beyler ile İbrahim Bey, oğulları Pîr Ahmed ve İshak beylerin de kendi adlarına para bastırdıkları bilinmektedir. Bunların haricinde adı geçen beylerin hükümdarlık dönemlerine ait olup üzerinde isim bulunmayan paraların varlığı da bilinmektedir.

İmar Faaliyetleri

Karamanoğulları'nın hüküm sürdüğü bölgede beylik dönemine ait bazı mimari eserler günümüze kadar ulaşmıştır. Karamanoğulları, Anadolu Beylikleri içerisinde en fazla eser bırakan beylik durumundadır. Karaman beyleri Konya, Karaman (Lârende), Niğde, Aksaray, Kayseri, Ermenek ve Anamur gibi şehirlerde çok sayıda eser vücuda getirmişlerdir. Ulu Cami, medrese, kervansaray ve külliyelerden bazıları günümüze ulaşmıştır.

Arap kaynaklarında yer alan Karamanoğulları'nın han, hamam, medrese, köprü ve camiler inşa ettiklerine dair bilgi beyliğin mimari konudaki seviyesini göstermesi bakımından önemlidir. Bu eserlere ait vakfiyelerden bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Karaman beylerinin türbeleri ise Mut'un Sinanlı köyü, Ermenek, Alanya ve Karaman'da bulunmaktadır.

Karamanoğulları mimarisi Selçuklu üslup ve geleneğinin bir devamı sayılır. Bunun dışında Osmanlı, Memlûk ve tabii ki Batılı devletler ile ilişkilerden (Kıbrıs Krallığı) dolayı da gotik tesiri görülür.

Karamanoğulları devrine ait önemli eserlerden biri olan Aksaray Ulu Camii 1431 yılında II. İbrahim Bey tarafından inşa olunmuştur.

1336 yılında yine Aksaray'da Zinciriye Medresesi yapılmıştır.

Karamanoğulları döneminde inşa olunan medreselerden biri Ermenek'te 1339'da Emîr Musa Bey'in yaptırmış olduğu Tol-Medrese'dir. Yine bu döneme ait önemli medreselerden biri de Karamanoğlu Alâeddin Bey'in eşi aynı zamanda Sultan I. Murad'ın kızı olan Nefise Sultan'ın 1382'de yaptırdığı Hatuniye Medresesi'dir.

Niğde'de II. Alâeddin Ali Bey'in yaptırmış olduğu 1409 tarihli Ak Medrese de bir Karamanoğlu kültür müessesesi olup Osmanlı etkileri gösterir.

Karamanoğlu II. İbrahim Bey de 1433 yılında İbrahim Bey İmareti'ni yaptırmıştır.

Karamanoğulları'nın uzun süren iktidarları müddetince çok sayıda cami ve mescid yapılmıştır. Bunların en önemlileri şunlardır: Karamanoğlu Emîri Hacı Bey tarafından yaptırılan Hacı Beyler Camii (1356), Karamanoğlu Alâeddin Bey tarafından Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin annesi Mümine Hatun adına 1370 yılında inşa ettirilen Mader-i Mevlana Camii, Ürgüp'te 1350'de yaptırılan Taşkın Camii, Mut'ta Karamanoğlu Alaêddin Bey'in emîrlerinden

Lal Ağa tarafından yaptırılan Lal Ağa Camii (1441 civarı). Konya'da Hacı Ebûbekir tarafından yaptırılan İplikçi Camii'nin yapım tarihi 1332'dir.

Kur'an öğrenmek ve namaz kılmak için Konya'da inşa olunan (1421) Hasbey Dârü'l-huffazı, Nasuh Bey Dârü'l-huffazı, Hacı Ali Dârü'l-huffazı (XV. yüzyılın ikinci çeyreği) ve Karaman'da Hoca Mahmud Dârü'l-huffazı (1451) bulunmaktadır.

Karaman'da bulunan Alâeddin Bey Kümbeti (1398) de bu devirden kalan önemli bir diğer eserdir.

Selçuklu çini sanatı, Karamanoğulları döneminde de sürdürülmüştür. Nitekim Karamanoğulları beyleri Karaman Hatuniye Medresesi, Ermenek Tol Medresesi ile Konya Hasbey Darü'l-huffazı'nda mozaik çiniler kullanmışlardır.

İlmî Hayat

Karamanoğulları Beyliği'nden günümüze çok fazla yazılı eser ulaşmamıştır. Bu kadar geniş sahada hüküm süren ve pek çok mimari eser bırakan bir beylik sahasında faaliyet gösteren âlimlerin eser yazmamış olmaları elbette düşünülemez. Bilhassa Türkiye Selçuklu hâkimiyet sahasında kurulması ve Mevlevî çevreleriyle yakınlığı beyliğin kültürel derinliğini etkilemiş olmalıdır. Savaşlar ve tabii afetler bu beyliğe ait eserlerin günümüze ulaşamayışının başlıca nedenleri arasında gösterilebilir.

Karamanoğulları denilince akla ilk olarak Türkçe gelmektedir. Karamanoğlu Mehmed Bey (ö. 1277) tarafından Türk dili ilk defa Anadolu'da bir Türk devletinin resmî dili olmuştur (1277). Bundan hareketle Türk dilinin gelişme gösterdiği Anadolu dilleri ile etkileşim yaşadığını edebî sahada da görebiliyoruz.

Şair Yarcanî, Karamanoğlu Alâeddin Bey'in emriyle XIV. yüzyılın sonlarına doğru Şehnâme tarzında Farsça *Karamannâme* adlı bir tarih yazmıştır. Bu eseri XV. yüzyılın sonlarına doğru Şikârî Türkçeye tercüme etmiştir. Tarihçiler Şikârî'nin eserinin aslından oldukça farklı olduğu kanaatindedirler. Bu eser mensur olup destanî özellikler gösterdiğinden kaynak olarak dikkatli kullanılmalıdır.

Allame Fazlullah, Hoca Fakih, Fehhar, Halimî, Nizamî, Hızır b. Mahmud gibi ilim ve fikir adamları Karamanoğulları hükümdarlarınca desteklenmiş ve himaye olunmuşlardır.

Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından elçilik göreviyle Sultan II. Murad'a gönderilen Karamanlı Hamza, *Taksîrü't-tefsîr* adlı eserin müellifidir.

Aksaray Ulu Camii
(http://www.kulturportali.gov.tr/Common/GetFoto.aspx?f=
dWx1LWNhbWlpLTVfMC5qcGc%3D&t=Mg%3D%3D&s=bGFyZ2U%3D)

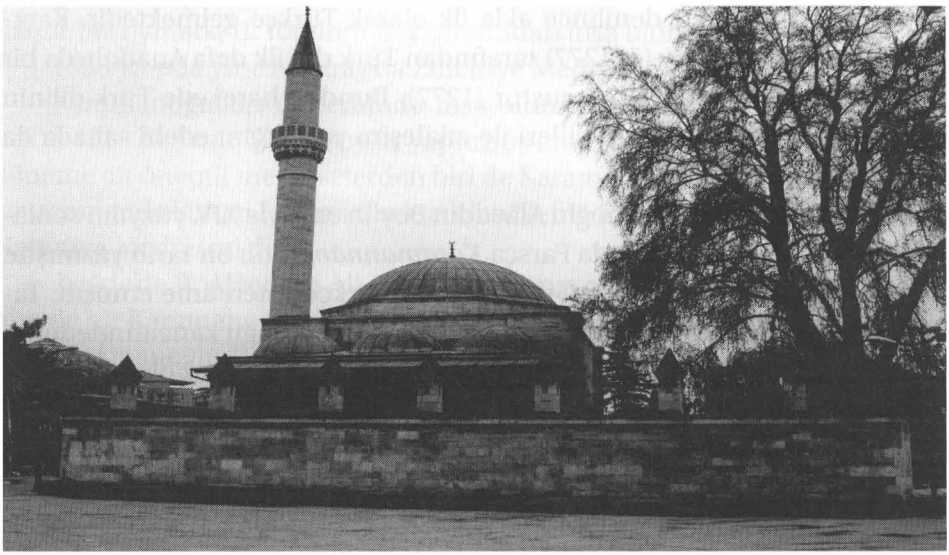

Karaman Mader-i Mevlana Camii
(http://static.panoramio.com/photos/original/15361690.jpg)

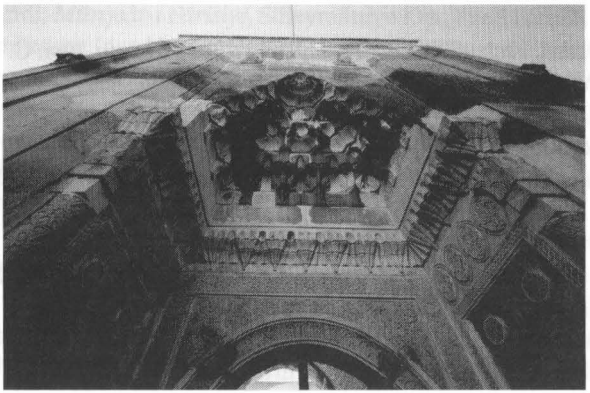

Zinciriye Medresesi taç kapısı
(http://www.kulturportali.gov.tr/Common/GetFoto.aspx?f=ZHNjMDE3Mi5qcGc%3d&t=Mg%3d%3d&s=bGFyZ2U%3d)

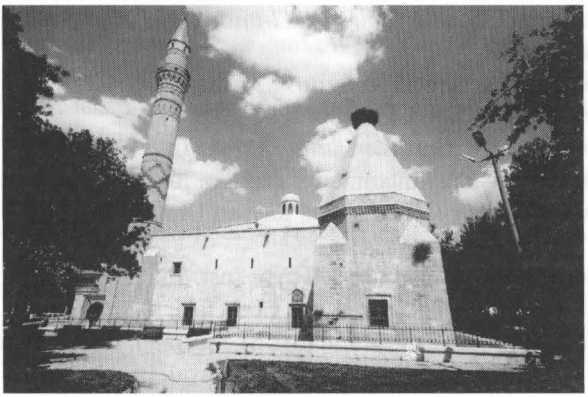

Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti
(http://www.mustafacambaz.com/data/media/1222/karaman_ibrahim_bey_imareti_copy.jpg)

Tol Medresesi
(http://static.panoramio.com/photos/large/107325247.jpg)

Kaynaklar

Abdurrahman Sehâvî, *Vecîzü'l-kelâm fi'z-zeyl a'lâ düveli'l-İslam*, (nşr. G. F. Herestani-B. A. Ma'ruf), Beyrut 1995.

Agontino Pertusi, "Alsas'ta Derlenen Müellifi Mechul Eser", *İstanbul'un Fethi II*, (trc. Mahmut Şakiroğlu), İstanbul 2006.

Aksarâyî Mahmud b. Muhammed Kerîmüddin, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (nşr. H. Nihal Atsız), İstanbul 1965.

Behiştî Sinan Çelebi, *Târih-i Âl-i Osman*, Süleymâniye Kütüphanesi, Mikrofilm Arşivi, nr. 2764.

Bernard le Tresorier, *Chroniqu D'errnoul*, (nşr. Mas Latrie), Paris 1871.

Beşir Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. İ. H. Ertaylan), İstanbul 1946.

Diplomatarium Veneto Levantinum II, Venetiis 1880-1890.

Dukas, *Bizans Tarihi*, (nşr. Vladimir Mirmiroğlu), İstanbul 1956.

Düstûrnâme-i Enverî, (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2003.

Ebûbekir İbnü'z Zekî, *Ravzatü'l- Küttâb ve Hâdikâti'l-Elbâb*, (nşr. Ali Sevim), Ankara 1972.

Ebûbekir Tihrânî, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*, (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2001.

Elvan Çelebi, *Menâkîbu'l-kudsiye fî menâsîbi'l-ünsiye*, (nşr. Ahmet Yaşar Ocak - İsmail E. Erünsal), İstanbul 1984.

Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1990.

Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, I, İstanbul 1264-1265.

Gelibolulu Zaîfî Muhammed, *Gazâvât-ı Sultan Murad*, (haz. M. Sarı), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.

Hacı Halil b. Konevî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Kayseri Umûmi Ktp., FY, Mikro Film Arşivi, nr. 592.

İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (nşr. Mürsel Öztürk), Ankara 1997.

İbn Hacerü'l-Askalânî, *Dürerü'l-Kâmine*, (nşr. C. el-Hak), II, Kahire 1961.

İbn İyâs, *Bedaiü'z-zuhur fî vekâii'd-duhur*, (nşr. M. Mustafa), II-III, Kahire 1982.

İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, (çev. M. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1941.

İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, XVI, (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1314.

İdris-i Bidlisî, *Heşt Behişt*, Nuruosmaniye Ktp., FY, nr., 3209.

İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, (nşr. Osman Turan), Ankara 1984.

Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, (trc. Tufan Gündüz), İstanbul 2005.

Kıvâmî, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed Han*, (nşr. Franz Babinger), İstanbul 1955.

Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, (nşr. M. Gökman), İstanbul 2005.

Makrîzî, *Kitâbü's-sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, (nşr. A. Aşur), III/2, Kahire 1972.

Mas Latrie, *L'ıle de Chypre Sa Statution Presente Et Ses Souvenırs du Moyen Age*, Paris 1879.

Mevlânâ Rûhî, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (nşr. E. Cengiz - Y. Yücel), *Belgeler*, XIVI/18, Ankara 1992.

Neşrî (Mehmed Neşrî), *Kitâb-ı Cihannümâ*, (nşr. Faik Reşit Unat - Mehmet Altay Köymen), I, Ankara 1995.

Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. H. Nihal Atsız), İstanbul 1972.

el-Ömerî, Fazlullah, *Mesâlikül el-Absâr fi Memâlik el-Emsâr*, (trc. M. Gaudefroy- Demombynes, ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993.

Reşîdeddin Fazlullah, *Târih-i Mübârek Gazânî*, (nşr. Karl Jahn), London 1940.

Sarı Abdullah Efendi, *Münşeât-ı Fârisiye*, Süleymâniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3333.
Sarı Kemal, *Selâtinnâme*, (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2001.
Şikârî, *Karaman-nâme*, (nşr. Mesud Koman, *Şikârî'nin Karamanoğulları Tarihi*), Konya 1946.
Şükrullah, *Behçetü't-tevârih*, (nşr. H. Nihal Atsız), İstanbul 1965.
Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l-Feth*, (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977.
Yazıcızâde Âli, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, (nşr. Abdullah Bakır), İstanbul 2009.

Araştırma Eserleri

Agoston, Gabor, "Karamania, The Anti Ottoman Christian Diplomacy and the non-existing Hungarian-Karamanid Diplomatic Relations of 1428", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XLVIII/3 (1995), s. 267-274.
Akın, Hicran, "XV. Yüzyıl Lâtince Macar Kroniği Chronica Hungarorum'un Türk Tarihi Bakımından Değeri", *TTK Belleten*, LI/200, (Ağustos 1987), s. 694-698.
Aköz, Alaaddin, "Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in Osmanlı Sultanı II. Murad'a Vermiş Olduğu Ahidnâme", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy.18, s.159-178.
Aykut, Nezihi, "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un Sikkeleri", *TTK Belleten*, sy. 203, (Ankara 1998), s. 474-483.
Babinger, Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, (trc. Dost Körpe), İstanbul 2010.
Başar, Fahameddin, "Karamanoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 386-409.
Başkan, Yahya, "Siyasi Mekân Değişikliğinin Eser Telifine Yansımasına Bir Örnek: Musannifek", *Doğu Araştırmaları*, sy. 10, (Ocak 2012), s. 117.
_____, "Karamanoğullarının Kökeni Meselesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/1, (İzmir 2012), s. 23-35.
_____, "Karamanoğlu Mehmed Bey ve Türkçe Meselesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 199, (İstanbul 2012), s. 55-64.
Coşkun, Fahri, *888-1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
Çiftçioğlu, İsmail, "Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasındaki İlişkilerde Ulemânın Diplomatik Rolü", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, s. 193-205.
Dülgerler, Osman Nuri, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Ankara 2006.
Emecen, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2003.
Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara 2010.
Göde, Kemal, *Eratnalılar*, Ankara 1994.
Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, İstanbul 2005.
Halil Edhem, "Karamanoğulları Hakkında Vesâik-i Mahkûke", *TOEM*, II/11 (1329), s. 69-712; II/12 (1329), s. 741-760; III/13 (1330), s. 820-836; III/14 (1330), s. 873-881.
Hill, George, *A History Of Cyprus III, The Frankish Period 1432-1571*, Cambridge 1948.
Hinz, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (trc. Tevfik Bıyıklıoğlu), Ankara 1992.
İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesîkalar*, Ankara 1954.
Karamanoğulları Beyliği, (Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu- II), (ed. Mehmet Şeker, Mehmet Mercan, Yakup Kaya, Cem Uncu), Konya 2016.
Kesik, Muharrem, "Mesud II", *DİA*, XXIX, 342-344.
_____, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, XXIX, 91-93.
Kramers, Johannes Hendrik, "Karaman Oghlu", *EI*, IV, 748-752.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Niğde, Aksaray Tarihi II*, İstanbul 1974.
Ménage, Victor Louis, "Sultan II. Murad'ın Yıllıkları", *TD*, sy. 33, (1980-1981), İstanbul 1982, s. 79-98.
Mercan, İsmail Hakkı, "Şeyh Alâeddin Ali Semerkandî ve Menâkıbnâmesi, Menâkıbnâme'ye Göre Osmanlı Karamanlı Mücadelesi", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri III/1*, (4-8 Ekim 1999), Ankara 2002.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Ölçer, Cüneyt, *Karamanoğulları Beyliği Madeni Paraları*, İstanbul 1982.
Özdemir, Hacı Ahmet, "II. Murad'ın Bir Diplomasi Zaferi İbn Hacer'in Fetvâsı", *Yeni Türkiye*, sy. 31 (Ocak-Şubat 2000), s. 791-800.
Setton, Kenneth Meyer, *Papacy and The Levant II*, Philadelphia 1978.
Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, (trc. Cemal Köprülü), Ankara 2011.
Sümer, Faruk, "Karamanoğulları", *DİA*, XXIV, 454-460.
_____, "Mehmed Bey, Karamanoğlu", *DİA*, XXVIII, 445-446.
Şahin, Haşim, "Somuncu Baba", *DİA*, XXXVII, 377-378.
Şeşen, Ramazan, *Sultan Baybars ve Devri*, İstanbul 2012.
Tekindağ, Şehabeddin, *XIII-XV. Asır Cenubi Anadolu Tarihine Ait Bir Tetkik*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1947.
_____, "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", *TD*, VI/9 (1954), s. 161-174.
_____, "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *TD*, sy. 17-18 (1963), s. 43-76.
_____, "Şemsuddin Mehmed Devrinde Karamanlılar", *TD*, XIV/19, (1964), s. 81-98.
Thiriet, Freddy, *Regestes Des Deliberations Du Senat De Venise Concernant La Romanie II (1400-1430)*, Paris 1959.
Togan, Zeki Velidi, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, İstanbul 1931, s. 1-42.
Turan, Şerafeddin, "Fatih Mehmed Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5 (Ankara 1965), s. 63-118.
Unan, Fahri, *15 yy. Yazarlarından Yahya bin Mehmed el Kâtib'in Menâhîcü'l İnşâsı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1986.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.
_____, "Osmanlı Tarihinin İlk Devrelerine Ait Bazı Yanlışlıkların Tashihi", *TTK Belleten*, XXI/81 (Ocak 1957), s. 173-200.
_____, "Karamanoğlu Devri Vesîkalarından İbrahim Bey'in Karaman İmâreti Vakfiyesi", *TTK Belleten*, I/1 (1937), s. 56-164.
_____, "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", *TTK Belleten*, XXXI/124, (Ankara 1967), s. 601-646.
_____, *Kitabeler II*, İstanbul 1929.
Varlık, Mustafa Çetin, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974.
Yinanç, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.
Yuvalı, Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi*, İstanbul 2017.
Zachariadou, Elizabeth, "Karamanoğlu I. İbrahim'in Saltanatının İlk Yılları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. 14, s. 261-270.
Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, İstanbul 2011.

Karamanoğulları Şeceresi*

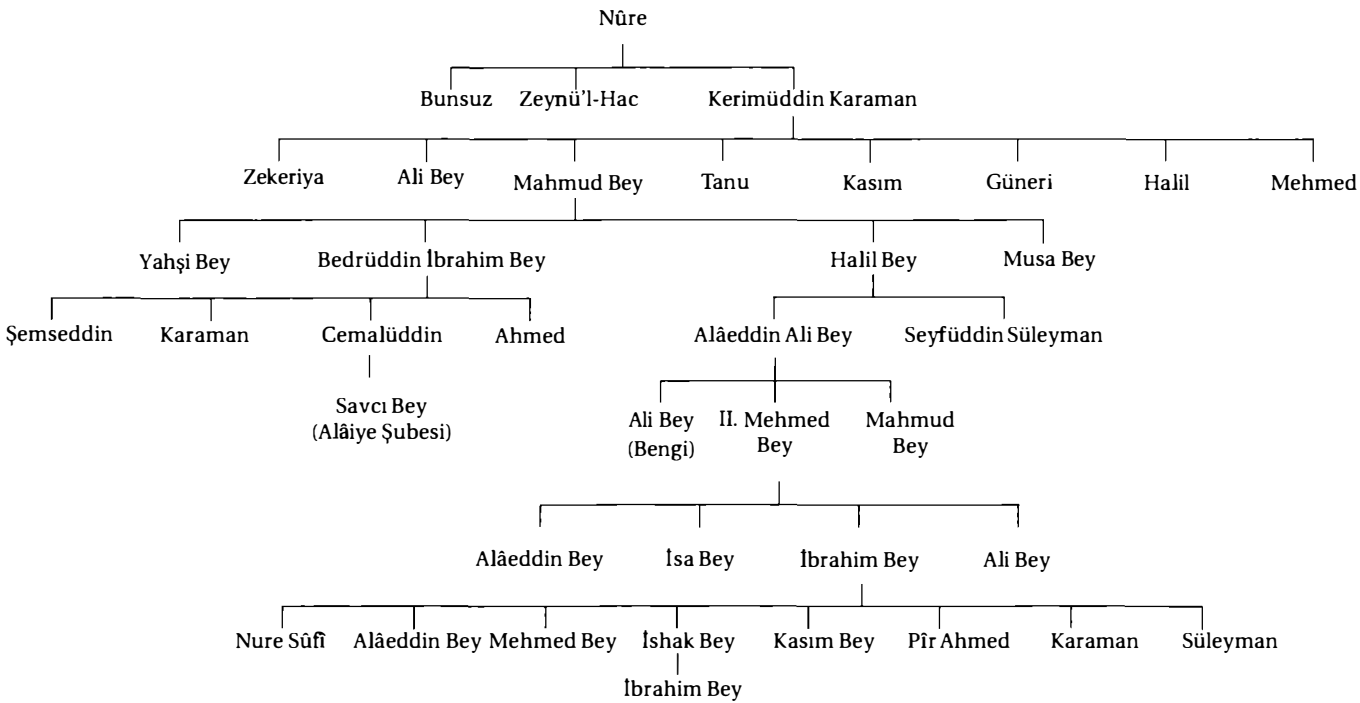

* Fahameddin Başar, "Karamanoğulları Beyliği", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 409.

b) EŞREFOĞULLARI

Eşrefoğulları Beyliği XIII. yüzyılın ikinci yarısında Beyşehir ve Seydişehir yöresinde kurulmuş bir Türk beyliğidir. Bu Anadolu beyliği, Türkiye Selçuklu Devleti'nin uç beylerinden Eşrefoğlu Seyfeddin Halil (Süleyman) Bey tarafından kuruldu.

Seyfeddin Halil (Süleyman) Bey

Seyfeddin Halil (Süleyman) Bey, Moğolların egemenliği altında bulunan Selçuklu başkenti Konya'ya Karaman ve Menteşe Türkmenlerinin 1277 ve 1282 yıllarında düzenledikleri saldırı ve işgal girişimlerinden yararlanarak bulunduğu bölgede nüfuzunu arttırdı. Akşehir ve civarına akınlarda bulundu. Bu sıralarda Türkiye Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1284), İlhanlı Hükümdarı Argun Han (1284-1291) tarafından öldürülmüş ve yerine de II. Gıyâseddin Mesud geçirilmişti.

Sultan Mesud'un Türkiye Selçuklu tahtına oturması uzun zamandır rahat yüzü görmeyen halk için bir ümit ışığı oldu. Ancak o da kendinden önceki hükümdarlar gibi "gölge sultan" olmaktan öteye gidemedi. Bu devirde ülke Moğol kumandanları ile İlhanlılar adına Anadolu'yu idare eden valilerin hâkimiyeti altındaydı. Türkiye Selçuklu Devleti hem İlhanlılara haraç ödüyor hem de Anadolu'da bulunan Moğol şehzade ve kumandanlarının idaresindeki orduların ihtiyaçlarını karşılıyordu. Anadolu'ya Moğol ordularının gelmesi halktan alınan vergilerin artması, açlık ve sefalet demekti. Anadolu halkı bir taraftan Moğolların baskısı sonucu artan vergileri ödemek, diğer taraftan Türkmen saldırılarına dayanmak ve Selçuklu devlet adamlarının yolsuzluklarına katlanmak zorunda bırakılıyordu.

Konya civarında düzeni sağlamak oldukça zordu. Karamanoğulları ve Eşrefoğulları Türkiye Selçukluları'nı tehdit ediyordu. Sultan II. Mesud'un Kayseri'de ikamet etmesini fırsat bilen III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi torunlarını Konya'da tahta çıkaracak kadar güçlendi. Kendisini desteklemeleri için Karamanoğlu Güneri Bey'i beylerbeyi, Eşrefoğlu Halil Bey'i saltanat nâibi tayin etti. Bu iki Türkmen beyi Gıyâseddin Keyhüsrev'in çocuklarını 8 Rebî'ulevvel 684 (15 Mayıs 1285) Perşembe günü Selçuklu tahtına çıkardılar. Ancak Süleyman Bey II. Mesud'un Konya'da duruma hâkim olması üzerine ilk merkezi olan Gorgorum (Gökçimen)'a döndü. Burada Karamanlıların müttefiki olarak Sultan Mesud'a karşı cephe alan Eşrefoğlu Süleyman Bey, 1288 yılında Ilgın üzerine bir akın düzenlemek suretiyle bölgeyi yağmaladı ve burada bulunan Balabanoğlu adlı kumandanı mağlup ederek öldürdüğü askerlerin başlarını Konya'ya gönderdi.

Argun Han, 684 (1285) yılında Türkmenleri cezalandırmak için kardeşi Geyhatu idaresinde masrafları halktan toplanan vergilerle karşılanan 20.000

kişilik bir kuvveti Anadolu'ya gönderdi. O yılı Erzincan'da geçiren Geyhatu ertesi yıl Sivas ve Kayseri üzerinden Aksaray'a geldi. Geyhatu'nun yanında Sultan Mesud da vardı. Ordunun hareketi sırasında halkın pek çoğunun evlerini terk ederek mağaralara saklanmasına sinirlenen Geyhatu Konya üzerine yürüdü, ancak Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin oğlu Sultan Veled onunla görüşüp Konya halkına zarar vermeden geri dönmesini sağladı. Bu arada Sultan Mesud, kendisine karşı harekete geçen Germiyanoğulları'nı Baltu kumandasındaki Moğol kuvvetlerinin yardımıyla bozguna uğrattı.

Öte yandan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi, Argun'dan devletin III. Gıyâseddin'in iki oğlu ile Sultan II. Mesud arasında paylaştırılmasını istedi. Türkmenlerle de iş birliği içine girerek Anadolu'da huzursuzluk çıkardı. Sonunda II. Mesud, Argun Han'ın isteği üzerine III. Gıyâseddin'in iki oğlunu Emîridâd Nizâmeddin ile birlikte Argun Han'a gönderdi. Burada yapılan muhakeme sonunda bu iki çocuğun III. Gıyâseddin'e ait olmadığı anlaşıldı ve başları kesilerek Türkmenlere gönderildi.

Bu sırada Germiyan Türkmenleri Beyşehir bölgesini yağmaladılar. Moğol ve Türk askerleriyle karşı harekete geçen Sultan Mesud, Germiyan ili uç bölgesini işgal edip 8 Şevval 686 (16 Kasım 1287) tarihinde Konya'ya ve oradan da Kayseri'ye döndü. Daha sonra Şehzade Geyhatu ile birlikte Karamanlıların üzerine yürüdü. Moğol-Selçuklu ordusu 9 Zilhicce 686'da (15 Ocak 1288) Lârende'yi ve Karaman topraklarını tahrip etti. Karaman Türkmenleri ve Eşrefoğulları durumun kendi aleyhlerine döndüğünü fark ederek Sultan II. Mesud'dan özür dileyip itaatlerini arzettiler. Sonra beyliklerinin başına dönmek müsaadesini verdi. Germiyanoğulları da Konya'ya gelip II. Mesud ile barış yaptı. Bu olayın ardından Argun Han, Vezir Sâhib-Ata Fahreddin Ali'yi huzuruna çağırarak ondan daha fazla vergi ödenmesini istedi. İhtiyar vezir hasta bir halde Konya'ya geri döndükten kısa bir süre sonra öldü (Şevval 687/Kasım 1288). 687 (1288) yılında Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Germiyanoğulları Sultan Mesud'a itaat arzettiler.

Sâhib-Ata Fahreddin Ali'nin ölümü üzerine vezirlik göreviyle Anadolu'ya gönderilen Fahreddin Kazvînî vergileri arttırmakla kalmayıp yeni vergiler de koydu. Topladığı ağır vergilerle halkı isyan noktasına getirdi. Hakkındaki şikâyetleri değerlendiren Argun Han, Fahreddin Kazvînî'yi Tebriz Meydanı'nda idam ettirdi (Ramazan 690/Eylül 1291).

Süleyman Bey merkezini Gorgorum'dan Beyşehir'e taşıdı. 687 (1288) tarihli kitabesinden Beyşehir Kalesi'nin Süleyman Bey tarafından yaptırdığı anlaşılmakta olup Beyşehir'in bazen Süleymanşehir diye de anıldığı bilinmektedir.

Sultan Mesud kendisine karşı ayaklanan Eşrefoğulları üzerine hareket edince Konya'nın korumasız kaldığını gören ayak takımı şehri yağmaladı.

Kargaşa ancak Mesud'un geri dönmesiyle sona erdi. Bu tarihlerde meydana gelen depremde Erzincan'ın büyük bir kısmı yıkıldı. Amasya ve Niksar'da sel felâketi oldu.

Fahreddin Kazvînî'nin idamından sonra Argun Han'ın Yahudi asıllı veziri Sa'düddevle, Anadolu'ya vezir olarak Şemseddin Ahmed Lâkûşî'yi gönderdi. Onunla birlikte gelen Kılavuzoğulları adlı çete Anadolu'da büyük zulümler yaptı. Vezir Sâhib-Ata Fahreddin Ali'nin ölümünün ardından Moğolların Anadolu halkı üzerindeki baskı ve zulümleri daha da arttı.

690 (1291) yılında Argun Han ölünce Geyhatu Han Ahlat dolaylarında tahta çıktı. Anadolu'da malî işler Yavlak Arslan'ın oğlu Nâsırüddin'e teslim edildi. Onun hem Moğolları hem halkı memnun eden yönetimi Anadolu'ya biraz da olsa nefes aldırdı. Ancak Geyhatu'nun Anadolu'dan ayrılması bir süredir sinmiş olan Karamanoğulları'nı harekete geçirdi. Konya üzerine yürüyen Karamanoğulları Halil Bahadır'ın kumandasında Konya'yı üç gün yağmaladılar. Şehrin ileri gelenleri Sâhib-Ata'nın torunundan yardım istediler. Denizli'den yardım kuvvetleri yola çıktığında Sultan Mesud'un kardeşi Rükneddin de Kayseri'den bir kuvvetle Konya'ya yardıma geldi. Ancak bu kuvvetler Karamanoğulları'nı engellemeye yetmedi. Neticede Sultan Mesud Geyhatu'dan yardım istemek zorunda kaldı. Geyhatu Moğol ordusu ile Anadolu'ya girdi. Sultan Mesud onu Kayseri'de karşıladı; bu haber Konya halkını rahatlattı. Moğol Selçuklu kuvvetleri Lârende'yi ele geçirip şehri ateşe verdiler. Ardından isyan halindeki Eşrefoğulları topraklarında, Denizli ve Menteşe iline kadar olan sahalarda yağma ve kıtal yaparak ganimet ve esirlerle Konya'ya döndüler. Konyalılar Geyhatu'yu sevinçle karşılamalarına rağmen on sekiz gün boyunca şiddetli zulme maruz kaldılar.

Bu sırada II. Mesud'un kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan, Kastamonu'ya giderek oranın hâkimi Çobanoğlu Yavlak Arslan ve Türkmenlerle birlik olup saltanat iddiasında bulundu. Geyhatu Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Menteşe beylerine karşı giriştiği cezalandırma harekâtını tamamlayıp Kılıç Arslan ve Yavlak Arslan'a karşı 691 (1292) yılında bir ordu sevk etti. Ordunun başında II. Mesud, Mücîrüddin Emîrşah ve Vezir Necmeddin ile Moğol kumandanları Anit, Göktay ve Giray bulunuyordu. Yapılan savaş sonunda Moğol-Selçuklu ordusu üstün geldi. Kastamonu Beyi Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan öldürüldü.

Eşrefoğlu Halil (Süleyman) Bey, Ağustos 1302 tarihinde vefat edince Beyşehir'de kendisi tarafından yaptırılmış olan Eşrefoğlu Camii'nin yanındaki türbeye defnedilmiştir. O, kurmuş olduğu beyliğin sınırlarını Beyşehir ve Gorgorum civarından güneyde Seydişehir ve Bozkır'a, kuzeyde ise Doğanhisar ve Şarkikaraağaç'a kadar genişletmeyi başarmıştı.

Mübârizüddin Mehmed Bey

Seyfeddin Halil Bey'in yerine geçen büyük oğlu Mübârizüddin Mehmed Bey, Gelendost ve Yalvaç'ı ele geçirdi. Fakat buralar kısa bir süre sonra güçlü komşusu Hamidoğulları Beyliği tarafından zapt edildi. Eşrefoğulları'nın Ziyâeddin adındaki emîri Sultandağı, Çay, İshaklı ve Bolvadin'i ele geçirdi ve buralarda bazı imar faaliyetlerinde bulundu. Çarşı Camii adıyla bilinen büyük bir cami inşa etti. Bu arada Moğolların Anadolu'da zulüm ve tahakkümlerini arttırmaları üzerine Uç Türkmenleri harekete geçtiler. Karamanoğlu Mehmed Bey Konya'yı işgal ederken Eşrefoğlu Mehmed Bey de Ilgın ve Akşehir yöresini ele geçirdi. Gelişmeler üzerine endişelenen Moğol Han'ı Olcaytu, beylerbeyi Emîr Çoban'ı kalabalık bir ordu ile Anadolu'ya gönderdi. Sivas-Erzincan arasındaki Karanbük mevkiinde diğer Türkmen Beyleri gibi Eşrefoğlu Mehmed Bey de Emîr Çoban'ın huzuruna çıkarak İlhanlı hükümdarına bağlılığını arz etmek zorunda kaldı.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin ölümünden sonra onun torunu Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîlik tarikatını uç bölgelerinde yaymaya çalışıyordu. Bu nedenle zaman zaman Beyşehir ve Akşehir'e de uğrayarak Mehmed Bey ile görüşüp Mevlevîlik hakkında sohbet etmişti. Bu görüşmeler sonuncunda Mehmed Bey ve oğlu Süleymanşâh Mevlevîliğe girmişlerdi. Eşrefoğlu Mehmed Bey 1320'den sonra vefat etti.

II. Süleyman Bey

Mehmed Bey'den sonra yerine oğlu II. Süleyman geçti. Bu sıralarda Moğol Valisi Demirtaş iyice güçlenmiş, Anadolu'yu istediği gibi idare ediyor, kendi adına para bastırıp hutbe okutarak istiklalini ilan etmişti. Türkmen beyliklerinin bağımsızlığını tehdit eden bu adamı durdurmak üzere Eşrefoğlu II. Süleyman Bey ile Hamidoğlu Dündar Bey, İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'a şikâyette bulundularsa da Moğol Hanı onu affederek yeniden Anadolu'daki görevine iade etti. Türkmen beyleri İlhanlılara karşı bağımsızlıklarını ilan edince Demirtaş Bey onları şiddetle itaat altına almaya çalıştı. Bu cezalandırma faaliyetleri sırasında Beyşehir'e de giren Demirtaş Bey, daha önce kendini İlhanlı hükümdarına şikâyet eden II. Süleymanşâh'ı 9 Ekim 1326'da Beyşehir Gölü'ne attırarak boğdurdu.

Bu olaydan sonra bir daha toparlanamayan Eşrefoğulları Beyliği yıkıldı. Beyliğe ait topraklardan Beyşehir, Seydişehir, Akşehir ve civarı Hamidoğulları Beyliği tarafından zapt edildi. Kalan bir kısım toprakları da Sâhib-Ataoğulları ve Karamanoğulları arasında paylaşılmıştır.

İmar Faaliyetleri

Eşrefoğulları imar faaliyetlerine büyük önem vermişlerdir, bunu günümüze kadar gelen eserlerinden ve vakfiyelerden anlamaktayız.

Eşrefoğulları'nın hâkimiyetleri altındaki topraklarda bıraktıkları pek çok eser arasında günümüze kadar gelebilen en önemli yapı Eşrefoğlu Camii'dir. Cümle kapısının üstündeki iki satırlık kitabesinden caminin 699 (1299) yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Beyliğin ilk hükümdarı Seyfeddin Halil (Süleyman Bey)'in Beyşehir'de yaptırdığı Eşrefoğlu Camii, Türkiye Selçuklu Sanatı'nın en önemli örneklerinden biridir. Süleyman Bey ayrıca bu caminin yanında bir çifte hamamla otuz bir dükkândan oluşan bir bedesten ve bu çarşının güney kısmına bitişik olan üç kapılı, altı kubbeli bir han, bir imaret ile kendisi için bir türbe inşa ettirmiştir. Bu esere ait vakıfnâmeye göre, Halil (Süleyman) Bey, iplikçi ve dokumacı esnafının bulunduğu çarşıyı, cami ve hanın etrafındaki dükkânları, büyük hamamı, yirmi dükkân ile iki değirmeni vakfetmiştir. Bütün bu emlâkin geliri 12.000 dirhem olup bu miktarın beşte biri, adı geçen caminin mütevellisi olan Mehmed ve Eşref adlarındaki oğulları ile onların evlat ve torunlarına tahsis edilmiştir. Rivayete göre, caminin bitişiğindeki türbede kendisinden başka karısı ve küçük oğlu Eşref'in mezarları da bulunmaktadır. Süleyman Bey ayrıca Beyşehir Kalesi'ni de inşa ettirmiş olup kale kitabesinden "emîr-i kebîr-i muazzam" unvanını kullandığı anlaşılmaktadır. Halil (Süleyman) Bey, Beyşehir'de Türkiye Selçuklu Sultanları II. Mesud ve III. Alâeddin Keykubâd adlarına gümüş sikkeler darpettirmiştir.

İlmî ve Kültürel Hayat

Bolvadin'de bulunan Çarşı Camii, Mübârizüddin Mehmed Bey döneminde 1320 yılında yaptırılmıştır. Bu caminin 720 (1320) tarihli kitabesinde "Emîrü'l-A'zam" unvanı ve "Mübârizüddin" lakabıyla kaydedilen Eşrefoğlu Mehmed Bey, Akşehir'de de bir cami yaptırmıştı. Mehmed Bey bu mimari faaliyetler dışında âlimleri ve şairleri himaye eden bir hükümdardı. Nitekim Şemseddin Muhammed Tusterî onun zamanında (1310) *el-Fusûlü'l-Eşrefiyye* adlı felsefî bir eser yazmış, Konyalı Kemâleddin de 1320 yılında *Tekârîrü'l-menâsıb* adlı bir inşâ kitabı yazmıştır. Eşrefoğlu Mehmed Bey, Cemâleddin Mevlânâ Ahmed adlı âlimi, Tırazî mahlaslı şairi ve Seyyid Harun adındaki sûfîyi himaye etmiştir.

Eşrefoğlu Mehmed Bey'in hüküm sürdüğü yıllarda beyliğin toprakları âlimler ve sûfîler tarafından sık sık ziyaret edilen bir bölgeydi. Bu dönemde Horasan'dan Anadolu'ya gelen Seyyid Harun, Beyşehir yakınlarındaki Vervelid şehri harabelerinin bulunduğu yerde yeni bir şehir inşa etmiş, burası sonradan onun adına izafeten "Seydişehir" olarak anılmış ve beyliğin en önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Mehmed Bey Seyyid Harun ile yakın bir dostluk kurmuş ve zaviyesine bazı vakıflar tayin etmiştir.

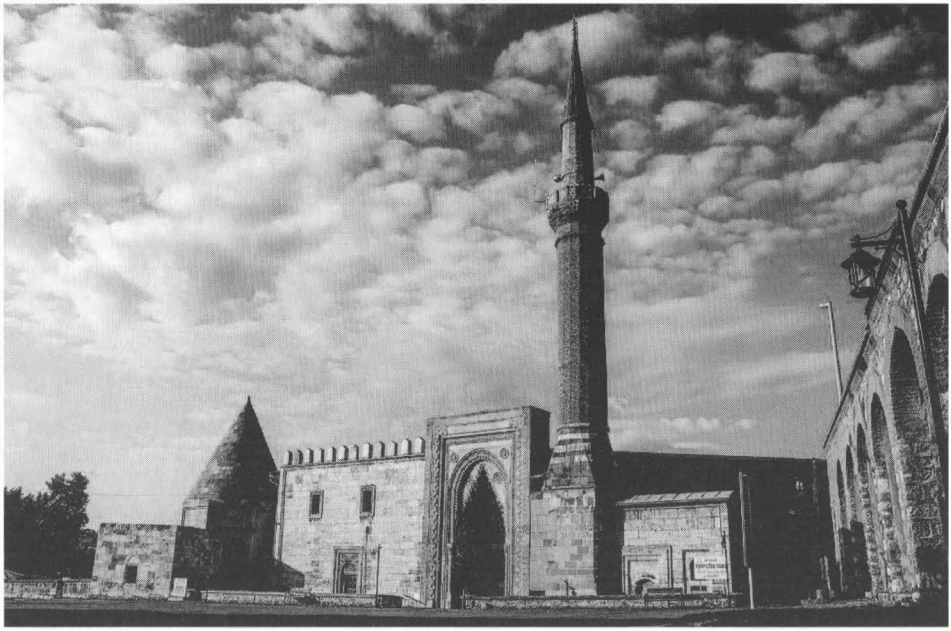

Eşrefoğlu Camii (Beyşehir)
(https://i.pinimg.com/originals/d2/25/d6/d225d65d4f85dfaa440eeb727e1891a2.jpg)

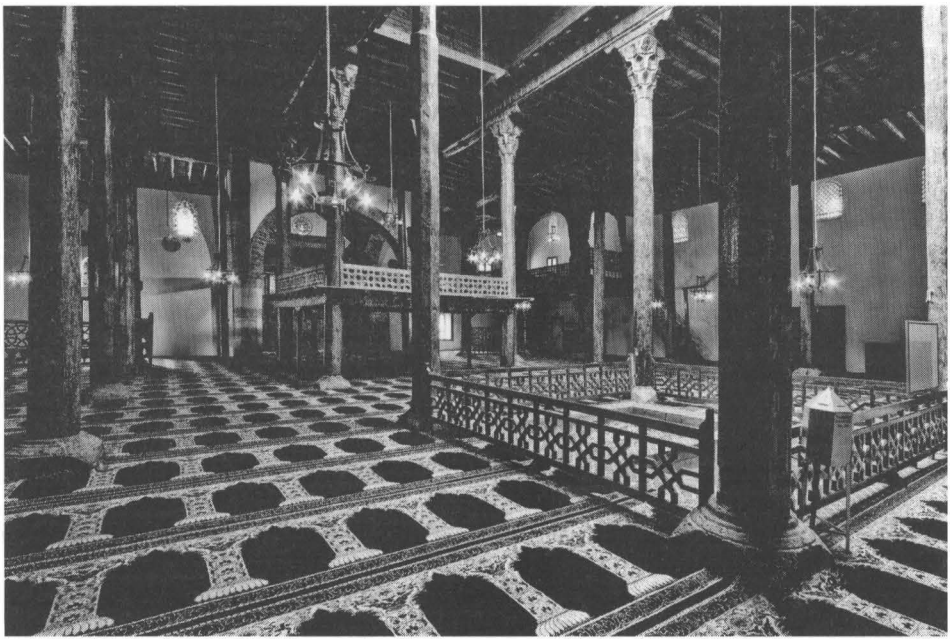

Eşrefoğlu Camii iç görünümü
(http://www.konyabeysehir.com/kit/urunler/maxresdefault_1.jpg)

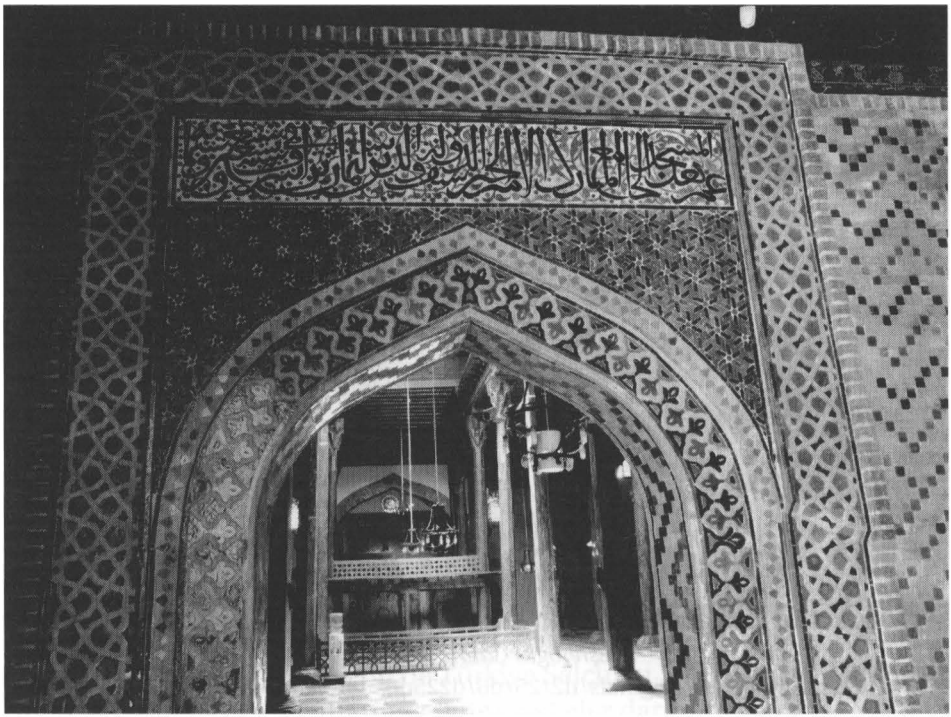

Eşrefoğlu Camii kapısı
(http://cinili.com/archive/wp-content/uploads/2014/02/P1150370.jpg)

Kaynaklar

Aksarâyî, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Âhbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.
Anonim, *Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)*, (nşr. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.
Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2006.
İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), İstanbul 2004.
İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (çev. Mürsel Öztürk), I-II, Ankara 1996.
İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi, el-Melikü'z-Zahir Hakkındaki Tarihin II. Cildi*, (çev. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1941.
el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr fi memâliki'l emsâr*, (nşr. Franz Taeschner), Leipzig 1929.

Araştırma Eserleri

Akok, Mahmut, "Konya Beyşehirinde Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", *Türk Etnografya Dergisi*, sy. 15, İstanbul 1976, s. 5-34.
Akyurt, Yusuf, "Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, sy. 4 (1940), s. 91-129.
Âli, "Eşrefoğulları Hakkında Birkaç Söz", *TOEM*, sy. 25-30 (1330/1914), s. 255.
_____, "Teke Emareti", *TTEM*, sy. 79 (1340/1924), s. 79.
Artuk, İbrahim - Artuk, Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, I, İstanbul 1974.

Atsız, H. Nihal, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, İstanbul 1961.
Başar, Fahameddin, "Eşrefoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1994, s. 354-357.
Cahen, Claude, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979.
Chiristoph, Johann, *Münzen der Seltschuken Anatoliens*, Bremen 1990.
Erdoğru, M. Akif, "Beyşehir", *DİA*, VI, 84-85.
Flemming, Barbara, *Landschaftsgeschicte van Pamphylien, Pisidien und Lykien in Spaetmittelalter*, Wiesbaden 1964.
Gönçer, Süleyman, *Afyon İli Tarihi*, İzmir 1971.
Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927.
_____, "Anadolu'da İslami Kitabeler", *TOEM*, V/27, s. 139-141.
Kafesoğlu, İbrahim, "Keykubad III", *İA*, VI, 662.
Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçukluları - Makaleler*, İstanbul 2015.
_____, "Mesud II", *DİA*, XXIX, 342-344.
Kofoğlu, Sait, "Eşrefoğulları", *DİA*, XI, 484-485.
_____, "Eşref Oğulları Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 221-230.
Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi*, (nşr. Ahmet Savran), Erzurum 1991.
_____, *Akşehir Tarihi*, İstanbul 1945.
Mehmed Arif, "Anadolu Tarihinden Hamidoğulları", *TOEM*, III/15 (1328/1912), s. 944-945.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015,
Oral, Mehmet Zeki, "Kubadabad Yolunda", *Anıt Dergisi*, sy. 26, (1949), s. 11.
_____, "Anadolu'da Sanat Değeri olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, sy. 5 (1962), s. 58.
_____, "Eşrefoğlu'na Ait Bir Kandil", *TTK Belleten*, XXIII/89 (1959), s. 113-118.
Öney, Gönül, *Beylikler Devri Sanatı*, Ankara 1989.
Önge, Yılmaz, "Konya Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı", *Vakıflar Dergisi*, sy. 7 (1968), s. 139-144.
Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, (trc. Cemal Köprülü), Ankara 1987.
Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları*, Ankara 1970, s. 61-63.
Şahin, Haşim, "Seyyid Hârun", *DİA*, XXXVII, 58-60.
Tekin, Ömer - Bilginer, Recep, *Beyşehir ve Eşrefoğulları*, Eskişehir 1945.
Tekindağ, Şehabettin, *Karaman Beyliği*, İstanbul 1947.
_____, "Karamanlılar", *İA*, VI, 316-330.
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
_____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1958.
_____, *Tarihi Takvimler*, Ankara 1984.
Uzluk, Feridun Nafiz, *13-15. Asırda Cenubi Anadolu Tarihine Ait Tetkik*, İstanbul 1947.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, II, İstanbul 1929.
_____, "Anadolu Tarihinde Üç Mühim Sima", *TTEM*, I/5 (1931), s. 66-67.
_____, "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", *TTK Belleten*, XXXI/124 (1967), s. 602-603.
_____, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1984.
Varlık, Mustafa Çetin, *Germiyanoğulları Tarihi*, Ankara 1974.
Yavaş, Doğan, "Eşrefoğlu Camii", *DİA*, XI, 479-480.
Yavuz, Memduh, *Eşrefoğulları Tarihi*, Konya 1934.

Eşrefoğulları Şeceresi*

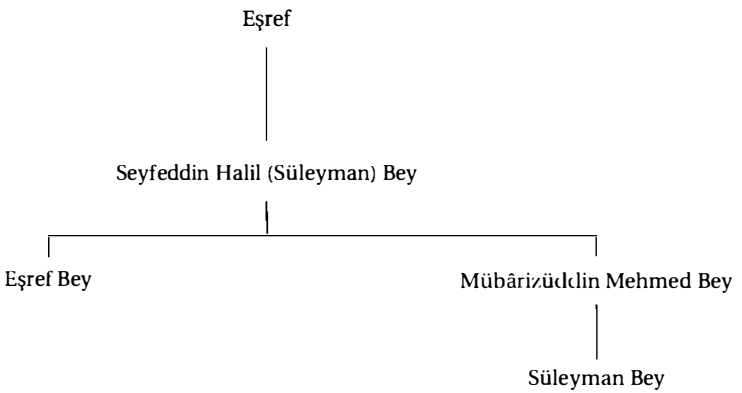

c) ERATNA BEYLİĞİ

Eratna Beyliği, 1327-1381 yılları arasında Anadolu'da Sivas, Kayseri, Erzincan, Aksaray, Niğde, Ürgüp, Kırşehir, Darende, Ankara, Tokat, Niksar, Zile, Amasya, Merzifon, Gümüşhane, Bayburt, Şebinkarahisar (Şark-ı Karahisar/Doğu Karahisarı), Canik, Develi Karahisar, Çorum, Harput gibi şehir ve kalelere egemen olarak hüküm sürmüş bir Türk beyliğidir. Beyliğin kurucusu Eratna Bey, Uygur Türklerinden olup önce Moğolların sonra İlhanlıların ordusunda ikinci derecede bulunan emîrlerden biriydi. Moğolların 1243 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı kazandıkları Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu bu kavim tarafından hızla işgale uğradı. Moğolların Anadolu'yu işgale gönderdikleri askerler arasında Eratna Bey de bulunmaktaydı. Gayreti ve üstün özellikleri ile kısa sürede Moğolların dikkatini çekmeyi başaran Eratna Bey aynı zamanda Timurtaş'ın kayınbiraderi idi.[18]

Selçuklu Devleti'nin 1308 yılında yıkılması üzerine Anadolu'ya tamamen egemen olan İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han (1317-1335), 718 (1318) yılında Emîr Çoban'ın oğullarından Timurtaş'a Anadolu'nun

* Fahameddin Başar, "Eşrefoğulları Beyliği", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 357.

18 Moğolların Anadolu Genel Valisi Timurtaş, Eratna Bey'in kız kardeşi ile evliydi (Mustafa Çetin Varlık, "Eratna Beyliği", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992, 570).

idaresini verdi. Eratna da onun emri altında bulunan kumandanlardan biriydi. Anadolu beylerini ortadan kaldırmak için mücadeleye giren Timurtaş'ın babası Emîr Çoban'ın bu sıralarda İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han ile arası açılmış ve adı geçen hükümdar tarafından öldürülmüştü. Bu durumu haber alan Timurtaş 1328 yılında Eratna Bey'i Anadolu'da kendi yerine vekil bırakarak hemen Mısır'a kaçmıştır. İlhanlılar ise Timurtaş'ın yerine Büyük Şeyh Hasan Celayirî'yi Anadolu valisi olarak tayin ettiler. 1329 yılı başlarında büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelen Şeyh Hasan Celayirî, bütün Anadolu Beylikleri'ni itaat altına aldı ve idarî işlerde tecrübeli Eratna Bey'i vekil olarak yerinde bıraktı. Ebû Said Bahadır Han 1335 yılında çocuk bırakmadan ölmesi üzerine meydana gelen karışıklıklardan faydalanarak İlhanlı Devleti'nde önemli bir mevki kapmak isteyen Büyük Şeyh Hasan Celayirî de İran'a döndü.

Şeyh Hasan Celayirî, Mısır'da öldürülen Timurtaş'ın oğlu Küçük Şeyh Hasan ile 1337 yılında giriştiği Aladağ Savaşı'nda yenilince Eratna Bey'in Anadolu'daki durumu da tehlikeye girdi. Bu olaydan sonra Irak'ta yerleşen Büyük Şeyh Hasan'ın kendisini himaye edemeyeceğini düşünen ve Anadolu'daki hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Eratna, Memlûk Sultanı Melik Nâsır'a (1309-1340) müracaat ederek 1338 yılında onun himayesine girdi. Azerbaycan'da durumu kuvvetlenen Çobanlı Küçük Şeyh Hasan, 1343 yılında Eratna Bey'e bir haber göndererek kendine tâbi olmasını istedi. Eratna'nın cevabı olumsuz olunca Şebinkarahisar'ın batısına kadar olan yerleri istila ederken müttefiki Karamanoğlu da Ankara'yı ele geçirdi. Bu durum karşısında Eratna da Mısır'daki Memlûk sultanına, Kayseri kadısı Sirâceddin Süleyman'ı elçi olarak göndermek suretiyle ondan yardım istedi. Eratna'nın isteğini olumlu karşılayan Sultan İmâdeddin İsmâil (1342-1345), ona mülk ve hil'at vererek Anadolu valiliğini onayladı. Eratna da buna karşılık Memlûk sultanı adına hutbe okutup para bastırdı. Eratna'yı ortadan kaldırarak Anadolu üzerinde kesin bir şekilde hâkimiyet sağlamaya çalışan Çobanlı Küçük Şeyh Hasan, hazırlattığı bir orduyu bizzat hükümdar ilan ettiği Süleyman Han kumandasında, Eratna Bey üzerine gönderdi. Her iki taraf Cemâziyelevvel 744 (Eylül-Ekim 1343) tarihinde Sivas ile Erzincan arasında bulunan Karanbük Ovası'nda savaşa tutuştu. Eratna Bey önce yenildiyse de sonradan toparlanarak savaştan galip çıkmayı başardı. Çok sayıda ganimet ele geçirdi. Karanbük yenilgisinden iki ay sonra Çobanlı Şeyh Hasan 27 Receb 744 (15 Aralık 1343) tarihinde karısı İzzet-Mülk tarafından öldürülünce Eratna Bey tam manasıyla çifte zafer yaşadı. Böylece en tehlikeli rakibinden kurtulmuş ve serbestçe hareket etme imkânı bulmuştu. Karanbük Savaşı'ndan sonra nüfuz ve şöhreti artan Eratna Bey, 1344

yılında "Alâeddin" unvanını alarak sultanlığını ilan etti, hutbe ve paralardan Memlûk sultanının ismini kaldırarak kendi adına hutbe okutup para bastırdı. Beyliğin merkezi önceleri Sivas şehri idi, Karanbük Zaferi'nden sonra Kayseri başkent haline geldi. Alâeddin Eratna Bey, Anadolu'da hüküm sürdüğü toprakları son derece adaletli ve iyi bir şekilde yönetti. 1352 yılında vefat etti ve sağlığında, çok sevdiği karısı Suli Paşa için 1339 yılında Kayseri'nin Gültepe Mahallesi'nde yaptırdığı "Köşk Medrese" adıyla bilinen hankâhın avlusunda yer alan türbeye defnedildi. Eratna Bey, bilgili, adaletli, dindar, tedbirli ve otoriter bir hükümdardı. Arapçayı fasih bir şekilde konuşacak kadar iyi bildiği kaynaklarca belirtilmektedir.

Gıyâseddin Mehmed

Eratna Bey'in yerine onun emîrlerinin aldığı kararla küçük oğlu Gıyâseddin Mehmed hükümdarlık tahtına çıkarıldı. Buna büyük kardeşi Cafer, muhalefet ettiyse de yenilgiye uğradı ve Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. Yeni hükümdar Mehmed Bey genç ve tecrübesiz biriydi ve devlet işlerini de kendisi gibi tecrübesiz kimselerin eline bıraktı. Bu sebeple halkta ve emîrlerde hükümdara karşı genel bir güvensizlik ve itaatsizlik baş gösterdi. Nitekim gidişatın kendisi için tehlikeli bir durum aldığını fark eden Mehmed Bey ülkesini terk ederek Konya'ya sığındı. Bu gelişmeler üzerine devlet ileri gelenleri tahta büyük kardeş Cafer Bey'i çıkardı. Yeni hükümdar ilk iş olarak Mehmed Bey'e taraftar olan adamları görevden uzaklaştırarak kendi adamlarını işbaşına getirdi. Bu yüzden başta eski vezir Hoca Ali Şah olmak üzere işten el çektirilen emîrler, Mehmed Bey'i tekrar tahta çıkarmak için uğraş verdiler. Vezir Hoca Ali Şah, Mehmed Bey'in Karamanoğlu Alâeddin Bey ile ittifak kurmasını sağladı ve Karamanoğlu'nun verdiği askerî kuvvetlerle Eratna Beyliği Hükümdarı Cafer Bey, Kayseri Kalesi'nde 7 ay kadar sıkıştırıldı. Burada istediği sonucu alamayan Mehmed Bey ve veziri Hoca Ali Şah, 24 Rebî'ulevvel 756 (8 Nisan 1355) tarihinde Yalnızgöz Mevkii'nde Cafer Bey'in kuvvetleri ile giriştikleri savaştan galip çıkmayı başardılar ve böylece Mehmed Bey tahta yeniden çıkarken Cafer Bey de yaralı olarak Mısır'a kaçtı. Mehmed Bey'in kötü idaresi bu dönemde de devam etti ve Vezir Hoca Ali Şah ile arası açıldı. Kendisine isyan eden Vezir Ali Şah ile 21 Receb 758 (10 Temmuz 1357) tarihinde Kırşehir'in Malya Ovası'nda yaptığı ve çok çetin geçen savaşı kazanarak onu bertaraf etmeyi başardı. Gıyâseddin Mehmed Bey'in Memlûklüler ve Moğollar ile mücadele halinde bulunmasını fırsat bilen Kayseri kadısı Burhâneddin Ahmed, Amasya Emîri Hacı Şadgeldi ve Sivas Hâkimi Hacı İbrahim aralarında gizlice anlaşmak suretiyle Eratna Hükümdarı Mehmed Bey'i Sivas'ta öldürdüler. Mehmed Bey, Kayseri'de bulunan Köşk Medrese'de babasının yanına defnedilmiştir.

Alâeddin Ali Bey

Emîrler onun yerine henüz küçük yaşta bulunan oğlu Alâeddin Ali Bey'i hükümdar ilan ettiler. Onun döneminde Eratna valileri serbest hareket etmeye başladılar. Eratna Beyliği'nin bu dağınık ve kontrolsüz durumundan faydalanan Moğollar, her tarafta karışıklıklar çıkarmaya ve beyliğin bütünlüğünü bozmaya çalışıyorlardı. Öte yandan Karamanoğlu Alâeddin Bey de Niğde ve Aksaray'ı kendi topraklarına kattı. Bütün bu olumsuz tabloya rağmen beyliğin başındaki hükümdar Alâeddin Ali Bey, günlerini zevk ve eğlence içinde geçirmekteydi. Zayıf iradeli ve yeteneksiz olan hükümdarın devlet idaresine Moğolları getirmesi emîrlerin onu dinlememelerine yol açıyordu. Bu arada Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey boş durmayıp Kayseri'yi işgal etti ve Alâeddin Ali'nin Sivas'a kaçmasına neden oldu. Şehrin kadısı Burhâneddin Ahmed Kayseri'yi Karamanoğulları'nın elinden kurtarmayı başardı. Kadı Burhâneddin'in Kayseri'ye tamamen hâkim olup beyliği ele geçirmesini önlemek isteyen Ali Bey, onu yakalayarak hapsettirdi. Kadı Burhâneddin, Sivas Emîri Hacı İbrahim'in ve Moğolların yardımıyla hapisten kurtarıldı. Bu defa Ali Bey tutuklandı. Alâeddin Ali Bey taraftarları da hemen harekete geçerek Moğollardan da destek sağlayarak Hacı İbrahim Bey ile savaştılar ve onu öldürüp Eratna beyini kurtarmayı başardılar. Alâeddin Ali Bey yeniden tahtına oturabildi. Bu sırada öldürülen Hacı İbrahim'in gulâmı Hacı Mukbil isyan etti. Ali Bey, bu sorunu Kadı Burhâneddin'in yardımıyla halledince onu vezirlik makamına tayin etti. Bu zamanda Amasya Emîri Hacı Şadgeldi kendi başına buyruk hareket etmekteydi. Hacı Şadgeldi'yi kendine rakip olarak gören Kadı Burhâneddin, Şebinkarahisar Emîri Kılıç Arslan'ın yardımını temin ederek Eratna Hükümdarı Ali Bey ile birlikte Amasya'yı kuşattılar. Ancak burayı ele geçiremeyince Şadgeldi ile anlaşma yapıp geri döndüler. En azından Hacı Şadgeldi sindirilmiş oldu. Alâeddin Ali Bey, Niğde, Aksaray ve Niksar üzerine yaptığı seferlerden eli boş döndü. Kadı Burhâneddin'in muhalefetine rağmen Erzincan Beyi Mutahharten üzerine yapılan sefer de fiyasko ile sonuçlandı. Ali Bey 1380 yılında Amasya üzerine yeniden bir askerî harekâta girişmişti, fakat bölgede çıkan veba salgını onu da yakaladı. Onu kurtarmak için verilen bütün gayretler işe yaramadı ve Kazova'da vefat etti, babası ve dedesinin de yatmakta olduğu Kayseri'deki Köşk Medrese'ye defnedildi.

II. Mehmed

Alâeddin Ali Bey'in ölümü üzerine yerine, bu sırada 7 yaşında bulunan oğlu II. Mehmed hükümdar ilan edildi. Kadı Burhâneddin Ahmed'in de onayıyla Şebinkarahisar Emîri Kılıç Arslan, II. Mehmed'e nâib tayin edildi.

Kılıç Arslan, Kadı Burhâneddin'e karşı durumunu ve mevkiini güçlendirmek amacıyla II. Mehmed'in annesi ile evlendi ve Kadı Burhâneddin'i de merkezden uzaklaştırmak düşüncesiyle Şebinkarahisar'a göndermek istedi. Kadı da derhal bir tertip ile Kılıç Arslan'ı ve onun amcası Keyhüsrev'i ortadan kaldırdı. Eratna Beyliği divanında alınan karar uyarınca Kadı Burhâneddin Ahmed nâiblik makamına getirildi. Arkasına halkın ve ileri gelen devlet adamlarının desteğini alan Kadı Burhâneddin artık bir hükümdar gibi hareket ediyordu. İktidar yolunda en önemli rakibi Amasya Emîri Hacı Şadgeldi'yi de 1381 yılında mağlup ederek ortadan kaldırmayı başardı. Böylece rakipsiz kalan Kadı Burhâneddin Ahmed aynı yıl Eratna Hükümdarı II. Mehmed'i tahttan indirmek suretiyle Eratna Beyliği'ne son verdi, Sivas'ta kendi adına hutbe okutup para bastırdı ve hükümdarlığını ilan etti.

Kültürel Hayat ve İmar Faaliyetleri

Alâeddin Eratna Bey, iyi tahsil görmüş ve çok iyi düzeyde Arapça bilen bir hükümdar olup âlimleri koruyup kollamıştır.

Eratnaoğulları Beyliği'nin egemenliği altındaki şehirlerde Ahîlik teşkilatının şubeleri bulunmakta olup bu dönemde teşkilatın gayet mükemmel işlediği Ahîler ve idareciler arasında müthiş bir uyumun bulunduğunu söylemek mümkündür. İbn Battûta'nın kayıtlarına göre Erzincan'da çok güzel bir Ahî tekkesi bulunmakta idi.

Eratnaoğulları döneminde yoğun bir mimari faaliyet çalışması da görülür. Kayseri Kılıçarslan Mahallesi'nde Eratna'nın babası Cafer Bey'e ait olduğu kabul edilen Ali Cafer Kümbedi vardır. 728 (1332) tarihli Emîr Şahap Türbesi, Emîr Eratna'nın ilk zamanlarında yapılmış olduğu düşünülmektedir. Kayseri Yankıoğlu Mahallesi'nde, onarılmış ve ziyarete açıktır. Kapısı üzerinde mermer bir kitabe vardır.

Büyük Türk mutasavvıf-şairlerinden Âşık Paşa'nın türbesi, Kırşehir'de (Aşıkpaşa Türbesi), 733 (1332) yılında tamamen mermerden yapılmıştır.

Niğde'de 736 (1335) tarihli Sungur Bey Camii, portalı ve mihrabı çok güzeldir. Kayseri Yalman Mahallesi'nde 738 (1338) tarihli Kadı Mescidi, Eratna Bey'in emîrlerinden olması muhtemel Emîr Hüsâmeddin Halil oğlu Fahreddin İsmail tarafından genişletilmiştir. Dikdörtgen şeklinde ahşap örtülü, kesme taştan yapılmış olan mescidin batısında terk edilmiş bir çeşme ve çeşmenin üzerinde mescidin kule-minaresi vardır. Kapısı üzerinde mermer kitabe bulunan mescid, Mimar Sinan Parkı'nı yapmak bahanesiyle yetkililerce yıktırılmıştır.

Eratnalıların en önemli eserlerinden biri olan Köşk Medrese, Anadolu-Türk mimarisinde kendine has özellikleriyle dikkat çeken bir XIV. yüzyıl eseridir. Kayseri'nin Gültepe Mahallesi'nde "Köşk Dağı" denilen yerde hâkim

bir noktada bulunan bu eser Sultan Alâeddin Eratna tarafından yaptırılmıştır. Kesiti kare şeklinde sağlam kesme taştan yapılmış olan bu medreseye kuzeye açılan bir kapıdan girilir. Medrese, avlusunun ortasında Eratna Bey'in eşi Suli Paşa için yaptırdığı (Muharrem 740/1339 Temmuz-Ağustosunda) sarımtırak kesme taştan örülmüş ve üzeri konik bir külahla örtülmüş bulunan sekizgen bir kümbed/türbe vardır ki, bu türbenin içinde Eratna beyleri, Alâeddin Eratna, Gıyâseddin Mehmed, Alâeddin Ali ile Suli Paşa Hatun yatmaktadır. Bu türbenin kitabesinde "Hazihi't-türbe" yerine "Hazihi'l-imare" ibaresinin kullanılmasına bakılırsa, bunun yalnız türbe inşasına değil, belki etrafını çeviren bir medrese veya tekke zannedilen binayı da içine alması gerekir. Bu görüşten hareketle türbenin etrafını çeviren bu binanın hem tasavvuf ehline ait tekke, hankâh-zaviye hem konaklama yeri ribat (konak, han) ve hem de eğitim öğretim yuvası olmak üzere medrese olarak adlandırıldığı görülmüştür.

Ürgüp Damsa köyünde 742 (1341) tarihli türbe, Hafik'te 743 (1343) tarihli Kutlu Bey oğlu Cemaleddin İlbizim tarafından yaptırılan kervansaray ve Amasya Gümüşhacıköy'de 744 (1343) tarihli çeşme, Eratna devrinde yapılan imar faaliyetleri arasında yer almaktadır.

Bugün Kayseri Müzesi'nin İslâmî mezar taşları ve kitabeleri deposu olarak kullanılan 746 (1345-46) tarihli Zangi-Oğlu Emirzâde Mehmed Türbesi, dikdörtgen şeklinde kesme taştan yapılmıştır. Kapısı üzerinde mermer kitabesi bulunmaktadır.

Eratnalılar devrinde, Develi Karahisar adıyla anılan Yeşilhisar'da Eratna Bey tarafından 747 (1347) yılında yaptırılmış olan Cami-i Kebir (Ulu Cami) bugün ibadete açık olup, minaresi dışında her tarafı modern şekilde yenilenmiştir.

Sivas'ta Eratna Bey'in genç yaşta ölen büyük oğlu Şeyh Hasan adına 748 (1348)'de kesme taştan yaptırdığı Güdük Minare, benzeri görülmeyen bir türbe olarak günümüze kadar gelmiştir.

Tokat'ta 748 (1347) tarihli zaviye ve Kayseri'de 749 (1348) tarihli Emîr Erdoğmuş veya Tatarhânîler Türbesi, Eratna Devri eserlerdendir. Kayseri Gavremoğlu Mahallesi'nde büyüklüğü ve Taçkapı'nın süslü oluşu bakımından Kayseri'de benzeri görülmeyen Şah Kutluğ Hatun Zaviye-Kümbedi, Hacı Beyi diye meşhur olan Şah Kutluğ Hatun emriyle 750 (1350) yılında yapılmış ve 1977'de vakıflarca aslına uygun bir şekilde onarılmıştır. İçinde Şah Kutluğ Hatun ile Emîr Bahşayiş ve Emîr Haydar Bey'in kabirleri vardır.

Kayseri Kartal semtinde, şehitliğin yanında Hisarcık yolu üzerinde 751 (1350) tarihli Emîr Ali (Pişrev Ali) Türbesi, kare şeklinde tonoz örtülü olup, aslına uygun şekilde onarılmıştır.

Gıyâseddin Mehmed zamanında ise, Kayseri Develi ilçesinde 753 (1352) yılından sonraki bir tarihte yapıldığı anlaşılan Şeyh Ümmi Zaviyesi, bugün tamamen ortadan kalkmış olup sadece taş yığınları kalmıştır.

Niğde'nin Bor ilçesinde 760 (1358) tarihli bir de mevlevîhâne bulunmaktadır.

Tokat'ın Turhal ilçesine bağlı Tazıya (Gümüştop) köyünde bulunan zaviye ve 762 (1361) tarihli Emînüddin Hoşkadem Camii, Kayseri Kalenderhane (Curcurlular) Mahallesi'nde 765 (1364) tarihli Amasya Emîri Hacı Şadgeldi'nin sağlığında ölen büyük kızı Ulu Hatun için yaptırdığı ve yerlilerin "Sazgeldi Devletlü Türbesi" ve "Dede Kümbed" olarak isimlendirdikleri Ulu Hatun Türbesi'nin kubbesi yıkılmış, sadece dört duvarı kalmıştır. Kalan duvarlarından kıbleye bakan duvarda türbenin mihrabı ve batıya bakan duvarlarda ise kapısı ve üzerinde kitabesi bulunmaktadır.

Kayseri Yankıoğlu Mahallesi'nde 768 (1366-67) tarihli Babük Bey Sarayı'nın da bugün tek katlı, tonozlu, yan tarafları kapalı eyvan şeklinde bir giriş kısmı ile girişin tam karşısında mermer kitabesi kalmıştır.

Cafer Bey Hamamı (Kayseri'de), Eratna Beyliği'nin kurucusu Alâeddin Eratna'nın oğlu Cafer Bey tarafından 752 (1351) yılında yaptırılmıştır.

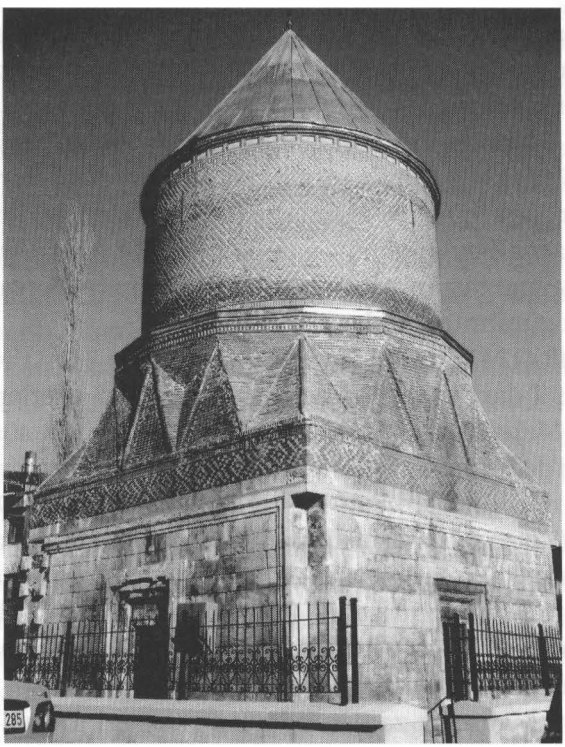

Sivas Güdük Minare Kümbeti
(http://okulturlari.org/wp-content/uploads/2016/05/Sivas-Güdük-Minare.jpg)

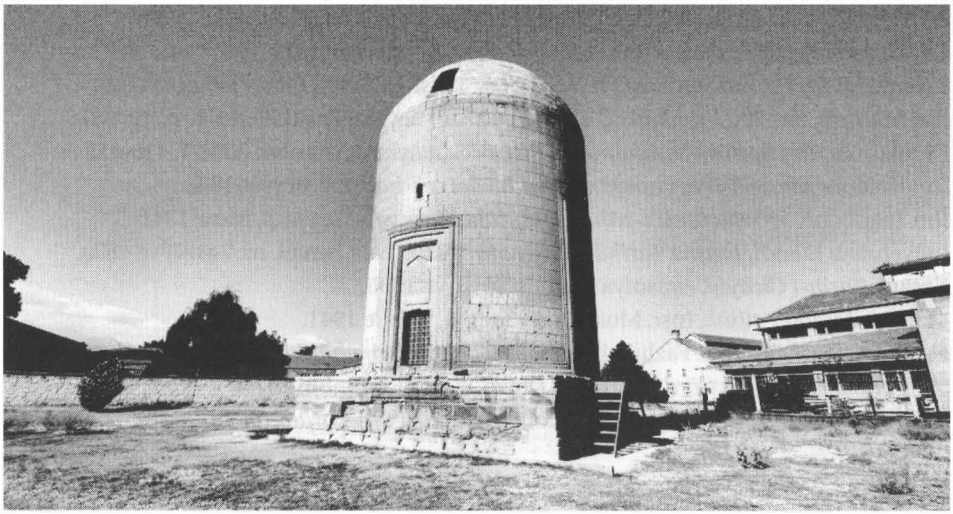

Kayseri Sırçalı Kümbet
(http://kayseriden.biz/dosyalar/siteresim/icerik/galeri/buyuk/9799016.jpg)

Kırşehir Aşıkpaşa Türbesi
(http://www.gezilecekyerler.biz/wp-content/uploads/2015/10/
Kırşehir-Aşık-Paşa-Türbesi.jpeg)

Kaynaklar

Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), II, İstanbul 1973.
Esterâbâdî Aziz b. Erdeşir, *Bezm u Rezm*, (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1928.
İbn Arabşah, *'Acâ'ibü'l-makdûr fî ahbâri't-Timur*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 937.
İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), İstanbul 2004, I, 416-418.
İbn Haldun, *Kitabü'l-İber ve dîvânü'l-mübtedei ve'l-haber*, V, Beyrut 1968.
İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, X, Mısır 1341.
İnâyetullah Efendi, *Eratna Tarihi*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 744/7, vr. 153a.
Kaşânî, *Tarih-i Olcaytu*, Ayasofya Ktp., nr. 3016, vr. 1396.
Makrizî, *Kitâbü's-sülûk*, (nşr. Mustafa Ziyâde), II, Kahire 1941.
el-Ömerî, Şihâbüddin b. Fazlullah, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, (çev. Ahsen Batur, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*), İstanbul 2014.
Şikârî, *Karaman-nâme*, (nşr. Mesud Koman, *Şikâri'nin Karamanoğulları Tarihi*), Konya 1946.

Araştırma Eserleri

Anne Falby Broadbridge, *Mamluk Ideological and Diplomatic Relations with Mongol and Turkic Rulers of The Near East and Central Asia (658-807/1260-1405)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Chicago University, Chicago 2001.
Beksaç, A. Engin, "Kayseri (Mimari)", *DİA*, XXV, 103-105.
Cahen, Claude, "Eretna", *EI²*, II, 705-706.
Göde, Kemal, *Eratnalılar (1327-1381)*, Ankara 1994.
_____, "Eratnaoğulları", *DİA*, XI, 295-296.
Kaya, Abdullah, "Dulkadırlı Beyliği-Eratnalılar Münasebetleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 11, sy. 25, 2014, s. 81-97.
Kırzıoğlu, Mehmet Fahrettin, *Kars Tarihi*, I, İstanbul 1953.
Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Solak, Kürşad, *Memlûk Devleti'nin Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir 2011.
Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları*, I, Ankara 1970, 1-147.
Togan, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş I*, İstanbul 1970.
Turan, Osman, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, Ankara 1954.
_____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Sivas Kayseri Dolaylarında Eretna Devleti", *TTK Belleten*, XXXII/126, Ankara 1968.
_____, *Anadolu Beylikleri Tarihi*, Ankara 1969.
_____, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı - Edgüder, Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, (haz. Recep Toparlı), Ankara 2014.
Varlık, Mustafa Çetin, "Anadolu Beylikleri: Eratna Beyliği", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992, 570-586.
Yücel, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970.
_____, "Mutahharten ve Erzincan Emirliği", *TTK Belleten*, XXXV/140, 665-719.

Eratna Şeceresi*

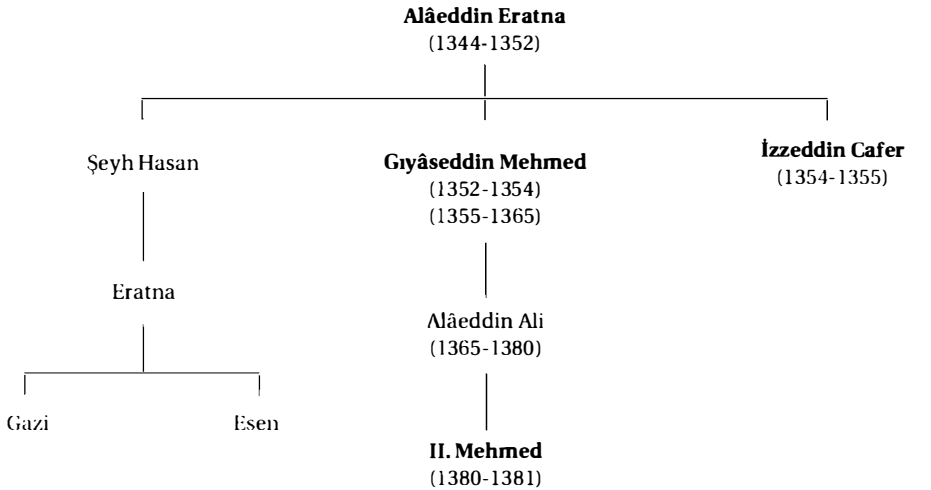

d) KADI BURHÂNEDDİN DEVLETİ

Sivas ve Kayseri merkez olmak üzere Orta Anadolu'da kurulmuştur. Kadı Burhâneddin'in 782'de (1381) Eratnaoğulları Beyliği'nin başına geçmesinden vefat tarihi olan 800 (1398) yılına kadar hüküm sürmüş olan devlet Orta Anadolu'da Osmanlılar, Karamanoğulları, Akkoyunlular ve Timurlular arasındaki münasebet ve mücadelelerde önemli rol oynamıştır. Başlangıçta Eratnaoğlu Ali Bey'in oğlu Mehmed'in nâibi olarak önde gelen beyler ve kumandanların bağlılığını sağlayan Kadı Burhâneddin daha sonra tahtı tehdit altında tutan rakiplerine karşı harekete geçti. Amasya Emîri Hacı Şadgeldi'nin üzerine yürüyerek onu yenip öldürttü (1381 sonbaharı). Hemen ardından adına hutbe okutup para bastırdı ve kendini sultan ilan etti. İslâm dünyasındaki geleneğe uyarak Irak, Suriye ve Anadolu'daki devlet ve beyliklere elçiler gönderip tahta geçtiğini bildirdi. Emîr Şadgeldi'nin ölümünden sonra Kadı Burhâneddin Amasya'yı ele geçirmek istedi fakat Emîr Şadegeldi'nin oğlu Ahmed'in şiddetli direnç göstermesi üzerine başarılı olamadı. Ardından Eratna ailesinden hükümdarlığına muhalefet edebilecek kimseleri ortadan kaldırdı. Diğer muhaliflerini de çeşitli vesilelerle kendine tâbi

* Fahameddin Başar, "Eretna Beyliği", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 2006, s. 353.

kılmaya çalıştı. Ülkede istikrarı sağlayıp yönetimi tamamen kendi kontrolü altına alıncaya kadar barış politikası izledi ve hâkimiyet sahasını genişletmeye çalışmadı. Bu süre içinde komşu beyliklerle iyi geçindi. Ardından kendisine karşı çıkan Tokat emîrini itaat altına almak için 1382 ilkbaharına kadar şehri kuşattıktan sonra Sivas'a döndü. Aynı yıl yaz aylarında Tokat'ı bir defa daha kuşattı. Kale muhafızı Moğollarla anlaşarak Kadı Burhâneddin'i zor durumda bıraktı; Amasya emîrinin de sözünde durmayıp ona karşı saldırıya geçmesi üzerine Kadı Burhâneddin'in ordusu mağlup olup dağıldı. Ancak Dulkadırlı Halil Bey'in ve dağılan emîrlerin kendisine iltihak etmesi üzerine tekrar Sivas'a döndü.

Amasya Emîri Ahmed Bey, babası Hacı Şadgeldi'nin intikamını almak için kayınpederi Candâroğlu Kötürüm Bâyezid'den destek alarak Kadı Burhâneddin üzerine harekete geçti. 1383'te Sivas'taki bazı beylerin komplosundan kurtulan Kadı Burhâneddin, Ahmed Bey'i 785 (1383-84) yılında bozguna uğrattı. Ardından Dulkadıroğulları'yla iş birliği yaptı, düzenli askerî birlikler teşkil ederek Sivas'tan Akdeniz'e kadar uzanan bölgedeki Türkmenleri itaat altına aldı. Türkmen ve Moğol tehlikesini bertaraf ettikten sonra kız kardeşini Tokat Kalesi beyi ile evlendirdi; bu sayede aldığı destekle Amasya üzerine yürüyerek Amasya emîrini üst üste bozguna uğrattı (1384). Bu olaylardan sonra Kadı Burhâneddin, nispeten de olsa ülkesinde merkeziyetçi bir sistem kurmayı başardı. Daha sonra Kadı Burhâneddin, Erzincan Emîri Mutahharten Bey üzerine yürümeye hazırlandı ise de Erzincan hâkiminin elçi ve mektuplar göndermesi üzerine bu sefere çıkmaktan vazgeçti. Bu sırada Ömer oğlu Cüneyd Bey Kayseri şehrinde zulüm ve tahriplerde bulunmaya başlamıştı. Derhal şehrin önüne gelen Kadı Burhâneddin şiddetli bir hücumdan sonra kaleyi ele geçirdi. Cüneyd ise Karamanoğulları Beyliği'ne sığındı.

Timur'un Anadolu'ya doğru geldiği haberleri üzerine Kadı Burhâneddin, Sivas üzerine akınlar yapan Amasya Emîri Ahmed üzerine yürüdü. Büyük bir ordu ile çıktığı bu seferde Amasya bölgesini yakıp yıktı. Ancak kuzeydeki Türkmenlerin her an harekete geçebileceklerini hesap ederek Amasya'yı kuşatmadan vazgeçerek geri döndü.

Bu sırada Kadı Burhâneddin'in Memlûklerle olan ilişkileri de iyiye gitmiyordu. Memlûklerin Malatya Valisi Mintaş isyan hareketine girişmiş ve şehri kendisine teslim etmek üzere Kadı Burhâneddin'e elçiler göndermişti. İktisadî ve stratejik önemi yüksek olan Malatya'nın ele geçirilmesinin faydalı olacağını düşünen Kadı Burhâneddin büyük bir ordu ile Sivas'tan Malatya üzerine doğru yürüdü. Ancak burada ikiyüzlü bir tavır görünce Mintaş'ı esir aldı ve Malatya'yı ele geçiremeden Sivas'a geri döndü. Kadı Burhâneddin'in

Malatya'yı ele geçirmek üzere hareket etmesini Memlûk ülkesine saldırı olarak gören Sultan Berkuk, Halep Valisi Yelboğa komutasındaki büyük bir orduyu Sivas üzerine yolladı. Sivas önlerine gelen Yelboğa, Amasya Emîri Ahmed, Kayseri Hâkimi Cüneyd ve Erzincan Hâkimi Mutahharten'in teşvikleri ile güçlü bir hücuma başladı. Fakat Kadı Burhâneddin büyük bir gayret ile şehri kırk gün boyunca savundu ve Mısır kuvvetlerini geri püskürtmeyi başardı. Sonunda şehri ele geçirme ümidini kaybeden Yelboğa ağırlıklarının pek çoğunu Sivas önlerinde bırakarak geri çekildi (1389).

Osmanlı Sultanı I. Murad'ın kendilerine karşı bir sefer düzenleyeceğini öğrenen Candâroğulları Beyi Kötürüm Bâyezid, Kadı Burhâneddin'e haber gönderip kendisiyle iyi ilişkiler kurmak istediğini bildirdi. Ancak samimi olmadığı anlaşılınca hem Kadı Burhâneddin gibi güçlü bir müttefiki hem de tahtını kaybetti (786/1384). Bu arada Tokat Kalesi muhafızı da Sivas'a gelerek bağlılık arz etti. Kadı Burhâneddin, 1387'de Kösedağ'da bulunduğu sırada Sivas halkının ayaklandığını öğrendi ve kumandanlarından birini gönderip bu isyanı bastırdı. 1389'da meydana gelen Kosova Savaşı'na kadar Osmanlılarla iyi ilişkiler kuran Kadı Burhâneddin bu tarihten itibaren Osmanlılarla mücadeleye girişti ve Kırşehir'i ele geçirdi. I. Bâyezid'in karşı harekâtı ve Anadolu'da siyasî birliği kurma çabaları Candâroğulları ile Kadı Burhâneddin Devleti'ni ittifaka sevk etti. Bâyezid, 1391'de Candâroğlu II. Süleyman Paşa üzerine yürüdüyse de müttefiki Kadı Burhâneddin'in kuvvetleri karşısında başarılı olamadı. Ancak ertesi yıl tekrar Candâroğulları topraklarına girdi ve ardından Osmancık'ı aldı. Fakat Çorumlu'da yapılan savaşta Kadı Burhâneddin'e yenilip geri çekildi (1392). Bundan cesaret alan Kadı Burhâneddin Sivrihisar ve Ankara'ya saldırdı. 1393'te Tâceddinoğulları, Taşanoğulları ve Bafra hâkimi Osmanlılara tâbi oldu. Aynı yıl Moğol beyleri Kadı Burhâneddin'i Osmanlı topraklarına saldırmaya teşvik ettiyse de bu teklif devlet erkânı tarafından kabul edilmedi. Osmanlıların Yeşilırmak havzasına hâkim olmasından rahatsız olan Kadı Burhâneddin onların güneye inmelerini önlemek için bazı tedbirler aldı.

Bu arada Ekim 1393'te Tikrît'i ele geçiren Timur, Kadı Burhâneddin'e ve Anadolu'daki diğer beylere mektup yazarak kendisine itaat etmelerini istedi. Bu teklifi reddeden Kadı Burhâneddin, mektubun birer sûretini Memlûk Sultanı Berkuk'a ve I. Bâyezid'e gönderdi. I. Bâyezid, Berkuk, Altın Orda Hanı Toktamış ve Kadı Burhâneddin Timur'a karşı bir ittifak oluşturdular. Timur bu ittifakı bozmak için yola çıktı ve 1394 başında Anadolu topraklarına girip Erzurum'a kadar geldi. Ancak ani bir kararla Erzurum'dan geri döndü. Timur tehlikesi bir süre için kalkınca Kadı Burhâneddin kendi topraklarına saldıran Amasya Emîri Ahmed Bey üzerine yürüdü ve her tarafı yakıp yıktı.

Timur, Kadı Burhâneddin'in kendisine karşı giriştiği faaliyetlerden haberdardı. Bundan dolayı Bâyezid'e yazdığı mektupta Memlûk Sultanı Berkuk ile iş birliği yapan Kadı Burhâneddin'i cezalandıracağını bildiriyordu. Ancak çok cesaretli bir kumandan olan Kadı Burhâneddin'in bu tehditlere kulak asmadığı ve ondan çekinmediği onun yazmış olduğu bir şiirinden de anlaşılmaktadır (*Kadı Burhâneddin Divanı*, s. 586).

Ezelde Hak ne yazmış ise olur
Göz ne ki görecek ise görür
İki âlemde Hakk'a sığınmışuz
Tohtamış ne ola ya Aksak Temur

Kadı Burhâneddin, Osmanlılara bağlılık bildirmiş olan Tâceddinoğulları'na karşı da seferler düzenledi. Kadı Burhâneddin'in bunların dışında iki önemli rakibi, Timur'a bağlılıklarını bildiren Karamanoğulları'ndan Alâeddin Bey ile Emîr Mutahharten idi. Kadı Burhâneddin önce Mutahharten ile savaşmak için Erzincan üzerine yürüdü, ancak Karayülük Osman Bey'in Kemah'ı yağmalamakta olduğunu öğrenince o tarafa yöneldi. Fakat onun bölgeden uzaklaştığını görünce takip etmedi. Daha sonra Pulur sahrasında yapılan Erzincan Savaşı'nda Mutahharten'e yenilen Kadı Burhâneddin (Muharrem 798/Ekim 1395) onu bertaraf etmek için çok uğraştıysa da başarılı olamadı ve anlaşma yoluna gitti. Bu arada Timurlu kuvvetlerinin Erzincan yakınlarına kadar geldiği haberini alınca Sivas'a dönüp Berkuk'tan yardım istedi. O da Suriye'deki bir kısım kuvvetlerini Sivas'a gönderdi.

Kadı Burhâneddin Devleti ile Akkoyunlular arasındaki ilişkiler daha Kadı Burhâneddin'in vezirliği döneminde başladı ve çeşitli safhalardan geçti. Mutahharten tarafından bozguna uğratılan Akkoyunlu beyleri Ahmed Bey ile kardeşi Hüseyin Bey Kadı Burhâneddin'e sığındılar ve onunla beraber Amasya ve Erzincan seferlerine katıldılar (1394). Kadı Burhâneddin, Erzincan'dan Bayburt'a kadar olan toprakları onlara dirlik olarak verdi. Kutlu Bey'in oğlu Karayülük Osman da Kadı Burhâneddin'in hizmetine girdi. Ancak Kadı Burhâneddin'in yeğeni ve Kayseri Valisi Şeyh Müeyyed'i Karayülük Osman'ın ricasına rağmen öldürtmesi aralarının açılmasına sebep oldu (799/1396). Daha sonra Karayülük Osman sürüleri için Kadı Burhâneddin'den bir yaylak istedi. Kadı Burhâneddin ancak sonbahara kadar bir yaylak verebileceğini belirtince Karayülük Osman buna çok öfkelendi ve ülkesine dönmeye karar verdi. Kadı Burhâneddin onun bu davranışından rahatsız olup kendisini takibe koyuldu. Sarp dağlara çekilen Karayülük, Kadı Burhâneddin'i ani bir baskınla yenip esir aldı ve öldürttü (800/1398).

Sivas eşrafı ve emîrler, Kadı Burhâneddin'in yerine hayattaki tek oğlu Kayseri Valisi Alâeddin Ali Çelebi'yi getirdiler ve Karayülük Osman'a karşı şehri savundular. Bu arada Kara Tatarlardan yardım istendi, fakat yardıma gelen Tatarlar Akkoyunlu kuvvetleri karşısında yenildi. Bunun üzerine Sivaslılar, yaklaşmakta olan Türkmen ve Timur tehdidine karşı I. Bâyezid'den yardım istediler. Bâyezid, oğlu Süleyman Çelebi'yi Sivas'a gönderdi. Karayülük Osman'ı mağlup eden Osmanlı kuvvetleri şehre hâkim oldular. Tokat, Niksar ve Kayseri de Osmanlı hâkimiyetine geçti. Böylece Kadı Burhâneddin Devleti sona erdi (800/1398). Osmanlı kaynaklarında Zeynelâbidin olarak geçen Alâeddin Ali Çelebi eniştesi Dulkadıroğlu Nâsıreddin Mehmed Bey'in yanına gitti. Daha sonra Osmanlıların hizmetine girdi, II. Murad devrinde Karamanoğulları üzerine yapılan sefere katıldı ve 846'da (1442) öldü.

Kadı Burhâneddin yoğun ve çok çetin mücadelelerle geçen bir hayatın ardından 1398'de öldüğünde henüz 54 yaşında bulunuyordu. Nâib olarak hüküm sürdüğü müddet hariç tutulursa, saltanatı 17 yıl devam etmiştir. Anadolu'da elde ettiği başarılardan dolayı kendisine "Ebu'l-Feth" unvanı verilmiştir.

Kadı Burhâneddin iktidara geldikten sonra, önceleri her gün sonraları ise cumartesi, pazar, salı olmak üzere haftada üç gün, halkın şikâyetlerini dinler ve davaları kendisi çözüme kavuştururdu.

Kadı Burhâneddin namına devletin çeşitli darphanelerinde basıldığı anlaşılan paralar mevcuttur. Özellikleri Ahmed Tevhid'in *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu* adlı kitabında yer alan bu paralardan iki tanesi Sivas'ta, bir tanesi de Maden kasabasında basılmış olup her ikisi de tarihsizdir.

Kadı Burhâneddin merkeziyetçi yönetimi ile devletin her türlü kaynaklarını askerî ve maddî bütün kuvveti kendi elinde toplamıştır. Özellikle hassa ordusunu yeniden düzenlemiş ve takviye etmiştir. Böylelikle şahsına karşı yapılan birçok suikast girişimini engellemiştir.

Şahsî emniyeti ile merkezde iktidarını ayakta tutmak için oluşturduğu bu kuvvet dışında onun dayandığı asıl kuvvet, Selçuklularda olduğu gibi iktalardan gelen askerle, göçebe ve ücretli askerlerin teşkil ettiği devlet ordusu olmuştur.

İlmi ve Kültürel Hayat

Timur'un bile kendisinden çekindiği dönemin önemli hükümdarlarından olan Kadı Burhâneddin sağlam karakterli, yetenekli, âlim, zeki, ilim adamlarını koruyup destekleyen cesur bir devlet adamı ve askerdi.

Esterâbâdî, özel bir tarih mahiyetindeki *Bezm u Rezm* adlı eserini Kadı Burhâneddin'in emriyle yazmıştır.[19]

19 Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhâneddin", *DİA*, XXIV, 74.

Kadı Burhâneddin'in Eserleri

1. İksirü's-sa'adât fî esrâri'l-ibâdât: 1395-1396 yılında tamamlanan eser ibadetlerin hikmetleri hakkındadır.

2. Tercîhü't-tavzîh: Sa'deddin et-Teftâzâni'nin *et-Telvih ilâ keşfi hakâiki't-tenkih* adlı kitabına cevap mahiyetinde bir hâşiyedir. Eser 799 (1397)'da tamamlanmıştır.

3. Divan: *Kadı Burhâneddin Divânı*'nın bilinen tek nüshası İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği'nde çalışan Thomas Fiott Huges'in kitapları arasında Londra'da bulunan nüshadır (Or. nr. 4126).

Kadı Burhâneddin'in hattatlarından Halil b. Ahmed tarafından 1393-1394 yılında istinsah edilen bu nüsha harekeli olup güzel bir Selçuklu neshiyle yazılmıştır.

Kadı Burhâneddin Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler de yazmıştır. Türkçe şiirleri Azerî lehçesindedir. Ayrıca Kadı Burhâneddin'in coğrafya, matematik ve astronomiye özel bir ilgisi vardır.

Kadı Burhâneddin Devleti, zamanında Kadı Burhâneddin'in oğlu Alâeddin Ali Çelebi adına yazılan *Tuhfe-i Alâiyye* adlı eser İbn Bevvâb tarafından kaleme alınmış olup Arapçayı Farsça izah etmek maksadıyla hazırlanmıştır.

Edebî Kişiliği

Bilgin ve şair olduğu kadar iyi bir asker de olan Kadı Burhâneddin, yaşadığı onlarca savaştan, mücadeleden sonra erişilmesi zor bir ruh olgunluğuna ulaşmıştır. O yiğitlik, aşk ve tasavvufu kaynaştıran kendine has söyleyişi ile Anadolu şiirinin kurucularından olmuştur. Şiirlerinin çoğunda gördüğümüz, kaderi terennüm edişi bile yiğitçedir. Bu cesaret, imanlı, coşkun, bir Müslüman'ın alın yazısından nasıl olsa dönüş olmayacağı inancına dayanır. Şu halde fani dünya için ezilip büzülmeye, korkmaya gerek yoktur.

Arapça ve Farsça şiirleri de bulunan 600 sayfalık *Divan*'ı edebiyatımızın en hacimli eserlerindendir. Bu divanda çoğu tasavvufî olan gazellerden başka 116 tane tuyuğ vardır. Türklere has bir nazım biçimi olan "tuyuğ" şeklini en çok kullanan şairin Kadı Burhâneddin olduğu anlaşılıyor.

Gazellerinde isim ya da mahlas kullanmayışı da onun kendine has özelliklerindendir. Aruz'un çeşitli kalıplarını kullanan Kadı Burhâneddin, tevriye, cinas gibi kelime oyunlarından da hoşlanmaktadır.

Şiir dili, Batı Türkçesinin ortak vasıflarını taşımakla birlikte az çok Azerbaycan şivesine de kaçmakta ve bilhassa Doğu Anadolu ağızlarından, kelime, ses ve deyişler içermektedir.

Tasavvuf ve aşk manalı şiirleri olduğu gibi aynı zamanda içinde yiğitçe manalar da bulunduran şiirleri onu çağdaş diğer şairlerden ayırır. Kahramanlık, aşk ve tasavvufu ateşli bir ruhla ifade eden bu silahşor şairin hayat felsefesi şu beyitle özetlenebilir.

Yahşi yaman, katı yumuşak olsa hoş
Serverem diyen kişi erkek gerek.

Kadı Burhâneddin'in nazmında Türkçeyi aruza ilk defa uygulamaktan gelen imaleler ve başka kusurlar çok göze çarpmaktadır. Bu da biraz onun kendi çağının genel eksiklikleridir. Ancak ilim, duygu ve ruh zenginliği bu teknik hataları örtmektedir.

İmar Faaliyetleri

Kadı Burhâneddin, Turhal, Erzincan, Niksar, Kırşehir gibi sınır bölgelerinde kaleler inşa ettirdi. O Turhal'da bir imaret, Zile'de bir medrese yaptırmıştır. Turhal'da bir kale ile Amasya-Tokat civarında ve diğer bazı önemli askerî noktalarda kaleler yaptırdığı bilinmektedir. Ancak zamanındaki eserlerden geriye yalnızca Kayseri'de yeğeni Şeyh Müeyyed tarafından yaptırıldığı 792 (1390) tarihli inşa kitabesinden anlaşılan bir çeşme ve Tazya'daki zaviye kalmıştır. Tokat'ın Turhal ilçesinin Tazya (Dazya) köyündeki Gümüştop Zaviyesi'nin tamiri 790 (1388) yılında gerçekleştirildi.

Şeyh Müeyyed Çeşmesi
(http://static.panoramio.com/photos/large/97154264.jpg)

Kadı Burhâneddin Ahmed Türbesi

Kaynaklar

Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1321.
Ebû Bekr-i Tihrânî, *Kitâb-ı Diyârbâkriyye*, (nşr. Necati Lugal - Faruk Sümer), I, Ankara 1964.
Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1928; (trc. Mürsel Öztürk), *Bezm u Rezm*, Ankara 1990.
İbn Arabşah, *'Acâ'ibü'l-makdûr fi ahbâri't-Timur*, (nşr. Ahmed Fâyiz el-Hımsî), Beyrut 1407/1987.
İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtedei ve'l-haber*, V, Beyrut 1968.
Kadı Burhanettin Divanı, (nşr. Muharrem Ergin), İstanbul 1944.
Makrizî, *Kitâbü's-sülûk*, (nşr. Mustafa Ziyâde) Kahire 1941, II.
Nizâmeddin-i Şâmî, *Zafernâme*, (trc. Necati Lugal), Ankara 1957.

Araştırma Eserleri

Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991.
Bala, Mirza, "Kadı Burhâneddin", *İA*, VI, 46-48.
Bostan, İdris, "Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 377-385.
Erdem, İlhan - Akkoyunlu, Necib, *Akkoyunlu İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara 1999.
Göde, Kemal, *Eratnalılar (1327-1381)*, Ankara 1994.
Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927.
İnalcık, Halil, "Bayezid I", *DİA*, V, 232-233.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015.
Özaydın, Abdülkerim, "Kadı Burhâneddin", *DİA*, XXIV, 74-75.
Rypka, J., "Burhān al-Dīn", *EI²* (İng.), I, 1327-1328.
Tekindağ, Şehabeddin, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1984.
Yücel, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, Ankara 1991.
Zachariadou, Elizabeth, "Manuel II. Palaeologus on Strife between Bāyezid and Ḳāḍī Burhan al-Dīn Ahmad", *BSOAS*, XVIII (1980), s. 471-481.

Kadı Burhâneddin Ahmed Şeceresi*

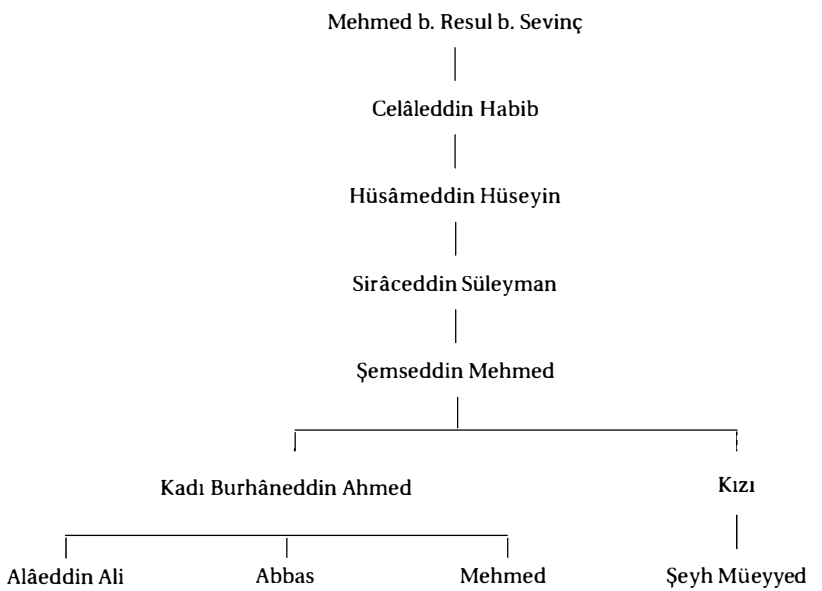

* İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, s. 168.

e) MUTAHHARTEN BEYLİĞİ

1379 yılından itibaren tarih sahnesinde gördüğümüz Mutahharten'den önce Erzincan, XIV. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Eratna Devleti'nin sınırları dâhilinde yer aldı ve sırasıyla Ahî Ayna Bey ve Pîr Hüseyin'in yönetiminde idare edildi. Ancak Eratna'nın Erzincan'a hangi tarihte hâkim olduğu bilinmemektedir.

Ahî Ayna Bey'in 1362 yılında ölümünden sonra Erzincan, bu defa da Şarkî Karahisar'dan gelen Emirzâde Pîr Hüseyin'in eline geçti. Pîr Hüseyin'in 1379 yılında ölümünden sonra ise Erzincan ve çevresine bilindiği gibi Mutahharten hâkim oldu.

Mutahharten'in ilk zamanlarındaki faaliyetleri hakkında, kaynaklarda aydınlatıcı bilgiler yoktur. Çağdaş yerli müellifler onun menşei hususunda da herhangi bir bilgi kaydetmezler. Fakat eski Osmanlı tarihlerinde Mutahharten'in Tatarlara mensup olduğundan söz ediliyorsa da onun, Esterâbâdî'nin meşhur eseri *Bezm u Rezm*'de belirtilen, Uygur Türklerinden olan Eratna ile akraba olması ve böylece de Uygur Türklerine mensup olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

Kaynaklarda adı Taharten, Tahîrten, Trata(n) ve Mutahharten şeklinde geçen Erzincan emîrinin isminin doğru yazılışı, bir dereceye kadar Erzincan emîrliğinin de özel tarihi olarak niteleyebileceğimiz Esterâbâdî'nin Kadı Burhâneddin Ahmed adına kaleme aldığı eserinde geçen Mutahharten şeklinde olması daha ihtimal dâhilindedir.

Mutahharten'in Erzincan emîrliğini ele geçirmesi hakkında aydınlatıcı bilgiler *Bezm u Rezm*'de bulunmaktadır. Bu kaynağa göre, Pîr Hüseyin'in ölümünden sonra Erzincan emîrliğini 1379 yılı içinde Mutahharten ele geçirmiştir. Fakat aynı kaynakta, Mutahharten'in Erzincan'ı nasıl ele geçirdiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Neticede bilinen şu ki bağımsızlığını ilan ederek kendi adına para bastıran ve hutbe okutan Erzincan Emîri Mutahharten'e karşı ilk tepki Eratna Beyliği'nden geldi.

Eratnaoğlu Mehmed Bey'in 1365 yılındaki ölümü, Eratna Devleti'nin sınırları içinde zaten mevcut olan hoşnutsuzluğu ve parçalanmayı daha da artırdı. Mehmed Bey'in ölümü ile başlayan iktidar mücadelesi neticesinde yerine geçen oğlu Alâeddin Ali Bey genç, zayıf iradeli ve kabiliyetsiz bir adamdı. Nitekim toprak kayıpları, daha Alâeddin Ali Bey'in iktidarının ilk yıllarında başladı. Böylece Eratna devrinde Konya'dan Erzurum'a kadar uzanan devletin sınırlarında, Mehmed Bey'den itibaren başlayan gerileme Alâeddin Ali Bey devrinde daha da süratlendi. Eratna Devleti'ndeki bu çözülme hali, 1378 yılı Mayısında vezirlik makamına gelen Kadı Burhâneddin'in ayrılıkçı güçlere karşı daha faal bir tutum izlemesi sayesinde, geçici bir süre için de olsa durdurulabildi. Nitekim vezirin faaliyetleri dâhilinde

yaptığı seferlerden biri de Erzincan'a yönelik oldu. Bu olayla birlikte Mutahharten de ilk defa siyaset sahnesine çıkmış oldu.

Eratna Beyliği'nin ileri gelenleri Alâeddin Ali Bey'e müracaat ederek, Erzincan'ın Eratna ailesi ile olan ilgisini ileri sürdüler ve bu şehrin kurtarılmasını istediler. Mutahharten'in emîrliğine gösterilen bu ilk tepki hakkında *Bezm u Rezm*'de ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Alâeddin Ali Bey'e beyliğin ileri gelenleri tarafından yapılan telkinlerin üzerine o, önce veziri Kadı Burhâneddin ile görüştü. Vezir, Ali Bey'e Erzincan'dan evvel fethedilmesi gereken yerlerin olduğu tavsiyesinde bulunarak, diğer beylerin söylediği gibi Erzincan ahalisinin kendilerini davet etmiş olduğuna dair açık bir delil olmadığını söylese de Alâeddin Ali Bey onun tavsiyelerini dikkate almayarak Mutahharten'e karşı harekete geçti ve Erzincan'ı kuşatmak üzere yola koyuldu.

Eratna ordusu Erzincan önlerinde ordugâhını kurduğunda, şehrin Alâeddin Ali Bey'e teslimi yolunda Erzincan emîrliği tarafından herhangi bir hareket görülmedi. Bu durum üzerine bir süre sonra her iki tarafta birbirlerine elçiler göndererek müzakerelerde bulundu; ancak bir anlaşmaya varılamayınca iki taraf arasında savaş kaçınılmaz hale geldi.

Önce Mutahharten'in kuvvetlerinden bir bölümü Eratna ordusunun dağınık olmasını değerlendirmek amacıyla bir huruç (yarma/çıkış) hareketinde bulundu. Fakat bu girişimlerinde başarısız olarak geri çekildiler. Eratna Beyliği'nin tabiiyetini kabul etmeme kararı almış bulunan Emîr Mutahharten, bir yandan halkı direnmek için teşvik ederken diğer yandan da yardım istemek üzere Dulkadıroğlu İbrahim Bey ile Akkoyunlu Türkmenlerinin reisi Kutlu Bey'e haber gönderdi.

Mutahharten'in bu girişimini öğrenen Alâeddin Ali Bey, Akkoyunlu kuvvetlerini karşılama görevini ümerâdan olan Cüneyd Bey'e verdi. Fakat Cüneyd Bey onları durdurmak bir kenara, Akkoyunlu Kutlu Bey'in oğlu idaresindeki kuvvetlere karşı mağlup olduğu gibi bir de ellerine esir düştü. Akkoyunlu kuvvetlerinin başarı haberi Erzincan'a ulaşınca halk ümitlenerek yeniden silahlandı ve saldırıya geçerek Eratna ordusuna karşı başarı elde etti. Bunun ardından Alâeddin Ali Bey, Erzincan önünde yapılan diğer çarpışmalarda da kesin bir sonuç alamayınca başkent Sivas'a çekilmek zorunda kaldı. Bu olayla birlikte Mutahharten-Akkoyunlular arasında uzun süre devam edecek olan dostluğun temeli atılmış oldu.

Alâeddin Ali Bey'in Erzincan seferi, Mutahharten'i çok kızdırmıştı. Alâeddin Ali Bey'e bir karşılık vermek isteyen Mutahharten Erzurum Emîri Ordu Şah'a emir vererek, Alâeddin Ali Bey'in annesi İsfahanşâh Hatun'u, Bağdat'tan Sivas'a doğru giderken Erzurum'da bütün ağırlıkları ile tutuklattı. Bu davranışı ile o, Eratna Devleti'ne açıktan açığa cephe aldığını ilan ediyordu. Ancak devamında sulh yoluyla çözümlenen bu olaydan sonra,

Mutahharten'in Eratna Devleti'ne karşı nasıl bir politika izlediği bilinmemektedir. Lâkin onun Eratna Devleti'nde meydana gelen değişimleri dikkatle izlediği muhakkaktır.

Eratna Hükümdarı Alâeddin Ali Bey'in 1380 yılındaki ölümünden sonra devletin idaresini eline alan nâib Kadı Burhâneddin Ahmed'in, kendi ülkesine yönelik faaliyetlerde bulunacağını bilen Mutahharten onun olası saldırılarına karşı yeni müttefikler aramaya başladı. Bir yandan Sivas'ta Kadı Burhâneddin'in yeni durumunu çekemeyen devlet ricâliyle (adamlarıyla) bağlantı kuran Mutahharten diğer yandan da Kadı Burhâneddin tarafından Koyulhisar çevresine gönderilen Zünnûn ve Şarkî Karahisar hâkimliğine atanan Melik Ahmed ile de hemen dostluk kurmaya başladı. Kız kardeşini Zünnûn ile evlendiren Erzincan emîri, onunla birlikte Eratna topraklarına taarruza geçti. Bu sırada Amasya Emîri Hacı Şadgeldi de Tokat Kalesi'ni şiddetle muhasara etmekteydi.

Zünnûn, Sivas topraklarında yağma ve tahrip hareketlerinde bulununca, Kadı Burhâneddin süratle bölgeye geldi ve onu bozguna uğrattı. Gerek Zünnûn'un bu yenilgisinden dolayı gerekse Amasya Emîri Şadgeldi'nin kışkırtmaları sonucunda Kadı Burhâneddin'e karşı daha çok bilenen Mutahharten, Sivas'a taarruza geçmeye karar verdi. Mutahharten ordusu ile Erzincan'dan ayrılarak Sivas sınırına geldi. Nâib Kadı Burhâneddin'e karşı tehditkâr bir tavır takınarak gönderdiği elçiler vasıtasıyla, ondan devletin idaresini Alâeddin Ali Bey'in oğlu Mehmed'e bırakmasını istedi. Bu davranışıyla Mutahharten, Eratna Devleti'nde görülen genel çözülme ve parçalanmadan istifade ederek, Eratna tahtını ele geçirme niyetini de resmen açıklamış oluyordu. Zira Alâeddin Ali Bey'in oğlu II. Mehmed Bey, onun nezaret ve himayesi altında Eratna tahtına oturacaktı. Ancak diğer yandan Nâib Kadı Burhâneddin de saltanatı terk etmek istemiyordu. Bu sebeple Mutahharten'den gelen elçi Emîr Tuğrul'u tutuklattı. Elçinin tutuklanmasından sonra Mutahharten onun serbest bırakılması şartı ile Sivas'tan ayrıldı.

Mutahharten ile Kadı Burhâneddin arasındaki mücadeleler bundan sonraki yıllarda da devam etti. Kadı Burhâneddin Ahmed, Mutahharten'in dostu olan Amasya Emîri Hacı Şadgeldi üzerine yürüyerek onu öldürdü (1381) ve kesik başını Erzincan'a gönderdi. Bununla birlikte o, Mutahharten'e önemli bir mesaj iletmiş oldu.

Kadı Burhâneddin, Amasya Emîri Hacı Şadgeldi'yi ortadan kaldırdıktan sonra kendini Eratna Devlet'nin hükümdarlığı için yeterince güçlü hissetti. Nitekim bu olayın ardından kısa süre sonra da saltanatını ilan etti.

Mutahharten, onun saltanatını ilan etmesine karşı çıksa da hemen doğrudan bir askerî müdahalede de bulunmadı ve başkent Sivas'ta Kadı Burhâneddin aleyhine düzenlenen suikastlarda rol oynama yöntemini seçti.

Ancak bu girişimleri de sonuçsuz kaldı. Mutahharten daha sonra, Sivas'taki muhalefetin lideri Eratna emîrlerinden Seyyidi Hüsam ile Kadı Burhâneddin'e karşı bir ittifak meydana getirdi. Bu ittifaka Amasya Emîri Ahmed Bey ile diğer pek çok bey de katıldı. Bu beyler, Sivas'a hep birlikte saldırıda bulunmak üzere hazırlıklara başladılar. Bu arada Mutahharten, Zünnûn'u hareketlerinden şüphelendiği için yakalatarak Şarkî Karahisar Hâkimi Melik Ahmed'e teslim etti. Bir müddet Şarkî Karahisar'da tutuklanmış olan Zünnûn, daha sonra başı vurulmak suretiyle öldürüldü.

Bu olaylar üzerine, vaktiyle Koyulhisar Hâkimi Kılıç Arslan'ın hizmetinde bulunmuş olan askerleri, Kadı Burhâneddin'in maiyetine geldiler ve Mutahharten'den acı acı şikâyet ettiler. Askerler, Mutahharten'in hâmilik usulüne uymayarak Zünnûn'u öldürttüğünü bildirdiler. Bunları duyan Mutahharten ise yakınlarından birini Akşehir Kalesi'ne göndererek buradan Koyulhisar'a akınlar yaptırıp, birçok insanın ölümüne sebebiyet verdi.

Kadı Burhâneddin'e karşı girişilen genel taarruz hareketine katılan Seyyidi Hüsam, Nebî ve Amasya Emîri Ahmed Bey de Artukabâd'da bir araya geldiler. İttifaka dâhil Babukoğlu Ali Paşa da Barambay (Baranbay) Moğol cemaati ile anlaşarak Sivas'a akınlara başlamıştı. Kadı Burhâneddin iki cephede birden savaşmamak için mevcut durumu kabul etmek zorunda kalsa da zaten ittifak bir süre sonra çeşitli anlaşmazlıklar sebebiyle dağıldı. Bunun üzerine yalnız kalan Mutahharten Kadı Burhâneddin'in olası müdahalesine karşı eski dostu olan Akkoyunlu Türkmenlerinden yardım istedi. Böylece Akkoyunlular da Sivas'a karşı saldırıya geçtiler. Mutahharten-Akkoyunlu ortak saldırısı karşısında Kadı Burhâneddin'in emîri Yusuf Çelebi öldü. Ancak bu seferden daha fazla bir netice alınamadı ve Mutahharten de ülkesine döndü.

Mutahharten, Kadı Burhâneddin'in Kayseri civarında bulunduğu sıralarda tekrar Sivas yakınlarına kadar gelerek Eratna topraklarına karşı yeniden saldırıya geçti. Fars Kalesi'ni ele geçirip kale komutanı Hızır Çelebi'yi öldürdükten sonra Sivas'ı ciddi bir baskı altına aldı. Bu durumu haber alan Kadı Burhâneddin Kayseri'de daha fazla durmadan başkentine yetişmek üzere süratle yola koyuldu. Neticede Abdülvahhab yöresinde iki taraf arasında yapılan savaşta Mutahharten yenildi ve ülkesine döndü.

Kadı Burhâneddin, kendisine karşı kurulan ittifakların lideri konumunda bulunan Mutahharten'i cezalandırmaya karar vererek Erzincan Emîrliği arazisine girdi. Akşehir'e (Erzincan'da) kadar ilerleyip şehri şiddetle yağma ederek ateşe verdi. Ayrıca Akşehir Kalesi'ne saldırılarda bulunarak onu birkaç yerden yıktıysa da alamadı. Fakat savaş sırasında, Sivas askerinin yağma faaliyetlerine dalması sonucu, Mutahharten'e karşı kesin bir netice alınamadı.

Bu olaydan sonra Mutahharten, dostu Akkoyunluların kendisini yalnız bırakması sonucunda muhtemelen Kadı Burhâneddin Ahmed ile iyi geçinmeye başladı. Nitekim onunla bir dostluk antlaşması imzaladığı bilinmektedir. Yapılan antlaşmaya göre, her iki taraf birbirlerini karşılıklı olarak tanıyacak, birbirlerinin iç işlerine müdahalede bulunmayacaklar ve düşmanca davranışlardan kaçınacaklardı. Ayrıca Erzincan emîri gerektiğinde Kadı Burhâneddin'e yardımcı asker gönderecekti. Böylece Kadı Burhâneddin, Erzincan emîrine kendi lehine olan bir anlaşma imzalatmış, buna mukabil onun emîrliğinin varlığını da resmen tanımıştı.

Bu yıllarda Erzincan emîrliği sınırları içerisinde Bayburt, Kemah, İspir, Erzurum ve Tercan şehirlerinin bulunduğu ve Trabzon Rumlarının da kendilerine haraç verdiği bilinmektedir.

Erzincan Emîri Mutahharten 1387 yılında, Kadı Burhâneddin dışında yeni bir tehlike ile karşı karşıya kaldı. Batı İran'ı işgal altına almış bulunan Timur, Karabağ'da ordugâhını kurarak Doğu Anadolu'da bir sefer hazırlığına başlamıştı. Nihayet Timur'un Erzurum sınırlarına geldiği haberi Erzincan'a ulaşınca Emîr Mutahharten, ailesi ve ağırlıklarını, dostu ve kendine tâbi olan Şarkî Karahisar Hâkimi Melik Ahmed Bey'in yanına gönderdi. Şehir halkı da Erzincan'ı terk ederek etrafa göç etti.

Nihayet Timur, Erzincan'a bir elçi göndererek Mutahharten'in kendisine itaat etmesini istedi. Bu haber üzerine rahat bir nefes alan Mutahharten, derhal itaat edeceğini bildirdi. Sonuçta Mutahharten, Timur'un Ahlat'ı zapt ederek yeniden Van Gölü çevresine indiği ve Van şehrini aldığı sıralarda, elçisini çok kıymetli hediyelerle onun yanına göndererek bağlılığını bildirdi. Timur da Mutahharten'in elçisini taltif ile hil'at giydirerek geri gönderdi ve onun Erzincan'daki hâkimiyetini tanıdı. Ahlat'ı zapt eden Timur Van Gölü taraflarına indi ve daha sonra da Karakoyunlu ülkesinden ayrılarak İran'a döndü. Böylece Erzincan üzerindeki baskı da ortadan kalkmış oldu.

Mutahharten, Timur tehlikesinin ortadan kalkmasının ardından, Erzincan bölgesine sığınmış olan Karakoyunlu Türkmenleri ile birlikte Kadı Burhâneddin topraklarına yeniden saldırıya başladı. Bu sırada Kadı Burhâneddin, kuzeydeki Türkmen emîrlerinin anlaşmazlıklarını halletmek üzere Canik bölgesinde bulunuyordu. Mutahharten, Sivas hükümdarının yokluğundan yararlanarak Sivas şehrinin yakınlarına kadar ilerledi. Ancak Kadı Burhâneddin'in geri dönmesi üzerine onun karşısına çıkmadan ülkesine döndü. Erzincan emîrinin bu geri çekilişi, muhtemelen Karakoyunlu Türkmenlerinin kendisini terk edişinden kaynaklanmıştır.

Erzincan Emîri Mutahharten, Kadı Burhâneddin aleyhindeki faaliyetlerine bundan sonra da devam etti. O, 1388 yılında Amasya Emîri Ahmed Bey, Kayseri Kalesi sahibi Cüneyd Bey, Hacı Emîroğlu Süleyman gibi

beylerle Kadı Burhâneddin'e karşı bir ittifak kurdu. Ayrıca Memlûklere de haber göndererek Kadı Burhâneddin'in Timur'un dostu olduğunu bildirdi. Ancak bütün bu faaliyetlerinden bir netice alamadı.

Mısır Memlûk ordusunun Sivas önlerinden çekilmesinden sonra, Mutahharten (1388-89) dikkatini bir müddet Doğu Anadolu'ya çevirdi. Çünkü emîrliğinin Türkmen topluluklarına sınır olan bölgelerinde önemli değişimler meydana gelmişti.

1389 yılında Akkoyunlu Beyi Kutlu Bey'in ölümünden sonra Akkoyunluların başına Ahmed Bey geçti. Bu değişiklikten yararlanmak isteyen Erzincan emîri, aradaki mevcut anlaşmayı bozarak onlara karşı düşmanca bir tavır takındı. Bölgede iktidarını koruyabilmek için zaman zaman yardımlarına başvurduğu Akkoyunlular ile Kutlu Bey devrinde başlayan iyi ilişkiler de böylece sona erdi. Nitekim Mutahharten'in faaliyetleri karşısında, Akkoyunlu Ahmed Bey emrindeki kalabalık Türkmen grubu Mutahharten üzerine yürüyerek onu ağır bir yenilgiye uğrattı.

Bir müddet sonra Mutahharten uğradığı bozgunun olumsuz etkisini üzerinden atabilmek için reisleri Ahmed Bey'in maiyetinde yayladan inmekte olan Akkoyunlu Türkmenlerine tekrar saldırıya yeltendi ise de Türkmenlerin üstün kuvvetlerini görerek ciddi bir savaşa girmeyerek sulh yapmak üzere Emîr Osman'ı onlara gönderdi.

Erzincan emîrinin bu müttereddit (tereddütlü) durumunu gören Akkoyunlu Türkmenleri onu oyalayarak, kesin darbeyi vurmak için askerî hazırlıklara başladılar. Nitekim bu hazırlıkların sonucunda Akkoyunlular Mutahharten'i tekrar ağır bir yenilgiye uğrattılar. Bu yüzden çaresiz kalan Mutahharten, Karakoyunlu Hükümdarı Kara Mehmed'den yardım istemek zorunda kaldı. Öteden beri Akkoyunluların düşmanı olan Kara Mehmed, ortak düşmana karşı Mutahharten ile birlikte savaşmayı kabul etti. Kara Mehmed-Mutahharten birlikteliği karşısında bu sefer de Akkoyunlular ağır bir yenilgiye uğradılar ve Kadı Burhâneddin'e iltica etmek zorunda kaldılar.

Mutahharten ile Karakoyunlu Hükümdarı Kara Mehmed arasındaki ittifak bu olaydan sonra da devam etti. Müttefik güçler ilk zaferin ardından bu defa Kadı Burhâneddin' e ait topraklara saldırdılar. Ancak Kadı Burhâneddin müttefiklere karşı harekete geçince Mutahharten tarafından barış istendi ve Mutahharten ile Sivas-Kayseri hükümdarı arasında yeni bir barış antlaşması imzalandı. Buna göre Mutahharten, Burtuluş Kalesi'nin tahribine karşılık hudutta bulunan bazı toprakları Kadı Burhâneddin Devleti'ne iade edecekti.

Mutahharten, Kara Mehmed'den sonra Karakoyunluların başına geçen Kara Yusuf ile de dostluğunu ve Akkoyunlulara karşı Karakoyunlularla birlikte verdikleri mücadeleyi devam ettirdi. Ancak Endris'te meydana gelen savaşta Kara Yusuf esir düştü, Mutahharten ise kaçarak güçlükle Erzincan'a

ulaşabildi. Mutahharten bu yenilginin intikamını almak için aradan çok geçmeden Harput ile Bayburt arasında bir yer olan Samsat'ta tekrar savaş hazırlığında bulundu ve bu kez yalnız başına Akkoyunlular arazisine yürüdü. Murat Irmağı'nın sağ kıyısında, Gülüşkerd'de, iki taraf tekrar karşı karşıya geldi. Akkoyunlu Hükümdarı Ahmed Bey, damadı olan Mutahharten ile barış yapmak istediyse de kardeşi Karayülük Osman bunu kabul etmedi. Yapılan savaşta Mutahharten Akkoyunlular karşısında ikinci kez mağlup oldu.

Erzincan Emîri Mutahharten, 1393 yılına kadar Anadolu'da nüfuz ve hâkimiyet kurmak için çalıştı. Bu dönemde Kadı Burhâneddin'in de bütün dikkatini Osmanlılar tarafına yöneltmesi Mutahharten için iyi bir fırsat olmuştu. Ancak o, 1393-94 kışında Timur'un büyük bir ordu ile ikinci kez Anadolu'ya hareket ettiği haberini aldı. Her ne kadar Timur'un önceki seferinde kurulan iyi ilişkiler olsa da Mutahharten yine de endişeliydi.

Timur, Irak-ı Arab'a nüfuz edip, Anadolu'ya hücuma hazırlandığı sıralarda, Mutahharten'in beş bin kişilik bir askerî kuvvete sahip olduğunu ve Kadı Burhâneddin'in de başlıca düşmanlarından biri bulunduğunu öğrenenince Mutahharten'e haber göndererek yeniden itaatini istedi. Mutahharten de Timur'un huzuruna giderek ona itaatini arz etti. Bu, Mutahharten için iyi bir fırsat oldu. Böylece 1387'deki dostluk yeniden tazelenmiş oldu. Hatta o, Timur ile birlikte Avnik Kalesi'ne yapılan savaşa katıldı. 43 günlük bir muhasaradan sonra Avnik'i ele geçiren Timur, Mutahharten'e çeşitli nasihatlerde bulunarak ona emaret, menşur ve hil'at verdi.

Fakat Erzurum'a kadar gelmiş olan Timur'un, kendisine karşı kurulmuş, Toktamış-Berkuk-I. Bâyezid-Kadı Burhâneddin dörtlü ittifakının üyelerini ayrı ayrı ezmek için Anadolu'yu terk ederek, Gürcistan ve buradan da Toktamış üzerine yürümesi, Mutahharten'i hâmisiz bıraktığı gibi emîrliğini de olası yeni dış tehlikelerle karşı karşıya getirdi.

Anadolu'daki Timur tehlikesi kalkınca, düşmanlarının kendisine karşı harekete geçeceğini bilen Mutahharten'in, Timur'un Anadolu'dan ayrılmadığı şeklinde yalan haberler yayarak, onları sindirmek istediği anlaşılıyor. Diğer yandan Mutahharten, kendisi gibi Timur'a tâbi olan Karamanoğlu Alâeddin Bey ile birlikte Burhaneddin'in Sivas-Kayseri devletini tehdit etmekten de geri kalmadı. Bu arada Burtuluş Kalesi'ni hâkimiyet sahasına katmayı da başardı. Bu durum üzerine Kadı Burhâneddin, Timur'a güvenerek kendi aleyhinde zararlı faaliyetlerde bulunan bu iki beyi cezalandırmak için harekete geçti. Karaman'a yaptığı başarılı seferden sonra Erzincan üzerine yürüdü (1394-95). Timur ile iş birliği halinde olan Mutahharten'e ait topraklarda görülmemiş derecede yağma ve tahribat yaptı. Erzincan Emîrliği hâkimiyet sınırları dâhilinde bulunan Ezdebir, Sis ve Burtuluş kalelerini zapt ederek Sivas'a döndü.

Ancak Kadı Burhâneddin Sivas'a döner dönmez Mutahharten yeniden harekete geçti. Sis ve Burtuluş kalelerinin muhafızları da Kadı Burhâneddin'e ihanet ederek kalelerini Mutahharten'e teslim ettiler. Kadı Burhâneddin bu durum üzerine yeni bir sefer hazırlığına başladı. Mutahharten'e karşı Hacı Yusuf kumandasında öncü kuvvetler gönderdi. Öncü kuvvetlerin ardından kendisi de Mutahharten üzerine hareket etti. Ancak Kadı Burhâneddin'in üstün kuvvetleri karşısında savaşı göze alamayan Mutahharten Erzincan'a çekildi. Kadı Burhâneddin ise bölgeden ayrılmayarak tehdidini sürdürdü.

Öte yandan Timur, Kadı Burhâneddin'in Anadolu beyleri arasında kendisi ile iş birliği halinde bulunanlara ve Erzincan Emîri Mıutahharten'e karşı giriştiği düşmanca hareketlerden haberdardı. Nitekim 1396 yılı ilkbaharı sonlarında, I. Bâyezid'e Kuzey Şirvan'da Samur Nehri boyundan yazdığı mektupta, Berkuk ile olan ittifakından dolayı kin ve nefret duyduğu Kadı Burhâneddin'i cezalandıracağını ilan etti.

Bu duruma rağmen Kadı Burhâneddin, Mutahharten'in topraklarına saldırıdan vazgeçmedi. Bu sırada Varsaklardan Bozdoğanlı Türkmen kabilesi reisi Sa'du'l-Mülk de Kadı Burhâneddin'e biat etmek üzere güneyden Kadı Burhâneddin Devleti'ne geldi. Huzuruna ulaştığında Kadı Burhâneddin kendisine hil'at giydirerek, Akşehir (Erzincan) ve Suşehri'ni ikta etti. Nihayetinde Kadı Burhâneddin, kendisine katılan bu taze kuvvetler ile Mutahharten'in topraklarına karşı tekrar saldırıya geçti. Koyulhisar'ı muhasara ederek, bağ, bahçe ve evlerini harap etti. Sonra da Şarkî Karahisar'ı kuşattı. Yayla mevsimi gelince bir müddet Kösedağ'da dinlenen Kadı Burhâneddin, Erzincan problemini çözmek kararlılığı ile hazırlıklarını tamamlamaya çalıştı.

Kadı Burhâneddin'in Erzincan üzerine yürüyeceğini haber alan Akkoyunlu Kutlu Bey oğlu Ahmed Bey, ona haber göndererek kendisine yardımcı olacağını bildirdi. Çünkü Akkoyunlu Ahmed Bey de Karakoyunlular ve Timur ile birlikte kendilerine karşı düşmanca davranmış olan Mutahharten'den intikam almak istiyordu. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra Kadı Burhâneddin, Akkoyunlu kuvvetleriyle de birleşerek Mutahharten'in üzerine yürüdü.

Bu kez Kadı Burhâneddin, Mutahharten'i sindirmek için büyük bir şiddetle hareket etti. Bir ay müddetle, maiyetinde Akkoyunlu Türkmenleri olduğu halde, Erzincan topraklarında şimdiye kadar görülmemiş derecede tahribat ve mezalim yaptı. Seferden sonra Bayburt'a kadar olan bölgeyi Akkoyunlu Ahmed Bey'e ikta ederek Şarkî Karahisar yolu ile Sivas'a döndü.

Bu sırada Mutahharten'e bağlı olan Şarkî Karahisar Valisi Melik Ahmed, hâmisinin çekingenliğinden telaşlanarak, oğlunu kıymetli hediyelerle Kadı Burhâneddin'in yanına gönderdi. Yaptıklarından dolayı aman dileyen Melik Ahmed, kendisine tâbi olduğuna ve bir daha itaatinden çıkmayacağına dair

söz verdi. Bölgede aleyhine kopmaların başladığını gören Mutahharten, eski durumunu yeniden kazanmak için süratle çalışmaya koyuldu. İdaresinden çıkan Kemah'a karşı askerî faaliyetlere başladı. Bu duruma karşı Kemah valisinin acele yardım istemesi üzerine, Kadı Burhâneddin tekrar Erzincan'a doğru yürüyüşe geçti.

Bu sırada Mutahharten de Şarkî Karahisar Hâkimi Melik Ahmed ile birlikte Kadı Burhâneddin'e karşı savaş için hazırlık yapıyordu. Kadı Erzincan'a geldiği zaman Mutahharten, dağlık arazide olduğu için onu takip edemedi. Bunun üzerinde Kadı Burhâneddin kuvvetlerinden bir kısmını Erzincan topraklarında bırakarak Bayburt üzerine yürüdü. Böylece o, Mutahharten'in ovaya inmesini bekliyordu. Mutahharten ise şehrinin, istilacı kuvvetler tarafından yakılıp yıkılmasına rağmen hareketsiz bekliyordu.

Onun bu bekleyişi, emîrleri ve askeri arasında endişeye sebep oldu. Hoşnutsuzluk gittikçe büyüyerek şehirli ve köylü sınıfına da yansıdı. Emîr Mutahharten ne bekliyor diye, her taraftan itirazlar yükseliyordu. Nihayet emîrler, Mutahharten'e bir muhtıra verdiler. Harekete geçmediği takdirde duruma bizzat müdahale edeceklerini belirttiler. Kumandanların uyarısı üzerine Mutahharten sonunda Pulur sahrasına indi. Durumu haber alan Kadı Burhâneddin de buraya hareket etti.

Savaşa ilk önce Kadı Burhâneddin'in öncü kuvvetleri başladı. Mutahharten'in kararsızlığına rağmen emîrleri ve askerleri mücadelede kararlıydılar. Fakat biraz sonra Erzincanlıların bozguna uğradığı, Mutahharten'in kaçtığı, öncü askerlerin karargâh çadırlarını yağmalamakta olduğu gibi şayialar Sivas ordusunda yayıldı. Askerlerin bir kısmı da ganimet sevdasına düşmüştü. Gerçekte bu haberler asılsızdı. İhtimal ki Sivas ordusundaki düzeni bozmak için Erzincan emîri tarafından yayılmıştı. Neticede Mutahharten, emîrleriyle birlikte cesurca yaptığı bu savaşı kazandı (Ekim 1395).

Mutahharten'in kazandığı zafer haberi, Şarkî Karahisar'a ulaşınca buranın hâkimi Melik Ahmed Bey de mağlup Sivas ordusunun dönüş yolunu kesip, onlara karşı hücum teşebbüsünde bulundu. Ancak fazla bir başarı sağlayamadı. Mutahharten ise kazandığı başarının verdiği moralle, Sivaslıların çekilmesinden kısa bir müddet sonra yürüyüşe geçerek Akşehir'e geldi. Mutahharten'in Akşehir yakınlarında tekrar görünmesi, bölgede panik yarattı. Bu tehdit karşısında Kadı Burhâneddin tarafından Akşehir ve Suşehri muhafızlığına atanmış olan Bozdoğanoğlu Sa'du'l-Mülk de Akşehir'i boşaltarak Sivas'a çekildi. Mutahharten'in bu seferindeki esas gayesi ise Akşehir Kalesi'ni tamir ettirip, onu emîrliğine faydalı hizmetlerde bulunmuş Bozdoğanlı Ziyau'l-Mülk'e vermekti. Ancak bir taraftan mevsimin kış olması, diğer taraftan da Kadı Burhâneddin'in bölgeye inmek için sefer hazırlıkları yaptığı haberinden dolayı Akşehir Kalesi'nin tamirini tamamlayamadı.

Bu sırada Kadı Burhâneddin de boş durmayarak 1395-96 kışını Mutahharten'e karşı yapmakta kararlı olduğu savaşın hazırlıklarını tamamlamakla geçirdi. Bu mücadele için çıkarabileceği bütün kuvvetleri bir araya getirmeye gayret etti. Diğer yandan da Mutahharten'in güçlenmesini engelleyecek önlemler aldı. Bu girişimlerden haberdar olan Mutahharten ise Erzincan'a doğru çekildi. Bu olaylar yaşanırken Mutahharten'in güvendiği Ziyau'l-Mülk, Kadı Burhâneddin'e yaklaşmaya başlamıştı. Bölgede kuvvetler dengesinin aleyhine bozulduğunu gören Mutahharten, yeniden yatıştırma siyasetine döndü. Şarkî Karahisar Hâkimi Melik Ahmed aracılığıyla Kadı Burhâneddin ile sulh sağlamaya çalıştı. İki taraf da elçiler vasıtasıyla görüşmeleri sürdürdü ancak bir sonuca varamadılar.

1396-1397 yıllarında Timur'un yeniden Anadolu'da görünmesi Kadı Burhâneddin ile Mutahharten'in bir süre daha sessiz kalmasına sebep oldu. Ancak Timur tehlikesi geçtikten sonra Kadı Burhâneddin Ahmed, yine Erzincan üzerine hareket etti. Kadı, Mutahharten'in düşmanı Akkoyunlu Ahmed Bey ile birleşip, onu Erzincan emîrliğine tâbi olan Melik Ahmed'e ait Şarkî Karahisar'ı yağma ve tahribe memur etti. Sonra da kendisi, Akşehir sahrasında karargâhını kurdu. Çok geçmeden şehrinin Akkoyunlu Türkmenleri tarafından yağma edilmekte olduğunu gören Melik Ahmed, bunun üzerine Kadı Burhâneddin'in şartlarını kabul ederek onunla anlaştı. Kadı Burhâneddin daha sonra Kemah'ı almak için Çıt sahrasına indi. Böylece o, Erzincan'a gelebilecek yardımı engellemeye çalışıyordu. Ancak işler onun planladığı gibi yolunda gitmedi bu sırada Kayseri'de bir isyanın patlak vermesi üzerine Sivas'a dönmek zorunda kaldı.

Mutahharten ise, Kadı Burhâneddin'in Kayseri bölgesindeki meşguliyetinden istifade ederek, Akşehir bölgesine indi ve bölgede zedelenen itibarını yeniden sağlamak için faaliyetlere başladı. Bu duruma karşı Kadı Burhâneddin, Kayseri işlerini hallettikten sonra Mutahharten'e bir mektup göndererek, onun Timur ittifakından ayrılmasını ve kayıtsız şartsız kendisine itaat etmesini istedi. Ayrıca Şarkî Karahisar Hâkimi Melik Ahmed Bey, Koyulhisar Hâkimi Bâyezid ile Kemah valisine de aynı mealde mektuplar yazarak bunları da sulha ve kendisine itaate davet etti. Ancak Mutahharten, Kadı Burhanedin'e yolladığı elçi vasıtasıyla Akşehir'in kendisine iade edilmeden sulh yapılamayacağını bildirdi.

Bu cevap üzerine Erzincan'a karşı kesin sonuçlu bir müdahale kararı alan Kadı Burhâneddin, hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar Mutahharten'in elçisini de yanında alıkoydu. Bir yandan da Melik Ahmed'e ait Şarkî Karahisar sınırında, Akkoyunlu Karayülük Osman Bey'e bir kale inşa ettirmesi emrini verdi. Bu suretle o, Erzincan emîrini sürekli tehdit altında bulundurmak istiyordu. Kemah valisinin cezalandırılması görevini de

Bozdoğanoğlu Sa'du'l-Mülk'e havale etti. Fakat Kadı Burhâneddin'in bu kez kesin bir netice almak kararlılığıyla giriştiği hazırlıklarından haberdar olan Mutahharten, elçiler ve mektuplar göndermek suretiyle barış istedi.

Nihayet Mutahharten, Emîr Said ile birlikte Pulur savaşında esir ettiği askerleri ve her türlü eşyayı vermeye hazır olduğu, her sene hazinesine belirli bir miktar para ile birlikte yapacağı seferlere de asker göndereceği taahhüdüyle sıkı bir şekilde Kadı Burhâneddin Devleti'nin tabiiyetini kabul ettiğini bildirdi. Yapılan bu sulhtan sonra Mutahharten ile Kadı Burhâneddin arasında ilişkilerin nasıl bir gelişme gösterdiği konusu hakkında kaynaklarımız sessiz kalmıştır.

Mutahharten, Kadı Burhâneddin'in Karayülük Osman Bey tarafından 1398'de öldürülmesi üzerine büyük bir düşmanından kurtulmuş oldu. Ancak, Karayülük Osman Bey'in Osmanlı Hükümdarı I. Bâyezid'e yenilmesinden sonra Sivas, Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu. Bâyezid'e yenilen Karayülük Osman ise Erzincan'a iltica etmek zorunda kaldı. Erzincan Emîri Mutahharten, eski düşmanı Karayülük Osman'a bir hayli hürmet göstererek onu iyi karşıladı. Mutahharten bu hareketiyle onu, doğuya doğru yayılma siyaseti takip eden I. Bâyezid'e karşı kullanmak niyetindeydi.

Osmanlıların Kadı Burhâneddin'in ülkesini ele geçirmesi, Erzincan emîrliğini Osmanlı Devleti ile komşu durumuna getirdi. Ayrıca Osmanlıların her geçen gün daha da genişleyip güçlenmesi Mutahharten'i kaygılandırıyordu.

Anadolu'da bu gelişmeler yaşanırken Hindistan seferini başarı ile bitiren Timur'un Anadolu'ya doğru hareket ettiği haberi Mutahharten'i ümitlendirdi. O, Osmanlı tehdidine karşı, önüne çıkan bu fırsatı kaçırmak istemediği için, henüz Karabağ'a ulaşmış olan Timur'un huzuruna giderek ona itaatini bildirdi. Timur ise Mutahharten'e izzet ve ikramda bulundu; ona tuğ, alem ve nakkâre verdi, gösterişli hil'atler giydirerek ülkesine gönderdi.

Daha sonra Mutahharten, Mısır Memlûk sultanlığından umduğunu elde edemeyen Karayülük Osman ile birlikte Gürcistan seferinden dönen ve Avnik'te ikamet etmekte olan Timur'a katıldı. Böylece Mutahharten'in aracılığı ile kurulan Timur-Akkoyunlu ittifakı sonucu Karayülük Osman, 1400 yılının Temmuzu'nda Anadolu'ya yürüyen Tirnur'a bütün kabilesi ile katılacak, Sivas'ın işgalinden sonra güneyde başlayan harekâtta bilfiil rol aldıktan sonra Ankara Savaşı'nda Osmanlı Sultanı I. Bâyezid'e karşı onunla birlikte savaşacaktır.

Bu arada Osmanlı Hükümdarı I. Bâyezid, Erzincan Emîri Mutahharten'in Timur'un yanında yer aldığını öğrenince ona elçi göndererek bu ittifaktan ayrılmasını ve kendisine itaat etmesini istedi. Ancak Mutahharten, Bâyezid'in bu isteğini geri çevirdi.

Timur, daha önce göndermiş olduğu mektubuna I. Bâyezid tarafından verilen cevaptan sonra, Anadolu'ya karşı harekete geçme kararı aldı. Anadolu'ya girdikten sonra Mutahharten ona rehberlik etti ve birlikte Sivas'a geldiler. Şehrin alınması, Osmanlı askerlerinin ve halkın öldürülmesinde Timur'a yardımcı olan Mutahharten, Anadolu Türklüğüne indirilen bu darbeye emîrliğini kaybetmemek düşüncesiyle öncülük etti. Mutahharten'in Sivas'ın işgalinden sonra Timur'dan ayrılarak Erzincan'a döndüğü anlaşılmaktadır.

Mutahharten'in, Timur ve müttefiki Karayülük Osman Bey ile birlikte giriştiği Osmanlı toprak bütünlüğünü ihlal hareketi, I. Bâyezid'in ona karşı almış olduğu kesin tedip kararını daha da kuvvetlendirdi. Timur'un Sivas'ı ele geçirdikten sonra daha fazla ilerlemeyerek güneye inmesi üzerine, Osmanlı Hükümdarı Bâyezid, Mutahharten üzerine yürüdü. Şiddetli taarruz karşısında iç kaleye çekilen Mutahharten nihayetinde teslim oldu. Erzincan Emîrliği'ne ait topraklar Osmanlı sınırlarına dâhil edildi. Bâyezid, Erzincan halkının isteği üzerine ve kendisine tâbi olması şartı ile Mutahharten'i affederek onu yine beyliğinin başında bıraktı. Buna karşılık bütün ailesini rehin alarak Bursa'ya götürdü.

Ancak Neşrî, Mutahharten'in savaşsız itaat ettiğini iddia etmekte ise de bu mütalaası kabule şayan değildir. Buna mukabil Mutahharten'in emîrliğine tekrar kavuşmasına dair Timur kaynaklarında ise; gerek Ahmed-i Celâyir gerekse Kara Yusuf ve Erzincan halkının ricalarıyla I. Bâyezid'in, metbuluğunu kabul etmesi şartı ile Mutahharten'e emîrliğini iade ettiği, buna karşılık bütün ailesini rehin olarak Bursa'ya götürdüğü kaydedilmektedir. Mutahharten, Bâyezid'in Erzincan'dan ayrılmasından sonra muhtemelen bu durumu Timur'a bildirmiş ve ailesinin Bursa'ya götürüldüğünü haber vermiştir. Bunun üzerine Timur, oğlu Şahruh'u bölgeye gönderdi ancak Mutahharten iki taraf arasında sulh ve uzlaşmayı sağlamak için çaba gösterdi. Muhtemelen I. Bâyezid dolayısıyla da Osmanlı tehdidinin hemen savrulacak bir tehdit olmaması ve ailesinin Bursa'da tutuklu olması onu bu davranışa sevk etmiştir. Nitekim o daha sonra bizzat kendisi de Timur'un huzuruna çıkarak, onu da yatıştırmaya yönelik faaliyetlerde bulundu.

Mutahharten'in yaptığı bu ön hazırlıkların olumlu sonuçlar verdiği, I. Bâyezid'in Karabağ'a gelen Timur'a güzide kadılarından biri ile bir emîrini göndermesi sonucu daha da kuvvetlenmektedir. I. Bâyezid adına gelen bu elçiler, Osmanlı hükümdarının itaatini bildiren ve sulh dileyen mektubunu getiriyorlardı. Bu görüşmelerde Mutahharten'in de hazır bulunduğu, Timur tarihinin kaynak yazarı Şerefeddin Ali Yezdî'nin verdiği bilgi ile sabittir.

Timur, Osmanlı elçilerini dinledikten sonra onlara kendi şartlarını sunarak bir süre beklemeye koyuldu. Ancak bu şartlar Sultan Bâyezid tarafından

kabul edilmedi. İki taraf arasında birkaç kez daha elçiler gidip geldilerse de sonuç alınamadı.

Buradaki yazışmalarda ağırlık noktasını, Mutahharten ile ilgili meseleler teşkil etmektedir. Zira kendisini İslâm ülkelerinin tek hâkimi gören ve bunu kabul ettirmeye çalışan Timur, Anadolu'daki sadık bağımlısı Mutahharten'in hâkimiyet sahasına yapılan tecavüzü, bizzat kendini hedef alan bir olay olarak nitelendirmektedir.

Timur ile Bâyezid arasında meydana gelen Ankara Savaşı'nda Mutahharten'in, bizzat Timur tarafından kumanda edilmekte olan merkez kolunun sağ grubunda muharebeye katıldığı bilinmektedir. Mutahharten bu savaşta, Bâyezid'in yanında bulunan Tatarların Timur tarafına geçmesini sağlamış ve Rumeli askerinin dağılmasına sebep olmuştur. Savaştan sonra Erzincan'a dönen Mutahharten ölünceye kadar Timur'un yüksek hâkimiyetini tanımıştır.

Mutahharten'in Ölümü ve Beyliğin Sonu

Mutahharten'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber onun 1403 yılının sonlarında vefat ettiği sanılmaktadır. Zira 1403 yılının sonlarına doğru Anadolu'yu terke hazırlanan hâmisi Timur'la son bir görüşme yaptığını, çağdaş yazar Şerefeddin Ali Yezdî'nin eseri *Zafernâme*'de yer alan bilgiden öğrenmekteyiz. Nitekim aynı tarihlerde, Timur'un katına gitmekte olan İspanyol elçisi de Erzincan Emîri Mutahharten'in ölmüş olduğunu bize haber vermektedir. Gerçekten de bu tarihten sonra, çağdaş kaynakların hiçbiri, Mutahharten'den söz etmezler.

Onun ölümünden sonra emîrliğin başına kimin geçtiği konusu da meçhul olup, l410 yılında Erzincan hâkimi olarak Mutahharten'in torunu Şeyh Hasan görülmektedir. Bu dönemde Karakoyunlu Kara Yusuf'un Erzincan'ı ele geçirmek istediği ve bu amaçla burasını kuşattığı bilinmektedir (1410). Nihayet bölge halkının Şeyh Hasan'dan şikâyet etmeleri sonucu şehri 45 gün kadar kuşatan Karakoyunlu Kara Yusuf, Şeyh Hasan'ın teslim olması sonucunda burayı hâkimiyeti altına aldı. Böylece 30 yıl kadar Mutahharten ve ailesinin idaresinde olan Erzincan ve çevresi Karakoyunluların eline geçti.

Kaynaklar

Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1928.
Makrizî, *Kitâbü's-sülûk*, (nşr. Mustafa Ziyâde), II, Kahire 1934.
Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*, (yay. Faik Reşit Unat - Mehmed Altay Köymen), I, Ankara 1987.
Şikârî, *Karaman-oğulları Tarihi*, (nşr. Mesut Koman), Konya 1946.

Araştırma Eserleri

Başar, Fahameddin, "Mutahharten Beyliği", *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 425-433.
Erzi, Adnan Sadık, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *TTK Belleten*, sy. 70 (1954), s. 189-190.
Göde, Kemal, *Eratnalılar*, Ankara 1994.
Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları*, I, (1970), s. 1-147.
Turan, Osman, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Takvimler*, Ankara 1954.
Yinanç, Mükrimin Halil, "Akkoyunlular", *İA*, I, 251-270.
Yücel, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970.
_____, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II: Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Ankara 1989.

Mutahharten Beyleri Şeceresi

Cafer

|

Oğlu

|

Mutahharten
(1379-1403)

|

Bilinmiyor

|

Şeyh Hasan
(1405-1410)

ANADOLU BEYLİKLERİ'NDE İDARÎ TEŞKİLAT, ORDU ve DONANMA

Anadolu Beylikleri'nde ilk zamanlar teşkilat, aşiret geleneğine dayanmaktaydı. Türkiye Selçukluları döneminde (1078-1308) devletin sınırlarına yerleştirilen Türkmen aşiretleri, savaş zamanlarında bağlı bulundukları reislerinin idaresi altında sefere katılırlar veya giderler, savaştan sonra da Selçuklu sultanı tarafından aşiret beyine ikta edilmiş olan topraklara dönerlerdi. Türkiye Selçuklu sultanları, farklı zaman dilimlerinde Anadolu'ya göç etmiş olan Türkmen aşiretlerinin büyük bir bölümünü Bizans İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Krallığı sınırlarına yerleştirmişler, buradaki arazileri de aşiret beylerine ikta olarak vermişlerdi. 1243'te yaşanan Kösedağ hezimetiyle birlikte Türkiye Selçuklu Devleti'nin iyice zayıflamasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Türkmen beyleri, Selçuklu devlet teşkilatını örnek alarak daha küçük çapta memurluklar oluşturarak Selçuklu saray ve teşrifat usullerini benimsediler.

Anadolu Beylikleri'nde devlet daha önceki Türk devletlerinde olduğu gibi hükümdar ailesinin ortak malı sayılıyordu. Ailenin en yaşlısına veya aile tarafından seçilmiş olan en nüfuzlu beye "Ulu Beg" denir, bu unvan halk ve aşiret arasında da kullanılırdı. Teşrifat, ferman, sikke, hutbe ve kitabelerde daha çok "Emîr-i A'zam" veya "Sultan-ı A'zam" unvanları tercih ediliyordu. Ulu Beg, beyliğin başkentinde oturur, vilayetlere ise çocuklarını ya da kardeşlerini idareci olarak tayin ederdi.

Anadolu Beylikleri'nde merkezde devlet işlerini yürütmek üzere bir divan teşkilatı kurulmuştu. Bu divanın reisine genellikle "vezir" veya "sâhib-i a'zam" denilirdi. Beyliklerin malî işleri ise, "Dîvân-ı İstifâ" denilen ayrı bir daire tarafından yürütülürdü. Hükümdar ya da beyin emir ve fermanlarını yazmak için "İnşâ Dîvânı" ile malî ve askerî işlere bakan ayrı makamlar bulunurdu. Merkez dışında ve beylik sınırları dâhilinde bulunan vilayetlerde de şehzade yahut beylerin maiyetinde merkezdekinin aynı fakat daha küçük çaplı divanlar mevcuttu. Buraları yönetmek suretiyle beylik idaresinde tecrübe kazanmaları için şehzadelere imkân tanınırdı. Şehzadenin yaşı küçük ise, onun yanına hükümdarın güvendiği tecrübeli beylerden biri "atabeg"

ya da "lala" olarak tayin edilirdi. Vilayetlerde bulunan Dîvân-ı İstifâ kurumunun başkanı (reisi) olan Müstevfî'ye bağlı tahsilat memurları bulunur ve bunlar topladıkları paraları, aldıkları emre uygun olarak gerekli yerlere sarf eder veya merkezde bulunan divana gönderirlerdi. "Kadı"lar şer'î (dinî) davalara bakarlar ve halk arasındaki hukukî anlaşmazlıkları karara bağlarlardı. "Sübaşı"lar ise, vilayetin bütün askerî ve güvenlik işlerinden sorumlu idiler.

Anadolu Beylikleri Saray Teşkilatı'nda, Türkiye Selçuklu Devleti'nin saray teşkilatı örnek alınmıştır. Anadolu Beylikleri'ne ait saraylarında, hâcib, mîrâhur, çaşnigîr, candâr, şarabdâr, rikâpdâr, musâhib gibi üst düzey memurlar görev yapmaktaydılar. Bağımsız olan Anadolu Beylikleri'nde sikke (para), Ulu Beg adına basılır, hutbe de onun adına okunurdu.

Germiyanoğulları'nın devlet teşkilatı Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları'nın bir devamı şeklindeydi. Germiyanoğulları Beyliği'nin başında Alişîr ailesinden gelen beyler bulunuyordu. Ailenin reisi "Ulu Bey" olarak anılıyordu ve geri kalanlar da ona tâbi olarak eski Türk âdetlerinde olduğu üzere ailenin ortak malı olan araziyi paylaşıyorlardı. Germiyanoğulları Beyliği sarayı hakkında devrin kaynaklarında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Geç devir müellifleri, Kütahya'daki sarayın Germiyanoğulları döneminden kalma olduğunu yazarlar. Evliya Çelebi sarayı 360 odalı, divanhâneleri, hamamları, geniş bir bahçesi olan büyük bir yer olarak tarif eder. Ömerî'ye göre Yakub Bey zamanında sarayda emîrler, vezirler, kadılar, kâtibler ve köleler bulunuyordu. Saray II. Yakub Bey döneminde bir ilim ve kültür merkezi oldu. Germiyanoğulları'nın iç teşkilatları içinde emîrlerin yer aldığı bilinmektedir. Sandıklı'daki bir kitâbede Hüsâmeddin Yakub b. Umûr'un "emîrü'l-muazzam" sıfatıyla anıldığı dikkati çeker. Nişancılık ve defterdarlık gibi büroların da bulunduğu, Şeyhoğlu Mustafa'nın bu iki görevi yerine getirdiği bilinmektedir. Ordu kumandanlarına ise "sübaşı" deniyordu. Kaynaklarda Aydınoğlu Mehmed Bey, Özbek Sübaşı, Hisar Bey gibi kumandanların adları zikredilir.

Germiyanoğulları toprak sistemi ve idaresi Selçuklu teşkilatının devamıdır. İkta sisteminin uygulandığı ve bununla ilgili bazı karînelere Osmanlılar dönemine ait tahrir defterlerinde rastlandığı söylenebilir. Nitekim tahrir defterlerinde, Germiyanoğulları tarafından vaktiyle verilen muafiyetlerin sürdürüldüğü, vakfiyelerin geçerli sayıldığına dair pek çok kayıt mevcuttur. Bütün bu kayıtlar, Germiyanoğulları'nın diğer beylikler gibi sistemli bir toprak teşkilatına sahip olduğunu ve bununla ilgili teşkilatın oluşturulduğunu göstermektedir. Germiyanoğulları'nda da diğer Türk beyliklerinde olduğu gibi büyük divanlar vardı. Devlet işlerinin görüşülüp bir karara bağlandığı bu kurumda, emîrler, vezirler, kadılar, nişancılar ve kâtiplerin olduğu bilinmektedir. Nişancı divanın başı olup devlete ait toprakların dağıtımını yapmaktaydı. Defterdar ise vergilerin düzenlenip tahsil edilmesinden sorumluydu.

Saruhan Beyliği'nin merkez idaresi ve taşra teşkilatı da diğer Türkmen beyliklerine benzerdir. Beylik Saruhan Bey zamanında Manisa ve Nif olarak iki ana idarî birime ayrılmış, muhtemelen daha sonraları Demirci tarafı da bir diğer idarî birim olarak ortaya çıkmıştır. Saruhan Bey Manisa'da ulu bey olarak bulunurken kardeşlerinden Ali Bey Nif'te, Çuga Bey Demirci'de idarecilik yapıyordu. Saruhan hanedanı üyeleri genellikle "bey" ve "çelebi" unvanı ile anılıyordu. İlk defa şaşaalı unvanla anılan İshak Bey'dir. Yaptırdığı cami kitabesinde ondan "gazi, mücahid, çelebi, han, sultan" diye bahsedilmesi dikkat çeker. Hanedanın bazı üyeleri ise paşa unvanıyla kayıtlarda geçer (Hızır Paşa).

Anadolu Beylikleri'nde Beylik ordusu, hükümdarın atlı ve yayalardan meydana gelen hassa birlikleriyle beylerin timarlı sipahileri ve "çerik" denilen aşiret süvarilerinden oluşmaktaydı. Savaş zamanlarında bu ana orduya "gönüllü" denilen bazı yardımcı unsurlar da katılırdı. "Ümerâ" adı verilen üst düzey kumandanlar, kendilerine verilen timar (toprak geliri) nispetinde asker beslemekle sorumlu tutulmaktaydılar. Bu türden timar sahipleri ölünce, sahip oldukları timar geliri çocuklarına intikal ederdi. Uç beylerine bağlı serhad süvarileri de önemli miktarlarda timar gelirine sahiptiler. Savaş zamanında beylik orduları, merkez, sağ kol ve sol kol olmak üzere üç kısma ayrılıyordu. Ordunun önünde "çarhacı" veya "talîa" denilen öncü kuvvetleri, arkasında ise ihtiyat kuvvetleri bulunurdu. Ordunun merkez kuvvetlerine hükümdarın bizzat kendisi, sağ ve sol kollara da şehzadeler kumanda ederdi. Bu kuvvetler dışında ahîlerin de mükemmel silahlı askerî teşkilatları bulunmaktaydı. Ancak bunlar daha çok mahallî inzibat kuvveti olarak görev yapmaktaydılar. Beylik ordularında, ok-yay, kılıç, kalkan, mızrak, kargı, hançer, zırh, çomak, balta, mancınık ve arrâde gibi savunma ve saldırı silahları kullanılmaktaydı. Ayrıca askerî birliklerin davul, kös, zurna (nay), nakkâre, zil ve borulardan oluşan bir de mehter (nevbet) takımları vardı. Denize kıyısı olan beyliklerde ise, küçük ya da büyük çaplı donanmaların bulunduğu ve bunların bu dönem için oldukça başarılı sonuçlar elde ettikleri bilinmektedir.

Diğer Anadolu Beylikleri'nde olduğu gibi Germiyanoğulları'nda da askerî kuvvet timarlı sipahi idi. Ayrıca beylerin iktalarına göre silahlı kuvvet beslemeleri gerekiyordu. Ordu kumandanına sübaşı deniliyordu. Germiyanoğulları'na tâbi beyliklerle birlikte 200.000 atlı ve yayadan ibaretti. Beyliğin kendi ordusu ise 40.000 idi. Germiyanoğulları ordusunda kargı kullanan ve ok atan birlikler bulunmakta, savaş haricinde ordu zaman zaman askerî manevralar yapmaktaydı. Ayrıca Germiyanoğulları, sınırlarının korunması maksadıyla ve savaşa karşı tedbir olmak üzere mevziler kazdırıp buralara topladıkları kuvvetlerle savaş hazırlıkları yapıyorlardı.

Bir kıyı beyliği olan Aydınoğulları Beyliği'nde kara ordusu yanında güçlü bir donanma bulunuyordu. Kara ordusu, Türkiye Selçukluları'ndaki ve diğer beyliklerdeki teşkilata sahipti. Kumandanlarına sübaşı deniliyordu. Harp silahı olarak ok ve yay, kılıç, kargı, balta, nacak, kalkan, cevşen, kale delmek için matkap, kaleye taş ve gülle atmak için mancınık ve kaleye girmek için merdiven kullanılırdı. Aydınoğulları Beyliği'nin XIV. yüzyılın ilk yarısında ordu mevcudu yetmiş bin civarında idi.

Aydınoğulları'nın Ege sahillerine ulaşmaları onları güçlü bir donanmaya sahip olmaya mecbur etti. Bu Türk beyliği Ayasuluk ve İzmir tersanelerinde inşa edilen donanma ile Karadeniz'e kadar çıkmış ve Eflâk üzerine sefer düzenlenmişti. Umur Bey'in 1333 yılında Yunanistan'a yaptığı seferde ise 300 geminin bulunması denizciliğin ne derece geliştiğini göstermektedir. Aydınoğlu Umur Bey'in Adalar'a Mora'ya, Rumeli'ye ve Karadeniz'e düzenlediği deniz seferleri Bizanslıları son derece ürkütmüştü.

Aydınoğulları Beyliği donanmasında kadırga, esas savaş gemisi çeşidini oluşturuyordu. Umur Bey, İzmir'in fethinden sonra yaptırdığı büyük bir kadırgaya "Gazi" adını vermişti. Bu kadırgada yeşil renkli bir bayrak vardı. Donanmada savaşçı olarak "Azab" (Azeb) denilen yaya sınıfı bulunuyordu.

Batı Anadolu'da kurulan beylikler arasında denizciliğini en ileri seviyeye götüren beylik, hiç şüphesiz Aydınoğulları Beyliği olmuştur. Aydınoğulları denizciliğinin yıldızı, Umur Bey ile birlikte parlamış ve yine onunla birlikte sönmüştür.

Diğer Anadolu Beylikleri'nde olduğu gibi Menteşe Beyliği de bir kara ordusuna ve sahilde olduğu için güçlü bir donanmaya sahipti. Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebsâr* adlı eserinde verdiği bilgiye göre beyliğin yüz bin süvarisi bulunuyordu ve karada, denizde gaza ile meşgul idi. Menteşe beyleri, sahip oldukları mükemmel donanma sayesinde ise etrafa akınlar yapıyorlardı. Rodos'a ve civarındaki adalara yapılan seferlerden beyliğin denizlerde önemli bir güce sahip olduğu anlaşılıyor. Bunlar, kuvvetli donanmalarıyla gerektiğinde Mısır'daki Memlûk Sultanlığı'na ve Aydınoğulları'na yardım ediyorlardı. Nitekim 1364'te Menteşeoğlu'nun iki yüz kadırgasıyla Mısır'daki Memlûk Devleti'nin Kıbrıs üzerine düzenlediği sefere katıldığı bilinmektedir.

Menteşe Beyliği'nin kurucusu Menteşe Bey'in babası "emîrü's-sevâhil", Menteşe beylerinden Ahmed Gazi "sultanü's-sevâhil" unvanıyla anılmaktaydı.

Candâroğulları Beyliği'nde ortaya çıkan askerî gücün, sosyal ve ekonomik hayatta görülen refah seviyesi ile ilgisi açıktır. Beyliğin sahip olduğu kara ordusu yirmi beş bin süvari olup, Osmanlı Devleti'nin yanında Rumeli ve Anadolu'da seferlere katılıyordu. Candâroğulları uç beyliği olması ve Bizans hududunda bulunması sebebiyle zaman zaman Bizans üzerine akınlar yaptığı gibi Fâtih'in İstanbul kuşatmasına da katılmıştı.

Candâroğulları Beyliği'nin önemli bir diğer askerî gücü donanma idi. Beyliğin Sinop limanında bir tersanesi bulunuyordu. Donanmanın miktarı hakkında kesin bir bilgi mevcut değilse de, daha Selçuklular zamanında Sinop'ta donanma bulunduğu ve Çobanoğulları Beyliği ve kurucusu Hüsâmeddin Çoban'ın buradan donanma ile Kırım'a sefer yaptığı bilinmektedir. Daha sonra Pervâneoğulları idaresinde kalan Sinop'ta yine güçlü bir donanma vardı. Candâroğulları donanması da 1361'de Cenevizler idaresindeki Kefe'yi ele geçirmek üzere teşebbüslerde bulunmuştu. İsfendiyaroğlu İsmail Bey'in Sinop'un Osmanlıların eline geçmesinden önce inşa ettirdiği gemi 900 ton taşıyacak büyüklükteydi. Daha sonra Osmanlı donanması için örnek teşkil eden bu gemi Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'a gönderildi.

Kadı Burhâneddin, Eratnaoğulları'na bağlı olan emîr ve beyleri görevden uzaklaştırmış, kendi emir ve arzusuna uyan kimseleri devletin önemli mevkiilerine getirmiştir. O merkeziyetçi bir yönetim kurmaya çalışmış, kendisini suikasttan korumak için hassa ordusu kurmuştur. Bunun yanında ücretli askerler, ikta sahiplerinin askerleri, göçebe askerlerle (Türkmen ve Moğol) birlikte devletinin asıl ordusunu oluşturmuştur.

DİZİN

A

Abaka Han 42, 208, 209
Abbasî(ler) 49, 74, 75, 100, 102, 120, 124
Abdâlân-ı Rum 33
Abdurrahman b. Salih ed-Düneysirî 147
Abdurrezzak b. Ebu Bekir b. Halef er-Re'sulaynî 145
Abdülaziz b. Baka b. Dinar 148
Abdüllatif el-Bağdadî 43, 145
Abdürrezzak (Dulkadırlı) 317
Abhaz (Abaza) 37
Abhdahar Dağı (Abdaher) 80
Abydos 58, 59
Adala 243, 250
Adana 14, 74, 318, 320, 321, 322, 324, 325, 326, 328, 329, 331, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345
Adana Ulu Camii Külliyesi 344
Âdil Bey (Candâroğlu) 178, 188, 189, 191
Adilcevaz 116
Afşar 281
Afşin 48, 99, 106, 130, 155
Afyon 35, 211, 212, 225, 227, 291, 379
Afyon Ulucamii 211
Afyonkarahisar 68, 203, 208, 211, 212
Agimith 65
Ağlasun 281
Ağros 281
Ahad Sübaşı 260
Ahî Ayna Bey 398
Ahî Mehmed 271
Ahî Yakub (Bursa şehri ileri geleni) 199
Ahîler 351, 384
Ahîlik teşkilatı 33, 36, 127, 206, 384
Ahîyân-ı Rum 33
Ahlat 14, 15, 50, 51, 53, 100, 104, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 374, 402
Ahlatşahlar (Sökmenliler) 29, 103, 108, 114, 115, 116, 117, 121, 124, 126, 127, 128, 129
Ahmed /Ahmed Bey/Ahmed Gazi 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 33, 37, 38, 43, 47, 54, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 86, 87, 91, 92, 94, 95, 97, 117, 126, 128, 129, 139, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 163, 164, 174, 175, 178, 182, 183, 184, 185, 187, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 201, 202, 206, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 231, 234, 241, 271, 274, 275, 277, 299, 303, 308, 310, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 337, 340, 342, 346, 347, 352, 353, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 371, 374, 376, 382, 383, 384, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 411, 416
Ahmed b. Esed Necmüddîn 143, 145, 149
Ahmed b. Seri 143, 145, 149, 150
Ahmed es-Saki (Hama valisi) 233
Ahmed Gazi Medresesi 219, 220
Ahmed Teküder 163, 164
Ahmed-i Celâyir 409
Ahmedîl (Meraga Emîri) 116
Ahmedşah 42, 44, 48, 99
Ahsâ 130
Akbirdi 316
Akçay Muharebesi 353
Akdağ 149, 153, 312
Akhalkelek 119

Akhisar 243, 245, 269
Akkoyunlu/Akkoyunlular 14, 25, 105, 139, 168, 175, 184, 190, 191, 198, 201, 202, 207, 212, 213, 218, 223, 234, 241, 242, 257, 275, 277, 278, 288, 312, 320, 327, 337, 346, 361, 370, 389, 392, 393, 396, 397, 399, 401, 403, 404, 405, 407, 408, 411
Aksar 193
Aksaray 14, 83, 353, 362, 364, 366, 370, 373, 380, 383
Aksu Vadisi 63
Aksungur 49, 52, 96, 106, 108, 109, 116, 121, 122, 129, 133, 137, 155
Aksungur Porsukî 116
Akşehir (Erzincan) 14, 35, 42, 43, 193, 208, 209, 210, 284, 285, 355, 357, 359, 360, 362, 372, 375, 376, 379, 401, 405, 406, 407
Akşehir Kalesi 401, 406
Aktekke 186, 188
Ala Camii 318
Aladağ Savaşı 381
Alâeddin Ali Bey (Dulkadıroğlu) 310, 311, 327, 327
Alâeddin Ali Bey (Eratna) 192, 193, 250, 295, 296, 310, 311, 327, 352, 353, 354, 355, 356, 363, 364, 371, 383, 398, 399, 400
Alâeddin Ali Bey (Karamanoğlu) 250, 295, 296, 352, 353, 354, 355, 356, 363, 371
Alâeddin Ali Bey II 364
Alâeddin Ali Çelebi (Kadı Burhâneddin'in oğlu) 393, 394
Alâeddin Eratna Bey 197, 353, 382, 384
Alâeddin Keykubâd I 30, 41, 42, 125, 140, 160, 243, 276, 279, 280, 348
Alâeddin Keykubâd III 226, 376
Alâeddin Medresesi 172
Alâeddin Melikşah 53, 55
Alâeddin Siyavuş 225, 349
Alâiye Beyliği 35, 276, 277, 278
Alanya (Alâiye) 14, 22, 276, 277, 278, 349, 351, 353, 362, 364
Alaşehir (Philadelphia) 226, 227, 237, 244, 250, 252, 258, 262, 266, 270, 292
Alâüddevle Bey (Dulkadırlı) 315, 316, 317, 318, 344
Alâüddevle Bey Camii 318
Albara 75
Aldo Brandini 292, 293
Aleksios (Ionness'in büyük oğlu) 291
Aleksios II 292
Aleksios (Alexios) III (Trabzon Rum İmparatoru) 192, 195
Aleksios Komnenos I 56, 57, 58, 59, 290,
Alexander Şişman 198
Ali b. Ahmed el-Amedî 152
Ali b. Ebu'l-Kasım (Saltuklu Beyi) 50
Ali b. Mızrab 60
Ali b. Muhtar el-Amirî 148
Ali Bey (Dulkadırlı/Eratna/İnançoğulları) 50, 177, 191, 192, 193, 203, 204, 205, 206, 207, 250, 277, 295, 296, 310, 311, 317, 318, 321, 327, 331, 332, 333, 334, 340, 349, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 363, 364, 371, 383, 389, 398, 399, 400, 415
Ali bin Abdullah el-Mardinî 152
Ali Cafer Kümbedi 384
Ali Paşa (Saruhan) 244, 245, 258, 401
Alihan Medresesi 272
Alişîroğlu Hüsâmeddin (Germiyanoğlu) 225
Alp Arslan (Dânişmendoğulları) 95
Alp Arslan (Tâceddinoğulları) 194, 196, 197, 198, 199, 200, 202
Alp Arslan I (Büyük Selçuk Sultanı) 25, 29, 37, 49, 56, 60, 61, 62, 99, 115, 129
Alp Yürek 161, 162, 169
Alpagı (Alpagu) 244
Alpkuş 138
Altın Orda 391
Altunboğa 301, 302, 303
Amasra 183
Amasya 14, 60, 62, 85, 87, 88, 89, 98, 163, 174, 178, 192, 193, 194, 195, 196, 200, 291, 315, 359, 374, 380, 382, 383, 384, 385, 386, 389, 390, 391, 392, 395, 400, 401, 402
Amik 307, 325, 328, 329, 331
Amik Ovası 325, 328, 329
Amr b. Handef 147
Amr b. Handif Türbesi 147
Amuriusoğulları 165

Anamur 296, 348, 364
Anamur Kalesi 296
Anazarba (Anazarva/Dilekkaya) 73, 74, 321
Andrea Pantaleo 218
Andronikos 214
Andronikos II (Palailogos, Bizans İmparatoru) 171, 237, 238, 244, 245
Andronikos III 239, 245, 246, 262
Andronikos Batatzes 85
Angir (Kiliseköy) 227, 228
Ani 31, 50, 51, 102, 103, 118, 119, 125
Anit 374
Ankara 29, 30, 33, 34, 48, 56, 71, 72, 73, 105, 114, 129, 142, 149, 152, 157, 158, 159, 160, 180, 183, 184, 191, 198, 199, 200, 201, 205, 206, 213, 217, 218, 224, 226, 229, 231, 250, 251, 266, 267, 289, 293, 321, 344, 354, 356, 357, 359, 360, 380, 381, 391, 408, 410,
Ankara Savaşı 20, 24, 180, 198, 199, 200, 205, 217, 218, 229, 250, 251, 266, 267, 356, 360, 408, 410
Anna (Bizans İmparatoriçesi) 21, 56, 59, 68, 91, 97, 248, 263, 274
Anna Komnene 21, 56, 59, 68, 91, 97, 274
Antakya 22, 38, 62, 63, 73, 74, 93, 101, 108, 134, 138, 290, 301, 322, 325, 327, 328, 336
Antakyalı Jean 295
Antalya 14, 22, 33, 81, 157, 276, 277, 283, 284, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 349, 353, 358, 360
Antep (Ayıntab) 301, 310, 311, 312, 314, 318, 328, 341
Araç kasabası 181
Arap 20, 22, 38, 48, 49, 80, 130, 141, 168, 307, 326, 348, 364
Arapgir 96
Aras Nehri 99
Aras Ovası 119
Argun (Halep Valisi) 163, 164, 167, 305, 323, 350, 372, 373, 374
Argun Han 164, 350, 372, 373, 374
Argunşah 304, 305
Arıtkay 304
Arif Çelebi (Mevlânâ'nın torunu) 215
Ârif Çelebi 177, 215, 375
Arka 80
Arkanayn 110
Armutlu 226
Arpa Akçası (vergi) 355
Arran 61
Arslan-Apa b. Aksungur Ahmedilî 52
Arslandoğmuş 131
Arslanşah (Irak Selçuklu Sultanı) 52, 104, 119, 128
Artuk/Artuk Bey 15, 26, 37, 62, 92, 96, 97, 98, 100, 106, 123, 129, 130, 131, 133, 135, 138, 140, 141, 142, 143, 154, 155, 156, 241, 378
Artuklular 9, 29, 70, 71, 97, 101, 104, 105, 118, 119, 131, 136, 138, 140, 141, 144, 145, 146, 149, 153, 154, 155, 156
Artukova 317
Asya 24, 30, 32, 167, 224, 322
Aşağı İmaret 188
Aşağı Ula 40
Âşık Bey (Dulkadırlı) 315
Âşıkpaşazâde 19, 33, 189, 201, 234, 238, 241, 274, 287, 322, 337, 346
Atabeg Emir Özbek 84, 100, 102, 110, 119, 120, 121, 131, 148, 308, 314, 337
Atabeg Humartaş 101
Atabeg Tuğtekin 100, 102
Atik Camii 147
Atsız (Emîr) 33, 95, 99, 106, 155, 201, 288, 320, 368, 369, 379
Avnik 53, 404, 408
Avnik Kalesi 404
Avrupa 19, 30, 64, 178, 219, 270, 292, 294, 295, 296
Avşar 327, 348
Aya Fokes (Akçakale) Manastırı 201
Ayas (Yumurtalık) 307, 324, 325, 329, 332, 336, 340, 343
Ayasuluk (Selçuk) 23, 215, 218, 230, 258, 259, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 416
Ayaz (Artuklu) 27, 116, 132, 133, 346

Aydın 16, 19, 154, 174, 180, 206, 213, 214, 217, 218, 219, 222, 223, 226, 229, 234, 235, 243, 244, 245, 248, 249, 258, 261, 262, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 274, 275, 311, 354, 355, 360
Aydınoğlu İsa Bey Camii 272, 273
Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi 272
Aydınoğlu Süleyman Şah Türbesi 272
Aydınoğulları/Aydınoğulları Beyliği 16, 18, 19, 26, 35, 204, 214, 216, 234, 237, 239, 243, 245, 246, 258, 259, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 416
Ayıntab 328
Ayna Hatun 122
Aynüddevle 76, 79, 82, 95
Ayşe Hatun (Dulkadırlı) 315
Ayşe Hatun (Türkiye Selçuklu) 67, 68, 69, 70, 76, 135,
Azab (Azeb) 416
Azerbaycan 31, 32, 50, 52, 61, 102, 104, 115, 118, 119, 120, 125, 160, 381, 394
Azize Hatun İmareti 272

B

Baba İshak İsyanı 225
Babadağı 158
Babaîler İsyanı 31, 225
Babük Bey Sarayı 386
Bâciyan-ı Rum 33
Bafra 35, 83, 170, 175, 191, 195, 200, 391
Bafra Emîrliği 191
Bağdâdiye Medresesi 318
Bağdat 22, 49, 62, 74, 96, 97, 127, 133, 144, 146, 147, 150, 399
Bahâeddin Mehmed 349
Bahâeddin Veled 41, 43
Bahâüddevle Mes'ûd 111
Bahâüddin Evs (Ahlatşahlar Veziri) 110
Bahgai (Vahka=Feke) 79
Bahreyn 130, 153
Baklan 226
Balaban (Ahlatşah Emîri) 123, 124, 129, 204
Balabanoğlu 314, 372
Balat (Milet) 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 230, 266
Balıkesir 26, 35, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 275
Balıklı Camii 231
Balım Sultan Türbesi 318
Balkanlar 56, 57, 178, 179, 196, 348, 355
Baltu 169, 350, 373
Baltu Noyan 169
Banaz 226
Bargiri 115, 116
Barla 281
Barsbay (Memlûk Sultanı) 276, 312
Basileus (İmparator) 58
Batı Karadeniz 68, 75, 81
Batman Suyu Köprüsü 141
Battal Gazi 60, 89
Battal Gazi Mescidi 89
Baudouin (Keysun Senyörü) 78
Baudouin (Urfa Kontu) 63
Baudouin II 131, 134, 136, 137
Bayat 327, 348
Baybars 174, 209, 212, 320, 322, 332, 333, 334, 349, 368, 370, 378
Bayburt 49, 53, 363, 380, 392, 402, 404, 405, 406
Bâyezid (Aydınoğulları) 275
Bâyezid (Candâroğlu-Kötürüm) 178, 179, 180, 187, 188, 191, 193, 390, 391
Bâyezid I (Yıldırım) 36, 179, 180, 195, 196, 198, 202, 205, 217, 228, 229, 231, 249, 250, 251, 266, 267, 268, 269, 297, 310, 311, 353, 354, 355, 356, 357, 391, 392, 393, 404, 405, 407, 408, 409, 410
Bâyezid II 184, 185, 315, 316, 336, 363
Bayındır 322
Bayramoğlu Hacı İbrahim Bey 192
Bed Zabar Manastırı 80
Bedreddin Aksungur Hezar Dinarî 121, 122, 129
Bedreddin Hotenî 349
Bedreddin İbrahim Bey 351, 363
Bedreddin Murad 204
Bedruddin b. Hubel el-Bağdadî 145
Bedrüddin Yusuf 236

Behisni (Besni) 78, 307, 310, 330
Behramşah 39, 40, 41, 42, 43, 44, 48
Beklemiş (Trablus Valisi) 323
Bektimur (Ahlat Emîri) 104, 119, 120, 121, 122, 123, 129
Belek Gazi 39, 64, 68, 69, 70, 76, 97, 135, 136, 139
Belh 41
Benlü Hatun 316
Berdi Bey 313, 314, 335
Bergama 217, 237, 238, 239, 240, 268, 290
Berkuk (Memlûk Sultanı) 307, 308, 309, 310, 326, 353, 391, 392, 397, 404, 405
Berkyaruk I (Büyük Selçuklu Sultanı) 50, 96, 108, 115, 116
Bertrandon de la Broquière 333
Beyce Bey (Saruhanoğlu) 251
Beydavî 144, 154
Beylerbeyi 159, 163, 219, 240, 284, 315, 337, 342, 350, 356, 357, 372, 375
Beyşehir (Karalis, Pusguse) 13, 14, 35, 208, 284, 285, 290, 291, 296, 355, 357, 362, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379
Beyşehir Gölü 291, 375
Beyşehir Kalesi 373, 376
Bıyıklı Mehmed Paşa 317
Biçeroğlu Hamza Bey 200
Bimaristan el-Kebîr 148
Bire (Birecik) 137, 326
Birecik 136, 313, 326
Birgi 23, 226, 228, 258, 259, 260, 261, 264, 266, 268, 269, 270, 271, 272
Bitinya 83
Bitlis 83, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 114, 117, 118, 125, 126, 141
Bitlis Kapısı 126
Bitlis Ulucamii 105
Bizaa 78
Bizans/Bizans İmparatorluğu 4, 17, 19, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 37, 46, 47, 54, 55, 56, 57, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 96, 104, 114, 130, 131, 155, 158, 159, 160, 163, 166, 167, 172, 177, 189, 195, 216, 217, 225, 228, 229, 230, 232, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 251, 258, 260, 264, 265, 266, 270, 273, 276, 277, 290, 291, 292, 293, 350, 362, 369, 413, 415, 419
Bodemya (Ödemiş) 259, 266
Bodrum 60, 214, 275
Bohemund 61, 62, 63, 138
Bohemund II 73, 74
Bolu 23, 158, 182, 184
Bolvadin 375, 376
Bonsuz 348, 349
Borlu 243
Boyabat 188, 189
Bozan 62, 96
Bozburun 214
Bozcaada 269
Bozdoğanlı Türkmenleri 405
Bozkır 374
Bozok 301, 306, 317, 321, 322, 340
Boztepe 172
Budak Paşa (Saruhanoğlu) 247, 252, 258
Burc-ı Hab 134
Burdur 280, 281, 283, 285, 287
Burglu Kalesi 166
Burhaneddîn Nesefî 144
Bursa 23, 184, 199, 200, 229, 230, 240, 250, 259, 266, 354, 356, 357, 358, 360, 409
Bursa Kalesi 200
Burtuluş Kalesi 403, 404
Busiko 277

C

Ca'ber Kalesi 322
Cafer Bey (Eratna Bey'in oğlu) 382, 384, 386
Cafer Bey Hamamı 386
Canbirdi Gazali 243, 317
Candâroğlu Süleyman Paşa 172, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 190, 195, 196, 200, 217, 390, 391
Candâroğulları 35, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 193, 195, 196, 391, 416, 417
Candâroğulları Beyliği 35, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 190, 193, 416, 417

Canı Beg 312
Canik 170, 191, 192, 197, 198, 200, 201, 380, 402
Celâleddin (Kötürüm Bâyezid) 178, 193
Celâleddin (Melik) 105
Celâleddin (Mevlânâ) 43, 364, 373, 375
Celâleddin Habib 397
Celâleddin Hârezmşah 41, 104, 126, 225, 243, 244
Celâleddin Mengübirtî 125
Celalî 317
Cem Sultan 363
Cemâleddin Sencarî 144
Cemâleddin Sevti 50
Cemâleddin Şemsülmülûk Mahmûd 110
Cemâlüddevle Kemâleddin Ebu'l-Kasım Ali 110
Cenâb-ı Emâret-meâb 340
Ceneviz 22, 171, 177, 178, 186, 214, 245, 265, 277
Cevberi 145
Ceyhan 76, 79, 318, 321, 336, 337
Ceyhun Nehri 314
Cezerî 141, 142, 143, 152, 155
Ceziret İbni Ömer (Cizre) 116
Christoupolis 262, 263
Cihan Pehlivan 120, 121
Cihânşah 41
Cimri Olayı 34
Cin Camii 89
Clemens V (Papa) 215
Cuma Mescidi 147
Cur Nehri 109

Ç
Cüneyd Bey (Aydınoğlu) 198, 200, 218, 267, 268, 269, 272, 275, 390, 399, 402
Cüneyd Bey İmareti 272
Cürcanlı 122
Çağlayan Köprüsü 88, 89
Çaka Bey 26, 56, 57, 58, 59, 60, 226, 274
Çaka Beyliği 29, 60
Çakmak (Memlûklü Sultanı) 312, 332, 334
Çamoluk 42
Çanakkale/ Çanakkale Boğazı 58, 157, 236, 239, 258, 263
Çankırı 26, 73, 77, 83, 157, 170, 175, 180, 181, 188
Çarşı Camii 375, 376
Çavdar Tatarları 227, 354
Çavlı 67, 72, 108, 116, 348
Çavuldur 37, 56, 62
Çekim 139, 327
Çelebi 19, 39, 88, 171, 172, 175, 176, 177, 180, 181, 186, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 215, 218, 222, 228, 229, 234, 236, 240, 244, 249, 250, 251, 254, 266, 268, 269, 285, 289, 296, 297, 300, 311, 340, 346, 356, 357, 358, 359, 368, 375, 393, 394, 401, 414
Çemişkezek 53, 96, 111
Çepni Bey Kümbeti 89
Çepni/Çepniler 89, 191, 192
Çepnizade Hasan Bey 88
Çerik 415
Çermük 110
Çıt sahrası 407
Çine 213, 216, 220
Çirmen 200, 313, 315
Çoban/ Çoban Bey 24, 25, 35, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 169, 191, 204, 210, 227, 284, 288, 351, 370, 375, 379, 380, 381, 417
Çobanlı 304, 381
Çobanoğulları Beyliği 35, 157, 159, 161, 166, 167, 168, 176, 185, 417
Çoltamur (Dımaşk/Şam Valisi) 324
Çoruh Nehri vadisi 50
Çorum 62, 67, 88, 200, 380
Çökürmüş 116, 131
Çubuk Bey 96
Çubukoğlu Muhammed 96, 97
Çubukoğulları Beyliği 96
Çuğa Bey (Saruhan) 244, 258
Çukurova 14, 32, 73, 291, 301, 303, 304, 313, 316, 320, 321, 322, 325, 329, 330, 332, 333, 335, 337, 339, 342, 343, 344

D
Dadı Bey (Tekeoğlu) 289, 295, 300
Dalaman 35, 203
Damsa köyü (Ürgüp) 385

Dânişmend 37, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 87, 88, 89, 93, 94, 95, 236, 242
Dânişmend Gazi Sarayı 37, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 88, 89, 94, 236, 242
Dânişmendiyye köyü 193, 194
Dânişmendliler Beyliği 58, 61, 236
Dânişmendnâme 56, 60, 61, 67, 91, 94
Darâ 138
Darende 84, 302, 303, 308, 311, 314, 330, 380
Datça 214
David (Gürcü Kralı) IV. 34, 50, 53, 102, 134
Davud Bey (Mengücüklü) 40, 332, 333
Dâvudşah (Mengücüklü Beyi) 41, 42, 43, 48
Dazkırı 226
Dede Kümbed 386
Defterdar 414
Değirmençayı 350
Demirci 243, 244, 245, 247, 250, 251, 252, 415
Demirhan Bey (Karasioğlu) 238, 239, 240
Demirkapı 231, 325, 342
Demirtaş (Moğol Valisi) 35, 177, 227, 288, 326, 327, 370, 375, 379
Denizli (Lâdik) 16, 23, 35, 68, 158, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 212, 225, 226, 230, 231, 237, 251, 290, 291, 349, 374
Derbend 116
Dersim 39, 69, 96, 135, 139
Derviş Bey 341
Devegeçidi Suyu Köprüsü 141, 146
Develi Kalesi 309
Devlet Hatun 228
Devlethan (Saruhanoğlu) 244, 247, 251, 258
Devletşah (Dilmaçoğlu) 50, 51, 52, 83, 102, 103, 104, 105, 107, 117, 118, 119, 252
Devrek 158
Devrekani 188, 189
Dımaşk 22, 47, 54, 92, 97, 100, 102, 105, 106, 108, 128, 131, 134, 135, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 305, 323, 324, 327
Dicle Köprüsü 141
Dicle Nehri 196
Dilmaçoğlu Muhammed 48, 99, 100
Dilmaçoğulları/Dilmaçoğulları Beyliği 26, 29, 50, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 134
Dimetoka 241, 246, 262, 263
Dimitri (Gürcü Kralı) 50
Dimyat 123
Dioskurides 144
Dîvân-ı İstifâ 413, 414
Divânü'l-İşrâf Kâtipliği 143
Divriği 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 64, 308
Diyarbakır Zinciriye Medresesi 141
Diyarbakır Anbarçayı Köprüsü 146
Diyarbekir (Diyarbakır) 14, 15, 39, 64, 79, 96, 98, 107, 108, 110, 113, 114, 116, 121, 130, 132, 134, 137, 138, 140, 141, 143, 145, 146, 149, 154, 155, 163, 316, 317, 337
Dobruca 238
Doğancıoğlu (Antakya Emîri) 327, 328
Doğanhisar 374
Doğanşah (Doğancık) 192, 202
Doğu Anadolu 25, 33, 37, 38, 47, 48, 55, 94, 98, 105, 106, 114, 115, 118, 128, 129, 155, 310, 394, 402, 403
Dominik (Foça Valisi) 245, 246, 262
Dovin 52
Döger boyu 129
Dromon 58
Dschinatines 192
Duduoğlu 48, 130
Dulkadır 27, 301, 304, 305, 306, 307, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 320, 324, 327, 340
Dunaysır Ulu Camii 140
Dursun Bey (Karasioğlu) 238, 240, 242
Duvin 99, 102, 104, 118, 119
Dübeys b. Sadaka (Hille Emîri) 49, 102
Düldül Dağı 304, 305
Dündar Bey (Hamidoğlu) 281, 282, 283, 284, 286, 287, 289, 295, 300, 335, 375
Dündar Bey Medresesi 284, 286, 287
Düneysir (Koçhisar) 105, 123, 143, 146, 147, 148, 149, 150, 155
Düneysir Nâsırî Camii 147

Düneysirli İlalmış 150
Düzmece Mustafa 269

E
Ebdüssamed b. Abdurrahman 126
Ebu Ali el-Ahlatî 126
Ebû Amr Osman b. Ebî Ali el-Esardî 147
Ebû Amr Osman b. Kutluğ en-Nasibî 147
Ebû Bekir Atîk b. Ebi'l-Kasım b. Abdullah el-Kureşî 146
Ebû Hafs Kemâleddin Ömer b. Hızır b. İlalmış b. İldüzmüş ed-Düneysirî et-Türkî 146
Ebû Mansur el-Muîn 117
Ebu Muhammed Abdülhalık İbn Rûhînâ 147
Ebû Sa'd es-Sedîd 117
Ebû Said Bahadır Han 35, 177, 210, 262, 284, 301, 322, 351, 375, 380, 381
Ebû Said bin Halid bin el-Mübârek 141
Ebû'l-Ali bin Ebû'l-Hasan es-Sufî 143
Ebû'l-Bekâ Sâbit b. Ahmed el-Harranî 146
Ebu'l-Feth Alâeddin Ali Bey 352
Ebû'l-Feth Mehmed 54
Ebû'l-Fütûh (Feth) Ahmed b. Seri 143, 145, 149, 150
Ebu'l-Hasan Alâüddin Ali b. Osman b. İbrahim et-Türkmanî el-Mardinî 145
Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Bağdadî 147, 149
Ebû'l-İzz Yusuf 147
Ebû'l-Kasım 48, 49, 50, 54, 55, 56, 57, 110
Ebû'l-Mecd-i Rib 144
Ece Halil 238, 240
Edirne 27, 190, 230, 268, 360
Edremit 58, 237, 239, 244
Edremit Körfezi 239
Eflâk 181, 269, 416
Eflâni 176, 177
Eflugan 166
Ege 27, 30, 56, 60, 157, 218, 226, 228, 239, 243, 244, 245, 246, 248, 259, 260, 263, 269, 270, 275, 290, 291, 292, 388, 416
Ege Denizi 60, 157, 239, 243, 245, 263, 269, 275, 292
Eğil Kalesi 110
Eğin 96
Eğirdir 35, 207, 227, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 295, 296, 300
Eğrigöz (Emet) 226, 228
Eirene (İmparatoriçe) 75
el-Cezire 97
el-Ula b. Muhammed b. Ahmed es-Seyralî 145
Elbistan 60, 62, 64, 66, 76, 79, 84, 101, 213, 224, 291, 301, 302, 303, 305, 307, 308, 310, 311, 313, 316, 317, 318, 319, 320, 323, 328, 330
Elmalı 203
Elmas Eşrefi 314
Emin Tayboğa 172
Emineddin 141, 148, 154
Emineddin Hamamı 148
Emineddin Külliyesi 141, 148
Emînüddin Hoşkadem Camii 386
Eminüddin Mikâil 349
Emir Ali (Pişrev Ali) Türbesi 385
Emir Erdoğmuş veya Tatarhaniler Türbesi 385
Emîr Gazi (Dânişmendli) 39, 61, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 95, 136
Emîr Musa Medresesi (Lârende) 352
Emîr Şahap Türbesi 384
Emîr-i A'zam 276, 281, 413
Emîrü's-sevâhil 213
Endris 403
Epiros 30
Eratna Bey (Alâeddin Eratna) 197, 210, 227, 279, 302, 303, 353, 380, 381, 382, 384, 385
Eratna/Eratna Devleti 25, 192, 193, 197, 210, 227, 279, 301, 302, 303, 304, 305, 308, 353, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 398, 399, 400, 401
Eratnaoğlu Mehmed 306, 323, 398
Eratnaoğulları Beyliği 35, 384, 389
Ereğli (Konya) 14, 65, 331, 362
Ermenek 13, 34, 209, 348, 349, 350, 352, 356, 364, 365
Ermeni/Ermeniler 21, 48, 62, 63, 65, 66, 71, 73, 74, 75, 78, 81, 120, 121, 122, 291, 301, 304, 305, 322, 349, 350, 351, 352, 353, 362, 413

Ertokuş 42, 294, 348
Ertuğrul Bey 125, 126, 163, 250, 343
Erzen 83, 99, 100, 101, 104, 105, 117
Erzincan 16, 25, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 54, 62, 64, 69, 126, 193, 196, 201, 210, 307, 373, 374, 375, 380, 381, 383, 384, 388, 390, 391, 392, 395, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411
Erzincan Savaşı 392
Erzurum 13, 14, 15, 23, 27, 31, 39, 41, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 62, 83, 97, 118, 121, 122, 124, 125, 126, 153, 234, 243, 379, 391, 398, 399, 402, 404
Erzurum Ulu Camii 54
Eser Kef 322
Eskihisar Camii 221
Eskişehir 15, 158, 227, 379
Eşme 226
Eşrefoğlu Camii 13, 374, 376, 377, 378, 379
Eşrefoğlu Seyfeddin (Süleyman) Halil Bey 281, 372
Eşrefoğulları 16, 27, 227, 284, 349, 350, 355, 372, 373, 374, 375, 378, 379, 380
Euodokia (Trabzon Rum İmparatorluğu'na mensup) 85, 192, 195
Evrenos Bey 240
Eyyûbîler 105, 106, 119, 121, 124, 125
Ezdebir 404

F

Fahreddin Devletşah 50, 51, 52, 83, 103, 104, 107
Fahreddin el-Ahlatî 126
Fahreddin el-Mardinî 143, 145, 149, 150, 151, 155
Fahreddin İsmail 384
Fahreddin Kazvînî 373, 374
Fahreddin Şeddâd (Ani Emîri) 50
Fahreddîn-i Irakî 170, 172
Fahrettin Kara Arslan 104
Fahruddin el-Mardinî 155
Fahrüddevle Muhammed b. Cehîr 130
Fâriseddin Meymûn el-Kasrî (Nablus Emîri) 53
Fars Kalesi 401
Farsça 11, 17, 21, 22, 39, 60, 87, 127, 167, 187, 220, 225, 231, 271, 301, 341, 344, 365, 394
Fatımî 96, 119
Fatma Hatun 44
Fazlun b. Menuçehr 51, 102
Felekabâd 284, 287
Ferec 22, 47, 54, 68, 73, 76, 91, 97, 122, 128, 130, 152, 293, 299, 310, 326, 327, 328
Ferhad Paşa 317
Feridun (Eratnalı) 10, 17, 24, 25, 26, 33, 84, 91, 95, 174, 197, 198, 212, 234, 257, 274, 287, 293, 299, 346, 368, 369, 378, 379
Fethiye (Meğri) 158, 213, 214, 216, 217, 220, 221, 222
Fethiye Körfezi 158
Fetret Devri 36, 206, 218, 251, 268, 356
Feyyaz (Dulkadırlı) 311, 321
Filibe 184, 188, 189
Finike (Fenike) 214
Fîruz Bey 217, 297
Foça 57, 243, 245, 246, 248, 262
Franciscus Quirino (Venedik Elçisi) 266
Franklar 62
Frenk Yazısı 354, 355

G

Gabnoupert/Gabnupirath (Geben/Gobon/Keban) 79
Gabriel (Malatya Hâkimi) 25, 62, 63, 65, 154
Garipler Camii 66, 89
Garmir-Vank Manastırı 78
Gautier de Monbeliard 292
Gavele Kalesi 349, 361, 362
Gayri müslim(ler) 38, 87, 322
Gazan Han 138, 169, 170, 350
Gazi Bey 222, 335
Gazi Çelebi (Çobanoğulları) 171, 172, 175, 176
Gazi Fazıl Bey 240
Gazi Umur Bey (Aydınoğlu) 248, 260, 261, 262, 264, 272
Gaziyân-ı Rum 33
Gazze 22, 322, 327

Geben Kalesi 304
Gediz 226, 237, 243, 252
Gedük 84
Gelendost 281, 375
Gelibolu 237, 239, 241, 246, 248, 259
Gemerek 301
Gerede 158, 311
Gerger (Gargar) 69, 131, 136, 313, 330
Germiyan/Germiyanoğulları Beyliği 35, 163, 178, 203, 204, 206, 209, 210, 217, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 234, 235, 237, 243, 244, 245, 249, 258, 311, 350, 354, 373, 414
Gevherayin 96
Geyhatu 163, 164, 176, 210, 214, 350, 372, 373, 374
Geyikler 226
Gıyâseddin Keyhüsrev I 236, 292, 293, 294
Gıyâseddin Keyhüsrev II 30, 31, 95, 225, 280, 287
Gıyâseddin Keyhüsrev III 163, 204, 209, 350, 372, 373
Gıyâseddin Mehmed (Eratna Bey'in oğlu) 305, 382, 385, 389
Giorgi III (Gürcü Kralı) 51, 52, 103
Giorgio Sclavo 218
Giray 374
Giresun (Kerasont) 4, 42, 191, 192, 193
Girit 214, 216, 218
Gorgorum (Gökçimen) 208, 372, 373, 374
Gorigos (Kız Kalesi- Silifke civarı) 249, 288, 353, 360, 361, 370
Göksun 77, 84, 309, 314
Göktay 374
Göküyük 226
Gölhisar 283, 295
Gönen 281
Gördes 245, 247, 250, 251, 252
Güçlühan 243
Güdük Minare 385, 386
Gülbahar Hatun Camii 201
Gülek 322
Gülnar 348
Gültepe Mahallesi (Kayseri) 382, 384
Gülüşkerd 404
Gümenek Ribatı 89
Gümülcine 200, 277
Gümüşboğa 307
Gümüşhane 39, 69, 380
Gümüştegin Ahmed Gazi 60, 61, 62, 63, 64, 65, 87, 95
Gümüştop Zaviyesi 395
Gündüz 320, 322, 346, 368
Gündüzoğulları 334
Güneri Bey 204, 350, 351, 372
Günler (Gunarlar köyü) 204
Gürcistan 52, 53, 104, 117, 118, 119, 404, 408
Gürcüler 40, 50, 51, 53, 103, 104, 118, 119, 122, 123, 125, 126, 134, 135
Gürhane Medresesi 228
Gürün 301
Güzelhisar (Aydın) 214, 245, 271

H

Habur Nehri 67, 108
Hacı Bahâeddin (Bahadır) 213
Hacı Çıkrık Türbesi 89
Hacı el-Ahlatî 126
Hacı Emet Bey (Saruhan) 244
Hacı Emîr İbrahim 192, 193, 194
Hacı Emîroğlu Beyliği 194
Hacı Emîroğlu Süleyman 195, 197, 198, 402
Hacı İbrahim (Sivas Hâkimi-Eratna) 192, 382, 383
Hacı İlbeyi 240
Hacı Kutluşah 305
Hacı Şadgeldi (Amasya Emîri) 192, 193, 382, 383, 384, 386, 389, 390, 400
Hacı Yusuf 405
Hâcib Kamerüddîn
Hâcibü'l-Hüccab 325
Haçlı Seferleri/Haçlı Seferi 30, 34, 60, 64, 65, 93, 94, 108, 128, 155, 157, 223, 241, 291
Haçlılar 34, 39, 63, 64, 69, 70, 74, 75, 80, 81, 101, 116, 131, 135, 136, 216, 223, 239, 241, 292, 293, 294, 322
Hafik 195, 385
Hafik Kalesi 195

Hafsa Hatun 266
Hâkî 188
Halads 114
Hâlâr 110
Halep 43, 56, 69, 70, 96, 99, 101, 116, 131, 134, 135, 136, 137, 138, 150, 151, 152, 153, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 314, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 391
Halep Türkmenleri 322
Halil Bey 281, 301, 302, 306, 307, 308, 309, 310, 323, 324, 326, 329, 336, 337, 338, 339, 341, 343, 344, 352, 371, 372, 375, 390
Hama 120, 152, 307, 309, 323
Hamid Bey 279, 280, 281, 282, 283, 289, 300
Hamidî 188
Hamidoğulları/Hamidoğulları Beyliği 35, 178, 204, 206, 214, 215, 227, 237, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 295, 297, 352, 354, 355, 375, 379
Hamza (Dulkadırlı) 200, 213, 275, 297, 311, 321, 329, 330, 331, 332, 334, 336, 347, 358, 365
Hamza Bey 200, 275, 297, 330, 331, 332, 334, 358
Hani 121, 137, 150
Hanü's-Sebîl eş-Şihâbî 147
Harput (Hısn-ı Ziyad) 15, 27, 62, 64, 69, 70, 79, 96, 97, 98, 109, 111, 131, 135, 136, 137, 139, 140, 143, 145, 154, 156, 163, 301, 306, 307, 308, 311, 312, 380, 404
Haruniye Camii 318
Harzem 119, 141, 147
Has Balaban 204
Hasan b. Abdülmümin 161, 162, 163, 166, 167
Hasan b. Fîrûz 43
Hasan b. Halid b. Muhtar en-Nasranî 144
Hasan Bey (Candâroğlu) 88, 183, 184, 191, 199, 200, 275, 311, 335
Hasan Hoşâvendî 56
Hasköy 241
Hassa 301
Hatay 301
Hatun-ili 172
Hatuniye Medresesi 140, 318, 364, 365
Hayır Han (Humus Hâkimi) 102, 134
Hısn-ı Keyfâ (Hasankeyf) 83, 103, 104, 109, 110, 111, 112, 131, 132, 133, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 156
Hızan 118
Hızır Bey (Artuklu) 140
Hızır Bey (Aydınoğlu) 259, 262, 265, 266, 270
Hızır Bey (Candâroğlu) 181, 186, 187, 191, 200
Hızır Bey (Germiyanoğulları) 235
Hızır Bey (Hamidoğlu) 280, 282, 284, 285, 287, 289
Hızır Bey (Menteşeoğlu) 216
Hızır Bey (Sinaneddin, Tekeoğulları) 295, 300
Hızır Bey (Yunusoğlu, Tekeoğulları) 297
Hızır Bey Camii (Eğirdir) 280, 284, 287
Hızır Çelebi 401
Hızır Paşa Camii 252
Hızır Şah Bey (Saruhanoğlu) 218, 250
Hicaz 22, 96
Hil'at 111, 130, 197, 218, 230, 294, 302, 305, 307, 326, 327, 328, 333, 336, 339, 349, 381, 402, 404, 405
Hisar Bey 229, 414
Hoca Ali Şah (Eratna Veziri) 382
Homa 226
Homeros 56
Honaz 35, 203, 204, 208
Horasan 20, 54, 63, 64, 97, 102, 128, 152, 293, 376
Hoşkadem (Bursa şehri ileri geleni) 199, 313, 386
Hoy 50, 115, 116
Hristiyan/Hristiyanlar 34, 64, 66, 75, 76, 80, 86, 111, 120, 141, 171, 182, 239, 243, 263, 265, 290, 291, 294, 296, 348
Hugues (Kıbrıs Kralı) 294
Hulvan 130
Humbert Dauphin (Viennois Dükü) 263
Hunda Kübra (Baş Hatun) 328

Hurremşah el-Ahlatî 126
Hülâgu 105, 203
Hürremşâh 44
Hüsâmeddin Çoban 35, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 169, 417
Hüsâmeddin Hasan Bey (Tâceddinoğulları) 199, 200
Hüsâmeddin Mehmed Yavuz (Tâceddinoğulları) 198
Hüsâmeddin Timurtaş (Artuklu) 50, 69, 136, 141, 143, 145, 149
Hüsâmeddin Toğan Arslan 117
Hüsâmeddin Yavlak Arslan 138, 150, 293
Hüsâmüddevle Alptekin 99, 100, 101, 102
Hüsâmüddevle Hasan 88
Hüsâmüddevle Kurtî 102, 103, 107
Hüseyin Bey (Akkoyunlu) 392
Hüseyin Bey (Hamidoğlu) 285
Hüseyin el-Ahlatî 126

I
Ilgaz Dağı 181
Ilgın 42, 362, 372, 375
Ilıca 243, 245
Ioannes Dukas 57
Ioannes Kantakuzenos VII 239
Ioannes Komnenos 71, 73, 78, 79, 290, 292
Ioannes Palaiologos V 248
Isaakios 73, 75
Isfahan 22, 67
Isparta 22, 27, 35, 203, 279, 280, 281, 284, 285, 288, 299, 359
Işık Temur 307

İ
İbn Ebî Asrun 147
İbn Melek 271
İbn Mencik 38
İbn Rûhînâ 147
İbni Sina 150, 151
İbnü'l-Ezrâk 20, 106, 128, 141, 142, 153
İbnü'l-Mukayyir 148
İbnü's-Saffar el-Mardinî 143
İbnü's-Salah 149, 150, 153
İbnü't-Tilmiz 150, 151, 155
İbrahim (Ahlatşahlar) 101, 117, 129
İbrahim (Artuklu) 131, 133, 156
İbrahim (Dulkadırlı) 307, 309, 321, 399
İbrahim (Surmari Emîri) 119
İbrahim II (Ramazanoğulları) 329, 330, 331, 332, 333, 347
İbrahim b. Abdullah 126
İbrahim b. Cafer 146
İbrahim Bahadır Bey (Aydınoğlu) 259, 266, 268
İbrahim Bey (Candâroğlu) 177, 178, 187, 188, 191
İbrahim Bey (Karamanoğlu) 184, 276, 311, 312, 335, 365, 371
İbrahim Bey (Menteşeoğlu) 216, 217, 220, 224
İbrahim Bey (Ramazanoğulları) 323, 324, 325, 326, 347
İbrahim Bey (Yınaloğulları) 108, 109, 114
İbrahim Bey II (Candâroğlu) 181, 182, 188, 191
İbrahim Bey II (Karamanoğlu) 364
İbrahim Bey III (Ramazanoğulları) 341, 342, 347
İğdir 322
İkta 37, 42, 49, 62, 96, 100, 101, 103, 115, 116, 117, 118, 124, 135, 159, 203, 209, 210, 225, 363, 393, 405, 413, 414, 415, 417
İldeniz (Azerbaycan Atabegi) 52, 104, 119, 120
İlgazi (Artuklu) 50, 101, 102, 106, 110, 116, 119, 133, 134, 135, 138, 141, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 153, 155, 156
İlhanlılar 17, 29, 30, 162, 163, 165, 208, 288, 350, 351, 370, 372, 381
İltegin Gazi 62, 88
İlyas Bey (Hamidoğlu) 228, 281, 282, 283, 289,
İlyas Bey (Menteşeoğlu) 218, 219, 220, 221, 224, 268
İlyas Bey (Saruhanoğlu) 247, 248, 249, 252, 258
İlyas Bey (Tekeoğulları) 300
İlyas Bey Camii 220, 223
İmâdeddin Ebû Bekr 140
İmâdeddin İsmâil 381
İmâdeddin Zengî 103, 118, 131, 137

İmâdüddin ed-Düneysirî (Muhammed b. Abbas b. Ahmed b. Salih) 148, 150
İmruülkays 141
İnal Yusuf 307
İnallılar 327
İnanç Bey 203, 204, 205, 207
İnanç Hatun 117
İnançoğulları/İnançoğulları Beyliği 26, 35, 204, 203, 204, 205, 206, 207, 214
İncirli 281
İnegöl 184
İnşâ Dîvânı 413
İpsala Kalesi 229
İpsara 260
İpsili Kalesi 269
İran 22, 29, 31, 32, 109, 130, 144, 160, 167, 175, 218, 288, 317, 341, 342, 348, 368, 370, 379, 381, 402
İsa (Dulkadırlı) 309, 321
İsa (Mardin Hükümdarı) 327
İsa Bey (Aydınoğlu) 259, 266, 267, 271, 272, 275
İsa Çelebi (Osmanoğlu) 180, 251, 268
İsâ Ebu Dirhem 146
İsfahanşâh Hatun 399
İsfendiyar Bey (Candâroğlu) 179, 180, 181, 182, 186, 187, 188, 191, 196, 200, 202, 217
İsfendiyaroğlu İsmail Bey 417
İshak Bey (Hamidoğlu) 284, 285, 287, 289
İshak Bey (İnançoğulları) 205, 207
İshak Bey (Karamanoğlu) 360, 361, 364, 371
İshak Bey (Mengücüklü/Mengücükoğlu) 39, 40, 48, 68, 69, 135, 136
İshak Bey (Saruhanoğlu) 249, 250, 252, 258, 415
İshak Fakih 231, 232
İshak Paşa (Anadolu Beylerbeyi) 219, 360, 362
İshaklı 375
İskefser (Reşadiye) 195
İskender (Candâroğlu) 179, 191, 235, 315
İskender Paşa 315
İskenderiye 22, 94, 147, 217, 219, 293, 303, 328
İsmail (Azerbaycan Meliki) 115
İsmail (Dânişmendli Meliki) 84, 95
İsmail (Eratnalı) 384
İsmail (Hamidoğlu) 289
İsmail (Ramazanoğlu) 342
İsmail (İsfendiyaroğlu) 417
İsmail Bey (Candâroğlu) 182, 183, 184, 187, 188, 189, 190, 191
İsmâil bin Ebî Sa'd bin Ali bin el-Mansûr bin Muhammed bin el-Hüseyn eş-Şeybânî el-Amidî 142
İsmetiye Hatun 41, 43
İspir 49, 50, 53, 402
İstanoz (Istanos/Korkut-ili) 295, 297
İşkiros 260
İşkopelos 260
İtalya 80, 234, 257, 275
İvani (Gürcü Kralı) 50, 125
İyaz b. Ganm 114
İzmir 19, 20, 23, 26, 27, 47, 56, 57, 58, 59, 60, 92, 128, 174, 175, 212, 216, 223, 226, 228, 239, 241, 243, 244, 246, 248, 249, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 272, 274, 288, 369, 379, 388, 416
İzmit 56, 65, 129
İznik 23, 30, 34, 56, 57, 62, 65, 199, 250, 358, 360
İzzeddin Bey (Türkiye Selçukluları) 204
İzzeddin Keykâvus I 40, 158, 160, 169, 188, 294, 349
İzzeddin Keykâvus II 163, 164, 208, 225, 349
İzzeddin Kılıç Arslan (I. Âlaeddin'in oğlu) 30
İzzeddin Mesud (Musul Atabegi) 119, 121
İzzeddin Muhammed 105, 107
İzzeddin Saltuk II 50, 51, 52, 53, 54, 55, 83, 103, 118
İzzeddin Yusuf b. Hasan et-Tebrizî 144
İzzet-Mülk 381
İzzüddevle (Eğil Hâkimi) 110, 111
İzzüddevle Ebû Nasr 110

J

Jacques de Nores 296
Jean II (Kıbrıs Kralı) 277
Jilyatı (Gig-liati) 270

Johannes XXII (Papa) 239
Joscelin 68, 74, 131, 136
Joscelin II 76, 79, 116, 131

K
Kabalika Aleksandr (Bizanslı Kumandan) 56
Kaçmaz (Kale) 49
Kadı Burhâneddin/Kadı Burhâneddin Ahmed 18, 178, 179, 180, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 308, 310, 352, 353, 355, 356, 383, 384, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 417
Kadı Fâzıl 112, 113
Kadı Mescidi 384
Kadifekale 259
Kafkasya 61, 160
Kahire 20, 22, 97, 106, 128, 145, 148, 152, 296, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310, 313, 314, 315, 323, 328, 330, 331, 332, 333, 337, 346, 368, 388, 396, 410
Kalanoros Kalesi 294
Kale Camii 43, 50, 51, 54
Kale Mescidi 53
Kale-i Bala Camii 231, 233
Kalecik 180, 181
Kalem Bey 95, 236, 242
Kalo Ioannes (Trabzon Rum İmparatoru) 201
Kamerüddin 43, 348
Kamış 348
Kanibay 311
Kanibeg Hasan 314
Kansu (Gavri) 317, 338
Kantakuzenos 21, 239, 240, 246, 248, 262, 263, 265, 275,
Kapadokya 61, 291
Kara Arslan (Artuklu) 78, 83, 95, 104, 109, 110, 111, 118, 129, 131, 137, 138, 142, 143, 144, 156,
Kara Arslan Kavurd 129
Kara Doğan 62
Kara İsa 322, 343
Kara Mustafa Bey (Saruhan) 139, 325, 347, 403
Kara Mustafa Bey 244
Kara Tegin 62
Kara Tona 56
Kara Yusuf 139, 403, 409, 410
Karabel 198
Karaca/ Karaca Bey 64, 65, 109, 117, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 310, 314, 321, 323
Karaca es-Sâkî 109, 117
Karaca Zahiri 314
Karacahisar 227, 311
Karadeniz 10, 25, 33, 35, 68, 73, 75, 77, 79, 81, 117, 157, 158, 160, 167, 172, 175, 177, 178, 185, 186, 191, 262, 291, 416
Karahisar 35, 162, 193, 203, 204, 208, 209, 210, 211, 227, 252, 359, 380, 385, 398, 400, 401, 402, 405, 406, 407
Karahisar Kalesi 193
Karahisar-ı Devle Kalesi 204, 208
Karahisar-ı Sahib 203, 210, 227
Karakoyunlu/Karakoyunlular 25, 125, 168, 175, 190, 191, 201, 202, 207, 212, 213, 223, 234, 241, 242, 257, 275, 278, 288, 320, 346, 370, 397, 402, 403, 405, 410, 411
Karakuş el-Hesabî 146
Karaman/Karamanoğlu/Karamanoğulları 13, 15, 16, 18, 27, 34, 35, 79, 163, 181, 184, 185, 198, 199, 204, 206, 209, 210, 212, 214, 217, 219, 222, 225, 226, 228, 229, 249, 250, 256, 266, 268, 275, 276, 277, 278, 279, 285, 287, 288, 295, 296, 297, 311, 312, 315, 324, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 340, 341, 342, 343, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 379, 381, 382, 383, 388, 389, 390, 392, 393, 404, 410
Karaman Bey 275, 279, 348, 349, 352
Karamanlı(lar) 287, 288, 325, 329, 330, 335, 337, 348, 349, 351, 354, 355, 356, 357, 359, 365, 370, 379
Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey 250, 295, 296, 356, 383
Karamanoğlu İbrahim Bey 184, 276, 311, 312, 332, 334, 335, 359, 360, 365, 367
Karamanoğlu Kasım Bey 315

Karamanoğlu Mehmed Bey 34, 35, 206, 209, 225, 228, 229, 297, 311, 330, 331, 350, 357, 358, 365, 369, 375
Karanbük 304, 351, 375, 381, 382
Karanbük Savaşı 381
Karasi (Balıkesir) 94, 95, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 248, 250, 252, 258
Karasi Bey 95, 236, 237, 238, 239, 242, 258
Karasu 38, 39
Karasubaşı Hasan (Aydınoğlu) 268
Karayülük Osman 198, 392, 393, 404, 407, 408, 409
Kars 31, 51, 53, 55, 123, 124, 125, 128, 388
Kasianus (Casianus) 73, 79
Kastamonu 15, 23, 26, 33, 35, 73, 75, 77, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 195, 200, 202, 291, 374
Kavala 262, 277
Kavşit Çeşmesi 231
Kayacık 245, 250, 268
Kayı 35, 126, 159, 206
Kayıtbay (Memlûk Sultanı) 314, 315, 316, 336, 338
Kayseri 14, 15, 25, 26, 41, 52, 56, 60, 61, 62, 77, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 91, 95, 193, 197, 202, 209, 291, 306, 309, 311, 312, 317, 318, 320, 331, 332, 334, 349, 351, 353, 359, 361, 364, 368, 372, 373, 374, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 395, 401, 402, 403, 404, 407
Kayseri Battal Camii 89
Kayseri Kalesi 77, 82, 382, 402
Kayseri Melik Gazi Medresesi 89
Kayseri Ulu Camii 81, 88, 89
Kazova 383
Keçiborlu 281, 283
Kefe 160, 171, 417
Kelkit 192, 193, 200, 201
Kelkit Çayı 193
Keloth 114
Kemah 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 48, 62, 68, 69, 189, 392, 402, 406, 407
Kemaleddin Ebû Salim 143
Kemaliye 243, 250, 252
Kemalpaşa (Nif) 243, 244
Kerîmüddin Alişîr (Germiyanoğlu) 225
Kerimüddin Karaman 278, 371
Keyhüsrev 30, 31, 88, 95, 163, 204, 209, 225, 236, 280, 287, 292, 293, 294, 299, 300, 350, 372, 373, 384
Keysun (Göksun) 77, 78
Kıbrıs 32, 215, 216, 219, 262, 263, 265, 276, 277, 288, 292, 293, 294, 295, 296, 300, 341, 343, 353, 360, 361, 364, 416
Kıbrıs Beylerbeyliği 343
Kıbrıs Krallığı 32, 265, 277, 292, 295, 296, 361, 364
Kılavuzoğulları 374
Kılıç Arslan (Alâiye Beyliği) 277, 278
Kılıç Arslan (Koyulhisar Hâkimi) 401
Kılıç Arslan (Şebinkarahisar Emîri) 383, 384
Kılıç Arslan (Tâceddinoğlu) 196, 197, 202
Kılıç Arslan (Taşanoğlu'nun kardeşi) 196
Kılıç Arslan I (Türkiye Selçuklu Sultanı) 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 76, 81, 96, 101, 108, 135, 290
Kılıç Arslan II (Türkiye Selçuklu Sultanı) 40, 42, 52, 82, 83, 84, 85, 86, 111, 112, 132, 138, 148, 157, 160, 291, 292
Kılıç Arslan III 236
Kılıç Arslan IV 166, 169, 225, 283, 315
Kınık 322
Kırhan (Kayırhan) 243
Kırım 23, 160, 163, 168, 171, 176, 208, 343, 417
Kırşehir 47, 226, 301, 318, 357, 380, 382, 384, 387, 391, 395
Kıvrım Yolu 180
Kızıl Ahmed Bey (Candâroğlu) 182, 183, 184, 191
Kızıl Arslan (Azerbaycan Atabegi) 53, 119
Kızıl Arslan (Siirt Emîri) 115
Kızıl-Koca Türkmenleri 200
Kızılbey Camii 226, 231
Kızılırmak 32, 129, 291, 318

Kızıltepe (Dunaysır) Ulu Camii 140
Kızıltepe 139, 140, 141
Kili 262
Kilikya Ermeni Prensliği 305
Kirman Bey (Menteşeoğlu) 214
Koçhisar 105, 119, 148
Komana 84
Konstantin Gabras (Trabzon Dukası) 39, 69, 73
Konstantinos Dalassenos (Bizans Komutanı) 57
Konya 13, 14, 15, 18, 23, 27, 29, 34, 43, 47, 52, 64, 65, 67, 71, 72, 80, 83, 85, 94, 98, 113, 160, 164, 170, 204, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 222, 225, 256, 278, 282, 284, 287, 293, 294, 315, 331, 332, 338, 346, 349, 350, 351, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 364, 365, 369, 372, 373, 374, 375, 378, 379, 382, 388, 398, 410
Konya Ereğlisi 331
Konya Kalesi 355
Korkuteli 283, 287, 295, 358
Korykos (Görigos-Kız Kalesi) 296
Kosova Savaşı I 179, 229, 249, 266, 287, 359, 391
Koyulhisar 193, 400, 401, 405, 407
Koyun Köprüsü 252
Koyungözü Baba Zaviyesi 281
Kozan 314, 315, 322, 325, 329, 331
Kölük Cami-Medresesi 88
Köpekoğulları 311, 336
Körhane 247
Köse Mihal oğlu Mehmed Bey 199
Kösedağ 31, 125, 161, 281, 321, 348, 380, 391, 405, 413
Kösedağ Savaşı 125, 161, 281, 321, 380
Köşk Medrese (Hankâh) 382, 383, 384
Köşk Medrese (Köşk Dağı) 382, 383, 384
Kötürüm Bâyezid 178, 179, 180, 187, 188, 191, 390, 391
Köyceğiz 213
Kraliçe Thamara 53
Kubadoğlu Cüneyd Bey 198, 200
Kubâdoğulları 191
Kubbeli Camii 211
Kubbeli Mescid 287
Kudbeddin Melikşah (Türkiye Selçuklu Şehzadesi) 40
Kudüs 22, 30, 136, 150, 290
Kula 226, 228
Kulak Kümbeti 89
Kuluri 260
Kumana 71, 72
Kumanlar 57
Kurbağadere 350
Kurşunlu Camii 231, 233
Kurt Hasan (Aydınoğlu) 269
Kurtî 102, 103, 107
Kurtkulağı 324
Kurzahil Savaşı 96
Kusun Varsak 322
Kuştemür 322, 343
Kutalmışoğulları 130
Kutbeddin II. İlgazi 138, 147, 149
Kutbeddin II. İlgazi b. Alpı 147, 149
Kutbeddin II. Sökmen 132, 142, 156
Kutbeddin İlgazi 119
Kutbeddin İsmail 115
Kutbeddin Şirazî 162, 167, 187
Kutlu Bey 385, 392, 399, 403, 405
Kutlu Melek Hatun 236
Kutluca 42
Kutluğ (Ahlatşah) 122, 129, 147, 385
Kutluk 42
Kutlukşah (Moğol Emîri) 323
Kuzey Şirvan 405
Küçük Ağa Külliyesi 89
Küçük Asya 30, 224
Küçük İmaret 183, 188
Küçük Klikya Ermeni Krallığı 322
Küçükçekmece 246
Külek 335
Kür Irmağı 102
Kürboğa 108
Küre 181, 187, 189
Küre-i Nühas 181, 189
Kütahya 35, 158, 208, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 237, 249, 258, 285, 288, 291, 354, 359, 360, 388, 414
Küteyle 152
Kyzikos (Erdek) 237, 238

L
Lâdik (Tonguzlu-Denizli) 16, 35, 203, 204, 205, 206, 208, 226
Lala 198, 199, 200, 414
Laoidikeia (Denizli) 68
Lapseki 237
Lârende 249, 331, 348, 350, 351, 352, 356, 358, 362, 364, 373, 374,
Lârende Kalesi 348
Latin devleti 30
Latin/Latinler 30, 34, 219, 243, 245, 246, 248, 249, 251, 263, 295, 296
Leon (Ermeni Kralı) 350
Leon I 73, 74, 78, 350
Leonardo Bembo (Kandiye Dukası) 218
Leonardo Dallaporta 217
Leonardo Trevesian (Kandiye Dukası) 218
Leşkeri-ili (Laskaris ili) 244
Leys (Üveys) 218, 224
Limni 269
Limnia (Terme ve Çarşamba havalisi) 192
Lukri Kalesi 104
Lutfi Bey 276, 277
Lü'lü (Halep Emîri) 134
Lykus (Çürüksu) 204

M
Maden 118, 175, 393
Mahmud b. Ömer ibnu Rakika (eş-Şeybanî) 151
Mahmud Bey 163, 188, 217
Mahmud Bey (Çobanoğulları) 161, 165, 166, 167, 168, 177
Mahmud Bey (Hamidoğlu) 286, 295
Mahmud Bey (Mecdeddin/Karamanoğlu) 276, 351, 371
Mahmud Bey (Ramazanoğlu) 338, 339
Mahmud Bey (Tekeoğlu) 300
Mahmud Çelebi (Tâceddinoğulları) 195, 196, 197, 198, 199, 202
Mahmud Paşa 18, 183, 184
Makedonya 246
Malabadi 134, 141
Malatya 39, 43, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 82, 83, 84, 86, 93, 95, 97, 101, 135, 163, 225, 291, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 316, 328, 330, 336, 338, 390, 391
Malatyalı Salim 144
Malazgirt Kalesi 53
Malazgirt Savaşı/Malazgirt Zaferi 9, 29, 37, 39, 49, 55, 56, 60, 61, 62, 99, 115, 129, 203, 321, 348
Malya Ovası (Kırşehir) 382
Mama Hatun 53, 54, 55, 121
Ma'muriye 351
Manavgat 14, 276
Manisa 14, 23, 26, 27, 35, 223, 237, 243, 244, 245, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 415
Manisa Ulu Camii 252, 253, 254, 255, 256
Manuel Komnenos 292
Mar Bar Çauma Manastırı 75
Maraş 62, 66, 77, 78, 81, 84, 291, 301, 302, 304, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 317, 318, 320, 326, 344
Mardin 14, 22, 26, 62, 64, 83, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 110, 111, 119, 123, 126, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 327
Marmara 12, 15, 30, 175, 239, 248
Marmaris 216, 217, 219
Masara (Minşar) 69, 71, 82
Mecdeddin Mahmud Bey 351
Mehmed Bey (Aydınoğlu) 226, 244, 258, 259, 260, 261, 266, 269, 271, 272, 275, 414
Mehmed Bey (Germiyanoğlu) 227, 228, 235
Mehmed Bey (İnançoğulları) 203, 207
Mehmed Bey (Karamanoğlu) 34, 35, 206, 209, 225, 229, 330, 331, 350, 358, 365, 371
Mehmed Bey (Menteşeoğlu) 216, 217, 220,
Mehmed Bey (Muînüddin/Pervâneoğulları) 169, 170, 172, 176
Mehmed Bey (Ramazanoğlu) 332, 333, 334, 347
Mehmed Bey (Şemseddin - Alâiye) 276, 278
Mehmed Bey (Şemseddin-Karamanlı [Sâhib-Ata]) 349, 350
Mehmed Bey (Şemseddin-Sâhib-Ata) 210, 213
Mehmed Bey (Tekeoğlu) 295, 296, 300

Mehmed Bey I (Çelebi) 180, 181, 186, 198, 200, 218, 229, 251, 268, 269, 311, 356, 357, 358, 359
Mehmed Bey II (Eratna Hükümdarı) 383, 384
Mehmed Bey II (Karamanoğlu) 297, 356, 357, 371
Mehmed Bey II (Ramazanoğlu) 342, 347
Mehmed Feyç (Fîc) 193
Mehmed II (Eratna hükümdarı Alâeddin Ali Bey'in oğlu) 383, 384, 389, 400
Mehmed II (Fâtih) 18, 182, 183, 184, 219, 277, 312, 313, 315, 336, 359, 360, 361, 362, 363, 417
Melek Hatun (I. Murad'ın kızı) 42, 228, 236, 353, 355
Meliares Boğazı 201
Melik Âdil I (Eyyûbî Hükümdarı) 132, 138
Melik Ahmed 303, 400, 401, 402, 405, 406, 407
Melik Ali (Dilmaçoğulları) 105, 107
Melik Arab 67, 70, 71, 72
Melik Arslan (Dulkadırlı) 312, 313, 314, 321
Melik Dânişmend 61, 67, 236
Melik Dukak 100
Melik Eşref (Memlûk Sultanı) 41, 43, 123, 276, 303, 306, 307
Melik Eşref Salâhaddin Halil (Memlûk Sultanı) 276
Melik Eşref Şaban 306, 307
Melik Evhad (Eyyûbîler) 124
Melik ez-Zahir 150, 151
Melik Fahreddin Türbesi 40
Melik Gazi (Emîr Gazi) 38, 39, 61, 88, 89
Melik Gazi Kümbeti 88, 89
Melik Gazi Medresesi 89
Melik Gazi Türbesi 38
Melik Kâhir (Kebîr) İmâdeddin Devletşah (İkisi de aynı kişi Dilmaç Beyi) 105
Melik Kâmil (Eyyûbî Sultanı) 132
Melik Mesud (Mevdud) 132, 143, 145, 149
Melik Muhammed 40, 50, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 96, 115
Melik Salih (Artuklu) 152, 156
Melik Salih (Erzen Beyi) 105
Melik Salih (Mengücüklü) 42, 48
Melik Salih İsmail (Memlûk Sultanı) 304, 305, 306, 323
Melik Salih Şemseddîn Mahmud 152
Melik Tutuş 108
Melikliler (Melikgil) 42
Melikşah (Mengücüklü) 42
Melikşah (Şahinşah) 67, 68, 69, 72
Melikşah I (Büyük Selçuklu Sultanı) 57, 62, 96, 100, 107, 115, 130, 131
Melikü'l-Efdal Nûreddin (Eyyûbî Hükümdarı) 147
Melikü'l-Eşref Artuk Arslan (Harran Emîri) 123
Melikü'l-Mansur Muhammed (Ahlatşah) 122, 123, 129
Melikü'l-Muazzam Salâhaddin Abdülaziz 121
Melikü'l-Müeyyed 328
Melikü'n-Nâsır Muhammed (Memlûk Sultanı) 152, 284
Melikü'z-Zahir İsa 139
Memlûk/Memlûkler 24, 27, 126, 190, 217, 249, 250, 276, 277, 278, 284, 295, 296, 297, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 343, 344, 349, 351, 352, 353, 358, 360, 361, 363, 364, 381, 382, 388, 391, 392, 397, 403, 408, 416
Memlûk Devleti 27, 276, 295, 303, 305, 306, 307, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 322, 324, 325, 329, 330, 331, 337, 360, 388, 416
Memlûk Sultanı Baybars 322, 332, 349
Memlûk Sultanı Ferec 310,326, 327, 328
Memlûk Sultanı Kayıtbay 314, 336
Memlûk Sultanı Melik Nâsır 381
Memlûk Sultanı Melik Salih 304, 305, 323
Memlûk Sultanı Tomanbay 317, 339
Mencikoğlu 38
Mendelorya 245
Menderes Nehri 227, 230, 270
Menemen 243, 245, 249
Mengücük Gazi 37, 38, 39, 44, 48, 62

Mengücükler 29, 40, 42, 43, 47, 98
Mengücükoğulları 26, 38, 39, 48, 68, 135
Menteşe/Menteşe Bey/Menteşeoğulları 16, 26, 27, 35, 180, 204, 206, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 235, 237, 243, 249, 258, 268, 300, 349, 355, 360, 372, 374, 416
Meraga 116
Mercan Hadim 302
Mercidabık 317, 339
Meriç Nehri 262
Mervânoğulları 100, 130
Merzifon 196, 380
Messire Piyer (Pierre Zeno) 260
Mesud (Ankara Meliki) 157, 158, 160
Mesud (Artuklu Meliki) 132, 143, 145, 149, 156
Mesud (Irak Selçuklu Sultanı) 103, 118
Mesud Bey (Menteşeoğlu) 170, 171, 214, 215
Mesud I (Türkiye Selçuklu Sultanı) 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 131, 290, 291
Mesud II (Selçuklu Sultanı) 163, 164, 165, 172, 204, 213, 226, 236, 244, 350, 351, 372, 373, 374, 376
Mevdud b. Âdil (Eyyûbî Meliki) 120
Mevlânâ Muslihuddin 228
Mevlânâ/Mevlânâ Celâleddin-i Rumî 177, 215, 364, 373, 375
Mevlevîler 351
Mevlevîlik 212, 375
Meyyâfârikîn 52, 64, 70, 87, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 116, 117, 121, 123, 124, 125, 128, 135, 137, 138, 142, 153
Mısır 53, 145, 146, 147, 148, 152, 170, 172, 210, 218, 219, 249, 270, 276, 277, 279, 284, 285, 292, 293, 294, 295, 303, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 323, 329, 330, 333, 337, 338, 339, 358, 359, 381, 382, 388, 391, 403, 408, 416
Micingerd 49, 53, 54
Micingerd Kümbeti 54
Midilli (Ada) 57, 58, 245, 262
Mihran b. Mansur b. Mihran 144
Mikhail VIII 214
Mikhail IX 237
Mikhail Gabras 85
Milas 23, 35, 213, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 223
Minşar Kalesi 70
Mintaş 309, 310, 390
Miryokefalon 85, 86, 157
Misis 74, 321, 322, 324, 325, 329, 331, 334, 342, 343
Modon 316
Moğol/Moğollar 17, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 105, 125, 126, 132, 136, 138, 160, 162, 164, 165, 166, 167, 170, 175, 177, 185, 193, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 212, 225, 226, 237, 238, 281, 283, 288, 299, 301, 302, 306, 321, 322, 323, 349, 350, 351, 352, 370, 372, 373, 374, 375, 382, 383, 388, 390, 391, 401, 411, 417
Moğol Hanı 209, 322, 375
Moğol İstilası/İstilaları 136, 138
Mora 184, 260, 262, 263, 269, 416
Morphia 62
Mufaddal el-Ahlatî 126
Muğîseddin Tuğrulşâh (Erzurum Meliki) 53, 124
Muğla 14, 23, 26, 27, 35, 213, 214, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223
Muhammed (Ahlatşah) 17, 20, 23, 40, 41, 42, 48, 50, 53, 54, 55, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 107, 108, 109, 111, 113, 115, 116, 117, 121, 122, 123, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 156, 167, 206, 207, 211, 224, 271, 284, 288, 301, 316, 368, 376
Muhammed (Memlûk Sultanı) 284
Muhammed b. Abdüsselam 149
Muhammed bin İsmail (Artuklu) 142
Muhammed Nesevî 104
Muhammed Tapar (Büyük Selçuklu Sultanı) 50, 96, 102, 108, 109, 115, 116, 117, 133
Muhammed Tapar I (Büyük Selçuklu Sultanı) 50, 96, 102, 108, 109, 115, 116, 117, 133

Muînüddin Mehmed 169, 170, 172, 176
Muînüddin Pervâne / Muînüddin Süleyman el-Pervâne / Muînüddin Süleyman Pervâne 169, 170, 172, 173, 175, 208, 349, 369
Murad Arslan Bey 205, 206
Murad I 178, 179, 217, 228, 229, 230, 249, 250, 251, 252, 266, 285, 296, 353, 354, 355, 364, 391
Murad II 17, 181, 182, 198, 199, 200, 218, 230, 231, 240, 269, 297, 312, 358, 359, 360, 365, 393
Murad III 185
Musa Bey (Aydınoğlu) 267, 275
Musa Bey (Karamanlı) 364, 371
Musa Bey (Menteşeoğlu) 216, 217
Muslihuddin Mustafa b. Muhammed 206
Mustafa Bey (Hamidoğlu) 242, 244, 275, 285, 287, 289, 300, 330, 331, 344, 357, 358
Mustafa Çelebi (Karasioğlu) 236, 289, 346
Musul 67, 96, 108, 109, 116, 118, 119, 120, 121, 130, 131, 132, 133, 137, 139, 145, 146, 147, 148
Musul Atabegliği 119
Muş Kalesi 124
Mut 13, 209, 348, 350, 356, 364
Mutahharten 25, 193, 307, 383, 388, 390, 391, 392, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411
Muzaffereddin (Eyyûbî Komutanı) 121
Muzaffereddin Muhammed 41, 42
Muzafferüddin Mahmud 88, 236
Muzafferüddin Medresesi 161
Muzafferüddin ve'd-devle 211, 213
Muzafferüddin Yavlak Arslan (Muzafferüddin Mesud) 161, 162 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 176, 177, 374
Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi 164, 188
Mübarekşah 307, 324
Mübarekşah et-Tazî 307, 324
Mübârizeddin Ertokuş 42
Mübârizüddin Mehmed Bey (Eşrefoğlu) 295, 296, 375, 376, 380
Mücîrüddin Emîrşâh 170, 171
Müderris Abdülvâcid 231
Müeyyedüddin Cendî 170, 172
Mühezzebüddin Ali 170, 176
Mühezzebüddin ed-Dahvar 151
Mühezzebüddin Mesud 170, 176
Müsterşid Billah (Abbasî Halifesi) 49, 75, 102
Müstevfî 170, 414
Müstevfî Asîlüddin 170
Myriokephalon 85, 86

N

Naksos 245
Nâsır Lidinillah 119, 124, 148
Nâsıreddin Artuk Arslan 123, 143
Nâsıreddin Mehmed Bey 309, 310, 311, 312, 318, 393
Nâsırî Camii 147
Nâsırüddin Muhammed (Malatya Meliki) 75, 95
Nâsırüddin Muhammed (Saltuklu) 54, 55
Nâsıreddin Muhammed Sökmen 117
Nâsırüddevle Mansur (Mervânîler) 107
Nebî (Moğol Aşiret Beyi) 193, 401
Necmeddin Alpı 50, 51, 52, 83, 104, 111, 117, 118, 137, 138, 143, 144, 150, 156
Necmeddin Eyyûb 123, 124, 125
Necmeddin Gazi I 138, 142, 156
Necmeddin Gazi II 138, 139, 156
Nevruz (Türkmen Beyi) 311, 327, 328
Niğbolu 268
Niğde 14, 25, 331, 353, 356, 357, 358, 359, 364, 370, 380, 383, 384, 386
Nikephoros Botaneiates 56
Niketas Kastamonites (Bizans Komutanı) 57
Niksar 14, 60, 61, 62, 63, 66, 79, 80, 81, 84, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 162, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 290, 374, 380, 383, 393, 395
Niksar Melik Gazi Kümbeti 88, 89
Niksar Ulu Camii 88, 89
Nisanoğlu Müeyyedüddin 110
Nişancı 19, 414
Nizameddin (Emîridad) 373
Nizamî 41, 43, 145, 147, 365

Nizamî Camii 147
Nizâmiye Medresesi 148
Nizâmüddin Yağıbasan 236
Nizâmülmülk 100
Nuayr b. Hayyar 326
Nûre Sûfî 348, 361
Nûreddin (Artuklu) 83, 84, 86, 111, 113, 131, 132, 138, 140, 142, 147, 148, 150, 156
Nûreddin Mahmûd (Zengî) 83, 84, 86, 131, 138, 150
Nûreddin Muhammed (Artuklu) 111, 113, 131, 132, 140, 142, 156
Nureddin Salih Türbesi 44
Nusaybin 22, 109, 119, 137, 138
Nusretüddevle Ahmed 210, 211
Nusretüddin Hasan 208, 209, 211, 350
Nyassa (Sultanhisar) 213

O

Oğuz Han 348
Oğuzlar 98, 202, 322
Oğuzoğlu (Kızoğlu) 117
Ohri 268
Olcaytu (Muhammed Hüdabende) 138, 227, 284, 375, 388
Oltu 49, 50, 53
Ordu 10, 35, 191, 192, 193, 194, 200, 329, 338, 399, 414, 415
Ordu Şah (Erzurum Emîri) 399
Orhan Bey (Menteşeoğlu) 215, 216, 220, 221
Orhan Bey (Osmanoğlu) 23, 240, 245, 246, 248, 353
Orhan Bey (Saruhanoğlu) 250, 251, 252, 258
Orhan Bey 23, 215, 216, 220, 221, 240, 245, 246, 248, 250, 251, 252, 258, 353
Orhan Bey Camii 221
Orta Anadolu 10, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 35, 65, 88, 93, 95, 129, 163, 177, 236, 278, 308, 311, 346, 369, 389
Orta Asya 24, 167, 322
Ortaçağ 4, 10, 22, 30, 60, 126, 234, 259
Ortaköy 311
Osman (Dulkadırlı) 309
Osman (Emîr) 403
Osman b. Takak 146
Osman Çelebi (Tekeoğlu) 289, 296, 297, 300
Osman Gazi 25, 322
Osmancık 62, 208, 391
Osmancık Kalesi 208
Osmanlı Beyliği 35, 227, 228, 241, 242, 257, 321, 354
Osmanlı Devleti 9, 19, 33, 36, 178, 179, 181, 182, 184, 197, 206, 218, 229, 240, 266, 268, 269, 287, 313, 335, 338, 352, 353, 354, 355, 356, 360, 362, 408, 416
Osmanlı/Osmanlılar 9, 17, 18, 19, 23, 25, 26, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 55, 67, 88, 92, 98, 125, 128, 154, 166, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 190, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 207, 212, 217, 218, 219, 222, 223, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 236, 238, 240, 241, 242, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 255, 256, 257, 259, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 274, 276, 277, 278, 285, 287, 288, 297, 299, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 320, 321, 329, 332, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 369, 370, 379, 391, 393, 398, 404, 408, 409, 414, 416, 417
Otlukbeli Savaşı 184, 315

Ö

Ömer (Malatya Emîri) 306
Ömer (Halife) 114
Ömer Bey (Ramazanoğlu) 335, 336, 337, 342, 347
Ömer Bey 306, 335, 336, 337, 342
Özeroğlu Davud Bey 212, 322, 324, 334
Özeroğulları 325, 329, 330, 331, 332, 334, 343

P

Paflagonya 157, 158, 159, 160, 165, 291
Palu 39, 69, 96, 97, 131, 135, 139
Papa 64, 214, 215, 239, 263, 264, 265, 359
Paphlagonia 85

Pasinler 50
Pavli 281
Payas 324, 325, 341
Payas Kalesi 341
Peçenek 56
Peçin (Beçin) 23, 213, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222
Pegai (Kara Biga) 239
Pervâne 162, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 208, 209, 225, 236, 349, 369
Pervâne Muînüddin Süleyman 162, 208, 225, 349
Pervâneoğulları Beyliği 169, 170, 172
Peter I (Kıbrıs Kralı) 216
Pierre I (Kıbrıs Kralı) 276, 295, 296, 353
Pierre II (Kıbrıs Kralı) 296
Pietro Badeor (Kandiye Dukası) 217
Pîr Ahmed Bey 360, 361, 362, 363
Pîr Hüseyin 398
Pîr Mansur Bey 342
Pîrî Bey 329, 339, 340, 341, 344
Piruz Bey 199
Piyas 314
Porsuk (Sultan I. Melikşah'ın emîri) 57, 62, 116
Porsukoğlu Porsuk 116

R

Ra'ban 78
Ra'su'l-Ayn 120
Râfizî 177
Ramazan Bey (Ramazanoğlu) 305, 323, 347
Ramazanoğulları 27, 305, 306, 307, 314, 321, 322, 323, 326, 327, 329, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 360
Reşîdüddîn 37
Rey 108
Rhyndakos (Kirmastı Çayı) 77
Rıdvan (Halep Meliki) 25, 101, 116, 388
Ribât Hatûni es-Selçukiyye 148
Richard de Salerno 62, 63
Ridaniye 317, 339
Rize 291
Rodos 57, 58, 214, 215, 216, 219, 249, 262, 263, 264, 265, 276, 277, 316, 363, 416
Rodos Şövalyeleri 363
Roger (Antakya Haçlı Prinkepsi) 101, 134
Romano Morosini 171
Romanos (Bizans İmparatoru) 129
Rostof 50
Roussel (Urselius) (Norman kumandanı) 130
Rum Mehmed Paşa 277, 362
Rum/Rumlar 32, 33, 58, 73, 169, 171, 172, 182, 192, 195, 201, 245, 266, 274, 277, 294, 302, 353, 362
Rumeli 86, 181, 184, 198, 200, 229, 238, 239, 240, 241, 248, 251, 263, 266, 268, 338, 339, 340, 354, 356, 357, 358, 359, 410, 416
Rumkale 78, 313
Rükneddin Dâvud (Hısn-ı Keyfâ Artuklu Beyi) 103, 131
Rükneddin Geyümers 163
Rükneddin Kılıç Arslan 165, 176, 374
Rükneddin Kılıç Arslan IV 348
Rükneddin Râhat 170
Rüstem Bey 313

S

Sa'du'l-Mülk 405, 406, 408
Sa'düddevle Ebû Mansûr İl-Aldı 109
Sâbık (Halep Mirdasî Emîri) 99
Sadaka Bey 310
Sadeddin Köpek 30, 31
Sadr 108, 114
Safevî Devleti 316, 340
Safevîler 316
Safiye Hatun 110
Safiyüddin Abdülmümin 152
Safiyyüddin Ebu'l-Berekât 126
Safiyyüddin Hillî 144
Sâhib-Ata Fahreddin Ali 35, 203, 208, 209, 210, 211, 373, 374
Sâhib-Ataoğulları 35, 204, 209, 210, 211, 213, 350, 375
Sâhib-Ataoğulları Beyliği 35, 210
Sâhib-i a'zam 413
Sahilbeyi (Salampakis) 213
Said (Emîr) 16, 35, 141, 177, 195, 210, 262, 284, 301, 322, 351, 375, 380, 381, 408

Sakarya / Sakarya Irmağı 23, 72, 77, 129, 157, 165, 166, 167
Sakız (Ada) 57, 58, 245, 259, 262, 269
Sakız Kalesi 57
Salâhaddin Eyyûbî 53, 104, 111, 113, 119, 120, 121, 132, 138, 151
Salih b. Siraceddîn Dündar 44
Salihli 268
Saltuk 37, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 62, 83, 103, 118, 121, 238
Saltuklu Beyliği 49, 53
Saltuklular 26, 27, 29, 53, 54, 55, 128
Salur 279, 322, 348
Samankale 122
Samsat 404
Samuk (Samukh) 48
Samur Nehri 405
Sandıklı 35, 208, 414
Sanduk 48, 99, 100
Sarı Saltuk 238
Sarımeddin 324
Saruca-Şam geçidi 325
Saruhan/Saruhan Bey/Saruhanoğulları 35, 180, 217, 218, 226, 229, 238, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 256, 258, 262, 263, 268, 354, 415
Sasa Bey 258
Sasun 121
Savcı Bey (Karamanoğlu) 276, 371
Sazgeldi Devletlü Türbesi 386
Sedidüddin Mahmud 150
Seferihisar (Sivrihisar) 170
Selanik 246, 263, 269
Selçuk Hatun 40
Selçuklu Devleti 4, 9, 17, 22, 29, 30, 31, 32, 34, 40, 41, 65, 67, 68, 76, 93, 96, 108, 133, 134, 161, 169, 176, 185, 192, 203, 208, 209, 225, 226, 236, 244, 262, 292, 321, 349, 350, 351, 372, 380, 413, 414
Selçuklu Türkleri 291
Selçuklu/Selçuklular 4, 9, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 92, 93, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 138, 140, 149, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 175, 176, 185, 190, 191, 192, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 225, 226, 234, 236, 241, 244, 256, 262, 274, 275, 276, 279, 280, 281, 283, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 299, 321, 322, 344, 348, 349, 350, 351, 364, 365, 369, 372, 373, 374, 376, 379, 380, 388, 394, 411, 413, 414, 417
Selçukşah (Behramşah'ın oğlu) 39, 41, 44, 48, 103, 118
Selçukşah (Irak Selçukluları) 103, 118
Selendi 226
Selim Bey Mescidi (Su Gedüğü) 339
Selim I (Yavuz) 315, 317, 338, 339
Selim II 185
Semadirek 269
Semerkand 180, 189, 196
Senâyî (Şair) 188
Sencer I (Büyük Selçuklu Sultanı)
Sepidrud (Kızılözen) 116
Sepidrud 116
Sercî 109
Serman (Şirvan/Şiran) 69
Sevinç (Emîr) 111, 197, 397
Sevli Bey (Sulî) 308, 309, 310
Seydişehir 284, 285, 357, 372, 374, 375, 376
Seyfeddîn Âmidî 145
Seyfeddin Bektimur 119, 120, 121, 122, 123, 129
Seyfeddin Şahinşah 43
Seyfeddin Tağriberdî (Dımaşk Valisi) 327
Seyfüddîn Kalâvun 152
Seyhan 321
Seyyid Bilâl 172
Seyyid Harun 376
Seyyidi Hüsam (Eratna Emîri) 193, 401
Sırbistan 262, 263
Sicilya 57, 146
Silifke 348, 353, 360, 362

Simav (Angir) 226, 228
Sinan Paşa 317, 339
Sinanüddin Bey Medresesi 287
Sincar 119, 130
Sinop 13, 14, 15, 23, 26, 35, 157, 158, 160, 162, 163, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 217, 291, 417
Sinop Ulucamii 172, 173
Sirâceddin Ahmed 43
Sirâceddin Süleyman (Kayseri Kadısı) 381, 397
Sis (Kozan) 309, 322, 324, 325, 329, 331, 332, 336, 340, 341, 342, 343, 353, 404, 405
Sis Kalesi (Erzincan tarafları) 336
Sisam 57, 58, 269
Sitti Hatun 312
Sitti Melik (Melike) 43
Sivas 18, 25, 31, 40, 48, 60, 61, 62, 63, 66, 76, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 111, 138, 163, 178, 179, 180, 186, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 202, 209, 210, 212, 227, 236, 241, 279, 301, 302, 305, 308, 310, 315, 318, 322, 355, 373, 375, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409,
Sivas Ulu Camii 89, 90
Siyavuş Cimri 204, 209
Sonisa 194
Sökmen el-Kutbî 101, 108, 115, 116, 117, 129
Sökmen II (Kutbeddin /Artuklu) 132, 142, 156
Sökmen II 50, 51, 52, 103, 104, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 129
Sökmenâbâd 116
Sökmenoğlu Dâvud 70
Suğdak 160, 161
Suli Paşa (Eratna Bey'in eşi) 382, 385
Sultan Alâeddin Camii 188
Sultan Berkuk 308, 309, 391
Sultan İsa (Mardin Artuklu Hükümdarı) 327
Sultan Veled 212, 373
Sultan-ı A'zam 281, 413
Sultandağı 375
Sultanhisarı 259
Sultaniyye 139
Sultanü's-sevâhil 217, 295, 297, 416
Sungur Bey 89, 309, 384
Sungur Bey Camii 384
Sungur Bey (Sunguriye) Kümbeti 89
Suriye 20, 22, 53, 64, 79, 84, 98, 99, 100, 107, 108, 116, 130, 131, 134, 144, 153, 277, 280, 290, 305, 307, 310, 311, 313, 314, 316, 320, 326, 327, 331, 389, 392
Suşehri 405, 406
Sübaşı 260, 414
Sühreverdî el-Maktul 143, 145, 151, 154
Sülemiş 350
Süleyman (Artuklu) 69, 70, 102, 135, 137, 156
Süleyman (Bitinya Emîri) 83
Süleyman (Dulkadırlı) 312, 318, 321
Süleyman Bey (Karamanlı) 352, 356, 361, 371
Süleyman Bey (Karasioğlu) 242
Süleyman Bey (Mengücüklü) 40, 42, 48, 263
Süleyman Bey (Saruhanoğlu) 245, 246, 247, 258, 262, 263
Süleyman Bey (Tâceddinoğulları) 195, 197, 202
Süleyman Çelebi (I. Bayezid'in oğlu) 181, 218, 268, 393
Süleyman Halil Bey (Eşrefoğlu) 281
Süleyman II Paşa 179, 191, 391
Süleyman Paşa (Osmanoğlu) 240, 241
Süleyman Paşa I (Candâroğlu) 172, 177, 185, 187, 191
Süleyman Paşa II (Candâroğlu) 179, 191, 195, 196, 391
Süleyman Ribatı 89
Süleyman Şah (Germiyanoğlu) 228, 229, 231, 235, 285
Süleyman Şah 44, 266, 275, 322
Süleyman(şâh) (Eşrefoğlu) 281, 375, 380
Süleymanşâh (Mengücüklü) 44
Süleymanşah I (Türkiye Selçuklu Sultanı) 38, 56, 61, 81, 96, 131, 160, 203, 290
Süleymanşah II (Türkiye Selçuklu Sultanı) 40, 42, 53, 236, 292

Sürmanri (Sürme-Çukuru) 125
Sürmeri 51

Ş

Şah İsmail 316, 317, 320
Şah Kutluğ Hatun Zaviye-Kümbedi 385
Şahbânû 51, 118, 126
Şahbudak 313, 314, 315, 321, 335, 336
Şahinşah (Şâhânşâh) 38, 42, 43, 44, 48, 67, 68, 69, 72, 82, 83, 84, 85, 95
Şahruh Bey 317
Şalent 114
Şam 43, 143, 145, 149, 152, 229, 279, 302, 303, 307, 310, 311, 314, 315, 317, 324, 325, 326, 327, 328, 331, 332, 335, 340, 349, 355, 358
Şarabdar İlyas Bey 199
Şarki Karaağaç 281
Şarkî Karahisar (Şebinkarahisar/Doğu Karahisarı) 398, 400, 401, 402, 405, 406, 407
Şebinkarahisar (Kögonya) 37, 41, 42, 62, 380,381, 383, 384
Şeddâdîler 51, 102, 103
Şehâbeddin Ahmed 139
Şehidiye Medresesi 141
Şehinşah Kayası 188
Şehzade Mustafa (Osmanlı) 198, 199, 358, 362
Şehzade Yaşmut (Moğol) 105
Şemseddin Ahmed Lâkûşî 374
Şemseddin Bey 352
Şemseddin Dâvud 138
Şemseddin İldeniz (Azerbaycan Atabegi) 104
Şemseddin Mehmed 210, 276, 278, 349, 397
Şemseddin Mehmed Bey (Karamanlı) 349
Şemseddin Muhammed Tusterî 376
Şemseddin Sevinç 111
Şemseddin Yaman Candâr 176, 191
Şemsî Ahmed Paşa 185
Şemsüddevle Süleyman (Artuklu) 102
Şemsüddevle Togan Arslan 101, 102, 107
Şemsüddin Kayser 211
Şemsüddin Muhammed b. Eşref es-Semerkandî 144
Şerefüddevle Müslim 96, 130
Şeyh (Şam Valisi-sonra Memlûk Sultanı) 327, 328
Şeyh Cüneyd (Safevî hükümdarı) 200, 201, 369
Şeyh Hasan 302, 304, 356, 381, 385, 389, 410, 411
Şeyh Hasan Celayirî (Büyük) 381
Şeyh Mü'min ed-Darîr 126
Şeyh Müeyyed (Kayseri Valisi) 197, 392, 395
Şeyh Müeyyed (Memlûk Sultanı) 329, 330, 332, 333
Şeyh Necib 192
Şeyh Nusret 194
Şeyh Şikem 283
Şeyh Ümmi Zaviyesi 385
Şeyh Yar Ali 194
Şeyhlü (Işıklı) 226
Şiî 119
Şiran 39, 69, 136
Şücâüddin Günek 211

T

Tâceddin Bey 191, 192, 193, 194, 195, 202
Tâceddin Hüseyin 208, 209, 213, 350
Taceddin Mesud Medresesi 141
Tâceddin Mu'tezz 162
Tâceddinoğulları/Tâceddinoğulları Beyliği 35, 177, 191, 195, 196, 197, 202, 391, 392
Tacî Ribatı 147
Tagaris 248
Taharten, Tahîrten 398
Tahir Gediği 53
Takıyyüddin (Eyyûbî) 120, 121
Takiyyüddin Ömer 55, 120, 121
Tanrıbirmiş (Tanrıvermiş) 312
Tanu 350, 371
Taraklı Halil Bey 301
Tarsus 74, 292, 321, 322, 324, 328, 330, 331, 332, 335, 336, 340, 341, 342, 343, 344, 350, 351, 352, 353, 358
Taş Medrese 282, 318
Taş-ili (İç-el) 348, 355, 356, 359
Taşanoğlu/Taşanoğulları 195, 196, 198, 391

Taşgun (Danuşgu) 303
Taşköprü 161, 168, 188, 189
Taştimur 303, 304
Tatarlar 393
Tatziatin 192
Tavâif-i Mülûk 29, 32, 212, 274
Tavas 23, 213
Tavşanlı 226, 228
Taylu b. Dânişmend Ali et-Türkmânî 60
Tazya (Dazya) 395
Tebriz 116, 163, 164, 208, 373
Tebriz Meydanı 373
Tegin 42, 62, 107
Tekfur Beli 322
Tell-Afrin Savaşı 101
Tell-Danis 101, 134
Tellbâşir 116
Tengiz 302, 303
Tepsi Minare 50, 52, 53, 54
Tercan 49, 53, 54, 402
Terme 192, 198
Thamara (Gürcü Kraliçesi) 40, 53
Theodora (Trabzon Rum İmparatorluğu'na mensup) 192
Timar 288
Timraz 316
Timur 20, 24, 36, 37, 105, 139, 180, 189, 196, 198, 199, 217, 229, 231, 247, 250, 251, 258, 267, 268, 297, 310, 311, 326, 328, 348, 355, 356, 357, 359, 360, 388, 390, 391, 392, 393, 396, 402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410
Timur Han (Saruhanoğlu) 247, 258
Timurbay (Temürbay-Halep Valisi) 324
Timurtaş (Demirtaş-Halep Valisi) 326, 327
Timurtaş (Demirtaş/Temürtaş) 35, 210, 284, 295, 351, 355, 380, 381
Tire 258, 259, 266, 271, 272
Togan Arslan 49, 50, 99, 101, 102, 107, 118, 134
Tohma Vadisi 84
Tokat 14, 60, 62, 66, 84, 87, 88, 92, 94, 162, 170, 172, 192, 193, 194, 196, 200, 218, 236, 241, 311, 317, 354, 380, 385, 386, 390, 391, 393, 395, 400
Tokat Kalesi 218, 390, 391, 400
Tokmak 326
Toktamış 391, 404
Toku Noyan 208
Tomanbay 317, 339
Toros I (Thoros) 71, 74
Toros II (Thoros) 292
Tosya 180, 181
Trablus 138, 307, 323
Trablus Valisi Beklemiş 323
Trabzon 32, 39, 69, 73, 75, 85, 126, 136, 162, 169, 171, 172, 182, 183, 184, 186, 191, 192, 195, 201, 202, 291, 342, 402
Trabzon Komnenos Devleti 192
Trabzon Rum İmparatorluğu 32, 201
Trakya 27, 58, 241, 243, 245, 246, 247, 248, 262, 263
Tralles (Aydın) 213
Trialith 119
Tuğracı Muzafferüddin 170
Tuğrul (Emîr) 42, 48, 53, 67, 68, 69, 70, 72, 97, 104, 107, 115, 121, 125, 400
Tuğrul 42
Tuğrul Arslan (Selçuklu) 67, 68, 69, 70, 72, 97
Tuğrul Bey I (Selçuklu Sultanı) 48, 115
Tuğrul II (Irak Selçuklu Sultanı) 121
Tuğrul III (Irak Selçuklu Sultanı) 53
Tulhum 110
Turan Melek Hatun 42
Turasan 56, 60, 62
Turgudlu 337
Turgudoğulları 337
Turgutlu 243, 245
Turhal 14, 194, 196, 386, 395
Turhal Kalesi 194
Turna Dağları 316
Tursan (Turasan) 62
Tutak 130
Tutuoğlu 48
Tutuş 96, 99, 100, 107, 108, 130, 131
Türkçe 17, 19, 20, 21, 23, 24, 37, 38, 42, 49, 92, 127, 187, 205, 206, 220, 231, 299, 301, 344, 365, 369, 394
Türkiye 9, 11, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 47, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 76, 77, 81, 82, 84, 85, 92, 93, 94, 96, 98, 101, 106, 108, 111, 112, 125, 128, 131,

132, 138, 140, 149, 153, 155, 157, 159, 161, 165, 167, 169, 172, 175, 176, 185, 186, 192, 203, 207, 208, 209, 212, 213, 223, 224, 225, 226, 234, 236, 241, 244, 257, 262, 274, 275, 276, 279, 280, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 299, 300, 321, 346, 348, 349, 351, 365, 369, 370, 372, 376, 379, 380, 388, 413, 414, 416
Türkiye Selçuklu Devleti 9, 17, 29, 30, 31, 32, 34, 40, 41, 65, 68, 76, 93, 161, 169, 176, 185, 192, 203, 208, 209, 226, 236, 244, 262, 292, 321, 349, 351, 372, 380, 413, 414
Türkman et-Türkî 99
Türkmen töresi 332
Türkmen/ Türkmenler 9, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 48, 61, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 108, 113, 115, 130, 139, 158, 159, 164, 178, 191, 192, 196, 199, 202, 203, 204, 206, 213, 214, 226, 237, 243, 244, 249, 279, 280, 281, 295, 296, 297, 301, 302, 303, 306, 309, 314, 315, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 332, 333, 334, 336, 337, 344, 348, 349, 372, 375, 390, 393, 402, 403, 405, 413, 415, 417

U

Uç (Uc) 31, 33, 177, 352, 375, 415
Uçhisar 311
Ula 40, 145, 220
Ulu Beg 413, 414
Ulu Cami (Cami-i Kebir) 188, 385
Ulubat 79
Ulubeden Burcu 141, 146
Uluborlu (Sozopolis) 81, 204, 279, 281, 283, 284, 290, 291, 292
Uluborlu Ovası 204
Umur b. Sava 231
Umur Bey 18, 239, 246, 248, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 270, 271, 275, 416
Umur Bey II (Aydınoğlu) 267, 268, 275
Urfa 63, 68, 74, 76, 93, 98, 116, 119, 128, 131, 133, 136, 154, 316, 337,
Urfa Haçlı Kontluğu 74, 93, 98, 128, 133, 154
Urganlı 245
Urla 57
Usame b. Münkiz 144
Ustaclu Muhammed Han 316
Uşak 226, 229, 231
Uygur 42, 380, 398
Uzun Hasan 184, 201, 277, 312, 314, 315, 361, 362, 363, 369, 370

Ü

Üç Kümbetler 49, 54
Üçok 279, 305, 306, 321, 322, 323, 325
Ümmet Baba Camii 318
Ünye 83, 85, 192, 194
Ürgüp 311, 364, 380, 385
Üzeyir (Dörtyol) 340

V

Vâcidiye Medresesi 231, 232
Van 99, 114, 115, 116, 124, 125, 126, 154, 155, 342, 402
Van Gölü 99, 114, 115, 126, 402
Van Kalesi 124
Varsak(lar) 322, 333, 334, 335, 340, 363
Venedik 59, 171, 178, 181, 186, 215, 217, 218, 219, 262, 263, 265, 266, 270, 361, 370,
Venedik Cumhuriyeti 265
Venedikliler 178, 216
Vervelid şehri 376
Vessâb 99
Vestân (Gevaş) 99
Vezir 101, 110, 111, 161, 208, 209, 210, 225, 373, 374, 382, 399
Vezir Ali Şah (Eratna) 382
Vezir Necmeddin 374
Vezir Tuğrayî 161

Y

Yağ Camii (Cami-i Atîk) 343, 344, 345
Yağan 72, 76, 95
Yağıbasan 40, 52, 61, 76, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 93, 95, 111, 137, 138, 236
Yağıbasan Hanı 89
Yağıbasan Hankâhı 89
Yağıbasan Kümbeti 89
Yağıbasan Medresesi 61
Yağıbasan Mescidi 88, 89
Yağısıyan 66, 95, 115

Yahşi (Aclan) Bey (Karasioğlu) 238, 239, 240, 242, 351, 371
Yahya b. İbrahim es-Sarafî 146
Yahya b. Seleme el-Haskefî 144
Yakub (Emîr) 178
Yakub Bey (Saruhanoğlu) 251, 252
Yakub Bey 191, 205, 210, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 235, 242, 251, 252, 266, 275, 414
Yakub Bey I (Germiyanoğlu) 205, 210, 226, 227, 230, 235
Yakub Bey II (Germiyanoğlu) 205, 228, 229, 230, 231, 235, 414
Yakub Bey Medresesi 231
Yakub Çelebi (Osmanoğlu) 240, 244, 249
Yakub II (Germiyanoğlu) 205, 228, 229, 230, 231, 235, 414
Yakut Arslan (Dilmaçoğlu) 102, 103, 107
Yakut el-Hesabî 146
Yakutî 108, 156
Yalnızgöz Mevkii 382
Yalvaç (Galabatzès) 57, 281, 285, 357, 375
Yanınâ Hatun 110
Yankoniye 67
Yarhisar 184
Yassıçemen Savaşı 125
Yatağan 220
Yavlak Arslan(Artuklu) 138, 140, 150, 156
Yavlak Arslan (Çobanoğlu) 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 176, 177, 188, 374
Yavuz Sultan Selim 317, 338, 339
Yedi Kızlar Türbesi 252
Yedikardeş Burçları 141
Yelboğa (Yılboğa) 304, 307, 391
Yemen 22, 96
Yenişehir (Bursa) 197, 198
Yenişehir Kalesi 197, 198
Yeşbeg Becasi 313
Yeşilhisar (Develi Karahisar) 385
Yeşilırmak 88, 129, 391
Yılboğa/Yelboğa en-Nâsırî (Halep Valisi) 243, 324
Yınal (İnal) Bey 108
Yınaloğulları 29, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114
Yivli Minare Camii 296
Yomut 279
Yörgüç Mehmed Paşa 200
Yunus (Masara Hâkimi) 71, 82
Yunus Bey (Hamidoğlu) 284, 289, 295
Yunus Bey (Tekeoğlu) 284, 289, 295, 300
Yûsuf b. Karaman 276
Yüregir 321, 322, 323

Z

Zahîreddin İbrahim 117, 129
Zahîrüddin İli 89, 95, 236
Zahîrüddin İli Hanı 89
Zahîrüddin Nîşâbûrî 22, 37, 49, 62
Zamantı 15, 62, 74, 82, 84, 306, 313, 314, 318
Zamantı Kalesi 313, 314, 318
Zamantı Kalesi Medresesi 318
Zangi-oğlu Emirzade Mehmed 385
Zara 193, 198
Zekeriya 278, 350, 371
Zemahşerî 144
Zengî b. Aksungur 49, 108
Zerdana Kalesi 135
Zeyneb Hatun (Ahlatşah) 117
Zeyneddin Abdurrahim el-Cevbarî 143
Zeyneddin Karaca 301, 303, 304, 305, 321
Zeynü'l-Hac 348, 371
Zeynüddin (Artuklu Veziri) 110, 143, 145
Zeynüddin Abdulkadir İbn Muhammed 143
Zeynüddin b. Sureyca el-Barudî 145
Zıbatra 66
Zile 14, 196, 380, 395
Zinciriye (İsa) Medresesi 141
Zinciriye 135, 141, 146, 364, 367
Zinin 75
Ziyâeddin Gazi (Saltuklu Beyi) 50, 55
Ziyâeddin Muhammed 101
Ziyau'l-Mülk (Bozdoğanlı) 406, 407
Zobatra (Zubtara) 80
Zülkarneyn 83, 95
Zünnûn (Dânişmendli) 52, 82, 83, 84, 85, 86, 95, 340, 400, 401
Züveyle Kapısı 306